Değerli Arkadaşım
Ayten Can Tanalı'ya
en içten dileklerimle
Tanju Demir
22.05.2005

TÜRKİYE'DE
POSTA TELGRAF ve TELOFON TEŞKİLATININ
TARİHSEL GELİŞİMİ
(1840-1920)

Tanju DEMİR

PTT Genel Müdürlüğü
Ankara 2005

Kitabın içeriğinde yer alan görüşler tamamen yazara ait olup, PTT Genel Müdürlüğünü herhangi bir şekilde bağlamamaktadır.

TEŞEKKÜR

Haberleşme tarihimiz açısından büyük önem taşıyan, Dr.Tanju DEMİR'in uzun soluklu ve mükemmele ulaşan bu çalışması, Posta Telgraf Teşkilatının 165.Kuruluş Yıldönümüne yakışan güzel bir armağan olmuştur.

Yazar eserinde bir asra yakın olan bu dönemi, bilimsel bir yaklaşımla ve detaylı bir şekilde incelemiş ve olayları tarihi sırasıyla, içinde bulunduğu dönemi de yansıtarak başarılı bir şekilde harmanlamıştır. "Posta Tarihi" hakkında daha önce de bazı çalışmalar yapıldığını biliyorum. Dr.Tanju DEMİR, bu akademik eseri ile diğer çalışmalardan farklı olarak 1840 – 1920 tarihleri arasındaki Posta Teşkilatını ve yaşananları ayrıntılı olarak işlemiştir.

1840 yılından itibaren görevini aksatmadan başarıyla yürüten Teşkilat, 1920 tarihine ulaştığında artık Osmanlı Devletine değil, gelecek yüzyılların modern "Türkiye Cumhuriyetine" hizmet vermeye başlamıştır.

1994'de 4000 sayılı kanun ile T.C. Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü ve Türk Telekominikasyon Anonim Şirketi olarak ikiye ayrılan Teşkilat, 1995 yılından itibaren T.C. Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü olarak yoluna devam etmiştir. Bu bölünmeyle teknolojik gelişmelere yenik düşmüş gibi görünen PTT, son birkaç yılda yaptığı atılımlarla her geçen yılı karla kapatan bir Kamu İktisadi Teşekkülü olarak, vatandaşımıza kaliteli hizmet sunmayı amaç edinmiştir.

Bilgi çağını yaşadığımız günümüzde klasik haberleşmenin yerini alan, elektronik posta ve diğer teknolojik kolaylıklarla rekabet etmek durumunda kalan PTT, hizmet yelpazesini her geçen gün genişleterek 165 yıllık köklü geçmişinin sorumluluğunu gururla taşıyacaktır. Bundan böyle de vizyonu ve vitrini ile gözde ve imrenilen kurumlar arasındaki yerini koruyacaktır.

Yaptığı derin araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bu değerli eseri bizlerle paylaşan Dr.Tanju Demir'e Bakanlığım adına teşekkürlerimi sunuyorum.

Binali YILDIRIM
Ulaştırma Bakanı

SUNUŞ

Tarihimizi iyi analiz ettiğimizde, Atalarımızın uğraşlarını ciddiyetle ele aldıklarını ve sonuçta büyük başarılar kazandıklarını öğreniyoruz. Tarih boyunca kurduğumuz Devletlerin Teşkilatlanmaları, günümüzde modern ülkelerin örnek aldığı incelenmeye değer bir yapıdadır.

Binlerce yıl önce "Atı" ilk olarak ehlileştiren Atalarımız "Atlı Bozkır Kültürünü" oluşturmuş ve bunun doğal bir gereği olarak haberleşmeyi at sırtında gerçekleştirmişlerdir.

Buna rağmen bir gelenek olarak 15, 16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devletinde yaya haberci olan "Peykler" sayıları az da olsa habercilikte kullanılmışlardır.

Anadolu Beyleri ise haberleşmelerini "Ulaklar" vasıtası ile sağlıyorlardı. Türk Devletlerinde kurulan haberleşme sistemi, yalnız "Devletin Resmi Haberleşmesi" için kullanılıyordu.

16. yüzyılda "Menzil Teşkilatının" kurulması Osmanlı Devletinde haberleşmenin sistemleşmesinin ilk adımı oldu.

19. yüzyıla gelindiğinde; II. Mahmut bir fermanla halkın mektuplarının İstanbul ve diğer iller arasında bir ücret karşılığı taşınmasını, postanın gizliliği ilkesine uyulmasını ve mektup dağıtımında "Din" ve "Milliyet" farkı gözetmeksizin bütün Osmanlı vatandaşlarına eşit davranılmasını emretti.

1839 Tanzimat Fermanından sonra Posta hizmetleri "Kamu Hizmetleri" içine alındı.

23 Ekim 1840' ta "Osmanlı Posta Nezaretinin" kurulması ve aynı gün ilk posta hizmetinin İstanbul - Edirne arasında başlaması, artık "Halkın" da modern Posta hizmetlerinden yaralanabilmesi anlamını taşıyordu.

Üzerinde "Ay, Padişah Abdülaziz'in Tuğrası ve Devleti Aliyye-i Osmaniye" ibaresi bulunan, taşbaskı (litografik) tekniği ile basılan ve 13 Ocak 1863' te satışa sunulan "İlk Pulumuz" Posta Tarihimizin önemli bir dönüm noktasıdır.

Yazarın eseri, 1840 öncesi haberleşme ile "Posta Hizmetlerinin" ve "Posta Teşkilatının" 1840 yılında "Posta Nazırlığı" ile başlayan sürecin 1920 yılına kadar geçirdiği evreleri ve olayları içermektedir.

Yalnız Posta Telgraf Teşkilatı çalışanları için değil; Milletimiz ve "Genç Türkiye Cumhuriyeti" için de anlamlı ve önemli olaylarla dolu olan, bir döneme ışık tutarak gerçekleri gözler önüne seren ve bizler için bir ibret vesikası olan bu anlamlı akademik çalışmasından dolayı Dr. Tanju DEMİR'e ve emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Tekerrür eden tarih değil olaylardır.

İbrahim ŞAHİN
PTT Yönetim Kurulu Başkanı
Genel Müdür

ÖNSÖZ

Türkiye'de Posta ve Telgraf ve Telefon Örgütünün tarihsel gelişimi bir bütün halinde ve ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Bazı araştırmacılar ve yerli-yabancı koleksiyoncular konuyla ilgili çalışmalar yapmışlarsa da bunların sınırlı bir alanı kapsadığı görülmektedir. Bu yüzden Türk Posta ve Telgraf Örgütünün tarihinde incelenmeye ve üzerinde düşünmeye açık bir çok nokta vardır. Örneğin, Osmanlı Posta ve Telgraf Nezaretinin Uluslar arası Posta birliğine girişinden (1874) sonraki dönemi üzerinde yeterli bir çalışma yoktur. Bunun gibi Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı, Mütareke yılları hakkında da bilinenler bazı anılarla meslek dergilerinde yayınlanmış dağınık yazılardan ibaret kalmıştır. Bunun yanında Posta ve Telgraf Nezareti'nin Osmanlı İdari yapılanmasındaki yeri de tam olarak tanımlanmış değildir. İşte bu ve bunun gibi bir çok eksikliklerin mümkün olduğunca giderilmesi amacıyla Türkiye'de Posta ve Telgraf ve Telefon Örgütü'nün tarihsel gelişimi bu çalışmanın konusu olarak belirlenmiştir.

Kitabın kapsadığı dönem olarak 1840-1920 yıllarının seçilmesinin nedeni de şudur: 1840 Posta Nezaretinin kurulduğu yıldır. 1920 ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, Anadolu'da Posta ve Telgraf haberleşmesini kendisine bağladığı ve "Ankara" sürşarjıyla Ulusal Devletin ilk posta pullarını tedavüle çıkardığı yıldır. Pul da para gibi bir bağımsızlık ve egemenlik simgesi olduğuna göre, 1920 tarihi hür ve bağımsız Türk Devletinin kuruluşunun ilan tarihidir denilebilir. Bu düşünceden hareketle çalışmamızda, Osmanlı Dönemi Posta ve Telgraf ve Telefon idaresinin kuruluş ve sona eriş tarihleri esas alınmıştır. Bu dönem içinde yaşanan ve Posta ve Telgraf ve Telefon örgütünün içinde bulunduğu ya da etkilendiği siyasal ve toplumsal olaylar da değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak, Posta Nezaretini kurulması süreci Tanzimat dönemi uygulamaları ve Telgrafın Osmanlı Devleti'ne girişi konusu daha önce Nesimi yazıcı ve Mustafa Kaçar gibi araştımacılar tarafından enine boyuna incelendiği için kısa olarak geçilmiştir.

Konunun belirlenmesinde temel olarak Tanzimat sonrası dönem ve özellikle de 1863'te ilk Osmanlı posta pulunun çıktığı tarih başlangıç kabul edilmiştir. Agah Efendi'nin reformları Türk Posta Tarihinin dönüm noktası olduğundan ilk büyük reform olan pul kullanımına geçiş ele alınmıştır. Daha sonra sırasıyla II. Abdülhamit ve Meşrutiyet dönemleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmada arşiv kaynakları, Meclis-i Mebusan ve Ayan Zabıtları, seyahatnameler, raporlar, anılar, resmi yayınlar ile dönemin basınından büyük ölçüde yararlanılmıştır. Tüm dünyada önemli sayıda meraklının yöneldiği Türk pulları, filatelestlerce "posta tarihi" adı verilen zarflar, kartpostallar ve bunlarla ilgili yayınların da incelenmesi ise, çalışmamızın içeriğinin zenginleştirilmesinde yarar sağlamıştır.

2001 yılında doktora tezi olarak verdiğim bu çalışmanın temel özelliği daha önce hiçbir kitapta değinilmemiş bazı bilgilere de yer vermesidir. Bunun yanında şimdiye dek tarih araştırmalarında pek kullanılmayan, ancak, birer tarihsel belge oldukları bilinen pul, kartpostal, posta damgalı zarflar, kısaca filatelinin ilgilendiği dokümanlar da kullanılmaya çalışılmıştır. Doktora tezinden farklı olarak bazı ek dipnotlarla zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın her aşamasında bana destek olanlara buradan hepsini tek tek sayamasam da teşekkür etmek isterim. Öncelikle Hocam Prof. Dr. Zeki Arıkan'a, filatelik ve görsel malzemeye daha kolay ulaşmamı sağlayan Sayın Jeff Ertughrul ve diğer Oriental Philatelic Association of London Üyelerine, yardımlarından dolayı Darüşşafakalılar Derneği'ne, Sayın Kaan Ertem'e, Konak Filateli Derneği Başkanı Sayın Şükret Sirkecioğlu'na ve şahsında beni destekleyen tüm filatelistlere, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Görevlerine, Taksim Atatürk, Beyazıt Devlet, İstanbul Üniversitesi ve Atıf Efendi Kütüphaneleri ile Ankara ve İzmir Milli Kütüphane çalışanlarına ve gösterdiği büyük sabır için eşim Öznur'a da teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Tanju Demir
Aydın
8 Aralık 2004

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ I
İÇİNDEKİLER II

KISALTMALAR VI

GİRİŞ 1

BÖLÜM : I - OSMANLI HABERLEŞME SİSTEMİ VE YENİLEŞME ÇABALARI 7

A-TANZİMAT'A DEĞİN OSMANLI HABERLEŞME KURUMU 7

B-POSTA NEZARETİNİN KURULUŞU 14

a) İlk Postahaneler 15

b) Posta Yolları 19

C- POSTA NEZARETİNİN İDARİ YAPILANMASI 21

a) Nezaretin İlk Kadroları 22

D- POSTALARIN İLTİZAM YÖNTEMİYLE İŞLETİLMESİ 23

E- AGÂH EFENDİ VE OSMANLI POSTALARINDA YENİ DÖNEM 24

F- ŞEHİR POSTALARI 28

a) Birinci Şehir Postası 28

b) Köstence-Çernavoda Demiryolu Hattı ve Şehir Postası 30

c) İkinci Şehir Postası 30

BÖLÜM : II – OSMANLI POSTA VE TELGRAF NEZARETİ'NİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ. 33

A- POSTA VE TELGRAF İDARELERİNİN BİRLEŞTİRİLMESİ 33

B- ULUSLAR ARASI POSTA BİRLİĞİ VE OSMANLI İTTİHAT POSTASI'NIN KURULUŞU 33

a) 1870'lerde Osmanlı Postalarının Durumu 33

b) Posta İttihad-ı Umumisi(Uluslararası Posta Birliği) 35

(1) Osmanlı Devletinin Uluslararası Posta Birliği'ne Girişi 35

C- YAVER PAŞA DÖNEMİ DÜZENLEMELERİ 37

D- İZZET EFENDİ DÖNEMİ 39

E- HASAN ÂLİ EFENDİ DÖNEMİ 42

F- HÜSEYİN HASİP EFENDİ'NİN NAZIRLIĞI 44

a) 1900-1901 Islahatı 44

a-1) Rekabet İçin Fiyat İndirimi (Beyiye Şubeleri) 46
b) Memurların Durumu 48
c) Evkaf Nezaretinde Kurulan Posta Komisyonu ve Kararları 49
BÖLÜM: III – OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA TELGRAF 51
A- OSMANLI İMPARATORLUĞUNA TELGRAFIN GİRİŞİ 51
B- OSMANLI TELGRAFI VE SAMUEL MORSE 52
C- TELGRAF İDARESİNİN KURULUŞU VE YAPISI 53
a) Posta ve Telgraf Kongresinin İstanbul'da Toplanması İçin Girişim 55
D- TELGRAFIN DİĞER KULLANIM ALANLARI 55
E- OSMANLI TELGRAFI VE İNGİLİZ KABLO ŞİRKETLERİ 56
F- TELGRAFTA DIŞA BAĞIMLILIKTAN KURTULMA ÇABALARI 59
a) Telgraf Mektebi 60
b) Telgraf Fabrikası 63
BÖLÜM: IV- HABERLEŞMENİN FARKLI BOYUTLARI 69
A- HABERLEŞMEDE TEKEL 69
B- ABDÜLHAMİT REJİMİ VE POSTA TELGRAF NEZARETİ 74
a) Evrak-ı Muzırra 74
b) Mektup Kaçakçılığı 78
c) Mektup Kaçakçılığına Karşı Alınan Önlemler 80
C- POSTA TAŞIMACILIĞI 81
a) Osmanlı Haberleşmesinde Demiryollarının Payı 81
(1) Berlin-Bağdat Demiryolu 82
(2) Arap Vilayetleriyle Haberleşme ve Ulaşım 87
(3) Demiryollarında Seyyar Posta Merkezleri 90
b) Osmanlı imparatorluğunda Deniz Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları 92
(1) Küçük Vapur Şirketlerinin Gemilerinde kurdukları Postahaneler 97
(2) Osmanlı Nehir ve Göllerinde Taşımacılık 99
D- OSMANLI TOPRAKLARINDA YABANCI POSTA ÖRGÜTLERİ 101
E- YABANCI POSTALARINI KALDIRMA ÇABALARI 112
a) Girit Sorunu ve Postalar 135
b) Duyun-u Umumiye ve Osmanlı Postaları 137
c)Trablusgarp Savaşı'nda Postalar 137

d) I. Dünya Savaşı Arifesinde Yabancı Postalar 138

BÖLÜM: V- II. MEŞRUTİYET YILLARINDA POSTA VE TELGRAF NEZARETİ 140

A - II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BAŞLARINDA POSTA VE TELGRAF NEZARETİNİN İDARİ KONUMU 140
B - POSTA VE TELGRAF NEZARETİ'NDE 1908-1909 TENSİKATI 144

C- POSTA VE TELGRAF NEZARETİ'NDE YABANCI UZMANLAR 148

a) Posta ve Telgrafın Yönetiminde Söz Sahibi Olan İlk Yabancılar 148

b) II. Meşrutiyet Dönemi Başlarında Posta ve Telgraf Yönetimine Yabancı Uzman Arayışı: Mısır Örneği ve Saba Paşa 149
c) Bir Yabancı Uzmanın Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğüne Getirilmesi: Mösyö Sterpin Dönemi 152
D- POSTA VE TELGRAF NEZARETİ'NİN MÜDÜRİYET-İ UMUMİYE HALİNE GETİRİLEREK MALİYE NEZARETİ'NE BAĞLANMASI 154
E- POSTA VE TELGRAF'A TELEFON DA EKLENİYOR 156

F- POSTA VE TELGRAF MÜDÜRİYET-İ UMUMİYESİNİN NEZARETE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ 160
G- II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ HÜKÛMET PROGRAMLARINDA POSTA VE TELGRAF 162
H- II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ POSTA VE TELGRAF İDARESİNİN DİĞER ÖNEMLİ UYGULAMALARI 163
a) Postahanelerden Sansürün Kaldırılması 163

b) Pullarda Meşrutiyet 164

c) Posta ve Telgraf Nezareti'nin Yayın Faaliyetleri 164

d) Hava Postası Denemeleri 165

İ- OSMANLI PTT'SİNDE DEĞİŞİM RÜZGARI: OSKAN EFENDİ DÖNEMİ 168

a) Oskan Efendi'nin Biyografisi ve Çalışmaları 169

(1) Oskan Efendi'nin Denetleme ve İnceleme Gezisi 171

J- POSTA VE TELGRAF NEZARETİNİN YARDIM CEMİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİ 174

BÖLÜM: VI- BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA POSTA VE TELGRAF NEZARETİ 177

A- SAVAŞ BAŞLARKEN 177

B- KAPİTÜLASYONLARIN KALDIRILMASI VE YABANCI POSTALARIN KAPATILMASI 178
C- BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA PTT NEZARETİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER 179
D- SAHRA POSTALARI 187

E- SAVAŞ YILLARINDA HABERLEŞME VE MEMURLARIN DURUMU 194

F- SAVAŞ YILLARINDA BELLİ BAŞLI UYGULAMALAR VE YAŞANAN SORUNLAR 196

a) Evlâd-ı Şüheda Vergisi 196
b) Sansür Uygulamaları 197
c) Postahanelerde Tatil Gününün Pazar'dan Cuma'ya Alınması 198
d) Pul Sorunu 199
e) Posta Tatarlığının Kaldırılması 199
f) PTT Nazırı Hüseyin Haşim Bey'in Değerlendirmesi 199
g) Telefon İdaresi, Yolsuzluklar-İdareden Şikayetler 201
h) Savaş Esirlerinin Posta İşlemleri 202
ı) Paket Taşımacılığının Sınırlandırılması 202
i) Postalarda gönderilmesi Yasaklanan Maddeler 203
G- OSMANLI HABERLEŞME KURUMUNDA KADINLAR 203
BÖLÜM: VII- MÜTAREKE DÖNEMİ 205
A- PTT NEZARETİ'NİN UMUM MÜDÜRLÜĞE ÇEVRİLMESİ 205
B- İTTİHAT TERAKKİ KABİNELERİNİN SON PTT NAZIRI HÜSEYİN HAŞİM BEY'İN SORGULLANMASI 212
C- YABANCI POSTAHANELERİ YENİDEN AÇILIYOR 215
D- İSTANBUL'UN İŞGALİ VE MANASTIRLI HAMDİ BEY 215
E- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÛMETİ POSTA VE TELGRAF İDARESİNİN KURULUŞU 221
SONUÇ 223
BİBLİYOGRAFYA 227
EKLER 245
DİZİN 266

KISALTMALAR

A.A.M.D.	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.k.	: Adı Geçen Katalog
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
A.g.y.	: Adı Geçen Yayın
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Ç.Y.O	: Çağını Yakalayan Osmanlı
Çev.	: Çeviren
D.	: Devre
DH.HMŞ	: Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği
DH.İD	: Dahiliye Nezareti İdare Kısmı
DH.İ-UM	: Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdürlüğü
DH.KMS	: Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdürlüğü
DH.MUİ	: Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi
DUİT	: Dosya Usulü İradeler Tasnifi
HR.HMŞ.	: Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği
HR.HMŞ. İŞO	: Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası
HR.MKT	: Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi
İç.	: İçtima
MAZC.	: Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi
MMZC.	: Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
MV.	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
O.P.A.L.	: Oriental Philatelic Associaton Of London
P.T.M	: Posta ve Telgraf Mecmuası
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan Sayfaya
t.y.	: Tarih Yok

TCTA	: Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi
Tel-Pos	: Telgraf ve Posta
vd.	: ve devamı
Y.E.E	: M. Kâmil Paşa Evrakına Ek
Y.MTV	: Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
y.y.	: Yayın Yeri Yok
YA.HUS	: Yıldız Arşivi Sadaret Hususi Maruzat
YA.RES	: Yıldız Arşivi Sadaret Resmi Maruzat

GİRİŞ

Osmanlı Posta ve Telgraf örgütünün 1840 yılında Posta Nezareti adıyla faaliyete başlamasından, 1920 yılında TBMM'nin kendi Posta ve Telgraf idaresini kurmasına kadar uzanan bir dönemi kapsayan ve şimdiye dek üzerinde hiç durulmamış ya da az çok bazı yerlerde değinilmiş konuları da ele almak amacını taşıyan bu çalışma, yalnızca bir Nezaretin profilini değil, Türkiye'de modern haberleşmenin temelini oluşturan dönüşümleri ve bunların toplum üzerindeki yansımalarını da ortaya koymaya yöneliktir.

Osmanlı Posta ve Telgraf tarihi ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bunların en önemlisi Asaf Tanrıkut tarafından hazırlanan *Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Mevzuatı* adlı eserdir. Bu eser uzun süren bir çalışmanın ürünü olduğu kadar, hem arşiv belgelerine hem de diğer bazı özgün kaynaklara dayandığı için yoğun bilgi içermektedir. Ancak ne yazık ki, bu bilgilerin veriliş şekli dağınık ve bilimsel olmaktan uzaktır. Bu eserin dışında 1942'de Şekip Eskin tarafından hazırlanan *Türk Posta Tarihi* adlı eserin de Türk Posta tarihi ile ilgili bilgilerin bir özeti olmaktan öteye gidemediğini belirtmek durumundayız. Bu konuda 1981'de yapılmış ilk doktora tezini ise *Tanzimat Devri Osmanlı Posta ve Telgraf Teşkilatı* başlığı altında 700 sayfaya ulaşan hacmiyle Nesimi Yazıcı Hazırlamıştır. Birincisi Posta'ya ve ikincisi Telgraf'a ayrılan iki cilt halinde sunulan bu tez, arşiv kaynakları temel alınarak yapılmış, konuya bilimsel açıdan yaklaşan ve değerlendirmeleriyle de oldukça değerli saptamalara ulaşmış önemli bir çalışmadır; ancak adından da anlaşılacağı gibi ağırlıklı olarak Tanzimat dönemini ele aldığından daha sonraki dönemlere ilişkin çok az bilgi içermektedir.

II. Mahmut'un reformları arasında yer alan ve sivil bir yapıya kavuşturularak toplumun hizmetine açılan posta örgütünün zamanla telgrafın da katılmasıyla bir sistem içinde yenileşerek yapılanması da tüm diğer Osmanlı reformları gibi yukarıdan gelen bir dürtüyle mi olmuştur, yoksa bunda başka faktörlerin de etkisi olmuş mudur? Konuya bu açıdan baktığımızda başlangıçta sadece yukarıdan başlatılan bir düzeltme, ihsan edilen bir bağış, demek mümkündür, ama daha sonra ticaretin, rekabetin, var olma savaşının, bunun yanında değişen dünyayı görmek isteyen, çağa yaklaşmak ve yakalamak isteyen bir zümrenin, belki de tüm halkın Posta ve Telgraf Nezaretinin gelişiminde etkisi olmuştur denilebilir. Dönemin belgeleri ve gazeteleri gözden geçirildiğinde görülür ki, Osmanlı Posta ve Telgraf örgütü yaşamın bir parçası, modern dünyaya açılan pencere ve aydınlanma aracıdır. En küçük kasabalara, hatta bazı köylere kadar ulaşabilen postalar sayesinde günler sonra olsa da gazetelerin daha yaygın bir okuyucu kitlesine seslenmesi mümkün olabilmiştir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında denizyollarında buharlı gemilerin artışı, demiryollarının ardı ardına hizmete girmeğe başlaması ile hiç kuşkusuz, geleneksel yaşam tarzıyla asırlardır içinde bulunduğu şehrin dışına çıkmamış büyük bir kitle için gerçekten baş döndürücü bir hızla gelişen teknolojiye hayranlıkla ve merakla baktığı bir dönem başlamıştır. Gazetelerde her gün bir "**nev icat**" sergilendiği görülmektedir. Her ne kadar bunların pek çoğu birkaç açık göz girişimcinin doğu limanlarında sergilediği Avrupa hayranlığını abartarak anlatan bir oyun olsa da, seslerini çok uzaklardaki dostlarına bir telgraf metniyle duyurabilmenin tadını yakalamak, yüzyıllardır içine kapanık yaşamış bu doğu toplumunda yeni icatlara daha sıcak bakılmasına zemin hazırlamıştır denilebilir. Bu yeniliklerin, Osmanlı toplumunun çok azı için gerçek anlamda yararlanılabilir olduğu da doğrudur; ancak, iletişim ve haberleşme ilerledikçe, hele telgraf yalnızca resmi bir araç olmaktan çıktıkça toplumun olaylara ve gelişmelere artık eskisi kadar duyarsız kalabilmesi beklenemez. Balkanlarda yanan bağımsızlık ateşlerinin, topraklarını eritmesi ile bir göç sağanağına tutulan Osmanlı İmparatorluğunda, birbirleriyle bağlarını koparmak istemeyen insanların tutunacağı tek dal olan mektup ve telgrafların giderek artması, haberleşmede bir takım gelişmelerin, yeniliklerin uygulanmasında acaba hiç etkili olmamış mıdır? Bu soruya bir yanıt olarak, 1880'lerde Doğu Rumeli elden çıkarken burada kurulan Muhtar İdarenin kendi posta

örgütünün varlığını öncelikli maddeler arasında sayması da bu açıdan değerlendirilebilir. Haberleşme araçlarının özellikle de elektrikli telgrafın yaygınlaşması merkezi otoritenin işine yaramış, bunun yanında Osmanlı düşünce ve sanat dünyası da bu gelişmelerden yararlandığı oranda gelişme ve yayılma alanı elde etmiştir.

160 yılı aşan tarihi içinde Türk Modern Posta ve Telgraf Örgütünün tüm yönleriyle ele alınması yıllar sürecek pek çok araştırmayı gerektirmektedir. Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyet Türkiye'sine bırakıt bir kurum olan PTT'nin tarihe kurulan bir köprü olduğu, gündelik yaşamın sıradan görünen işlemlerinin aslında neler anlatabildiği, çevrilen gazete yapraklarında, kitapların satır aralarında ve hepsinden önemlisi kendilerinin birer tarihsel belge olduğu tüm dünyaca kabul edilen ve adına "*Postal History*" denilen eski zarflar, kartlar ve her türlü PTT dokümanı, saklandıkları yerlerden çıkarılıp dikkatle incelendiğinde toplumsal tarihin farklı bir yüzüyle karşılaşılır. Sansür, yasaklama, haberleşmenin önündeki engeller buradan okunabilir. Terk edilen topraklarda kapanan son postahanenin solgun damgası, kurtarılan bir şehrin mutluluk göz yaşları zarflara yansır. *Tur-u Sina, Teselya, Evlad-ı Şüheda, Mütareke, İmtiyazat-ı Ecnebiyenin Lağvı, Sultan Reşad'ın Bursa ve Makedonya gezileri, Donanma Cemiyeti, Çanakkale Savaşları, Kanal Harekatı, 10 Temmuz İyid-i Milli Günü, Meclis-i Mebusan ve Kanun-u Esasi* zarflarda yer alan birer anıdır. Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti, bu saydıklarımız için bazen pul çıkararak bazen de zarflara vurduğu özel bir damgayla bu tarihsel olayları belgelemek istemiştir[1]. Pul da aynı para gibi bir ülkenin bağımsızlık göstergesi sayıldığı ve ulaştığı tüm ülkelerde bir tanıtma aracı olduğu için özellikle Avrupa'nın gelişmiş posta kuruluşlarında pula yüklenen propaganda görevi iyi değerlendirilmeye çalışılmıştır[2]. Girit, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılırken kopan gürültü içinde belki daha az etki bırakmıştır ama; Girit'ten gelen mektuplarda Osmanlı pulları yerine Kral George'un resimleriyle donanmış pullar görülmesi ve üzerinde Rumca harflerle Girit İlhak yazması en az diplomatik bir belgedeki kadar kesin bir tavrın gösterildiği anlamına gelmez mi? Bunun pek çok örneği vardır. Kaybedilen topraklardaki postahane kasalarında bırakılmış Osmanlı pullarının işgal, ilhak gibi sözcüklerle sürşarjlanarak kullanılması sık sık görülen bir durumdur. Epir ve Doğu Rumeli pullarında da bunu açıkça görebiliyoruz.

Nezaretin II. Meşrutiyet Dönemindeki durumu ile ilgili olarak Meclis-i Mebusan ve Âyan zabıtları çok önemli bilgiler içermektedir. Bunlardan en önemlisi 1909 yılı başlarında ve Abdülhamit rejiminin tasfiyesi sürecinde gördüğümüz, bütçe, tensikat, ıslahat ve komisyon çalışmaları sırasında yapılan tartışmalarda Nezaretin üst düzey memurlarının verdikleri bilgilerdir. Bu bilgiler sayesinde Nezaretin yapısı ve sorunları hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

Osmanlı toplumunun, modernleşmesinin ancak büyük bir iletişim devrimiyle, toplumun her kesiminin bundan yararlanabilmesiyle sonuca ulaşabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu büyük coğrafyanın savunma ihtiyaçlarının dışında, en az onun kadar önemli bir diğer ihtiyacı olan eğitimin de yayılabilmesi bu yolla mümkündü. Bu sözler iddialı gibi görünse de Büyük Britanya İmparatorluğu'nun dört bir köşesinin korunması ve birbirinden binlerce mil uzaklıktaki kara parçalarının merkezi bir otoriteden sıkıntısızca yönetimi telgraf hatlarıyla gerçekleşmiştir denilebilir. Bu büyük devrim, günümüz Batılı yazarlarınca da doğrulanmakta ve İngiliz İmparatorluğunun altın çağını hazırlayan bu iletişim ağına *Victorian Internet* denilmektedir[3].

---

[1] Özel vapur kumpanyaları, Şehir Postaları, Donanma Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti vb. şirket, kurum ve kuruluşlar da kendilerine verilen imtiyaz ya da özel kanunlarla elde ettikleri haklara dayanarak pul çıkarmışlardır. Şehir Postası, Köstence-Çernavoda Demiryol Kumpanyası Şehir Postası, Amirote, Asia Minor Vapur Kumpanyaları gibi. Bunun yanında Osmanlı topraklarından ayrılan bölgelerde de oradaki Türkler tarafından bazen Muhtar idare adına bazen ayrı bir hükûmet gibi pullar tedavül ettirilmiştir. Şarki Rumeli ve Gümülcine'de olduğu gibi.

[2] Bu konuda bkz. Ebuzziya Tevfik, "*Osmanlı Posta Pulları*" **Mecmua-i Ebuzziya**, 18 Cemazielâhir 1329 (16 Haziran 1911), sayı:100, s.692

[3] Tom Standage, **Victorian Internet, The Remarkable Story of the Telegraph and the Nineteenth Century's On – Line Pioneers**, London, 1999

Telgrafın açtığı çığır doğal olarak bu teknolojiyi üreten gelişmiş ülkelerin eline bir de büyük koz vermiştir. Bu olanak, uluslar arası telgraf ağlarına sahip olma ayrıcalığını istediği bölgeye ihraç edebilmek serbestisini getirdiği gibi, bunu yaparken de dünyanın 19. Yüzyıl boyunca aldığı siyasal yapıyı korumak veya değiştirmek gücünü elinde tutma inisiyatifini de artırmıştır.

Denizaltı telgraf kablolarının döşenmesi, uluslar arası haberleşmeyi hem daha ucuz hem de daha kolay hale getirmiştir. Bu teknolojiye sahip olmak; üstelik bu kabloları başka ülkelere kiralayarak ekonomik yönden de yeni bir kazanç kapısı bulmak bu konuda sürekli bir yenileşme ve büyümeyi de beraberinde getirmiştir. Henüz 1903'de dünya denizlerindeki kabloların toplam uzunluğu 416.490 kilometreyi bulmuştur[4]. Üstelik bu kabloların 248.147 kilometresi İngiliz İmparatorluğuna aittir[5]. Dönemin en büyük devletleri arasında olan Fransa'nın ise, toplam denizaltı kabloları 38660 kilometreyi ancak bulmaktadır[6]. Osmanlı İmparatorluğunun ise sahip olduğu tüm kablo uzunluğu 678 kilometredir ki, henüz o dönemde sömürge fakiri bir ülke olan İtalya'nın 1469 kilometrelik kablo uzunluğuna bakıldığında aradaki fark ortaya çıkar[7]. Yine aynı dönemde ülkelerarası ulaştırma hizmeti veren en önemli sektör olan deniz taşımacılığına baktığımızda İngiltere'nin sahip olduğu buharlı gemi sayısının 7906, iken en yakın rakipleri Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Hollanda'nın toplam buharlı gemi sayısı 3375'tir[8]. Osmanlı İmparatorluğunun toplam buharlı gemi sayısı ise, ancak 107 adettir. Üstelik bu gemilerden pek çoğu ticari ömrünü tamamlamış ve düşük tonilatoludur[9].

Telgraf, girdiği her yerde zaman ve yol gibi kavramları o zamana dek hayal bile edilemeyecek derecede kısaltmıştır. Bu büyük bir değişimi de beraberinde getirmiş, örneğin borsaların işleyişi farklılaşmış, yatırımcıların uzak ülkelere daha kolay yönelmesi ile yeni bir açılıma ulaşmıştır[10].

Haberlerin ulaşması da artık günler süren yolculuklara bağlı olmaktan kurtulmuş, sözgelimi 18. Yüzyıl başında 48 gün süren İngiltere-Amerika haberleşme süresi dakikalara inmiştir. Değişim bununla da kalmamış, telgraf haber ajanslarının kurulmasıyla ve gazetelerin yayın politikaları gelişerek modern kitle iletişiminin temelleri atılmıştır[11].

Telgrafın getirdiği değişimin yansımalarından biri de Fransa örneğinde görüldüğü gibi ulusal toprakların birleştirilmesi ve merkezi yönetimin güçlendirilmesinde oynadığı roldür. Chappe tarafından geliştirilen optik telgraf uzun süre askeri amaçla kullanılmış ve Fransa devletinin ulusal topraklarını, eyaletler arasındaki coğrafi engelleri ortadan kaldırarak, yönetsel bölgelerin belirlenmesinde getirdiği kolaylıkla, merkezden gelen tüm isteklerin(vergi toplanması, yasaların uygulanması Fransızca'nın ulusal dil haline gelmesi v.b.) anında uygulanabilmesini sağlamış, ve böylece ulus-devletin kurulmasına yardım etmiştir[12]. Fransa daha sonra Cezayir'i sömürgeleri arasına katınca elektrikli telgrafın kendisi için gerekliliğini fark ederek, döşenecek denizaltı kablosu için 1854'te özel bir firmayla sözleşme imzalamıştır[13]. Bu sözleşmede dikkati çeken en önemli madde ise, döşenen kablonun mülkiyeti ve yönetimi konusundadır. Fransa, bu hakları kendi elinde tutmak için büyük bir titizlik göstermiş ve çıkarlarına dokunacak tüm riskleri göz önünde bulundurmuştur[14].

---

[4] Tüccarzade İbrahim Hilmi, **Umumi Cep Atlası**, İstanbul, 1334, s. 8
[5] **a.g.e**, s.8
[6] **a.g.e.**, s.9
[7] **a.g.e**, s.8
[8] **a.g.e**, s.9
[9] **a.g.e**, s.9
[10] Funda Başaran, **İletişim ve Emperyalizm**, Ankara, 2000, s. 56
[11] Armand Mattelart, **İletişimin Dünyasallaşması**, (Çev. Halime Yücel), İstanbul, 2001, s. 19-20, 37-40
[12] Mattelard, **a.g.e**, s. 15, Başaran, **a.g.e**, s. 57
[13] Başaran, **a.g.e**, s.58
[14] Başaran, **a.g.e**, .58, 59

Posta ve Telgrafta Tekel Konusu: 1868'de İngiltere'nin "*Telgraf Satın Alma Sözleşmesi*"(Telegraph Purchasing Act) ile tüm yerel hat yatırımı yapan telgraf şirketlerini, ulusallaştırmasının ardından; Fransa'da 1878'de, İtalya'da ise 1889'da özel mülkiyette bulunan sınırlı sayıdaki ülke içi telgraf hatlarının satın alınmasıyla tamamen devlet tekeli oluşturulmuştur. 1860'larda Avrupa'da başlayan posta ve telgrafın bir devlet işletmesi altında birleştirilmesi eğilimi, Amerika dışındaki tüm dünya ülkelerinde yaygınlaşmıştır. Oluşturulan Posta ve Telgraf İdareleri, kimi ülkelerde yeni kurulan Posta ve Telgraf bakanlıklarına, kimilerinde ise var olan bakanlıkların uygun görülenlerine bağlanmıştır[15]. Bazı devletler bu kurumu dış işleri, bazı devletler de dışişleri bakanlıklarına bağlarken, bazı ülkelerde ise posta ve telgraf hizmetlerinin hazinenin kontrolünde kalması benimsenmiştir. Bu tercihler aynı zamanda devletlerin posta ve telgraf hizmetlerini algılama biçimlerini de ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti de posta ve telgraf idaresini önce Nafıa sonra Dahiliye ve en son Maliye Nezaretine bağlamış ve statü olarak bir genel müdürlük derecesinde tutmuşsa da 1911 yılında yapılan düzenlemeyle Posta ve Telgraf Nezareti kabineye dahil bir bakanlık olarak yeniden örgütlenmiştir[16].

19. Yüzyılın Sonlarında Uluslar Arası Telgraf Ağlarının Denetimi ve Mülkiyeti :

Tüm Avrupa'da ülkeler arası hatlar ve kısa mesafeli denizaltı hatlarının mülkiyeti, hatların ucunun bulunduğu ülkeler tarafından paylaşılmaktadır. Ancak uzun mesafeli denizaltı denizaltı hatları ve Avrupa dışında kalan bölgelerde durum değişiklik göstermektedir.

Dünyanın geri kalmış yörelerinde yerel ve uluslar arası telgraf iletişimin şekillenmesinde farklı faktörler ön plana çıkmaktadır. 19. Yüzyıl sonlarında bu bölgeler İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinin sömürgeleri ya da sömürge olmaları için çabalanan hedefler durumundaydılar. Büyük devletler, sömürgelerinde bir yandan güvenlik ve kontrol amaçlı, diğer yandan ticari nedenlerle telgraf hatları inşa etmişlerdir[17].

Sömürgelere ulaşan denizaltı kablolar ya da uluslar arası hatlarda genellikle özel mülkiyet ve işletme tercih edilmiştir. Fransa ve İngiltere arasında ilk denizaltı kablosu bir özel şirket tarafından çekilmiş, 1857'de Hindistan'da çıkan ayaklanma nedeniyle ihtiyaç haline gelen Hindistan-İngiltere hattı, imtiyaz verilen bir özel şirket tarafından tesis edilmiştir. Özel şirketlerin savaş dönemlerinde riskli olduğu düşüncesiyle bazı hatları yapmaya yanaşmaması nedeniyle 1860'ların sonlarına değin böyle durumlarda telgraf hatlarının yapımı İngiltere devleti tarafından üstlenilmiştir. Kırım Savaşı sırasında da bunun bir örneği yaşanmıştır. İngiltere uluslar arası yatırım yapan şirketleriyle telgraf hatları yapımında 1850-60 yılları arasında rakipsiz konumdadır. Bu güç İngiltere'nin siyasal egemenliğini de artırmıştır.

1850'lerde birbirinden uzak ülkeler arasında uluslararası telgraf iletişiminin sağlanabilmesi ve yaşanan sorunların daha kolay aşılması için Prusya, Avusturya ve diğer küçük Alman Devletlerinin oluşturdukları "Avusturya-Almanya Telgraf Birliği", Fransa ve komşularının kurdukları "Batı Avrupa Telgraf Birliği" 1865'de birleştirilerek "Uluslar arası Telgraf Birliği" (ITU)adı altında örgütlenmiştir[18]. ITU'da yalnızca üye devletlerin oy hakkı bulunduğundan uluslararası telgraf şirketleri bu örgütte etkin rol oynamamışlardır. Ayrıca telgrafın devlet tekelinde olduğu ülkeler dışında diğerlerinin katılmasına izin verilmemiştir. İngiltere yerel telgraf hatlarını ulusallaştırdıktan sonra birliğe katılmıştır. Amerika'nın birlik üyeliği ise, devlet mülkiyetinde telgraf hatları bulunmadığından reddedilmiştir[19].

---

[15] A. Mattelart, **Mapping World Communication**, Mineapolis, 1991, s. 9 ve 10, Aktaran, F.Başaran, **a.g.e**, s.58

[16] Bkz. Şerafettin Söhmen, "*Osmanlı İmparatorluğunda Posta ve Telgrafçılığımız*", **PTT Bülteni**, sayı: 153-159, (Ankara-1978)

[17] Mattelart, **İletişimin Dünyasallaşması**, s. 27

[18] Mattelart, **a.g.e.** s. 19, 20

[19] D.R.Headrick, "*Public-Private Relations in İnternational Telecominications Before World War II*", **Telecommunicatidns Politics**, B. Mody vd. (der) içinde, s.34, aktaran Başaran, **a.g.e**, s.58)

1860'lardan sonra telgraf ağlarını hükûmetin işlettiği sömürge ülkelerinin de ITU'ya üyelikleri kabul edilmiş ve bunun sonucunda, en geniş sömürgelere sahip olan İngiltere kontrol edebileceği oy sayısını artırdığından ITU'nun kararlarında belirleyici bir duruma gelmiştir[20]. İngiltere yalnız oy hakkıyla değil, İngiliz şirketleri aracılığıyla mülkiyet ve işletme açısından, telgraf kablolarının başlıca hammaddesi olan bakırın en büyük üreticisi olması nedeniyle de endüstriyel olarak egemen duruma gelmiştir[21].

19. yüzyıl biterken İngiltere dışında uzun mesafeli denizaltı telgraf kablolarına sahip olan ülkeler; Danimarka, Fransa ve Amerika'dır. Dünya telekomünikasyon ağının en önemli unsuru olan denizaltı kabloları, büyük oranda özel yatırım olarak gerçekleştirilmiştir. İngiltere bu dönemde dünyadaki tüm denizaltı kablolarının %63'ünü elinde tutmaktadır[22].

1868'den sonra İngiltere'nin telgraf hatlarının inşası için başvurduğu en büyük şirket *Eastern Telegraph* olmuştur[23]. Hindistan hattını başarıyla kuran bu şirketin güvenilirliği, stratejik ve ekonomik politikalara uygunluğu bu tercihin en büyük nedenleri arasında yer alır. Kısa bir süre içerisinde pek çok ülkenin iletişim hatları bu şirketin kabloları tarafından kurulmaya başlamıştır. Bu arada İngiltere Eastern gibi bazı şirketleri sübvanse ederek, telgraftaki devlet kontrolünü ve temel politikalarını korumuştur[24].

1898'den sonra dünya telgraf sisteminin devletlerin denetimine geçiş süreci başlamıştır. Uluslar arası iletişimde devlet denetiminin birbiri ile bağlantılı iki sebebi vardır: Birincisi, 19. Yüzyıl sonunda tüm dünyanın sömürgeci güçler tarafından paylaşılmış olması ve sanayileşip güçlenen ülkelerle dünyayı paylaşmış ülkeler arasında sömürge topraklarının yeniden paylaşımına ilişkin yoğun bir gerilimin yaşanmaya başlanmasıdır. Bu gerilim aynı zamanda ikinci nedenin de temelini oluşturmaktadır[25]. Ana ülkeden uzakta bulunan sömürgelerle kurulacak olan iletişimin hızının giderek önem kazanmasında ve iletişim ile strateji arasındaki ilişkinin giderek tüm ülkeler tarafından daha fazla kavranmaya başlanmasında bu gerilim önemli rol oynamaktadır. Ancak dünya iletişim ağında özel şirketlerin egemenliği ağın karlılık temelinde ticari olarak önemli bölgelere ulaşması anlamına gelmiştir. Oysa ticari olarak karlı olmayan bölgeler, yaşanan uluslar arası gerilim nedeniyle giderek politik ve stratejik açıdan önem kazanmıştır. Doğal olarak böyle riskli bölgelere kar amacıyla hizmet veren şirketlerin yönelmesi beklenemez. 1898'den itibaren telekomünikasyon kamu kullanımına açık, tarafsız bir altyapı olmaktan çok, bir strateji aracı olarak görülmeye başlanmış ve devlet müdahaleleri eğilimi güçlenmiştir[26].

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle XIX. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan anlaşmazlıklar arasında sıkı bir bağ olduğu görülmektedir. Kırım Savaşı'nda (1853-1856) cepheyle Londra ve Paris Hükümetlerinin arasına Karadeniz'in ilk kablosu ve doğrudan doğruya telgraf hatları çekilmiştir. 1846'da Meksika'nın kuzey komşusu tarafından işgali, askeri operasyonlar ve haberlerin iletilmesi açısından telgrafın önemini kanıtlamıştır. Başta Prusya ordusu olmak üzere Avrupa'da XIX. Yüzyılda bir çok ordu; orduyu yönlendirme, strateji belirleme sanatını bu yolla geliştirmiştir[27]. İletişim birliklerine yapılan yatırım özellikle I. Dünya Savaşında kendisini gösterecektir[28]. Birinci Dünya Savaşından önce çıkan iki savaştan ilki olan Boerler Savaşı (1899-1902), trenin ve telgrafın gücünü, ikincisi olan Rus-Japon Savaşı da Radyo iletişimin önemini

---

[20] Başaran, **a.g.e**, s.59
[21] Başaran, **a.g.e**, s. 59
[22] Başaran, **a.g.e**, s.60
[23] Headrick, **a.g.e**, s. 39, 40
[24] Headrick, **a.g.e**, s.39
[25] Başaran, **a.g.e**, s.61
[26] Headrick, **a.g.e**, s.38-39, Başaran, **a.g.e**, s.61
[27] *Reconstruction Of Europe*, **The Atlantic Monthly**, Vol. LXV., (February 1890) Cambridge, 1890
[28] V. Nicolay, **Büyük Harpte İstihbarat Hizmeti, Matbuat ve Efkâr-ı Umumiye**, (Çev. Mehmet Nihat), İstanbul, 1341, s.11 vd.

kanıtlamıştır. İngiltere, bu savaşlardan ders çıkarmakta gecikmemiş ve Radyo-Telgrafı (Telsiz Telgraf) Deniz Kuvvetlerinin denetimindeki Merkez Postahaneye vererek bir devlet tekeli durumuna getirmiştir[29].

Ünlü Doğu Sorunu, yüzyıl biterken Osmanlı İmparatorluğunun Alman İmparatorluğu'na Konstanz'ı İstanbul'a ve Bağdat'a (dolayısıyla İran Körfezine) bağlayan bir demiryolu döşeme ayrıcalığının verilmesi, rakip imparatorlukların da buna tepki göstermesiyle doruğa çıkmıştır[30].

İlk jeopolitika kitaplarından biri, 1897'de, Pangermenizm bağlamında, Frederich Ratzel tarafından yayınlanan *Politische Geographie*'dir. Yazar, bu kitapta, ülkeleri birbirine bağlayan iletişim ağları üzerinde durmaktadır.

XIX. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri, dünyada iletişimin, haberleşmenin yeniliklerinin çıktığı kaynaktır. Samuel Morse, Alexander Graham Bell, yeni iletişim dünyasının öncüleridir, telekomünikasyon kavramının gelişiminde isimleri daima en önde anılmaktadır. Yine Amerika Birleşik Devletleri, yirminci yüzyılda iletişimi şekillendiren ve ona farklı ödevler yükleyen yeni yöntemlerin de ana vatanı olmuştur. Radyo, Televizyon, Uydular derken kablo çağı yerini fiberoptik kablolara, İnternet'e ve bilgisayarların hakim olduğu apayrı bir boyuta taşımıştır. İletişim giderek bireyselleşmiş, bireyselleştikçe küreselleşmiştir. Propaganda, yerini çok uluslu şirketlerin reklam sağanağına bırakmıştır.

Türkiye'de Posta ve Telgraf Örgütünün gelişimine bakılmadan modernleşme kavramını değerlendirmek, gerçekten zordur. Batı ile iletişimin kurulması Tanzimat'tan itibaren daha önemli hale gelirken, ortaya çıkan yeni haberleşme yöntemlerinin benimsenmesi, bunların Osmanlı ülkesinde uygulanması, yeni bir yönetsel yapılanmaya gidilip bunun uygulanması eskisine oranla çok daha kolay hale gelmişti. Vilayetler arasına çekilen her telgraf hattı, beyne bağlı tıkanık bir sinir ucunun yeniden çalışması gibi etkili olmuştu. Sinir ucu beyinden gelen emirleri o bölgeye ulaştırıyordu; ancak, çoğu zaman aynı sinirler sancı da hissettiriyordu.

Dünyanın giderek değiştiği, teknolojik gelişmelerin baş döndüren bir hızla yol aldığı bir dönemde, yeniden yapılanmaya çalışan, çağın tüm olanaklarıyla ağırlığını hissettiren modern dünyaya kendisini kabul ettirmeye çalışan Osmanlı İmparatorluğu, özellikle XX. Yüzyıl başlarından itibaren geleneksel haberleşme sisteminin son izlerini de silmek için bazı önemli atılımlarda bulunmuştu. İttihat ve Terakki Kabineleri Posta ve Telgraf Nezareti'ni içlerine alıncaya dek, yönetim bakımından bağlı olduğu Nezaretin politikalarını izleyen Osmanlı Haberleşmesi, kendisine özgü politikaları, ancak kurum içinden gelecek talepler doğrultusunda belirleyebilme imkanını elde ettiğinde, artık iş işten geçmişti.

Birinci Dünya Savaşı gelip çattığında, yapılmak istenen yeniliklerin acaba ne kadarı hayata geçirilebilmişti? Amaçlanan kendine yeter haberleşme yeterince hazır mıydı? Yolların durumu nasıldı? Müvezziler, tatarlar, Çavuşlar hangi şartlarda yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlardı? Posta ve Telgraf hizmetlerinden halk yeterince yararlanabiliyor muydu? Tüm bu sorulara verilebilecek yanıtlar, dönemin basınında, arşiv belgelerinde, dönemi yaşayanların anılarında, parça parça da olsa bulunabilmektedir. Bu çalışmada, bu sorulara yanıt verecek bilgiler bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

---

[29] Armand Mattelart, **İletişimin Dünyasallaşması**, İstanbul, 2001, s. 27

[30] Mattelart, **a.g.e**, s. 28

BÖLÜM: I

OSMANLI HABERLEŞME SİSTEMİ VE YENİLEŞME ÇABALARI

A- TANZİMAT'A DEĞİN OSMANLI HABERLEŞME KURUMU

XIX. yüzyıl başlarına gelindiğinde Avrupa'nın neredeyse tüm ülkelerinde modern anlamda, yani halkın gidip rahatça yararlanabildiği, mektubunu gönderebildiği, gazetesini alabildiği posta merkezleri kurulmuş, hizmetlerinin çeşit ve kalitesini artırmanın yollarını aramaya başlamışlardı bile[31]. Bunda Avrupa'nın özellikle deniz ulaşımı konusunda lideri durumundaki, İngiltere ile sömürgecilikte onu izleyen Fransa, Belçika, Hollanda gibi ülkeler, denizaşırı haberleşmeyi kurumsallaştırmakla yetinmemişler, bu ülkelerin özel gemicilik şirketleri de posta taşımacılığını kârlı bir ek iş olarak benimsemişlerdir. Deniz taşımacılığında buharlı gemilerin yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla Akdeniz, Karadeniz ve Tuna Nehri üzerinde boy gösteren Avusturya ticaret gemileri ise, posta taşımacılığında güvenin, süratin simgesi haline gelmişlerdi[32].

Osmanlı ülkesine gelince, haberleşmenin yüzyıllar öncesinden gelen bir gelenekle tatarlar aracılığı ile at ve deve sırtında taşınması sürerken, yabancı posta örgütleri, kapitülasyonların inceltilmiş yorumlarına ve bazı kısıtlı antlaşma maddelerine dayanarak kendi posta bürolarını kurmuşlar, bunları önce diplomatik kurye adı altında işletmeye açmışlar, sonra yerlerini olup bittilerle sağlamlaştırmışlardı[33].

Merkezî İmparatorlukların başarılı bir yönetim sağlaması için mükemmel bir haberleşme sistemi kurması, gerçekleştirmesi gereken ilk şartlardandı. 16. Yüzyılda Lütfi Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde menzil teşkilatı kurularak Osmanlı Haberleşmesi sistemleştirilmişti[34]. Ancak, daha sonra bu sistemin geliştirilmesi için kayda değer bir çaba gösterilmemiş ve toprak sistemindeki değişimler menzil örgütünü de etkilemiştir. Bu yüzden Osmanlı postalarının, II. Mahmut'un saltanatının son yıllarına kadar merkezi otoritenin kontrolünde olduğunu söylemek zordur. Sarayın kendi posta tatarları, saileri, ulakları olduğu gibi, vilayetlerde valilerin, voyvodaların, askeri birliklerin, tüccarların kendi imkanlarıyla tuttukları tatarlar da vardı[35]. İşte Osmanlı Postalarının kurulması anlamını en çok bu dağınık yapılanmayı ortadan kaldırmak düşüncesinde bulmaktadır.

Klasik dönem Osmanlı postalarının işleyiş sistemi, Tanzimat dönemine gelinceye kadar büyük posta yollarının devlet tarafından kendi hesabına ve mümkün olduğunca fazla gelir getirme esasına göre kurulmuştu. Yine bu sisteme göre, ikinci derecede olan yollar da toprak dağıtımında uygulanan yöntem uyarınca her tımar ve zeamet arazisi içinde bulunan halka inşa ettiriliyordu[36].

Osmanlı Devleti posta yollarında *menzilhaneler* ve bunlarda yeteri kadar deve, at, araba bulundurarak posta genel posta işlemlerini *Menzil Eminleri*, *Posta Tatarları* ve *Sailer* aracılığıyla çoğu zaman emanet yöntemiyle idare etmiştir[37]. Sonraları diğer bir çok alanda olduğu gibi İltizam yöntemi posta işlerine de uygulanmış ve böylece postaların yönetimi büyük oranda Umumi müteahhitlere ya da bölüm bölüm küçük mültezimlere verilmeye başlanmıştır[38].

---

[31] "*The Post System*", **The Commercial Review**, Volume:5, February, 1848, pp. 152-156
[32] "Commerce of The Black Sea", **De Bow's Review**, Vol.XVII, Washington, 1854, pp. 50-68
[33] Çınar Atay, **İzmir'in İzmir'i**, İzmir, 1993, s.160
[34] Nesimi Yazıcı, "*Lütfi Paşa ve Osmanlı Haberleşme Sistemi İle ilgili Görüşleri*", **İletişim**, S.1982 / 4, s. 217-242
[35] Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, TTK yay. , Ankara, 1991, s.75.
[36] Mehmet Ali, "*Posta Mebahisi*", **PTM**, sayı. 160, s. 1840
[37] Mehmet Ali, **a.g.m**, aynı yerde
[38] Mehmet Ali, **a.g.m**, aynı yerde

Bu mültezim veya müteahhitler, devlet tarafından belirlenen şartlar altında belirli sayıda at, araba, hecin devesi, kayık ve sal gibi yük hayvan ve araçlarını bulundurmakla yükümlü oldukları gibi ayrıca devlet postasıyla birlikte resmi bir tarifeye uygun bir ücretle özel posta taşımacılığını da yürütürler ve karşılığında elde ettikleri hasılatı kendileri alırlardı. Eğer toplanan ücretler kendileri için önceden belirlenmiş miktara ulaşmazsa aradaki fark *Menzilhaneler İanesi* adı altında devlet hazinesi tarafından ödenirdi[39].

Klasik Osmanlı haberleşme sisteminin *ulak-menzilhane* ikilisi zaman içinde bazı değişimlere uğramakla birlikte varlığını 19. Yüzyılın son çeyreğine değin sürdürmüştür. Tüm bu sistemin yerini alan modern anlamdaki Posta örgütü ise, ancak Posta Nezaretinin kurulmasıyla yapılandırılabilmiştir. Postaların kurulması denildiğinde Osmanlı Devleti için bunun anlamı, "*yüzyıllardır var olan devlet haberleşme örgütündeki herhangi bir düzenlemeyi veya Üsküdar-İzmit arasında olduğu gibi, yollar yapılıp buradaki istasyonlar arasında posta usulünce yük ve yolcu taşımacılığını değil, modern postaların en önemli işlevi olan ücretini ödeyen herkesin, söz konusu Osmanlı İmparatorluğu olduğunda da ülke halkının mektuplarını devlet güvencesi altında taşıyan organizasyon*'ün kurulmasıdır[40]. Bu niteliklerde bir örgütlenmeye sahip Osmanlı Haberleşme Kurumu da Posta Nezareti adı altında II.Mahmut'un ölümünden bir yıl kadar sonra, 23 Ekim 1840'da kurulmuş ve İstanbul'dan Edirne'ye ilk düzenli postalar 28 Ekim, Anadolu yakasına da 2 Kasım 1840'da devlet evrakı ile birlikte halkın da mektuplarının alınmasıyla hizmete başlamıştır[41].

Bu tarihten önce Osmanlı Devleti, kendi haberleşmesini sağlamak amacıyla görevlendirdiği kimselere, *tatar, ulak*, ve *sai* ünvanları vermiştir. Tatarlık görevine getirilecek kimselerin temiz bir geçmişe sahip, binicilikte deneyimli, ağır yol koşullarına karşı dayanıklı olmak gibi özellikleri taşımaları en temel kabul şartları arasında sayılmıştır. Bu yüzden de bunlar genellikle daha önceden Sadrazam ve Vükela yanlarında uzun süre çalışmış, belirli bir eğitim almış, güven kazanmış ağalar arasından seçilmiştir[42]. II. Mahmut'un yenileşme hareketlerine giriştiği yıllarda İngiltere devleti tarafından Osmanlı donanmasının emrine verilen ve Müşavir Paşa sıfatıyla Osmanlı donanmasında görev alan Vis Amiral Sir A. Slade'in seyahatnamesinde Tatarlar hakkında şu bilgiler verilmektedir[13]:

"*Rumeli'yi dolaşmak üzere Tekirdağı'ndan yola çıktığım zaman, yanımda Tatar denilen ve posta hizmetlerinde kullanılan bir Türk bulunuyordu. Veli adındaki bu adam, ırkının en yakışıklı bir örneği idi. Veli'nin mensup olduğu Tatarlık mesleğinde hayatın nasıl geçtiğini anlamak isteyen bir Avrupalı, bu Tatarları uzun bir yola çıkarken veyahut uzun bir yoldan dönerken görmelidir. Bir Tatar, Üsküdar'dan yola çıkarken, sağlık, neşe ve hareketlilik modelidir. Saçı sakalı özenle taranmış, bakımlı ve yüzü aydınlıktır. Uzun kalpağı çapkınca bir yana doğru yıkılmış, üzerine de parlak çiçekli bir yemeni sarılmıştır. Kolları yırtmaçlı çuha cepkeni, geniş şalvarı, parlak çizmeleriyle son derece temizdir. Alaturka geniş üzengiler ne kadar parlatılmak mümkün ise o kadar parlatılır. Eğer takımları gümüş kakmalarla süslü, belindeki çift piştovu, kehribar ağızlı çubuğu ile Tatar gerçekten görülmeğe değer bir şövalyedir. Fakat tatarı bir de uzun yoldan geldiği zaman görünüz. Onu, o zaman, doğurup büyütmüş olan kendi anası bile tanıyamaz. Altındaki at durur durmaz kendini mecalsiz bir halde toprağa bırakıverir. Yorgunluk, ağrı ve sızı ile bitkin bir halde kalır. Tatarların üzerinde bizim için taşınması imkansız bir hacimde, kuşak, yatağan bıçağı,*

---

[39] Mehmet Ali, **a.g.m.**, s. 1841

[40] Nesimi Yazıcı, "*Posta Nezaretinin Kuruluşu*" **Ç.Y.O**, s. 33

[41] Yazıcı, **a.g.m.**, s. 33, ayrıca bkz, aynı yazar, "*Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu*", **150. Yılında Tanzimat**, TTK yay. Ankara, 1992, s. 145

[42] Orhan Brandt '*Türkiye Posta Tarihinin Prefilatelik Kısmı*', **Filatelist Pul Mecmuası**, Sayı:37(Şubat 1959), s.1054-1055

[13] Aktaran Ragıp Akyavaş, "*Tarihe Tatar Postası*", **Ark**, sayı:5, (Mart 1958), s.12-13

havlular, çevreler, mendiller, enfiye kutusu, tütün kesesi bulunur ve bu haliyle Tatar bir cephane ve levazım deposu halindedir.

...Türkiye'de kendilerinden takdir ve övgüyle bahsolunan tatarlar, Payitahttan Suriye sahilinde bulunan Akkâ Kalesi'ne kadar gidip gelen Tatarlardır. Bu mesafeyi on iki günde kat ederler. İstanbul-Bağdat arasındaki dört yüz altmış saatlik mesafeyi ise on dört günde alırlar."[43]

İstanbul Posta Müdürü Birinci Muavini Mustafa İhsan Bey tarafından yazılan Musavver Postacı adlı kitapta, Posta Tatarlarının adının nereden geldiği açıklanmaktadır. Buna göre, Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında Söğüt ve Bilecik civarına yerleştirilen askeri birliklerin haberleşmesini sağlamak amacıyla Moğol Tatarlarından yaralanıldığı için zamanla bu görevi yapanlara "Posta Tatarı" denilmeye başlandığı ileri sürülmektedir[44].

Osmanlı Haberleşme Örgütünün Modernleşme serüveninin ilk adımı olarak görülebilecek en önemli girişim, I. Abdülhamit'in, 28 Aralık 1775'de ulaklık görevi yapan tatarları, *"Tatarân Ocağı"* adı altında bir merkezde toplamasıdır[45]. Tataran Ocağı'na, İstanbul'da (daha sonra karşısına Sultan Mahmut türbesi inşa edilmiştir) bulunan Elçi Hanı merkez olarak ayrılmıştır[46]. Daha sonra da gerek tatarlar gerekse Osmanlı haberleşmesinin ikinci önemli unsuru olan varlığını sürdüren menzilhaneler üzerinde bazı düzenlemeler yapılmış, buralardaki yolsuzluk ve aksaklıkların giderilmesine çalışılmıştır. Bu amaçla, 1824 yılında menzilhanelerin kirahaneye çevrilmesi işlemi tamamlanmıştır[47]. Bu süreci irdeleyen Musa Çadırcı'ya göre, "*1824 Temmuzuna değin menzilhaneler, sancak yöneticileri tarafından bir yıl süreyle ve çoğunlukla şehrin ileri gelenlerinden birisine iltizama veriliyordu. Menzilci olmak isteyenin güvenilir bir kefil göstermesi,*

---

[44] *"Memalik-i Osmaniye'de berren posta nakliyatında istihdam olunan efrada "Posta Tatarı" ıtlak edilmekte olup efrad-ı mezkurenin mutlaka Moğol taifesine meşrut olduğu halde nam-ı mezkur ile telkib oluna gelmeleri tevilat-ı muhtelifeye uğratılmaktadır. Bazılar Tatar kavminin ahval-i tarihiye-i sabıkalarında sürat-i seyr ve istilaya nazaran Posta nakillerine denilmiş olmasını beyan ediyorlarsa da şayan-ı itimat olmak üzere telakki edilen bir rivayete nazaran Devlet-i Osmaniye'nin mübadi-i ezmine-i fütühatında Bilecik ve Söğüt etrafında kol kol tayin edilen fırk-ı dilaveran-ı Osmaniyana mektup getirip götüren sailer Moğol tatarlarından olarak kullanılmış ve mürur-u zaman ve tevsi-i şan ve iclâl-i âl-i Osman ile Vilâyat-ı Şahanede valiler maiyetlerinde dahi icray-ı müraselât için Tatar sailer istihdam kılınmış ve bunlara "Vüzeray-ı Âzam Tatarları" namı verilmiştir.*

1257 tarihinde Postahane-i Âmire'nin tesis ve teşkili münasebetiyle mezbur vüzeray-ı âzam tatarları Postahanede tevzif ve istihdam edilmeye başlanmış ve o vakitten beri "Sai" vazifesini ifa eden kesane-i milliyet ve kavmiyet tefrik edilmeksizin "posta tatarı" namı verile gelmiştir.

Efrad-ı nasdan her kim olur ise olsun şerâit-i âtiye üzerine Tatar ve Sürücü çıkarmakta muhtardır. Şöyle ki, tatarın azimet ve avdet ücreti olmak üzere mesafe-i seyr ü seferin her saik için yirmi beş kuruş istifa kılınır. (Dahil-i Memalik-i Şahane'de yalnız posta işiyle elyevm 2047 memur meşguldur.)

Tatarlar mahall-i mahsus ve maksuda muvasalatla cevap almak üzere üç gün tevkif ve intizar ile avdet etmekte muhtardırlar.

Mahsusen sürücü vasıtasıyla posta ihracı talep edildikte tataran haklarında mer'i olan şeraite iktiza ile beraber saat başına yalnız on kuruş alınır. Ücurat-ı mezkureden menzil masrafları tefrik birle mütebakisi irad kaydolunur.

Posta tatarları esnay-ı rahda, hastalandığı taktirde Posta merkezi yakın olur nöbetçi tatarı da hazır bulunursa tatar tebdil edilir. Ve aksi halde muntazam çantalar bittevkif yalnız evrak çantaları sürücü vasıtasıyla derhal irsal ve muntazam ikinci postaya teslimen gnderilir.

Posta müdürü bulunmayıp da "ondalıkçı" bulunan yerlere ondalıkçı hükümet-i mahalliye müttefikan vech-i meşruh üzere hareket ederler. Zuhurat tatarı olup çifte olmadığı halde keyifsizliği zuhur ederse bir jurnal tanzim edilip keyfiyet bâlâsına tasrih edilerek mektup çantaları sürücüye teslimen bilâ tehir ihraç olunur ve tatarın inhiraf-ı mizacı temadi etmediği taktirde arkasından mahalline tatar ile gönderilir.

Zuhurat tatarları ile şayet emanet ve numune dahi tisyar edilip de tatar esnay-ı rahda hastalanırsa emanet dahi ber minval-i meşruh hıfz edilip yalnız evrakın irsali lâzım gelir. Sahib-i emanet, tatarın isalinde ihtiraz eylerse iki kat ücret ita birle çifte tatar ihraç ettirmek salahiyetini haizdir. Memalik-i Şahanede elyevm 82 adet Posta tatarı mevcuttur."
Mustafa İhsan, **Musavver Postacı**, İstanbul, 1317, s. 55, 56

[45] Yazıcı, *Posta Nezaretinin Doğuşu*, **Ç.Y.O**, s.33, Brandt, a.g.m., s.1055

[46] Brandt, **a.g.m**, s.1055

[47] Bu konuda bkz., Musa Çadırcı, "*Posta Teşkilatı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğunda 'Menzilhane ve Kiracıbaşılık'*", **VIII. Türk Tarih Kongresi**, 1981, c.II, Ankara, ss. 1359-1365

kadı, esnaf ve şehir ileri gelenlerince de uygun görülmesi gerekliydi"[48]. Çoğu şehirde bu göreve getirilecekler bir seçimle belirleniyordu. Menzilci seçilen kimse mahkemede şehir ileri gelenleriyle bir anlaşma yapıyordu. Bu anlaşmaya göre genellikle, kendisine bir yıl boyunca ödenecek ücret ve ödeme biçimi ile ilgili ayrıntılar saptanıyordu. Menzilcinin burada belirtilenden fazla para isteyemeyeceği, halktan hiçbir ad altında ek ücret talep edemeyeceği, hizmeti aksatmaksızın sürdüreceği gibi kurallar kendisine taahhüt ettiriliyor, kefilinin de aynı şartları kabul ettiği mahkeme defterine işleniyordu[49]. Ancak, menzilcilerin "*Menzil İanesi*", "*Menzilciye İkramiye*" ya da "*Menzilcinin telef olan bargirlerinin bahası*" gibi adlar altında sözleşme dışına taşan isteklere engel olunamıyor ve çoğu zaman bunları için ek ücret ödeniyordu[50]. II. Mahmut, bu konuda bir takım önlemler almak istemiş, menzilcilerin alacakları ücretleri bir *Menzil Nizamnamesi* çıkararak belirlemişti[51]. Padişah Temmuz 1824 tarihli bu nizamnameye göre "*...Menziller ittifak-ı âra ile kiraya tahvil olunup karargir olan nizam muktezasınca her tarafa amed-ü şüd edenlerin (gelip gidenlerin) saat başına mühimme-i mûtena ile gidenlerin canib-i miriden ve maadasından kendi taraflarından verilmesi ve fakat menzilhaneye inen Ulakların yem ve yiyecekleri mutedil baha ile kendi keselerinden idare ettirilmesi hususuna irade-i merahimade-i cihandaranem müteallik olmaktan naşi kendi tarafından ita kılınmak üzere ...canibine...tayin ve irsal olunmuştur. Buyurdum ki, işbu Hükm-ü şerifimle her hanginizin taht-ı hükûmet ve kazasına varıp dahil olur ise nizam-ı mezkur mucebince öteden beri mütearef ve mukayyed olan sahih saat başına yirmişer paradan vasıl olduğu menzilhaneden ileri menzilhaneye varınca mesafesine göre hesap olunarak lâzım gelen kiraları kendisinden alınıp gerek hayvan ve gerek mekulât mukabelesinde fukaradan bir nesne mutalebe olunmamak şartı ile her mahallin kiracıbaşısı tarafından ücretiyle yalnız on iki re's tuvana bargir (12 baş kuvvetli beygir)verilip mahuf ve muhatara olan mahallerde (tehlikeli ve korkulu yerlerde) yanına yarar kılavuzlar koşularak âminen ve salimen birbirinize irsal ve ber vech-i tacil savb-ı maksude isaline bilittifak ihtimam ve dikkat ve avk ve tehirden ve mugayir-i nizam kimesne zulüm ve teaddiden her mahallin beynlerinde olan mesafe kaç saat idüğü bu tarafta bilindiğine binaen ziyade saat hesabı ile ücret ahzından ve sürücü bahşişi ve sair nesne talebinden begayet tehaşi ve mücanebet eyleyesiz fi evail-i Zilkade sene 1239"*[52]

Metinden de anlaşıldığı gibi, bu nizamname ile II. Mahmut, menzilcilik kurumunun devlet kontrolünde tutulacağını, ve bundan sonra ne fazla ücret alınmasına , ne de haberleşmenin aksamasına izin verilmeyeceğini belirtiyordu.

1827 Kasımında yayınlanan genel bir adalet fermanında da menzilhane konusuna geniş yer veriliyordu. Halka fazlaca yük olan menzilhanelerin kira ile idare edilmesine geçildiği; ancak bunun pek yarar sağlamadığı vurgulanıyor, yöneticilerin eski alışkanlıklarını sürdürerek, kendileri ve görev verdikleri kimseler için menzilhane beygirlerine ücret ödemedikleri gibi, zorla değişik adlar altında halktan para almaya devam ettikleri yine kaydediliyordu[53].

1827'de kira ücretlerine yapılan on paralık zam giderleri yeterince karşılayamamış ve 1830'da ikinci bir fiyat artırımıyla, kira ücreti 40 paraya yani saati 1 kuruşa yükseltilmiştir. Bu durum Tanzimat'ın ilanına kadar sürmüştür. Ancak, 1834 yılında menzil sisteminin yanı sıra posta örgütü kurulması çalışmaları başlamıştır. Bir deneme olmak üzere Üsküdar'dan İznik'e kadar olan yol onarıldıktan sonra ilk posta arabası burada hizmete sokulmuştur[54]. Bu sistemin birer ayağı olarak her beş-altı saatlik mesafede bir postahane binasının yapılması için çalışmalara başlanmıştır.

---

[48] Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu...*, s. 74
[49] Çadırcı,**a.g.e...** s. 74
[50] Çadırcı, **a.g.e...**s.74
[51] Asaf Tanrıkut, **Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Mevzuatı,** Ankara, 1984, s. 20, 21, Şekip Eskin, **Türk Posta Tarihi**, Ankara, 1942, s. 13, 14
[52] Tanrıkut, **a.g.e**, s. 20
[53] Çadırcı, **a.g.e,...**, s.78
[54] Çadırcı, "*Posta Teşkilatı Kurulmadan Önce.....*, s.1365

Bu uygulamada ortaya çıkan tarifeye göre Üsküdar-İznik arası 18 saat olarak kabul edilmiştir[55]. 1839'dan sonra İstanbul-Edirne, İstanbul-İzmir arasında öncelikle ve diğer vilayetlerle İstanbul arasında da zamanla posta ağı kurularak yeni sisteme geçilmesiyle menzilcilik yerini postacılığa bırakmıştır[56].

Menzilhaneler ve kira postahaneleri hakkında görülen en son kayıtlardan biri Behzat Budak tarafından yayınlanan Rebi'ül-ahir 1294 (2 Nisan 1877) tarihli bir fermandır[57]. Bu fermanda II.Abdülhamit tarafından, kira postahanelerinde at değiştirecek posta binicilerine gerekli kolaylığın gösterilmesi istenmekte ve postanın hızla hareketi için gerekenin yapılmasına dikkat edilmesi istenilmektedir.

Osmanlı ülkesinde modern anlamda postaların kurulması süreci II. Mahmut'un modernleşme atılımları ile başlamıştır. II. Mahmut yukarıda belirtilen menzilhane ve kira düzenlemelerinin yanında halkın da haberleşme hizmetlerinden yaralanması amacına yönelik düşüncelerini bir hatt-ı hümayunla ilk kez ortaya koymuştur. Hatt-ı Hümayun'un metni şöyledir:

"*Benim vezirim,*

Nizam-ı Mülk-ü Hümayunumun istihsali ve irad tedariki vacibeden olduğuna ve Dersaadetimden taşraya gönderilen ve taşradan Dersaadetime gelen mekâtib kimden kime gidip geldiği malûm olmamak mülâbesesiyle tahrirat maddesinde fesat tekevün ve zuhur eylediğine binaen bu madde dahi yoluna konulmak üzere hatt-ı hümayunuma şu veçhile hutur eder ki memalik-i sairede cari olduğu misüllü tarik-i Devlet-i Aliyyemden kârgüzar bir kimesne hüsnü tabir ile bu hususa nazır nasb ve bir münasip mahall tahsis olunarak tarafından Anadolu ve Rumeli'nin münasip mahallerine adamlar ikame edüp fimabaad hiç kimesne hodbehod mektup göndermeyüp gerek ehl-i İslâm ve gerek reaya ve efrenç taifeleri göndereceekleri mektup ve emanetlerini nazıra götürüp sebt-i defter olunarak her bir mahalle muvakkaten tatar ihracıyla mahallerine gönderip adamlar marifetiyle ashabına verilse ve taşradan dahi kezalik bu usul üzere tahrirat ve emanet gönderilse ve münasibi veçhile avaid bağlansa hem tahrirat maddesi fesaddan kurtulmuş olur ve hem vafir irad husul-i memur olunur dünkü gün lisanen sana ifade edecek idim talimat ile meşgul olunduğundan vakit olamadı münasip ise bu hususu etrafi ile mütalaa ederek suret-i hüsn-ü nizamını taraf-ı şahaneme arz ve istizan eyleyesin"[58]

Bu Hatt-ı Hümayûnda göze çarpan temel düşünceler şöyle özetlenebilir:

Ülkede düzenin korunması ve gelir sağlanması için haberleşmenin düzene konulması gerekliliği, mektupların kimden kime gelip gittiği bilinmediği için ortaya çıkan kötü sonuçların önlenmesi amaçlarıyla bu konuda bilgi sahibi bir kişi görevlendirilmeli ve kendisine uygun bir merkez ayrılmalıdır. Bu kişi tarafından seçilecek görevliler de Anadolu ve Rumeli'nin önemli noktalarına yerleştirilmelidir. Bu yapılanma sağlandıktan sonra belirlenen düzen içinde halkın ve yabancıların gönderileri tatarlar tarafından dağıtılmalıdır. Kısacası artık her isteyen kendisi için tatar çıkaramayacaktır.

Bu Hatt-ı Hümayunda belirtilenler uygulamaya konulamamıştır. Bu girişimin tamamlanamamasına Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın emrindeki Mısır kuvvetlerinin Anadolu içlerine kadar gelmesi ile ortaya çıkan buhran ya da Sadrazam Reşit Mehmet Paşa'nın 18 şubat 1833'de görevden ayrılmasının neden olduğu düşünülebilir.[59] Ayrıca yolların ulaşıma uygun olmaması, şose bulunmaması , yollardaki güvenliğin yetersizliği gibi durumların da bu hatt-ı

---

[55] Çadırcı, **a.g.m.**, aynı yerde
[56] Çadırcı, **a.g.m.** s.1365
[57] Behzat Budak, "*79 Sene Evveline Ait Bir Posta Ferman-ı Hümayunu*" **Filatelist Pul Mecmuası**, No:21, Ocak-Şubat, 1956, s.602-603
[58] **Hatt-ı Hümayûn, 23995**
[59] Nesimi Yazıcı, "*Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu*", s. 144

hümayunda istenen uygulamaların yaşama geçirilmesinde birer engel olduğu düşünülebilir[60]. Yolların bozukluğu hakkında, Üsküdar-İzmit yolunun yapımı sırasında yaşananlar bir fikir verebilir. Bu sıralarda Hassa Müşiri Ahmet Fevzi Paşa, Bâbıâli'ye verdiği muhtırada, Üsküdar'dan İzmit'e kadar olan yolun posta işletmesine bir başlangıç olmak üzere düzenlenmesiyle bu sırada beygirlerle yapılan taşımacılığın arabalarla yapılmasını ve bu işin bir yıl süreyle kendisine verilmesini istemiştir[61]. Ahmet Fevzi Paşa bu başvurusunda, "*turuk ve meâbirin muntazam ve rabıtalı*" olmasının önemini dile getirirken, bütün Avrupa devletlerinin bu konuya gereken özeni gösterdiklerini belirtmektedir[62]. Ahmet Fevzi Paşa bu konu hakkında bilgi sahibi bazı kimselerle görüşmüş ve sonunda Üsküdar-İzmit arasındaki yolun bir örnek olmak üzere düzenlenmesiyle "*menzil usulü*" yerine taşımacılığın arabalarla "*posta usulünce*" yapılması konusunda bir plan hazırlamıştır. Buna göre, yolun yapımı için gerekli meblağ, Üsküdar Kirahanesi için çevre kazalardan toplanan para ve menzil kiralarından karşılanacaktı[63]. İstediği iznin çıkması üzerine Ahmet Fevzi Paşa yolların onarım ve düzenlemesine girişmiş ve bu arada Üsküdar, Kartal, Gebze, Hereke ve İzmit'te 5 posta istasyonu yaptırmıştır. Bu istasyonlara 30'ar beygir verilerek menzil usulünce değiştirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca her istasyona olan uzaklık levhalarla gösterilmiştir[64].Yolların etraflarına hendekler kazılarak yükseltilmesiyle araba geçecek hale getirilmesine çalışılmıştır. Yolun yapımı için mühendis ve yol yapımında tecrübeli kişiler seçilmiş, amele ve ahaliden katılanlara devletçe belirlenen bir ücret verildiği gibi ayrıca, ekmek, soğan ve zeytin gibi yiyeceklerden oluşan kumanyalar dağıtılmıştır[65]. Yolun genişliği 16 zirâ'(12-14,40 m.)dır. 18 saat olarak hesaplanan bu mesafede atlı arabalarla posta taşımacılığına Ekim 1834'de başlanmıştır. Bu ilk sefere II. Mahmut faytona, devlet ileri gelenleri de posta arabalarına binerek katılmışlar; yolu incelemek için Kartal'a kadar gitmişler ve yapılan çalışmaları başarılı bularak takdir etmişlerdir[66]. Fakat, bu yol uzun ömürlü olamamış ve 1840'da yolun araba işleyemeyecek kadar bozulması üzerine seferlere son verilmiştir[67].

Üsküdar-İzmit Posta yolu çok verimli olmuş, bunun üzerine hemen bir benzerinin İstanbul-Edirne arasında yapılmasına karar verilmiştir[68].

Posta taşımacılığı konusunda ikinci girişim, 1834 yılında Serasker Hüsrev Mehmet Paşa'dan gelmiştir[69]. Serasker Paşa, Sadaret'e başvurarak menzil sisteminden posta işletmeciliğine geçilmesini önermiş, böylece haberleşmeye hız ve düzen kazandırılacağını ifade etmiştir. Bu uygulama için İstanbul-Edirne yolunun belirlendiği görülmektedir. Serasker Paşa, belirlenen güzergahta posta taşımacılığının 4-5 saatlik mesafelere yerleştirilecek beygir ve sürücüler aracılığı ile yapılmasını, merkezde de bir kişinin görevlendirilerek Posta Müdürü sıfatıyla bu işlerin yönetimi ve denetiminden sorumlu tutulmasını da önermektedir. Posta Müdürlüğüne atanacak kişi, her gün denetlemeye çıkmasa da en azından okuma-yazma ve ticaret yöntemlerini iyi bilmeliydi[70].

Seraskerin tezkiresinde ileri sürdüğü bu görüşler Sadaret tarafından olumlu karşılanmış ve konu ile ilgili olarak Serasker Paşa'nın da katıldığı toplantılar yapılmıştır. Sadaret tarafından

---

[60] "Postanın Tarihi", **İktisadi Yürüyüş,** Münakalat Fevkalade Sayısı (sayı:35-36), 1 Haziran 1946, s.8 vd.

[61] **a.g.m.**, s.8, Nesimi Yazıcı, "*Tanzimat Devri Osmanlı Posta Teşkilatı*" , **İletişim,** sayı: 1981/2 (Ankara, 1982), s. 20, Hikmet Türker, "*Postacılığımızın Yüzüncü Yılı Münasebetiyle*" **PTT Dergisi,** Sayı:20, (İkincikânun 1940), s. 27,28 (Müşir Ahmet Fevzi Paşa'nın takririnin tam metni bu makalede bulunmaktadır.)

[62] Nesimi Yazıcı, "*Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı*", **OTAM,** sayı:3, (Ankara-Ocak 1982), s.358

[63] Yazıcı, **a.g.m,** s. 358

[64] **Takvim-i Vekayi,** No: 9, 124 C.âhir 1250

[65] **Takvim-i Vekayi;** No: 9, 124 C.âhir 1250, Şekip Eskin, **a.g.e,** s. 15

[66] **Takvim-i Vekayi,** No: 91, 24 C.âhir 1250, Ahmet Lutfi, **Tarih-i Lutfi,** İstanbul, 1300-1328, c. IV, s.1900, yolun haritası için bkz. Nesimi Yazıcı, ***"Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı"*, OTAM,** sayı:3, s. 375

[67] Yazıcı, "*Tanzimat Devri Osmanlı Posta Teşkilatı*", s. 21

[68] Yazıcı, "*Tanzimat Devri Osmanlı Posta Teşkilatı*", s. 21

[69] Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi,** c. IX, İstanbul, 1978, s. 452, 453; Belge: Hatt-ı Hümayûn, 23630, Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** Ankara, 1987, s.96

[70] Yazıcı, "*Tanzimat Devri Osmanlı Posta Teşkilatı*", s. 22

yazılan arzda, menzillerin posta usulüne çevrilmesi için gerekenlerin Avrupa'da uygulanan posta nizamname ve yasalarının incelenerek tespit edilmesi yolunda bir çalışma da yapılmış ve sefaretlere bu konuda görev verilmesi gerekliliğine değinilmiştir[71]. Bu arada daha önce Posta Müdürlüğüne getirilmesi düşünülen Faik Efendi'nin yerine Serasker Paşa'nın da fikri alınarak, daha önce posta görüşmelerine katılmış olan Hadi Efendi'nin görevlendirilmesi uygun görülmüştür[72]. II. Mahmut, böylece bu başvuruyu onaylarken derkenarında, "*Vakıa bu posta maddesinin tanzimine bed' ve mübaşeret olunması ehem ve elzemdir*" diyerek, posta konusuna verdiği önemi bir kez daha ortaya koymaktadır[73].

Sadaret arzında sözü edilen Avrupa postalarına ait yasa ve nizamnamelerden Fransız Posta Kanunu, o dönemde Paris'te elçilik görevinde bulunan Mustafa Reşit Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmiştir[74]. Tüm bu çabalara ve padişahın ısrarlı tutumuna rağmen, Avrupa tarzında bir posta sistemi kurma konusunda niçin başarılı olunamadığı ve Hâdi Efendinin ne gibi çalışmalarda bulunduğu hakkında şimdilik daha ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkün olamamıştır.

II. Mahmut döneminde haberleşme konusunda yapılan düzenlemeler, yeni bir sistemin kurulması çabaları batıda olduğu gibi, halkın da yararlanabildiği bir posta örgütü kurulmasına yetmese de, postaların gerekliliğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak, yöneticiler arasında posta hizmeti denince farklı düşüncelerin ortaya çıkması, bir amaç birliğinin sağlanamaması da göze çarpmaktadır[75]. 23 Ekim 1840 (26 Şaban 1256)'da Posta Nezaretinin kuruluşundaki en önemli vurgu, halkın da modern anlamda posta hizmetlerinden yararlanabilmesinin sağlanmasındadır. Bundan önceki çalışmalarda ise, hedef böyle köklü bir sistem değişikliği ve yeni bir örgütün kurulması olmamıştır[76]. Genellikle, *her isteyenin tatar çıkarmaması*, tatarların belirli bir düzen içinde çalışmaları, devlet haberleşmesinin ve diğer gönderilerin kol kol ve belirli bir tarihe göre çıkarılacak resmi tatarlarla taşınması yeterli görülmüştür[77]. Son olarak 1839 yılında yapılan bir düzenlemeyle Tanzimat dönemi öncesi son şeklini alan Osmanlı haberleşme sistemi, adına posta dense de yine de çoğunlukla devlet haberleşmesine yönelik olarak kalmıştır[78].

Sonuç olarak, 1840 yılına kadar Osmanlı Devletindeki haberleşme örgütü ve bu örgütün işlevi temel olarak fazla bir değişiklik göstermeden varlığını sürdürmüştür. Yapılan veya çoğunlukla amaç edinilen "*ulak-menzilhane*" ikilisinin uyumlu bir biçimde çalışmasını ve bu işe ayrılan giderlerin en aza indirilmesini sağlamaktan ibaret görünmektedir.

Bilindiği gibi 3 Kasım 1839'da Gülhane'de okunan Hatt-Hümayûnla birlikte Osmanlı İmparatorluğunda III. Selim(1789-1807) ve özellikle de II Mahmut (1808-1839) dönemlerinde görülen yenileşme ve Avrupa kurumları örneğine göre devlet teşkilatını düzenleme çalışmaları yeni bir aşamaya gelmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devlet Kurumlarında büyük değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan biri de Klasik Osmanlı Haberleşme kurumunun yerine, Avrupa örneğinde işleyen modern bir Posta örgütünün kurulmasıdır[79].

B- POSTA NEZARETİNİN KURULUŞU :

---

[71] **Hatt-ı Hümayûn,** 23 610 (bu belge Asaf Tanrıkut tarafından yayınlanmıştır. Tanrıkut, **a.g.e,** c. 1, s. 30-31)
[72] **Hatt-ı Hümayûn,** 23610
[73] **Hatt-ı Hümayûn,** 23610
[74] **Hatt-ı Hümayûn,** 46905, 23 630
[75] Nesimi Yazıcı, "*Posta Nezaretinin Kuruluşu*", **Ç.Y.O,** İstanbul, 19945, s. 39-40
[76] Yazıcı, **a.g.m,** s.40
[77] Yazıcı, **a.g.m.,** aynı yerde, Mehmet Ali, "*Posta Mebahisi*" **PTM,** sayı:160, s.1842
[78] Bu düzenleme ile ilgili belge için bkz. Yücel Özkaya, "*XVIII. Yüzyılda Menzilhane Sorunu*", **AÜDTCF Dergisi,** c.XXVIII, sayı: 3-4, 360, Yazıcı, **a.g.m,** aynı yerde.
[79] Ubucini, **Türkiye 1850,** Çev. Cemal Karaağaçlı, İstanbul, ty. , c. I, s. 43, Enver B. Şapolyo, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat Devri Tarihi,** İstanbul, t.y., s.165

Posta Nezaretinin kurulması çabalarının yürütülmesi için özel bir komisyon kurularak çalışmalara başlamıştır[80]. Bundan sonra, 4 Temmuz 1840'da postacılık konusunda Avrupa'da uygulanan yöntemleri bilen Mustafa Sami Efendi Posta Müdürlüğüne getirilmiştir[81].

Posta Müdürü Sami Efendi, Eylül 1840'a kadar idari yönden Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak çalışmalarını yürütmüştür[82]. Kendisinden sonra kuruluş çalışmaları devam eden teşkilatın başına 9 Eylül 1840 tarihinde Ahmet Şükrü Bey getirilmiştir[83]. Ahmet Şükrü Bey'in göreve gelir gelmez giriştiği ilk iş, bir komisyon kurarak 41 maddelik bir nizamname hazırlanması olmuştur[84].

23 Ekim 1840'da kuruluşu tamamlanan Posta Nezareti, kısa süre sonra kendisinden beklenen görevi yerine getirmeye başlamıştır. Devlete ait haberleşme evrakı ile diğer resmi gönderileri taşıyan ilk postalar İstanbul'dan Edirne'ye 28 Ekim 1840 Çarşamba; Anadolu taraflarına ise 2 Kasım 1840 Pazartesi günleri çıkarılmışlardır[85].

Posta Nezareti bu ilk postaları duyurmak için Türkçe ve Fransızca ilanlar çıkarmıştır[86]. 14 Ekim 1840 tarihli ve "*Nezaret-i Posta-i Umumiye*" mührünü taşıyan bu ilâna göre:

1-İlk Posta 28 Ekim 1840'da İstanbul-Edirne arasında başlamıştır.

2-İstanbul ve Edirne'den başka, bu yol üzerinde bulunan Silivri-Çorlu ve Burgaz kasabalarında da postahaneler kurulmuştur.

3-Posta her Pazartesi İstanbul'dan gidecek ve Cumartesi Edirne'den İstanbul'a dönecektir.

11 Kasım 1840 tarihinde yine *Nezaret-i Posta-i Umumiye* mührünü taşıyan ikinci bir ilân daha yayınlanmıştır[87]. Buna göre:

a)İstanbul'dan Rumeli vilayetlerine 28 Ekim 1840 ve İstanbul'dan Anadolu vilayetlerine 2 Kasım 1840 tarihlerinde sadece deneme amacıyla ve yalnız devletin resmi gönderilerini taşımak üzere tatarlar çıkarılmıştır.

b) Bu tarihlerden sonra İstanbul'dan her 15 günde bir özel haberleşmeyi de kabul eden bir posta çıkarılacaktır. Posta tatarları, bir haftanın Çarşamba günü Rumeli vilayetlerine, diğer haftanın Pazartesi günü Anadolu vilayetlerine hareket edeceklerdir.

Bu ilanlardan ne yazık ki Türkiye'de hiçbir nüshaya rastlanmamıştır. İçeriği hakkındaki bilgilerimiz de Orhan Brandt'ın Filatelist dergisinde yayınlanan makalesinde belirttiği gibi, Bulgaristan'da rastlanan ve Viyana'daki bir koleksiyoncu arkadaşından fotoğrafını alabildiği Fransızca bir nüshadan alınmadır. Bunlardan edinilen bilgiye göre, posta ücretleri mesafenin uzunluğuna bakılarak ayarlanmıştır. Normal olarak kabul edilen 3 dirhemlik(9,92 gramlık) bir mektup için gideceği her saat başına 1 para posta ücreti olarak ödenirdi. Mektup 3 dirhemden fazla olduğu taktirde 3 dirhemi geçen her dirhem için yarım para fazla ücret alınırdı[88].

İstanbul ile taşrada bulunan postalar arasındaki mesafe, saat olarak belirlenmişti ve ücret bu mesafeler üzerinden hesaplanırdı. Örneğin; İstanbul'dan Edirne'ye gönderilen bir mektup 44

---

[80] Mehmet Ali , "*Posta Mebahisi*", **PTM.** Sayı:160, s. 1842, aynı yazar, "*Osmanlı Posta Tarihi*", **PTM,** sayı. 206, (İstanbul 1335), s. 63; **Posta Lâyihası (Posta ve Telgraf ve Telefon Umumi İdaresinin Islahına Dair Lâyiha),** Garoyan Matbaası, 1930, s. 7, Şekip Eskin, **a.g.e,** s. 16, 17

[81] **İrade, Mesail-i Mühimme,** 15, ayrıca bkz. **Ceride-i Havadis,** no: 3, 21 C.âhir 1256

[82] Mustafa Efendi'nin görevden alınış tarihi ile ilgili herhangi bir belgeye rastlayamadık.

[83] **İrade, Dahiliye,** 978,

[84] Orhan Brandt, *"Türkiye'de Posta Tarihinin Preflatelik Kısmı"*, **Filatelist Pul Mecmuası,** sayı: 38, Mart 1959, s. 1076

[85] **Cevdet, Nafia,** 877, 2462

[86] Brandt, **a.g.m.** s. 1078, 1079(Fransızca ilan esas alınarak)

[87] Brandt, **a.g.m,** s. 1076

[88] Brandt, **a.g.m,** s.1079

saatlik bir mesafe kat edeceği hesaplanarak ücret, 3 dirhemlik bir mektup için 1 kuruş 4 para, 3 ile 4 dirhem arasında olan bir mektup için 66 para yani 1 kuruş 26 para, 4 ile 5 dirhem arasında olan mektup için 88 para yani 2 kuruş 8 para ücret ödenmesi gerekirdi[89]. Taahhütlü mektuplar 2 misli ücrete tabi idi. kayıp olan her taahhütlü mektup için sahibine posta idaresi tarafından 100 kuruş tazminat ödenirdi. Gazetelerin posta ücreti ise her 5 dirhem ve 4 saatlik mesafe için 1 paradan ibaretti. Daha sonra postalar, altın ve gümüş para ile mücevherat ve her türlü emanet eşya ve numune adı verilen bir miktar eşyayı kabul ve nakletmeye başlamışlarsa da bu gibi eşyaların kabulünün hangi tarihten itibaren başladığına ve hangi tarifeye bağlı olduğuna dair kesin bir bilgiye ulaşamadık.

1840 yılı sonunda başlamış olan genel postanın gelişimi ve açılan postahaneler hakkında 1847'de ilki yayınlanan Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye'ye kadar basılı herhangi bir resmi kayıt yoktur. Ancak, Arşiv belgeleri ve Takvim-i Vekayi'de çıkan bazı ilanlar bu konudaki bilgilerimizin temelini oluşturmaktadır. Bunun yanında dünyaca ünlü Türk filatelistler tarafından büyük bir sabır ve dikkatle toplanarak değerlendirilen postadan geçmiş zarflar, arşiv belgelerinde bile bulamadığımız kimi detayları bize vermektedir. Örneğin; Arşiv kayıtlarında hiç görünmeyen bir postahanenin mührünün adının bulunduğu bir zarfı bulmak mümkün olabilmektedir. Ali Nusret Pulhan, Orhan Brandt ve Sadık Ceylan, Uğur A. Peker gibi Türk filatelistlerinin çalışmaları sonucu toplanan mühürlü zarflar bir çok dergide yayınlanmış ve böylece pul kullanımından önce yani 1840-1863 yılları arasındaki dönemde mevcut Osmanlı postahanelerinin bir listesine ulaşıldığı gibi o dönemde açılan ve kapanan posta merkezleriyle yollar hakkında da ayrıntılı bir tablo ortaya çıkmıştır.

Burada şunu da kaydetmek gerekir ki, Posta Nezareti denildiğinde, buradaki Nezaret sözcüğünün karşılığı bakanlık değildir. Çünkü, Posta Nezaretinin Nazır ünvanlı yöneticileri ancak bir Müdür olarak görülmüşlerdir. Posta Nezaretinin bağlı olduğu üst kuruluşlar incelendiğinde bu daha açık görülmektedir. 4 Temmuz 1840'da Posta Müdürü olarak atanan Mustafa Sami Efendi'nin göreve getirilişi ile ilgili belgelerde kuruluş halindeki Posta İdaresinin gelir ve gider açısından Maliye, yönetim bakımından da Ticaret Nezaretleriyle ilişkilendirildiği görülmektedir[90]. Posta Nezareti'nin kuruluşu resmen tamamlandığında da idari yönden Ticaret Nezaretine bağlılığı devam etmiştir. Daha sonraki yıllarda Nezaret, bazen Nafıa bazen Dahiliye Nezaretlerine bağlanmış ve ancak 1911'en sonra müstakil bir bakanlık olabilmiştir[91].

a) İlk Postahaneler

Posta Nezareti, kuruluşundan itibaren belirli bir görevli kadrosuna sahip olmuş ve hizmetlerini yerine getirebilmek için İstanbul'da ve taşrada postahaneler açmıştır.

İstanbul'da Posta Nezareti ve İstanbul Postahanesi, *Postahane-i Âmire* adıyla açılmış olan binaya yerleşmişti. Postahane-i Âmire binası, Yenicami'nin yanında evkafa ait arsa üzerinde bulunuyordu. Bu bina daha önce Cizyehane olarak kullanılmıştı. Şehrin en işlek yerinde, ticaret merkezinde ve sahile yakın olması ve posta işlemlerinin rahat akışını sağlayacak tüm olanaklara ulaşmadaki kolaylığı nedeniyle burası Posta Nezaretine verilmişti[92]. Kapısının üstüne Padişah Abdülmecit'in tuğrası ile celi hatla Postahane-i Âmire yazılı bir levha konulmuştu. Ayrıca yabancılara bir kolaylık olmak üzere Fransızca "Poste" kelimesi de kapıya yazılmıştı[93].

---

[89] Brandt, **a.g.m**, aynı yerde
[90] **İrade, Mesail-i Mühimme**, 15
[91] Şerafettin Söhmen, "*Osmanlı İmparatorluğunda Posta ve Telgrafçılığımız*", **PTT Bülteni**, S. 157-158(ağustos-Eylül 1978), s.15, 31
[92] Mehmet Ali, "*Yeni Cami Postahanesi*", **PTM**, Sayı: 181, (İstanbul 1332), s. 47-48
[93] **Takvim-i Vekayi**, no:210, 27 Şaban 1256, Birinci Posta Nizamnamesi, Madde:4, **Buyruldu ve İlmuhaber Defteri**, sayfa, 40, 41, 42

Postahane-i Âmire binası iki katlı ahşap bir yapıydı. Üst katı Posta Nezareti ve ona bağlı kalemlere ayrılmış, alt katı ise İstanbul Postahanesi olarak düzenlenmişti[94].

İlk dönemde İstanbul dışında açılacak postahanelerin sahip olmaları gereken özellikler, 16 Kasım 1840 tarihli Birinci Posta Nizamnamesinde belirtilmiştir. Buna göre, postahaneler imkanlar ölçüsünde şehrin merkezinde, hücreli veya dolaplı, ayrıca rafları bulunan birer odadan ibaret olacaktır. Bu odaların içerisinde , görevlilerin çalışacağı bölüm ile postahaneye gelenlerin arasında bir kapı veya pencere bulunacak, giriş kapısının üzerine buranın postahane olduğunu gösteren bir levha konulacaktır. Ayrıca kapı üzerinde postaların çalışma esaslarını ve ücret tarifesini gösteren yazılar bulunacak ve doğal olarak posta işlemlerinde kullanılmak üzere terazi, sandık, defterler, mühürler, muşambalar ve diğer gerekli eşya bulundurulacaktır[95].

İlk postahaneler hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Ancak eldeki bilgilere göre bu postahaneler nizamnamede belirtilen özellikleri taşımaktaydılar. Postahanelerde mektupların üzerine postahanenin adını gösteren bir mühür vurulurdu.1863 Ocak ayına kadar Osmanlı postahanelerinde pul kullanılmadığı için bu periyoda filatelistler mühür dönemi adını vermişlerdir. Postahane mühürleri farklı şekillerde yaptırıldığından üzerlerindeki yazılar da çoğunlukla farklı olurdu. En çok rastlanan ibare "*an canib-i Posta-i Edirne*" örneğinde görüldüğü gibidir. Bu ibarenin altında da genellikle postahane hangi yılda açıldıysa o tarih bulunurdu. "*An canib-i Posta-i Niş 1257*" örneğindeki gibi. bazılarının etrafında da defne dalları yer alıyordu[96].

Posta Nezaretinin birinci ilanında her ne kadar İstanbul ile Edirne arasında bulunan Silivri-Çorlu ve Burgaz'da da postalar kurulduğu yazılmışsa da bunların adlarını taşıyan her hangi bir posta mührüne şimdiye dek rastlanılmadığı gibi 1847 yılı salnamesinde gösterilen posta merkezleri arasında da bu kasabaların adları görülmemektedir. 1847 yılına dek ancak aşağıda gösterilen kasabalarda bir posta müdürü tarafından idare olunan postahaneler bulunmuştur[97].

Kuruluş Tarihi	Rumeli	Anadolu
1256(1840)	Deraliye	Bursa
	Edirne	-
	Filibe	-
	Yanya	-
1257(1841)	Kalas	Adana
	Niş	Ankara
	Siruz	Beyrut
	Selânik	Halep
	Varna	Şam
		Kayseri
1258(1842)	-	Konya
		Diyarbakır

[94] Mehmet Ali, *Posta Mebahisi*, **PTM**, sayı:163(İstanbul 1330), s. 1906. Bu postahanenin bir resmi 1916'da Şehir Postasının kuruluşunun 50. Yıldönümü dolayısıyla Viyana'da bastırılıp tedavüle çıkarılan hatıra pullarında görülebilir. Bkz. Pul Tüccarları Derneği **Türk Pulları Kataloğu**, İstanbul, 1990, s.53

[95] Birinci Posta Nizamnamesi, Madde:1, 3, 5, 9, 17, 33, 42

[96] Sadık Ceylan, "*Defne Dallı Değişik Tarihli Mühürler*", **Türk Pulculuğu (Türkiye Filateli Dernekleri Federasyonu Organı)**, sayı: 5, Kasım 1975, s. 14

[97] **Salname-i Devlet-i Osmaniye**, Sene 1263, Posta Bölümü

		Erzurum
		İzmir
		Kütahya
		Sivas
		Trabzon
		Bağdat
		Musul
1259(1843)	Manastır	Samsun
	Sofya	-
	Vidin	-
1260(1844)	Şumnu	Kastamonu
		Harput
1261 (1845)	Tırnova	-
1262 (1846)	Yenişehir	Alanya
		Egin
		Isparta
		Tosya

1847 salnamesinde yayınlanan posta ilanlarında postanın o dönemdeki uygulamaları şöyle anlatılmaktadır:

"Memalik-i Osmaniye dahilinde tanzim olunan kara postaları birkaç kol üzerinde mürettep olup her kolun münasip mevkilerine birere postahane müdürü tayin kılınmıştır ve posta yolu uğramayan kazaların hurçları birer memur nezaretinde sürücü marifetiyle en yakın postahaneye isal ve teslim olunur.

İş bu müdürlerin 14'ü Rumeli'de ve 23'ü Anadolu'da olup mukim oldukları mahaller postahane cetvellerinde bir işaret-i mahsusa ile gösterilmiştir."[98]

Buradan da anlaşılacağı gibi, 1847 yılının başında Rumeli'de 14, Anadolu'da 23 posta merkezi bulunmaktaydı.

1847'den pul kullanımının başladığı 1863 yılına dek açılan posta merkezleri ise yalnızca mühürlü zarflar üzerin adları tespit edilebilenler ise şunlardır[99]:

1263(1847)	-	-
1264 (1848)	-	-
1265 (1849)	Bosna	Amasya
	Üsküp	Niğde
	İşkodra	Gemlik

[98] **Salname**, Sene 1263, Posta Bölümü
[99] Brandt, **a.g.m**, s. 1080

1266(1850) Rusçuk -

1267 (1851) - -

1268 (1852) - -

1269 (1853) - -

1270 (1854) - Karahisarısahip

1271 (1855) Silistre -

1272(1856) Kızanlık İskenderun

Zağra-i atik Yozgat

Yenice Kerkük

1273(1857) - -

1274(1858) Samako -

1275(1859) Mostar -

1275(1860) - -

1277(1861) - -

1278(1862) - Nevşehir

Bu verilere göre, 1862 sonunda Osmanlı İmparatorluğunda İstanbul'daki Genel Posta Merkezi dahil Rumeli'e 25, Anadolu'da 26 ve Suriye ile Arabistan'da 6 adet olmak üzere toplam ancak 57 postahane bulunmaktadır. Osmanlı postalarının 22 yıl içinde niçin fazla gelişemediği konusunda şu üç gerçeği göz önüne getirmek yerinde olacaktır.

1) Yüksek Posta Tarifeleri,

2) Kapitülasyonlar ve mevcut antlaşmalar sayesinde kurulan Yabancı Posta büroları,

3) Dönemin asayiş durumunun bozukluğu ve yolların yetersizliği[100].

Bu resmi posta merkezlerinin yanında 1840'da Avusturya, Büyük Britanya, Fransa ve Prusya Devletleriyle yapılan bir anlaşma gereğince özel bir yönetime bağlı olan Cebel-i Lübnan Sancağı da kısa bir süre için 1846'da özel bir posta örgütü kurmuş ve özel bir mühür kullanmıştır[101]. Bu mührü taşıyan mektuplardan şimdiye dek bir tanesine rastlanmış ise de yapılan araştırmalar sonucunda henüz bir ikincisi bulunamamıştır[102].

1871 yılında İstanbul'da bulunan postahaneler ise şunlardı[103]:

Osmanlı Postahanesi, Galata'da ve İstanbul Merkezinde

Hidiviye Postası, Galata'da

İngiliz Postahanesi, Galata'da

Yunan Postahanesi, Galata'da

Avusturya Postahanesi, Beyoğlu'nda

---

[100] Brandt, **a.g.m**, s. 1081
[101] Brandt, **a.g.m**, s.1082
[102] Brandt, **a.g.m**, s. 1082
[103] **Türkiye fi 1288**, Paris, 1871, s.25

Fransız Postahanesi, Beyoğlu'nda

Rusya Postahanesi, Beyoğlu'nda

b) Posta Yolları:

1847 salnamesine göre, İstanbul'dan Rumeli'ye her Pazartesi akşamı iki tatar çıkarılıp biri sağ koldan Edirne'ye diğeri sol koldan Selânik ve Yanya'ya gider ve Pazar günü dönerdi. Edirne postası her Çarşamba günü İstanbul'dan hareket eder ve oradan üç ayrı kola ayrılarak biri sağdan Kalas'a(Romanya'nın Galatz kasabası), İkincisi ortadan Vidin'e ve üçüncüsü Filibe, Kumanova ve Manastır'a yönelip oradan her Perşembe günü Edirne'ye gelirdi. Belgrad'a giden Posta, Filibe'den, Bosna'ya giden Kumanova'dan ve İşkodra'ya giden mektuplar Manastır'dan özel tatarlar ile sevk edilirdi[104].

1840'da her 15 günde bir çıkarılan posta yerine 1847'de Anadolu'ya her Çarşamba akşamı İstanbul'dan 5 tatar çıkarılıp biri sağ koldan İzmir'e, ikincisi yine sağ koldan Alanya'ya üçüncüsü orta koldan Şam'a, dördüncüsü yine orta koldan Kayseri'ye ve beşincisi sol koldan Diyarbakır'a uzanıp her Pazar günü geri dönerlerdi. Diyarbakır yolu ile Musul ve Bağdat'a giden posta Diyarbakır'dan başka tatarlarla ileri gönderilirdi[105].

Bu kara postalarının yanında bir de İstanbul'dan Samsun'a vapurla ve oradan tatarlar aracılığı ile Gümüşhane, Bayburt yoluyla Erzurum'a giden ayrı bir posta yolu daha bulunmaktaydı[106].

Bu değişik güzergahları birbirine bağlayan ara posta yolları bulunmadığından bazı mektupların İstanbul'a getirilip buradan aktarıldığı görülmektedir. Prodromoz Melon'un koleksiyonunda bulunan bir Kudüs mektubu bu duruma iyi bir örnektir. Anlaşıldığına göre, Diyarbakır'da bulunan bir papazın adresini taşıyan bu mektup, İstanbul - Şam posta yolunun, İstanbul - Diyarbakır posta yolu ile bağlantısı bulunmadığından Kudüs'e doğrudan ulaştırılamamış, önce Beyrut'a, oradan Şam - İstanbul tatar postası ile İstanbul'a ve sonunda İstanbul'dan Diyarbakır'a gönderilebilmiştir[107].

Franz Taeschner, Anadolu'daki Osmanlı Posta yolarının durumunu şöyle anlatmaktadır:

"*...Bu yollar, esas değişmemek suretiyle, en azından 200 yıl, yani asrî nakil vasıtalarının istimâli ile terk ve ihmale uğrayıncaya kadar, mevcudiyetlerini muhafaza etmiştir. Son zamanlara kadar Türkiye'de muhabere işlerini ifa eden posta sürücüleri de demiryollarından istifadeye başlamadan evvel ehemmiyetsiz bazı farklarla bu yolları kullanıyorlardı. Posta sürücülerinin takip ettikleri büyük ve eski kervan yollarında başlıca inhirafları undan ibaretti: Posta Sürücülerinin gayesi mümkün mertebe fazla büyük şehirlere uğramaktı. Bu sebeple dosdoğru giden kervan yollarından küçük inhiraflar yapmaktan çekinmiyorlardı. Anadolu'da 6 büyük posta vardı ki, onlar da ber veçh-i âtidir:*

1-Üsküdar-İzmit-Bolu-Merzifon-Amasya-Tokat-Sivas-Diyarbekir (Yani Şimali Kervan Yolu güzergahı olup Erzurum'a varmadan yolda ayrılıp Cezire-i Ulya'ya gitmektedir.)

2-Üsküdar-Hersek-Bursa-İznik-Lefke-Geyve-Göynük-Mudurnu-Beypazarı-Ankara-(Buraya kadar bir takım inhiraflar yapıp asıl kervan caddesini nadiren takip etmektedir.)

3-Üsküdar-Hersek-Bursa-Lefke(Yahut İzmit-Sapanca-Lefke)-Eskişehir-Doğru Akşehir (yahut Kütahya-Afyonkarahisar üzerinden Akşehir)-Konya-Ereğli-Adana-Antakya-Halep(yani küçük inhiraflarla merkezi cadde kısmen kadim devirlerdeki caddelerin güzergahını takip eder.)

---

[104] **Salname-i Devlet-i Osmaniye**, Sene 1263, Posta Bölümü
[105] **Salname-i Devlet-i Osmaniye**, Sene 1263, Posta Bölümü
[106] Brandt, **a.g.m.** aynı yerde
[107] Brandt, **a.g.m**, aynı yerde .

4-Üsküdar-Kütahya-Afyonkarahisar-(yukarıdaki gibi)-Isparta-Antalya-Alaiye (yahut Akşehir'e kadar merkezi cadde, buradan Beyşehir-Alaiye).

5-Üsküdar-Bursa(Yukarıdaki gibi)-Mihalıç-Balıkesir-Akhisar-Manisa- İzmir(yine büyük şehirlere uğramak için kervan yolundan bazı inhiraflar yapan cadde).

6-Trabzon- Gümüşhane(Yaz-Kış doğru yoldan)-Bayburt-Erzurum.

Bu altıncı yol, bu sistemde noksan olan Tokat'tan Erzurum'a giden kara yolu yerine kaim olmuştur. Yeni vesait-i nakliyenin zuhuruyla Trabzon'a kadar vapurla posta sevkiyatı başladıktan sonra eski yol şebekesi bozulmaya başlamıştır.(Posta Yollarına ait umumi taslak 1846 senesine aittir.)

...İzmir –Bursa kervan yolu İzmir'in ehemmiyetiyle mütenasip olarak Anadolu'nun en işlek caddelerinden birisi idi. İzmir'den başlayan yollar hiçbir veçhile istanbula müteveccih yollar kadar umumi bir ehemmiyet arz edememiştir. İstanbul istikametindeki yollar Anadolu'nun yarım ada olmak hususiyetiyle beraber merkezi Avrupa'ya doğru giden cihan yoluyla İstanbul üzerinden doğrudan doğruya irtibat peyda etmek suretiyle umumi münakalata hizmet etmektedir.İzmir'den başlayan yollar az çok, bu limanın hinterlandı ile irtibatını idameye hizmet edip daha ziyade mevzii bir ehemmiyeti haiz bulunuyordu. İstanbul teşekkül ettikten sonra büyük mikyasta bir cihan münakalatı İzmir üzerinden geçmiyordu. Bazı hususlarda haiz-i ehemmiyet olan yegane cadde İzmir'den Afyonkarahisar'a giden ve burada merkezi cadde ile iltisak peyda eden yoldur. Müteaddit defalar güzergahını değiştirdiğinden İstanbul'a müntehi olan caddeler kadar işlek olmayan bu yol 17'inci asırda Alaşehir üzerinden 18'inci asırda da biraz şimalden Uşak üzerinden geçerdi. Bu yolun Afyon karahisardan kervanlar için en mühim bir bağlantı noktası olan Tokat'a kadar temadisi daha gayr-ı muayyen idi. Tavernier 1607'de iç Anadolu'daki Tuz gölü ortasından geçen bu yolu Murad-ı Rabi'nin 1639'da inşa ettirdiği set üzerinden kat etmiştir. Bu seyyahın pek mahdut tariflerinden bu yoldan daima muntazam olarak istifade edilmediği anlaşılıyor.

...Modern nakil vasıtalarının zuhuruyla kervan yollarından müteşekkil olan eski yol şebekesi bozuldu. Vaktiyle yelken gemileri zamanında, deniz yolculuğu havanını müsaadesine tabi iken, pek az hissedilen Anadoulu'nun yarım ada olmak hususiyeti şimdi vapur derununda kuvvetle hissedilmeye başlandı. Evvelce ağır yükler için kara yollarından uzaklaşılarak yarımadanın iki köşesindeki Trabzon ve Payas (ki, bilahare İskenderun da bunun yerine kaim olmuştur) deniz tarikiyle nakline çalışılırdı. Vapurların zuhurundan sonra çok suhuletli olan denizyolu tercih olundu. Sırf bu sebepten dolayı 19'ncu asır zarfında Anadolu'dan geçen umumi kara yolları mütemadiyen harap oldu. Hatta kısmen metruk ve münessi kaldı. Bunların yerine bazı büyük (hatta küçük) limanlardan dahile doğru giden yollar kaim oldu. Bunlar evvelce pek az ehemmiyetti haiz bulunuyordu. Bunların bir kısmında yeni şoseler inşa edildi.

Bunu, karalardaki eşya naklini değiştiren ve eski yolları takip eden kervanları ehemmiyetten düşüren demiryolları takip etti. Türkiye'nin ahvaliyle mütenasip olarak ağır ağır inkişaf etmesine rağmen kısım kısım eski kervan yolu şebekesi yerine yeni demiryolları kaim olmaya başladı. Bu tahvil de Türkiye'nin kendi faaliyetinden ziyade Avrupa büyük devletlerinin menfaatti ve tesiri altında vuku buldu. Ve Anadolu'nun coğrafi vaziyetinin tesiri yeni baştan kendini göstererek bu köprü yolunun istikameti ve üzerinde bulunan bir Orta Avrupa devletinin nüfuz ve tesiri altında eski müstearız cadde yeni bir şekilde tekrar dirildi. Halbuki Avrupa'nın muhitinde bulunan memleketler, sahilin muhtelif noktalarından dahile doğru giden küçük hatları menfaatlerine daha uygun buldular... "[108]

---

[108] Franz Taeschner, "*Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları ve Cihan Münakalatına Nazaran Vaziyeti*" (Çev. Hamit Sadi), **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Haziran-Kânunuevvel 1926 (İstanbul 1927), s. 105 v.d.

Tatarların izledikleri yolların üzerinde bulunan bazı şehirlerin civarındaki kasabalara sürücü ve zaptiyeler vasıtası ile yalnız adi mektuplar gönderilmekte idi. Bundan başka herkes masraflarını tarifeye göre ödemek koşuluyla istediği zaman özel tatar çıkarabilirdi[109].

Tatarların izledikleri yollara bir örnek olması açısından bu yollar içinde en uzunu olan Bağdat tatar yolunu sırasıyla vermek uygun olacaktır.

Posta İstanbul'dan hareket ederek Gebze'den, İzmit, Sapanca, Adapazarı, Hendek, Düzce, Bolu, Gerede, Bayındır, Çerkeş, Karacalar, Karacaviran, Koçhisar, Tosya, Foker, Hacı Hamza, Osmancık, Merzifon, Amasya, Turhal, Tokat, Sivas, Deliklitaş, Hasan Çelebi, Sürmeli, Keban Madeni, Harput, Ergani yoluyla Diyarbakır'a, oradan da Mardin, Nusaybin, Cizre, Musul, Erbil, Altınköprü, Kerkük, Tavak, Tuz Karmati, Küfri Devkale'den geçerek Bağdat'a ulaşıyordu. Bu ana yol üzerinde bulunan Sivas, Harput. Diyarbakır, Musul ve Bağdat posta merkezleri için adi ve taahhütlü mektuplar, diğer şehirler için yalnız adi mektuplar kabul edilirdi. Oradan İstanbul'a gönderilen posta evrakı da aynı şartlara tabi tutulurdu[110].

C-POSTA NEZARETİNİN İDARİ YAPILANMASI:

Posta ve Telgraf Nezaretinin kuruluş çalışmaları sırasında 4 Temmuz 1840'da Posta Müdürü olarak göreve getirilen Mustafa Sami Efendi'nin göreve getirilişi ile ilgili belgede[111] kuruluş halindeki postanın "*irad ve masarıfı Maliye Nezaret-i celilesine ait olmak ve Vükelay-ı Devlet-i Aliyyeden birinin nezaretinde bulunmak üzere müdür ve memurin marifetiyle idaresi*"kararı kaydedilmiş; aynı belgeye ekli Sadaret'in arz tezkeresinde ise, "*irad ve masarıfı Maliye Hazinesine ait olmak üzere bunun hasbe'l-münasebe Ticaret Nezareti dahilinde*"bulunması esası belirlenmiştir[112]. Mustafa Sami Efendi Tanzimat dönemi Osmanlı Postalarının ilk yöneticisi olmuş ancak M. Sami Efendi kısa bir süre sonra Takvim-i Vekayi Nazırlığı görevine getirilmiş olduğundan Posta İdaresinden ayrılmıştır[113]. Yerine 9 Eylül 1840'da aynı zamanda Orman Müdürlüğü görevini de yürütmek üzere maaşsız olarak Ahmet Şükrü Bey atanmış ve onun döneminde kuruluş çalışmaları tamamlanmıştır[114]. Böylece Ahmet Şükrü Bey de Osmanlı Posta Örgütünün idareciliğinde ikinci sırayı almaktadır. Ancak, Ahmet Şükrü Bey zamanında Posta İdaresi Nezaret adını aldığından ilk Nazır ünvanlı Posta yöneticisi de o olmuştur[115].

Posta Nezaretinin kuruluş çalışmaları tamamlandıktan sonra da idari yönden Ticaret Nazırlığına bağlılığı devam etmiştir. 8 Kasım 1841 tarihinde Ticaret Nazırı Sarım Bey'in teklifi üzerine, Posta Nezareti Teşrifat Defterinde Ticaret Muhasebeciliği sırasına kaydedilmiştir[116].

Posta Nezaretinin gelir ve gider yönüyle Maliye Nezaretine, İdari yönden de Ticaret Nezaretine olan resmi bağlılığı iltizam dönemi (13 Haziran 1852-13 Mart 1857) hariç, 2 Şubat 1870 tarihli *Nafıa Nezaretinin Suret-i Teşkil ve Vezaifine Dair Nizamname*'nin birinci maddesi hükmünce Nafıa Nezaretine bağlanmasına kadar sürmüştür[117]. Zaten 17 Ağustos 1868'de Yaver Paşa'nın Nafıa Nezaretine getirilişiyle ilgili belgelerde yer alan "*Nafıa Nezaret-i behiyyesine mülhak Posta İdaresinin Telgraf İdaresi gibi bir müdür uhdesine ihalesi*"[118] ifadesi yer aldığı gibi; kendisinden önce Posta Nazırlığı görevinde bulunan Agaton Efendi ile ilgili Takvim-i Vekayi'de

---

[109] M.A. Ubucini, **Osmanlı'da Modernleşme Sancısı** (Türkiye Üzerine Mektuplar), Çev. Cemal Aydın, İstanbul, 1998, s. 207Brandt, **a.g.m**, aynı yerde
[110] Brandt, **a.g.m**, aynı yerde
[111] **İrade, Mesail-i Mühimme**, 15
[112] **İrade, Mesail-i Mühimme**, 15
[113] Nesimi Yazıcı, "*Tanzimat Devri Osmanlı Posta Teşkilatı*", **İletişim**, sayı: 1981/2, s. 26
[114] **İrade, Dahiliye**, 978
[115] Yazıcı, **a.g.m**, s. 27
[116] **İrade Dahiliye**, 3387, Takvim-i Vekayi, no. 235, 10 Şevval 1257, Eskin, **a.g.e**, s.19
[117] **Düstur**, Birinci Tertip, C.IV, s.480-483
[118] **İrade Dahiliye**, 40349

yer alan haberde, Agaton Efendinin bâlâ rütbesiyle Umur-u Nafia ve Posta ve Telgraf Nazırı olduğu kaydedilmiştir[119]. 7 Mart 1868 tarihinde verilen bu haberden Agaton Efendi'nin asaleten yürüttüğü Telgraf Müdürlüğü ile vekaleten yürütmekte olduğu Posta Nezareti görevlerine Nafıa Nazırlığı da eklenerek her üç makama birden asaleten atandığı anlaşılmaktadır. Böylece Mart 1868 başlarında bu üç görevin tek kişinin elinde toplanmasıyla Posta Nezaretinin Telgraf Müdürlüğü ile birlikte Nafia Nezareti'ne bağlanması gerçekleşmiş olmaktadır. Bu tarihten sonra posta ve Telgraf ile ilgili yazışmaların Nafıa Nezareti kanalıyla yapılması da bunu doğrulmaktadır[120].

a)Nezaretin İlk Kadroları:

İkinci Posta Nazırı olarak 11 Nisan 1842'den itibaren Hüseyin Hasip Bey göreve başlamıştır[121].

Posta Nezaretinin ilk görevlileri arasında müdür ve nazır sıfatıyla göreve başlayanlardan başka merkezde görev yapan Hafız ve Raşit Efendilerle, reayadan Balyelogi'nin adları belirlenebilmektedir. Bu üç görevli 9 Eylül 1840 (12 Receb 1256) tarihli irade ile kitabet görevine atanmışlardır[122]. Daha sonra posta gelirlerini saklamak üzere 1000 kuruş maaşla Süleyman Ağa, Türkçe dışında yazılmış mektup adreslerini tercüme etmek üzere 600 kuruş maaşla Sofyalı Ağyazar posta Nezaretinde görevlendirilmişlerdir[123].

(29 Rebiülahır 1259)29 Mayıs 1843 tarihli ilmuhaberden anlaşıldığına göre, Postaların kurulmuş olmasına ve her türlü haberleşme için postanın kullanılması gerektiğine dair bildirimler yapılmış olmasına rağmen bir kısım tüccar hâlâ mektup ve evrak taşımacılığı için özel ulaklar kullanmaya devam etmekteydiler. Bu durumun önlenmesi ve kiracıların, katırcıların, sailerin ve tatarların devlet postaları dışında mektup taşımaları yasaklanmış ve tatarların tamamının Postahane-i Âmire hizmetinde çalışmaları gerektiği bildirilmiştir[124].

Posta Nezaretinden gelen istek üzerine, 13 Mart 1844 tarihinde sailer de tatarlar gibi Postahane-i Âmire'ye bağlanmışlar ve bu sayede posta işlerinin kontrolü ve tek elden yürütülmesi konusunda önemli bir adım daha atılmıştır[125].

Posta Tatarlarının görev ve bağlı oldukları örgütlenme hakkında 26 Nisan 1870 tarihinde on bir maddeden oluşan "Posta Tatarlarının Teşkil-i Heyet-i Cedideleriyle Vezayifine Dair Talimat" çıkarılmış ve durumları netleştirilmiştir[126].

Buna göre, Tatarların bağlı oldukları bir amir bulunacak ve Ser tatar adını alacaktır. Bunun yanında bir Katip ile Mülazım-ı evvel ve Mülazım-ı sani ünvanlarıyla iki Tatar da Sertatar ile birlikte çalışacaktır. Maaşlar önceden belirlendiği gibi ödenecek ve belli bir düzene göre verilecektir. Mülazımların elbisesi diğerlerinden farklı olarak belirli rütbe işaretleri taşıyacaktır. Tatarlar da tek tip elbise giyeceklerdir. Sertatar, yardımcıları ile birlikte, tatarların geliş ve gidişlerini, işlerin doğru yürüyüp yürümediğini denetleyecek ve Posta Nezaretine bu konuda düzenli olarak rapor sunacaktır. Tatarlar açıktan emanet ve mektup alamayacakları gibi, ticaret için sipariş ya da eşya taşınması konusundaki istekleri kabul edemeyeceklerdir[127].

---

[119] **Takvim-i Vekayi,** no: 943, 12 Z. kâde 1284
[120] Örnek: **İrade, Şuray-ı Devlet,** 384, İrade Hariciye, 14375, İrade Dahiliye, 40299
[121] Yazıcı, **a.g.m,** aynı yerde.
[122] **İrade Dahiliye,** 1297
[123] Nesimi Yazıcı, "*Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu*", **150. Yılında Tanzimat,** Ankara, 1992, s.148, Şekip Eskin, **a.g.e,** s.17
[124] **Buyruldu ve İlmuhaber Defteri,** No:3, s. 61
[125] **İrade, Dahiliye,** 4224
[126] **Meclis-i Tanzimat Defteri,** No:3, s. 49
[127] **Meclis-i Tanzimat Defteri,** No:3, s. 49

Tatarlarla ilgili en kapsamlı düzenleme ise, 1900 yılında yapılmış, emeklilik de dahil olmak üzere pek çok konuda yenilikler getirilmiştir[128].

D-POSTALARIN İLTİZAM YÖNTEMİYLE İŞLETİLMESİ:

13 Haziran 1852 ile 13 Mart 1857 arasında Osmanlı Postaları iltizam yöntemiyle işletilmiştir. Osmanlı Postalarında tekel söz konusu olduğuna göre, postaların niçin iltizama verildiği üzerinde durmak gerekmektedir.

Avrupa'da bazı ülkeler tarafından da kullanılan Postaları iltizama verme yöntemi, Fransa'da 1792, Avusturya'da 1837, Almanya'da 1871, İsviçre'de 1849 ve Belçika'da 1879'da sona ermiş ve postaların özel kişi ya da şirketler tarafından taşınması uygulaması yerini devlet tekeline bırakmıştır[129].

Osmanlı Devletinde özellikle vergi toplama konusunda Tanzimat öncesi yaygın olarak kullanılan iltizam yöntemi pek başarılı olmamıştı[130]. Bununla birlikte unutulmuş da değildi, Nitekim, kuruluşundan kısa bir süre sonra Posta Nezaretinin de iltizama verilmesi gündeme geldi. İlk Posta Nazırı Ahmet Şükrü Bey, postanın uygun bir bedelle ve iltizam suretiyle üç yıl için kendisine verilmesini talep etmişti. Bu talebi inceleyen Meclis-i Vâlâ, olur yönünde görüş bildirdiyse de, Ahmet Şükrü Bey'in başka bir göreve getirilmesi ile girişim yarım kalmış, yerine gelen Hüseyin Hasip Bey de bu uygulamanın yarar getirmeyeceğini belirterek iltizam yöntemini kabul etmemişti.[131]

Hüseyin Hasip Bey'in Nazırlıktan ayrılmasından sonra iltizam konusu yeniden gündeme gelmiştir. O sırada Istabl-ı Âmire Müdürlüğü görevinde bulunan İsmail Paşa, postayı iltizam yöntemiyle işletmek konusunda bir teklifte bulunmuştur[132].Bu teklife göre, İsmail Paşa, Posta İdaresinin o anki gelirinden 1000 kese fazlasını devlete vermeyi taahhüt etmiş ve kendisine güvenilir bir sarrafı kefil göstermiştir. Bu teklif ilgili makamlarca görüşülmüş ve 1 Haziran 1852 tarihinde Osmanlı Postaları 4 yıl 9 ay süre ile İsmail Paşa'ya iltizam yöntemiyle verilmiştir[133].

İltizam dönemi 13 Mart 1857 tarihine dek sürmüştür[134]. Acaba devlet, tek elde toplamaya çalıştığı posta işletmesini niçin iltizama vermiştir? Bu sorunun yanıtı, Kırım Savaşı yıllarında girilen mali sıkıntı olmalıdır. İlk büyük kaime operasyonunun yapıldığı bu dönemde borçlanarak sıkıntıya giren devletin, yoğun alt yapı harcaması gerektiren posta işletmesi gibi gerçekten masraflı ve henüz yeterince gelişmemiş bir idareye daha fazla yatırım yapamaması ve bu yatırım için para vermektense toplu halde kendisine verilecek bir meblağı kabul etmesi doğaldır. Bununla birlikte devlet, postaları iltizama verirken güvendiği bir kişinin bu işi üstlenmesi konusunda gereken titizliği de göstermiştir. Ancak, tüm bu dikkate rağmen, Mültezim, bazı postahaneleri kendisi işletmiş, bazılarını da başkalarına iltizama vermiştir. Bu şekilde bir idarenin de postaların verimi konusunda yararlı olamayacağı açıktır. Nitekim, Mültezimin görevden ayrıldıktan bir süre sonra yetkilerini kötüye kullandığının anlaşılması sonucu cezalandırıldığı ve Bolu'ya sürüldüğü görülmektedir[135]. İltizam usulünün kaldırılması konusunda daha sonra Posta Nazırı olacak olan

---

[128] **İrade, Tel-Pos**, 2544-2
[129] Mehmet Ali, "Posta Mebahisi", **PTM**, S. 168, s. 31
[130] Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri**.., s. 340, Ziya Karamursal, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, TTK, Ankara, 1989, s. 202, 203, İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, 1987, s. 104, 126, 172, M.A. Ubucini, **Osmanlı'da Modernleşme Sancısı** (Türkiye Üzerine Mektuplar), Çev. Cemal aydın, İstanbul, 1998, s. 210, 211
[131] **İrade, Meclis-i Vâlâ**, 711
[132] **İrade, Dahiliye**, 15336
[133] **İrade, Dahiliye**, 15336, 15623
[134] **İrade, Dahiliye**, 24177
[135] **İrade, Meclis-i Mahsus**, 867, **Takvim-i Vekayi**, No:553, Ramazan 1273

Maliye Kâtibi Nazif Bey tarafından bir rapor hazırlanmış ve bunun sonucunda süre bitiminde iltizamın yenilenmemesine karar verilmiştir[136].

E-AGÂH EFENDİ VE OSMANLI POSTALARINDA YENİ DÖNEM:

Osmanlı Postalarının, Avrupa örneğinde olduğu gibi tüm işlemlerinin hızlandırılarak, postahanelerin modernleştirilmesi amacıyla kendisine görev verilen Âgâh Efendi, 1831 yılında İstanbul'da doğmuştur. Eğitiminin ilk bölümünü bitirdikten sonra Tıbbiye Mektebi'ne girmiş; fakat bir süre sonra Hariciye Nezareti'nin yabancı dil bilen bir memura ihtiyaç duyması üzerine Bâbıâli Tercüme Odası'nda memur olarak göreve başlamıştır[137]. Buradaki başarısı onun özel görevlendirme (Elçilik Kâtipliği) ile Paris'e gönderilmesini sağlamıştır. Paris'ten dönüşünde Ahmet Vefik Paşa, Şinasi Efendi ve Sarı Tevfik Bey gibi dönemin ünlü simalarıyla ilk gayrı-resmi Türkçe gazete olan Tercüman-ı Ahval'i kurmuş ve yayınlamıştır[138]. 1860 yılında yayınlanan bu gazete ile Osmanlı topraklarında ilk kez Türkler tarafından bir gazete çıkarılmış oluyordu. Daha önce İngiliz uyruklu Churchill tarafından yayınlanan Ceride-i Havadis, bu yeni gazete ile rekabet edebilmek için *Ruzname-i Ceride-i Havadis* adıyla yeni bir gazete çıkarmak ihtiyacı hissetmiştir[139].

Ülkenin mali sorunları, Avrupa'dan sağlanması düşünülen borç üzerine dönen hileler, diğer gazetelerin fazlasıyla ticaret işleriyle ilgilenmeleri, sermayesiz aracı oyunlarıyla para kazanan sarrafların kurnazlıkları, dış politika konusundaki ilişkiler Tercüman-ı Ahval'in işlediği sorunlardı[140].

1960 yılında Türkiye Cumhuriyeti Postaları, Agâh Efendinin çıkardığı Tercüman-ı Ahval'in 100. Yıldönümü nedeniyle iki puldan oluşan bir anı serisi çıkarmıştır[141]. Üzerinde Agâh Efendi ve Tercüman-ı Âhval'in ilk sayısının resimleri bulunan bu pullarla ayrıca Türkiye'de Posta Pulunun da öncüsü olan Agâh Efendi bir Türk Pulunda yer almıştır.

Agâh Efendi, Tercüman-ı Ahval'i yayınlamaya devam ederken Posta Nazırlığı'na atanmıştır[142]. Atanmasıyla ilgili 17 Sefer 1278 (19 Ağustos 1861) tarihli tezkerede şöyle denilmektedir: "*Postahane-i Âmire İdaresinin bazı ıslah ve tesviyesi halinde tezayüd-i varidatı me'mul olduğuna ve Tercüme Odası hülefasından izzetlû Agâh Efendinin bu misüllü işlerde vukuf ve malûmatı bulunduğuna binaen Postahane-i Âmire idaresinin Efendi-i mumaileyh uhdesine ihalesiyle selefine mahsus olan maaştan beş bin kuruşunun kendisine bittahsis küsûrunun hazine manda edilmesi ve ıslah-ı idare hususunun Efendi-i mumaileyhe havalesiyle bu babda muavenet ve teshilat-ı icabiyenin icrası müteallik ve şeref sudur buyurulan emir ve irade-i seniye-i cenab-ı padişahî iktizay-ı münifinden bulunmuş olmağla ol babda emir ve ferman hazret-i veliy-ü'lemrindir*"[143].Bu göreve getirilince, 1840 yılında İngiliz Parlamentosu üyesi Sir Rowland Hill[144]

---

[136] **İrade, Dahiliye**, 24177, Nesimi Yazıcı, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu*, **150. Yılında Tanzimat**, Ankara, 1992, s. 176

[137] Asaf Tanrıkut, **a.g.e**, c:II, s. 699

[138] **Pul Meşheri**, Sayı:1, (15 İkinci Kânun 1931), s.1

[139] Server R. İskit, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, MEB Yay., Ankara, 2000, s. 48.

[140] Orhan Koloğlu, *"Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi"*, **TCTA**, c.I, s.69

[141] **Türk Pulları Katalogu**, Pul Tüccarları Derneği, İstanbul, 1990, s. 138

[142] **İrade, Dahiliye**, 31982

[143] **İrade, Dahiliye**, 31982

[144] "*Sene 1840, henüz posta pulu yok. Müvezziler mektubu sahibine verir ve posta ücretini alırdı. Bir gün İngiltere'nin kuzeyindeki kasabalardan birinde, postacı, fakir bir kıza mektup getirir, kızcağız mektubu alır ve ücretini sorar. Postacı ücretin 1 Shilling olduğunu söyleyince fakir kız, parasının olmadığını söyleyerek mektubu postacıya iade eder. Olaya tanık olan bir yolcu, kızın haline acıyarak parayı ödeyip mektubu alır ve kıza verir. Postacı gittikten sonra kız, mektubu alamayışını şöyle açıklar: Biz çok fakiriz, kardeşim başka bir şehirde çalışıyor, posta ücreti fakirlere çok ağır geliyor, bunun için kardeşimle bir usul bulduk, zarfların üzerine bizce malum işaretler koyarak birbirimizle haberleşiyoruz. Postacıdan mektubu alıp zarfın üzerindeki malum işaretleri okuyor ve sonra da iade ediyoruz. Esasen mektubun içindeki boş bir kağıttır. Bu açıklamayı hayretle, etkilenmiş ve şaşkın şaşkın dinleyen yolcu zamanın İngiltere Posta Genel Müdürü olan Rowland Hill idi.*

tarafından bulunan ve aynı yıldan itibaren kullanımına başlanan posta pulu kullanımı yönteminin Osmanlı Postalarınca da benimsenmesi zamanının çoktan geldiği düşüncesiyle çalışmalara başlamıştır[145]. Agâh Efendi, 1862 yılı sonlarında Osmanlı Postalarında posta pulu kullanımı konusundaki çalışmalarını tamamlamıştır. Böylece, 1 Ocak 1863 Ocak tarihinde ilk Osmanlı Posta pulları tedavüle çıkmış ve bu yeni uygulama gazetelere verilen ilanlarla halka duyurulmuştur[146]. Bu ilana göre,

1-İlk Osmanlı pulları, Darbhane-i Âmire'de basılmıştır.

2- Pullar İstanbul'da Postahane-i Âmire, Üsküdar, Beşiktaş, Kasımpaşa, Eyüp, Sultan Mehmet, Sultan Bayezit, Sultan Ahmet ve Kadıköy postahanelerinde satılacak ve göndericiler posta tarifesini gösteren listeden yararlanarak mektuplarını gereği kadar pul yapıştırdıktan sonra en yakın kutulara atacaklardır. Taşralarda bu kutular postahanelerde bulunacağı ve posta müdürleri her işlemi yapacakları gibi büyük şehirlerde bazı uygun yerlere de posta kutuları yerleştirilecektir.

3-Posta memuru bulunmayan merkezlerden pul alınamayacağından bu mektupların bedeli mektubu alandan tahsil edilecek ve buna karşılık kahverengi pullardan yapıştırılacaktır.

4- Şehir içi mektup dağıtımı yapılmakta ve bunun için 20 para dağıtım ücreti alınmaktadır. Sonradan şehir içi dağıtımın Lianos Şirketine verilmesi, dağıtımdan toplanan paranın giderleri karşılamamasından ve şehir içi posta dağıtımı yapılamamasından kaynaklanmış olmalıdır.

Postalarda pul kullanımının başlamasıyla o zamana kadar, bir mektup atmak için mutlaka postahaneye gitmek ve postaların kalktığı saatte orada bulunan kalabalık içinde saatler geçirmek zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Posta memurları da aynı anda hem taahhütlü hem de normal mektuplarla uğraşmaktan kurtulmuşlardır. Bu pullar, 5, 2 ve 1 kuruşluk ile 20 paralık olmak üzere dört ayrı kupürden oluşmaktadır[147]. 5 kuruşluğu kırmızı, 2 kuruşluğu koyu mavi, 1 kuruşluğu mavi ve yirmi paralığı sarı renklerde litografya (taşbaskı) yöntemiyle basılmışlardır[148]. Osmanlı Devletinin paralarının basıldığı Darphane-i Âmire'nin ustalarından Sikkezenbaşı Abdülfettah ve Enserciöğlu Agop efendilere[149] pulların motifleri hazırlatılmış ve pullar genellikle pelür kağıt üzerine siyah olarak basılmıştır. Sonradan üzerlerindeki değerlerin anlaşılması için tabakalar halinde ilkel bir yöntemle boyanmıştır. Bir kabın içinde anilin boya sulandırılmış sonra da bir sünger veya pamuk parçasıyla ıslatılarak tabakalar boyanmıştır. Bu yüzden tabakaların etrafında yer yer beyazlıklar kalmıştır. Üzerinde Sultan Abdülaziz'in bir tuğrası ile etrafında hilal içinde *Devlet-i Aliye-i Osmaniye* yazılı olan bu pulların değerleri hilalin altında oval bir çerçeve içinde gösterilmiştir. Daha sonra etraflarına, üzerinde *Nezaret-i Maliye-i Devlet-i Aliye* yazan bir bordür yuvarlama negatif mühürle kontrol bordürü çekilmiştir[150]. Ocak 1864'de posta pullarının basımı için bir makinenin yapılmasına karar verilmiş[151] ve Enserciğlu Agop Efendi bu makine için gerekli tezgahları yaptırmakla görevlendirilmiştir. 1864 yılında, Osmanlı pullarının bu ilk emisyonlarını pek beğenmeyen Padişah Abdülaziz kendisinin çizdiği yeni pul eskizlerini zamanın ünlü hattatı

Seyahat Dönüşü Rowland Hill, Hükümete bir teklifte bulunarak, halkın ve hazinenin zarar görmemesi, posta ücretinin gönderenden alınması ve bu suretle Hazineye gelir kaynağı sağlanması için bulduğu pul yönteminin kabulünü teklif eder. Rowland Hill'in teklifi İngiliz Hükümetince kabul edilerek 10 Ocak 1840 tarihinde İngiltere içindeki postaların 1 penny ile gönderilmesi esasına dayanan Penny Postage sistemi ile birlikte 1 pennylik ilk pullar üzerilerinde Kraliçe Victoria'nın resimleri olduğu halde tedavüle çıkarılmıştır." Müfahham Akoba, **Türkiye'de Pul ve Pulculuk**, İstanbul, 1963, s.15

[145] **İrade, Meclis-i Vâlâ**, 20817

[146] **Takvim-i Vekayi**, 21 Recep 1279, **Tasvir-i Efkâr**, aynı tarih, **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, 20 Recep 1279

[147] **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, 20 Recep 1279

[148] Kâmuran Günseli, "*İlk Tuğralı Pullarımızın Basılışı*" **Param Yoksa Pulum Var**, İstanbul, 1979, s. 39, Ahmet Rasim, "*Postalarımızın Tarihine Bir Nazar*", **Hakimiyet-i Milliye**, 14 Nisan 1926

[149] **İrade Dahiliye**, 20 397, 32984

[150] *Tuğralı Pullar*, **Kadıköy 86 Katalog(Kadıköy Filatelistler Derneği IV. Posta Pulları Sergisi 25-30 Ekim 1986)**, s. 32

[151] **İrade, Meclis-i Vâlâ**, 22738, **İrade, Dahiliye**, 20397

Vahdeti Şevket Bey'e göstermiş ve kendisinden bunları kalıplara hâk etmesini istemiştir. Bu amaçla Hattat Şevket Bey Londra'ya gönderilerek kalıpların hazırlanması sırasında başında bulunmuştur[152]. Bu pullar daha sonra Paris'te *Duloz* tarafından yeniden yapılarak *Poitevin* matbaasında basılmıştır[153]. Daha sonra 1869 yıllarında pulların kalıpları İstanbul'a getirilerek H. Mühendisyan Efendi tarafından burada yeni emisyonlar basılmıştır[154]. 1892'den itibaren 1913 yılına kadar Osmanlı Pulları, açık muhabere varakaları ve her türlü matbu evrak İstanbul'da Duyun-u Umumiye matbaasında basılmışlardır[155]. Duyun-u Umumiye böylece yalnız Osmanlı gelirlerini emmekle kalmıyor o vergilerin toplandığı damga ve posta pullarının basımını da üstlenerek ayrı bir gelir elde ediyordu.

Agâh Efendi'nin giriştiği bu yenilik Osmanlı Postalarının ilerlemesi için büyük bir adım olmuştur. Postahane-i Âmire'nin modern Avrupa postahaneleri düzeyine getirilmesi konusunda Agah Efendi'nin başka projeleri de vardı. Agâh Efendi, Osmanlı Postalarını o sıralarda dünyanın en gelişmiş posta örgütlerinden birine sahip olan Belçika'nın düzeyine getirmek istiyordu. Ebuzziya Tevfik'in anlatımıyla Agâh Efendi: "*....son derece kötümser yaratılışlıydı. Alabildiğine içine kapalıydı. O nedenle her konuda kıyıda ve ilgisiz kalırdı. Ne var ki, gerçekten sağlam, ilerisini iyiden iyiye hesaplayan bir duygu ve düşünce sistemine sahipti. Özellikle kötümser konularda yaptığı tahlil ve muhakemeler pek isabetli çıkardı.*

...Agâh Efendi, çok konuşmaktan fazla, konuşulanları bir köşede sessizce dinlemeyi tercih ederdi. Protokol kurallarından, tantanalı ve gösterişli yaşayıştan hoşlanmazdı. Bir köşede unutulmuş gibi kalmak onu adeta mutlu ederdi. Çok uysal ve uysal olduğu kadar da insanlardan kaçan bir tutumu vardı. Esasen bu sebepten dolayı ne Londra'da, ne de Paris'te oturmayı istemiş, Brüksel'de yaşamayı tercih etmişti. Belçikalıların, Franko-Flaman ahlakının karışımı olan bir karakterde olmaları onu çekmişti. Yani "Flagmatik" denilen bu soyu kendi duygu ve düşüncelerine çok yatkın bulup Avrupa'da kaldığı sürece, onların içinde kaybolmayı öngörmüştü.

Agâh Efendi'nin Brüksel'i tercih edişinin ikinci bir sebebi daha vardı. Bu da Postacılığa olan merakı idi.

"İnsan ne olacaksa onunla birlikte doğar" derler. Zavallı Agâh Efendi de, bugün bile doğru dürüst bir postası bulunmayan bir memlekette dünyaya gelmişti. Sultan Abdülaziz'in ilk saltanat yıllarında Türkiye'de bir Posta Nazırlığı kurulduğu vakit bu nazırlığa ilk olarak kendi getirilmişti[156]. 1861 yılında Türkiye'de ilk defa olara posta pullarını o bastırmıştı[157].

Posta Nazırı olarak Agâh Efendi'yi en çok tedirgin eden husus, özgür bir memleket olan Türkiye'de bir çok batılı devletlerin özel postahaneleri bulunması olmuştu. Gerçek ve özden yurtsever, ileri bir aydındı. Bundan dolayı ülkedeki yabancı postahaneleri kapatmak için elinden gelen çabayı göstermişti. Hükûmetin bu meseleyi resmen başaramayacağını anladığı için işi şahsi teşebbüse ve kurnazlığa dökmüş, bazı elçiliklerle uyuşma sağlayarak devletten habersiz onların olumlu cevaplarını elde etmişti. Tam sonuca varılacağı sıralarda –öteki genç aydınlar gibi buna da düşman olan-Âli Paşa durumu öğrenmiş ve resmi parafeden ibaret kalan bu çok hayırlı meseleyi: "Osmanlı Devleti bugün çok ağır şartlar içinde bulunmaktadır; bu durumda yabancılardan böyle bir istekte bulunmak fayda yerine zarar getirir" sözleriyle bir kalemde çürütüp atmıştı. Çürütüp

---

[152] Ebuzziya Tevfik, *Osmanlı Posta Pulları*, **Mecmua-i Ebuzziya**, S.100 (18 C.Ahir 1329) s. 293-295

[153] Ali Nusret Pulhan, **Türk Pulları Kataloğu**, İstanbul, 1958, s.60

[154] Pulhan, **a.g.k.**, s. 63.

[155] Pulhan, **a.g.k.** s. 66, **İrade,Tel-Pos**, 515/5'de Osmanlı Posta ve Telgraf Nezaretinin , 1895'de Duyun-u Umumiye varidat-ı Mahsusa İdaresine sipariş ettiği pul ve evrakın miktar ve karşılıkları bulunmaktadır.

[156] Ebuzziya Tevfik burada yanılmaktadır, Posta Nezareti Abdülmecit Döneminde 1840'da kurulmuştur. Agâh Efendi, Beşinci Posta Nazırı olarak göreve başlamıştır. Bkz. Tanrıkut, **a.g.e**, s. 699

[157] Burada da tarih hatası vardır. 1862 sonlarında basılan pullar 1863 Ocak ayında Tedavüle çıkmıştır.

atmıştı; çünkü, eğer başarıya ulaşırsa, Agâh Efendi'nin kırk yıllık Hariciye Nazırının yapamadığını yapmış olmasına tahammülü yoktu.

İşte, eski Posta Nazırı Agâh Efendi, sanki Brüksel'e posta işlerindeki yeni gelişmeleri incelemeye gönderilmiş bir görevli gibi, eski mesleği ile ilgili bütün konuları enine boyuna araştırıyor, ciddi çalışmalarda bulunuyordu.

O tarihlerde, Belçika Posta Nazırı olan ünlü maliyecilerden Mösyö Jacop ile –vaktiyle kendisi posta nazırı iken- mektuplaşma yolu ile dostluk kurmuştu. Şimdi burada onunla fiilen tanışmıştı. Mösyö Jacop, posta ile ilgili en basit konulara varıncaya kadar, her şeyi görüp tanıması için Agâh Efendi'ye yardımcı oluyordu. Agâh Efendi de Belçika Posta Örgütünü inceden inceye gözden geçiriyor, bu değerli maliyeci tarafından vaktiyle düzenlenmiş istatistiklerin ve devlete sunulan özel raporların teker teker kopyasını çıkarıyordu.

Agâh Efendi'nin Belçika'daki bu çalışma ve incelemeleri 1869-1870 yıllarını kapsıyordu. Avrupa'da İngiltere'den sonra en önemli posta örgütü Belçika'daydı. Çünkü, Belçika Devleti her şeyden evvel Avrupa'nın başta gelen bir sanat ve ticaret merkeziydi. Bundan dolayı sadece komşusu bulunan ülkelerle değil, dünyanın uzak yakın hemen bütün ülkeleri ile temas etmek zorundaydı. Bu teması sağlayacak en belirgin araç ise haberleşmeydi. İşte bu mecburiyet onu posta meselelerine aşırı dikkatle eğilmeğe mecbur kılmıştı. Bütün bunların sonucu ise, bu ülkede postacılık bir ilim, bir fen haline getirilmişti. Ama yeri gelmişken hatırlatalım ki, bugün için Belçika, Avrupa'daki o zamanki eşsiz yerini çok kaybetmiş, üçüncü, hatta dördüncü sıraya düşmüştür. Günümüzde, (1910'larda) posta işlerinde en yüksek mertebeye çıkmış devlet Almanya'dır. Almanya, Belçika şöyle dursun, 19'uncu yüzyılın birincisi bulunan İngiltere'yi bile çok gerilerde bırakmıştır. İçinde bulunduğumuz şu yirminci yüzyılın daha ilk senelerinden başlayarak Almanya Posta pratiğinin gerçek mucizesini yaratmıştır.

... Agâh Efendi kendi kendine şöyle düşünmekteydi: " Bir gün gelir de her türlü medeni araç ve gereçten yoksun, hatta dünyadan habersiz ülkem, çeşitli alanlarda olduğu gibi, posta işlerini de düzeltmeye, yoluna koymaya kalkarsa bu işlerde belki ben de faydalı olurum. " Agâh Efendi işte bununla avunuyordu. Bu düşünceler kendisinde, adeta görevinde esir bir müvezzi duygusu yaratmıştı. Ve Belçikalı bir posta memuru sadakatiyle her gün büyük bir intizam içinde Posta Nazırlığına gidip geliyordu.

...Bu adamın ömür boyu- en büyük çıkarlar karşılığı bile olsa-kimseye baş eğmediği, dost düşman herkes tarafından bilinirdi. Doğru bildiği yolda hiçbir kuvvet onu gerçekleri gizlemeye ve susmaya mecbur edememişti. Posta Nazırı olduğu zaman, kendinden daha önemli mevkide bulunanları ziyaret etmesi zamanın alışılagelmiş bir geleneği idi. O günlerin sadrazamı, her anlamı ile dediği dedik olan Fuat Paşa idi. Fuat Paşa, Âli Paşa gibi kıskanç ve yeni yetişenleri çekemeyen bir vezir değildi. Aksine zeki ve kabiliyetli gençleri her fırsatta mükafatlandırmak ve yükseltmek isterdi. Hiç tanımadığı halde –sırf değerini takdir ederek- Agâh Efendi'yi Posta Nazırlığına getirmişti. Her fırsatta onun koruyucusu geçinir, kendisine iltifatlarını esirgemezdi. Bütün bunlara rağmen Âgâh Efendi –belki dalkavukluk sayılır korkusu ile- onun ziyaretine bile gitmemişti. Hariciye Nazırı da çok çalışmış ve görüşmek arzu etmiş, fakat bütün çabalarına rağmen onu ne konağına ne de makamına getirtebilmişti. İşte Âli Paşa'nın Agâh Efendi'ye düşman oluşu ve yabancı postaları yurttan kaldırma gayretine set çekişi bunun sonucuydu.." [158]

F- ŞEHİR POSTALARI

a) Birinci Şehir Postası

İstanbul'da şehir içi mektuplaşma ihtiyacını karşılamak üzere 9 Ağustos 1865 tarihinde çıkarılan bir irade ile, Birinci Şehir Postasının kurulması imtiyazı, Yanyalı Lianos Efendi'ye

[158] Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, (Sadeleştiren: Şemsettin Kutlu) İstanbul, 1973, ss. 301-305

verilmiştir[159]. Lianos Efendi tarafından 13 Aralık 1865'den itibaren işletilmeye başlanan[160] Şehir Postası, kendisine ait memur ve müvezzileri ile ayrı bir kadro oluşturmuştu. Posta Nezaretinin bu kuruluşla ilgisi ise, işleyişi ve uygulamaların içeriğini denetlemek üzere göndermiş olduğu bir müfettişle sınırlıydı. Yani Şehir postası doğrudan Posta Nezareti'ne bağlı bir kurum değildi[161].

Şehir Postasının kurulmasıyla ilgili öneri, 1856 yılında, İngiltere'den getirilen Posta uzmanı Mösyö Smith'ten gelmiştir. Mösyö Smith, İstanbul ve Bilâd-ı Selâse (Üsküdar, Eyüp, Galata)'de bir şehir postası kurulmasının yararlı olacağını belirtmiş, Hükûmet de bu öneriyi yerinde görerek, bu konu hakkında bir rapor düzenlenmesini istemişti[162]. Bu postanın önce "emaneten" idaresi düşünülmüş; fakat bunun için para harcanması gerekeceği göz önüne alınarak, gider yerine gelir getirecek bir yöntem olarak iltizama verilmesine karar verilmiştir[163].Uzun süren yazışmaların sonunda bu işi üstlenecek bir mültezimin bulunduğu Sadaretten, Posta Nazırı Kadri Bey'e bildirilmişti. Buna göre, Yanyalı Lianos Efendi, Şehir Postasının kuruluş ve işletilmesi için uygun görülmüştü [164].

Lianos Efendi, bir süre Avrupa'da yaşamış ve bu arada Posta işletmeciliği konusunda bilgi sahibi olmuştu [165]. Seçilmesinde bunun da rolü olduğu düşünülebilir. Lianos Efendi gibi, İstanbul Şehir Postasına talip olan Samancıoğlu Ohannes ve Arnavutoğlu Özeb'in ise, bu işi başaracak bilgi ve sermayeye sahip olmadıklarının belirlendiği konuyla ilgili belgelerden anlaşılmaktadır[166].

Dersaadet Şehir Postasının Nizamnamesine bakıldığında ilk göze çarpan; Şehir Postasının, Osmanlı Devlet Postaları için yapılmış ve yapılacak tüm düzenlemelere ve Postahane-i Âmire'de geçerli olan kural ve yöntemlere uyması gerekliliğinin belirlenmesidir[167].

Nizamnameye göre Şehir Postası, İstanbul, Galata, Eyüp, Üsküdar, Boğaziçi ve Adalar halkının mektupla haberleşmesinin sağlanması için çalışacaktı. Bu amaçla, uygun gördüğü sayıda şube açma hakkına sahip olacaktı. Başlangıçta 15 merkezi bulunacak ve Postahane-i Âmire'ce yerleri belirlenen 300 sandığa sahip olacaktı[168].

Şehir Postası, kendisi adına bastırdığı özel pulları kullanacaktı[169]. Bu pullar, 5, 20 ve 40 paralık üç değerden oluşacaktı[170]. Bu pullar bastırılmış ve şehir Postası mektuplarıyla gazetelerde kullanılmıştır. 5 Paralık pullar mavi, 20 paralıklar yeşil ve 40 paralıklar ise pembe renkte olup, üzerlerinde bir yanda Fransızca "Poste Locale" ve karşısında Türkçe "Şehir Postası" ibareleri ile ortasında Ay-yıldız bulunmaktaydı[171].

Ali Nusret Pulhan'a göre, Şehir Postası hizmetleri, *Lianos et Cie* adıyla kurulmuş bir şirket tarafından yürütülmekteydi. Bu şirket ayrıca "muhtelit servis pulu" olarak kullanılmak üzere dört değişik pul daha bastırarak tedavüle çıkarmıştır. Bunlar tamamen Fransızca yazılı dantelsiz olarak hazırlanmışlardır. 1866'da tedavüle çıkan bu pullar üzerinde " Poste Locale Service Mixte

---

[159] Yazıcı(1992), s.151
[160] **Takvim-i Vekayi**, No: 826, 5 Şaban 1282 (24 Aralık 1865), **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, No: 303, 25 Recep 1282 (14 aralık 1865)
[161] Yazıcı, "*Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme*... s.151
[162] **İrade, Hariciye, 9278**
[163] Tanrıkut, **a.g.e**, s.74
[164] Tanrıkut, **a.g.e.**, s.74
[165] **Takvim-i Vekâyi**, No: 818, 28 Cemadelûlâ 1282 (18 Ekim 1865)
[166] Tanrıkut, bu belgeleri yayınlamıştır, **a.g.e**, s. 75
[167] Şehir Postası Nizamnamesi için bkz. **Takvim-i Vekayi**, No: 818-819, 28-29 Cemadelûlâ 1282 (18-19 Ekim 1865), **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, No 303, 25 Recep 1282 (14 aralık 1865)
[168] **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, No:303 aynı yer
[169] **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, No: 303, aynı yer
[170] **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, No:303, aynı yer
[171] Ali Nusret Pulhan, **Türk Pulları Katalogu**, İstanbul, 1976, s.909

ibareleri bulunmakta ve ücretleri el ile yazılmaktaydı[172]. Lianos et Cie Şirketi, 31 Mart 1867 tarihide iflas etmiş, bu yüzden 3 yıl süreyle İstanbul postası büyük zorluklarla karşılaşmıştır[173].

Şehir Postası, gazete dağıtımında da kullanılmış ve yararlı olmuştur. Bu gün koleksiyonlarda yer alan gazeteler içinde (1865-1867 yılları arasında) İstanbul civarına sevk edilenlerde Şehir Postasına ait mühürlere de rastlanmaktadır.

28 Mart 1867'de Birinci Şehir Postasının iltizamının yeni bir emre kadar durdurulduğu duyurulmuştur. Gazetelere yansıyan bu duyuruya göre, tüm Posta sandıklarına bunu bildiren kağıtlar yapıştırılmıştır[174].

25 Nisan 1867'de de Şehir Postasının bazı merkezlerinin kapatılarak, mektupların bir kısmının Telgrafhane Müvezzileri tarafından dağıtılacağı bildirilmiştir[175]. Ayrıca, Şehir Postasının ağır masraflarını azaltmaya çalıştığı da belirtilerek, böyle bir uygulamaya gitmek zorunda kalındığı da ifade edilmektedir. Şehir Postasının maddi sıkıntıya düşerek iflasa gitmesi karşısında Hükûmet, haberleşmenin kesintiye uğramaması için Beyoğlu'ndan Kadıköy ve Büyükada'ya birer telgraf hattı çekmek için çalışmalara başlamıştır[176].

Lianos Efendi, maddi sıkıntılarla bu işi bırakmak zorunda kaldığını 23 Teşrinisani 1285 (15 Ekim 1869) tarihli dilekçesinde ifade ederken, Şehir Postasını iyi idare ettiğini; fakat sözleşmede yer alan bazı maddeleri yerine getirmekte zorlandığını belirterek, posta hizmetini durdurarak hem kendi sermayesini hem de dostlarının kendisine verdiği paraları yitirdiğini kaydetmektedir[177]. Lianos Efendi'nin bu girişiminin başarısızlığa uğraması karşısında Posta Müdüriyeti, Şehir Postasının iyi niyetle yürütülmeye çalışıldığını ve hizmetlerinin takdir edildiğini bildirerek kendisine yanıt vermiştir[178].

14 Aralık 1869 tarihindeki bu yazışma ile Birinci Şehir Postasının tamamen kapandığı anlaşılmaktadır. Kapanışla ilgili daha ayrıntılı bir bilgi veya belgeye şimdilik ulaşmak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte Şehir Postasının çalıştığı yıllarda İstanbul'da bulunan Andreas David Mordtmann, bu konu hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"...Türk Posta İdaresi, memur sınıfındaki yozlaşmanın imkan verdiği ölçüde, en iyi çalışan devlet kurumuydu. Ara sıra önemsiz şikayetler olsa da posta hizmetleri hızlı, dakik ve titizlikle yapılıyordu. Bâbıâli'nin artan para sıkıntısı bu kurumu da yedi bitirdi; haberleşmeyi kolaylaştırmaya karşı yaygın olan isteksizlik de bunda rol oynadı. Şehir Postası, Fuad ve Âli Paşa'ların bu düşünceye bir türlü ısınamaması yüzünden kurulamadı. Posta, Fuat Paşa'nın parlak dehasını göstermesine ve hatta o esprili kelime oyunlarından birini yapmasına imkan veren bir alan değildi. Âli Paşa ise, Şehir Postası yüzünden okuma-yazma sanatının arzu edilenden daha fazla yaygınlaşmasından korkuyordu. Şehir Postası her şeye rağmen ve yanılmıyorsam, diplomatik girişimler sonucunda kuruldu, fakat hemen kısıtlamalara hedef oldu. Yerel Postanelerin, nazır ve diğer yüksek makam sahiplerine yazılmış mektupları kabul etmesi yasaklandı; çünkü bazı ileri gelenlere Şehir Postası kanalıyla küfürler dolu imzasız mektuplar gönderilmişti. Posta şirketinin sahipleri iflas etti ve kurum kapandı. Daha sonra Posta Umum Müdürlüğü tarafından yeniden hayata geçirildi.; büyük kısıtlamalar altında ve pek yavaş da olsa, hâlâ işlemektedir. Bir haberi

---

[172] Pulhan, **a.g.e**, s.910
[173] Pulhan, **a.g.e.**, s.909
[174] **Tasvir-i Efkâr**, No:470, 21 Zilkade 1283 (28 Mart 1867)
[175] **Tasvir-i Efkâr**, 20 Zilhicce 1283 (25 Nisan 1867)
[176] **Tasvir-i Efkâr**, 20 Zilhicce 1283 (25 Nisan 1867)
[177] Tanrıkut, **a.g.e**, s. 77
[178] Tanrıkut, **a.g.e**, s.77

güvenli ve hızlı bir şekilde ulaştırmak gerektiğinde onu Şehir Postasıyla değil, özel ulak veya telgrafla yollamanın tek çare olduğunu burada yaşayan herkes bilir."[179]

b) Köstence - Çernavoda Demiryolu Hattı ve Şehir Postası:

Köstence-Çernovada Demiryolu, üzerinde çok söz söylenmemiştir, ancak 1860 yılında işletmeye açılan bu demiryolu Osmanlı Devletinin Balkanlarda yapımına giriştiği ilk hattır.

Tanzimat'ın ilanından sonra Köstence Kanalı projesi ve ona paralel olarak Boğazköy-Köstence arasında bir de demiryolu projesi ortaya atılmıştır[180]. 1856-1857 arasında bu demiryolunun yapımı için İstanbul'da ikamet eden John Trevor, George, Henry ve Robert Barkley kardeşler ve ortaklarından başmühendis Charles Liddel ve Lewis Gordon ile Londralı sermayedarlardan birkaç kişi gerekli imtiyazı almayı başarmışlar ve bir şirket kurarak işe başlamışlardır. "*Danube & Black Sea Railway & Kustedje Harbour Company*" adını taşıyan bu şirket, 23 Ağustos 1857 tarihli imtiyaz fermanıyla birlikte imzalanan iki mukavele ile giriştiği inşaatı 2,5 yılda tamamlamıştır[181]. 4 Ekim 1860'da işletmeye açılan Köstence demiryolunu yapan şirket, söz konusu hat üzerinde posta taşıma ve işletme hakkını da almıştır. Çünkü şirket 1867 yılında üzerinde "*20 Paras Küstendje&Tchernavoda Local-Post*" ibaresi ile ay-yıldız, dağ, demiryolu ve gemi resmi bulunan yeşil renkte bir pul çıkarmıştır[182].

c) İkinci Şehir Postası

Birinci Şehir Postasının kapanmasıyla halkın, şehrin bir yanından kalkıp Postahane-i Âmire'ye kadar gitmesinin getirdiği güçlüğün yanı sıra, posta şubelerinin sayısının yetersiz kalması, İstanbul şehir içi haberleşmesini sıkıntıya sokmuştur[183]. Bu durum karşısında Posta İdaresi tarafından, Eylül 1869'da, Büyükdere, Tarabya, Yeniköy, Üsküdar, Kadıköy, Heybeli ve Büyükada gibi bölgelerde birer posta şubesi açılmasını kararlaştırılmıştır[184].

Doğal olarak bu merkezler için yeteri kadar memur görevlendirilmesi ve bunlara maaş bağlanması gerektiğinden, kendi giderini Posta İdaresine yük olmadan karşılayabilecek bir yöntem olarak Şehir Postasının yeniden kurulması düşüncesi gündeme gelmiştir[185]. Ancak, bu kez yeni bir nizamname ile kuruluş ve işletilmesi konusunda değişiklikler yapılmıştır. Buna göre, Şehir Postası iltizama verilmeyerek Posta İdaresinin denetimi altında çalışacak; fakat, personeli ile gelir ve giderleri Şehir Postası İdaresinin sorumluluğunda olacaktır [186].

Şehir postasının kurulmasıyla şube sayısı artacak, böylece, Postahane-i Âmire'nin yükü azalmış olacaktı. Şube sayısın daha da artırmak için Posta Nezaretinin o dönem bağlı olduğu Nafıa Nezareti, hemen her köşe başında rastlanabilen tütüncü dükkanlarının, aynı zamanda Şehir Postası Pulları ve Pullu Zarflarını satarak birer posta bayii gibi çalışmalarını uygun görmüştü[187].

24 Ekim 1869 tarihinde İstanbul ve civarında oluşturulacak Şehir Postası için "şimdilik" kaydıyla 14 şubenin kurulması kararlaştırılmıştır[188]. İkinci Şehir Postası için hazırlanan ve 22 maddeden oluşan nizamname de, 10 Aralık 1869 tarihinde gazetelerde yayınlanmıştır[189]. Bu

---

[179] Andreas David Mordtmann, **İstanbul ve Yeni Osmanlılar,** (Çev. Gerthrude Songu –Habermann), Pera yayınları, İstanbul, 1999 s.29-30.

[180] Mihail P. Guboğlu, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Karadeniz-Tuna Kanalı Projeleri(1836-1876) ve Boğazköy - Köstence Arasında İlk Demiryolu İnşası (1855-1860)*", **ÇYO**, İstanbul, 1995, s. 217 vd.

[181] **Mecmua-i İmtiyazat ve Mukavelat**, İstanbul, 1302, s. 39-47

[182] Bkz. Ali Nusret Pulhan, **Türk Pulları Kataloğu**, İstanbul, 1958, s. 478, Guboğlu, **a.g.m**, s. 239

[183] **İrade, Dahiliye** 41853

[184] Yazıcı(1992), s.151

[185] **Bâbıâli Evrak Odası Ayniyat Defteri**, 1006

[186] N.Yazıcı, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu*, **150. Yılında Tanzimat**, Ankara1992, s.151

[187] Tanrıkut, **a.g.e.**, s.82

[188] Tanrıkut, **a.g.e**, s.82

[189] **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, No: 1295, 6 Ramazan 1286

nizamname ile kurulan 14 Şube şunlardır: Büyükdere, Tarabya, Yeniköy, Arnavutköy, Ortaköy, Üsküdar, Kadıköy, Büyükada, Beyoğlu, Galata, Sultanahmet, Sultanbeyazıt, Sultanmehmet ve Aksaray[190].

Nizamnamenin üçüncü maddesinde, "*İdare tarafından evrak-ı sahihanın füruhtu hakkında şimdiye kadar icra olunan muamele misüllü mektup pulları ile pullu zarflar dahi yine o muameleye tevfikan şubelerde ve mülhakatında bulunan tütüncü dükkanlarında füruht olunacak ve işbu tütüncülere verilecek olan mektuplar mahallerine gönderilmek üzere şube müvezzileri vasıtasıyla mezkûr dükkanlardan ahz birle her mahallin kendi şubesine teslim olunacaktır*"dendikten sonra bu tütüncü dükkanlarının bulundukları semt ve caddeler sıralanmıştır[191].

Şehir Postasının 26 Mayıs 1869 tarihinden itibaren faaliyete geçtiği, gazetelere verilen ilanlarla halka duyurulmuştur[192]. Bu ilanlarda: "*Beher gün sabah ve öğle ve akşam vakitleri günde üç defa olarak Dersaadet'ten Boğaziçi'nin Rumeli ve Anadolu cihetleriyle Üsküdar ve Kadıköy ve Adalara ve Köprü derununda vâki Ayakapusu ve Fener ve Balat ve Ayvansaray ve Eyüp ve Halıcıoğlu ve Hasköy ve civarlarında bulunan mahallere gidüp oralardan dahi kezalik beher gün üç kerre Dersaadet'e gelecektir. Dersaadet'ten beher gün akşamüstü bir kerre Ayastefanos'a gidip Ayastefanos'dan dahi sabahleyin Dersaadet'e gelecektir.* "denilerek postanın işleyişi ve kurulacağı merkezler hakkında bilgi verilmektedir. İlanlarda ayrıca, Şehir Postasının, Fevaid-i Osmaniye, Şirket-i Hayriye ve Köprü içi vapurlarının hareket saatlerine uygun olarak düzenlendiği belirtilmektedir. Bu vapurların uğradığı her iskeleye birer posta kutusu yerleştirilmiştir. Mektuplara yapıştıracak pul ve pullu zarflar için ise, iskelelerin hemen yakınında bulunan bayilere, ya da üzerinde *Şehir Postası* levhası bulunan tütüncü dükkanlarına başvurulması istenmiştir[193].

İkinci Şehir Postasının yönetimi Osmanlı Posta Nezaretine aitti. Bu yüzden Osmanlı pullarının üzerine "şehir" sürşarjı yapılması ile yetinilmiş ayrıca özel bir pul bastırılmamıştır[194]. Posta dağıtım ücreti olarak kartlar için 20 para, mektup için 1 kuruş alınmıştır[195].

Şehir Postası damgaları incelendiğinde postanın işleyiş şekli hakkında bilgi sahibi oluyoruz; buna göre, dışarıdan gelen mektuplar, Bahçekapı postasına getiriliyor, burada üzerilerine Şehir Postası Pulları yapıştırıldıktan sonra Bahçekapı Damgası vurularak gideceği adreslere dağıtılıyordu[196].

Şehir sürşarjlı pullar, 1880 yılına kadar kullanılmışlardır. 1881'den itibaren Şehir dağıtımı için artık özel bir sürşarj kullanılmamış ve normal pullu mektuplara sadece Bahçekapı posta damgası vurulmuştur[197].

1884'ten sonra ise artık Bahçekapı damgası da kullanılmayarak, şehir içi mektuplara normal posta ve takse pulları yapıştırılmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra dışarıdan gelen mektuplara uygulanan şehir postası zammı da kaldırılmıştır. Kapatılmadan önce şube sayısı 16'ya ulaşan ikinci şehir postası zaman zaman maddi sıkıntılar çekmişse de kapanışının asıl nedeni yalnızca maddi sorunlar değildir[198].

1876 yılında tahta çıkan padişah II. Abdülhamit, şehir içinde kapalı mektup kabulünü yasakladığı için gelirlerinin yarsından fazlasını yitiren Şehir Postası sadece açık haberleşme

---

[190] **Ruzname-i Ceride-i Havadis** No: 1295, 6 Ramazan 1286, Nizamnamenin 2. maddesi
[191] **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, No: 1295, 6 Ramazan 1286
[192] **Basiret**, 14 Mayıs 1287
[193] **Basiret**, 14 Mayıs 1287
[194] Pulhan,**Türk Pulları Katalogu**, İstanbul, 1976, s.903
[195] Pulhan, aynı yer
[196] Pulhan, aynı yer
[197] Pulhan, aynı yer
[198] **Bâbıâli Evrak Odası Ayniyat Defteri, No. 1006**, 6 Safer 1287

varakalarını dağıtmak zorunda kalmıştır. Üstelik Baş Musahibi Behram Ağa'ya Şehir Postası ile gelen bir kartpostal, Abdülhamit'in hiç hoşuna gitmemiş ve bu olaydan sonra şehir postasının kartpostal taşıması da sınırlandırılmıştır[199].

İstanbul Şehir Postasının, bir dahaki kuruluşu ise 1901(1317) yılına rastlar. 1900 yılı içinde Posta ve Telgraf Nezareti ve Posta Komisyonunun giriştiği reformun bir uzantısı olarak sunulan 17 Nisan 1317 tarihli mazbatada Şehir Postasının yeniden kurulması uygun bulunmuş ve sonuçta 19 Temmuz 1317 (1 Ağustos 1901) tarihinde Şehir Postası tekrar faaliyete geçmiştir[200]. Bununla birlikte, şehir içinde kapalı mektup kullanımına izin verilmesi ancak II Meşrutiyet'in ilanından sonra mümkün olabilmiştir. 17 Temmuz 1324 (30 Temmuz 1908) tarihinde posta ve Telgraf Nezaretinden merkezlere yazılmış olan 202 numaralı telgraf emriyle şehir içi kapalı mektup kabul ve dağıtımına izin verilmiş, 2 Ağustos 1908'de ise, tarifeler belirlenerek ilgililere duyurulmuştur[201].

---

[199] Tanrıkut, **a.g.e.**, s.82
[200] **PTM**, Sayı:10, Temmuz 1317
[201] **PTM**, Sayı:125, Kanunuevvel 1329

BÖLÜM:II

OSMANLI POSTA VE TELGRAF NEZARETİ'NİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

A-POSTA VE TELGRAF İDARELERİNİN BİRLEŞTİRİLMESİ:

1840 yılında kurulan Posta Nezareti ile 1855'de kurulan Telgraf Müdürlüğü aynı amaçla hizmet verdikleri, yani görevleri haberleşmenin sağlanması olduğu halde, iki ayrı binada iki ayrı yönetim altında çalışıyorlardı. Aydınlatma, ısıtma, barınma ve kırtasiye gibi bir çok gereksinim için ayrı ayrı masraf yapılıyor ve bu yüzden fazla memur kullanmak zorunda kalınıyordu[202]. Bu durum halk için de büyük bir güçlüğe yol açıyor; telgraf çekmek için ayrı, mektup göndermek için ayrı binalara gitmek zorunluluğu ortaya çıkıyordu.

Bu durumun düzeltilmesi için, Posta ve Telgraf İdarelerinin birleştirilerek tek bir kurum olarak çalışmasına karar verilmiş ve Nazır ünvanıyla Ahmet Şükrü Bey Posta ve Telgraf Nezareti'nin başına getirilmiştir[203]. Böylece, Posta Nezareti ile Telgraf Müdürlüğü, 21 Eylül 1871 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Dahiliye Nezaretine bağlı bir kurum olarak Ahmet Şükrü Bey'in Nazırlığında birleştirilerek "*Posta ve Telgraf Nezareti*" adı altında çalışmaya başlamıştır[204].

Konu ile ilgili belgelere bakıldığında bu birleştirmede en önemli amacın tasarruf olduğu görülmektedir[205]. Gerçekten de, Posta ve Telgraf İdarelerinin birleştirilmesiyle birlikte ortaya çıkan kazanç yıllık 2.418.420 kuruş olmuştur[206]. Daha sonra yapılan bazı çalışmalarla bu tasarrufun daha da artırılarak 2.890.932 kuruş 30 paraya ulaştığı görülmektedir[207].

B- ULUSLARARASI POSTA BİRLİĞİ VE OSMANLI İTTİHAT POSTASI'NIN KURULUŞU:

a)1870'lerde Osmanlı Postalarının Durumu:

1870'li yıllarda Osmanlı Posta ve Telgraf İdaresi, yabancı postalarla bir rekabet ortamına girmiş olmasının yanında bir çok yönden gelişme sürecine girmiştir. Ülkenin bir çok büyük kenti henüz günlük düzenli postalarla tanışamamıştı. Örneğin İzmir'e yalnız Perşembe günleri deniz yolu ile posta işliyordu. Bu durum 1871 Mayısına kadar böyle sürmüş ve o tarihte Salı günleri de deniz yolu ile posta çıkarılmaya başlanmıştır[208].

Hakayık'ül Vekâyi gazetesi Osmanlı postalarının 1871'deki halini şöyle aktarıyor:

"Memleketimizde elzem olan ıslahattan biri de postahanelerin muntazam ve yollu surette bulundurulması keyfiyeti idüğünden müddet-i medideden beri bu madde hakkında bazı tedabire teşebbüs olunmuş idi. Postahane-i Amirenin suret-i idaresi muahharan saadetlü Yaver Bey'e havale buyurulduğundan bu yolda bir hayli ıslahatın haiz-i husule vusulüyle bir haylisinin dahi icabı icra olunmak üzere derdest-i tezekkür bulunmakta olunduğu mesmuudur.

Şimdiye değin hasıl olan terakkiyat ve gerek mutasavvur olan ıslahat bizim postalarımızı memalik-i garbiye postalarının serbestisi derecesine isale medar olabilir mi? Posta idaresinin mesai-i vakiyesi oldukça matlube muvafık ise de Memalik-i Mahruse'nin ekser mahallinde postaca

---

[202] Tanrıkut, **a.g.e**, s. 205
[203] **İrade, Dahiliye**, 44387
[204] **İrade, Dahiliye**, 44387
[205] Nesimi Yazıcı, **Osmanlı Devletinde Posta Teşkilatı "Tanzimat Devri"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara, 1981, s. 470-571
[206] **İrade, Dahiliye**, 44731
[207] Nesimi Yazıcı, "*Tanzimat Dönemi Osmanlı Haberleşme Kurumu*", **150. Yılında Tanzimat**, Ankara, 1992, s. 208
[208] **Basiret**, 14 Safer 1288 (4 Mayıs 1871)

bazı mesailin hâlâ halline muvaffak olunamamıştır. Müşarünileyh Yaver Bey mümkün mertebe yollu bir idare teşkil edip kara postalarımızı bir hal-i intizama ithal edebildiği inkar olunamazsa da fakat sair devletler gibi umumi postalar devletimizin yed-i istiklâlinde bulunmasını icap ettirir bir derecede bulunamamıştır.

Çünkü; ecanipler mugayir-i hak mülkümüzde posta işletmekte olup, bundan muradımız Avrupa ile memleketimiz beyninde olan muhaberat hakkında irsal olunacak muharrerattan bahs etmek değildir. Çünkü ol babda iktiza eden vesaitten mahrumuz. Efkarımız memleketimizin dahili postalarından bahis açmaktır. Filvaki muntazam postalarımız olduğu halde bir takım ecnebi tüccar sefaini denizlerimizde mektup nakletmektedirler. Düvel-i ecnebiye milletlerinin menafiini muhafaza etmek bahanesiyle şehirlerimizin mektuplarını dahi kendi postalarıyla nakil ettirmekte ve bu vechle hazine-i devlete ait olan bir varidatı ele geçirmektedirler. Şu husus ezmine-i maziyede adet olmuş ise de şimdi postalarımızın muntazam olduğu halde öyle bir adetin bekası nabecadır. Hatta bir takım ecnebi postaları rekabete kalkışıp dahili postalarımıza sekte iras etmek arzusundadırlar. Mukaddemce bir vapur kumpanyasının direktörü memleketimizin birinde bir posta acentası tayin etmekle postahane teşkilinde hak iddiasıyla müşarünileyh Yaver Bey'e beyan-ı keyfiyet eylemiştir.

Daha garibi şurasıdır ki, bir İngiliz Kumpanyası kendine mahsus mektup pulları bastırıp naklettiği mektupların üzerine yapıştırmakta bulunmuş olduğundan bunlardan müsteban olduğu üzere şu halin menafi-i devlete mazur görülmesiyle her nasılsa icabına bakılmalıdır. Filhakika eğerçi ecnebiler sevahil iskeleleri için yerli vapurlarımız olmadığını gösterebilirlerse de bu babda bir dereceye kadar haklıdırlar. Ecnebiler zikr olunan varidat köşelerinden birini zabt etmekte olduklarının kabahati biraz da bize aittir. Çünkü ecnebi sefainine ihtiyaçtan kurtulacak derecede ticaretçe dahili seyr-i sefainimizi tanzim edemedik. Onlara ihtiyaçtan vareste olmak için layıklı tüccar vapurlarımız olmalıdır. İşte bu niyetle Bahriye Nazırı Devletlû Paşa hazretlerinin Fevaid-i Osmaniye idaresi vapurlarını mümkün mertebe ikmal ve tanzime bezl-i mukadderet buyurmalarını ihtar ederiz.'[209]

Metinden de anlaşıldığı gibi, o dönemde postaların elini kolunu bağlayan en büyük engel, kendi denizlerinde doğru dürüst vapur çalıştıramayan, yolları ve ulaşım araçları çağdışı kalmış bir ülkenin tüm haberleşme sistemini tekeline alamamasıdır. Metinde sözü geçen Yaver Bey ise, bir süre sonra kendisinden beklenildiği gibi postalarda ıslahata girişmiştir[210].

Osmanlı postalarında 1850 yılından beri geçerli olan bir uygulamaya göre Postahane-i Âmire'den her hafta Rumeli ve Anadolu yönlerine belirli günlerde verilecek posta gönderilerinin, aynı gün içinde ve kısıtlı bir sürede teslim edilmesi gerekiyordu[211]. Bu durumun bir çok aksaklıklara ve postahane önünde izdiham yaşanmasına neden olacağı açıktır. 1873'te gönderilerin, postanın hareket edeceği gün postahaneye götürülmesi yöntemi kaldırılmıştır[212].

Bu arada Ticaret Nezaretine bağlı olan Posta ve Telgraf idareleri, "*Nafia Nezaretinin Suret-i Teşkili ve Vezaifine Dair fi gurre Zilkade 1286 (Şubat 1870)*" tarihli nizamnamenin birinci maddesine göre Nafia Nezaretine bağlanmıştır[213].

Burada şunu da belirtmek gerekmektedir ki, Osmanlı Posta ve Telgraf Nezaretinin hiyerarşik yapısı ve kuruluşundan itibaren bağlandığı Nezaretler ve bunlarla ilişkileri üzerine ayrıntılı bir araştırma henüz yapılmamıştır. Osmanlı Devletinde yaşanan bürokratik reformu konu alan eserinde Carter V. Findley[214], tüm Osmanlı Nezaretleri ve bunların bağlı olduğu kuruluşlara

---

[209] Courier d' Orient'den nakleden **Hakayık'ül Vekâyi**, 2 Nisan 1871
[210] Bu konuya ilgili başlıkta tekrar değinilecektir.
[211] **Takvim-i Vekayi**, No:418, 8 Rebiülevvel 1266
[212] Tanrıkut, **a.g.e**, s.130
[213] Nafia Nizamnamesi "*Madde:1- Nafia Nezareti, Turuk ve Meabir ve Demiryollar ile Meadin ve Posta ve Telgraf idarelerinden Mürkekkebdir.*" Bkz. Düstur, Tertip I, Cilt: IV, s. 509
[214] Carter V. Findley, **Burecaucratic Reform in The Ottoman Empire The Sublime Porte 1789-1922**, Princeton, 1980

eserinde yer vermesine rağmen, Meşrutiyet Dönemindeki değişim dışında Osmanlı Posta ve Telgraf Nezaretinin yapılanması ve bağlı olduğu Nezaretler hakkında bilgi vermemiştir.

b)Posta İttihad-ı Umumisi (Uluslararası Posta Birliği):[215]

Ticaret ve sanayiin gelişimi, dünya posta örgütlerinin çalışma sisteminin giderek değişmesini sağlamıştır. Devletler için önemli bir gelir kaynağı durumunda olan posta ve telgraf hizmetlerinin düzenlenmesi ve uluslararası sözleşmelerle haberleşmenin sürekliliğinin sağlanması yolunda ilk adımlar 1862 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde gündeme getirilmiş ve kısa bir süre sonra bir teklif halinde Avrupa devletlerine iletilmiştir[216]. 1863'de Paris'te yapılan toplantıda, posta hakkında devletlerarasında imzalanacak sözleşmenin alt yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Burada alınan kararlar doğrultusunda olgunlaştırılan bu düşünce, 1874 yılında, İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya, Rusya, İtalya, Belçika, İspanya, Danimarka, ABD, Yunanistan, Portekiz, Romanya, Sırbistan, İsveç, Norveç, Lüksembourg, Hollanda, İsviçre ve Osmanlı delegelerinin katılımıyla İsviçre'nin Bern kentinde toplanan kongrede yaşama geçirilmiştir[217]. Kongrede alınan kararların uygulanması için "*Posta İttihad-ı Umumisi*" adıyla bir antlaşma imzalanmıştır.

Bu antlaşmanın genel hükümleri, gönderilerin çeşit ve ağırlıkları, bunların teslim biçimleri, ücret tarifesi, ortaya çıkacak gelirin antlaşmaya imza koyan devletler arasında paylaşımının nasıl olacağı, posta işlemlerinin hızlandırılması gibi başlıklar altında toplanmaktadır[218]. Bu antlaşmayla, devletler arasında ortaya çıkabilecek postaya ilişkin anlaşmazlıklarda hakem görevi görmek, ortaya çıkan gelişmeleri değerlendirerek bunları sözleşmeye eklemek ve bu maddelerin üye devletlerce uygulanmasını sağlamak gibi bir takım ödevleri yüklenmek üzere de *Posta İttihadı Kalem-i Umumisi* adıyla sürekli bir merkezî yönetim kurulu da oluşturulmuştur[219].

b-1) Osmanlı Devletinin Uluslararası Posta Birliği'ne Girişi:

Osmanlı Hükûmeti, yabancı postaları kaldırmaya çalıştıkça onlardan sürekli aynı yanıtı alıyordu. Sadrazam Esat Paşa, kendi tebalarının haklarının korunmasını ve Osmanlı Postalarının düzensizliğini öne sürerek varlıklarını sürdürmeye çalışan yabancı postalardan kurtulmak için bir reform yapılması, bu sayede postaların modernleştirilmesine karar vermişti. Esat Paşa, 29 Nisan 1875 tarihinde, İstanbul'da bir İttihat Postasının kurulması ve yeni işlemlerin uygulamaya konabilmesi amacıyla posta işlerini gerçekten iyi bilen üç yabancı memurun Osmanlı Postalarının ihtiyaç duyduğu düzenlemeleri yapması için atanması görevini o sırada İngiltere'de bulunan Osmanlı Sefiri Musurus Paşa'ya vermişti.[220].

İngiltere Posta İdaresi, Osmanlı Posta Nezareti için en iyi memurlarından birini bu kuruma gönderebileceğini 7 Haziran 1875'de bildirmiş ve böylece Londra Sefiri Musurus Paşa, Hariciye Nazırı Saffet Paşa'dan aldığı talimat doğrultusunda Osmanlı Postalarında Müdür, Müdür muavini ve Müfettiş sıfatlarıyla görevlendirilecek memurları İngiltere Postalarından istemişti. Bu memurların görevleri şöyle belirlenmişti: Müdür ve Müdür muavininin görevi, Uluslararası Posta işlemleriyle Osmanlı sahilleri arasında işleyen Postaları düzenlemek, yönetmek ve denetlemek, Müfettişin görevi ise, yine Osmanlı Posta Nezareti emrinde olmak üzere sahil postalarını

---

[215] Universal Postal Union (UPU)
[216] Hasan Fehmi, **Telhis-i Hukuk-u Düvel**, İstanbul, 1300, s. 280
[217] Hasan Fehmi, **a.g.e**, s.281
[218] Bu antlaşmanın tam metni için bkz. **Posta İttihad-ı Umumisi**, (yay. Posta ve Telgraf Nezareti), İstanbul, 1323, **İttihat Müraselatı Muamelatına Dair Talimat-ı Umumiye**, İstanbul, 1312.(yalnızca yapılacak işlemler için genel bir kılavuzdur)
[219] Hasan Fehmi, **a.g.e**, s. 281 vd.
[220] Tanrıkut, **a.g.e**, s. 344

denetlemek, yapılan işlemleri kontrol etmek ve istenilen şekilde işlemelerini sağlamak ile sınırlı olacaktı. Bu arada memuriyet süreleri üç yıl olarak belirlenmişti[221].

İngiltere Posta Nezaretinden İstanbul Sefaretine yazılan 2 Temmuz 1875 tarihli yazıda belirtildiği kadarıyla, Türkiye'de İttihat postalarının kurulması için İngiltere Posta Nezareti İkinci Kâtibi Mösyö Franc İbres Scudamore'un görevlendirilmesi uygun görüldüğü, bu kişinin uzun deneyimleriyle ve yenilikçi yapısıyla yararlı olabileceği belirtilerek, kendisine yıllık maaş olarak 2000, ailesiyle birlikte İstanbul'a geliş harcırahı olarak 300 İngiliz altın lirası verilmesi yönünde bir teklif getirilmiştir [222].

Osmanlı Hükümetince bu teklif kabul edilmiştir. Sonuçta, Mösyö Scudamore, 11 Ağustos 1875 tarihinde imzalanan 6 maddelik sözleşme uyarınca[223] 21 Ağustos 1875 tarihinde işe başlamıştır[224]. Kendisi teşrifat sırasında Posta ve Telgraf Nezaretinin ileri gelenlerinin üstüne kaydedilmiştir[225]. Scudamore, başlangıçta gayet yararlı olmuş, 1878 yılında sahilleri ve Vilayetleri gezerek oralarda da İttihat Postası işlemlerinin uygulanmasını sağlamıştır[226].

İttihat Postası Müdürü İngiliz Mösyö Scudamore, yıllık iki-üç bin lira maaşla bu görevi yürütüyordu. Fakat, birkaç yıl sonra garip bir tavır sergilemeye başlamış bu da ondan çok şeyler bekleyen Osmanlı Hükümeti için büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Kontratının süresi dolduğunda kendisine ek süre tanınması uygun görülmeyen Scudamore, Posta ve Telgraf Nezaretine bağlı olduğunu unutarak bağımsız bir yabancı kurumun genel müdürü gibi davranmaya başlamıştı. Bu durumdan rahatsızlık duyularak 1880 yılı Ekim ayında hesaplarına bakıldığında 273.003 kuruş 10 para açığı görülmüştür[227]. Ayrıca ölümünden sonra yapılan incelemelerde, kendisinin hesabını tutacak bir memurun görevlenilmemiş olmasının büyük bir hata olduğu ifade edilerek, İttihat Postasında pul ve diğer gelirlerin bu şahıs tarafından toplandığı, kendisinden istenen hesap cetvellerini ya hiç göndermediği ya da eksik gönderdiği belirtilmektedir. Bunun üzerine Nezaret tarafından hesaplarının incelenmesi için yollanan memurlara da zorluk çıkarmış olduğu anlaşılmaktadır. Scudamore ayrıca İttihat Postası Pul satış Sorumlusu Greguar Efendi'ye teslim edilen 40.000 kuruşluk pula da el koymuştur[228]. 1880 Kasım ayı sonlarında azledilmiş ve yerine Şehir ve Sevahil Postaları Müdürü Vitalis Efendi getirilmiştir[229]. Scudamore, dönemin basınına göre, "*İngiliz kavm-i necibini mahcup eylemişti*"[230]. "*Şöyle ki, mümaileyhin bu kerre infisali vuku bulup, yerine tayin olunan millet-i sadıkadan ve posta işlerinde muallem ve tecrübeli zevattan Vitalis Efendi, tayin emrini hamil olduğu halde dünkü gün İttihat Postahanesine azimet ettikte mümaileyh Mösyö Scudramore, halefini muamele-i tahrikiye ile reddetmiş ve ne emri ne de kendisini tanımayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Vitalis Efendi, doğruca, yetkili mercii olan Posta ve Telgraf Nezareti'ne müracaat ederek, durumu ihbar etmiş ve Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendi de, Başvekalete başvurarak Vitalis Efendinin görev yerine giderek, selefine bir tezkere ile iki saate kadar eşyasını toplayıp makamını terk etmesi ve terk etmediği taktirde eşyasının kendileri tarafından dışarıya çıkarılacağı*" uyarısında bulunması için emir ve izin vermiştir[231].

---

[221] **İrade, Hariciye**, 5031
[222] **İrade, Hariciye**, 5031
[223] Tanrıkut, **a.g.e**, s.345
[224] **İrade, Hariciye**, 5031
[225] Tanrıkut, **a.g.e**, s.345
[226] Tanrıkut, **a.g.e**, s. 345
[227] **İrade, Şuray-ı Devlet**, 5031
[228] **İrade, Şuray-ı Devlet**, 5031
[229] Tanrıkut, **a.g.e**, s.345
[230] **Vakit**, 24 Teşrinisani 1880
[231] **Vakit**, aynı tarih

Scudamore'u yerinden eden en önemli sebep onun bir-iki bin lira kadar bir açığının olduğunun ortaya çıkmasıydı. Bu amaçla tuttuğu kayıt ve hesapların tek tek incelemesine karar verilmişti.[232].

Scudamore, İngiltere'de Posta ve Telgraf Şube Müdürlüklerinde bulunmuş ve daha sonra İstanbul'daki İngiliz Postahanesinde çalışmıştı. 1884 yılında Tarabya'da öldüğü zaman henüz 61 yaşındaydı[233].

C) YAVER PAŞA DÖNEMİ DÜZENLEMELERİ:

Posta Mütehassısı Mehmet Ali Bey, 1902 yılında Venedik'te basılan ve Yaver Paşa'nın biyografisini içeren bir kitaptan şu alıntıyı yapmaktadır[234]:

"Yaver Paşa[235] *1872 (1288) tarihinde Posta Nezaretine tayin olunarak iki sene orada ifa-i vazife ettiği gibi 1876 (1292) tarihinde dahi Paşalık tevcihi ile posta ve telgraf nezaretine tayin kılınmıştır.*

Yaver Paşa bu defa 1872 tarihindeki nezareti zamanında başladığı ıslahatın ikmaline kemal-i faaliyetle çalıştı. Onun zamanında posta ve Telgraf idaresi şayan-ı hayret bir surette nail-i Feyz ve terakki oldu. Hasılat iki misline baliğ olup Nizamname-i umumide tebdilat icra edildi. Bazı mevad tebdil ve bazıları da büsbütün ref edildi. Kabiliyetsiz ve memuriyete gayrı layık kimseler idareden ihraç ve yerlerine en ziyade layık olanlardan ahz edildi. Hulasa zamanında Posta ve Telgraf nezareti kamilen tanzim ve bir mevcudiyet iktisap etti. Filvaki müteveffa-i müşarünileyhin zamanında postaların terakki ve inkişafı hayli ilerlemiştir. Bilhassa idare-i merkeziye ve başmüdüriyetler teşkilatı (1292), Şehir postalarının tanzimi,mektup ücuratının tenzili,İttihad postalarının tesisi,risalei şehriye ihdası posta haritaları tersimi gibi mevad cümle icraatındandır."

Yaver Paşa'nın 1876 yılında başlattığı ıslahat hareketi, ile Osmanlı Posta ve Telgraf Örgütü birkaç Müfettişlik bölgesine ayrılarak yönetim işlerinde bu müfettişler de söz sahibi olmuşlardır[236].

Bu düzenlemeyle ne Posta ne de Telgraf işlerinin yürütülmesi daha da zorlaşınca, Ocak 1877'den itibaren bu uygulamadan vaz geçilerek Posta ve Telgraf İdaresinin yönetimi yine Nazır'ın başkanlığı altında olmak üzere yeniden düzenlenmiştir[237].

Buna göre, *"İdareye ait mesalihi umumiye biri Posta ve biri Telgraf mesalihi umumiyesi Başmüdürü namıyla iki müdüre havale edilmiş ve birincisinin posta memurlarına ikincisinin de bilumum telgraf memurlarına nezaret-i şamilesi bulunmuş idi.*

Posta Telgraf meclisi namıyla merkez-i idarede ve nazırın başkanlığı altında bir idare meclisi oluşturulmuş ve üyeleride posta ve telgraf mesalih başmüdürleriyle nezaret muhasebe ve mektupçusundan ibaret bulunmuş idi."[238]

Ayrıca Vilayet Merkezlerinde birer Başmüdür, kaza merkezlerinde birer baş memur ve gerekli nahiyelerde birer memur bulundurulması kararlaştırılmış ve telgraf hatlarını ve posta ve telgraf muamelatını sürekli kontrol ve teftiş etmek üzere gerektiği kadar seyyar müfettişler tayin

---

[232] **Vakit**, aynı tarih
[233] **Vakit**, 9 Şubat 1884
[234] Mehmet Ali, " *Osmanlı Postalarında Ezmine-i Muhtelifede Islahat İcrası*" , **PTM**, S.163, (İstanbul, Teşrinisâni, 1330), s. 1903 v.d. Yaver Paşanın biyografisi için ayrıca bkz. Y. G. Çark, **Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 1453-1953**, İstanbul, 1953, s. 202, 204
[235] Andon Tıngırzade Yaver Paşa
[236] Mehmet Ali, **a.g.m**, s. 1904, 1905
[237] Mehmet Ali, aynı yerde
[238] Mehmet Ali, aynı yerde

edilmişti. Buna bağlı olarak da Bosna ve Hersek, Manastır ve İşkodra, Erzurum,Sivas, Bağdat, Halep ve Adana, Yemen Başmüdürlükleri oluşturulmuştu[239].

Yayın tarihi bilinmeyen ve sonunda bir (Z) harfi ile imzalanmış olan ve tahminen 1878 tarihinde basıldığı anlaşılan Fransızca küçük bir risale yabancı postalarının gayrimeşruiyetinden çok şiddetli bir biçimde bahsettiği gibi Osmanlı Postalarında görülen ilerlemeden söz edilen bölümleri de içermektedir[240]. Adı geçen risalenin bir paragrafında *"Osmanlı Postaları hafta geçmez ki, yeni bir posta merkezinin küşadını ilan etmiş bulunmasın. Bu kere de Van, Bitlis, Muş, Hasankale'den geçerek Hakkari sancağına kadar Erzurum posta tarikini uzatmıştır. Dahili mektupların tevhid-i ücüratı ile iki kuruşa tenzili için huzur-u Patişahiye bir layiha takdim edilmiştir. Diğer taraftan bilcümle telgraf ve posta muamelatının temerküz ettirilmesi için büyük bir posta ve telgraf binası inşası tasavvur olunmaktadır.Postaların gidip gelmesinde hamallar yerine arabalar ikame edilmiştir. Memuriyetler için bilimtihan ispat-ı ehliyet edenler alınacak ve mevcutların yetersizleri dahi ihraç edilecektir."*[241] denilmektedir.

Yaver Paşa, 27 Haziran 1876 tarihinde sadarete yazdığı tezkerede Posta ve Telgraf İdarelerinin bir arada bulunmasının bir takım sakıncalar doğurduğunu; bunların başında da, memurların görev alanlarının birbirine karışmasının geldiğini ifade ederek, bu durumun ileride daha fazla karışıklığa yol açmaması için alınması gereken tedbirleri şöyle sıralamıştır[242]:

Öncelikle, Telgraf ve Posta İşleri aynı nezaret altında iki ayrı memurun yönetimine ayrılmalıdır. Her bir memurun görevleri belirlenmeli, Posta ve Telgraf Kısımlarının hesapları ve yönetmelikleri ayrı ayrı hazırlanmalıdır. Bu arada daha önce kurulan Muavinlik makamı kaldırılarak yerine, konularında uzman kişilerden seçilecek bir Posta bir de Telgraf Başmemuru atanmalıdır. Bu sayede işlerin kontrol altına alınması kolaylaşacaktır. Üçüncü olarak, Nazırın başkanlığı altında olmak üzere, bu Başmemurlarla birlikte bir Meclis oluşturulmalı ve bu Meclis haftada iki üç defa toplanarak, tartışmalı ve bilgi alış verişi yapmalıdır. Dördüncü olarak da tasarruf önlemleri alınmalıdır[243].

Yaver Paşa'nın 10 Şaban 1293 (30 Ağustos 1876) tarihli ikinci tezkeresinde de Nezarette görev alanlarının yeterince belirlenmemesi yüzünden herhangi yolsuzluk durumunda kimin sorumlu tutulacağının belli olmadığını, vilayetlerde de genel müfettişlerin her yere yetişmesinin imkansızlığını belirterek bu durumda seyyar müfettişlerin görevlendirilmesinin şart olduğunu kaydetmektedir[244].

Tüm bunların belirli bir plan ve programa bağlanarak resmileştirilmesi ve Nezaretteki aksaklıkların giderilebilmesi için, Posta ve Telgraf Nezaretinde, İttihat Postaları için İngiltere'den gelmiş olan Scudamore ile Nezaret Meclisi üyelerinden Mustafa, Muhasebeci Sadık , Mütercim Dimitraki, İttihat Postaları Memuru Nikola Vitalis , Fen Memuru Emil Locaine Efendilerden oluşan ve Yaver Paşa'nın başkanlığı altında toplanan Komisyonun aldığı karara göre, yeni bir Nizamname hazırlanmıştır. Ayrıca, Nezaret Merkez ve Şubelerinde bulunan memurların ortak bir tarife ile çalışmalarını sağlamak için genel bir liste hazırlanmış, Edirne Vilayetini içine alan bir posta haritası düzenlenmiş ve Nizamnamenin uygulanması için gerekli memur ve hizmetlilerin alımı için belirlenen maaş çizelgesi ve masraf dökümleri tamamlanmıştır[245].

---

[239] Mehmet Ali, aynı yerde
[240] Aktaran, Mehmet Ali, **a.g.m**, s. 1904
[241] Mehmet Ali, **a.g.m**, s. 1904, 1905
[242] **Teşkilât Kartonu**, 25/ 2
[243] **Teşkilât Kartonu**, 25/2
[244] **Teşkilât Kartonu**, 25/2
[245] **Teşkilât Kartonu**, 25/2

13 Şevval 1293 (31 Ekim 1876) tarihli *Posta ve Telgraf İdare-i Umumiyesi'nin Teşkilât-ı Cedidesine Dair Nizamname*[246] 'ye göre, yeniden yapılanan Nezarette görev dağılımı şöyledir.

1- Posta ve Telgraf Nazırı tüm idarenin başıdır.

2- İdareye ait bütün işler iki bölüme ayrılmış olup biri "Posta" diğeri "Telgraf Mesalih-i Umumiyesi Başmüdürü" sıfatıyla iki Müdürün sorumluluğundadır.

3- Posta İşleri Başmüdürü, bütün Posta Memurlarının, Telgraf Başmüdürü de bütün Telgraf Memurlarının amiridir.

4-Posta ve Telgraf Meclisi adıyla İdare merkezinde bir meclis bulunacak ve bu meclis Nazırın başkanlığında, üye sıfatıyla Posta ve Telgraf Başmüdürleri ile Nezaret Muhasebeci ve Mektupçusunun katılımıyla toplanacaktır.

5-Meclis Nazırın davetiyle toplanacak ve Nezaretin her türlü işiyle ilgili konular burada tartışılacaktır.

6-Meclisin kararı çoğunluk oyuna göre alınacaktır. Eğer başkan toplantıya katılamazsa yerine Başmüdürlerden en kıdemlisi vekalet edecektir.

7-Vilayet Merkezlerinde birer vilayet Başmüdürü, Sancak Merkezlerinde birer Müdür, kazalarda birer Başmemur ve gereken nahiyelerde birer memur bulunacaktır.

8- Telgraf Hatlarını ve Posta ve Telgraf İşlemlerini kontrol ve teftiş etmek üzere gerektiği kadar seyyar müfettiş atanacak ayrıca Telgraf Hatlarının korunması için Ormanlık bölgelerde üç ovalarda beş ve demiryolu bulunan yerlerde sekiz saate kadar bir Hat Çavuşu bulundurulacaktır.

Yaver Paşa döneminde görülen yeniliklerden biri de Osmanlı Posta Pullarına Latin rakamları ve Fransızca simgelerin eklenmesidir. Ebuzziya Tevfik, bunun Yaver Paşanın kişiliğindeki bir bozukluktan kaynaklandığını, Ermeni olduğu halde, Katolik Mezhebi'ne girmesi gibi, sırf Avrupa'ya yaranmak ve gösteriş için böyle bir uygulamaya gittiğini söylese de[247], İttihat Postalarına katılmış olan Osmanlı postalarında uluslararası harflerin ve o dönemde tüm dünyada en geçerli dil olan Fransızca'nın kullanılmasının altında başka amaçlar aramak yersiz görünmektedir. Çünkü eğer öyle olsaydı, kendisinden sonra gelen ve koyu Müslümanlığı ile tanınan başta Hasan Âli ve Hüseyin Hasip Efendi gibi Nazırlar bu uygulamayı kaldırırlardı. Oysa, bu tarihten sonra basılan tüm Osmanlı pulları çift dilli olarak hazırlanmış ve tedavüle çıkmıştır[248].Özellikle Hüseyin Hasip Efendi koyu taassubu yüzünden fotoğrafını bile çektirmeye yanaşmamıştı. Bundan dolayı Nezarette bulunan sicil dosyasına resmi konulmamıştır. Ona ait tek resim Mehmet Ali Bey tarafından bulunarak Posta ve Telgraf Mecmuasında biyografisiyle birlikte yayınlanan ve Rodos'ta ikamete memur edildiği günlerde Adanın İtalyanlar tarafından işgali sırasında İtalyan makamları tarafından zorla çekilmiş fotoğraftı[249].

D- İZZET EFENDİ DÖNEMİ:

Osmanlı Posta ve Telgraf Nezaretinin modernleşme atılımlarında büyük rolü olan İzzet Efendi, 1829 yılında İstanbul'da doğmuştur. Askeri Tıbbiyenin son sınıfına kadar eğitim gördükten sonra, 1859'da Telgraf İdaresine memur olarak girmiştir. Daha sonra sırasıyla Muhabere Başmemurluğunda, Kastamonu, Beyoğlu Telgraf Müdürlüklerinde, Tuna, Gelibolu ve Kastamonu Telgraf Müfettişliklerinde ve Umumi Müfettişlik gibi görevlerde bulunduktan sonra bu son

---

[246] **Düstur**, Tertip:I, Cilt:II
[247] Ebuzziya Tevfik Osmanlı Posta Pulları, **Mecmua-i Ebuzziya**, S.100(18 C.Ahir 1329)
[248] Bkz. Ali Nusret Pulhan, **Türk Pulları Katalogu**, İstanbul, 1976
[249] **PTM**, No:172(Ağustos 1331)

görevde iken 1872'de Roma'da toplanan Uluslararası Telgraf Konferansına delege olarak gönderilmiştir[250].

İzzet Efendi 1871 yılında Posta ve Telgraf İdareleri birleştirildikten dört yıl sonra yani 1875'de Nazır Muavinliğine getirilmiştir. İki yıl kadar bu görevde kalan İzzet Efendi 10 Nisan 1877 tarihinde Posta ve Telgraf Nazırı olmuştur. İzzet Efendi bu görevi 19 Ocak 1879 tarihine kadar sürdürmüştür. Bu İzzet Efendi'nin ilk Posta ve Telgraf Nazırlığı dönemidir. Kısa bir süre ayrıldığı görevine 1880 yılında tekrar dönecektir[251].

93 Harbi adıyla bilinen Osmanlı-Rus Savaşının yaşandığı ilk Nazırlık dönemi yabancı telgraf görevlilerinin yerine Osmanlı Memur ve teknisyenlerinin getirilmesine çalışmakla geçmiştir. Kendisinden önce işten çıkarılan yabancı memur ve uzmanların gidişinden sonra telgraf hatlarının ne kadar bakımsız kaldığını gören İzzet Efendi, Telgraf Müdürlüğünde çalıştığı süre içinde Osmanlı telgrafının yabancı uzmanlarla, memur ve mühendislerle yürüyemeyeceğini fark ederek bu konuda Nazır olur olmaz harekete geçmiştir[252].

İzzet Efendi, göreve geldiğinde, Osmanlı Telgraf hatları gerçekten harap durumda idi. Fav Hattı işleyemez duruma gelmişti. Telgraflar geç ulaşıyor, hatta mektup, telgraftan önce gidiyordu. İzzet Efendi, mevcut hatları yeniden inşa edercesine onarım ve bakıma alarak ilk kuruldukları gibi çalışmalarını sağlamıştır. Böylece Hindistan haberleşmesi yeniden Osmanlı hatlarına bağlanmıştır. Bu başarı üzerine Hindistan Genel Valiliği bu konuda teşekkürlerini bildiren bir takriri Ağustos 1877'de Bâbıâli'ye göndermiştir[253].

İzzet Efendi telgrafçılık için gerekli alet ve makinelerin bakım ve onarımı için kurulmuş olan küçük atölyeyi gerçek bir fabrika haline getirme başarısını göstermiştir. Temmuz 1877'de Osmanlı zanaatkârları tarafından üretilen telgraf alet ve makineleri Osmanlı telgrafının dışa bağımlılıktan kurtarılmasında önemli bir adım olmuştur[254].

O döneme dek, telgraf ve posta ulaşmayan bir çok yere posta ve telgrafın götürülmesinin yanında, daha önce var olan postaların vapursuzluk yüzünden çalışamaması üzerine Fransa Posta Nazırı Mösyö Kuşeri ile anlaşılarak Osmanlı Dahili ve İttihat Postalarının Fransız vapurlarıyla her tarafa taşıması sayesinde 93 Savaşı sırasında postada sıkıntı çekilmesinin önüne geçilmiştir[255].

Posta taşımacılığının daha düzenli yürütülebilmesi için yerel yönetimlerin işlettiği posta kirahaneleri Nezarete bağlanmış ve (Nisan 1878), Bağdat, Hanekın, Kirmanşah arasında posta işletilmesi için 25 Nisan 1878'de İran Hükümetiyle sözleşme imzalanmıştır[256].

İzzet Efendi bu başarılarına rağmen 18 Ocak 1879'da görevden alınmış ve yerine Haydar Efendi getirilmiştir. Haydar Efendi'in Nezareti de çok sürmemiş ve 4 Haziran 1880'de İzzet Efendi tekrar Nezarete getirilmiştir. İzzet Efendi bu ikinci Nazırlık döneminde daha büyük atılımlara imza atmıştır[257].

Posta ve Telgraf Nezaretinin örgütlenme ve genişleme bakımında ilerlediği bir dönem olan İzzet Efendi'in ikinci Nazırlığı, aynı zamanda Posta ve Telgraf Nezaretinin sonraki yıllarda oluşacak kadroları için memur ve uzman yetiştirme dönemi olmuştur. Çekirdekten yetişme bir telgrafçı olan İzzet Efendi, örgütün temel eksiklerinin tespitinde çok başarılı olmuştur. Onun için

---

[250] Mehmet Ali, " *Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendi*", **PTM**, S. 189, (Kânunusani 1332)
[251] Mehmet Ali, **a.g.m.**; Hüsnü Sadık Durukal, "*Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendi*", **Güvercin**, s. 17, 'Ağustos 1957)
[252] Durukal, **a.g.m**
[253] Mehmet Ali, **a.g.m.**, Durukal, **a.g.m.**
[254] Mehmet Ali, **a.g.m.**
[255] Mehmet Ali, **a.g.m.**
[256] Mehmet Ali, **a.g.m.**
[257] Mehmet Ali, **a.g.m.**; Durukal, **a.g.m**

en temel sorun, posta ve telgrafın düzeninin sağlanması için gerekli teknik bilgiye ve görgüye sahip görevlilerin yetiştirilmesidir.

Kalifiye personel yetiştirilmesi amacıyla 1880'de Darüşşafaka'nın son iki sınıf programlarına elektrik ve telgraf dersleri eklenerek bu derslerin hocalıklarına da Nezaret Fen Müdürü Emil Locaine Efendi ile Telgraf Fabrika Müdürü Raif Bey getirilmiştir. Bunun yanında 1881'den itibaren Darüşşafaka Mezunlarının idare kadrosuna alınması kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda, Posta ve Telgraf Nezaretinin teknik eleman kadrosu için de Darüşşafaka'dan en iyi derece ile mezun olanların eğitimlerini tamamlamak üzere Avrupa'ya gönderilmeleri de bir teamül olarak benimsenmiştir[258].

İzzet Efendi, eğitime verdiği önemin yanı sıra telgrafta yabancı uzmanlara bağımlılıktan kurtulmak için telgraf dilinin daha mükemmel hale getirilerek Türkçe haberleşme konusunda kendisinden önce Mustafa Efendi'nin kullanıma sunduğu alfabenin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. İzzet Efendi, Mustafa Efendi'nin Türkçe'ye çevirdiği Mors alfabesinde bazı düzenlemeler ve kısaltmalar yaptığı gibi, daha önce bir vilayetten diğer vilayete göre mesafe dikkate alınarak hesaplanan ücret tarifesi yerine 10 kelimelik telgraftan 10 kuruş ve 10 kelimeyi geçenlerden kelime başına 1 kuruş ücret alınması esasına dayanan yeni bir tarife düzenlemiştir[259].

İzzet Efendi, Telgraf Fabrikasının Sarayiçi'ne alınmasına ve genişlemesine çalıştığı gibi, ürünlerinin de 1884 Viyana Sergisinde teşhir edilmesini sağlamıştır[260].

İzzet Efendi, Posta konusunda da oldukça önemli işlere imza atmıştır. 1881'de Şam ile Bağdat arasında Hecin postasının kurulması, o zamana dek mektupların dağıtılması için alınan 40 paralık dağıtım ücretinin kaldırılması[261], İstanbul ile ABD arasında doğrudan doğruya posta çantaları alış-verişinin sağlanması[262], Yunanistan tarafından Teselya'daki Osmanlı postahanelerinin kapatılmasına karşılık olarak Osmanlı ülkesindeki Yunan postalarının yasaklanması[263] (20 Ekim 1881), Posta Nizamnamesinin zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi, mektuplarla ilgili ücret tarifesinin değiştirilmesi, mektuplardan yalnızca ağırlık dikkate alınarak ücret alınması, Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren Mısır postalarının kapatılması,[264] Trablusgarp'de posta merkezleri açılması, Müfettiş Muavinliklerinin kurulması[265] İzzet Efendi'nin postalara yönelik başlıca çalışmaları arasında sayılabilir.

İzzet Efendi, Fransızca biliyor, yabancı teknik yayınların izlenmesine önem veriyordu. Bu amaçla pek çok yabancı dilde telgrafçılık kitabını getirterek, bunlardan bazılarını Türkçe'ye çevirtmiş ve Darüşşafakalıların yararlanmasını sağlamıştır[266].

Ne yazık ki, İzzet Efendi, Nezarette görevli bazı üst düzey memurlar tarafından hiç sevilmemiş kendisiyle ilgili türlü dedikodular yayılarak Padişah II. Abdülhamit'e jurnallenmiştir.

---

[258] **Darüşşafaka Türkiye'de ilk Halk Mektebi**, İstanbul, 1927, s. 15; Mehmet Emin Kalmuk, "*P.T.T. Hizmetinde Darüşşafakalılar*", **Darüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Okulu Yıllığı**, İstanbul, 1948, s.26 vd. **Darüşşafaka Tarihi**, İstanbul, 1998, s. 21

[259] Kalmuk, **a.g.m**, s. 28

[260] Kalmuk, **a.g.m.**, s. 29

[261] Mehmet Ali, **a.g.m.**

[262] **Vakit**, 6 Haziran 1883

[263] Bu konu oldukça ilginçtir, iki ülke postalar yüzünden restleşmişler ve Ocak 1882'de iki ülke arasında posta taşıma ve dağıtımı durma noktasına gelmiştir. Bunun üzerine Yunanlılar, Avusturya ve Fransa postalarını kullanarak Osmanlı ülkesi ile haberleşme kurma yolunu denemişlerdir. Osmanlı Devleti bu olaydan sonra tüm yabancı postaları kaldırmaya girişmiştir. Ancak, Osmanlı postalarının yeterince düzene kavuşturumlamamış olması bunu imkansız kılmıştır. **Vakit**, 23 Kânunuevvel 1882, 18 Kânunusani 1882

[264] **Vakit**, 5 Nisan 1882

[265] Mehmet Ali, **a.g.m.**

[266] Kalmuk, **a.g.m.**, s. 23

1888 yılında bu baskılara dayanamayan İzzet Efendi bir ruhsal bunalım geçirmiş bir süre sonra da hayatını kaybetmiştir[267]. Yerine Nazır Muavini Hasan Âli Efendi getirilmiştir.

İzzet Efendi'nin Nazır olduğu dönemdeki[268] Posta ve Telgraf Nezaretinin durumuyla ilgili bilgiler veren Süleyman Şükrü, seyahatnamesinde şunları kaydetmektedir[269]:

"*Posta ve Telgraf Nezaretinin Ahvali*

İstihsal-i memuriyet için Dersaadet'e geldiğimde Nazır dirayet ve zekaveti gayr-ı münkir İzzet Bey, Muavin ise, zühd ve takvası müsellem olan (dini yaşayışı ve inanışı herkesçe bilinen)Hasan Âli Bey merhumlar idi.

Nazır İzzet Bey merhuma tevzifim (görevlendirilme)için istida takdim ettiğim sırada kimseye yüz vermeyen merhum-u mürşarünileyh huzuruna kabul ile beş dakika isticvabından sonra "terceme-i halini ver de münhal bir yere gönderelim" nevazişini diriğ buyurmayıp gönlümü aldı. İmtihan için evvela Muhabereye, badehu Fen Kalemine ve sair aklama gönderildim. Bu muamelelerin hitamında Sicil Kalemine muhavvel istidayı mustashiben Yeni Cami-i şerif kurbindeki Büyük Postahane'ye gittim. Merdiven başında tesadüf ettiğim odacılardan birisi, Sicil Kalemini göstermek mürüvvetinde bulundu. İçeriye girdim. Etrafa dikkatlice bakınca, Sultan Mustafa-i Hamis[270] devrindeki müstahdemin mezarlarından kalkıp bu kaleme toplandılar zannettim. Devletimiz, milel-i mütemeddinenin Posta İttihadına dahi dahil ve zamanın ilcaatına tevfikan daima müterakki bulunduğu cihetle beher sene tecdid ve tekamül eden usul ve kavaidi rüiyette aciz ne kadar köhne memur var ise, zavallı Nezaret terhimen aççığa çıkarmayıp fikren ve cismen seri memurlara muhtaç vezaiften kaldırdığı yadigarları bu kaleme doldurmuştur. Mezi en başta bulunması kalemin mümeyyizi olduğunu ifham eden esmer çehreli, uzun boylu, iri kemikli, takriben elli yaşlarında kuru ve gayet geveze bir zat önündeki müzeyyin ciltli defteri eli ile yazıp bozuyor ve bir taraftan dahi masal söylüyor idi. "Burası hikâye yeri değil, resmi emvar-ı tahririye, hamallığa benzemez, görüyorsunuz ki, fikren meşgulüz, Allah aşkına laklakiyatı bırak, dırdıriyatını hemmeşrebinle başka yerde yap" diye babalığı ıskata cesaret edemeyen maiyeti, bıyık altından gülerek, beray-ı hatır dinliyor ve her satırında birkaç defa yaptıkları sehviyatı yalaya yalaya, defterleri benek benek karalıyor idiler.

...Sicil kalemince de muamelesi hitam bulan istidam İntihab Komisyonuna havale buyruldu. O vakit nezarette kadirşinas ve değerli adamlar eksik olmadığından havale tarihinden cüzi bir müddet sonra Pozantı Merkezi memurluğunu teklifte bulundular. Bu esnada pederimin hastalığını haber aldığım cihetle bir saat akdem Eğridir'e yetişip yüzünü görmek iştiyakıyla Pozantı'nın nasıl mahal olduğunu tahkik etmeksizin kabulde muntazır kalmış idim. Emr-i resmiyi aldığım zaman beray-ı teşekkür Nazır İzzet Bey'i etekliğim sırada müşarünileyh "Ben ilk defa iki yüz elli kuruş ile tavzif olunmuş idim. Saye-i şahanede şimdi Nazırım sen üç yüz seksen kuruşla tayin kılındın. Sadakatle çalış inşallah mükafat-ı terakki görürsün" nasihatinde bulunmuş idi."

E-HASAN ÂLİ EFENDİ DÖNEMİ:

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinde Milli Eğitim Bakanlığı görevlerinde bulunmuş, düşün ve sanat adamı Hasan Âli Yücel'in dedesi olan Hasan Âli Efendi, Sicil-i Ahval'deki

---

[267] Durukal, **a.g.m.**

[268] İzzet Efendi iki kez Posta ve Telgraf Nazırlığı yapmıştır. Bunlardan ilki, 9-10 Nisan 1877-10 Ocak 1879, ikincisi 4 Haziran 1880-22 Mayıs 1888 tarihleri arasını kapsar. Süleyman Şükrü'nün gözlemleri ikinci döneme rastlar.

[269] Süleyman Şükrü, **Seyahat-ül Kübra, Armağan-ı Süleymanî Yadigâr-ı Sultanî**, Petersburg, 1907, s. 70, 71, 72

[270] Kitabın yazıldığı dönem Sultan II. Abdülhamit Dönemidir. Her ne kadar Petersburgda basılmış olsa da kitapta, her hangi bir Osmanlı padişahını kötülemek doğru görülmemiş olmalıdır. Bu yüzden var olmayan bir padişahın (VI. Mustafa) dönemindeki memurlar örneğiyle eski dönemlerden beri görülen tipik Osmanlı memuru hakkında alaycı bir benzetme yapılmıştır.

kayıtlara göre 1827 (Hicri 1243) yılında Trabzon Vilayetinin Görele kazasının Daylı köyünde doğmuştur. Babası İmamzade Ömer'dir[271].

İmamzade ailesini kuran İmam Ömer Efendi, aslen Sivaslı olup, On yedinci yüzyılda Görele'ye gelerek yerleşmiştir. Hasan Âli Efendi ilk eğitimini doğduğu yerde yaptıktan sora, hocalardan özel dersler alarak eğitimini tamamlamıştır[272]. 1846'da 200 kuruş maaşla Kastamonu vilayeti tahrirat kaleminde göreve başlamış ve böylece memuriyet hayatına atılmıştır. Beş yıl kadar Kastamonu'da kalmış, 1851'de İzmir Vilayeti Başkâtipliği'ne getirilmiştir. Burada, Vali bulunan Âli Paşa'nın takdirini kazanmıştır. 1858'de Hersek Tahrirat Müdürü olmuştur. 1859'da Kavaim Komisyonu Başkâtipliği göreviyle İstanbul'a gelmiştir. 1872 yılına kadar değişim memuriyetlerde bulunduktan sonra 1872'de Telgraf ve Posta Meclisi Başkanlığına getirilmiştir. 1876'da Umum Telgraf Başmüdüriyeti görevine terfi etmiştir. Bu görevden 1879'da azledilen Hasan Âli Efendi, 1880 yılında Posta Nazırı İzzet Efendi'nin girişimi üzerine Telgraf ve Posta Nezareti Muavinliğine getirilerek memuriyete geri dönmüştür. Burada gösterdiği başarıların bir sonucu olarak, İzzet Efendi'nin ölümü üzerine boşalan Nezaret makamına uygun görülmüştür. Mayıs 1888'de başlayan Nazırlık görevi 14 Kasım 1895 tarihinde ölümüne değin sürmüştür[273].

Posta ve Telgraf Nazırı Hasan Âli Efendi döneminde Postaların ıslahı için bu kez Almanya'dan bir posta uzmanı istenmiştir. Almanya'dan alınan öneri ve izinle de 1 Aralık 1888 (27 Rebiülevvel 1306) tarihili irade-i seniye ile Almanya Devleti Postaları Müfettişi Mösyö Albert Kroll, Posta ve Telgraf Nazır Muavini ünvanıyla yıllık 25000 frank maaş karşılığı göreve başlamıştır[274]. 12 Aralık 1888'de ise, Mösyö Kroll'un başkanlığı altında bir daimi Komisyon oluşturularak posta işlemlerinin ıslahı için kararlar alınmıştır. Telgraf Mühendisi yetiştirmek amacıyla İzzet Efendi zamanında başlayan Avrupa'ya öğrenci gönderme işine önem verilmiş ve Paris Telgraf Yüksek Mektebine önemli sayıda öğrenci gönderilmiştir. Hasan Âli Efendi, Türk öğrencilerin Fransa'daki başarılarının bir sonucu olarak, 24 Mart 1889 tarihinde Paris Telgraf Yüksek Mektebi Profesörler Heyeti kararıyla verilen özel nişanla ödüllendirilmiştir[275].

27 Ocak 1890'da her türlü paketlerin taahhütlü olarak alınıp gönderilmesi Hasan Âli Efendi döneminde yapılan en büyük yeniliklerden biridir. 15 Nisan 1893'de eski ahşap postahanenin yerine taştan inşa edilen Yenicami Postahanesi açılmıştır[276].

1894 Yılında yaşanan İstanbul Depremi Posta ve Telgraf Nezaretini de etkilemiştir. Hizmet gazetesinde yer alan bir habere göre,

"...Telgraf Nezaret-i Aliyesinin sevk-i muhabere odaları ve sair nukatı kâmilen harab olmuştur. Telgraf ve Posta Nazırı Atıfetlü Hasan Âli Bey efendi hazretleri tarafından verilen bir emir üzerine hemen muhabere makineleri bahçeye alınarak zedelenmekten masun kalan hatlarla muhabereye devam edilmiştir..."[277] 1894 yılında Telgraf Fabrikası yeniden kurulmuştur. Postalarda Dosya sistemine geçiş de Hasan Âli Efendi döneminde gerçekleşmiştir. 1895'de Hudeyde ve San'a arasında Tatarlar görevlendirilerek düzenli postaların işlemesi sağlanmıştır[278]. Hasan Âli Efendi, Arapça, Farsça, İtalyanca ve Fransızca biliyordu[279].

---

[271] **Sicill-i Ahval**, Defter No.262
[272] Feridun Fazıl Tülbentçi, "*Hasan Âli Efendi*", **Aylık Ansiklopedi**, No:7, İkinciteşrin 1944
[273] **Servet-i Fünun**, 23 Teşrinisani 1895, Mehmet Âli, "*Posta ve Telgraf Nazırı Hasan Âli Efendi*", **PTM**, No:190(Şubat 1332)
[274] **İrade, Dahiliye**, 86815
[275] F.Tülbentçi, **a.g.m**, s.216
[276] **Servet-i Fünun**, 15 Nisan 1309
[277] **Hizmet**, 14 Temmuz 1894
[278] Mehmet Ali, **a.g.m**,
[279] Mehmet Ali, **a.g.m**,

F- HÜSEYİN HASİP EFENDİ'NİN NAZIRLIĞI:

Hüseyin Hasip Efendi, 1871 yılında posta ve telgraf idarelerinin birleşmesinden sonra bu makama getirilen dokuzuncu Nazırdır[280].

1838 yılında Hersek'e bağlı Tirebin Kazasında doğan Hüseyin Hasip Efendi, Maarif Nazırı Kemal Paşa tarafından Bosna Hersek'e yapılan bir gezi sırasında yetenekli gençler arasına seçilerek iyi bir eğitim alması amacıyla İstanbul'a getirilmiştir. Beşiktaş Rüştiyesini bitirdikten sonra, 1861'de Maliye Nezareti Mektubi kalemine ve 1863'de Rüsumat Emaneti Evrak Mukayyitliğine atanmıştır.

Slav dillerini bilmesi sayesinde Âli Paşa döneminde Karadağ Sefirinin, Sultan Abdülaziz tarafından kabul edildiği sırada tercümanlık yapmıştır. Bu görev ona Bâbıâli Tercüme Odasının kapılarını açmıştır. 1870 yılında Bombay Başşehbenderliği'ne atanan Hasip Efendi 15 yıl kadar burada kalmış ve bu sırada patlak veren Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Hint Müslümanlarından bir hayli yardım toplamıştır.

1884 yılında İstanbul'a döndükten sonra değişik memuriyetlerde bulunmuş ve 15 Kasım 1895 tarihinde Hasan Âli Efendi'nin yerine Posta ve Telgraf Nazırlığına getirilmiş ve 24 Temmuz 1908 tarihine kadar bu görevde kalmıştır.

Hasip Efendi'nin Nazırlığının ilk günlerinde, Hasan Âli Efendi'nin başlattığı çalışma tamamlanarak, 13 Aralık 1895 tarihinde İstanbul ile Selânik iltisak hattı üzerindeki Menzilhanelerin kaldırılması ve Postaların Seyyar Memurları aracılığı ile taşınmasına dair irade-i seniye çıkmıştır[281].

1897 yılında yaşanan Türk - Yunan Savaşında malul ve şehit düşen askerlerin ailelerine yardım amacıyla Yıldız Sarayı civarında açılan sergiye gelir sağlamak ve Teselya bölgesinin Yunanlılardan kurtarılması anısını yaşatmak amacıyla bastırılan bir seri pul 1898'de tedavüle çıkarılmıştır. 10 paralık, 20 paralık, 1 kuruşluk, 2 kuruşluk ve 5 kuruşluk, olmak üzere beş puldan meydana gelen bu seri ilk zamanlar çok iyi rağbet görmüş, adeta kapışılmıştır. Hatta Pulcu "Çakıcı"Efendi ve ortakları bu pullardan üç bin altın liralık satın almışlardı. Bu rağbet yüzünden bu pulların sahteleri bile yapılarak piyasaya sürülmüştür[282].

Hüseyin Hasip Efendi dönemi, sansür ve istibdadın en koyusunun yaşandığı; ancak, Osmanlı Postaların modernleşme çabasının en kapsamlı reform hareketinin de başlatılıp uygulandığı yıllardır. Ermeni sorununun gündemden düşmediği, Türk-Yunan Savaşının yaşandığı bu yıllar, yabancı postalarla olan rekabetin artırılması ve onların yapılan düzenlemeler sonucu çalışamaz duruma getirilmesini amaçlayan posta ıslahatıyla haberleşmenin merkezi yönetimin varlığını sürdürmesindeki öneminin daha iyi anlaşılmasına yol açmıştır.

a)1900-1901 Islahatı :

Postaların kuruluşundan beri yapılan en önemli ve seri ıslahat hareketi, Osmanlı ülkesinde bulunan yabancı postalarının kapatılması amacıyla 1900 (1316) yılında ortaya konulmuştur.[283] Bu ıslahat, 1 Mart 1316 tarihli Sadaret tezkeresi ve irade-i seniye uyarınca alınan

---

[280] **İrade Tel-Pos** 363/6; Mehmet Ali, "*Dokuzuncu Posta ve Telgraf Nazırı Hüseyin Hasip Efendi*", **PTM**, No: 172(Ağustos 1331)

[281] **İrade, Tel-Pos**, 2245/11

[282] H. Fevzi, "*Mevki-i İstimalden Kaldırılan Pullar Ne Yapılır?*", **Pul Meşheri**, S.4 (Nisan 1931)

[283] Aslında Osmanlı Devleti, yabancı postahaneleri kapatabilmek için onların hep ileri sürdüğü gerekçeyi, yani Osmanlı Postalarının düzensizliğini ortadan kaldırmak istemiştir. Üstelik, buna gerçekten de ihtiyaç vardır. Düzensizlik öyle büyüktür ki, konsolosluk raporlarında posta ile ilgili şikâyetlere rastlanmaktadır. Anadolu'da bir sancağın durumuna örnek olara 1880 tarihli bir rapora göz attığımızda şu satırlarla karşılaşıyoruz:

"Telgraf: Kayseri sancağının tek telgraf istasyonu Kayseri kent merkezindedir. Bu istasyonun iki çıkış kanalı vardır: Biri Boğazlıyan ve Yozgat, diğeri Ürgüp, Nevşehir, Niğde ve Konya. Haberleşme sadece Türkçe yapılır; haber gönderme

Meclisi Mahsus-u Vükelâ kararında ayrıntılı olarak belirtildiği üzere Dahiliye, Maliye, Rüsumat ve Posta-Telgraf Nezaretleri erkanından oluşan bir komisyon tarafından yürütülmüştür[284].

Komisyon, Dahiliye Nezareti Müsteşarı Ahmet Refik Paşa'nın başkanlığı altında toplanmış olup, üyeleri Dahiliye Nezareti Mektupçusu Fuat, Maliye Mektupçusu Atâ ve Rüsûmat Mektupçusu Şevket Beylerle Posta ve Telgraf Nezaretinden Nazır Muavini Hûne, Tercüme-i mühimme kalemi müdürü Fahri, Tahrirat-ı Ecnebiye Kalemi Müdürü Malkon Efendilerle Posta Müdürü sıfatıyla .Mehmet Ali Bey' den oluşmaktaydı[285].

Yoğun bir gündemle toplanan komisyon, uygulamaya konacak yeni işlemlere, (kıymeti mukadereli mektuplar ve kolilerden başlayarak sırasıyla posta havalenameleri ve posta paketleri gibi modern posta örgütlerinde görülen önemli hizmetlere) ait nizamnameleri hazırlamakla işe başlanmıştır. Bu yeni düzenlemeleri önce Osmanlı topraklarında uygulamaya koyarak, bunlarla ilgili tüm sorunlar halledilip memurlara bu konuyla ilgili gerekli bilgi ve donanım verildikten sonra yabancı ülkelerle de eşgüdümünü sağlamak amacıyla kaleme alınan yeni nizamnameler, kısa sürede Şuray-ı Devlet ve Meclis-i Vükela'da onaylanarak irade-i seniye çıkarıldıktan sonra yürürlüğe konmuştur[286].

Nizamnamelerin, gereğince uygulanması konusunda Posta ve Telgraf Nezaretinde, Bâbıâli'deki komisyonun özel bir şubesi olarak çalışmak üzere bir de Tali Posta Komisyonu kurulmuş ve böylece hedeflenen başarının ilk adımları atılmıştır. Vükelâ mazbatasında ayrıntılı olarak açıklanan bu ıslahatın uygulamaya konmasından sonra sıra Yabancı Postalarının kapatılması konusuna geldiğinden, Komisyonun başkanlığına Hariciye Nazırı Tevfik Paşa getirilmiştir. Komisyon bundan sonra bir süre de Hariciye Nezaretinde toplanmıştır[287].

14 Haziran 1316 tarihinde, Havalename Kalemi'nin kurulmuş ve yeni işlemler hakkında memurların eğitimi için vilayetlere Seyyar Muallim Müfettişler gönderilmiştir. *30 Mayıs 1901(17* Mayıs.1317) de Şehir Postasının tekrar açılmış. Böylece, İstanbul içinde açık muhabere varakaları kullanımı sağlanmış, 10 paralık şehir varakaları düzenlenmiş, Mekteb-i Sanayi'de 100 adet mektup kutusu imal ettirilerek İstanbul'un değişik merkezlerine konmuş, saatli tarih damgalarının Osmanlı Postahanelerinde de uygulanmasına başlanmıştır (30 Mayıs 1901)[288].

Müvezzilerin o döneme kadar çerçevesi çizilmemiş olan görev alanları belirlenmiş, maaşları artırılarak düzenli hale getirilmiştir. İttihat havalenamelerinin işleme konması için

---

*ve ulaştırma hizmetleri oldukça gayrı tatminkâr ve yavaştır. Eğer **ESTERN TELGRAF ŞİRKETİ'nin** önerisi kabul edilse idi, şüphe yok ki, iyi bir yöneticilik altında halk telgrafın faydalarını kısa sürede taktir edecekti ve sonunda kendi kendine yararlanacaktı. Durum böyle olduğu için, Hükümetin resmî haberleşmesi dışında Telgraf çok az kullanılmaktadır. Kayseri Telgraf için oldukça uygun bir beldedir. Bununla birlikte Telgraf pusulalarındaki bilgiler hiç de anlaşılır değildir. Telgraf hatlarının bakımı, aletler ve pillerden meydana gelen karmaşık elektrik sistemi işleri geciktirmekten başka bir işe yaramaz. Kâtiplerin tembelliği, büroda çalışanların ihmalciliği, gecikmelerin meydana gelmesinde yeterli etkenlerdir ve bu yönleriyle büro ihtiyaca cevap verememektedir; pratikte hemen hemen faydasızdır.*

***Posta:** İstanbul istikametinde karşılıklı olarak düzenli bir posta hizmeti yapılır. İstanbul'dan bir hafta önceden gönderilmiş olan mektuplar, Pazartesi günü ilgili adrese dağıtılır. Gidecek mektuplar, Çarşamba günleri öğleden sonra gönderilir. İncesu, Nevşehir ve Ankara yoluyla doğruca İstanbul'a ulaşır. Hizmet çok düzenli şekilde yapılır. Mektuplar Kuzey yönünde Sivas'a, güneyde ise Adana ve diğer yerlere gönderilir. Bu yönlere mektupı gönderirken riski göze almak gerekir; çünkü genellikle transit ticaret yapan seyyahlara emanet edilir."* Kemal Karpat, (çev. Bayram Bayraktar), *"1880'de Kayseri Sancağı'nın Sosyal, Ekonomik ve İdari Durumu: İngiltere'nin Anadolu Konsolos Yardımcısı Lieutenant Ferdinant Bennet'in Raporu (Ekim 1880)"*, **Belleten**, C.LXII; Aralık, 1998, Sayı: 235, s.893.

[284] Mehmet Ali, *"Posta Mebahisi"*, **PTM**, sayı:163, İbnü'z Ziya, *Ecnebi Postahaneleri* **İstişare,** 7 Kânunusani 1324,No 17

[285] Mehmet Ali, **a.g.m**, O sıralarda Dersaadet Postahanesi Müdürü olan Mehmet Ali Bey, bu görevine ek olarak daha sonra da Tetkik-i Ahvâl ve İntihab-ı Memurin Komisyonu Üyesi olmuştur. **İrade, Tel-Pos,** 1509/2

[286] Mehmet Ali, **a.g.m**

[287] Mehmet Ali, **a.g.m.**

[288] Mustafa İhsan, **Musavver Postacı,** İstanbul, 1317, s. 57

Osmanlı Bankasından 10 bin liralık kredi alınmış (9 Ocak 1901), Postanın daha düzenli yürütülebilmesi için Posta Umumi Müdürlüğü kurulmuştur[289].

Posta'nın yeni uygulamalarından biri olan havalenameler hakkında ilgili bir birim olmak üzere kurulan Havalename Kalemi[290] ve yine ilk kez oluşturulan Posta Mesalih ve Posta Kontrol Kalemlerinin[291] Posta Umumi Müdürlüğüne bağlanması da 27 Nisan 1901 tarihinde gerçekleştirilmiştir[292].

Seyyar tatarların durumlarının gözden geçirilerek bazı düzenlemeler yapılmış, kolipostalların taşınması için Rus Seyr-i Sefain ve Ticaret Kumpanyası ile 20 Şubat 1901[293], Şark Demiryolları ile de 30 Ağustos 1901 tarihlerinde sözleşme imzalanmıştır. Önemli postahanelerde Gümrük memurları bulundurularak harici paketlerin gümrük işlemlerinin postanelerde yapılması sağlanmış[294], yeni Posta ve Telgraf Binasının inşası ve daha pek çok düzenlemenin yapılıp yürürlüğe konmuştur[295].

a-1) Rekabet İçin Fiyat İndirimi (Beyiye Şubeleri):

İstanbul'da bulunan yabancı postalarını tamamen kaldırmanın mümkün görünmediği bir dönemde yapılan ıslahat (1317 Islahatı) sırasında Beyiye Posta şubeleri açılmıştı. Bu şubeler sayesinde fiyat kırılarak, ülke dışına gönderilen mektuplardan düşük ücret alınıyor bu sayede yabancı postalarının zarar görmesi planlanıyordu. Arz- talep kuralına göre kurulmuş bu basit plan uyarınca, rekabete dayanamayan yabancı postaları zaten sadece kar amacı güderek çalıştıklarından kısa süre sonra şubelerini kendiliklerinden kapatmak zorunda kalacaklardı. Bu amaçla önce 6 beyiye şubesi açıldı. Bunların sayısı bir süre sonra 10'a yükseltildi. Memur sayısı da artırıldı[296].

1901'de yabancı ülkelere gidecek mektuplar için göndericinin yararına olacak bazı düzenlemeler yapıldı ve bunun için özel pullar çıkarılmıştı. 1905'de de normal posta pulları üzerine

---

[289] **PTM**, No. 9, Kânunuevvel 1318
[290] **PTM**, No. 9, Kanunuevvel 1318
[291] Posta Kontrol Kalemi Müdürlüğüne Petaci Efendi getirilmiştir, **İrade, Tel-Pos**, 2448/5 (10. ZA. 1319)
[292] **PTM**, No.20, Teşrinievvel 1318
[293] **PTM**, No. 1, Mart 1317.
[294] **İrade,Tel-Pos**, 2544/2
[295] **a.g.m.**
[296] ***İrade, Tel-Pos, 1939/3;*** 1317 Islahatı esnasında Osmanlı Postalarında bulunan başlıca görevliler ve sayıları Dersaadet Postahanesi Müdür Muavinlerinden Mustafa İhsan Bey tarafından şu şekilde verilmiştir: ***"Beyiye Posta Memurları:*** *Beyiye ile pul füruht edip mektup kabul edenlere Beyiye Posta memurları denir. Bunlara sarf edeceği pula göre yüzde beşten nihayet yirmiyi tecavüz etmemek üzere beyiye ita edilir. İşbu Beyiye Posta memurları, mekatip-i varideyi ashabından bir akçe masraf olmayarak yerli yerine tevdi etmeye mecburdur. Dahil-i Memalik-i Şahanede dört yüz yirmi nefer beyiye memuru mevcuttur.* ***Posta Müvezzileri:*** *Lâ'eclittevzi bir merkeze vürud eden posta çanta ve çuval ve paketleri bir masa üzerine vaz edilir. Memur, muhteviyatını ahz ve tesellüm eylediğini tasdik ettikten sonra mezkur çanta ve sâireyi açmaya başlar. Evvelce jurnal mucebince taahhüt ve mühime paketlerini çıkarır ondan sonra mektupları ait oldukları mahallere göre taksim ve tasnif birle ayrı ayrı müvezzilere ita eder.*

Müvezzi, mekatip-i mezkureyi cihet cihet tefrik ile taahhütlülerini ahz eylediğini müş'ar defter-i mahsusu imza eyledikten sonra meşinden mamul posta çantasını omzuna asarak memur oldukları cihetlere hareket ederler. Dersaadet Postahanesiyle şubeler arasında günde üç defa tevziat icra kılınır. Müvezzilerin mektup sahiplerinden Tevziye namı ile para almaya hakları yoktur. Mürselileyh kendisine getirilen mektubu açmadan kabul ve adem-i kabulde muhayyerdir. Fakat adem-i kabulünde mektup zarfına imzası tahtında "Kabulüm değildir." İbaresi yazıldıktan müvezzie iade olunmak usuldendir. Dahil-i Memalik-i Şahanede postahanelerde 286 posta müvezzii müstahdemdir.Posta Tatarları, ***Kefilli ve Kefilsiz Posta Sürücüleri:*** *Memalik-i Osmaniye'de 187 nefer kefilli ve 160 kefilsiz posta sürücüsü ve 82 adet Posta tatarı mevcuttur.* ***Posta Seyyarları-*** *Posta seyyar memurini şimendifer füruhtu istikametinde ve mücavirlerinde buluna mahal arasında icray-ı tevziat ve sevkıyata hizmet ve delalet ederler."*

Şimendifer posta seyyarları, katarın posta vagonu olmak üzere ikinci sınıftan ifraz edilen bir vagonunda icray-ı muamele ederler ve Memalik-i şahanede şimendifer hututu üzerinde icray-ı vazife eden seyyar memurlarının adedi elyevm seksen beşe baliğ olmuştur. ***Posta nakliye Memurları:***

Posta nakliye Memurları umumiyetle kısa mesafelerde gerek posta merkeziyle bir şimendifer istasyonu arasında gerek mütecavir olan Posta merkezleri meyanında icray-ı sevkıyata memurdurlar." Mustafa İhsan,(Dersaadet Postahanesi Müdür Muavin-i Evveli)**Musavver Postacı,** İstanbul, 1317, s. 52.

konan (K) harfiyle yapılmış bir sürşarjla beyiye pulları diğerlerinden ayrılmıştı. Bu pullar mali ve ticari kuruluşlara %20 iskonto ile verilmişti. 1914 yılında tedavüle çıkarılan Londra baskısı beyiye pullarına ise (K) harfi yerine (*) işareti konmuştu. Beyiye için özel bir uygulama ile, Posta Merkezlerinde çalışan beyiye posta memurlarına belirli bir miktar pul veriliyor ve buna karşılık %5'ten %20'ye kadar Beyiye aidatı ödeniyordu. Beyiye Posta memurları gelen mektupları, sahiplerinden hiçbir masraf almaksızın ulaştırmakla yükümlüydüler. 1900 yılında, Osmanlı Postahanelerinde toplam 420 Beyiye Memuru bulunuyordu[297].

1900 Islahatı sonrası yabancı postaların çalışma sahasını daraltmak amacıyla alınan önlemlerden biri de onların merkezi yerlerde şube açmalarının önüne geçmek olmuştur. Örneğin, Osmanlı Postalarının en büyük rakibi ve Avusturya Postalarının temel direği olan Lloyd Acentesi ve benzeri Avusturya Posta şirketlerinin Osmanlı postalarıyla rekabete girmemeleri için ana caddelerde postahane açmalarına yasak getirilmeye çalışılmıştır. Bunun ilk örneklerinden biri İzmir'de uygulanmış ve 1900 yılında İzmir'de bulunan iki Avusturya postahanesindeki Lloyd kumpanyası acentelerinin ana caddeden başka bir yere taşınması hakkında irade çıkarılmıştır[298]. Bu hesaba göre, limanda işi olan ve aceleyle elindeki eşya ya da mektupları postaya verme durumunda olanlar, arka sokaklardaki Avusturya postasını belki de hiç fark etmeyecekler ve doğruca Kordon üzerinde bulunan Osmanlı Postanesine gitmeyi tercih edeceklerdi[299]. Ancak; Avusturya Postası hem süratli hem de güvenli olduğu için bu planın yürüdüğü pek söylenemez. Üstelik Osmanlı Postası mektupları gemi hareket saatinden en geç bir saat önce teslim almaktaydı, oysa Avusturya Postasına kalkıştan 15 dakika öncesine kadar mektup verilebiliyordu.

İzmir'de bulunan yabancı postahaneler hep işlek yerlerde bulunuyordu. Rıhtım caddesinde Lloyd Denizyolları acentesi ve içinde Avusturya Postahanesi, Kordon'da Kramer Palas'ın yanında İtalya postahanesi vardı. Rus Posta servisi Balcı Pasajında örgütlenmişti. Frank Sokağında İngiliz konsolosluğunun içinde bir İngiliz postahanesi bulunuyordu. Fransız Postahanesi Gül sokakta idi. Alman Postahanesi Kramer Palas'ın hemen karşısındaydı[300].

1900 yılı Martında Osmanlı topraklarında bulunan Yabancı postalarının süratle kaldırılması için Encümen-i Mahsus-u Vükelâ tarafından hazırlanan mazbata üzerine irade-i seniye çıkarılmış ancak, yapılabilecekler rekabet çerçevesinde kalmıştır[301]. Muammer Göçmen, bu irade ile yabancı postaların kaldırıldığını ileri sürüyorsa da bu doğru değildir[302]. Çünkü yabancı Postaları 1 ekim 1914 itibarı ile kaldırılmış ve 30 Ekim 1918'den sonra tekrar açılmaya başlamıştır. Tamamen kaldırılmaları ise ancak 1923 yılında Lozan Antlaşması ile gerçekleşmiştir[303].

1901 yılında yabancı postalara gelen mektuplar için takse (pulsuz mektuplardan ceza alınan ceza ücreti)uygulaması başlatılmış[304] ise de bu yöntem Avrupa Devletlerinin tepkisini çekmiş ve bir süre sonra kaldırılmıştır.

---

[297] Mustafa İhsan, **a.g.e.**, s. 58

[298] **Y.A.**(M.Kamil Paşa Evrakına Ek), 86/11

[299] İzmir'deki Osmanlı Postahanesi o zaman Kordon üzerinde bulunan Grand Huck Otelinin zemin katında bulunuyor ve kapısının açıldığı yan sokağa da Osmanlı Postahanesi sokağı adı veriliyordu. C.E.Goad, **d'Assurance de Smyrne,** Londres, 1905, harita no:3 (Aktaran Emel Kayın, **İzmir Oteller Tarihi,** İzmir, 2000, s.102, 105

[300] Yaşar, Aksoy, **Bir Kent Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları,** İstanbul, 1986, s. 44, krş. **Indicateur de Smyrne, de'l Anatolie etc.,** Smyrne, 1895, **Indicateur de Smyrne, de'l Anatolie,** Smyrne, 1900, s.XIX , vd.; Melih Gürsoy, **Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları İle Bizim İzmirimiz,** İzmir, 1991, s.117, Çınar Atay, **İzmir'in İzmir'i** , İzmir, 1993, s161 vd.

[301] **İrade, Tel-Pos,** 2541/1

[302] Bkz. Muammer Göçmen, "*Yabancı Basın Nasıl Takip Edilirdi*", **Tarih ve Toplum** , S. 128, (Agustos 1994), s.24 v.d.

[303] Bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmaları,** Ankara, 1965, s.36, Cemil (Bilsel), **Lozan,** İstanbul, 1933, c.II, s.519 vd.

[304] **PTM,** No:8(Teşrinievvvel 1317)

1901'de posta pullarının sahtelerinin yapılmasının önlenmesi ve böylece posta gelirlerinde meydana gelebilecek zararın önlenmesi amacıyla her iki yılda bir posta pullarının renklerinin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır[305].

Posta ve Telgraf Nezareti ayrıca, Kıymeti mukadereli mektup sistemine geçilmesi konusunda bir girişimde bulunmuş ve bu sistemin uygulanması 9 Nisan 1900 tarihinde yürürlüğe giren bir nizamname ile önemli bir atılım daha yapmıştır. " İleride bilumum vilayat ve elviye-i şahaneye de tatbik edilmek üzere şimdilik sahili olan ve ecnebi postahanesi bulunan vilayat ve elviye ile şimendifer güzergahı olan büyük şehirlerde vaz ve tesisi muktezay-ı irade-i seniye-i cenab-ı hilafetpenahi bulunan kıymeti mukadereli mekâtib hakkında kaleme alınan nizamname" başlığını taşıyan bu metinde özellikle "ecnebi postaları bulunan vilayat ve elviye"den bahsedilmesi ve bunların bir de listesinin verilmesi ilginçtir. Bu, uygulamanın yabancı postalarla rekabeti artırmak için yapıldığını açıkça ilan eden bir ifadedir[306].

b)Memurların Durumu:

Bu ıslahat ile memurların kılık -kıyafetleri de düzenlenmişti. Posta ve Telgraf dağıtıcıları için koyu lacivert çuhadan yapılmış yeni üniformaların, yaka ve kolları yeşil bantlarla süslenmişti. Yakalarına ayrıca Posta ve Telgraf sözcükleri işlenmişti. Bu üniformaları, pantolon, setre ve kışlık bir kaput tamamlıyordu[307]. Dağıtıcılar, iki yılda bir kaputlarını ve biri kışlık biri yazlık olmak üzere yılda iki kez de üniformalarını yenileme hakkına sahiptiler. Bu elbiselerin yapım masrafları için gerekli paranın sağlanması amacıyla, önce memurların maaşlarından kesinti yapılması düşünülmüşse de, sonradan bu parayı vermekten öte, geçimlerini zor sağladıkları göz önünde tutularak öncelikle maaşlarının belli bir oranda artırılması ve elbise paralarının da her ay maaşlarından kesilmesi uygun bulunmuştur[308]. Böylece 1900 yılı Kasımından itibaren memurların maaş durumları da gözden geçirilerek, belirli bir programa bağlanmıştır. Buna göre dört yılını dolduran her memura, İstanbul, İzmir, Selânik, Beyrut gibi büyük şehirlerdekiler için 500 kuruş oluncaya dek her yıl 50, diğer şehir ve kasabalardakilere de 300 kuruş oluncaya dek 25'er kuruş yıllık zam yapılması kararlaştırılmıştır[309].

Bunca işlemin bir anda ve sadece bir yıl gibi kısa bir sürede uygulamaya konması ağır aksak işleyen Osmanlı bürokrasisinin büyük bir başarısı olarak değerlendirilebilir. Ancak gerçek hedef olan Yabancı postalarının kaldırılması başarılamamış ve sefaretlerle yapılan tüm görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Buna rağmen Osmanlı postaları yabancı postalarla rekabet için önemli bir yol almış, verilen hizmetler konusunda eksiklerinin büyük bir kısmını gidermiştir. Tüm başarılı çalışmalarına rağmen Posta Islahat Komisyonu, 26 Eylül 1903 tarihinde lağvedilmiştir[310].

---

[305] **İrade, Tel-Pos**, 2803/1

[306] **Düstur**, Tertip I, Cilt: 7, s 390 vd. Ecnebi Postalarının Listesi, s. 396-387

[307] **İrade,Tel-Pos**, 1725/3, 1301/3,

[308] Tanrıkut, **a.g.e**, s.312

[309] Tanrıkut, **a.g.e.**, s. 312, 313

[310] Şekip Eskin, **Türk Posta Tarihi**, Ankara, 1942, s. 80 . Komisyonun lağvından sonra herşey eski düzensiz haline dönmüştür. Dönemin en yakın tanıklarının anılarında bu düzensizliğin izleri hissedilmektedir. Örneğin Baban Mustafa postaların durumu hakkında: *"...Şuabat-ı İdarenin cümlesinden ziyade lazım-ı ilâ itina bir şube dahi Posta ve Telgraf İdaresidir. Faaliyet-i ticariye ve iktisadiyeye ve hatta tesri-i muhaberat sebebiyle faaliyet-i edebiye ve fikriyeye bile hadim olabilecek bir idare Posta ve Telgraf şubesidir. Postalarımız halen tatar vasıtasıyla gidip gelir. Bağdat ve Halep-Bağdat ve Şam arasındaki postalarımız deve ile teati olunur. Otomobiller, şimendiferler ve balonlar asrında posta gibi acele işlerimiz deve yürüyüşüne kalmıştır. Kariler ihtimal ki, bunu mübalağa olarak görürler; fakat biz bizzat Posta yüklü deveyi Bağdat yolunda aynen müşahede ettik.*

Bağdat'tan İstanbul'a mektup bir ayda gelir. Ekseriya bu da tehirata uğrar.

İzmir, Bursa, Edirne, Konya gibi merkezlerden Dersaadet'e gelen yolcular yazdıkları Telgraftan evvel İstanbul'a yetişirler. Çünkü, telgrafhanede memurlar azdır. Yollarda teller muhaberat-ı telgrafiyeyi istiaba gayrı kâfidir. Posta ve Telgraf Nezareti usul-u merkeziyeti her daireden ziyade münetemih olduğundan hutut-u telgrafiye tezyit edilemiyor. Memurlar teksir olunamıyor. İntizam ve tesri-i muhaberat için bir şey yapılamıyor. Var hamiyetini hususi haberleşmeleri, aile mektuplarını açmak için memur tayin etmeğe hasrediyor. Bir merkez-i ticaret, bir merkez-i askeriye olan bir kazada

Bu arada menzilhanelerle ilgili sorunların hâlâ sürdüğü görülmektedir. 28 Mart 1904 tarihli İradeye göre, menzilhaneler ve sürücülerle ilgili durumun belirlenmesi için bir şartname hazırlanmış ancak bu şartnamenin bütün Osmanlı ülkesinde uygulanması mümkün görülmemiştir[311].

c)Evkaf Nezaretinde Kurulan Posta Komisyonu ve Kararları:

1900 yılında başlanmış olan Posta ıslahatının tamamlanması amacıyla 4 Haziran 1321 (17 Haziran 1905) tarihinde Evkaf Nazırı Turhan Paşa'nın başkanlığı altında Hariciye Müsteşarı Naum Paşa, Posta ve Telgraf Nazırı Hüseyin Hasip Efendi, Postalar Umumi Müfettişi ve Maliye Mektupçusu Mehmet Atâ Bey'den oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon Postalarda daha önceki ıslahatta tamamlanamayan eksiklikleri gidermek için yapılması gerekenler planlanmıştır. Avrupa postalarının uyguladığı tüm posta işlemleri ile sağladıkları kolaylıklar örnek alınarak yeni bazı işlemler Osmanlı postalarınca da benimsenmiştir. Komisyon çalışmalarına yardımcı olmak, gerekli bilgileri vermek için de İstanbul Postahanesi Müdürü ve Posta Mütehassısı Mehmet Ali Bey, toplantılarda hazır bulunmuştur[312].

Komisyon, Paket ve Havalename işlemlerinin yurt içi ve dışına yapılabilmesi, köylerde seyyar posta memurları dolaştırılması, posta gönderilerinin her türlü doğal afete karşı sigortalanması, posta bonoları kullanılması, Şehir içinde iki kiloya kadar kıymetsiz paket nakli, Şehir kartpostallarının 20 para karşılığında dağıtılması, özel ulakla dağıtım hizmeti verilmesi, yabancı dil bilen posta memur ve müvezzilerinin istihdamı, gazetelere abone kaydı, hüviyet varakaları çıkarılması, dış ülkelere gidecek mektuplara uygulanan 20 paralık indirimli ücretin yeniden kabulü, posta rehberi hazırlanarak yayınlanması, Telgraf havalesi, adreste ödeme, posta tasarruf sandıkları kurulması, memurların durumlarının düzeltilmesi gibi bir çok konuda öneriler

---

telgraf yoktur. Vermekteki hamiyeti bitmek tükenmek bilmeyen biçare ahalinin yardımlarıyla ortaya çıkan telgraf hattının işletmeye açılması için yazılır, çizilir hatta İrade-i Seniye dahi istihsal kılınır yine Telgraf Nezareti işi yapamaz .Muameleyi bitirmez hatta temdit etmez. En ziyade garip muamelesi Telgraf nezaretinde grülür. Numune olarak bir ikisini söyleyelim.

Bolu sancağında Çaycuma nahiyesinin bir iki kilometrelik mesafesinde telgraf hattı bulunur bu hattan ufak bir şubenin nahiye merkezine temdidi masrafını ve telgrafhane yapılmasını ve memur maaşını tesviyeye ahali talip olur. Bu nahiye asker merkezi olduğu cihetle memurin-i askeriye tarafından da yazılır. Senelerce muhabere olunduğu halde telgraf nezaretinden icra-i icabına dair emir alınması imkânı hasıl olamadı gitti.

Kastamonu vilayetinde Cide kazasına birçok muhaberattan ve istihsal emir ve iradeden sonra ahalinin ianesi ve parası ile telgraf hattı temdit olunur, telgrafhane yapılır. Telgraf memuru tayin edilir. Haftalarca, aylarca, senelerce telgraf haberleşmesi devam eyler telgraf varidatı her ay Kastamonu Başmüdüriyeti'nden gönderilir de halâ Telgraf Nezareti muameleyi tasdik etmez. Telgraf memurunun memuriyetini onaylamaz. Senelerce çalıştığı görevini yapmaya devam ettiği halde çaresiz memurun maaşını ödemez. Kastamonu'da bulunduğum zaman telgraf memuru: "bana maaş vermiyorsunuz, memuriyetimi tasdik etmiyorsunuz. Demek ben sizin memurunuz değilim. Artık telgraf hasılatını size göndereremem." Dedi ve bir aylık hasılatı Vilayet merkezine göndermedi bu kazaya telgraf hattını, telgrafhaneyi,telgraf memurunu tasdike telgraf nezaretini icbar eyledi. Telgraf nezaretinin iş görmemekteki ısrarını ve para istihsalindeki hardı anlamalı.

Burdur sancağında askeri merkezi olmak üzere Tefenni namında bir kaza vardır. Oraya telgraf hattı kurulmamıştır. Gerek ahali ve gerekse askeri memurlar telgraf hattı kurulmasını istida ederler. Ve ahali bütün masrafını deruhte ederler para verirler, senet verirler idare memurları tarafından mercie yazılır senelerce yazışmalar devam eder. Ahalinin yardımları ile yapılmasına irade çıkar irade-i seniye çıktıktan sonra ahali tarafından yardım olarak verilen paralar hükümet tarafından alındıktan sonra olgunlaşan bu görüş on yıldan fazla zamandan beri uygulamaya bir türlü konulamamakta ve telgraf hattı kurulamamaktadır. Burdur mutasarrıflığında bulunduğum zaman şu garip muamelenin teşrii için birçok yazışmalarda bulunmuş iken bir türlü uygulama emrini alma imkanını bulamadım. Kaza halâ telgrafsızdır. Ahalinin verdiği paralar on seneden fazla zamandan beri emaneten halâ mal sandığında mevcuttur. Müstedaiyat halâ berdevamdır. Resmi haberleşme halâ cereyan ediyor. Telgraf Nezareti de sahrayı samma gibi halâ sükunetle ve iş yapmamakta ısrar inayetinde bulunuyor. "demektedir. Baban Mustafa, **Tevsi-i Mezuniyet**, İstanbul,1324, ss. 52-55.

[311] **DH.HMŞ**, 15/62

[312] **İrade Tel Pos**, 2417/3, 1509/2; Mehmet Ali, "*Osmanlı Postalarında Ezmine-i Muhtelifede Islahat İcrası*", **PTM**, No:163 (Teşrinisani 1330) .

içeren 26 Temmuz 1321 tarihli mazbatayı Bâbıâli'ye sunmuş; ancak, bu kararların bizzat takipçisi olmadığı için karalar uygulamaya konulamamıştır[313].

[313] Mehmet Ali, **a.g.m.,**

BÖLÜM:III

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA TELGRAF

A- OSMANLI İMPARATORLUĞUNA TELGRAFIN GİRİŞİ:

Telgraf, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu tarafından benimsenen başlıca teknolojik gelişmelerden biridir. 1850'lerde geldiği Osmanlı ülkesinde, Batılılaşmaya yönelen temel amacın bir parçası olmuştur. Pek çok yönden Osmanlı yaşamını etkilemiş, değiştirmiştir. Özellikle Sultanlar, telgrafı, kendi güçlerini pekiştirecek, uzak vilayetlerdeki kontrollerini artıracak bir araç olarak görmüş ve desteklemişlerdir[314].

Bir şans eseri olarak telgraf ve buharlı trenin Osmanlı imparatorluğuna girişi yaklaşık aynı anda olmuştur. 1855 yılında İstanbul, bir telgraf hattıyla Avrupa'ya bağlanmıştır. İmparatorlukta ilk demiryolu hattı 1856'da özerk Mısır eyaletinde, Kahire ile İskenderiye arasında işletmeye açılmıştır. Aynı yıl, Anadolu'daki ilk demiryolu hattı, İzmir ile Aydın arasına döşenmeye başlandığında dünyanın ilk demiryolu olarak kabul edilen, İngiltere'deki Stocton-Darlington hattı 31 yaşındaydı[315]. Telgrafın Batıdan Doğuya gelmesi ise daha kolay olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunda ilk telgraf hatlarının açıldığı yıl olan 1855'de İngiltere'nin ilk telgraf hatları henüz 18 yaşındaydı[316]. Telgrafın bu kadar çabuk benimsenmesinin en önemli sebepleri, az bir maliyet gerektirmesi ve getirdiği yararın bu maliyeti fazlasıyla karşılayacak kadar büyük olmasıydı. Tepe, vadi ve nehirler üzerinde direkleri dikmek, telleri germek, zemini düzleştirip demiryolu döşemekten daha az para ve insangücü gerektiriyordu.

Aslında, Osmanlı Devleti 1855'den önce de Telgrafla ilgilenmişti. II.Mahmut döneminde askeri amaçlarla Boğaziçi'nde bir telgraf hattı kurulması konusunda bir deneme yapılmıştı. Rum ayaklanmasıyla çıkan 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ilk aylarında telgrafın ilkel bir modeli olan "semafor" denenmişti. Kullanılan araç o zaman İstanbul'da bulunan Charles Mac Farlane tarafından "çapraz hareketli çubukla tahta bir sırık" olarak tanımlanmıştı[317]. Çok kullanışlı olmasa da Boğaziçi'nin öte yanına ve muhtemelen Karadeniz'den İstanbul'a bazı mesajları gönderebiliyordu[318].

Elektrikli telgraf ise, Samuel Morse tarafından 1839 yılında kaydedebilir ve kullanışlı bir modelinin yapılmasından dört yıl sonra Osmanlı İmparatorluğunda denenmiştir. Morse'la birlikte çalışmış olan Chamberlain adlı bir Amerikalı, İstanbul'a bir telgraf makinesi getirmişti. Bu makinenin gerekli aparatlarını kurarken, kendisine İstanbul'da Misyoner Okulu Müdürü olan Cyrus Hamlin galvanik pili kullanarak yardımcı olmuştu[319]. Ancak aletin kuruluşunda bir çok hatalar vardı ve işleyişi de istenildiği kadar dakik değildi. Kağıdı işaretleyecek çelik uç yerine yan yana işleyen üç uç, kağıdı çizmekteydi. Bu yüzden yeterli başarı sağlanamadı ve Chamberlain,bazı eksik parçaların tamamlanması için Viyana'ya gitmeye karar verdi. Fakat bindiği vapur Tuna üzerinde seyir halindeyken battı ve boğularak öldü. Böylece telgrafın Osmanlı topraklarına girişi bir kez daha ertelendi[320].

---

[314] Roderic H. Davison, "*The Advent of the Electric Telegraph in the Ottoman Empire*", **Essays in Ottoman Turks and Turkish History, 1774-1923**, U.of Texas, 1990, s. 133
[315] Davison, **a.g.m**, aynı yerde
[316] Davison, aynı yerde
[317] Charles Mac Farlane, **Constantinople in 1828**, 2d. Ed., London, 1829, 2, pp. 273-274
[318] Davison, **a.gm.**, s.133
[319] Cyrus Hamlin, **Among the Turks**, New York, 1878, pp. 184-185
[320] Cyrus Hamlin, **a.g.e.** s.185

B-OSMANLI TELGRAFI ve SAMUEL MORSE:

Daha başarılı bir başlangıç, Morse tel yoluyla ilk mesajı Baltimore'dan Washington'a gönderdikten tam üç yıl sonra gerçekleşmiştir. Bu ikinci girişim 1847 yılında yapılmıştı. Osmanlı İmparatorluğunda çalışan bir jeolog olan J. Lawrence Smith Amerika'dan gönderilmek üzere iki telgraf makinesi takımı ısmarlamıştı. Türkiye'de bir madencilik okulu açmak göreviyle İstanbul'a gelen Amerikalı Profesör J. Lawrence Smith, İstanbul'u yakın bir şehre telgraf hattıyla bağlamak istiyordu[321]. Böylece kuracağı okula sık sık gidip gelmeden İstanbul'daki işlerini görebilecekti. Ismarladığı aletler geldiğinde, mekanik konularda bir dahi olan Cyrus Hamlin'i de Sultan Abdülmecit'in huzurunda yapacağı denemede yardımcı olması konusunda ikna etti. Hamlin ve Smith, Hamlin'in Bebek'te, kendi aletlerini tamir ettiği küçük atölyesinde üç gün boyunca bir çok deneme yaptılar. Sonunda Smith ve Hamlin araçları Beylerbeyi Sarayına getirdiler. Bir tanesini tahtın bulunduğu odanın üst katına diğerini de uzaktaki bir odaya kurdular. Bu denemede Amerika Maslahatgüzarlığı Sekreteri Mr. J.P. Brown da tercüman olarak orada bulunuyordu[322]. Sultan Abdülmecit tarafından gönderilen iki mesaj başarıyla yerine ulaştı, aynı anda Hamlin ve Smith de bu mesaja yanıt verdiler[323]. 26 Şaban 1263 (9 Ağustos 1847) tarihinde yapılan bu ilk denemeyi ertesi gün yine Beylerbeyi Saray'ında devlet erkanının da hazır bulunduğu bir salonda yapılan diğer bir deneme izlemiştir[324].

Abdülmecit bu denemeden memnun kalmıştı. Hamlin anılarında o zamanlar 24 yaşında olan Sultan Abdülmecit'i oldukça insancıl ve zeki bulduğunu anlatmaktadır[325]. Abdülmecit, bu gösterinin bir gün sonra Bâbıâli'nin üst düzey memurları için tekrar edilmesini istedi. 10 Ağustos günü yine Saray'da başarılı bir deneme yapıldı[326]. Gösteri bittiğinde Abdülmecit, bu girişiminden dolayı Prof. Lawrence Smith'e kutlayarak, İstanbul-Edirne arasına bir hat çekmesi için kendisine teklifte bulunmuş; ayrıca kendisini ödüllendirmek istediğini ve bu ödülü kendisinin belirlemesini istediğini söylemişti. Smith ise, eğer bu iş için bir ödül verilecekse bunun, doğrudan mucit Samuel Morse'a verilmesi gerektiğini ifade etmişti. Gerçekten, Abdülmecit, denediği telgraf makinesini icat eden Samuel Morse'u da unutmamış ve kendisine Ocak 1848'de üzerinde bilginin değerini anlatan ifadelerle süslenmiş bir sertifika ile elmas işlemeli bir madalya gönderilmiştir; Sertifikada Morse'a Hıristiyan Toplumunun yetiştirdiği örnek insan olarak hitap ediliyor ve başarılarının artması dileklerinde bulunuluyordu.[327]. Madalya ve sertifikadan memnunluk duyan Morse, daha sonra Abdülmecit için özel olarak yaptığı gelişmiş Morse makinesinin bir benzerini padişaha göndermiştir. Abdülmecit de bu armağanı Askerî Mühendislik Okuluna vermiştir[328].

Osmanlı ülkesinde telgrafın ikinci denemesinin yapılışını izleyen, (İstanbul'daki Robert Kolej'in kurucusu ve Müdürü) Cyrus Hamlin, bu anısını Ohio Senatörü H. John Sherman'a hitaben yazdığı ve 1896'da yayınlanan açık mektubunda şöyle anlatmaktadır:

"*Genç Sultan, Abdülmecit, ülkesinde pamuk yetiştiriciliğinin gelişmesini çok arzu ediyordu. Bu amaçla bu konuda birçok başarısız girişimi olmuştu. Pamuğun kârlı bir şekilde*

---

[321] Mustafa Kaçar, **Osmanlı Telgraf İşletmesi**(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1986, s. 14

[322] Cyrus Hamlin, *Americas Duty to Americans in Turkey. An Open Letter to The Hon. John Sherman, United States Senator From Ohio*, **The North American Rewiew**, Vol. CLXIII., Newyork 1896, s. 276-277

[323] Davison, **a.g.m**, s. 134

[324] Kaçar, aynı yer

[325] Hamlin, **Among the Turks**, s.185

[326] İrade Dahiliye, 7919, Hamlin, **Among the Turks**, s.186

[327] Samuel Morse hakkında 1875'de yayınlanan bir kitapta konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. **Samuel A. Prime, The Life of Samuel F. B. Morse, İnventor of the Electro-Magnetic Recording Telegraph**, New York, 1875, s.s.600-610

[328] Davison, aynı yerde. Tanrıkut eserinde, Samuel Morse tarafından Hamlin'e gönderilmiş 1963 tarihli bir mektubun metnini vermektedir. Ayrıca yine aynı eserde Abdülmecit'in Beylerbeyi sarayında yapılacak denemeye devlet ricalini davet ettiği Mabeyn Başkitabetinden Sadarete yazılmış olan 27 Şaban 1263 tarihli tezkerenin sureti de verilmektedir. Asaf Tanrıkut , **Türkiye'de Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Mevzuatı**, Ankara, 1984, ss.535-537

üretilebilmesi için ucuz emek yani köle gücünün kullanılması Amerikanın bu işteki başarısını artırmış mıydı? Bu düşünceyle, pamuk üretimi konusunda ileri bir düzey yakalamış olan Amerikan Hükümetinden yardım istedi. Sonuçta, Güney Carolina, Dr. Davis'i, Ayastefanos'da kurulmuş olan pamuk üretimi deneme çiftliğine birkaç köleyle birlikte gönderdi. Girişim başarıya ulaşmadı. Her isteği karşılanan ve ödüllendirilen Dr. Davis'in ise, bu başarısızlıkta bir hatası olduğu söylenemezdi. Bundan çok daha geniş çaplı ve başarılı bir proje olan Osmanlı maden kaynaklarının verimli bir şekilde işletilmesi idi. Abdülmecit, tekrar Amerikan Hükümetine başvurdu ve birçok bilimsel çalışması, kimya dalında geliştirdiği özel yöntemleri olan yazar ve mucit Prof. J. Lawrence, bu isteğe olumlu cevap verdi. Lawrence'in geçerliliği kanıtlanmış bir çok keşfinden biri de zımpara madeni idi. Zımpara madenleri ise o dönemde hükûmet için gerçekten önemliydi. Prof. Lawrence, Mors Telgrafını Sultan'a sunduğunda ben de ona yardımcı olmak üzere orada bulunuyordum. Sultan bana dönerek " Umarım payitahtımda ikamet edişinizden memnunsunuzdur" dedi ve buna ek olarak, beni onurlandıran bir çok şey söyledi. Sarayındaki iki denemeden sonra Abdülmecit, Profesör Morse'a ilk yabancı nişanını çok güzel Arap harfleriyle yazılmış bir de diploma ekleyerek gönderdi. Sultan, diplomada Profesör Morse'a "İsa'nın kurallarını en iyi öğrenmiş kimse" sözleriyle hitap ediyordu. Bu Amerikalılar için özel bir gurur kaynağıdır"[329].

Osmanlı telekomünikasyon tarihin başlangıcı olarak görülebilecek bu ilk girişimlerin arkası gelmemiş ve Kırım Savaşına kadar gerçek anlamda bir telgraf hattı kurulamamıştır. Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde çekilen ilk hat da Abdülmecit'in planladığı İstanbul-Edirne hattı olmamıştır.

1853 yılında Osmanlı-Rus Savaşı olarak başlayan Kırım Savaşı'na Fransızlarla birlikte katılan İngilizler 10 Nisan 1854 tarihinde, o dönemde dünyanın en uzun telgraf hattı olan 340 mil uzunluğundaki sualtı kablosunu döşemişlerdir. Kırım Yarımadasındaki Balaklava'yı, Bulgaristan sahillerindeki Varna'ya bağlayan bu sualtı kablosunu kısa bir süre sonra Fransızlar tarafından karadan döşenen Varna-Rusçuk hattı sonra yine İngilizler tarafından çekilen Varna-İstanbul kablosu izlemiştir[330]. Bu hatlar askeri amaçlarla kurulduğu için halkın kullanımına açılmamışlardır[331].

C-TELGRAF İDARESİNİN KURULUŞU VE YAPISI:

Telgraf hatlarının kurulması için getirilen önerileri incelemek ve bir sonuca bağlamak amacıyla 1854 yılında Dahiliye Nezaretine bağlı bir Telgraf Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonda 1854 yılının Haziran ve Eylül aylarında M.de la Rue ile M. Blaque'ın İstanbul-Edirne-Şumnu hatlarıyla, Edirne-Filibe-Sofya-Niş hatlarının yapımı için vermiş oldukları teklifi kabul edilerek ihale sonuçlandırılmıştır[332].

16 Ekim 1854'de Beylikçi İsmail Afif Bey, Telgraf Komisyonu başkanlığına getirilmiştir[333]. Bu arada 10 Ekim 1854 tarihinde toplanan Meclis-i Mahsus'ta Telgraf idaresinin Maliye veya ticaret Nezaretlerinden birine bağlanması tartışılmış ancak sonuçta her iki nezaret de işlerinin çokluğunu öne sürerek Telgraf İdaresinin sorumluluğunu almaya yanaşmamışlardır[334].

Telgraf İdaresi Komisyonu Başkanlığına getirilen Afif Bey'in önerisi üzerine hatların inşaasında devamlı suretle bulunacak, gerektiğinde hat inşaatlarını yerinde ve bizzat kontrol edebilecek birinin kendi memurları arasından seçilerek yetkili olarak atanmasına karar verilmiş ve

---

[329] Cyrus Hamlin, *Americas Duty to Americans in Turkey. An Open Letter to The Hon. John Sherman, United States Senator From Ohio*, **The North American Rewiew**, Vol. CLXIII., Newyork 1896, s. 277, 278. Aynı yazar, **Among The Turks**, Newyork, 1876, s. 194

[330] Davison, **a.g.m**, s. 135, Kaçar, **a.g.t**, s.15

[331] A. Baha Gökoğlu, **Batı'da ve Doğu'da Telgrafçılık Nasıl Doğdu**, İstanbul, 1937, s.47

[332] Kaçar, **a.g.t.**, s.16, Tanrıkut, **a.g.e**, s.547

[333] Kaçar, aynı yerde

[334] Kaçar, aynı yerde

bu göreve 5000 kuruş maaş belirlenerek, Telgraf Müdür-i Umumisi sıfatıyla Tercüme Odası Hulefasından Mehmet Efendi getirilmiştir [335]. Telgraf Müdir-i Umumisi Mehmet Efendi, teknik işlerden çok idari ve mali işleri yürütmekteydi. Teknik işler ise, Mr. Tolson'un yönetimi altında İngiliz ve Fransız memurlardan oluşan bir ekip tarafından yapılmaktaydı[336]. Osmanlı Telgrafının yönetimindeki yabancılar bu kadarla da sınırlı değildi. O sıralarda, İstanbul Telgrafhane Müdürü de bir Fransız olan M.de Lusson'du[337]. Mehmet Efendi, 29 Mart 1855'ten, 9 Ağustos 1860 tarihine kadar görevinin başında kaldı. Bu süre içinde İstanbul-Edirne-Şumnu ve Edirne'den Belgrat'a uzanması düşünülen hatların Edirne-Şumnu arasındaki bölümü bittikten sonra De la Rue ve M. Blacque tarafından yapımı üstlenilen hatların sözleşmesini iptal ederek, geri kalan bölümlerin inşaatının hızlandırılmasına çalışmıştır. Böylece, hatların yapımı Osmanlı Telgraf İdaresinin sorumluluğuna geçmiştir[338]. Hatların yapımının denetlenmesi ve teknik sorunların giderilmesi için yabancı mühendisler getirilmişse de, hat yapımının Osmanlı Telgraf İdaresine geçmesi ile konu hakkında bilgi sahibi olacak yerli bir teknik grubun yetişmesinin yolu bu sayede açılmıştır. Bu dönemde halkın da yardımı ve katılımıyla Anadolu ve Rumeli'de bir çok yeni telgraf hattı açılmaya başlanmıştır[339].

Bu arada Telgraf işlerinin idaresi için Bâbıâli yakınında Soğukçeşme'de Mimar Fosatti tarafından iki odalı bir taş bina yapılmıştır. Merkezden çıkan teller, surları izleyerek Yedikule'ye kadar devam etmekte ve oradan hat boyunca gitmekteydi. Gerek ilk telgrafhane, gerekse Telgraf Umum Müdüriyeti uzun süre burada bulunmuş ise de 1866-67 yılına doğru Telgraf İdaresinin ihtiyacını artık karşılayamadığından Telgrafhane bitişiğinde bulunan Alay Köşkü'nün de Telgrafhane'ye eklenmesiyle Merkez genişletilmiş, bir süre sonra taş binaya bir kat daha eklenmiştir. 1871 yılında posta ve telgraf İdareleri birleştirilince binalar yine dar gelmiş ve yeni eklemelerle biraz daha genişletilmiştir[340].

10 Ağustos 1860'da Mehmet Efendi'nin yerine Telgraf Müdürü olarak getirilen Viyana Şehbenderi Davut Efendi, yabancı dil, yönetim ve hesap bilgisiyle idarenin gelişmesine yardımcı olmuştur[341]. Kendisinden sonra Temmuz 1861'de Telgraf Müdürlüğü görevine Franko Efendi atanmıştır[342]. Franko Efendi genellikle dış ilişkilerde ve özellikle de muhasebe sisteminde yeni düzenlemeler yapmaya çalışmıştır[343].

Bundan kısa bir süre sonra, 1861 Kasımında Telgraf Müdür Muavini, Arif Efendi, Telgraf Müdürü olara atanmış ve onun yerine de Beyoğlu Telgrafhanesi baş memuru Feyzi Bey getirilmişken, Arif Bey'in yönetimi altındaki telgraf hatlarında ortaya çıkan bir takım aksaklıklar gecikmelere neden olmuş ve Arif Bey, görevden alınarak yerine 9 Temmuz 1862'de Hariciye Teşrifatçısı Kamil Bey getirilmiştir[344].

1863 yılında Telgraf memurlarının kıyafetleri düzene sokulmuş ve üniforma giymelerine karar verilmiştir. Buna göre, telgraf memurları, siyah çuha üzerine sırma işlenmiş ve sınıflarına göre kollarında sırma şeritler konulmuştu[345].

---

[335] Kaçar, *Osmanlı Telgraf İşletmesi*, **Ç.Y.O**, İstanbul, 1994, s. 49
[336] Mehmet Ali, "*Telgraf Umum Müdüriyeti Hakkında Muhtasar Bir Tarihçe*", **PTM**, S.196, (Ağustos, 1333), s.95
[337] Kaçar, **a.g.m**, s.49, Davison, **a.gm.**, s. 162
[338] Gökoğlu, **a.g.e**, s. 61-62
[339] Kaçar, **a.g.m**, s.50
[340] A. Baha Gökoğlu, **Batı ve Doğu'da Telgrafçılık Nasıl Doğdu**, İstanbul, 1935, s52vd., Semavi Eyice, "İstanbul'da İlk Telgrafhane-i Âmirenin Projesi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi** Prof. Dr. M. C. Şehabettin Tekindağ Hatıra Sayısı, Sayı:34 (İstanbul, 1984), s. 63
[341] Kaçar, **a.g.m**, aynı yerde
[342] Kaçar, **a.g.m**, aynı yerde
[343] Kaçar,**a.gm.**aynı yerde
[344] Kaçır, **a.g.m**, aynı yerde
[345] **İrade, Meclis-i Vâlâ**, 21855 Asaf Tanrıkut, "*Eski Telgraf Memurlarının Kıyafetleri*", **Güvercin**, S.4, Haziran, 1956, s.7

Telgraf hatlarının imparatorlukta yayılmaya başlamasıyla Devletin Bürokratik yapılanmasında da bir takım değişmeler olmuştur. Bunun en belirgin örneği 1869'dan itibaren faaliyete geçen Bâbıâli Telgraf Odasının kurulmasıdır[346].

a) Posta ve Telgraf Kongresinin İstanbul'da Toplanması İçin Girişim :

30 Eylül 1891 tarihli belgeye göre, 1890 yılı Mayıs ayında Paris'te toplanan Uluslararası Telgraf Konferansına Osmanlı murahhassı sıfatıyla katılan Merkon Yüzbaşıyan Efendi, bu kongrenin gelecek toplantısının İstanbul'da yapılmasını bazı devletlerin üyeleri tarafından önerildiğini bildirerek bu konuda Bâbıâli'den resmi girişimde bulunmak için izin istemiştir. Kendisine, 5 Haziran 1890 tarihli Meclis-i Mahsus-u Vükela kararı ve onayına ilişkin irade-i seniye ile "*başka mübahislere girişilmeyerek münhasıran telgraf işleri mevki-i bahs kılınmak üzere*" gereken izin verilmiş[347]; ancak, Paris Kongresi'nde 1896 yılındaki kongrenin Budapeşte'de yapılması kararı alınmıştır[348].

D) TELGRAFIN DİĞER KULANIM ALANLARI:

Osmanlı İmparatorluğunda telgrafın bir başka kullanım alanı da, ülkenin dört bir yanına yayılmış olan (İstanbul merkez olmak üzere, Trabzon, Kale-i Sultaniye, Selânik, Sakız, İzmir, Valona, Beyrut, Bağdat ve Basra Körfezi kıyısındaki Fav - Fao - gibi şehirlerde birer rasathane bulunmaktaydı) rasathanelerden gelen gökyüzü gözlemlerinin iletimi idi. Bu rasathaneler her gün gözlemlerini İstanbul (Dersaadet) merkezine telgrafla ulaştırır, Merkez rasathane ise bunların bir özetini yapıp toplu olarak her sabah telgrafla, Paris, Berlin, Viyana, Roma, Petersburg ve Macaristan rasathanelerine bildirirdi. Aynı şekilde telgraf hattıyla bağlı bulunduğu tüm Avrupa rasathaneleri de İstanbul'daki rasathaneye bilgi iletirdi. Dönemin ulaşım ve taşımacılık olanakları ile ticaretin büyük ölçüde deniz yollarına bağlı yürütüldüğü düşünüldüğünde bu hava raporlarının limanlara ulaştırılmasının vazgeçilmez bir gereklilik halini almasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir.

İstanbul rasathanesinin Avrupa rasathaneleriyle eşgüdümü 1873 Viyana Uluslararası Meteoroloji Kongresiyle başlamıştı[349].

Telgrafın gelişimi Avrupa'daki diplomatik trafiği de etkilemiştir. Telgrafla kolayca gönderilebilen mesajlar, raporlar, diplomasinin eski yöntemlerinin yerini almıştır. Böylece Avrupanın kudretli devletlerinin başbakanları, hangi başkentte neler olup bittiğini günü gününe haber aylmaya ve politikalarını buna göre ayarlamaya başlamışlardır. O zamana değin Osmanlı diplomasisine hakim olan anlayış "*usuletle ve suhuletle*" karar vererek zaman kazanma taktiği artık işe yaramamaya başlamıştır[350]. Çünkü telgraf makinesinin başındaki diplomatlar sorunların çözümü için yanıt bekleme süresinin kısalmasıyla artık daha seri olmak durumunda kalmışlardı. Kırım Savaşından sonra Avrupa ile herhangi bir anlaşmazlık çıktığında yazışmaların gidip geldiği sürede zaman kazanmak olanağı gittikçe azalmaya başlamıştı[351].

Anadolu'da ise Telgrafın gelişiminin çok hızlı olduğu söylenemez. Stratejik görülmeyen yerlerde yapımı ya ihmal edilmiş ya da bölgenin demiryolu ile bağlantısının kurulması beklenmiştir. Üstelik telgraf fiyatları uzun yıllar çok yüksek seviyelerde olduğundan halk tarafından rağbet görmemiştir. Örneğin, 1880 yılında, Kayseri sancağında telgraf hatları bulunmasına rağmen, pillerin ve tellerin bakımı yeterince yapılmadığından neredeyse işleyemez

---

[346] **Salname-i Devlet-i Osmaniye**, 1286, s. 55
[347] **Bâbıâli Evrak Odası Ayniyat Defteri**, No. 1222, s. 242
[348] Şekip Eskin, **Türk Posta Tarihi**, Ankara, 1942, s.65
[349] N. Gökdoğan, *Türk Astronomi Tarihine Bir Bakış*, **Tanzimat I**, s.473-474, İstanbul, 1940
[350] "*The Reconstruction of Europe*", **The Atlantic Montly**, Vol. LXV., Cambridge, February 1890, p. 272
[351] Roderic H. Davison, "*The Advent Of The Electic Telegraph in The Ottoman Empire*", **Essays in Ottoman and Turkish History 1774-1923**, Utexas, 1990, p.135

durumdadır. Memurlar başıboşluktan ve teknik personelin yetersizliğinden gerekli haberleşmeyi sağlayamamaktadırlar[352].

E) OSMANLI TELGRAFI VE İNGİLİZ KABLO ŞİRKETLERİ :

İngiltere'nin Telgraf hatlarını kurma ve yönetme konusunda Anadolu'ya yönelişi yalnızca Kırım Savaşındaki müttefik olma durumundan kaynaklanmamaktadır. 1857'de İngiliz ordusundaki Hindistan askerlerinin ayaklanması, İngiliz Hükûmeti'nin 1851'de Hindistan'da kurduğu yerel telgraf hatlarının, bir komuta ve kontrol sistemi olarak geliştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır[353]. Hindistan telgraf hatlarının Londra'ya bağlanması için İngilizler, iki farklı yol seçmişlerdir. Bu yollardan birincisi, İskenderiye-Mısır-Süveyş-Kızıldeniz güzergahını izlemektir. Bu hattın Avrupa hatları bağlantısı Çanakkale-Halis Boğazı'ndan başlayan ve Ege adalarından bazılarını kapsayarak İskenderiye'ye uzanan bir denizaltı kablosu ile sağlanmıştır. İkincisi ise, Anadolu'yu kat ederek Basra Körfezi'ne uzanan, buradan da Hindistan hatları ile birleşen güzergahtır. İngiliz Hükûmeti, Londra'dan Bombay'a uzanacak bu hattın yapımı için *"East India Telegraph Company"* adında bir şirket kurmuştur. Bu şirket, ilk olarak Karaçi'den İran Körfezi'ne kadar deniz altından geçecek bir telgraf kablosu döşemeyi planlamıştır[354].

Londra Bombay Hattının haberleşme yönünden çok politik bir değeri vardı. Hindistan'ın yönetimi konusunda Londra'dan anında müdahale edilebilecek ve oradaki gelişmeler salt Genel Valinin inisiyatifine bırakılmayacaktı. Hindistan'daki üstünlüğünü koruma yanında İngiltere, kendi tüccarlarının ve uzaklardaki İngiliz ailelerinin bu hattan yararlanmasını sağlayarak ekonomik kazancını da katlamıştı[355].

Eastern Telgraf Şirketi, İngiltere'nin dünya haberleşme ağındaki üstünlüğünün bir göstergesi olarak XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren deniz altı kablolarının döşenmesi ve işletilmesi konusunda çalışan ve günümüzde de varlığını sürdüren bir kuruluştur[356]. İngiliz hükûmeti, başlangıçta sömürgelerine ulaşmak ve sömürge toprakları üzerinde kurulacak hatlara yatırım yapmak için kendisine başvuran tüm şirketlere imtiyaz vermişti. Ancak 1868'den sonra uluslar arası hatların yapımına ilişkin tercihlerini Hindistan Hattını kuran Eastern Şirketi'nden yana kullanmıştır[357]. Eastern şirketinin kurduğu hatların, ticari ve stratejik amaçlara uygun bir biçimde güvenilir ve verimli işletilmesi ile belirlenen bu tercih, 19. Yüzyılın sonlarında şirketin bir çok bölgede telekomünikasyon tekeli kurmasına yol açmıştır. Ayrıca Eastern Şirketi, İngiltere'nin uluslar arası ilişkilerinde de önemli bir unsur durumuna gelmiştir. İngiliz egemenliğindeki hatların %45'i Eastern ve ortakları (Danimarka gibi) kurulmuş ve işletilmiştir. Devlet etkinliğinin telekomünikasyonda, ekonomik koruma ve sübvansiyonla kendini gösterdiği bu politik yaklaşım, İngiltere'nin o zamanlar dünya yüzünde kablo hammadesi olarak kullanılan bakır ve kauçuk gibi kaynakların en büyük üreticisi durumunda olması ile de birleşince uluslararası haberleşmede böyle büyük bir tekelin ortaya çıkması kaçınılmaz görülmektedir[358].

---

[352] Karpat, Kemal, "*1880'de Kayseri Sancağı'nın Sosyal. Ekonomik ve İdari Durumu: İngiltere'nin Anadolu Konsolos Yardımcısı Lieutenant Ferdinant Bennet'in Raporu (Ekim 1880)*", (Çev. Bayram Bayraktar) **Belleten**, Cilt:LXII, Aralık 1998, Sayı: 235

[353] Funda Başaran, **İletişim ve Emperyalizm**, Ankara, 2001, s.68

[354] Mustafa Kaçar, "*Osmanlı Telgraf İşletmesi*", **ÇYO**, İstanbul, 1994, s.61.

[355] Kaçar, **a.g.m**, s. 63

[356] Başaran, **a.g.e.**,s.59,60; Eastern Telegraph Şirketinin bir de web sayfası bulunmaktadır. (**www. cwhistory.com**) Şirket günümüzde Cable&Wireless adıyla varlığını sürdürmektedir. İlgili web sayfasında irketin 1866'da Great Eastern Atlantik kablosunun yapımını başardığı ve 1872'den sonra bir çok küçüklü büyüklü telgraf şirketini bünyesine alarak büyüdüğü belirtilmektedir.

[357] Başaran, **a.g.e**, s. 60

[358] Armand Mattelart, **İletişimin Dünyasallaşması**, İstanbul, 2001, s.17-21, Başaran, a.g.e, s. 60

Eastern Telgraf Şirketi'nin Osmanlı Posta ve Telgraf Nezaretiyle rekabete girerek fiyatlarını ucuzlattığı Osmanlı Telgraf gelirlerini kayba uğrattığı da görülmektedir[359]. Bu konuda Gazi Ahmet Muhtar Paşa 1911 yılında şunları söylüyordu: "*...Bizim buranın telgrafları ki, Mısır'a kadar gidiyor, orada bir Eastern Telgrafı vardı. Oradan Memur geldi buraya; ancak, fiyat indirmek için. Hattın bir miktar kısmından onlar da müstefid idiler. Tüccarın Avrupa kıtasına çektiği telgraflardan 15 para daha ehven istiyorlardı. Herifler muvazeneye baktılar ki, Eastern 15 para noksanına kabul ediyor. Herkes bizim telgrafla katiyen iş görmüyorlardı. Hepsi Eastern telgrafına müracaat ediyorlardı. Onu bütün biz alalım dedik, kandıramadık. Hâlâ da öyle kalıyor. Binaenaleyh bence işin idari cihetini böyle bir memur idare edemiyor.*"[360]

Eastern Telgraf Şirketi, yıllar boyunca önce Tepebaşı, sonra Galatasaray civarındaki Beyoğlu merkez şubesinde çalışmalarını sürdürmüştür. Dünyanın her yanındaki şubeleri ve geniş telgraf ağı ile Osmanlı Telgrafıyla rekabetine devam etmiştir[361].

Sait Paşa da anılarında Eastern şirketinin elinde olan telgraf hatlarına karşılık Alman ve Rusların da imtiyaz talebinde bulunduklarını anlatmaktadır: *"Eastern adlı İngiliz şirketi idaresinde olan telgraf kablosunun imtiyazına muadil olmak üzere Devlet-i Aliye tarafından Almanya tebasından birine bir kablo imtiyazı verildiğine dair Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın imzasıyla Almanya Sefaretinde bir kağıt var. Sefaret bunun icray-ı hükmünü istiyor. Telgraf Nezareti muhteviyatına şiddetle itiraz ediyor. Saraydan ise, Nazır-ı Müşarünileyhin imza ettiği varakaya şekl-i resmiyet ve mamuliyet verilmemek istenilmektedir. Atide görüleceği üzere Karadeniz'den başlayarak ve Marmara'dan geçerek Bahr-i Ahmer ve Bahr-i Sefid'de bir noktaya vasıl olacak bir kablo ruhsatı Rusya Sefaretinden de istida varakaten min el varaka İngiltere Donanması alelgafile payitahta bir saldırı hareketinde bulunursa Estern Kumpanyası İngilizlerin elinde olduğu için öyle bir saldırıyı vaktinde haber vermek mümkün olamayacağından Rusların elinde bir kablo bulunması Hükûmet-i Osmaniye'nin de yararına olacaktır. Ben gerek Tevfik Paşa kağıdının onaylanmasını ve gerek Rusya'nın girişimini tavik etmekteyim. Ma haza şimdilik iş ne Almanlar ne de Ruslar için bir netice iktisabına müsait halde değildir. Bakalım atide ne olur."*[362]

Eastern Telgraf Şirketi, 1882 yılında İstanbul'dan Selânik'e telgraf hattı çekmek için imtiyaz almıştı[363].

İngilizlerin elinde bir tekel durumundaki Denizaltı telgraf kabloları 1872 yılında toplanan Roma Uluslararası Telgraf Konferansında gündeme getirilmiştir[364]. Bütün Avrupa devletlerinin Birliğe katıldığı bu toplantıda İngiliz Hükûmeti, şirketlere bırakılmış olan telgraf hatlarını satın alarak tüm yönetimini eline aldığını açıklamıştır[365].

Roma Konferansına özel telgraf şirketlerinin temsilcileri de katılmışlardı. Denizaltı telgraf kablolarını kurup işleten bu şirketler genellikle İngilizlere aitti. Bunlar, 1.000.000.000 frank civarında toplam sermayeleriyle dünya çapında en güçlü sektörlerden birinin önderleriydiler[366].

Bu şirketlerin ulaştırdığı telgraflarda kendilerinin karar verdiği yüksek ücretler de sorun oluyordu. 1875'de Petersburg'da düzenlenen konferansta bu konuya değinilmiş ve Uluslararası

---

[359] **İrade,Tel- Pos**, 1496

[360] **MAZC**, Devrel, İç. Senesi:3, İnikat:68(11 Mayıs 1327) Posta ve Telgraf Nezaretinin, kabineye dahil bir bakanlık statüsüne getirilmesi için verilen kanan tasarısının tartışıldığı bir ortamda söylenen bu sözler aynı zamanda o dönemde sık sık yapıldığı gibi, Posta ve Telgraf Nezaretinin reform amacıyla idari bakımdan bir yabancıya teslim edilmesinin zararı üzerinde de fikir vermektedir.

[361] **HR.HMŞ. İŞO**, 49/8, Annuaire Oriental du Commerce, 1905, İstanbul, 1905, s. 160, 161; Annuaire Oriental de Orient 1914, İstanbul, 1914, s. 186, 187

[362] **Sait Paşanın Hatıratı**, cilt:2 İstanbul,1327, s.211

[363] **YA.HUS.**, 170/6

[364] Ali Ferruh, "*Telgraf İttihadi*", **Servet-i Fünun**, No.51, (20 Şubat 1307)

[365] **YA.RES**, 11/44, 7.7. 1298; Ali Ferruh, **a.g.m.**

[366] Ali Ferruh, **a.g.m**

Telgraf Birliği Sözleşmesindeki bazı maddeler değiştirilmiştir. 1879 Londra Telgraf Konferansında ise, fiyatlar düzenlenmiştir[367].

1885 Berlin Telgraf kongresinde de bir fiyat düzenlemesi yapılarak sözleşmeye bir bölüm eklenmiş böylece, uluslararası Telgraf Birliğinin kurulmasına giden yol tamamen açılmıştır. Uluslararası Telgraf Kongresinin imza edilmesi demek, aslında özel kablo şirketlerinin tekelinin de dizginlenmesi demekti. Bu yüzden ülkesinde Telgraf haberleşmesini şirketler eliyle yürüten Amerika Birleşik Devletleri Birlik fikrine pek sıcak bakmamıştır[368].

Sonuçta, 1886'da Amerikanın dışındaki tüm devletler Uluslar arası Telgraf Birliği Sözleşmesini imzalamışlardır. Posta Birliği gibi Telgraf Birliğinin de Viyana'da yapılan Konferansta alınan karar gereğince bir "Kalem Odası" ile Fransızca, İngilizce ve Almanca yayınlanan bir de gazetesi vardı[369].

Osmanlı Telgraflarının bir çok bağlantısı Eastern ve diğer bazı kablo şirketlerince yapılıyordu. Bu konu zaman zaman eleştirilmiş ve bunun güvenlik açısından tehlike arz ettiği ifade edilmiştir[370]. Namık Kemal tarafından Rodos adasında Mutasarrıf olarak bulunduğu sırada Rodos ve diğer Ege adalarının bağlantısını sağlayacak, böylece Yunanlıların Adalar üzerinde oynadığı oyunlara engel olunmasına yardımcı olacak bir telgraf kablo projesi geliştirmişti. Buna göre, Girit adasına bağlı kablodan yararlanılarak yeni bir hatla telgraf ağı genişletilebilirdi. Bu amaçla Namık Kemal, Bâbıâli'ye başvurmuş ancak teklif dikkate alınmamıştı[371]. Bu yüzden II.Meşrutiyet'in ilk yıllarında bile Bodrum ve İstanköy arasındaki telgraf haberleşmesi hâlâ kayıkla sağlanıyordu. Bu durumun ileride daha büyük sıkıntılara yol açmaması için geç de olsa Hükûmet tarafından bu işin ele alınması konusunda bazı girişimler de yapılmıştı[372]. Ancak bu kez gerçekten geç kalınmıştı. Benzer bir girişim, İlk Sadareti döneminde (31 Temmuz 1872- 18 Eylül 1872) Mithat Paşa tarafından da yapılmıştır. Hicaz Telgraf hattının yapılması, aradaki çöller ve olumsuz coğrafi koşullar yüzünden geri kalmıştı. Ayrıca aşiretler sık sık bu hatlara saldırıp telleri ve direkleri tahrip ediyorlardı. Hükûmet bunları gerekçe göstermiş ve buradaki hattın güvenliğini sağlamadan tamamlanamayacağını düşünerek ağır davranmıştı. Oysa, Hindistan Hattının da büyük bir bölümü böyle çöllerden ve aşiretlerin yaşadığı topraklardan geçiyordu ve İngilizler Hindistan Hattının güvenliğini sağlayabiliyorlardı. Bunu yaparken basit bir yöntem uyguluyorlar ve bu hatların güvenliğini aşiretlere bırakıyorlardı. aşiretlerden seçilen hat çavuşları sayesinde hatta bir zarar gelmiyordu. Eğer Osmanlı Hükûmeti de böyle bir yöntem izlerse, Hicaz ve Yemen'deki telgraf hatlarının Hacılar tarafından kullanılacakları için yalnız Cidde ve Mekke Merkezlerinin yıllık getirisi 20.000 lirayı aşacağı gibi, yönetim bakımından yararları da çok büyük olacaktı. Mithat Paşa bunun ne yolla yapılacağını da işaret etmişti: Kudüs telgrafından uygun bir yolla Cidde'ye ve oradan Yemen'e bir hat çekilerek bu iş başarılabilirdi. Mithat Paşa kısa süren ilk Sadrazamlığında bu işle yakından ilgilenerek gereken tellerin ve diğer malzemelerin Avrupa'dan getirtilmesini sağlamış ve diğer hatlar için gerekli inşaat malzemesi de Şam Valisi Sabihi Paşa marifetiyle hazırlanmıştı[373].

Mithat Paşa'nın üzerinde durduğu bu hattın önemi sonraki yıllarda daha iyi anlaşılmıştır. 1882'de Hicaz vilayetiyle haberleşmenin kesintisiz sürdürülebilmesi için burada çalışan telgraf

---

[367] Ali Ferruh, **a.g.m.** ; William Orton, **Goverment Telegraphs**, New York, 1870, s. 6 vd. Bu kitap Western Union Telegraph Company'nin yönetim kurulu başkanı olan William Orton'un görüşlerini ve Amerikan Hükümetine sunduğu raporları içermektedir. Kitabın ek kısmında Dünyadaki Telgraf hatlarının durumuyla ilgili 1868 ve 1869 yıllarına ait çeşitli istatistikler de bulunmaktadır.

[368] Ali Ferruh, **a.g.m,**

[369] Ali Ferruh, **a.g.m**

[370] **Tasvir-i Efkâr**, 29 Ağustos 1909, **Tasvir-i Efkâr**, 18 Ağustos 1909

[371] **Tasvir-i Efkâr**, 18 Ağustos 1909

[372] **Tasvir-i Efkar**, 18 Ağustos 1909

[373] Ali Haydar Mithat, **Tabsıra-i İbret**, İstanbul, 1325, s. 143

memurlarından üçünün Kahire'de Hidiviyet'in telgrafhanelerinde yetiştirilmeleri istenmiştir. Ayrıca, Suriye Telgraf Müdürü Emil Efendi'nin maaşının artırılması, Mısır'a gönderilen üç kişiden birine 1250, diğer ikisine de 1000 kuruş maaş verilmesi uygun bulunmuştu[374]. Telgraf Başmüdürü Emil Bey'den Hicaz Telgraf haberleşmesinin kesintisiz sürdürülebilmesi için ne yapılması gerektiği konusunda bilgi istenmişti[375].

Özellikle Yemen gibi yönetimin elini uzatmakta daima geç kalabileceği noktalarda telgraf kablolarının Eastern Kumpanyası aracılığıyla İngilizler tarafından işletilmesinin başka sakıncaları da vardı. Kablo şirketine ödenen miktar yalnızca resmi haberleşme için yıllık 8.000 liraya ulaşmaktaydı[376]. Bu şirket telgraflarda kelime başına 3,5 frank aldığı için çok acil olmadıkça özel haberleşme yapmak da halka ağır geliyordu. Bu haberleşmeden pay alan Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti de bu yüzden gelirden mahrum kalıyor, Kablo şirketine de yalnızca resmi haberleşme için para ödeniyordu[377]. İlginçtir ki, Mekke ve Medine arasında Telgraf hattı çekilmemişti. Bölgeye ait telgraflar Mekke'den kablo aracılığı ile Beyrut-Şam yolu izlenerek çekilebilmekte ve Böylece Medine'ye ulaştırılmaktaydı. Bu yüzden kablo şirketine büyük miktarda para ödenmesi gerekmekteydi. Ayrıca bir çok hatalar da yaşanıyor ve kablo şirketi tarafından telgraflardan mükerrer ücret alınıyordu[378].

Eastern Kablo Şirketinin yanında daha küçük çaptaki şirketler de Osmanlı haberleşmesinde rol oynamaktaydılar. Ancak, bunlar büyük kablo şirketleriyle rekabet edemedikleri için Osmanlı Hükümetinden ek bazı ayrıcalıklar istiyorlardı. Örneğin, Romanya Kablo Şirketi, 10 santimlik ek bir ikramiye talebinde bulunmuştu. Posta ve Telgraf Nezareti ise, kelime başına alınacak bu ikramiyenin diğer kablo şirketlerince de istenebileceğini öne sürerek bu konuda Hükûmeti uyarmıştı[379]. Yabancı bir şirketin elinde olan telgraf hatlarının dinlenmesi ya da bir anlaşmazlık durumunda kesilmesi hiç de uzak bir olasılık olmasa gerektir.

F) TELGRAFTA DIŞA BAĞIMLILIKTAN KURTULMA ÇABALARI:

Osmanlı Telgraf Hatlarının yabancılar tarafından kurulması, bunların tamir ve bakımlarının da yabancılar tarafından yapılmasına neden oluyordu. İlk yıllarda yetişmiş eleman sıkıntısının ortaya çıkacağı düşünülerek mümkün olduğunca çok yerli memurun yabancı görevlilerden bu işi öğrenmeleri için çalışılmışsa da teknik açıdan dışa bağımlılık sürmüştü. Telgraf dilinin Fransızca olması da ayrı bir sorundu. Mors makinelerinde kullanılan Latin alfabesi ile telgraf çekmek ve almak için bu alfabeye aşina eleman gerekiyordu. Bu yüzden başlangıçta tüm telgraf memurlarında ilk aranan koşul Fransızca bilgisiydi. Osmanlı arşivindeki belgeler incelendiğinde posta ve Telgrafla ilgili İradelerin pek çoğunda Hariciye Nezaretinin adı görülür. Bunun sebeplerinden biri, kuruluş yıllarından itibaren hem Posta hem de Telgraf Nezaretlerine yabancı dil bilgisine sahip, çoğunlukla da Tercüme Odası kökenli elemanların alınmasıdır. Bu yüzden Hariciye Nezareti'nin Posta ve Telgraf işleriyle ilgilenmesi doğaldır.

1855 yılında Telgraf Müdürlüğünün kuruluşundan iki yıl sonra sonra, Telgraf Meclis-i İdaresi, "*Türkçe ve Fransızca Muhaberat usulünü taallüm etmek*' üzere alınacak şakirtlerin eğitimlerinin düzenli bir hale getirilmesine karar vermiş ve bu amaçla hazırlanan iki nizamnameyi de Sadarete sunmuştu[380]. Telgraf Dilinin Türkçeleştirilmesi konusunda Mustafa ve Voliç Efendilerin başarılı çalışmaları sonunda, Türkçe Telgraf alfabesine kavuşulmuştu. Bu ilk alfabe,

---

[374] **YA.RES.**, 21/46
[375] **YA.RES**, 17/59
[376] **Tasvir-i Efkâr**, 29 Ağustos 1909
[377] **Tasvir-i Efkâr**, 29 Ağustos 1909
[378] **Tasvir-i Efkar**, 25 Ağustos 1909
[379] **Üç Gazete**, 26 Eylül 1908
[380] **İrade, Mecli-i Vâlâ**, 18565, bu Nizamnameler 24 Ekim 1859 tarihli I. Telgraf Nizamnamesine eklenmiştir. Bkz. **Düstur, Tertip I**, C. II, s. 348-362, Dokuzuncu Fasıl, 49 ila 61. Maddeler.

yeterince kullanışlı olmasa bile 1877 yılında İzzet Efendi döneminde yapılan düzenlemelerle mükemmel hale getirilerek Osmanlı Telgrafını büyük bir dertten kurtarmıştı[381]. Böylece daha geniş bir kitlenin telgraftan yararlanabilmesi sağlandığı gibi, Telgrafta yabancı memur, ya da her telgraf makinesinin başına Fransızca bilen muhabere memuru aramak zorunluluğu da ortadan kalkmıştı. Bununla birlikte Osmanlı Telgrafçılığında yabancı dille haberleşme de kesintisiz olarak sürdürülmüş ve bu amaçla yabancı dil bilen elemanların istihdamına da devam edilmiştir[382].

Ardı ardına telgraf şubeleri açılmaya başlanmıştı; ancak, telgraf makineleri ve bunlara ait diğer aksam Avrupa'dan getirtiliyor, bu da büyük bir gelir kaybına yol açıyordu. Üstelik her hangi bir anlaşmazlık durumunda Avrupa'dan parça gelmemesi telgraf haberleşmesini kesintiye uğratıyordu. Bu durumda Nezaretin bir takım önlemler alarak haberleşmeyi sağlam bir zemine oturtması kaçınılmazdı. Bu amaçla hem nitelikli teknik eleman yetiştirilmesi, hem de bu elemanların katkısıyla bir üretim ortamı sağlanması gerekiyordu.

a)Telgraf Mektebi:

İlk Telgraf haberleşmeleri hep Fransız diliyle ve Latin harfiyle yabancılar tarafından yapılıyordu. Telgraf gibi, bir devletin en önemli haberleşme ve haber alma aracı olan bir kurumun yabancıların elinde ve yönetiminde bulunmasında ve haberleşmenin yabancı diller ve harflerle yapılmasındaki büyük sakıncalar Hükûmet tarafından göz önünde tutularak Yabancı dil bilen gençlerin Telgraf İdaresine girmesi için teşviklerde bulunulmuş[383] ve Feyzi bey adında Bâbıâli Tercüme Odası Katiplerinden birisi bu sırada Telgraf haneye geçerek ilk Türk Muhabere memuru olarak göreve başlamıştır[384].

Bununla birlikte kendisiyle aynı konumda olan biri daha vardır ki, onun yaptıkları daha büyük önem taşımaktadır. Bu kişi ilk Türkçe Telgrafı çekme başarısını gösteren ve Türkçe Telgraf alfabesini bulan Mustafa Efendidir. Mustafa Efendi Varna Bükreş hattında bu hattın Başmüfettişi Le Comte Enklês'in yanına verilen ve Telgrafın ne şekilde kullanıldığını öğrenmekle görevlendirilen tercüme odası katiplerinden biriydi[385]. Çalıştığı süre içinde Telgraf alfabesinin Fransızca'ya bağlı kalmaktan kurtarılabileceğini haberleşmenin pekala Türkçe de yapılabileceğini anlayarak İstanbul'a dönünce bu işi bir layiha ile hükümete bildirmiş ve o yıl Feyzi Bey ile Zemci Beye Türkçe haberleşme yöntemini göstermiştir[386].

Mustafa Efendi biraz sonra Edirne Telgrafhanesi Müdürlüğüne getirilerek 16 Şubat 1277 (1861) tarihinde 128 kelimelik ilk Türkçe Telgrafı İstanbul'a çekmiş ve başarısından dolayı kutlanmıştır[387].

Hükûmet Telgraf haberleşmesini Türkçeleştirmek ve Türk Muhabere memurlarına bu işi benimseterek yabancıların Telgraftaki varlığına son vermek düşüncesi ile daha önce 1277 nizamnamesi ile bir Telgraf Memur Mülazımı Mektebi açmıştır. Bu mektep Soğukçeşme'de sonraları Adli Tıp Dairesi olarak kullanılan binanın yerinde bulunan bir tahta binada kurulmuştu. Eğitim süresi 2 yıldı Öğrencilere ayda 250'şer kuruş aylık verilirdi[388].

---

[381] İlhan Tekeli-Selim İlkin, "*Osmanlı İmparatorluğunda 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Nafıa Programları ve Teknoloji Gelişimi Üzerine*", **Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi**, Sayı:3 (Nisan 1992), s. 45

[382] Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Telgrafında Dil Konusu", **A.Ü.İ.F.Dergisi**, Cilt:XXVI, (1983), s. 758

[383] Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, Cilt: II, İstanbul, 1940, s. 517

[384] Sonradan, Posta Nazırı ve Şehremini olmuştur. Biyografisi için bkz. **İstanbul Şehreminleri**, İstanbul, 1328 s. 134 , Mehmet Ali, "*Posta ve Telgraf Nazırı Feyzi Bey*", **PTM**, S.167(İstanbul 1331)

[385] Onunla bu göreve atanan diğer bir Tercüme Odası mensubu da Voliç Efendidir. Nesimi Yazıcı, "*Osmanlı Telgrafında Dil Konusu*", **A.Ü.İ.F.D.**, Cilt XXVI, (1983), s. 753
Ergin, **a.g.e.**, s. 518, 519

[387]Ergin, **a.g.e**, s.519, Yazıcı, **a.g.m**, s. 759'da ilk Türkçe Telgrafın çekildiği tarih konusuna da açıklık getirmektedir. Yazıcı, arşiv belgelerinden yola çıkarak yaptığı takvim hesaplamaları sonucu ilk Türkçe Telgrafın, 3 Mayıs 1856 Cumartesi günü saat 11,507de çekildiğini belirtmektedir.

[388] **Darüşşafaka Tarihi**, İstanbul, 1998, s. 21

Bu okulda, Telgraf tekniğinin tarihi, Elektrik teorileri , pillerin yapılışı ve kullanılışı, elektrik akımı, mıknatıs konuları, telgraf aletleri bunların kullanış şekilleri, postaların düzenlenmesi, iletişim ağının kurulması, gibi teorik dersler öğleden önce, muhasebe yöntemi, telgraf haberleşmesi, telgraf işletmesi ve yönetmelikleri gibi dersler de öğleden sonra pratik yapılarak öğretilmekteydi[389].

Askeri okullardan başka henüz değil yüksek okulların orta okul ve liselerin bile açılmadığı, Bilim ve Teknik düşüncesinin yerleşmediği ve tabii ki bilim ve teknik kitapları yazılıp basılmadığı bir dönemde bu meslek okulunda böyle bir eğitimin verilmiş olması dikkate değerdir. Bu dersleri kimler nasıl ve hangi kitaplardan okutuyorlardı bu konuda pek fazla bilgi yoktur. Bununla birlikte okul iki dönem öğrenci yetiştirdikten sonra anlaşılamayan bir nedenden dolayı kapatılmıştır[390].

1871'de Telgraf İdaresi Meclisince verilen bir karar üzerine 11 yıl sonra okul yeniden açılmıştır. [391]Ancak, bu okul diğeri gibi teorik dersler üzerinde durmamış daha çok pratiğe yönelik meslek dersleri gösterilmek yoluna gidilmiştir. Bu ikinci dönem okul, 4 sınıf olarak düzenlenmiş ve öğrencilerine sınıflarına göre maaş verilmeye başlanmıştır. Okul bu haliyle 9 yıl yaşadıktan sonra yönetimindeki düzensizlikler ve öğrencilerinin yeterince ilgi görmemesi gibi nedenlerle sadaretin bir tezkeresi ile kapatılmıştır.

Feyzi Bey, Posta Nazırı iken yeni açılan Telgraf fabrikasını, Telgraf mektebinin bir laboratuarı olarak kabul etmiştir[392].

1870'lerin başında, Telgrafçılığın, tekniğin ilerlemesi oranında ve dönemin ihtiyaçlarına göre bütün uluslarca elbirliğiyle ilerletilmesi gerektiği düşüncesi oraya çıkmıştı. Bunun bir ürünü olarak, İtalya hükûmeti tarafından, Telgraf idarelerine uzman memur yetiştirmek amacıyla Zürih'de bir yüksek Telgraf Mektebi açılması hakkında Avrupa devletlerine teklifte bulunulmuştu. Osmanlı Devleti de bu teklifi alan ülkeler arasında idi. Ancak, Bâbıâli, bu teklife sıcak bakmamış konuyu kendi okullarında vereceği eğitimle halletmek yoluna gitmiştir. Gülhane'de bulunan Sultani Mektebinin programına 15 Temmuz 1872 de Telgraf tekniğine ait dersler eklenmesi yoluyla gerekli olan Uzman Telgraf memurlarının İstanbul'da yetiştirilmesi istenmiş ise de bunun pek yararı görülmemiştir. Çünkü, Sultani Mektebi ya da diğer adıyla Galatasaray Lisesi Fransızca eğitimde bulunduğu için Fizik, Kimya, Elektrik ve Geometri gibi Telgrafçılıkta gerekli olan Bilim ve Teknik okutuluyor diye seçilmişti. Halbuki Galatasaray Lisesine genellikle gayrı-müslim, Levanten yada zengin, Saraylı çocukları gidiyorlar ve gözleri daha yüksek memuriyetlerde olduğu için Telgrafçılığa pek ilgi göstermiyorlardı. O dönemde Galatasaray düzeyinde; fakat, Türkçe eğitimde bulunan ikinci bir lise daha vardı.; Darüşşafaka . Telgrafçılığın gerektirdiği yeni bilimler, teknikler bu okulda da özellikle Harbiye, Erkân-ı Harbiye ve Tıbbiye gibi yüksek okulların deneyimli hocaları tarafından öğretiliyor bunun yanında Fransızca'ya da önem veriliyordu. Kaldı ki, öğrenciler zengin çocukları değil fakir ve yetim kimselerdi[393].

İşte bu amaçla 1880 de Darüşşafaka programına ek olarak Elektrik dersleri konuldu ve öğretmenliğe Telgraf idaresinde Fen memuru olan Fransız Emil Locaine, Muavinliğe de Raif Bey getirildi. Böylece hem Telgraf mektebi sorunu halledilmiş; hem de Darüşşafaka'dan mezun olacak öksüz ve yetim çocuklara geçimlerini sağlayacak bir meslek verilmiş oluyordu[394].

Elektrik ve telgraf dersi Darüşşafaka'nın son sınıfında okutulur ve mezunlar Telgraf Nezareti Fen Kalemine memur olarak atanırlardı. Daha sonra içlerinde bazıları ki, bunlar en iyi

---

[389] Ergin, **a.g.e**, s. 519, 520
[390] Ergin. **a.g.e**, s.520
[391] **İrade, Dahiliye**, 22 Şevval 1288.
[392] Hüsnü Sadık (Durukal), "*Osmanlı Telgraf Fabrikası*", **PTM**, S.220, İstanbul, 1337, s. 276 vd.
[393] **Darüşşafaka Tarihi**, s. 21, 22,
[394] Kalmuk, **a.g.m**, s. 29

dereceyle mezun olanlardı, bu yüzden yüksek öğrenim görüp Mühendis olmak üzere Fransa'ya gönderildiler[395].

Pariste bulunan yüksek Telgraf mektebinde Mühendis olmak için 1883'de Fahri, Mustafa Fuat, Şevki ve Salih Zeki 1885'de Mehmet Ali, Mustafa Nesimi, 1887'de Mehmet Emin ve Mustafa İhsan, 1889'da Mehmet Sayıt ve Mehmet Ferit 1891'de Giritli Hüseyin ve Mazlum Fransa'ya gönderilmişledir. Her iki yılda bir genellikle iki Darüşşafaka mezununu Paris'deki Yüksek Telgraf Mektebine gönderilip burada ülke için değerli Telgraf Mühendislerinin yetiştirilmesi bir yöntem olarak benimsenmiş iken 1892 yılında Paris Darülfünun talebesinin bir gösteri yürüyüşü yapması ve bu yürüyüşe Paris'te siyasetle uğraşan diğer bazı Türk öğrencilerin de katılmış olması yüzünden bütün Türk öğrenciler İstanbul'a çağırılmış ve onlarla birlikte Darüşşafaka'lılar da henüz eğitimlerini tamamlayamadan dönmek zorunda kalmışlardır. Bundan sonra uzun süre bir daha Paris'e öğrenci gönderilmemiştir[396].

O tarihten ikinci Meşrutiyet'e kadar geçen süre içinde Darüşşafaka'dan başka Telgraf eğitim ve öğretimi veren herhangi bir kuruma rastlanmamaktadır; ancak, Avrupa'dan eğitimlerini tamamlayıp dönen Darüşşafaka'lılar önce kendi okullarında sonra diğer yüksek okullarda Geometri, Matematik ve diğer Fen derslerini okutmuşlar; Umum Müdürlük hatta Nazır Muavinliği gibi görevlere kadar yükselerek yeteneklerini göstermişler, ayrıca, öğrendiklerini uygulayarak bir çok uzmanın yetişmesinde rol oynamışlardır.

Bunlardan özellikle Salih Zeki Bey, Mühendis ve Bahriye Mekteplerinde, Fahri, Mehmet Emin ve Hasan Ferit Darüşşafaka ve Darülmuallimin de liselerde Telgrafçılık, Elektrik ve diğer fen derslerini vermişlerdir.

Tüm bu gelişmelerde ve Darüşşafaka'nın bu parlak dönemin oluşmasında Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendinin çalışmalarının da unutulmaması gerekir. Osmanlı Posta ve Telgraf Nezaretine gerekli uzmanların yetiştirilmesi konusunda Nazır İzzet Efendi'nin payı büyüktür. Telgraf İdaresine Muhabere Memuru olarak giren, Müdürlük, Müfettişlik, Başmüdürlük, Nezaret Muavinliği gibi görevlerden sonra iki kez Nazırlık yapmıştır. 1880'den 1888 tarihine kadar süren ikinci Nazırlığı sırasında Darüşşafaka'nın son sınıf programlarına Elektrik ve Telgraf derslerinin konmasını sağlamıştır[397].

İzzet Efendi, Darüşşafaka'nın İdare Hey'eti Reisliğini de üzerine alarak bilgili ve dil bilir elemanlar yetiştirilmesi konularıyla yakından ilgilenmiş ve en iyi derece ile okulu bitirenlerin eğitimlerini tamamlamak üzere Avrupa'ya gönderilmelerine yardımcı olmuştur[398].

İkinci Meşrutiyetten sonra Paris'e öğrenci gönderilmesi yeniden gündeme gelmiş 1908 sonbaharında Darüşşafakalılardan Hüsnü Sadık, Abdürrezzak, İsmail Hakkı, Ali Ulvi ve başka okul mezunlarından Baha Tali, Posta ve Telgraf Nezaretince seçilerek Posta ve Telgraf Müfettişliği ve Başmüdürlük hakkında yeterli donanıma sahip olabilmeleri amacıyla Paris'e gönderilmişlerdir.

Birkaç yıl sonra Telgraf, Telsiz Telgraf, Telefon ve Elektrik konularında eğitim almak üzere yine Fransa'ya Posta ve Telgraf Nezareti tarafından üç öğrenci gönderilmesi kararlaştırılmış, bu amaçla bir yarışma sınavı açılmış ve sınavı Abdüllatif ve Hasan adlarında iki Darüşşafaka'lı ile dışarıdan Agop Efendi kazanmıştır[399].

Bununla birlikte 1908 devriminden birkaç yıl önce Telgraf Nezareti binası yanında biri ev kiralanarak orada Darüşşafakadan mezun olup Telgrafçı olarak görevlendirilenlere bir yıllık kurs

---

[395] Hüsnü Sadık Durukal, " İlk Telgraf Mühendislerimiz", **Ark**, S. 2 (Nisan 1957), s. 4
[396] Durukal, **a.g.m.** s. 6, 17
[397] Hüsnü Sadık Durukal, "*İlk Telgraf Mühendislerimiz*", **Ark**, S. 2 (Nisan 1957), s. 4
[398] Hüsnü Sadık durukal, "*Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendi*", Güvercin, S. 5 (Temmuz 1956) , s. 5; Mehmet Ali, " *Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendi*", **PTM** , No.189, (Kânunusani 1332)
[399] Ergin, **a.g.e**, 523

verildiği bilinmektedir. Bu kursun amacı o zamana kadar Mors'la çalışan Telgrafçılara Hüg ile Telgraf çekmek ve almak yöntemlerinin öğretilmesi idi. Fakat, ikinci Meşrutiyetten sonra Posta ve Telgraf İdaresi Darüşşafaka'dan çıkanlara kapılarını kapamış onlar da yüksek okullara devam ederek başka meslekler edilmiş ve bu durum karşısında Darüşşafaka programından Telgrafçılık dersi çıkarılmıştı. Bununla birlikte uzman Telgrafçı konusunda başlayan sıkıntılar dolayısıyla 1909 yılında *Telgraf Mekteb-i Âlisi* adıyla Telgraf binası içinde yeni bir mektep açılmasına gerek duyulmuştur[400].

Bu okulu açanlar, yönetenler, dersleri verenler, tamamen Darüşşafakalılardı. Telgraf Mekteb-i Âlisi'nin Müdürü, aynı zamanda medeni hukuk ve İdare Hukuku Öğretmeni olan Şükrü Bey idi. Fransızca Öğretmeni Mustafa Fuat Bey, Telgraf ve Elektrik Öğretmeni Mehmet Emin bey, Geometri Öğretmeni Mustafa Suphi bey Matematik Öğretmeni Hasan bey, Telgraf işletmesi ve yönetmelikleri Öğretmeni Hüsnü Sadık bey, Posta Öğretmeni Ahmet Avni Bey Kitabet Öğretmeni Ali Kâmi Bey ve bir yandan Posta ve Telgraf Mecmuasına her biri birbirinden değerli yazılar yazarak diğer yandan meslek dersleri vererek eğitimin en büyük destekçilerinden biri olan Mehmet Ali Bey, hepsi Darüşşafakadan yetişmiş ve mesleklerini çok seven kimseler idiler[401].

Darüşşafaka'da Elektrik ve Telgrafçılık eğitiminin asıl yararı Birinci Dünya Savaşında ortaya çıkmıştır. Hükûmet Telefon şirketinden Telefon işletmesini devralıp bütün yabancı İşletme ve Fen Memurlarına izin verdiği sırada Telefon İdaresini eskisinden daha iyi çalıştıranlar bütünüyle Darüşşafaka mezunları idiler.

Birinci Dünya Savaşından sonra da eğitimini sürdüren Posta ve Telgraf Mektebi 1923'de bir ara kapatılmış; ancak 1924'de yeniden eğitime başlamış. 1931 buhranında tasarruf amacı ile yeniden kapatılmış. 1933'de tekrar açılmış hatta bir aralık Ankara'ya taşınmış ise de burada gelişemeyerek İstanbul'a getirilmiş Mühendis Mektebi içinde bir bölüm olarak eğitime devam etmiştir[402].

b)Telgraf Fabrikası:

Osmanlı Telgraf hatları kullanıma girdikten sonra bunların bakım ve onarımları ile ilgili olarak düzenli çalışmaların yapılması gerekliliğinden hareketle, öncelikle onarım gruplarının oluşturulduğu görülmektedir. Bu onarım gruplarının iki yönden değerlendirilmesi gerekmektedir. Birincisi, telgrafhanelerde onarım işlemlerinin nasıl yapıldığı, ikincisi de bu konudaki kanun ve yönetmeliklerin neler olduğudur[403].

Osmanlı Hükûmeti, telgrafın kurulmasından itibaren hatların korunması için bazı kanunlar çıkarmıştır. Örneğin hatları kesenler hakkında bir kanun çıkarıldığı,[404] hat boyunca bekçilerin bulunacağı kulübelerin yapıldığı[405] , süvari ve piyade çavuşları tayin edildiği[406] , ayrıca telgraf ve hat müfettişlerinin görevlendirildikleri saptanabilmektedir[407]. Daha sonraki yıllarda ise telgraf çavuşlarını revolver taşımaları konusunda izin çıkarılmıştır[408].

---

[400] **Darüşşafaka Tarihi**, s. 22

[401] **Türkiye'de İlk Halk Mektebi Darüşşafaka**, İstanbul, 1927, s. 74

[402] Ergin, **a.g.e**, s. 523

[403] Nesimi Yazıcı, "*Osmanlı Telgraf Fabrikası*", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 22 (Şubat 1983), s. 70, 71

[404] "*Hutut-u Telgrafiyenin Kat'ı ve Tatiline İsticar Edenler hakkında Tayin ve Tahdit olunan Cezalar*", **Meclis-i Tanzimat Defteri**, no: 1, s.42

[405] **İrade, Meclis-i Mahsus**, 74, **İrade, Hariciye**, 6739

[406] **İrade, Dahiliye**, 21561, 21712, İrade, Meclis-i Vâlâ, 13516, 13856; Telgraf Kanunun Fasıl 10, madde 62-71 "telgraf hattı muhafazasına memur süvari ve piyade çavuşları vazife-i zimmet ve memuriyetlerine dairdir", Fasıl, 11, madde 72-75, "Çavuşların kabahatleri vukuunda icra olunacak mücazat beyanıdır."

[407] Hutut-u Telgrafiye Müfettişlerinin Suret-i hareket ve Memuriyetlerine Dair Talimat-ı Mahsusa", **Düstur**, Tertip I, Cilt:II, s. 366-373

[408] **İrade, Tel-Pos**, 788/7, 10/88

Telgraf Müdürlüğü ilk yıllarda, tamamen Avrupa'dan getirtilen telgraf makine ve makine parçalarının yalnızca onarımı ile ilgilenmişti[409]. Bunun için önceleri Fransızlardan yararlanıldığına dair bazı belgeler mevcuttur[410]. Telgraf malzemelerinin dışarıdan getirilmesi 1869 yılına değin sürmüştür[411].

Hatların giderek yoğunluk kazanması ve yeni hatların çekilmeye başlaması ile birlikte bunların onarımı ve işleyişlerinin denetlenmesi giderek zorlaşmaya başlamış, bu işlere yardımcı olarak Avrupa'dan eleman getirtilmesi pahalıya mal olacağından yerli elamanların yetiştirilmesinin uygun olacağı 1856'dan itibaren Telgraf Komisyonu tarafından ifade edilmeye başlanmıştır[412]. Telgraf Komisyonu tamirci yetiştirilmesi için ilginç bir girişimde bulunmuştur: saatçiliği bilenlerin telgraf tamiri konusunda daha başarılı olacakları düşünüldüğünden saatçi kalfalarından Süleyman Efendi ve Josef bu iş için uygun görülmüşlerdi, iki ay süreyle telgrafhanedeki makinecilerin yanında telgraf tamirini öğrenmeye çalışmışlardır. Bunların ileride açılacak Telgraf merkezlerinde görevlendirilmeleri kararlaştırılmıştır[413]. Aynı şekilde Mikail Efendi adındaki bir diğer saatçi esnafı da "*kuvve-i elektrikiye ve telgraf makinelerinin tamirini ve buna müteferri feni dahi*" öğrenmesi amacıyla Varna Telgrafhanesinde görevlendirilmiştir[414]. Tamirci Mikail'in, 1859 yılında, 400 kuruş olan maaşı 1000 kuruşa yükseltilmiştir[415]. Saatçilerin daha sonraki yıllarda da Telgrafçılık hizmetlerinde görev aldığı görülmektedir. Örneğin, Sadaretten Telgraf Müdürlüğüne yazılmış 30 Mayıs 1870 tarihli yazıda "*Telgraf makinelerinin inşa ve tamircisi Süleyman Efendi'nin vefatına mebni, yerine Saatçi Mehmet Şükrü'nün tayini*" kaydı yer almaktadır[416].

Telgraf Müdürlüğünde çalışan bu görevlilerin sistemli olarak yeni parça üretmedikleri yalnızca onarım işiyle ilgilendikleri görülmektedir[417]. Zaten merkezde bulunan iki kişilik kadro ile daha fazla bir şey yapılması da oldukça güçtür. İstanbul Merkezindeki tamirci ve makineci gibi görevliler bir ölçüde taşralarda da bulunuyordu. Bunlar daha büyük merkezlerde stajyer olarak çalışıp daha sonra taşraya gönderiliyorlardı[418]. Bunların gerçek anlamda planlı bir eğitime tabi tutulması ise Ocak 1861'de ilk Telgraf Okulunun açılmasından sonra gerçekleşmiştir denilebilir. Bu okulda öğrencilere yalnız telgrafa ait teorik ve pratik bilgiler verilmiyor, aynı zamanda mors makineleri, bunların onarımı, ile hatların kurulması ve bakımı konularında belli bir beceri sağlamaları için pratik çalışmalar yaptırılıyordu[419].

Telgraf Müdürlüğü, genişleyen hatlara rağmen uzun yıllar telgraf alet ve makinelerinin üretilmesi konusunda büyük bir girişimde bulunmamıştır. Yalnızca Gülhane Parkı yakınında Terzihane olarak bilinen binanın bir odasını bu iş için ayırmıştır[420]. Telgrafhaneye ait tamir işleri burada yapılmıştır.

Terzihane binasında ilk üretim işinin başlaması Telgraf Müdürü Feyzi Bey (21 haziran 1868-21 Eylül 1871) dönemine rastlamaktadır[421]. Böyle bir girişimde başarı umutları iki olayla yeşermiş olmalıdır: Bunlardan ilki, daha önce adından söz ettiğimiz Varna Telgrafhanesi görevlisi Mikail Efendi'nin yaptığı telgraf makinesidir. O dönem Telgraf Müdürü olan Mehmet Emin Bey, Mikail Bey'in becerikli ve sanatkâr bir kimse olduğunu ifade ederek bir süredir telgraf makinesi

---

[409] Yazıcı, **a.g.m**, s. 71
[410] **İrade Dahiliye**, 22954,
[411] **İrade, Dahiliye**, 41921
[412] **İrade, Hariciye**, 7218
[413] **İrade, Hariciye**, 7218, Yazıcı, **a.g.m**, s. 72
[414] **İrade Hariciye**, 9364, Yazıcı, **a.g.m**, s. 72
[415] **İrade, Hariciye**, 9364
[416] **Bâbıâli Evrak Odası, Ayniyat Defteri**, No:1006
[417] Yazıcı, **a.g.m**, s. 74
[418] **Düstur, Tertip I**, c.II, s. 348-362
[419] **Düstur, Tertip I**, c. II, s. 366-7, **Ceride-i Havadis**, no: 1029, 21 Şaban 1277
[420] Mehmet, Ali, *Posta Mebahisi*, **PTM**, S. 166, (İstanbul 1330), s. 1950
[421] Yazıcı, **a.g.m**, s. 75

yapmaya uğraştığını ve tamamen kendisinin ürettiği bir makineyi İstanbul'a getirdiğini, makine üzerinde yapılan denemelerin olumlu sonuçlandığını ifade etmektedir[422]. Tamirci Mikail'in yaptığı makinelerden bir tane de İstanbul'da üretilmiş ve bunun Paris'ten getirilen makinelerden yarı yarıya daha ucuza mal olduğu görülmüştür[423]. Bu olaydan sonra tamirci Mikail'in neden 600 kuruş zam aldığı da açığa kavuşmaktadır.

İkinci girişimin adresi yine Varna telgrafhanesidir. Burada Mikail Efendi'den sonra görev yapan Makineci Besim Efendi, bütün parçalarını kendisinin imal ettiği bir telgraf makinesini idareye sunmuştur. Sadaret'in 25 Temmuz 1861 tarihli arzından anlaşıldığına göre, yeterli alet bulunmadan imal edilen bu makine gayet iyi işlemektedir. Besim Efendi ve arkadaşları, makinelerin Avrupa ayarında olabilmesi için 10.000 kuruşluk alete ihtiyaç duyduklarını ve bu olanak sağlanırsa daha iyisini de yapabileceklerini bildirmişlerdir. Makine üzerindeki denemeleri yapan kişi de o dönemde Mûsıla-i Ecnebiye Memuru olan Emil (Locaine) Efendi'dir. Avrupa'dan 300 Franka getirilen makine İstanbul'da 650 kuruşa mal edilebilmiştir[424].

Bu iki girişimin dışında Beyrut Telgrafhanesi makinecisi Mehmet Efendi, telgrafhanede kullanılan matbu evrakın basılabilmesi için bir makine icat etmişti[425]. Mehmet Efendi'nin makinesi ile basılan evrak İstanbul'a gönderilmiştir.

Bu münferit çalışmalar her ne kadar seri üretim için bir ateşleyici olmasalar da özellikle Feyzi Efendi döneminde girişilen üretim faaliyetlerine cesaret vermiş olmalıdır. Feyzi Bey, Terzihane'deki tamirhane'yi "*Makine Fabrikası*" haline getirmiştir[426].Hüsnü Sadık Durukal, bu konuda bazı bilgiler vermektedir. Onun aktardıklarına göre, 25 Mayıs 1869 tarihinde Feyzi Bey tarafından yazılan bir tezkerede, Terzihanede ayrılan odaların yetersizliğinden bahsedilerek Terzihane içinde daha geniş bir yer verilmesi istenmiştir[427]. Yine Hüsnü Sadık Bey'e göre, Osmanlı Telgraf fabrikasının kuruluş tarihi Mayıs 1869'dur[428]. Bu görüşü doğrulayan bir belgeye göre Fevzi Bey, Nafıa nezaretine 11 Ekim 1869 tarihinde gönderdiği bir yazı ile, telgraf makinelerinin İstanbul'da yapıldığını bildirmektedir[429]. Feyzi Bey bu yazısına ayrıca; telgraf müdürlüğünün teknik bürosundan aldığı sağlamlık belgesini de eklemiştir. Sadaretten gelen yanıtta da, o zamana değin telgraf makinelerinin Avrupa'dan getirtildiği, ancak bunların fiyatlarının 400 frank gibi yüksek bir meblağ tuttuğundan ve çabuk bozulduklarından bahsedilerek, bunların onarımı için Avrupa'dan parça getirtildiği ve bunun da bağımlılığı artırdığı belirtilmiştir. Bu bağımlılığın ortadan kaldırılabilmesi için 1869-70 yılı bütçesine konan 200 makine alımı karşılığında ödenecek paranın küçük bir fabrika kurularak iki ay içinde bunlardan 100 adedinin İstanbul'da üretilmesine harcanması istenmiştir. Bu makineler denildiği gibi iki ayda tamamlanarak teslim edilmiş ve teknik büro (Telgraf İdaresi Fünun Kalemi) tarafından denenerek sağlamlıkları onaylanmıştır[430]. Bu makineler Avrupa'dan getirilenlerden daha kullanılışlı oldukları gibi her biri sadece 250 franka mal edilmiştir. Bu da makine başına 150 frank kâr demektir. Bu başarılarından dolayı Başmakinist Bülyan Efendi ve arkadaşlarına çeşitli rütbelerden nişanlar verilmiştir. Makinelerden bir tanesi de padişaha sunulmuş ve padişah Abdülaziz bu çalışmaları onaylamıştır[431].

---

[422] **İrade, Hariciye,** 9364
[423] **İrade, Hariciye,** 9369
[424] **İrade, Hariciye,** 10345
[425] **İrade, Meclis-i Vâlâ,** 22115
[426] Yazıcı, **a.g.m,** s. 76
[427] Hüsnü Sadık (Durukal), "Osmanlı telgraf Fabrikası", **PTM**, Sayı: 220, İstanbul, 1337, s. 276-283
[428] Hüsnü Sadık(Durukal), **a.g.m,** s. 276 . Durukal Darüşşafaka'dan yetişmiş, Paris'te Posta ve Telgraf Okulunda yüksek eğitim görmüş, elektrik mühendisi olarak İstanbul'a döndüğünde Telgraf İdaresinde görev almıştır. Posta ve Telgrafçılık konusunda uzmanlığını gösteren yazılar yazmıştır. Ölümünden sonra kitapları İstanbul Belediye (Taksim Atatürk) Kütüphanesine verilmiş ve adına burada bir bölüm açılmıştır.
[429] **İrade, Dahiliye,** 41921
[430] **İrade, Dahiliye,** 41921
[431] **İrade, Dahiliye,** 41921

1871'e gelindiğinde artık fabrika ürettiği alet ve makineleri koyacak yer bulamamaya başlamış, bu arada üretim de çeşitlenmiş, yedek parça ve döküm aksamların hazırlanması için bir planya makinesi gereksinimi ortaya çıkmıştır[432].

1874'de ise, fabrika binasının iyice yetersiz kaldığı görülmüş ve ahşap demirhane, inşaatı biten yeni kârgir binaya taşınmıştır. 1876'da da Terzihane'nin yıkılmasına ve yerine Askeri Rüştiye yapılmasına karar verildiğinde, bu sırada Telgraf Fabrikası ile aynı binada bulunan Posta ve Telgraf mektebinin de başka bir yere taşınması gerekmiştir. Bunun üzerine eski Şeyhülislamlardan Ahmet Muhtar Efendi'nin Çemberlitaş'ta Sultan Mahmut türbesinin karşısında bulunan konağı 13 lira aylık kira ile tutulmuş ve Fabrika ile Mektep buraya taşınmıştır[433].

1881 yılında alınan bir kararla, Telgraf fabrikası Gülhane Parkı girişinde inşa edilen binanın alt katında faaliyetine devam etmişse de, kısa sürede burası da yetersiz kalmış ve bir tadilat yapılarak bina genişletilmiştir[434].

1894 depremine kadar üretime devam eden Fabrika, depremden sonra Ahırkapı'da Raif bey tarafından işletilen kereste fabrikasına taşınmış, 1896'da tekrar Sarayiçi'ne dönmüştür[435]. En son 1916 yılında yeni bir bölüm eklenmiş ve burada çalışmaya devam etmiştir[436].

Telgraf Fabrikasının saptanabilen ilk Müdürü 3 Haziran 1876'da Fabrika ile birlikte okulla da ilgilenmek üzere atanan Hacı Zühtü Bey'dir[437]. Daha sonra sırasıyla, Acemyan Efendi (1878-1882), Raif Bey (1882-1898), Ferit Bey (1898-1909) ve son olarak Madelli Efendi, Mehmet Ali Efendi (Özkardeş)ve Nahit (İpekoğlu) Beylerdir[438].

Fabrikada çalışan işçilerin sayısı ile ilgili net bir bilgiye ulaşamasak da 1871 yılında Posta ve Telgraf İdareleri birleştirildiği zaman, Fabrikada Başmemur Besim Efendi ile birlikte üç memurun bulunduğu bilinmektedir[439].

1873 tarihli bir belgeye göre de Fabrikada, 11 işçinin çalıştığı görülmektedir ki bunlar, Veysi Kalfa, Nurullah Usta, Nuri Efendi, Mustafa Usta, Mehmet Ağa, Aleksan, Tiran, Maksut, Osman ve Haşim Kalfalar ile Osman Ağadır. Bu işçi ve ustaların yevmiyeleri de sekiz ile on sekiz kuruş arasında değişmektedir[440].

Haziran 1876'da Zühtü Bey'in Fabrika Müdürlüğüne getirişi sırasında oluşturulan kadroda işçi sayısı gösterilmemiştir Ancak 15-20 civarında olmalıdır[441]. Bu arada ileride Fabrikanın emektarı olarak anılacak olan Manuk Usta da 1876 yılında işe başlamıştı[442]. Manuk Efendi, 1893'de 500 kuruşla Ustabaşı, 1907'de 700 kuruşla Ambar Memuru olmuştur. 1914'de emekliye ayrılan Manuk Usta fabrikada kendi çabalarıyla galvanometre cihazları imal etmeyi başarmıştı. Manuk Usta'nın ölümünden birkaç gün önce, Hüsnü Sadık Durukal'a anlattıkları fabrikanın çalışma biçimi hakkında ilginç bilgiler vermektedir:

"*Fabrika Sarayiçine nakledildiği tarihe (1881) kadar tezgahlar ayakla işletilirdi. Benim zamanımda biri büyük, diğer ikisi küçük 3 torna tezgahımız vardı. Pafta ve diğer aletleri ben imal ederdim. Senede ortalama, teferruatı ile birlikte 25 kadar Mors makinesi yapabiliyorduk. Dekolte*

---

[432] Hüsnü Sadık (Durukal), **a.g.m**, s. 278
[433] Hüsnü Sadık (Durukal), **a.g.m**, s. 278, 80
[434] Yazıcı, **a.g.m**, s. 78, **İrade, Tel-Pos**, 11/2
[435] **İrade, Tel-Pos**, 1757/4
[436] H.Sadık (Durukal), **a.g.m**, s. 279
[437] Salname, **sene** 1294, s. 322, H. Sadık (Durukal), **a.g.m**, s. 280.
[438] H.Sadık (Durukal), **a.g.m**, s. 280, Hüsnü Sadık Durukal, "*PTT Fabrikası Kuruluşunun Doksanıncı Yıldönümü*" **Ark**, s. 17, Mayıs 1959, s. 4, 1959 yılında bu Fabrikayı Yüksek Mühendis Aydın Aykan yönetiyordu.
[439] **İrade, Dahiliye**, 44731
[440] Yazıcı, **a.g.m**, s. 79
[441] H.Sadık (Durukal), **a.g.m**, s. 280, Şekip Eskin, **Türk Posta Tarihi**, Ankara, 1942, s.60
[442] Durukal, "*PTT Fabrikası Kuruluşunun Doksanıncı Yıldönümü..*"s. 4, 5

ve freze tezgahları bulunmadığından yapılan işler perdahlanmak üzere hep elden geçerdi. Fabrikanın Sarayiçindeki mahalle kurulmasında Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendi'nin çok gayreti ve yardımı dokundu. Emil Locaine Efendi olmasa idi bir çok şeyler yapılamazdı."[443]

Manuk Efendi bundan başka, İngiliz Bahriye Nazırı Huvar'ın Padişaha hediye ettiği elektrikle işleyen bir sandalın Tersane ve Tophane ustaları tarafından çalıştırılamadığını, bu sandalın telgraf Fabrikasında işler hale getirildiğini de aktarmıştır[444].

1913 yılında Fabrikada işçi sayısı 85 kadardı. İşe yeni başlayan işçilere bir aylık bir staj devresi konmuştu. Ücretler ise yevmiye usulü 14 ile 40 kuruş arasında değişmekteydi[445]. Şubat 1915'de işçi sayısı 100'ü geçmiştir[446].

Fabrikanın üretim miktarı ile ilgili bilgiler ise oldukça yetersizdir. Buna rağmen, önceleri bazı küçük parçaların üretimiyle başlayan bu faaliyetler giderek, genişlemiş ve özellikle İzzet Bey (Nisan 1877-Ocak 1879; haziran 1880-Mayıs 1888)'in Nazırlığı döneminde büyük bir gelişme göstermiştir. Paris'de eğitimlerini tamamlayarak Telgrafçılık görevinde önemli noktalara gelen memurlar ile Darüşşafaka mezunlarının Fabrika'da ortaya koydukları çalışmalar da oldukça önemlidir. Bu arada Fabrika'da çalışmalar yapan ve 1877 yılında bir telefon makinesi imal etmeyi başaran Emil Locaine de unutulmamalıdır[447].

Telgraf fabrikası 1869-1918 yılları arasında 5000'in üzerinde telgraf makinesi, ayrıca pil ve posta eşyası üretmiştir[448]. Özellikle Balkan ve I. Dünya Savaşı yıllarında Fabrikanın büyük yararlılığı görülmüştür. Bu yıllarda posta, telgraf ve telefona ait bir çok makine, malzeme ve aletin onarımından başka 300 makine(adi, mürekkepli, seyyar), 617 burlör makinesi, 1287 pusula, 785 muhtelif ebatta komitatör, 348 tarih mührü, 251 röle makinesi, 1117 maniplatör, 7 takım dubleks makinesi, bir viston mürsilesi, değişik perforatörler, binlerce pil malzemesi üretilmiştir[449]. Bu ürünlere asma saatleri, elektrik makinelerini, arabaları, askeri telgraf araçlarını da eklersek Fabrikanın ne denli önemli bir görev üstlendiği daha iyi anlaşılır[450].

Fabrikada özel olarak üretilen bazı başka ürünler de vardır ki, bunlar arasında 1886'da yapılan elektrikli sandal, küçük bir elektrikli tramvay, elektrikli saatler sayılabilir[451].

Telgraf Fabrikasının bu ürünleri bazı uluslar arası sergilerde de tanıtılmış ve başarı madalyaları almıştır. Bu konuda, 1884 Viyana, 1892 Şikago[452] ve 1910'da Türen sergileri ilk akla gelenlerdir. Bu arada Fabrikada yetişen bir çok kalifiye eleman da daha sonra başka kurumlarda çalışarak orada da yararlı olmuşlardır[453].

---

[443] Durukal, "*PTT Fabrikası Kuruluşunun Doksanıncı Yıldönümü*", s. 5
[444] Durukal, "*PTT Fabrikası Kuruluşunun Doksanıncı Yıldönümü*", s. 5
[445] Durukal, "*PTT Fabrikası Kuruluşunun Doksanıncı Yıldönümü*", s. 5
[446] MehmetAli, **a.gm**, s. 1951
[447] **Vakit** 23 Kanunusani 1877
[448] **İrade, Tel-Pos**, 1725/3
[449] H. Sadık (Durukal), **a.g.m**, s. 280 vd.
[450] Emil Locaine, "*Elektriğin Memleketimizdeki Tatbikatı*" çev: A. Haydar, **Tercüman-ı Hakikat ve Musavver Servet-i Fünun Fevkalade Nüshası** (1895), s. 38-41
[451] Nesimi Yazıcı, **a.g.m**, s. 80
[452] Şikago Sergisinde bir Osmanlı Posta ve Telgraf şubesi açılmıştır. İrade, Tel-Pos, 2614/2
[453] Yazıcı, **a.g.m**, s. 81

BÖLÜM: IV

HABERLEŞMENİN FARKLI BOYUTLARI

A-HABERLEŞMEDE TEKEL :

Osmanlı Devletinin, Posta Nezaretini kurumasındaki temel amaçlardan en önemlisi, ülke sınırları içerisinde postalarını kendi tekeli altında tutmak ve böylece haberleşmedeki çok başlılığı gidermekti[454]. Bu istek, I. Posta Nizamnamesinde açıkça yer almamış olsa da, Posta Nezaretinin kuruluşu başlı başına bu isteğin bir göstergesidir. Zaten buradaki yasal boşluk da bir süre sonra fark edilerek, gerekli düzenlemeler yapılmış ve hem yasalardaki hem de uygulamadaki eksikler giderilmiştir[455]. Buna rağmen postada tam anlamıyla bir tekelin oluşturulduğunu söylemek zordur. Bunun nedeni de, postaların iltizama yani özel bir işleticiye verilmesi, tatar, sa'i, kiracı, katırcı ve emanetçiler ile bazı arabacıların posta taşımacılığı yapmaları ve egemen bir devletin sınırları içinde varlığı düşünülemeyecek olan yabancı postalarının yaygın posta hizmeti vermeleri gibi üç temel sorunun çözülmesinde istenen başarıların bir türlü elde edilememesidir. XIX. yüzyılın sonlarına kadar, katırcılar, emanetçiler posta taşımacılığı yapmayı sürdürmüşlerdir. Örneğin, İzmir'de emanetçiler ve katırcılar posta taşımacılığında epeyce rağbet görmekteydiler. 1873 yılında İzmir'de posta taşımacılığında katırcıların ne kadar yaygın olduğu Avusturya'nın İzmir Başkonsolosu Karl von Scherzer'in hazırladığı raporda da belirtilmektedir[456]. Bu rapora göre, "*Kervanlardan sonra İzmir'in iç kesimlerle ulaşımını sağlayan ikinci önemli unsur katırcılardır; küçük-büyük her yerleşim yeri, mektup ve gazeteleri aldırmak, küçük siparişler ısmarlamak için haftada bir defa en yakın merkeze bir katırcı göndermektedir. Genelde katırcıların gönderildiği merkez, merkezlerin merkezi olan İzmir'dir. Katırcıların ücretinin bir kısmı resmi makamlar, bir kısmı da tüccarlar tarafından karşılanmaktadır. Katırcı ayrıca düzenli mektuplaşma yapanlardan-İzmir'e paket götürmek ve İzmir'den gelen mektupları eve teslim etmek gibi hizmetler için- ayda ortalama 10 frank almaktadır. Daha büyük yükler için, örneğin yarı beygir yükü veya para taşıma gibi işlerden ayrıca para almaktadır. Bazen de katırcının güvenilir ve koruyucu varlığından yararlanılarak yolculuk yapılmaktadır; bunun fiyatı, beygir de dahil, saati yaklaşık 1 franktır. Katırcının hiç de öyle özenilecek bir hayatı yoktur; kısmen görevinin önemi, kısmen de kendisinin sorumluluk bilinci onun belli zamanlarda yağmur çamur demeden yollara düşmesini gerektirmektedir. Nehir taşmış da olsa o karşıya geçmek zorundadır; bu nedenle bazıları mesleği uğruna canlarını vermişlerdir. Katırcıların çoğu Rum'dur, az bir sayıda Türk de bu işi yapmaktadır.*

Türk Hükûmeti son yıllarda önemli merkezlerde postahaneler açtı ve posta kullanma zorunluluğu getirdi. Bu uygulamadan sonra katırcının mektuplarına pul yapıştırması –ki, pulu postahaneden indirimli almaktadır.- gerekmektedir. Kimi zaman da, olduğu gibi büyük miktardaki mektuplarda atlı postacı görevini yerine getirmektedir."

Halit Ziya Uşaklıgil, da anılarında, gençlik yıllarının İzmir'inde yaşadıklarını anlatırken posta taşımacılığı hakkında da şu bilgileri vermektedir[457]:

"*... O dönemin posta örgütü o denli ilkel ve her türlü birbiriyle yarışmacılık halindeydi ki, bir çok yabancı postaneleri yeterli değilmiş gibi, bir de böyle her çeşitten ısmarlamalara, taşımacılıklara aracı olan, hatta yığın yığın mektup götürüp getiren kurumlar vardı, bunlara emanetçi denirdi.*

---

[454] Nesimi Yazıcı, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Postalar ve Atatürk Türkiye'sinde Postacılık*, **İletişim**, 1981/3, s. 142

[455] Yazıcı, **a.g.m.**, s.143

[456] Karl von Scherzer, **İzmir 1873**, (Çev. İlhan Pınar), İzmir, 2001, s. 44-45, ayrıca bkz. Gerasimos Augustinos, **Küçük Asya Rumları**, (Çev. Devrim Evci), Ankara, 1997, s. 147. Frederick Burnaby, **Küçük Asya Seyahatnamesi Anadolu'da Bir İngiliz Subayı, 1876**, (Çev. Meral Gaspıralı), İstanbul, 1998, s. 212, 215, 247.

[457] Halid Ziya Uşaklıgil, **Kırk Yıl**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987, s.97-98

Emanetçilerin en önemlisi işte bu Kevork'tu. Hele benim için...

Sanırım ki, bu adamın İstanbul'la İzmir arasında gidiş- dönüş günlerini en büyük sabırsızlıkla bekleyip izleyenlerden başta geleni bendim.

O bana neler getirmedi ki, bir kez bütün Ahmet Mithat Efendi. Onun Letaif-i Rivayat Dizisi, küçük tarihleri, Kırk Ambar'ları, ile Dağarcık'da bunlar arasında olarak...Yalnız "Yeryüzünde bir Melek" adlı romanı yarıda kalmış diye ne kadar üzülmüştüm."

Postalardaki iltizam sistemi, katırcılar, tatarlar, emaretçiler üzerinde devletin yaptırım gücü olduğu ve bunlar zamanla kontrol altına alındığı halde yabancı postaların kaldırılması konusunda postaları işleten devletlerin daima isteksiz davranmaları ve türlü koşullar öne sürerek varlıklarını sürdürmeleri engellenememiştir.

Hatta bazen yerli şirketler de, kuruluş amaçlarının dışına çıkarak Osmanlı Postalarına ait olan mektup taşıma hakkını ihlal etmişlerdir. Bunun bir örneği Ekim 1864'de yaşanmış ve Fevaid-i Osmaniye Vapurlarının bir süre sonra mektup kabul etmeye başladıkları gören Osmanlı Posta İdaresi, "*mektup nakliyatının Osmanlı Hükûmetinin inhisarında*" olduğunu ilan ederek, bu vapurların mektup kabul etmelerini yasaklamıştır[458].

Bazen de demiryolları, vapur kumpanyaları ve diğer şirketlerle yapılan sözleşme ve şartnamelerde belirli bir çerçevede kalmak üzere özel haberleşme hatları kurma hakkı verildiği de olmuştur. Örneğin,19 Mayıs 1890 tarihinde bir su borusunun patlaması halinde hemen haber alınıp icabı ita olunmak ve Üsküdar haznesindeki suyun miktarına dair bilgi alınıp verilebilmesi için Üsküdar-Kadıköy Su Şirketince belirli bir telefon hattının çekilmesi için izin isteğinde bulunulmuş ancak; "*her ne kadar memalik-i Devlet-i Aliyede henüz adiyen mevkii-i tatbike konulmayan telefonun bir şirket tarafından istimali caiz olmayacağından bahisle demir yollarında cari olan usule*" bağlı olarak sadece Şirket merkezi ile Göksu ve Üsküdar arasında bir telefon hattının çekilmesine izin verilmiştir[459].

Haberleşmede tekelin sağlanabilmesi için gereken köklü değişikliklerin bir türlü yapılamamasının temel nedeni olarak görülen ve 1911'de uygulamaya konulan çare ise, o yıla değin Ticaret, Nafıa, Dahiliye ve son olarak da 1909 yılında Maliye Nezaretine bağlı bir genel müdürlük olarak yönetilen Posta ve Telgraf (1909'dan sonra ek olarak Telefon) İdaresinin, bu konumdan çıkarılarak müstakil bir Nezaret şeklinde yeniden yapılandırılması ve kabineye dahil edilmesi konusu gündeme gelmiştir. Bu konuda hem Mebusan ve Âyan Meclislerindeki görüşmelere ait zabıtlarda hem de dönemin gazetelerinde konunun gelişimi ve içeriği ile ilgili geniş bilgiler bulunmaktadır. Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kabineye dahil bir bakanlık olarak yeniden örgütlenmesi ve bu yapısını Mütareke dönemine değin sürdürmesi, Osmanlı Devletinin son yıllarına damgasını vuran olaylarda daha etkin rol oynamasını sağlamıştır. Bu yönden bakıldığında 1911 düzenlemesinin ayrıntıları daha bir önem kazanmaktadır. Bu ayrıntıları birinci ağızdan veren Meclis-i Mebusan Zabıtları da bu konuda en önemli kaynak niteliğini taşımaktadırlar.

Örneğin, 1911 Nisanında Meclis-i Mebusan'da bir konuşma yapan Sadrâzam İbrahim Hakkı Paşa, haberleşme tekeli konusunda görüşlerini, yetkili bir ağızdan verildikleri ve Nezaretin yapısı hakkında çok değerli saptamaları içerdiği için önemine binaen burada aynen vermeyi gerekli görüyoruz:

"...Posta ve Telgraf işi gayet ehemmiyetlidir. Bu ehemmiyetli iş bizim memleketimizde ihtimal ki, memalik-i sairede Posta ve Telgraf bir inhisar teşkil ediyor. Bu bir hizmet-i umumiyedir. Halkın mektubunu, muhaberatını, muharreratını posta veya telgraf; yani kuvve-i elektrikiye

[458] **PTM**, S.182 (Haziran 1332)
[459] **Bâbıâli Evrak Odası, Ayniyat Defteri No. 1222**, s.98

vasıtasıyla irsal etmek. Bu bir hizmet-i umumiyedir ki, bunu Hükümet deruhte etmiştir. Posta için bu inhisar-ı umumidir. Dünyanın her yerinde posta hükümetin yed-i inhisarındadır. Telgraf için de diyebiliriz ki, suret-i umumiyede Hükümetçe deruhte edilmiştir. Yalnız bir Amerika Hükümeti görüyoruz ki, telgraflar hususi vesaitle; yani kumpanyalar vasıtası ile işletiliyor. Fakat Amerika'dan başka Avrupa'da ne kadar memâlik varsa, bunların cümlesinde karada olan telgrafları hükümetin inhisarında görüyoruz. Bazı memleketler denizdeki kabloları da kumpanyalara ihale etmişler. Şimdi bu vazifeye bir de telefon vazifesi inzimam etti. Hükümet telefonu işlettiği halde yine bir inhisar şeklinde görüyor; fakat telefonu bazı kumpanyalara imtiyaz suretiyle vermek hususu, daha ziyade maruftur. Demek üç hizmet vardır ki, bunlardan birisi posta olup, katiyen hükümetin yed-i inhisarındadır. Dünyanın her yerinde böyledir. İkincisi telgraf; bu da ekseriyet-i külliyesi ile hükümet inhisarıdır. Bunun müstesnasını kablolar hususunda görüyoruz. Üçüncüsü telefondur ki, ekseriyetle kumpanyalara veriliyor. Fakat Hükümet de işletir ve emsali de pek çoktur. Herhalde Hükümet bu telefon kumpanyalarının hasılatından hisse alıyor. Nitekim memleketimizde ilk defa telefon imtiyazı, heyet-i âliyenizin nâzar-ı tasvibine arz edilmiştir. Bunda biz büyük bir istisna teşkil ediyoruz. Bizim memleketimizde, her yerdeki inhisar-ı kat'i şeklinde olan posta keyfiyeti, inhisar-ı kat'i değil, hatta öyle bir şekl-i acîte nümayan oluyor ki, güya bu memlekette başkaları bizden evvel posta tesis etmişler de biz muahareren gelmişiz. Asıl olan biz değilmişiz ki, öyle bir hal-i acip içindeyiz. Binaenaleyh memalik-i sairede posta meselesi yalnız Hükümetin Taht-ı inhisar-ı kat'isinde bulunan bir işin iyi yapılması, fena yapılması noktasındadır. Elbette bir hüsn-ü idare varidatı da tezyit eder, halka da suhulet bahş olur. Bir suiidare de varidatı azaltır ve halka da layık olduğu teshilatı ifa edemez. Fakat, herhalde başkası gelip de Hükümetin cebine girecek olan bir parayı almaz. Malumunuzdur ki, memleketimizde vaktiyle muntâzam postalar tesis olunmamış ve kara postaları ancak Tanzimat-ı Hayriye'den sonra vücuda getirilmiştir. Biz Tanzimat-ı Hayriye'den sonra muntâzam deniz postaları yapamamışız. Çünkü memleketimizde vapur şirketleri yoktur ve ecnebi vapurlar gelmişi denizlerimizde işlemiş. Tabiatıyla o ecnebi vapurlarının mensup olduğu hükümetler memleketimizde birer de postahane açmışlar, zaten vapur kendinin olduğundan oradaki mekatibi nakle başlamıştır. Biz posta yaptığımız zaman, adeta onların himmetiyle postamızı işletmişiz ve maatteessüf bu hal bizim bahren postalarımızın kısm-ı küllisi, ama pek mühim bir kısmı, yalnız ecnebi vapurları taşıyor. Çünkü bizim henüz bu bapta seyr-i sefain hizmetimiz tertip olunmamış. Heyet-i âliyeniz bu bapta büyük bir semahat ibraz etti, hidemat-ı umumiye için Seyr-i Sefain İdaresine lâzım gelen mebaliği tahsis etti. İnşaallah bu noktada olan noksanımızı ikmal ederiz ve Osmanlı Posta Vapurları denizlerde işler. Çünkü bir memleketin kendi limanları arasında posta muamelatını, posta nakliyatını da ecnebilere tevdi etmesi hakikaten bir emr-i acîptir. Zannederim ki, bizim memleketimizden başka bir memlekette, başka bir yerde bunun emsali yoktur. Binaenaleyh memleketimizde posta meselesi başlıca bizim mesail-i milliyemizden addolunacak bir meseleyle birleşiyor. O mesele nedir? Ecnebi Postaları meselesi. Bu ecnebi postaları meselesinin ehemmiyetini hepiniz takdir buyurursunuz. Yalnız bu kadar demek kifayet eder ki, ecnebi posta merkezleri bittabi Osmanlı Posta merkezlerinden çok az olduğu halde zannederim varidat-ı umumiyeleri Osmanlı Postaları varidatından daha ziyadedir ve bu nispet daha tuhaf bir şekilde artmış, eksilmiştir. Bir aralık- zannederim dediğim 27 senelik bir bahistir.- İstanbul'da Osmanlı Postasının varidatı bazı ecnebi postalarının varidatına takarrüp edecek dereceye gelmiştir. O kadarı bulmak kabil değil. Fakat bu takarrup hasıl olması idi. sonra deevr-i sâbıkın muhassasatından olan şeyler üzerine karıştı. Ezcümle mekatibin muayenesi gibi bazı usul-ü sakime. Elbette bir mektup muayene olunmazdı, buna şüphe yok ki, memur da kifayet etmez. Fakat bu zan, bu tereddüt tabii halkı Osmanlı Postasından kaçırdı. Bilhassa devr-i Meşrutiyet ecnebi postalarının muamelatı Osmanlı Postalarının muamelatından kat kat fazla olmuştur. Bu gün de zannederim bu halde zâil olmuştur diyemeyeceğim. Demin Sason Efendi demişti ki, "Posta vazifesi varidat vermek değil, bir hizmet ifa etmektir". Bununla beraber Avrupa devletlerinin bütçelerine bakılırsa görülür ki, Posta ve Telgraf hakikaten hazineye büyük varidat verir ve mühim bir meblağ temin edebilir.

Bizim memleketimizde de bu mühim varidatı temin etmesi lazım gelir. Bu öyle bir vergidir ki, efendiler, âdeta vergi bile değil. Çünkü vakıa bir adamın ifa olunan bir hizmetin tam değerinden fazla verdiği para , bir vergi teşkil edebilir; fakat bugün bir adam uzak bir memlekette bulunan akrabasına iş için yâzacağı mektubu 40 para ile gönderiyor. Bu o kadar kaymettar hizmettir ki, o dakikada 5 kuruş çok görülmez. Bunu veren adam vergi olarak vermiyor; hatta ifa edilen hizmetin pek aciz bir mukabili olmak üzere veriyor. Böyle olmakla beraber o ufak paralar toplanarak pek mühim yekunlar teşkil eder ve o hizmeti ifa etmesi için Hükümetin sarf ettiği paradan çok fazla para hasıl olur ve bundan Hazine-i Devlet de pek çok istifade eder. İşte bu istifadelerin derecesine memleketimizdeki ecnebi postalarının hali şahittir. Çünkü onların ifa etmekte oldukları hizmete nispetle masrafları gayet az olduğu halde aldıkları varidat gayet ziyadedir. Bugün yalnız Avusturya postasının varidatı 300 bin lirayı buluyor. Halbuki, nihayet 20-30 memuru vardır ve senevî masrafları da birkaç bin liradan ibarettir. İşte şu mukayese gösteriyor ki, bizim için ve posta ve telgraf için de hakikaten gayet mühim bir vazife var. O vazife nedir? Biz evvela memleketimizde bu işte varidat-ı Devlete doğrudan doğruya iştirak eden ecnebilerin şu iştirakini kesmek mecburiyetindeyiz.; fakat bu mesele zannolunduğu kadar basit bir mesele değil. Çünkü uhut ve taamülat-ı düveliyeye müstenit olan işler malum-u âlinizdir. Böyle, bir günde kesilmek kabil olmaz. Devlet-i Âliye için bu gibi kuyuttan kurtulmak hususunda bir takım mesai sarfı lâzımdır. Nitekim bu mesaiyi uhud-u atika hususunda da zaruri görüyoruz. Uhut-u atika hususunda da hissiyatımıza, kanımıza dokunan birtakım imtiyazlar karşısındayız. Fakat bunlar uhuttur, bunu durup dururken kaldıramayız. Evvela birinci vazifemiz hakikaten bir ecnebinin o milletin insanlığının hukuk-u beşeriyesini muhafâzası için bu gibi imtiyâzata ihtiyaç olmadığını herkese anlatmaktır. Hükümet bir gün icap eder de biraz yüksek sesle bunu söylemek lâzım gelirse onu söylediği zaman tamamen hak ve adle ve hukuk-u beşeriyeye muvafık surette hareket eylediği gösterilmek iktiza eder. Binaenaleyh geçen gün Adliye Nazırı biraderim Adliye bütçesinde heyet-i aliyenize bir takım izahatta bulundular ki, onlar hakikaten şayan-ı takdir ve calib-i ehemmiyet mevaddandır. Adliye Nezareti niye çalışıyor? Ne noksanımız varsa ikmal edelim. Mucib-i şikayet bir şey olmasın; yani bu kalksın dediğimiz vakit bunu bihakkın diyelim ve diyebilelim ki, bizim memleketimizdeki insanların hukuku dünyanın herhangi bir noktasındaki insanların hukuku kadar muazzez ve muhteremdir. İmtiyazınızın kalkmasından neden korkuyorsunuz?

İnsan muamelesi göreceğinize emin değil misiniz? Bunu müessesatımızla, kanunumuzun intizamı ile, hapishanelerimizin intizamı ile gösteriyoruz diyeceğiz. Bu bahsi etmeden evvel o intizamı hasıl edeceğiz. Aynı ile burada posta meselesinde de yine böyle bir imtiyazın karşısında bulunuyoruz. Fakat bu imtiyazın müstenid-i ahtisi öbürü kadar kuvvetli değil; hatta diyebilirim ki, Rusya Muahedesinde belki suret-i vasiada tesrih olunmuş ve tebdilinde belki mübalağa edilmiş bir maddeden başka hakiki postaları irae eder bir madde yoktur. Bununla beraber taa bildiğimiz zamandan beri daima bu postalar devam etmiş ve biz nabehengam olarak bunları kaldırmaya teşebbüs ettiğimiz zaman o nabehengam şeyin netice-i sakimesini gözümüzle görmüşüz; yani ahden mevkiî olmayan şeylerin ilgasına teşebbüs etmeyeceğimize dair sefarete tebligat-ı resmiyede dahi bulunmuşuz. Bu cihetler bir gün ahdi olmayan bir mevkii hiç olmazsa bir mukavelemsi, taahhüdümsü bir şeyle teyit etmiş. Yalnız o nabehengam teşebbüs zamanında bir şey gördük ki deminki söylediğim meseleye müteallikti r, pek acayiptir. Hakan-ı sabık zamanında devlet-i ecnebiye postalarının kaldırılmasına karar verdi. Bu karar nabehengam bir karadı. Çünkü, hazırlanmamıştık ve konuşmamıştık. Durup dururken öyle bir tedbiri bomba gibi ortaya atıvermek, patlatıvermek ki,, doğru bir şey değildir. Fakat neyse devletçe bir karar idi; yani ben bu postaları kabul etmem ben postaları şimendiferlerde taşımam dedi. Neticede ne oldu? Sefarètler de mütekabilen ecnebi vapurları Osmanlı Postalarını taşımasın dediler. Osmanlı Postaları taşınmadı netice bu oldu. Ecnebi postaları vapurlar sayesinde şimendiferin bilmediği yerlere vapurla birkaç gün teehürle gitti. Fakat Osmanlı Postaları hiçbir yere gidemediler. Hatta Hükümet Halep, suriye gibi yerlere kara postası tertibine mecbur oldu; yani eskisi gibi katarla mektupları göndermek lâzım geldi. Onun için bu postalar meselesinde tıpkı adliye meselesinde olduğu gibi bizim için

vazife tereddüp ediyor, o mühim vazife de ecnebi postalarının ilgasını talep etmektir. Fakat bunu istihsal için bir devlet-i müstakilenin şan ve haysiyeti ile mütenasip bir surette ve lâzım gelen vekarla takip ile başlayacağımız gün vicdanen emin olmalıyız ki, bunda bu adamların hiçbir zarar-ı maddisi yoktur ve onların ticari ve sair postalarla fazla alakadar olanları kendi postalarından hiçbir farkı olmayacağından emin olurlar. Bu vazifeyi hüsn-ü ifa edeceğimize kanaat ederler. Evet bu emniyet bizim kalbimizde olmalı ki, bu postaları ilga edebilelim. İşte bu nokta gayet mühimdir. Bundan sonra posta işinin suret-i mahsusada takibe muhtaç bir iş olduğu neticesi anlaşılıyor. Tabii telgraf da böyle. Bir inhisar karşısında, böyle bir iştirak karşısında bulunmadığımızdan mütalaa daha basittir. Fakat işin ehemmiyeti basit değildir efendiler. Çünkü telgraflar meselesinde de kariben diğer bir rakip karşısında bulunacağız

Memleketimizde telefon yaptırmamak katiyen gayrı kabildir. Telefon terakkiyat-ı asriyedendir. Telefonu da yaptıracağız. Halbuki bu, telgrafın rakibidir. Telefon ne kadar ileri giderse, telgrafı da o kadar ileri götürmek lâzım. Çünkü aynı vasıta-i muhaberedir. Elektrikle muhaberatı nakildir. Birisi muhaberat-ı şifahiyeyi nakildir, diğeri muhaberat-ı tahririyeyi nakildir. Nasıl ki, tenvir işleri yekdiğeri ile rekabet ediyor. Mesela havagazını elektrikle müsavi bir şekle getirmeye çalışıyorlar, telgrafı da telefona rekabet edecek bir şekle getirmek lâzımdır. Şimdiye kadar biz telgraf işinde gayet emin idik. Çünkü telgrafa ihtiyacı olan bir adam telgraf çekerdi, bunu başka çekecek adam yoktu. Bazı imtiyaz verilen noktalarda bahri kablolar vardır. Bunlar kısmen hutut-u berriyemizle rekabet ederdi. Maamafih bu rekabetin tesiri pek büyük değildir. Fakat memleketin her her tarafında telefon şebekeleri olduktan sonra eğer telgraf muhaberatımızda biraz teseyyüp gösterirsek, telgraf işini fena idare edersek o vakit telgraf muhaberatının kısm-ı küllisi telefona intikal eder. Muhtelif şehirler arasında telefon muhaberesinin suubeti konuşacağı adamı birkaç saat beklemektedir. Fakat eğer telgraf geç giderse herkes o intizara katlanır. 4 günde gidecek telgraftan vazgeçerek telefonda altı saat bekleyip konuşmayı tercih eder. Bunun için bu da ehemmiyetli noktadır. İşte bendeniz ve arkadaşlarımla olan müzakeremiz neticesinde bugün Posta ve Telgraf Nezaretinin bu makasıd-ı mühimmeyi temin edebilecek bir hale getirilmesinin eshabını tezekkür ettik.

Bugün bu haldedir diyemiyoruz. Bunun sebebi pek bedihidir. Malum-u âlinizdir ki, bir işin şiddetle takibi ve ezcümle devr-i ıslahata girmesi ve bir azm-i kat'i gösterebilmesi, o işten doğrudan doğruya mesul bir adamın vücuduna vabestedir. Bugün Posta ve Telgraf Nezaretinin bir mesuliyet-i kat'iyesi yoktur. Bir Müdür-ü Umumimiz vardır, erbab-ı vukuftan bir adamdır, malumatına müracaat için kontrat ile getirmişiz,, fakat bu Müdür-ü Umumimiz tabii ki bir ecnebidir. O'nun hHeyet-i Âliyenize karşı bir mesuliyeti yoktur. Maiyetinde bulunan memurlar, heyet-i âliyenize karşı mesul memurlar değildir. Onların mesuliyeti idari bir mesuliyettir ve bir de onların mevkileri bir takım ıslahat-ı cesime ve işin hutut-u azimesini, hutut-u vesiasını görmek mevkii değildir, o Maliye Nezaretine merbuttur. Fakat Maliye nazırı, Posta ve Telgraf işlerini Maliye işini takip ettiği gibi takip edemez. Maliye Nazırının mesuliyeti dolayısıyla bir mesuliyettir. Zaten bu hal zannedersem geçen seneki müzakeratta Heyet-i Âliyeniz, Posta ve Telgraf İdaresinin bir heyet-i müstakile haline ifrağı için birtakım temenniyatta bulunmuştur. Efendiler, biz bu temenniyatı nâzar-ı dikkate aldık, ihtiyacımızı da düşündük ve bu ecnebi postaları meselesini ilânihaye tehir ve tağvik edemeyeceğimizi ve devletin bunlarla cidden meşgul olması lüzumunu da düşündük. Onun için Posta ve Telgraf idaresinin bir nezaret haline getirilmesi ve onun birinci maddesine Nazır maaşı konmasını Heyet-i Âliyenizden talep etmeye karar verdim ve işte bu kararı heyet-i âliyenize iblağ ediyorum. Her türlü teşkilatı mevcut bir dairedir, onun bütçeye tesiri senevi 180.000 kuruş Nazır maaşı koymaktan ibarettir. O nazır maaşı da ileride Müdür-ü Umuminin şu şekilde bekasına tabii ihtiyaç kalmayacağından ihtimal ki, başka bir surette olacaktır.'[460]

[460] **MMZC.** , Devre:1, İçtima senesi:3, Cilt:5 İnikat:76, (28 Mart 1327)

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın sözünü ettiği haberleşme tekeli konusu aslında büyük bir savaşımın da temelini oluşturmaktadır. Kendi ülkesinde tam anlamıyla haberleşme tekeli kuramayan Osmanlı Devletinin çektiği sıkıntılar, Meşrutiyet döneminin heyecanlı havası içinde yeniden değerlendirilirken, bir türlü başarılamayan bağımsız haberleşmenin, asıl sebebi olarak ülkeye bir uçtan bir uca kemiren kapitülasyon rejimi ve borç batağının izleri de Sadrazamın sözlerinde kendisini açıkça hissettirmektedir. Ülkenin bağımsız bir PTT örgütüne sahip olabilmesi için gereken alt yapının oluşturulması için öncelikle bu ağır yüklerden kurtulmak gerekmektedir. Yabancı vapurların taşıdığı postalar, yine yabancılara ait şirketlerin kontrolünde bulunan telgraf kabloları ile bağımsız bir haberleşmeden söz etmenin mümkün olamayacağı, bağımsız haberleşmeye sahip olmanın ise bu şartlarda ne kadar zor olduğu Sadrazamın "inşallah" ında gizlidir.

B-ABDÜLHAMİT REJİMİ VE POSTA VE TELGRAF NEZARETİ:

a) Evrak-ı Muzırra:

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri adlı risale, Kahire'de Abdullah Cevdet'in İçtihat Kitaphanesi tarafından, Türkiye'de Abdülhamit rejiminin henüz devam etmekte olduğu 1907 yılında yayınlanmıştır. Bu risale, aslında "La Revue'' dergisinde Fransızca olarak yayınlanmış ve M. K. (Mim. Kaf.) tarafından Türkçe'ye çevrilerek Mısır'daki Şuray-ı Osmani gazetesinde yayınlanmıştır. Sonra da İçtihat Kitaphanesi, bunu bir risale halinde yeniden basmıştır.

Risalede, Abdülhamit rejimini alaycı bir dille eleştiren yazar, sansürün Maarif Nezareti, gazeteler, kitaplar ve Gümrüklerde uygulanışını anlatırken Posta ve Telgraf Nezaretinin sansür mekanizması üzerindeki yerini de örneklerle vurgulamaktadır[461].

« ..Bir kitapçı dükkanınna girip de 'falanca kitabı istiyorum' diyecek olursanız., kitapçı : 'Ben öyle kitaplar satmam' cevabını verir. Eğer, memleket yeni gelmiş ; yani memleketin ahvaline acemi iseniz, bu cevapla biliktifa çıkar gidersiniz. Yok eğer memleketin ahvaline, adetlerine vakıf iseniz gözünüzü kitapçının gözlerine dikerek dersiniz ki :

-Anladım, anladım. Bana itimat edebilirsiniz. Ben hafiye değilim. Haydi şu kitabı getiriniz.

Kitapçı, kitapçı etrafına göz gezdirir ve orada kendilerinden başka kimsenin bulunmadığından emin olduktan sonra dükkanın arkasına gider ve orada gizli bir dolaptan istenilen kitabı alır, kemal-i ihtiyat ile bir gazeteye sararak müşteriye verir ve :

-Rica ederim, paltonuzun altına koyunuz. Kimse görmesin. Cümlesiyle de bir tenbihte bulunur. Her bir kitapçının mutlak gizli bir dolabı olacak. Her gün ecnebi postaları vasıtasıyla paket paket gelmekte olan memnu kitaplar, gazeteler, risaleler işte bu dolaplarda yer tutar. Zabitlerin, efendilerin birer birer ve yavaşcacık kitapçı dükkanına girip, memnu olan gazeteler yahut da sansürün veba nazariyle baktığı kitabı alıp paltosunun altına saklaıktan sonra hırsız gibi yine yavaşcacık çıkarak sıvışması görülmeye şayan tuhaf bir haldir. Sansür, bu nev'i kitapların revacı için adeta bir ilan vazifesini görmektedir. Zira bu kitapların sansür tarafından men edtildiği anlaşılınca müslüman olsun, Hristiyan olsun Osmanlılar ile Avrupalıların yüreğinde bir arzu baş gösterir. Herkes memnu meyveye gösterilen şedid bir havahişle onları satın alır. Avrupa'da tab edilen kitaplar, memalik-i Osmaniye'deki alıcısına vasıl olabilmesi için posta paketi gönderilmeli. Zira, Posta denki (Kolipostal)olarak gönderilirse Ecnebi postahanesi denki gümrüğe göndermeye mecbur olur ki, o vakit artık kitapların ruhuna Fatiha okunması lazım gelir.

Kitap ve resail-i memnuayı Türkiye'ye göndermek için gayet emniyetli bir vasıta daha vardır ki, o da ecnebi konsoloslarından birisinin namına göndermektir. Bu vasıta ile gönderilen

---

[461] **Türkiye'de Sansür Eğlenceleri** (Mütercimi Mim. Kaf.), Kahire, 1907

kitaplar posta paketi olmuş ve yahut posta denki olmuş hatta koskoca bir sandık derununda bulunmuş yine alıcısına vasıl olur.

Bu usul Memalik-i Osmaniye'de pek müstameldir. Sarkta adedi pek kesretli olan Ecnebi mektepleri kitahplarını hep bu vasıta ile getirmektedirler. Görüyor musunuz? Sefaretler, konsoloshaneler kendi tebasının menafiini müdafaa için adeta kaçakçılık sanatına salik ılmağa mecbur oluyorlar... »[462]

I. Meşrutiyet ile ilân edilen Kanun-u Esasi'nin rafa kaldırılmasından ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasından sonra, Türkiye dışına kaçan Osmanlı aydınlarından bazıları Kahire'ye yerleşmişler ve burada hem Abdülhamit hem de kötü gidişten sorumlu tuttukları Osmanlı Devlet adamları hakkında yayınlar yapmağa başlamışlardı. Avrupa'nın önemli şehirlerinde aynı çabayı aynı yöntemlerle sürdüren bir diğer aydın grubu ise, özdeki bazı görüş ayrılıklarına rağmen yayınladıkları, kitap, dergi ve gazetelerde sansür rejimi hakkında benzer düşünceleri savunmaktaydılar[463]. Bütün bu yayınlar Osmanlı ülkesine kaçak yollarla girmekteydiler. Abdülhamit döneminde Postahanelerde kurulan Sansür Heyetleri, postahanelere gelen her türlü evrak ve paketi incelemek ve eğer içinde "muzır" bir unsur görülürse alıkoymak yetkisine sahiptiler. Ancak; böyle bir yasağın Nasrettin Hoca'nın Türbesi'ni andırdığını görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm büyük ve önemli şehirlerinde kurulu bulunan yabancı postahaneleri, her türlü yayını sorgusuz, sualsiz alıp dağıtmakta, ülkenin karasularında taşımacılık yapan irili ufaklı yabancı gemicilik şirketleri her türlü posta işlemini kolaylıkla yürütmekteyken böyle bir yasağın yalnızca Osmanlı Postahanelerinin gelirlerinin azalmasına yol açmaktan başka bir işe yaramayacağı açıktır. Bu yasak ve sansür yüzünden, halkın daha rahat ve güvenli bir ortamda hizmet sunan yabancı posta şubelerine akın etmesi kaçınılmazdı. Bunun önlenmesi için de her yabancı posta şubesinin önüne hafiyeler yerleştirilmişti[464]. Hafiyeler, kapitülasyonlardan dolayı yabancı posta şubelerinden içeri giremedikleri için kapıların çevresinde bekleyip, buraya girip çıkanı gözetlemeye çalışıyorlardı[465].

Osmanlı Hükûmeti, yabancı gazete ve dergilerin kendi postalarından geçişine izin vermediği gibi, yabancı devlet temsilciliklerine, ülkeye hangi gazete ve dergilerin girip giremeyeceğini de liste halinde bildiriyordu[466]. Bu yayınlar arasında, Pall Mall Gazette, The Observer, Daily Chronicle, Nineteenth Century, Times gibi gazete ve dergiler de bulunuyordu[467]. Bir de dışarıda basılıp, ülkeye sokulmasından korkulan Türkçe kitap, gazete ve dergiler vardı. Örneğin, 1884 yılında "Gencine-i Hayal" adıyla Paris'te basılan gazetenin 'gayet muzır' olduğu

---

[462] **A.g.e**, s. 27, 28, 29

[463] Muammer Göçmen, **İsviçre'de Jön Türk Basını ve Türk Siyasi Hayatına Etkileri**, İstanbul, 1995, s.141 vd., Şükrü Hanioğlu, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük(1889-1902)**, İstanbul, 1986, s. 203, 287, 331; A.Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, İstanbul, 2000, s. 36, 40; **Süleyman Kâni İrtem, Abdülhamit Devrinde Hafiyelik ve Sansür** (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul, 1999, s.177, v.d., Paul Fech, **Abdülhamit'in Son Günlerinde İstanbul**, (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul, 1999, ss.28-70, 331-418, Osman Nuri, **Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı**, İstanbul, 1327,s. 548, 550 Orhan Koloğlu, **Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit**, İstanbul, 1998, s. 11 v.d., yine aynı yazarın, "*Muzır Ararken Alay Konusu Olan Rejim*", **Tarih ve Toplum** No:38, Şubat, 1987, *s.14-18,* Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Server S. İskit'in, **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, 1949, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, İstanbul, 1934, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, İstanbul, 1943 adlı eserleri.

[464] **İrade, Hususi, 77**(27 C 1319)

[465] S.K.İrtem, **a.g.e**, s. 266

[466] Göçmen, **a.g.e**, s.87

[467] Göçmen, **a.g.e**, s.88

belirtilerek, ülkeye girmemesi için gümrükler uyarılmıştı[468]. Mısır'da neşredilen "Yıldırım"[469], Filibe'de yayımlanan "Güneş"[470]gazeteleri de bu listeye dâhil edilmişti.

Bunun yanında bizzat Posta ve Telgraf Nazırı tarafından da Saraya jurnal gönderildiği oluyordu. Örneğin, Posta ve Telgraf Nazırı, Hasan Âli Efendi tarafından gönderilen iki jurnal Faiz Demiroğlu tarafından yayınlanmıştır. Bu jurnallerden birinde "*Paris'ten kuşak altında ve üzeri "Hariciye Nezaretine" yazılı olarak gelen ve ithali zaten yasak olan "Letr" nam yeni çıkan bir kitap şöylece muayene olundukta Murat Efendiye dair sözler bulunduğu gibi "Zat-ı Şevketsimat-ı Hazret-i Padişahi"ye ve Mabeyn-i Hümâyûn-u hazret-i mülûkânelerine dair münasebetsiz şeyler yazılı olduğu anlaşılmış ve bunun Paris Sefaret-i Seniyesi tarafından gönderilmiş bulunduğu gibi aranılacağı dahi tabii bulunmuşsa da bazı isimler filan olduğu cihetle mazrufen arz ve takdim kılındı. (29 Haziran 1893) Posta ve Telgraf Nazırı Âli*"[471] denilmektedir. İkinci jurnal ise, Paris'ten posta ile Ahmet Celalettin Paşa adına gelen taahhütlü bir mektup hakkındadır. Mektup sıkıca mühürlü ve bu yüzden de iyice şüphe uyandırıcıdır; ancak taahhütlü olduğu için sahibine verilmesi de şarttır. Bu konuda ne yapılması gerektiği sorulmaktadır.

Gerek dışarıda basılan ve gerekse Türkiye'de sahibi yabancı olup Osmanlı topraklarında dağıtımı yapılacak yabancı dilde gazete, dergi ve kitapların incelenmesi Hariciye Nezaretine bağlı olarak çalışan Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğünün sorumluluğundaydı. Ancak, yabancı ülkelerden gönderilen matbuat ve kitaplar daha gümrük ve postahanelerde iken Maarif Nezareti tarafından görevlendirilen; ama Gümrük ve Posta Müdürlüklerinin personeli arasından seçilen kimselerce incelenirdi[472].

Posta hurç ve çantalarının açılması sırasında postahanelerde hazır bulunmak üzere Gümrük memurlarının görevlendirilmesi 1 Kânunuevvel 1299 (14 Aralık 1883) tarihli Genelge ile belirlenmiş esaslara göre yapılıyordu. 25 Ocak 1884 tarihinde tüm gümrük ve Rüsumat Müdürlüklerine bir uyarı yazısı gönderilerek bu konuda kesinlikle yanlışlık yapılmaması ve görevlilerin işlerini aksatmamaları istenmişti[473].

Ancak, bir süre sonra postahanelerde görev yapan gümrük memurları kontrol etmekle yükümlü oldukları kaçak ticari eşya ve yasak maddelerin dışında her türlü posta gönderisine ve mektuplara da müdahale etmeye, bunları, manifestoda bulunmuyor diyerek alıkoymaya başlamışlar ve bu yüzden de Postahane-i Âmire'ye bir çok şikayetler yağmaya başlamıştı. Mektuplar gecikiyor, ticaret aksıyordu. Bunun üzerine, haberleşme ve ticaretin aksamasının önüne geçilmesi için 23 Ocak 1884 tarihinde bir genelge yayınlanarak posta çantalarını böyle bir işleme tabi tutulmaksızın geçmeleri ve uygulamanın yalnızca ticari mallar ve gümrüğe tabi eşya ile sınırlı tutulması istenmiştir[474].

Şüphe edilen posta gönderilerinin incelenmesi ise devam ediyordu. Bunun yanında bazı resmi görevlilerin üzerilerine "*mevad-ı mühimme-i resmiyeyi havi*" ibaresini yazarak özel mektuplarını ressmi haberleşme evrakı arasında gönderdikleri de görülüyordu. Bu da postaları gelir kaybına uğratıyordu. Bu konuda da 27 Eylül 1884 yılında çıkarılan bir genelge ile, bu tür mektuplara dikkat edilmesi ve gereğinin yapılması isteniyordu[475].

---

[468] **Mevad-ı Mühimme-i Resmiyeyi Mutazammın Rüsumat Memurlarına Yazılan Muharrerat-ı Umumiye,** Cild-i Rabi, İstanbul, t.y., Emir No. 3972
[469] **DH.MUİ,** 11-1/56
[470] **DH.MUİ,** 11-1/42
[471] Faiz Demiroğlu, **Abdülhamit'e verilen Jurnaller,** İstanbul, 1955, s. 47, 50
[472] Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları,** İstanbul, 1945, s. 99
[473] **Mevad-ı Mühimme-i Resmiyeyi Mutazammın Rüsumat Memurlarına Yazılan Muharrerat-ı Umumiye,** Cild-i Rabi, İstanbul, t.y., Emir No. 3883
[474] **A.g.y.,** Emir No: 3867
[475] **A.g.y.,** Emir No: 3826

Bunun yanı sıra, resmi haberleşmede kullanılan telgrafların çok uzun tutulduğu, elkaplarla doldurulduğu, gereksiz ayrıntılara boğulduğu, bunun da hem telgraf hatlarını boş yere meşgul ettiği hem de maddi zarara yol açtığı belirtilerek resmi telgrafların gerekli olmadıkça kullanılmaması, acil olmayan yazışmaların posta ile gönderilmesi konusunda da sık sık devlet daireleri uyarılmıştır[476].

Ahmet İhsan Tokgöz, dönemin en çok ilgi gören yayınlarından Servet-i Fünun'u çıkarırken yaşadığı zorlukları ve Abdülhamit'in kurduğu baskı rejiminin son günlere kadar nasıl sürdüğünü anılarında şöyle anlatmaktadır:

"1908 yılı Bâbıâli'si otuz yıllık baskı yönetiminden ve saraydaki padişaha tapınmaktan kendini alamıyordu. Türk aydınlarının heyecanlı gösterileri karşısında Meşrutiyetin doğal haklarını ancak parça parça ve zorla veriyorlardı. Baskı döneminde gazete sansürünün daha şiddetlisi postanede vardı. Postane, engizisyon tarihlerinin bize anlattığı gibiydi, karanlık bir kuyuydu. Mektuplar açılır okunur, gazetelerin sütunları karalanır, kitapların sayfaları koparılırdı. Avrupa'dan gazete ya da kitap almak ya da milletin iyiliğine çalışanlarla mektuplaşmak için bir çare vardı, o da Galata ve Beyoğlu'ndaki yabancı posta şubelerinden yararlanmaktı. Lozan barışına gelinceye kadar kapitülasyon sayesinde Galata ve Beyoğlu'nda yaşayan yabancı postaneleri çoktu. Fransız, İngiliz, Alman, Avusturya postaneleri vardı, bunların çeşitli şubeleri de bulunmaktaydı. Yabancı Postanelerine giremeyen casuslar ve hafiyeler kapıların dışında dururlar, yalnız Türkleri kollarlardı. Bütün bu gözetlemelere karşın biz gene istediğimizi alıp verirdik ve bizim postanemize güvenmek hiç doğru değildi. Bunun bir kanıtını Meşrutiyet'in İlanının beşinci gecesi gördüm. Postanede görevli bir genç efendi bizim matbaaya geldi ve Posta Nazırı'nın posta merkezlerine çektiği bir telgrafın örneğini getirdi. Bu buyrukta şöyle deniliyordu:

"Bir Müddet-i muvakkate için gazete ve sairelerin imrarına mümanaat olunmaması" (Geçici bir süre için gazete vb.nin geçişine karşı konulmaması).

Buradaki "bir müddet-i muvakkate" sözü, Posta nazırıyla Dahiliye Nezaretinin hâlâ Meşrutiyet ilanını kabul etmemiş olduklarını anlatıyordu.

Matbaadan hemen Dahiliye Nazırının evine bir telgraf çektik. Padişahın Kanun-u Esasi'ye bağlılık yemini etmiş olmasına karşın postanenin merkezlere gönderdiği "umum" telgraftaki "bir müddet-i muvakkate için" sözünün ne demek olduğunu sorduk, Posta Nazırını Kanun-u Esasi'ye karşı gelmekle suçladık! Eğer bu telgrafın kötü etkisini kaldıracak ikinci bir telgraf her tarafa gitmezse konuyu gazete sütunlarına hemen geçirip Savcılığa başvurulacağını ekledik. Dahiliye Nazırından gelen cevap şuydu:

"An, Yıldız, 17 Temmuz

Servet-i Fünun gazetesine,

Telgraf Nezaretinden çekilmiş olan telgrafname yanlış olduğundan şimdi Bâbıâli'ye avdetimde tashih kılınarak iktiza edenlere emr-i kat'i vereceğimi beyan ve temin ederim.

Dahiliye Nazırı

Memduh"

Dahiliye Nazırı Bâbıâli'ye geldikten sonra aşağıdaki telgraf bütün posta ve telgraf merkezlerine gönderilmiştir:

"Dersaadet ve mülhakatiyle umum başmüdürlere,

[476] A.g.y., Emir No: 3601, 3657

Kanun-u Esasi'nin resmen ilân buyurulmasından dolayı telgraf ve posta münakalatı ve matbuatın cümlesi kat'iyyen sansür muamelesinden azade olmağla bu bâbda zinhar bir yanlışlık vukuuna meydan verilmemesi.

17 Temmuz 1324 *Posta ve Telgraf Nazırı*

Hasip"[477]

Ahmet İhsan Tokgöz'ün aktardığı belgeye imza koyan Hüseyin Hasip Efendi, kısa bir süre sonra görevden alınmış ve bu uygulamaları ile Kanun-u Esasi'ye aykırı davrandığı gerekçesiyle hakkında Şuray-ı Devlet Müdde-i Umumiliği ifadesiyle' *dava açılmıştır*[478].

Osmanlı Posta ve Telgraf Nezaretince kurulan bu mekanizmayı, sadece yasak yayınları ülkeye sokulmaması amacına dayandırmak, hatta yabancı postalarının kaldırılması konusunu da sadece bu bağlamda ele almak yanlış bir genellemeye yol açmıştır. Aslında Osmanlı Hükümeti, sadece ülkeye giren muzır yayınları engellemeye çalışmıyor, aynı zamanda yabancı postalarla ve vapur kumpanyalarıyla kaçak olarak giren silah, ilaç, patlayıcı madde, maden, gümrüğe tabi mal gibi geniş bir denetlemeyi de sürdürmeye çalışıyordu[479]*. Buna bir örnek olarak Selanikli bir eczacının Servet Gazetesine gönderdiği mektubundan birkaç satırı aktaralım:*

"....Eczahanelerde mevad-ı memnua ve muzırra bulundurulması katiyen menedilmişken eczacılarımızın ekseri bilahavf o gibi eşyayı camekanlar içinde üzeri etiketli şişeler derununda meydanda satışa çıkarıyorlar. Geçen hafta heyet-i tıbbiye müfettişi kimyager İzzetlû Kamil Muzahher Bey tarafından icra edilen taharriyatta (Selânik'te) eczanelerin bir çoğunda *Nitro Glycerine*, diğerlerinde *Cocaine* ile *Sulfonale* gibi eczay-ı memnua bulunmuş olmasıyla bunların gümrükten emrarı kabil olmamakla, nasıl celbedildiği sual olundukta: "kıymetsiz numune suretinde taahhütlü olarak Ecnebi Postalarıyla" cevabı alınmıştır."[480]

Üstelik, Avrupalıların ve Meşrutiyet döneminde bir çoklarının alay ettiği bu denetimi başta Avusturya olmak üzere, diğer ülkeler de kendilerine zarar gelebileceğini düşündükleri mektup ve paketlerde hiç çekinmeden "Cabinet Noir" adı verilen karanlık odalarda yapıyorlardı[481].

b) Mektup Kaçakçılığı:

Bir de mektupların daha dolaylı yollardan ve hiçbir posta işlemi görmeden kaçırılması durumu vardı ki, bu da Posta ve Telgraf Nezareti için önemli bir sorun olmuştu. Posta Nezaretinin kuruluş amacı, ülke sınırları içinde mektup naklinin yalnızca Osmanlı Postasına ait olmasını sağlamaktı. Bununla birlikte, I. Posta Nizamnamesine bir madde eklenmemişti. Bu eksik ancak 1871 tarihli II. Posta nizamnamesine konulan yeni bir madde ile giderilmiştir[482].

Osmanlı Hükûmeti, daha sonra yerli ya da yabancı vapurların Osmanlı postahanelerinden başka yerlere mektup taşımalarını önlemek için bir nizamname hazırlamış, gerekli düzenlemeleri Posta Nezaretinden alınan raporlar doğrultusunda ilgili tüm birimlerine iletmiş[483], hatta 14 Eylül 1881'de, Avrupa'nın her tarafından, bu yeni nizamnamenin içeriği hakkında bilgi talepleri gelmiştir[484].

---

[477] Tokgöz, Ahmet İhsan, **Matbuat Hatıralarım**, İletişim yay. İstanbul, 1993, s.142
[478] **Tanin**, 25 Temmuz 1324
[479] **HR.HMŞ.İŞO**, 47/1-11
[480] **Servet**, 20 Ağustos 1898
[481] Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, İstanbul, 1973, s. 296
[482] Madde:1, *Her nevi mektup ve gazete ve eyyam-ı muayyenede çıkarılan risaleler ve ağırlığı iki kıyyeyi tecavüz etmeyen bilcümle evrak paketleri münhasıran Devlet-i Aliye postalarıyla naklolunur.* **Düstur**, Tertip I, cilt, 2, s. 420
[483] **DH.HMŞ. 21/45**
[484] **YA.HUS 169 /162**

Bununla birlikte, mektup kaçakçılığının önlenemediği görülmektedir. 1884 yılında Bâbıâli'den Gümrüklere ve Taşra Rüsûmat Nezaretlerine gönderilen emirnamelerde, mektupların ve gümrüğe tabi bazı eşyaların gaz ve su tenekelerinin altına yapılan gizli bölmelere gizlenerek kaçırıldığı ifade edilerek gümrük ve rüsûmat görevlileri uyarılmaktadır[485].

"(Emir) No:3955 Mektup Kaçakçılığı Hakkında

Taşra Rüsûmat Nezaretlerine,

Pulsuz mektup kaçırmayı itiyad eden muhtekirler son hadde ve desiseleri olmak üzere geçirecekleri mektupları su ve gaz tenekelerinin altına yaptırmış oldukları gözlere vaz' ile kaçırmakta oldukları haber alınarak derdest edildiğine ve bu suretle gümrüğe müteallik zîkıyem eşyayı da kaçırmaları muhtemel bulunduğuna mebni malumat olmak üzere Trabzon Rüsûmat Nezaretine de beyan ve ifade ve mezkur tenekeler irae olunduğuna dair Trabzon Vilayeti Telgraf ve Posta Baş Müdürlüğünden tevarüd eden tahrirat suretinin gönderildiği ecilden ona göre tekidat icrası zımnında bilcümle baş müdürlere icabı vechle muharrerat ısdar olunmuş olduğu beyanıyla emanet-i mahsusiyece dahi iktizasının ifası Posta ve Telgraf Nezaret-i Aliyesinden bittezkere işar buyurulmuş ve suret-i tahrirat-ı mezkure mealine nazaran zikrolunan mektuplar suret-i mahsusada yaptırılmış olan gaz ve su tenekelerinin atındaki bölümlerde ihfa olunmuş olduğu anlaşılmış ve binaen aleyh bu suretle yapılan bölmeler derunlarında gümrüğe müteallik zîkıyem eşya dahi aşırılması ağleb-i memul olarak bu babda fevkalade dikkat olunmak için keyfiyet tamimen işar ve ihtarına lüzum görülmüş olmağla olvechle icray-ı iktizasına dikkat olunmak üzere suret-i hal sair rüsumat nezaretlerine işar ve zîr-i Nezaret-i vâlâlarında kâin idarelerin adedine nisbetle işbu tahrirat-ı muhlisinin kat'isi leffen tisyar kılınmış olmağla bunların ba muceb-i mezkur iderelere ısrasıyla takayyudat-ı kâmile ifasına himmet buyurmaları siyakında şakka"[486]

Bu konudaki uyarı çok geçmeden yenilenmiştir.

Dersaadet Gümrükleri Nezaretlerine,

Mahsusen yapılan su ve gaz tenekeleri ile pulsuz mektup kaçırılmakta olduğuna ve bu suretle gümrüğe müteallik zîkıyem eşya dahi kaçırılması ağleb-i memul bulunduğuna binaen bu babda tekayyüdat-ı kâmile icrasına ve tafsilat-ı saireye dair taşra rüsûmat nezaretlerine yazılan tahrirat-ı umumiye nash-ı matbuasından bir kıtası leffen tesyir-i sui vâlâları kılınmış olmağla Nezaret-i Vâlâlarınca dahi münderecatına göre iktizasının ifasına dikkat buyurulması siyakında tezkere.

Fi 10 Şaban 1301 ve fi 23 Mayıs sene 1300 (4 Haziran 1884)[487]

Bir başka uyarı da yabancı posta vapurlarıyla ilgilidir.

"No: 3889 Ecnebi Posta Vapurları

Emanet-i halisi ile rüsûmat nezaretlerinin Memalik-i Şahane'de bulunan iskelelere ecnebi vapurlarıyla posta mekatibi teati kılındığı istihbar olunduğu ve muharrerat-ı resmiye ise ücretten muaf olup Ecnebi vapurlarının gittikleri her bir iskeleye bilcümle postahanelerden çanta gönderilmekte bulunduğu beyanıyla gerek Dersaadet'ten ve gerek bilcümle iskelelerden gönderilecek muharreratın saltanat-ı seniyye postahanelerine verdirilmesi icab edenlere tebligat-ı lazıme icrası Posta ve Telgraf Nezaret-i Aliyesinden meb'us 11 Kânunusani sene 1299 tarihli tezkerede izbar buyurulmuş ve suret-i işara nazaran her vapur işleyen iskelelerde muntazaman postahaneler teessüs edip mekâtip teati olunmakta bulunduğu anlaşılmış olduğundan badezin gerek

---

[485] Mevad-ı Mühimme-i Resmiyeyi Mutazammın Rüsûmat Memurlarına Yazılan Muharrerat-ı Umumiye, Cild-i Rabi, **y.y. t.y.**

[486] **a.g.y.**, s.244

[487] a.g.y. **s.245**

idareler beyninde teati olunacak ve gerek emanete isal kılınacak muharreratın postahanelere tevdi ve irsal kılınması lazımeden bulunduğundan beyan ve ihtarına ibtidar kılındı.

Fi 6 Rebi'ülahır sene 1301 ve Fi 23 Kânunusani sene 1299 (4 Şubat 1884)

Kayıt Numrosu: 259"[488]

"Türki Liber" adıyla çıkarılan gazetenin yurda sokulmaması için 29 Ekim 1890 tarihinde Posta ve Telgraf Nezaretine bir tezkere yazılmış ve *"bu makule evrak-ı muzırranın men ve duhul ve intişarına her veçhile dikkat ve ihtimam olunmakta olup ancak bunların mektup arasında mazrufen Nemçe postasıyla dahi gelememesi hakkında ne malume olunmak icap edeceğini istifsaren Edirne vilayet-i celilesinden varıd olan telgrafname leffen irsal kılınmış olmağla bu babda vaki olacak mütalaa-i atıfiyelerinin işarına himmet olunması"*[489] konusunda Posta ve Telgraf Nezaretinin dikkati çekilmiştir.

c) Mektup Kaçakçılığına Karşı Alınan Önlemler:

Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı haberleşmesinde tekelin kırılmasına yönelik en önemli sorunlardan biri de mektup kaçakçılığıdır. Osmanlı sahillerinde seyreden yerli-yabancı gemilerin Postadan geçmeden mektup taşıdıkları sık sık görülen bir durumdu. Hatta bazı vapur şirketleri telgraf kaçakçılığı bile yapmaktan geri kalmıyorlardı[490].

Bu konuda 1865 yılından itibaren bazı önlemler alınmaya başlanmıştı. Posta Nizamname-i Dahilisinin 7 ve 8 inci maddelerine göre, mektup kaçakçılığı yapan kişiden normal ücretin iki kat ücret alınıyor ve bunun yarısı "*kaçağı tutanlara*"veriliyordu. Diğer yarısı karşılığında da kaçak mektup ya da evrak üzerine sahibinin gözü önünde pul yapıştırılarak özel bir mühürle iptal ediliyordu[491]. Bu mühürler üçgen biçiminde ve tam pulun üzerine gelecek şekilde vuruluyor ve "*kaçak- sene 1*" örneğindeki gibi bir ibare taşıyorlardı. II. Abdülhamit döneminde bu mühürlerin yanında Türkçe '*kaçak*', altına da Fransızca yazı ile "*Contrebande*" ibareli oval çerçeveli mühürler kullanılmaya başlanmıştır[492]. Bunun yanında kaçak mektubu taşıyan kimseye 1 liradan 5 liraya kadar para cezası uygulanıyordu. Eğer bu kimse kaçakçılığa devam ederse, her seferinde bu ceza iki katına çıkıyordu. Para cezasını ödemeye yanaşmayanlar için kaçış yoktu. Çünkü, mahalli zabıta kuvvetlerine bu parayı tahsil etme yetkisi verilmişti[493].

Limanlarda mektup alıp verdiği öğrenilen gemilerden ellerindeki postaya ait evrakı vermeleri isteniyor[494] ve bunlar üzerine ceza ücreti karşılığında bir pul ve pulun üzerine de ayrı bir mühür vuruluyordu. Bu dikdörtgen çerçeveli mühürlerin üzerinde "*vapur-paquebot*" ibaresi bulunuyordu[495]. Bu mührü taşıyan mektuplar tamamen pulsuz sayılmıyorlardı.

Mektup kaçakçılığı II. Meşrutiyet yıllarında da sorun olmuştur[496]. Bu konuda Posta ve Telgraf Nezaretinin ilgili devlet görevlileri arasındaki yazışmalarda koli postalarıyla kaçak silah getirilmesi bile vardır[497].

---

[488] a.g.y. s. 207

[489] **Bâbıâli, Evrak Odası Ayniyat Defteri**, 1222, s.424

[490] 1914 Mayısında Rus gemilerinin Yafa'da halktan telgraf kabul ettikleri haber alınmış ve bunun tekele aykırı olduğu ifade edilerek gerekenin yapılması Vilayete yazılmıştır. **DH/İ-UM**, E/69/16

[491] **DH-HMŞ**, 26/62; Mustafa İhsan, **Musaver Postacı**, İstanbul, 1317, s. 16

[492] Mustafa İhsan, **a.g.e**, s. 84, 85

[493] Mustafa ihsan, **a.g.e**, s.17

[494] **YA.HUS**, 169/162

[495] Mustafa İhsan, **a.g.e**, s.85

[496] 1911 yılına ait bir belgede Mektup kaçakçılığının önlenmesi için önceden belirlenmiş önlemler sıralanmaktadır. **DH.HMŞ**, 26/62

[497] **DH.İD**, 94/2-18

Bu konuda alınan tüm önlemlere rağmen mektup kaçakçılığının önüne geçilemediği açıkça görülmektedir. Sahillerinde yüzlerce yabancı gemi fütursuzca dolaşırken, bunun engellenmesi gerçekten zordu. Osmanlı postasına yapıştırılan güvensizlik yaftası bir tarafa, bazen de özellikle kaçak yollar kullanılmıştır. Gümrüğe eşya vermek istemeyen, küçük gizli haberleri kaçırmak isteyenler her yolu denemişlerdi. Bu yüzden yasakların etkisi de sınırlı kalmıştır.

C- POSTA TAŞIMACILIĞI :

a) Osmanlı Haberleşmesinde Demiryollarının Payı:

Avrupa ve Amerika'da posta ve telgraf haberleşmesi ile demiryolları birbirini izleyen bir gelişme göstermiştir. Stephenson'un buharlı lokomotifinin büyük bir başarıyla günlerle ifade edilen bir yolu saatlere indirerek başarıyla yol almasından sonra hızla ilerleyen demiryolu taşımacılığı, kısa sürede haberleşmenin de vazgeçilmez bir parçası olmuştu. Demiryolu, ticaretin gelişimi için son derece önemli olan güvenli ulaşımı getirdiğinden, kısa süre sonra dünya ticaretinin denizlere ve kervan yollarına bağlı kalmaktan da kurtararak, taşımacılık sektöründe önemli bir duruma gelmişti. Ticaretle birlikte ticari haberleşme de arttığından her istasyonun aynı zamanda birer haberleşme merkezine dönüşmesi de uzun sürmemiştir.

1870'lerde Amerika'nın posta çantalarının önemli bir kısmını demiryolu şirketleri taşıyordu.1870'de yalnız Massachusetts eyaletinde -çok az yerleşim birimine sahip olmasına rağmen- posta arabası ile 146 ve demiryolu ile 64 yöne posta işliyordu[498]. Aynı dönemde Amerika Birleşik Devletlerinin tüm posta taşımacılığı şöyle dağılmıştı: Buharlı gemi,: 16.762 Mil, Posta Arabaları:175.991 Mil, Demiryolları:63.457 Mil. 1873'e gelindiğinde demiryollarının posta taşımacılığındaki payı yarı yarıya artmıştı[499]. Aynı dönemde Amerika'daki 33.244 posta şubesine karşılık, İngiltere'nin posta büroları 12.000 kadardı. Almanya ise, 5700 posta merkezine sahipti[500]. Almanya'nın toplam posta gelir yılda 3 , İngiltere'nin 5 ve ABD'nin yaklaşık 6 milyon dolardı Amerikanın gelirlerinin diğerlerinden fazla olmasının nedeni posta taşıma ücretlerinin yüksekliğinden kaynaklanıyordu.[501].

1880'lerden sonra yaşanan değişimler, kıtaları birbirine bağlayan demiryollarının yapım sürecini hızlandırmıştı. Bu sayede egemen güçler, dominyonlarına ya da nüfuz bölgelerine daha çabuk ve daha büyük askeri güçle müdahale edebildikleri gibi, ticari mallarını da daha geniş boyutlarda ve daha güvenli olarak aktarabiliyorlardı. Limanların hemen yanı başına kurulan demiryolları yardımıyla ticari malları daha kısa bir sürede ve daha güvenli bir biçimde yerlerine ulaştırmak artık mümkündü. Böylece her liman hinterlandına daha yakınlaşmıştı. Deniz taşımacılığı ve posta işlemlerinin birbiriyle olan ilişkisi gibi, kısa sürede demiryolları da haberleşmenin bir parçası olmuştu. Kurulan her yeni istasyona ek olarak bir telgraf ya da posta merkezi, bazen de ikisi birden faaliyete geçiriliyor, haberleşmenin belirli merkezlerle sınırlandığı dönem böylece sona eriyordu.

1871'den sonra Avrupa'da ortaya çıkan yeni büyük güç, olan Almanya, siyasal birliğini tamamladığında yayılmacılığını denizler üzerinden sağlamak için geç kalmıştı. Demiryolları bu yüzden Almanya'nın umudu oldu.

Almanya demiryolu üzerinden sağlayacağı çıkarlar için kendisine hedef olarak Osmanlı topraklarını seçmişti.1880'lerle birlikte *Şarka Doğru* (Drang Nach Osten) politikasını gütmeye

---

[498] "*National and Statistical: The Post Office*", **Appleton's Journal: a Magazine of General Literature**, Vol. 11, iss. 255, Feb. 7, 1874, New York, pp. 189-190

[499] **A.g.m**, aynı yer.

[500] **A.g.m.**, aynı yer.

[501] **A.g.m.**, aynı yerde

yönelen Almanya'nın hırslı Kayzeri II. Wilhelm, Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit'le yakınlaştı. Aralarında esen dostluk rüzgarlarında en büyük etken Berlin Antlaşması ve sonrasında artık İngiltere ve Fransa'nın emellerini açıkça ortaya koymalarıydı. İflasını ilan etmiş bir ülkeye ellerini uzatan Almanya için geniş bir kapı aralanıyordu ve bu kapıdan geçmesine de bir proje yardımcı olacaktı: Berlin-Bağdat Demiryolu hattı[502].

Bu konuyu uygulamaya koymak isteyen Kayzer II. Wilhelm, Osmanlı ülkesini iki kez ziyaret etti. Bunlardan ikincisinde Kayzer'in Sultan'a açık destek vermesinin yararı Almaya için tatmin edici sonuçlar doğurmuştu. Türkiye'de Alman Nüfuzu daha da artmış, Türkiye Almanya'yı kendisi için bir denge unsuru olarak görmeye başlamıştı[503].

Bu ziyaret sırasında, Almanların İzmit-Konya Demiryolu hattını Bağdat ve Basra'ya kadar uzatma istekleri kabul edildi. Bunu izleyen günlerde 29 Ocak 1899'da Anadolu Demiryolu Kumpanyası'na, Haydarpaşa İstasyonunu inşa, Haydarpaşa-Sirkeci hattında feribot işletme, Köstence-İstanbul Telgraf Hattı döşeme imtiyazları verilmişti[504].

Aslında, demiryolu ile mal taşımak denizyoluna oranla daha pahalıydı. Bu yüzden Almanya ile Osmanlı ülkesi arasındaki demiryolu taşımacılığının daha ziyade posta ve lüks maddelere dayandığı görülmektedir[505].

Osmanlı topraklarını orta Avrupa'ya bağlayan ve 1888 yazında Şark Demiryolları Kumpanyası tarafından işletmeye açılan Rumeli Demiryolları, Avusturya sınırından başlayıp, Belgrad, Niş, Sofya ve Edirne'den geçerek İstanbul'a ulaşan hatları ile bu amaç için bir altyapı oluşturmuştu. İstanbul'u doğrudan Viyana, Paris, Berlin ve Calais üzerinden Londra'ya bağlayan bu hattın inşası, farklı tarihlerde imtiyaz hakkı alan İngiltere, Fransa, Belçika, İsviçre ve Avusturya gibi devletlerin kurdukları kısa hatların birleştirilmesiyle tamamlanmıştı[506]. Paris'ten İstanbul'a her gün düzenli olarak "Le Conventionel" adını taşıyan bir posta treni gelir ve Avrupa postasını alıp giderdi. Ayrıca ünlü Orient Expres haftada üç gün Paris'ten İstanbul'a hızlı tren seferleri yapıyordu[507].

a-1) Berlin-Bağdat Demiryolu:

Berlin–Bağdat Demiryolu, Asya'nın sömürgeye açık topraklarına Alman emperyalizmini ulaştıran bir araçtır. Dolayısıyla İngiliz emperyalizminin bu bölgelerdeki dokunulmazlığını tehdit etmiştir. Hattın Almanya'ya açtığı ekonomik ufuklar çok genişti; fakat aynı ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'nu da Alman Emperyalizminin kucağına düşürüyordu. Abdülhamid, bu demiryolunun imtiyazını Almanlara verirken, arkasından nasıl bir ekonomik bağımlılığın geleceğinin farkındaydı. İmparatorluğun en zengin bölgelerini Bağdat Demiryolu adı altında Almanya'ya ipotek ederken, bu ipoteğin başına açacağı işleri biliyordu. Abdülhamid, böylesine geniş bir demiryolu imtiyazı verirken, demiryolu ulaşımı aracılığıyla devlet otoritesini ülkenin en ücra köşelerine götürmeyi düşünüyordu. Abdülhamid'in demiryolu ve telgraf ağları kurma politikasının ardındaki temel neden '*devlet otoritesini yurdun dört bir bucağına ulaştırma*' biçiminde özetlenebilir. Diğer yandan, imparatorluğun siyasal durumu da İngiltere'ye karşı

---

[502] Mahmud Muhtar, **Maziye Bir Nazar, Berlin Antlaşmasından Harb-i Umumiye Kadar Avrupa ve Türkiye Münasebetleri**, İstanbul, 1999s.92, 93.

[503] Süleyman Kocabaş, **Tarihte Türkler ve Almanlar**, İstanbul, 1988, s. 84, İlhan Pınar, "*Kayzer II. Wilhelm'in Doğu Gezisi Bağlamında Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı'ya Yönelimi Üzerine*", **Tarih ve Toplum**, S. 120, (Aralık 1993), s. 359

[504] Kocabaş, **a.g.e.**, s. 84

[505] İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, İstanbul, 1983, s. 42

[506] Edward Mead Earle, **Bağdat Demiryolu Savaşı**, (Çev. Kasım Yargıcı), İstanbul, 1972, s.39

[507] Çınar Atay, **İzmir'in İzmir'i**, İzmir, 1993, s.161

Almanya'nın bir denge unsuru olarak kullanılabileceği düşüncesi, bu imtiyazın verilmesinde etkili olmuştur[508].

İngiltere ve Fransa'nın duruma engel olmak için bu imtiyazı elde etme çareleri aramaları da sonuç vermemişti. Sonuçta "*kumpanyanın hisselerinin % 10'u Osmanlı Hükümetine, %10'u Anadolu Demiryolu Kumpanyası adına ve geri kalanı da Deutsche Bank'ın başında bulunduğu uluslararası bir sendika adına düzenlendi. Direktörler kurulu'nun üye sayısı yirmi yediye çıkarıldı ve sandalyeler şu şekilde dağıtıldı: Deutsche Bank tarafından seçilen 8 Alman; Osmanlı Bankası tarafından seçilen 8 Fransız; 2 İsviçreli, 1 Avusturyalı; Anadolu Demiryolu Kumpanyası tarafından seçilen 3 Alman, 4 Türk ve 1 İtalyan. Böylece Bağdat Demiryolu Kumpanyasının kontrolu Türklerin ve Almanların elinde kaldı*"[509].

Alman üyeler arasında yer alan 4 Osmanlı temsilcisinden biri olan Posta ve Telgraf Nezareti Müsteşarı Hoene Efendi de aslında bir Almandı. Gözlerden kaçan bu ayrıntı, Almanların bu imtiyaz sözleşmesindeki etkinliğini bir kez daha kanıtlamaktadır. Sözleşme şartlarına bakıldığında ise durum biraz daha belirginleşir.

18 Mart 1902'de imtiyazın Almanlara verildiğine dair irade-i seniye yayınlanmıştır. Bundan bir yıl sonra da 3 Mart 1903'de yayınlanan bir kanunla Bağdat Demiryolu Şirketi oluşmuştur[510].

Osmanlı Hükümeti imtiyaz sahiplerine o güne kadar görülmemiş ölçülerde haklar tanımıştı. Şirkete göreceği zarardan ötürü çeşitli adlarla tanınan parasal garantilerin yanı sıra, şu imkanlar da sağlanıyordu:

a)Şirketin demiryolu inşaatı ve işletmesinde kullanacağı hazine toprakları bedava olarak verilecekti.

b)Devletin (hazinenin) arazisinden çıkarılacak kum, balast, vb. maddeler için kira ya da buna benzer bir paranın ödenmesi söz konusu değildi.

c)Travers gibi demiryolunun ihtiyaç duyacağı bütün kereste, tahta ve odun ihtiyaçları devlet ormanlarından bedava sağlanacaktı.

d)Demiryolunun iki tarafında yirmişer kilometrelik arazi içerisindeki bütün madenlerin işletme hakkı bila-bedel şirkete bırakılmıştı.

e)Şirket, demiryolu boyunca arkeolojik kazılar yapabilecek, bulduklarını tasarruf edebilecekti.

f)İmtiyazın süresi boyunca şirket, demiryolunun geçtiği topraklardan sağlayacağı gelirlerden ötürü her türlü vergi, pul,vb. resimlerden muaftı[511]. Ancak, şirket, Osmanlı Postalarını ve posta memurlarını ücretsiz taşıyacaktı[512].

Bunların yanı sıra, şirkete, mali ve idari yönden bir çok yetkiler daha tanınmaktaydı. Görüldüğü gibi, Bağdat Demiryolu Şirketi, Osmanlı İmparatorluğu içinde adeta bağımsız bir devlet görünümündeydi. Yukarıdaki imtiyazları şirkete bir bakıma armağan eden Abdülhamid, iki nokta üzerinde en ufak bir taviz vermek istememişti. Bunlardan birincisi, Şirkete postaya ilişkin ya da adlî kapitülasyonlarına ait hakların tanınmaması; ikincisi de, hattın trafiğe açılmasından beş yıl sonra yüksek kademedeki uzmanların dışında bütün memurların Osmanlı uyruklu kişiler arasından seçilmesi zorunluluğudur. Yani Şirket, Osmanlı Hükümetinin izni olmadan yabancı postalarla

---

[508] *Tevfik Çavdar, Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu, İstanbul, 2000, s.124*
[509] Earle, **a.g.e.**, s.102, 103
[510] Çavdar, **a.g.e**, s. 128
[511] Murat Özyüksel, **Anadolu ve Bağdat Demiryolları**, İstanbul, 1988, s. 194-195
[512] Özyüksel, **a.g.e.** aynı yerde

taşımacılık anlaşması yapamayacaktı. Osmanlı Hükûmeti, Şirkette Osmanlı memurları bulundurarak ve haberleşmelerin Türkçe yapılmasını sağlayarak bazı zararlardan korunmaya çalışılıyordu[513].

Abdülhamid'in posta hakkını vermemesi kendi çıkarı içindir. O günlerde Türkiye'deki yabancı postahaneler, dışarıdan gelen, rejim aleyhtarı dergi, kitap vb. yayınların bir nevi dağıtım merkezi şeklinde çalışıyorlardı. Türk kolluk güçleri bu postahaneleri kontrol edemiyordu. Abdülhamid, Alman Şirketine posta hakkı vermemekle, başını yeni bir dertten kurtarmıştı[514].

Abdülhamit, yabancı postalardan o kadar çekiniyordu ki, onlardan kurtulmak için vereceği tavizler, buralardan gelecek zararın yanında önemsiz kalıyordu. Bu yaklaşımı destekleyen bir görüş de A. Bedevi Kuran'dan gelmektedir:

"(..)Acaba bu emsalsiz hediye(Bağdat Demiryolu İmtiyazının Almanlara verilmesi)İmparator Wilhelm'in İstanbul Seyahati hatırası mıdır? Yoksa İstanbul'daki Alman Postahanesine sansür konulmasını uygun bulan Alman İmparatoruna karşı bir iyilikseverlik göstergesi midir, bilinemez."[515]

Doğal olarak bu hat boyunca Almanya ile Osmanlı toprakları arasında bir haberleşme ağı da kurulmuş olacaktı. Artık Osmanlı postaları, yabancı şirketlerin elde tuttuğu denizyolu posta taşımacılığına bağlı olmaktan büyük ölçüde kurtulacak, İngiliz, Fransız ve Avusturya gemilerine muhtaç olmadan Avrupa haberleşmesini sürdürebilecekti.

Bağdat Demiryolu imtiyazıyla bu hat üzerinde özel bir posta örgütünün kurulamayacağının belirlenmesi, özellikle Anadolu ve Mezopotamya'da bulunan İngiliz Telgraf ve posta servisinin faaliyet alanının gelişmesinin önüne set çekmek amacını da taşıyordu[516]. PTT örgütü üzerindeki bu hassasiyet bir devlet politikası olarak günümüzde de yansımalarını sürdürmektedir[517].

1904'de Almanlar, İngiltere'nin Basra Körfezi Hindistan'a bağlanacak bir telgraf hattı için de girişimlere çoktan başlamışlardı. 1899'da Kolonya'da 1.000.000 Mark sermayeyle kurulan "Osteuropaeische Telegraphen Gesellschaft" firması, bu işler için tüm donanımıyla hazırlanmıştı. İngiliz ve Fransızlar bunun Doğu'da Alman yayılmasının bir ileri hareketi olduğunu endişeyle izliyorlardı. Köstence-İstanbul arasına deniz altından geçecek bir telgraf kablosu döşenmesi işinin Almanlara verilmesi de bu konudaki kuşkuları artırmıştı[518].

Sonuçta Orta avrupa demiryoları işlemeye başlamış ve ortaya yeni bir takım sorunlar çıkmıştır. Örneğin, 1888'de İstanbul'un demiryolu ile Viyana'ya bağlanmak üzere olduğu bir sırada Posta sorunu daha da artan bir yoğunlukla gündeme gelmiştir. Orta Avrupa bağlantısı tamamlandığında demiryolunun olağan yaşamı ne kadar değiştirdiği ortaya çıkmaya başlamıştır. 1750'lerde yirmi, 1850'lerde on bir, 1861'de beş güne inmiş olan İstanbul-Viyana yolu artık iki-buçuk güne inmiştir. Batı ile kurulan bu köprü kültürel yönden de önemil bir ağ oluşturmuştur. Böylece başkente hem çok daha fazla, hem de çok daha güncel haber taşıyan gazeteler gelmeye başlayacaktır. Bu ise Osmanlı hükümetini yeni bazı önlemler almaya itmiştir. Bunun bir uygulaması olarak Bâbıâli bir kez daha yabancı Postaların kapatılması için 10 Eylül 1888'de sona eren üç aylık süre ilan etmiştir[519]. Bu uygulama posta valizlerinin Türk sınırında Osmanlı

---

[513] Bilmez Bülent Can, **Demiryolundan Petrole Chester Projesi 1908-1923**, İstanbul, 2000, s. 63
[514] Çavdar, **a.g.e.**, *s.*129,
[515] Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, 2. Basım, Kaynak yay., İstanbul, 2000, s.88-89
[516] Frederick F. Anscombe, **The Ottoman Gulf The Creation of Kuwait, Saudi Arabia and Katar**, New York, 1997, s.118
[517] İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, İstanbul, 1983, s. 103
[518] Ortaylı, **a.g.e.**, s.109
[519] Orhan Koloğlu, **Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit**, İstanbul, 1999, s.129

görevlilerine teslimi, bunlar tarafından İstanbul'a getirilmeleri ve orada ilgili postalara açılmadan verilmeleri şeklindedir. Dağıtım daha önce yabancılar tarafından yapılırken; bu kez Bâbıâli, valizlerin Osmanlı memurları önünde açılmasında ısrar etmiştir[520].

Orhan Koloğlu, bir Belçika belgesinden aldığı şu bilgileri aktarmaktadır[521]: 'Geçen Eylül'de Selânik-Varna demiryolu tamamlandığında Bâbıâli, Avusturya kuryesinin para valizlerini taşımasını kabul etmedi. Hatta pasaportuna vize vermeyi bile reddetti. Valizlerin bir Türk temsilcisi önünde açılmasında ısrarlı olmuşlardı. (...) Bu kez, 10 Haziran 1888'de Sait Paşa, Avrupa'ya postanın üç ay daha serbest bırakılacağını ama sonra Türk kontrolüne geçeceğini bildirdi; ancak bu mesaj, Selânik Valisi'ne ulaşmadı o da valizi teslimi reddetti. Bunun üzerine Avusturya elçiliği maslahatgüzarı Schiesel, Avusturya Lloyd gemilerine Osmanlı limanları arasında yaptıkları yerli posta nakli de dahil, Tiryeste ve Varna için bütün servisleri kesme emri verdi. Bunun etkisi hemen görüldü, Türkler ertesi gün valizi teslim etti. "

Burada bir noktaya dikkat çekmekte yarar vardır ki, o da Osmanlı Hükümetinin yabancı postalarıyla savaşımının sadece tek yönlü olarak vurgulanmasının getirdiği eksikliktir. Bazı yazarlar olayı sadece sansür ve evrak-ı muzırra yönüyle ele almaktadırlar. Örneğin, Orhan Koloğlu, *"Avusturya gemilerinin yirmiden fazla Osmanlı Limanına uğradıkları düşünülürse bu hizmetlerin durmasının önemi kolayca anlaşılır. Görülüyor ki, Bâbıâli tehdidi gerçekleştirebilecek olanaklardan mahrumdu. Dolayısıyla gerçekleştiremediği her tehdidi aczinin kanıtı oluyor, Avrupalıları daha çok cesaretlendiriyordu.*

İstanbul'un demiryolu ile Avrupa'ya bağlanmasıyla Bâbıâli ve Yıldız'ın korktuğu başına geldi. Muzır sayılan yayınlar bir hayli arttı. 1890'lı yıllar gayet sıkıntılı başladı. Alınan her önleme karşılık muzırcılar da yeni önlemler oluşturuyorlardı. 1892'de Bâbıâli, yasak gazetelerin izinli gazetelerin arasına konarak gönderildiğini saptadı ve bu konuda elçiliklerden Posta İdarelerinin uyarılmasını istedi(26 Haziran 1892). Bu da yabancılar tarafından sistemimize aykırı denilerek kabul edilmedi. bütün bu gelişmeler asıl amacın muzır yayınları engellemek olduğunu göstermektedir" [522] dese de aslında valizlerin açılmasındaki asıl amacın sadece muzır yayın aramaya yönelik olduğunu söylemek doğru değildir. Dönemle ilgili arşiv belgeleri incelendiğinde kaçak silahlardan, eşyalardan, kimyasal maddelerden, telefon alet ve edevatından, mektuplardan da söz edildiği görülür[523]. Her kaçak mektup da muzır diye yasaklanmamıştır. Posta nizamnamesinin 7 ve 8 inci maddelerine göre mektubu postadan geçirmemek "inhisara mugayir[524]"dir. Yani, Devlet yabancı postalarıyla gelen zararlı maddeleri araştırırken gümrük ve posta gelirlerinin azalmasına yol açan bir durumdan da kendini korumaktadır.

Bu konuda, Orhan Koloğlu'nun "muzır yayınları engellemek" amacına yönelik gördüğü ve Ahmet Bedevi Kuran tarafından nakledilen şu belge de aslında daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirilebilir.

"Berlin Sefaret-i Seniyyesinden Mabeyn-i Hümayun Başkitabetine,

24 Mart

Mahremane-

---

[520] Koloğlu, **a.g.e**, s. 129

[521] Koloğlu, **a.g.e**, s. 129, 130

[522] Bu konuda bkz. N. Sakaoğlu, "*110 Yıl Önceki Matbuat Yasakları*", **Tarih ve Toplum**, S..123 (1994)

[523] **DH.MUİ**, 7-3/43, **DH.HMŞ**, 15/88, **DH.HMŞ**, 26/62, **DH.HMŞ**, 15/94, **DH.HMŞ**, 15/71, **DH.HMŞ**, 9/22, **DH/İ-UM**, E/69-16, **İrade, Tel-Pos**, 3159/5, MV, 116/101,

[524] 26 Rebiülâhır 1288 (14 Temmuz 1871)tarihli II. ve 2 Şaban 1299 (18 Haziran 1882)tarihli III.Posta Nizamnamelerinde de 7 ve 8. Maddeler posta tekeline ilişkindir. Bkz. **Düstur**, Tertip I, Cilt, 2, s.420-433; **I. Tertip Düstur Zeyli III**, s. 27

Haşmetlû Almanya İmparatoru Hazretleri tarafından zi şeref-i hazret-i padişahiden beyan buyurulan her gûna amale muvafakat eylemek hususundaki hissiyat-ı müveddetkâranesinin bir delil-i cedidini teşkil etmek üzere Dersaadet'teki Almanya Postahanesi vasıtası ile gönderilen veya mezkur postahaneye varıd olan her gûna muhaberatı muayene etmek vazifesi ile bir kaç Osmanlı memurunun mezkur postahaneye kabulü hakkında icap edenlere evamir ita buyurdukları maddesinin doğrudan doğruya şevketmeap efendimiz hazretlerine işarına acizlerini memur etmişlerdir."[525]

Bu belgedeki temel amaç acaba yalnız muzır evrakın kontrolü olabilir mi? Burada yabancı postahenelerinin, içeriğini iyice incelemeden aldığı gümrüğe tabi eşya ya da kaçak maddeler de aranmaktadır. Nitekim, Alman postahanelerinde görevlendirilecek Osmanlı memurları yalnız posta ya da sansür memurları değildir. İçlerinde Gümrük memurları da vardır. Abdülhamit döneminde elbette ki, yasak yayınlar hakkında koyu bir sansür görülmektedir. Bu konuda arşivde bir çok belge de bulunmaktadır. Ancak konu Posta ve Telgraf Nezareti olduğunda şunun göz önünde tutulmasında yarar vardır. Osmanlı Postaları, kendisi dışında mektup taşıma işine soyunan yerli yabancı şirket veya şahıslara imtiyaz almadan faaliyet hakkı tanımamıştır. Bu yasal engeli göz ardı etmek isteyenler de olmuştur. Örneğin, 22 Ekim 1864 tarihinde, Fevaid-i Osmaniye Vapurlarının mektup kabul etmeye başladıklarını gören Osmanlı Posta İdaresi, "mektup nakliyatının Osmanlı hükümetinin inhisarı altında" olduğunu ilan ederek Fevaid-i Osmaniye vapurlarının mektup taşımasını yasaklamıştır[526].

Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti kendi postalarını kendisi taşımak amacıyla bir kaç kez girişimde bulunmuşsa da en çok üzerinde durulması gereken girişim Varna vapurları olayıdır. Mehmet Ali Bey, Posta ve Telgraf Mecmuasında Posta Mebahisi adlı yazı dizisinde Varna Postası Vak'ası olarak bilinen bu olayı şöyle anlatmaktadır:

"Avrupa şimendiferleriyle Osmanlı şimendiferlerinin iltisakı zamanına kadar Memalik-i Osmaniye'deki Ecnebi Postaları Memalik-i ecnebiyeye, vesait-i ecnebiye ile irsal kılınmakta olduğu gibi, Osmanlı Postaları da yine o vesait ile gönderilmekte idi. postalar İstanbul'dan Varna'ya kadar Nemçe Vapurlarıyla ve oradan Bulgar şimendiferine teslimen Avrupa'ya sevk olunurdu. Avusturya postahanesi kendi vapurlarıyla vürud eden posta müraselatını alelacele tevzi eder ve Osmanlı posta çantalarını bir takım muamelat-ı kuyudiyeye tabi tutarak tehirle teslim ettiği gibi sevk edilecek postalarımızı da vapurun hareketinden iki saat önce alır ve tehirle verilirse kabul etmezdi.

Bu hal Hükümet-i Osmaniye'ye pek ağır geliyor ve Ecnebi Postalarının izale-i vücutları çarelerini düşündürüyordu. 1300 senesinde Posta ve Telgraf nazırı bulunan İzzet efendi zaten İstanbul'daki Süferay-ı ecnebiye ile pek iyi bir münasebet hasıl eylemiş olduğundan bu hususta onlarla müzakereye girişmiş ve Osmanlı Posta İdaresi Avrupa Postalarını temin ettiği halde Ecnebi Postalarına ait muamelatın Osmanlı Postalarına devrine gayet edeceklerine dair süferadan vaad almış idi. Fakat bu babda evvel bi evvel vesait–i sariya ile Varna Postalarının temini iktiza ediyordu. İzzet Efendi bu babda Bahriye nazırı Hüsnü Paşa'ya müracaat etmiş ve Postanın Varna'ya vakt-i muayyeninde sevki müşarileyh tarafından deruhte ve temin edilmiş idi.

Vakta ki, Osmanlı Postasının Varna'ya Osmanlı vapuru ile ilk sevkiyatı vaki oldu. Vapur İstanbul'dan hareket etti. Osmanlı kalpleri inşirah ile meşhun, Osmanlı Postasının vaktinde yetiştiğine dair Varna'dan telgraf bekliyordu. Va esafa ki, gelen telgrafta Vapurun 4 saat tehirle vasıl olduğu ve Avrupa'ya ayrı bir tren-i mahsus çıkarıldığı bildirilmişti. Bahriye Nezareti ikinci posta için diğer bir vapur tahsis etti ve vapur İstanbul'dan miadından iki saat evvel kaldırıldı. Fakat ecnebi postalarını hamil olan Nemçe Vapuru yine Osmanlı vapurunu geçip gitti ve Postasını

[525] Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, 2. Basım, Kaynak yay., İstanbul, 2000, s.88-89
[526] **P.T.M**, No:182, (Haziran 1332)

şimendifere yetiştirdi. Osmanlı Postası ile iki saat tehirle vasıl olduğundan ve defa da Avrupa için tren-i mahsus çıkarılmasına ve postanın bu suretle sevkine mecburiyet hasıl oldu. Bu defaki teşebbüste adem-i muvaffakiyetle neticelenerek yeni ve süratli iki vapur mubayaasına kadar postalarımızın yine Nemçe vapurları ile sevkine devam olundu.

1888 'de Osmanlı Sırp Şimendüferlerinin iltisakı, üzerine İstanbul Avrupa ile ittisal hasıl etmiş ve Osmanlı Postalarının şimendüferle sevki ve ecnebi postalarının bundan istifade edememesi iktiza ettiği halde ecnebi postalarının lağvı müzakeratının intacına kadar ecnebi postahanelerine ait çantaların da şimendüferlerle nakli karargir oldu.1315 tarihinde vaki olan teşebbüsün yine aynı neticeye iktiranı üzerine hükümet ciddiyetle postalar ıslahatına teşebbüs etmiştir.

Bu babta lazım gelen mukarreratı ittihaz etmek üzere 1 Mart sene 1316 tarihinde Meclis-i Vükela'ca tanzimi ve irade-i seniyye iktiran eden mazbatada beyan edildiği üzere bab-ı alide bir komisyon ve bu komisyonun mukarreratını mevki-i tatbike vaz'içün daire-i nezarette de bir Komisyon şubesi teşekkül etmiş ve mezkur komisyon ibtida Dahiliye Nezareti Müsteşarlığının ve sonraları Hariciye Nezaretinin riyaseti altında inikat etmiştir.İşbu komisyonlarda acizleri de aza sıfatıyla bulunmuş idim.

Mezkur Posta Komisyonu Meclis-i Vükela mazbatasında irae olunan mevadın sırasıyla Nizamname ve talimatnamelerini ihzar ve mevad-ı mezkureyi evvela dahil-i memalik-i Osmaniye'de mevki-i tatbike vaz ve badehu memalik-i ecnebiye ile icra ettikten sonra 1317 senesinde Ecnebi postalarının tahdid muamelatına teşebbüsle memalik-i ecnebiyeden Ecnebi postahaneleri namına müverrud çantaların Osmanlı ve Ecnebi Posta memurlarıyla Gümrük memurlarından mürekkep bir heyetle küşad ve muhteviyatının Osmanlı Posta müvezzileriyle tevziine ve ecnebi postaları tarafından buna muvafakat edildiği taktirde onlara ait posta çantalarının şimendüferle nakledilmesine karar vermiş ve mezkur karar 5 mayıs 1901'de mevki-i icraya konulmuş ise de çantalarının bu suretle açılmasına ve tevziatın tarafımızdan icrasına muvafakat etmediklerinden ber muceb-i karar onların çantaları şimendüferle nakledilmemiş ise de onlar da bilmukabele bizim sevahile aid postalarımızı kendi vapurlarıyla nakilden imtina ettiklerinden ve derhal postaları sevk edecek vesait-i bahriyemiz de bulunmadığından bahren sevk olunacak postalarımızın kısm-ı azamı sevk edilememiş ve bir müddet-i muvakkate için taraf-ı acizden icra edilen teşebbüs ile eşya tarzında ve gizli olarak yine mezkur vapurlarla gönderilmiştir[527].

a-2) Arap Vilayetleriyle Haberleşme ve Ulaşım:

Osmanlı İmparatorluğunun Arap vilayetleriyle olan haberleşmesi Hicaz Demiryolu'nun yapımıyla yeni bir sürece girmiştir. Hicaz Demiryolu tamamen Türk Sermayesiyle yapılmış olduğu için diğer Osmanlı Demiryollarından farklı bir özelliğe sahiptir. Hicaz hattı dışındaki tüm Osmanlı demiryollarını yabancı sermaye yapıp işletmişti[528]. Hicaz demiryolu öncesinde Arap Vilayetlerinde haberleşme çok güç şartlarda yapılıyordu.

Bölgede iletişim teknolojik gelişmelere rağmen aynı derecede yavaştı. Düzenli hacı kafileleri Kahire'den Mekke ye yaklaşık 40 günde ulaşırdı. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, bu süreyi 20 güne indirmek amacıyla düzenli deve postalarını kurdu. 1860 da Cidde ile Mekke arasında telgraf hattı döşendi. 1899 –1902 yılları arasında inşa edilen Şam-Medine hattı ve Hicaz Demiryolunun 1900-1908 yılları arasında işlerlik kazanmasıyla büyük bir kolaylık sağlandı. İstanbul'dan gönderilen ve kervanlarla taşınan mektuplar daha hızlı ulaşmaya başladı. Fiyatının yüksek olmasına rağmen Telgraf ise geniş bir kullanım alanına ulaştı. Mekke, Şam veya İstanbul arası her kelime

---

[527] Mehmet Ali, **PTM,** No: 162 Teşrinievvel 1330

[528] Murat Özyüksel, **Hicaz Demiryolu,** İstanbul, 2000, s. 261, Bilmez Bülent Can, Demiryolundan Petrole Chester Projesi, İstanbul, 2000, s. 43. Ufuk Gülsoy, **Hicaz Demiryolu,** İstanbul, 1993

başına Telgraf ücreti 16 kuruş ve Mekke'den Hindistan'a 31 kuruştu. 1902 de Cidde-Süveyş ve Süveyş-Cidde postası haftada bir kez Cidde'den Mısır vapurları ile gönderilirdi.1880'lerde Cidde'den Mekke'ye günde iki kez posta giderdi; fakat Mekke Medine postası sadece iki haftada bir kez hareket ederdi. Mekke,Medine, Cidde, Taif,Yanbu,Tebük ve El-ula da Osmanlı postahaneleri ve Cidde'de 1865 ve 1881 arasında bir Mısır Posta Bürosu vardı. Mektuplar bölgenin yoğunluğuna rağmen sayıları oldukça az olan Posta müvezzileri tarafından dağıtılamaz, çoğunlukla Mekke'de kaybolurdu[529].

İstanbul hükümeti, gönderilen mektupların yavaşlılığını ve haberleşmenin zorluğunu 1868 de fark etti. Mektupların taşınması için sahil boyunca düzenli vapur servislerinin konması ve Mekke ile Medine arasında mektup ulaştıracak yabancı posta merkezlerine izin verilmesi gibi iki öneri ortaya atıldı. Bu önerilerin gerçekleşmesi için hiçbir şey yapılmadı. Hiçbir yabancı posta şubesi açılmadı.1909 itibariyle Osmanlı postalarının taşıdığı gönderi miktarı hem Hicaz ve hem de Yemende yalnızca 8 milyon adet ya da bir başka deyişle bütün Osmanlı imparatorluğu postasının %1,5 u kadardı[530].

Şamdan Hicaz'ın güneyine uzanan telgraf hattının kurulması Medine'yi dünya çapında bir haberleşme sistemine bağladı. Ama Mekke'ye çekilen hat bitmedi ve bu yüzden Mekke'ye doğrudan bağlantı yapılamadı. Hicaz demiryolu 1908 de açıldığında yine Medine bölgede bu demir yolundan yararlanan tek Hicaz şehriydi[531].

Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Hicaz Demiryolunun, Osmanlı Postaları için getirdiği kolaylık, bölgenin haberleşme alışkanlıklarını değiştirmiş, ticari hayata canlılık getirmiştir. Böylece posta taşımacılığı eskisine oranla büyük ölçüde artırmıştır. Yörede görevli subay ve memurlara gönderilen mektup, gazete ve diğer eşyaların taşınması için posta vagonları ayrılmıştı. Bunun yanında, bazı istasyonlara postahaneler ve telgraf merkezleri kurulmuştu. Kızgın çöllere uzanan Hicaz Telgraf Hattı askeri ve sivil haberleşmeyi sağlamakta önemli bir rol üstlenmişti[532].

Hicaz Hattı Telgraf memurları da bu telgraf merkezlerinde yetişti ve deneyim kazandı[533]. Hicaz Demiryolu ile uzun yıllardan beri yabancı vapur ve demiryolu şirketlerine bel bağlamış haberleşmenin yeni bir hamleyle canlanacağı düşünülüyordu. Ancak bu demiryolunun haberleşme üzerindeki etkisi sınırlı kalmış ve Levant'ta yabancı posta vapurlarının elindeki postalar ile çoğunluğu İngiltere'nin elinde olan denizaltı telgraf kabloları Osmanlı Devletinin Arap vilayetlerinin haberleşmesinde birinci derecede rol oynamaya devam etmiştir. II.Meşrutiyetin ilanından hemen sonra Tanin gazetesine gönderilmiş bir mektup Hicaz Demiryolunun açılışından sonra bölgede neyin değişip neyin aynı kaldığını göstermesi bakımından ilginçtir:

"Avrupa Hükûmetleri içinde İngiltere, Almanya, Fransa gibi ebhar-ı baidede müstemlekat müessesesi bulunan devletlerin en ziyade nazar-ı dikkate aldıkları nokta müstemlekatın merkezle rabıtalarını en kısa yoldan, en sağlam vesait ile temin edebilmektir. Hükûmet merkezlerinin safahat-ı hayatiyesinden, politikasından, ticaretinden, sanayiinden oralarını suret-i daimede müstefit etmek, bad ve mesafe ve tesirat-ı hariciye dolayısıyla kopmak ihtimali olan kuvve-i irtibatiyeyi hükûmetin nazar-ı nüfuz ve tekidi altında bulundurmak o gibi yerlerde hükm-ü hükûmetin temin-i meriyeti için gözetilecek esaslardır. Hindistan postası için İngiltere'nin ihtiyar ettiği fedakarlıklar, Almanya'nın Akdeniz'deki muntazır olan Alman vapurlarına daha az zaman içinde postasını, eşyay-ı ticariyeyi yetiştirmek için düşündüğü çareler

---

[529] **William Oschenwald**, Religion, Society And The State in Arabia The Hijaz Under Ottoman Control, 1840-1908, **Ohio, 1984, s.14-15**

[530] Oschenwald, **a.g.e**, s.15

[531] Oschenwald, **a.g.e**, s.15.

[532] Ufuk Gülsoy, **Hicaz Demiryolu**, İstanbul, 1994, s. 250.

[533] Gülsoy, **a.g.e**, .251

gözümüzün önündedir. Bunların hepsi müstemlekât ile mamulat-ı milliyelerine mahreç olan yerlerle merkez arasındaki münasebeti git gide takviye ve teyit etmek maksadına munatıf tedabirdir.

Hükûmet-i Osmaniye bugün onlara kıyas kabul etmez, çünkü müstemlekâtı yoktur. Fakat, mevki-i coğrafi itibariyle Vilayat-ı baidesinin merkeze karşı hal ve vazı öyle bir renk almıştır ki, buna çaresaz olmak devletin ikdam-ı vezaifi olmak üzere telakkiye layıktır. Yemen,Hicaz, Bağdat, Basra vilayetleriyle İstanbul arasında uzun denizler, payansız ovalar, ıssız çöller vardır. Bu vilayetlerin şimdiye kadar telgraf nedir bilmez kasabaları, araba yolundan mahrum livaları var. Binaenaleyh hükümetçe bu ahvale yavaş yavaş nihayet vermenin zamanı geldiği nazar-ı itibara alınarak İstanbul oralardan, o havali pay-i tahttan vakit ve zamanıyla haberdar olmalıdır.

Dün gelen Times gazetesi geçenlerde Medine-i Münevvere'de resm-i küşadı icra edilen Hicaz hattının şimdilik dini bir hat olduğunu yazıyor. Arabistan'ın ahval-i siyasiyesine tesirden hali kalmayacak olan bu şimendiferin bir mahiyet-i siyasiye iktisap etmesi zamanı gelmediğini farz ediyor.

Biz meseleyi büsbütün başka bir nokta-i nazardan muhakeme etmek mecburiyetindeyiz. Hattın beyn'el-Haremeyn kısmında göreceği müşkülata nazaran bu kısmın inşaatı hal ve zamanın müsaadesine merbuttur. Arabanın hatta kendilerine bir menbaa-i maişet bulmasına taalluk etmek zaruri olduğunu itiraf ile beraber şurasını da söylemek isteriz ki, hattın siyaseten haiz-i ehemmiyet olan kısmı Beyn'el-Haremeyn yapılacak kısmı değil, şimdi resm-i küşadı icra edilen Medine ile Şam arasındaki şubedir.

Maksadı izah edeyim: Yemen ve Hicaz vilayetleri öteden beri Hükûmet-i Osmaniye'yi o kadar meşgul etmiş; halkın cehaletine Hükûmetin sui-idaresi inzimam ederek ahalinin revabıt-ı inikadiyesini o derece sarsmıştır ki, Devlet çok defalar sesini oralara kadar isal edemeyecek, kırık dökük bir kuvvetle, meluf olmadığı bir muhite söz dinletememek yüzünden birkaç kere acı ve unutulmaz felaketlere uğramıştır. Bugün Yemen'de merkezi Sinâ olmak üzere Yedinci Orduy-u Hümayûn, Hicaz'da merkezi Mekke-i Mükerreme olmak üzere Hicaz Fırkay-ı Askeriyesi bulunuyor. Yedinci ordunun Aden civarına kadar şamil olan mıntıkası yekdiğerinden o derece uzak fikdan-ı vesait yüzünden yekdiğerine o mertebe bigâne kıtaata mütekasımdır ki, bunlar arasında tesis-i münasebet etmek şerait-i hazıraya göre, imkân haricindedir.

Hicaz ve Yemen sahillerinin ahvali bundan iyi değildir. Ara sıra istibdal vesilesiyle Cidde ve Hudeyde'ye giden vapurlarımızdan başka o havalide Osmanlı Bayrağı görülmemiş, hele eşyay-ı ticariye için Osmanlı sefainine müracaat edildiği vaki olmamıştır. Raiyet-i Osmaniye'nin halk üzerinde hasıl edeceği tesirat-ı siyasiye pek ziyade şayan-ı itina olmakla beraber maatteessüf biz bugün orada yalnız temin-i inzibat ve asayiş için Osmanlı sefinelerini gezdirmek mecburiyetindeyiz. Ufak tefek sandalların sevahil-i vilayete çıkardığı silahlarla, cephanelerle idame olunan isyanlara karşı en emin ve müessir çare baştan başa sahilleri tarassut altında tutarak Şevket-i Hükûmeti irae ve teyit etmekten ibaret olduğu halde ezmine-i kabl-et'tarihiyeden kalmış bir hayvan istihanesi gibi lenk ve lagar limanlara iltica eder bir posta vapurundan başka salah-ı hükûmetin kuvve-i tedibiyesine delalet edecek bir şey yoktur. Hicaz Fırkasında, Yedinci Orduda, beklemekten, istibdal yüzü görmemekten olanca kuvvey-i maneviyesi kırılmış asker mi bu satveti gösterecek, onlar mı boş kalan sahilleri gözeteceklerdir?

İşte Bahr-i Ahmer'in sahne-i siyaset-i Osmaniye'de oynayacağı rol burada başlıyor. Şimendiferin çöller arasına fırlattığı ilk tiz sesle bu sahnenin perdesi yavaş yavaş açılıyor...Nasıl?

Devlet her sene asker, eşya, mektup nakletmek için İdare-i Mahsusa'nın bin müşkülat ile ihzar olan vapurlarına müracaat eder; bu vapurlar her defasında kıymet-i hakikilerinin nısfına yakın bir kanal ücreti vererek Süveyş'in bedayi-i medeniyesi arasından hevan ve zelil geçer. Hazine-i Devlet muttasıl avuçlarla para döktüğü halde şikayetler, itaatsizlikler, karışıklıklar

kesilmez. Hele nüfuz-u hükûmet hiçbir tarafta görülmezdi. Oraya ufak da olsa torpidolardan bir Bahr-i Ahmer filosu memur edilmelidir. "[534]

a-3) Demiryollarında Seyyar Posta Merkezleri:

Osmanlı Postalarında Demiryolunun ön plana çıkmasıyla bir çok değişiklik yaşanmış, yeni posta ve telgraf şubelerinin yanında yeni bir takım hizmetler verilmeye başlanmış ve bu hizmetleri yürütecek yeni memurlar alınmıştır. Bunlardan biri de trenlerde ayrılan bir özel vagona kurulmuş seyyar posta merkezleridir.

Gerçek anlamıyla seyyar posta merkezleri 1841'de Belçika'da ortaya çıkmıştır. Ardından İngiltere ve Fransa da bu uygulamayı benimsemişlerdir.

Osmanlı ülkesinde seyyar posta merkezleri 1888 yılında Şark Şimendifer Kumpanyasının Orta Avrupa hatlarıyla birleştiği günlerde kurulmuştur. O döneme değin Varna yolu ile gönderilen Avrupa Postaları, bu tarihten itibaren demiryolu ile gönderilmeye başlanmıştır. İlk Osmanlı seyyar merkezleri, Cisr-i Mustafa Paşa ile İstanbul'da Sirkeci arasında işlemekte olan demir yolu katarlarında kurulmuş ve düzenlenmiştir[535].

1888'de kurulan bu merkezler için hazırlanan özel vagonlarda, mektupların, ayrılması için hazırlanmış ve üzerlerinde posta çantalarının alındığı şubelerin yazılı olduğu ayırma gözleri, masa, sandalye, memurların uyuması için yataklı bir bölme, paraların saklanması için döşemenin altına gizlenmiş demir sandık ayrıca tuvalet bulunmaktaydı[536].

Postaların taşınması için yapılan anlaşmalarda bazı pürüzler ortaya çıkmaktaydı. Örneğin Şark Şimendifer Kumpanyası ile posta evrak ve denklerinin gönderilmesi için posta vagonlarına verilen posta memurlarının sayısının fazla olmasından dolayı 1895'de Şark Şimendifer Kumpanyası ek ücret talebinde bulunmuştur[537]. Şark Şimendifer Kumpanyası ile yaşanan itilaf üzerine, Kumpanya tarafından, yolcu vagonları büyüklüğünde yedi adet posta vagonu imal ettirilmiş ve bunlardan 1310 ile 1313 arasında numaralandırılmış dört adedi 333'er kuruştan ve 1315, 1316, 1317 numaralarını taşıyan dört adedi de 500'er kuruştan Nezarete kiralanmıştır. Elektrikle aydınlatılan vagonlar için ayrıca aydınlatma parası da Nezaret tarafından karşılanmıştır[538].

Yine 1888 yılında Rumeli Demiryolları hattının İstanbul ayağı olan Sirkeci'de bir posta merkezi açılmıştır. Bu posta merkezi için Şimendifer Kumpanyası tarafından, Polis ve Gümrük Dairesi içinde bulunan iki oda ayrılmıştı.

Bir süre sonra, posta ve telgraf işlemlerinin hızla yürütülmesi, bu daracık odalarda mümkün olmadığından sırf bu iş için ayrılmış yeni bir binanın gerektiği Şimendifer Kumpanyası'na bildirilmişti. Bu konu hakkında yapılan görüşmeler sonucunda Kumpanya ile anlaşılarak yeni bir bina inşasına başlanmıştır. Sirkeci caddesine bakan bu yeni bina Kumpanya tarafından 3000 lira harcanarak tamamlanmış ve Posta ve Telgraf Nezaretine 15 yıllığına kiralanmıştır. Kira bedeli aylık 20 lira olarak belirlenmişse de, daha önce kullanılan iki odanın tekrar şirkete iade edilmesi üzerine onlar için alınan 8 lira kiradan düşülmüştür. Böylece aylık kira bedeli 12 liraya indirilmiştir. Bu yeni bina 1 Eylül 1905 tarihinde açılmıştır. Posta ve Telgraf işleri için özel olarak yapılan bu bina, Rumeli ve Avrupa'ya gönderilecek posta gönderileri için önemli bir merkez olmuştur. Bu binanın açılmasıyla seyyar merkezlerine binen yük de azalmıştır. 1909

---

[534] "*Bahr-i Ahmer Postası*", **Tanin**, 25 Ağustos 1324
[535] Mehmet Ali, "Şimendiferle Posta Nakliyatı", **PTM**, Sayı: 189 (Kânunusani 1332)
[536] Mehmet Ali, **a.g.m**
[537] **İrade, Tel-Pos**, 1072/4
[538] Mehmet Ali, **a.g.m**

yılında Yeni Postahanenin açılışına değin bu önemini koruyan Sirkeci Merkezi, daha sonra etkisiz kalmıştır.

Osmanlı topraklarında özel ayrıcalıklarla çalışan Demiryolu Şirketleri ile imzalanan şartnamelere göre kurulacak posta merkezleri için özel maddeler konmuştur. Bunlardan ilki, Rumeli Demiryollarının işletilmesine dair olan şartnamenin 20. Maddesidir. Bu maddeye göre:

"*Kumpanya posta merkezi tesis ve ihdasına lüzum olacak mevkilerde demiryol ebniyesi derununda posta merkezi için bir oda veyahut münasip bir mahal mecannen irae ve tahsisine mecbur olacaktır.*"[539]

Haydarpaşa-Ankara Hattına ait Mukavelenamenin 25 inci ve Eskişehir-Konya hattına ait sözleşmenin 26. Maddesi ise şöyledir:

"*Eshab-ı imtiyaz devletçe lüzum görülecek demiryol ebniyesi derununda posta merkezi için bir oda veyahut münasip bir mahal ve posta memurlarının ikametlerine muktazi odaları mecannen tahsis etmeye mecburdur.*"[540]

Bağdat Demiryolu sözleşmesinin 30 uncu maddesinde de :

"*...Sahib-i imtiyaz Ticaret ve Nafıa Nezaretleriyle bilmüzakere başlıca mevakide posta muamelatına mahsus olmak üzere maa hela iki oda tahsis edecektir.*"[541] denilmektedir.

1866 tarihli Aydın Demiryolu ve Kasaba Hattı şartnamesinin 58 inci maddesi ise[542],

"*Postahane vaz'ına lüzum olacak mevkilerde Kumpanya demiryol ebniyesi derununda postahane olmak üzere bir oda veyahut münasip bir mahal göstermeye mecbur olacaktır*" ifadesine yer verilmiştir.

23 Nisan 1912 tarihli Boğaziçi Elektrikli Demiryolu Şirketi Şartnamesinin 28, 30 ve 31 inci maddeleri de posta ile ilgilidir:

"*Madde 28: ...demiryolu güzergahında vaki mahallerde posta ve telgraf ve telefon muamelatının ve demiryolu üzerinde veya muvakıfında inzibat ve asayişin muhafazasına memur olanlar âdi yolcu katarıyla mecannen nakledilecektir.*

Madde 30: Sâhib-i imtiyaz suret-i muntazamada seyr-u sefer eden her yolcu katarıyla refakatinde memur-u mahsus bulunsun bulunmasın posta çantalarını nakle mecburdur. Mezkur çantalar anahtar ile kapatılmış ve hüsn-i suretle muhafaza edilmiş bir sandık derununa vaz edilecek ve posta memuruna mezkur sandığa mümkün mertebe yakın olmak üzere bir mevki tayin ve tahsis edilecektir. Bundan başka sahib-i imtiyazın arabalarına posta idaresinin bir mektup kutusu vazına hakkı olacak ve mezkur kutunun vaz' ve ref'i Posta İdaresinin memurları vasıtasıyla icra kılınacaktır. Posta memurlarıyla 200 kilo sıklete kadar posta çantaları bila-ücret nakledilecek yalnız posta denkleri ile posta çantalarının fazla-yı sıkleti için musaddak tarifelere tevfikan icab eden ücurat-ı nakliye posta idaresi tarafından tediye kılınacak yahut işbu 200 kilodan fazla vukua gelecek posta nakliyatından dolayı Posta İdareşi sahib-i imtiyaz ile bi'l-itilaf senevi bir tahsisat-ı münassebe verebilecektir.

Madde 31:Sahib-i İmtiyaz Posta muamelatına mahsus olmak üzere demiryol üzerinde ve Nafıa Nezaretince gösterilecek dört muhtelif mevkide 8x 5 metre ebadında maa müştemilat masarifi kendisine ait olarak ikişer odalı birer bina inşa eyleyecektir. Hükümetçe mevakıf-ı sairede dahi Posta ve Telgraf veya zabıta muamelatına muktezi olarak bu gibi ebniye tesisine lüzum

---

[539] **Sicill-i Kavanin**, (Haz. Karakoç Sarkis), İstanbul, 1935, cilt 11, s. 127
[540] Mehmet Ali, *Sirkeci Şimendifer İstasyonu Posta ve Telgraf Merkezi*, **PTM**, sayı: 191 (Mart 1333),
[541] Mehmet Ali, *Sirkeci Şimendifer İstasyonu Posta ve...*
[542] Sicill-i Kavanin, cilt:11, s. 44 vd.

görüldüğü takdirde işletme muamelatına sekte getirmemek şartıyla bunlara muktezi olan mahaller sahib-i imtiyaz tarafından irae ve mecannen tahsis edilecek ve fakat ebniye-i mezburenin masarif-ı inşaiyesi canib-i hükümetten tesviye olunacaktır. Bâlâda zikredilen sekiz ebniyenin ebad-ı muayyeneden daha vasi' olarak inşasına veya ileride tevsiine lüzum görülürse kezalik sahib-i imtiyaz ile bil'-ittifak hükümet bunları tevsi edebilecek ve fakat tevsiat masarifi kâmilen hükümete ait olacaktır.'[543]

26 Ocak 1912 tarihinde imzalanan Metropoliten Demiryolu Şirketi imtiyaz Mukavelesinin 25 inci maddesine göre, bu şirketin döşeyeceği hat güzergahında şirketle ilgili haberleşmelerin yürütülmesi için gerekli telgraf, telefon alet ve tellerinin sağlanması ve çekilmesi Metropoliten Demiryolu'na aittir. Fakat kurulan bu telgraf ve telefon hatları başka amaçlarla kullanılamayacaktır. Bunun denetlenmesi için de Posta ve Telgraf Nezareti tarafından gönderilecek müfettişler her zaman haberleşmeyi kontrol etme hakkına sahiptir. Hükûmet, bir telgraf teli çekmek istediğinde Şirkete ait direkleri kullanabilir; bu yüzden direklerdeki fincan sayısı fazla olacaktır.

Aynı sözleşmenin 26ıncı maddesinde ise, Şirket, posta çantaları ve posta memurlarını taşımak zorunda olduğu belirtilmiştir[544].

Postaların taşınması konusunda demiryollarının önemi giderek artarken, ortaya yeni bir takım güçlükler de çıkmaya başlamış ve postalar da bundan oldukça etkilenmiştir. 1908 sonbaharında yaşanan demiryolu grevleri de postaların gecikmesine, dolayısıyla hem haberleşmenin hem de işlerini büyük ölçüde posta poliçeleriyle gören tüccarın zarar görmesine yol açmıştır. Örneğin, Selânik'te demiryolu grevi yüzünden tüccarlar şikayetçi olmuşlar, ellerine geçmesi gereken poliçelerin ve havalelerin gecikmesiyle zor durumda kaldırdıklarını bildirmişler; Hükümetten bu işe bir çare olarak deniz yoluyla posta gönderilmesine yeniden başlanması konusunda istekte bulunmuşlardı[545].

I. Dünya Savaşı yıllarında ise, Demiryolu Şirketleri tarafından yürütülen posta taşımacılığı yalnızca posta trenleri ile görülmeye başlanmış, yolcu trenlerinde posta taşınması bırakılmıştı. Bu durumda, yoğun haberleşme trafiği içinde posta trenleri yetersiz kalmış ve bu yüzden büyük zorluklar yaşanmıştır. Ege bölgesi bu uygulamadan oldukça etkilenmişti. Gazetelere yansıyan şu haber bunun bir göstergesidir:

"Gerek Aydın ve gerek Kasaba şimendiferleri posta trenlerini azalttıklarını ilân ettiler. Bu hesaba göre, Manisa'dan yukarıya yerler için, yani Uşak, Bandırma yollarına haftada üçer tren işleyecek, Aydın hattı da öyle.

Bu cihet bizim işimiz değildir. Yalnız Posta ve Telgraf baş müdüriyetinin dikkatini çekmek istediğimiz bir nokta var ise o da Posta nakliyatını yalnız Posta trenlerine bırakmayıp, her gün gidip gelen yolcu trenleri vasıtasıyla icrasını temin etmekten ibarettir. Posta ve Telgraf Başmüdüriyeti için bu gayet basit bir iştir. Şanlı Hükümet-i askeriyemiz en mühim işleri arasında ahalinin de ihtiyaçlarını asla gözden uzak tutmamakta olduğundan böyle bir müracaatın her halde hüsn-ü kabul göreceği şüphesizdir." [546]

b) Osmanlı İmparatorluğunda Deniz Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları:

Osmanlı İmparatorluğu'nda Posta örgütünün, postaları dağıtmada yetersiz kaldığı bilinen bir gerçektir. Bunun sebebi kimi zaman düzenli bir posta örgütünün sürekliliğinin sağlanamaması, kimi zaman da eldeki ulaşım ve taşıma araçlarının yetersizliği olarak görülmektedir. 19. Yüzyılda buharlı gemilerin yelkenlilerin yerini almaya başlamasıyla birlikte, önceleri pek fark edilmeyen

[543] Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, Cilt:5, İstanbul, 1995, s.2578, 2579
[544] Osman Nuri Ergin, **a.g.e**, Cilt.5, s. 2538, 2539
[545] **Tanin**, 9 Eylül 1908
[546] **Köylü**, 15 Mart 1331

sürat unsuru giderek önem kazanmış, bunun sonucunda da teknolojik rüzgarın, yelkenleri parçalamasına ve buharlı gemilerin bu yarıştan yengi ile çıkmasına yol açmıştır. Deniz taşımacılığında yaşanan bu hızlı değişim, haberleşme alanında da kendisini göstermiştir. Postaların daha hızlı dağıtılması için başvurulan bu gemilerin ticari önemleri bir kat daha artmıştır. Bir tüccar için malını göndereceği aracın güvenli ve hızlı olması en önemli koşuldur. Bu dönemde, Osmanlı sahillerini bir baştan bir başa kat eden yabancı şirketlere ait gemiler, bu işten elde edecekleri kârın katlanacağını düşünerek, posta taşımacılığına girişmişlerdir. Bunlar arasında Fransızların, Messajeri Maritimes[547], Avusturyalıların Lloyd, Rusların Odessa Kumpanyaları ilk sırada akla gelen şirketlerdir[548]. Bu şirketler, bağlı bulundukları ülkenin Osmanlı topraklarındaki postahanelerinin posta çuvallarını taşıdıkları gibi ayrıca kendileri de özel posta hizmeti vermeyi de ihmal etmemişlerdir. Özellikle Lloyd şirketinin kendi özel postaları, bu postalar için kullandığı özel basılmış Lloyd pulları ve bu pulların yapıştırıldığı mektuplarda kullanılmak üzere hazırlanmış özel damgaları vardı[549]. Ancak, bunların dışında büyük şirketlerle rekabet edebilmek için hizmetlerini çeşitlendiren bazı küçük vapur şirketleri de Osmanlı karasularında boy gösteriyorlardı. Bu şirketlerden bir kaçı, kendi özel posta örgütlerini kurmuşlardı[550].

Bunun yanında Osmanlı gemilerinin de tamamen geri planda kaldığını söylemek doğru olmaz. Bilindiği gibi ilk buharlı gemi, 1807 yılında Amerikalı Robert Fulton tarafından Hudson Nehrinde hizmete sunulmuş, 1816 yılında da İngiltere ile Fransa arasında Manş denizinde yapılan bir denemeyle ilk kez iki ülke arasında vapur seferi düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti, çok geçmeden, (1827'de)İngiltere'den bir buharlı gemi satın alarak donanmasına katmıştır. Ayrıca İstanbul tersanesinde Amerikalı Foster Rhodes tarafından 1838 yılında bir buharlı gemi inşa edildiği de görülmektedir. Bu arada Sultan II. Mahmut, 1836 Kasımında Varna'ya bir Avusturya vapuru ile seyahat etmiştir. Vapurların, doğa şartlarına daha az bağlı olması, yani uygun rüzgarı beklemek zorunda olmamaları nedeniyle Osmanlı ülkesinde de ticari alanda tercih edilir olmuşlardı. Osmanlı Devletinde tarifeli yolcu ve eşya taşımacılığı 1844 yılında Tersane-i Âmire'nin, "Mesir-i Bahri" vapuruyla başlamıştır. Bu gemi ile Marmara kıyısındaki limanlardan İstanbul'a düzenli seferler yapılıyordu. Bu gemiyle birlikte, Boğaziçi'nde taşımacılık yapmak üzere "Eser-i Hayır" vapuru sefere konulmuştu[551].

Tek nüshası Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde bulunan ve Hayrullah Efendi(1820-1866)'nin yazdığı "Yolculuk Kitabı" adlı eserde, 1860'lı yılların başlarında Tersane-i Âmire vapurlarının İstanbul'dan, Hereke-İzmit, Mudanya Gemlik, Silivri-Tekirdağ, Gelibolu- Midilli-İzmir, Kavala-Golos-Selânik, İzmir-Sakız-Rodos, Rodos-İskenderiye, Anadolu Limanları-Beyrut, İzmir-Girit- Sisam'a düzenli seferler yaptığı, hareket günleri, seyahat ücretleri, yolculuk süreleri belirtilmiştir. Her ne kadar vapurların isimleri verilmemiş olsa da

---

[547] 1851 yılında kurulan Messageries Maritimes, kısa sürede Akdeniz yük ve posta taşımacılığında kendisine iyi bir yer edindi. Daha da genişleyerek dünyanın dört bir yanına posta gemileri göndermeye başladı. 1904 yılında Şirketin, İskenderiye, Beyrut, İstanbul, Yafa, Pire, Odesa, Port Sait, Selânik, İzmir, Rodos Samsun, Trabzon ve Trablus'daki büroarı aracılığıyla Osmanlı postaları da dahil olmak üzere Posta taşımacılık hizmeti veriyordu. Şirketin aynı tarihteki sermayesi 30.000.000 franktı. Bkz. **Paquebots-Poste Français Compagnie Des Messageries Maritimes**, Paris, 1904, s. 3

[548] Karl von Scherzer, **İzmir 1873**, (Çev. İlhan Pınar), İzmir, 2001, s. 48, M.A. Ubucini, **Türkiye Üzerine Mektuplar Osmanlı'da Modernleşme Sancısı**, (Çev. Cemal aydın), İstanbul, 1998, ss.292-295, Çınar atay, İzmir'in İzmir'i, İzmir, 1993, s.160, 161

[549] Avusturya Lloyd gemilerinde kullanılan damga ve pullar için bkz.,"*Routes of Austrian Lloyd*", **O.P.A.L**, 169/23, London, 1969, "*Danube Steam Navigation Co.*', **O.P.A.L.**, 193/22, **O.P.A.L.**, London, 1997, "*Lloyd Steamer Maria Teresa*", 184/30, London, 1994, "*Austrian Lloyd Oval Handstamps*", **O.P.A.L.**, 190/52, London, 1992. Ahmet Rasim (Erkân-ı Harbiye Mülazım-ı Evvellerinden), **Devlet-İ Osmaniye'ye Mahsus Posta Pulları Mecmuası**, İstanbul, 1327, s. 19

[550] Bunlar hakkında bkz. S. Ringström- H.E. Tester, **The Private Ship Letter Stamps of The World**, Part, 2, s.23 v.d.

[551] Ercüment Kuran, "*XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Deniz Ulaşımı İdare-i Mahsusa'nın Kuruluşu ve Faaliyeti*" **Ç.Y.O**, İstanbul, 1995, s. 161

Osmanlı Deniz taşımacılığı konusunda verdiği bilgiler, 1860'larda Osmanlı karasularında seyreden gemilerin tonajları ve rekabet güçleri hakkında aydınlatıcı bilgilerle dolu olan bu çalışma gerçekten önemli bir kaynaktır. Kitabın kenarına düşülen notta "*Merkezi İstanbul'da olmak üzere Fevaid-i Osmaniye namı ile bu kerre teşkil olunan kumpanya*" dan söz edilmektedir. Bu notlardan anlaşıldığına göre, Fevaid-i Osmaniye, *"Damat İlhami Paşa'nın Nezareti, Mustafa Fazıl Paşa'nın ve Boğos Bey'in idareleri altında"* kurulmuştur. Kuruluş tarihi kesin olmamakla birlikte, Fevaid-i Osmaniye'nin, Boğaziçi'nde sefer yapmak amacıyla 1850'de kurulan Şirket-i Hayriye'den az önce kurulmuş olduğu anlaşılıyor[552].

Fevaid-i Osmaniye'nin 19 gemiye sahip olduğu Ali İhsan Gencer tarafından arşiv belgelerine dayanılarak belirtilmektedir. Ali İhsan Gencer'in çalışmasında verilen bilgilerden gemilerin en büyüklerinin "Mecidiye" ve "Taif" adlı vapurlar olduğu anlaşılmaktadır. Akdeniz'e gidecek vapurlar, İstanbul'dan akşamüstü kalkıp, ertesi sabah Gelibolu'ya varmaktaydılar. Bu uzun yolculuğun nedeni, Çanakkale Boğazından gece geçişin yasak olmasıydı[553].

Yabancılar, XIX. Yüzyılda Osmanlı sularındaki deniz taşımacılığında giderek daha fazla rol oynamağa başlamışlardır. İlk buharlı geminin Atlantik okyanusunu geçmesinden kısa bir süre sonra Türk karasularında bir İngiliz buharlı gemisinin dolaşmaya başladığı görülmektedir. Yabancı bayrağı taşıyan gemilerin elde ettikleri imtiyazlar sayesinde Karadeniz'de seyr ü sefer hakkına sahip olmalarından sonra artık yalnız Akdeniz ve Ege'de değil, Karadeniz'de de limanlar arası taşımacılığa başlamışlardır. 1833'de Rusların Odesa Kumpanyası İstanbul'a ilk seferini düzenledi. 1834'de ise Avusturya'nın Tuna Kumpanyası vapurları Kalas limanında boy gösterdi ve 1836'dan itibaren Avusturya Kumpanyasının I.Ferdinand adlı gemisi İshakcı-Tulca ve Varna'ya uğramak üzere Kalas'la İstanbul arasında on beş günde bir muntazam seferler yapıyordu[554]. 1837'de Avusturya Kumpanyası İstanbul'la Trabzon arasında da seferler yapmaya başlamıştı. 1840'a gelindiğinde ise artık yeni ve büyük bir şirket Osmanlı karasularında gemilerini yüzdürmeye başlıyordu. Bu dünyaca ünlü Lloyd Kumpanyası idi. 1832 yılında Trieste'de kurulan Lloyd önceleri yalnız Akdeniz'de gemi işletirken, 1840'dan itibaren Kalas-İstanbul ve Köstence-İstanbul arasında on beş günde bir; İstanbul-Trabzon arasında ise haftalık düzenli seferler yapmağa başlamıştır[555]. 1846 yılında Avusturya gemilerinin Osmanlı Deniz taşımacılığındaki payı %10 dolaylarında iken Osmanlı Devletinin kendi gemilerinin payı %23'ler civarındaydı[556].

Osmanlı bayrağı taşıyan gemiler genellikle küçük tonajlı ve yelkenli olduklarından taşımacılıkta yabancı gemilerle boy ölçüşmeleri doğal olarak çok zordu. Bu yüzden, hem gemi sayılarını ve sefer aralıklarını sürekli artıran hem de daha güvenli ve hızlı olan yabancı gemileri taşımacılık işlerini almaya başladılar. Fakat yine de zaman zaman bunların da yetersiz kaldığı görülmekteydi. Yabancı şirket gemileri kârlarının daha fazla olduğu hatlara öncelik verdiklerinden; ayrıca Rus ve İran mallarına daha çok ilgi gösterdiklerinden , Osmanlı mallarının taşınması gecikiyor, bu da her yönden ticarete zarar veriyordu. Bu yüzden bazen Tersane-i Âmire gemilerinin taşımacılık işini üstlendikleri de oluyordu. Örneğin, 1846 yılı sonlarında Trabzon'da yüklenmeyi bekleyen mallar Avusturya Lloyd Kumpanyası vapurları tarafından alınmadığı için istenen yardım üzerine Tersane'den Eser-i Cedid vapuru tahsis edilmişti[557]. Bu gibi olaylar yalnızca ticari mallar için değil posta hurç ve çuvalları için de geçerliydi. Osmanlı Devletinin, posta taşımacılığı için sözleşme imzaladığı vapur kumpanyalarının kendilerine veya bağlı bulundukları ülkeye ait posta örgütlerinin Osmanlı topraklarında bulunan şubelerinin Osmanlı Postalarıyla sürekli rekabette

---

[552] Ercüment Kuran, **a.g.m**,, s.161
[553] Aktaran, Ercüment Kuran, **a.g.m.** ss.162
[554] M.A. Ubucini, **Osmanlı'da Modernleşme Sancısı (Türkiye Üzerine Mektuplar)**, Çev. Cemal Aydın, İstanbul 1998, s. 298 vd.
[555] Ubucini, **a.g.e.**, s. 293
[556] Ubucini, **a.g.e**, s. 292
[557] Kütükoğlu, **a.g.m**, s.122

olduğu göz önünde tutulursa Osmanlı Posta çantalarının düşeceği ikincil durum ortadadır. 1872'de Postahane-i Âmire ıslahatı çalışmaları yürütülürken postanın daha hızlı çalışması için kara postalarının mümkün olduğunca deniz yoluyla ulaştırılması konusunda bazı girişimlerde bulunulmuştu. Posta çantalarının, Mesageri Maritimes ve Avusturya Lloyd kumpanyalarıyla gönderilmesi ile eskiden tatar ile karadan ulaştırılmaya çalışılan postaların varış zamanları kısaltılmaya çalışılmıştır. Örneğin, İstanbul'dan Bağdat'a giden 465 saat süren tatar postası genellikle 35-40 günde yerine ulaşırken, Bağdat'tan İskenderun'a giden yolun kullanılmasıyla Rusya vapurlarına verilecek posta çantaları, 14 gün içerisinde İstanbul'a ulaşabilecekti. Bunun gibi, Yanya'dan gönderilen posta, İstanbul'a yazın 18, kışın da 21 günde gitmekteyken, Avusturya vapurları aracılığıyla Venedik körfezinde bulunan Santa Grande iskelesinden 5 günde ve Golos iskelesinden 2 günde gelecekti[558].

Osmanlı sınırları içinde en yaygın posta ağına sahip devlet olan Avusturya, posta taşımacılığını Lloyd ve Tuna Buharlı Gemi Kumpanyalarıyla yürütüyordu[559]. Güvenlik konusundan bahsederken şunu da kaydetmek gerekir ki, Avusturya Kumpanyasının başına da bazı kazalar gelmiyor değildi. Örneğin, 6 Eylül 1874'de Rusçuk, Hazargrad, Şumnu ve Varna posta çantalarını taşıyan Avusturya gemisinden posta çantaları Varna'ya çıkarılacağı sırada şiddetli dalgalardan etkilenen sandalın devrilmesiyle posta çantalarının içine su girerek mektuplar okunamaz derecede ıslanmış ve o halde alınarak gideceği adreslere dağıtılmıştı[560].

Karadeniz sahillerinde çalışan Osmanlı posta vapurları da aynı şekilde çeşitli aksaklıklar yüzünden postanın gecikmesine engel olamıyorlardı. Bunun yanında bazen de vapurların postayı almadan, ya da limana hiç uğramadan gittikleri oluyordu. Bu da postanın gecikmesine ve bundan dolayı da gazetelere akseden çeşitli şikayetlere yol açıyordu. Karadeniz sahillerinde işleyen Osmanlı Posta Vapurları Ereğli limanına uğrayıp kömür ve postaları alarak geçerlerdi. 1875 yılı Nisanında bu geçerli uygulamanın dışına çıkan Medar-ı Tevfik vapuru, Trabzon'dan gelip Ereğli limanından eşya, yolcu ve kömür almış ama Postahane-i Âmire'ye teslim edilecek olan tüccar mektupları ve diğer postaları her nasılsa almadan limandan ayrılmıştır. Bunun üzerine tüccar ve diğer mektup sahiplerinin şikayetiyle posta çantaları Maden-i Hümayun posta çantasıyla birlikte Ereğli'den İstanbul'a gitmek için hareket eden Hüseyin Kaptan yönetimindeki yelkenli gemiyle sekiz gün gecikmeyle gönderilmişti[561]. 1883'de ise Mesageri Maritimes vapurlarından biri yunan sahillerinde karaya oturunca Avrupa postası Varna Postasıyla gönderilmiş ve bu da bir haftalık bir gecikmeye neden olmuştu[562]. Yine aynı tarihlerde İstanbul limanından hareket eden Kalibo adlı vapur fırtına yüzünden Varna'ya üç gün geç ulaşmış, oradan aldığı mektuplarla birlikte yine fırtınayla boğuşarak İstanbul'a geri dönmüştü[563].

Rus postaları da 1857'den itibaren Rus Buharlı gemi ve Ticaret Şirketi tarafından taşınıyordu. Bu şirkete ait vapurlar Karadeniz'de Batum'dan başlayarak, Rize, Trabzon, Samsun, Giresun limanlarına uğrayarak İstanbul'a gelmekte ve oradan Lâzkıye, Kudüs ve Trablusşam'a kadar uzanmaktaydı. Şubat 1871'den itibaren eskiden Hicaz tarafına Hidiviye vapurlarıyla gönderilen mektupların, Yemen'e de uğrayan Avusturya Vapurlarıyla gönderilmesi için irade çıkarılmıştır[564]. Nisan 1875'den itibaren Fransız Mesâgeri Maritimes vapurları Tuna üzerinde sefer yapmaya başlamışlardı. Aynı tarihte Avusturya Kumpanyası Marsilya hattını hizmete açmıştı[565].

---

[558] **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, 8 Haziran 1288
[559] Mübahat S. Kütükoğlu, '*Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri*' **150. Yılda Tanzimat**, TTK. Ankara, 1992, s.129, Sonkor, **Pul Meşheri**, sayı ¼ (15 Nisan 1931), s.54, Kuyaş, **a.g.m.** s.51
[560] **Basiret**, 9 Eylül 1290
[561] **Basiret**, 5 Nisan 1291
[562] **Vakit**, 2 Kânunusani 1883
[563] **Vakit**, 30 Kânunevvel 1883
[564] **İrade, Dahiliye**, 44831
[565] **Basiret**, 9 Nisan 1291

Yine 1875'te Osmanlı postalarının taşınması için Fransız Fresbene Kumpanyası ile Ocak 1876'dan itibaren geçerli olmak üzere bir sözleşme imzalanmıştı[566].

Fransızlar Messagerie acentelerinde bir komisyon kurmuş ve posta işlemlerini buradan yürütmüşlerdir. Ancak Fransızlar Posta taşımacılığında Avusturyalılar kadar etkin ve başarılı olamamışlardır. Avusturya postası hem ücret, hem de çalışma disiplini bakımından daha çok rağbet görmüştür. Avusturya Postasının mektup taşıma ücreti İzmir ve Marsilya arasında 1.65 frank, İzmir-İstanbul arasında 0,70 frank dolaylarında iken Fransız postasının ücretleri, Marsilya için 2, İstanbul için 1 frank idi. Üstelik Avusturyalılar ticaretin akışını göz önünde tutarak postaların geliş gidiş saatlerini bu düzene göre ayarlamışlardı. Örneğin, İzmir'in ilişkide olduğu tüm Avrupa şehirleri ve diğer pazarlarla yapılan haberleşme haftanın belli bir gününde taşınıyor ve bunlar İstanbul'a Viyana Postasının kalkışından iki ya da bir gün önce ulaşıyordu. Avusturya'nın Tuna Kumpanyası Vapurları hareket saatlerini buna göre ayarlamıştı. Fransız tarifeleri ise, ayın belli tarihleri esas alınarak düzenlendiğinden iki şehrin mutad işlemleri ve ihtiyaçları göz önünde tutulmamıştı[567]. Böylece Avusturya Postası sadece İstanbul haberleşmesi bakımından değil, İstanbul yolunu kullanan Karadeniz ve Rusya haberleşme ağı bakımından da avantajlı durumda bulunuyordu. Fransız Postasının, Avusturya ile rekabet edememesinin bir sebebi de posta kabullerindeki formalitelerin fazla oluşu idi. Formaliteleri tamamlamak amacıyla vapurların kalkışından saatler öncesinde posta kabul işlemleri durduruluyordu. Oysa ki, özellikle Avusturya postaları vapurların kalkış saatlerinden sadece 15 dakika öncesine kadar mektup ve posta paketi kabul ediyordu. Üstelik limanlara ve büyük şehirlerin ana caddelerine kurulmuş olan Avrupalı Posta ve Denizcilik şirketlerinin büroları başını çevirip postahane aramaya gerek bırakmayacak şekilde kolayca görülebiliyordu. Oysa Osmanlı postahaneleri çoğu yerde kira ile tutulmuş binaların üst katlarında hizmet vermeye çalışıyordu. Osmanlı hükûmeti bu konuda da onlarla rekabet edebilmek için zaman zaman bazı önlemler almaya yönelmiştir. Bunlardan en göze çarpanı Avusturya postalarının ana cadde ve limanlara yakın bölgelerden uzağa taşınması için yazılan bir belgede kendini göstermektedir[568].

Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti, her ne kadar kendi postalarını kendisi taşımak istese de henüz demiryollarının yeni yeni yapıldığı bir dönemde tamamen Osmanlı yönetiminde çalışan güçlü bir deniz ticaret filosuna sahip olamamanın sıkıntısını çekmiştir. Bu sıkıntı Osmanlı postalarının yabancı vapur şirketleri ile taşınması yoluna başvurmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti, Uluslararası Posta Birliğine katıldıktan sonra 1875 yılının Ocak ayından itibaren İttihat Postası adıyla yeni bir birim oluşturduğundan artık yabancı postaların varlığına gerek kalmadığını belirterek bunların kapatılması yolunda bazı girişimlerde bulunmuş; fakat yabancıların henüz Osmanlı Postalarının yeterince güçlü ve güvenli olmadığını, eğer postalarını modern Avrupa düzeyine getirebilirse bu durumda seve seve kendilerinin çekilebileceğini de gerekçe göstererek kapatma kararına karşı çıkmaları üzerine Osmanlı Postaları rekabet kuralları çerçevesinde bu kez posta taşımacılık sistemini zorlayarak yeni bir yol denemiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı Hükûmeti tarafından, Avrupalı Posta Örgütlerinin haftada iki kez Varna yolu ile gönderdiği postalarla rekabet etmek için özel vapurlar sefere konulmuş, ancak başarı sağlanamamıştır.

1882 yılında İstanbul'a gelip giden posta vapurlarının hangi ülkelere ait oldukları, bunların hangi sıklıklarla gelip gittikleri ve miktarları hakkında bir araştırma yapılmış ve bu araştırmanın sonucunda yabancı vapurlarının bu işi ne kadar büyük bir kazanç kapısı haline

---

[566] **Basiret**, 21 Temmuz 1291

[567] Kütükoğlu, **a.g.m.**, s.130, Seyfettin Raşit, "*Türkiye'de Ecnebi Postaları Nasıl Teessüs Etti*", **Pul Meşheri.**, s. 33, 34, 35

[568] **Y.A.**(M.Kâmil Paşa Evrakına Ek)86/11

getirdikleri anlaşılmıştı[569]. Başta Avusturya olmak üzere Rusya, İngiltere ve Fransa'nın ticaret ve posta gemileri haberleşmenin büyük bir kısmında söz sahibi olmuşlardı. Osmanlı Postalarının yabancı vapur şirketleriyle değil, yerli vapurlarla gönderilmesi düşünülmüştü.

1896 yılında Osmanlı Hükûmeti, Flaryo Vrobatino adlı Vapur Şirketiyle, Hamidiye ve Hacı Davut Vapur kumpanyalarıyla daha önceden imzalanmış sözleşmeye benzer şartlarla posta taşıma antlaşması yapmıştı[570].

b-1) Küçük Vapur Şirketleri'nin Gemilerinde Kurdukları Postahaneler

Buraya kadar sözünü ettiğimiz yabancı postaların dışında 1850'li yıllardan 1870'li yılların ortalarına kadar süren bir dönemde faaliyet gösteren irili ufaklı bazı vapur kumpanyalarının da posta hizmeti verdiğini belirtmek yerinde olacaktır. Bunlar, kapitülasyon postahaneleri gibi devletler tarafından değil, özel izinlerle çalışan posta ve taşımacılık şirketleridir ki, Osmanlı sahillerinde postahane açmaksızın kendileri birer postahane gibi işleyen gemilerde hizmet vermişlerdir. Bunların arasında hakkında en az bilgi sahibi olduğumuz şirket Amirote Vapur Kumpanyasıdır. Amirote Vapur Kumpanyası 1857 yılında, yani Osmanlı İmparatorluğunda posta pulu kullanımının başlamasından yaklaşık 5 yıl önce kendi pullarını ve özel posta damgasını kullanarak Osmanlı kıyılarında posta taşımacılığı yapmıştır[571].

Amirote Kumpanyası 1861 yılında İdare-i Aziziye kuruluncaya değin Osmanlı bayrağı altında çalışmışlardır. Bu vapurlar İstanbul ile Marmara ve Ege Denizi limanları arasında işlemekte, bazen de Mısır'ın İskenderiye limanına kadar uzanırlardı[572].

Bu vapurlarda taşınan gönderiler üçlü bir tarife ile belirlenen ücretlendirilmişti:

a) Zarflar üzerine Amirote Kumpanyasını belirleyen değişik şekillerdeki damgaların vurulması ile

b) Bu damgalarla birlikte beyaz kağıttan yapılmış özel etiketler yapıştırılması ve ücretlerin bunların üzerine elle yazılması ile, Bu etiketlerin ortasına siyah yazıyla *Port Piastre* kelimeleri bulunurdu.

c) Damgalarla birlikte Amirote pulu adı verilen koyu kırmızı renkte dantelsiz bir pulun yapıştırılması ile. Bu pullar taşbasması (Litografi) tekniği ile basılmışlar ve üzerlerinde yer alan gemi resmi ile vapurlu pullar olarak dünya pul kataloglarına ilk Türk pulları olarak geçmişlerdir[573].

Amirote vapurları tarafından gönderilen mektuplarda kullanılan damgalar da değişik şekiller gösteririler. Bazıları oval ve bazıları yuvarlak olan I ve II. Tip damgalarda ortada *P.P.* harfleri bunun etrafında ise *Posta Del Piroscafi Ottomani Costantinapoli* sözcükleri yer almaktadır. Bu tip damgalar yalnızca 1857 ve 1859 yılları arasında kullanılmışlardır[574].

Bu damgaların dışında 1859-60 ve hatta 1862 yıllarına ait gönderilerde rastlanmakta olan kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen biçimli ve ortasında çapa simgesi olan bir başka tür damga daha vardır. Buradan da anlaşıldığı gibi Amirote Kumpanyası İdare-i Aziziye kurulduktan sonra en az bir yıl daha varlığını kendi adıyla sürdürmüştür[575]. Ancak 1860'dan sonra kullandığı dördüncü tip ayrı bir damgada *Posta Del Piroscafi Ottomani Della Zecca Di Cospoli* ibaresinin yer aldığı

---

[569] **Y.MTV**, 8/67
[570] **İrade, Tel -Pos**, 249/16
[571] Orhan Brandt, *Amirote Zarf ve Pulları*, **Filatelist Pul Mecmuası**, Sayı:16(Haziran 1955), s. 449, 450
[572] Adolph Passer, **Stamps of Turkey**, London 1963, s.221
[573] Bu pul, Yvert Pul Katalogunda 1. Sıradaki Türk Pulu olarak verilmiştir, Pulhan Katalogunda ayrı yerde anılmaktadır.
[574] Brandt, **a.g.m**, s. 451
[575] Brandt, **a.g.m**, s. 451, 452

görülmektedir ki burada yer alan Della Zecca sözcükleri o zamana kadar Bahriyeye bağlı olan idarenin Maliyeye devredilmiş olduğunu göstermektedir[576].

1860 yılından itibaren görülen bir başka damga ise tüm bunlardan farklıdır. Bu damga *Franco* ibaresini taşımakta ve genellikle elle yazılan P.P. harflerinden oluşan kırmızı bir işaretle birlikte kullanılmaktadır. Bu damgaların incelenmesiyle aynı şirketin şubeleri tarafından kullanılmış 3 ayrı damga olduğu anlaşılmıştır[577].

Bursa Şubesinin 8 köşeli ortasında *Brussa* ve etrafında *Agenzia Del Piroscafi Ottomani Della Zecca* ibaresi bulunan damga, 1861 tarihini taşımaktadır.

Oval yapıda ve etrafında Agenzia Di Piro Ottomani Alessandria yazısı ve ortada P.P. harfleri bulunan damga hakkında kesin bir tarih vermek zordur.

Yukarıda yazılı örneklerin dışında 1859 yılında Gelibolu'dan Bursa'ya gönderilmiş bir mektuba rastlanmıştır. Zarfın üzerinde el yazısı ile "Par Vapeur Turc" (Türk Vapuru İle) ibaresi ve ayrıca Gelibolu acentesine ait olduğu tahmin edilen mavi bir mühür bulunmaktadır[578].

Bilindiği gibi Ege denizinde 1800'lü yıllarda çeşitli özel vapur şirketleri kurulmuş ve bunlar yolcu ve yük taşırken bu arada posta hizmeti de vermişlerdir. Bu denizcilik şirketlerinin çoğu yabancı sermaye ile kurulmuş ve gemileri de yabancı bayrak taşımakta iseler de, yaptıkları hizmetler açısından bütün bu şirketler özel hukuka tabi oldukları için tamamen Osmanlı Devleti'nin hükümranlığı altında idiler[579]. Demek oluyor ki, Osmanlı Devleti istediği takdirde bu şirketlerin çalışmalarına son vermek imkanına sahipti.

Halbuki, kapitülasyonlarla bazı devletlere tanınan haklar ise anlaşmalar ile verildiğinden ve devletlerarası hukuka tabi olduğundan Osmanlı Devleti bu kurallara anlaşmalar gereğince uymak zorunda idi. Dolayısıyla yukarıda bahsettiğimiz şirketler tamamıyla Osmanlı devleti hükümranlığı altında çalışan ve diğer Osmanlı Devleti hükmî şahıslarından farklı muamele görmeyen ve sonuç olarak en azından çalıştıkları yer itibariyle tamamen Osmanlı Devleti idaresi altında sayılan şirketlerdi.

Bu şirketlerin en önemlilerinden biri *"Bell's Asia Minor Steamship Company"* dir. Bu şirketin kuruluş yeri konusunda bir kesinlik yoktur. Konu hakında yapılmış bir araştırmada şirketin İzmir'de[580], bir diğer araştırmada ise İngiltere'de Glasgow şehrinde kurulduğunu[581] belirtilmektedir. Her iki şekilde de olsa şirket İngiliz sermayesiyle kurulmuş olup, şirket gemileri İngiliz bayrağı taşımakta idiler. Ege denizindeki merkezi de bütün Ege'nin merkezi sayılan İzmir idi. Şirketin kurucusu, İngiliz armatör Mr. Bell'dir. Şirket, İzmir merkez olmak üzere; Sakız. Çeşme, Samos, Kalymnos, Kos, Simi, Rodos, Kaş, Antalya, Anamur, Mersin ve İskenderun limanları arasında taşımacılık yapıyordu. Önceleri tek bir gemi ile çalışan şirket, 1879'da gemi sayısını ikiye çıkardı. Bunlar Bellona ve Tzoura isimli gemiler idi.

Şirket, önceleri, yaptığı diğer hizmetler için kullandığı damgaları posta hizmetlerinde de kullanmıştır. Hatta bu tip damgalar ilerideki tarihlerde, konşimento gibi belgeler üzerinde görülmüştür. Ancak 1870 yıllarında bir ve iki kuruşluk yeşil renkte iki adet pulu posta hizmetlerinin artması üzerine çıkarmış ve bu hizmetlerde kullanmıştır.

---

[576] Brandt, **a.g.m**, s. 452
[577] Brandt, **a.g.m**, s. 452
[578] Brandt, **a.g.m**. s. 452
[579] Cengiz Arsman, *"Bell's Asia Minor Buharlı Gemi Kumpanyası"*, **Kadıköy 86 Katalog**, İstanbul, 1986, s. 71
[580] S. Ringström- H.E. **Tester, The Private Ship Letter Stamps of The World,** Part, 2, s.23
[581] I. Verdini *"Bell's Asia Minor"*, **Nuovo il Corriere Filatelico**, Nr.55, G.Chiavarello, s.274, nakleden, Arsman, **a.g.m**, s. 72

Elimizde bulunan bilgilere göre, 1870 yılında Şirket tarafından yürütülen posta hizmetleri aşağıdaki ücretlerle görülmekteydi:

Mektuplarda : yarım ons'a kadar 2 piastre (kuruş)

İlave edilen her yarım ons için 2 piastre

Gazeteler: 1 piastre

Diğer basılı kağıtlar: 1 piastre.

Bell's Asia Minor Steamship Company, 1868 yılından 1880'li yılların ortalarına kadar faaliyete devam etmiştir. Şirketin ne zaman hizmetine son verdiği belli değildir. Şirketin posta hizmetleri Osmanlı Deniz Postası Tarihi açısından çok önemli olup, maalesef Ege bölgesinin savaş ve yangınlara (1922 İzmir Yangını gibi) maruz kalması elimizde yeterli doküman ve materyal bulunmamasının başlıca nedenidir.

Osmanlı karasularında posta hizmeti veren ve hukuki olarak Bell's Asia Minor şirketiyle aynı statüye sahip diğer bir şirket de Morton Vapur Kumpanyasıdır. Bu şirketin asıl adı T.B. Morton & Co. Adı altında 1855 yılında İstanbul'da kurulmuştu. Morton Buharlı gemi Şirketi, Osmanlı başkenti ile Karadeniz limanları arasında ve bir de Danube (Tuna) nehri üzerinden İbralia'ya kadar olan bölgede mektup, paket ve kargo taşımıştır. 1869'a kadar, şirket tarafından taşınan ve mektubun parasının önceden ödendiğini belirten "Franco" ibaresiyle bir damga kullanan şirket. Haziran 1969'da renkli kağıtlar üzerine hazırlanmış etiket biçiminde pullar bastırıp taşıdığı mektuplara yapıştırmaya başlamıştır[582].

Fransız-Alman savaşının patlamasından sonra, Messageries Maritimes Akdeniz şirketi Kara deniz limanlarına yaptığı seferleri durdurunca İstanbul'daki İngiliz konsolosluğu aracılığı ile Morton şirketi bu boşluğu doldurma yoluna gitmiştir. Bu posta hizmeti 1873-1875 yılları arasında sürmüştür[583].

b-2) Osmanlı Nehir ve Göllerinde Taşımacılık:

Bunun yanında Osmanlı Nehir ve Göllerinde de vapur işletme ve bu vapurlardan posta taşımacılığında yararlanma girişimleri de olmuştur. Bu girişimlerin öncüleri, Tuna, Sava ve Vardar nehirlerinde vapur işletilmesi girişimleridir[584].

Şirket-i Hayriye'nin işletmeye açıldığı yıllarda(1854), Tuna, Sava ve Vardar nehirlerinde de gemi işletilmesi için Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa, bir şirket kurulmasıyla görevlendirilmiş, hatta Tuna ve Sava'da çalışacak altı gemiye ek olarak İstanbul'a da iki vapur çalıştırılması Şirket-i Hayriye Meclisinde kabul edilmişti[585].

Karasu ve Vardar nehirlerinde vapur işletmeleri için de iki gayrimüslim Osmanlı tebaasına 1857'de imtiyaz verilmişti[586].

Tuna nehrinde vapur işletilmesi ile ilgili ilk çalışma ve girişimler gerek Osmanlı Devleti, gerek Avrupa Devletleri için özel bir önem taşımaktaydı. Nehir, siyasal, askeri, ekonomik, jeopolitik önemiyle, nehir ulaşımını elverişli kılan fiziksel yapısıyla, ticari kapasitesi çok yüksek bir havzanın doğuya açıldığı kapı olmasıyla tüm Avrupa ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Avusturya ve Rusya'nın Balkanlar üzerinde kurmak istedikleri nüfuz için Tuna nehri stratejik bir önem taşıyordu. Öte yandan, zengin ticari potansiyeli

---

[582] Arsman, **a. g. m.** aynı yerde

[583] S. Ringström- H.E. Tester, **The Private Ship Letter Stamps of The World**, Part, 2, s.23

[584] Mübahat S. Kütükoğlu, "*Osmanlı Buharlı Gemi İşletmeleri ve İzmir Körfezi Hamidiye Şirketi*", **Ç.Y.O**, *s.176*

[585] Kütükoğlu, **a.g.m**, .176

[586] Kütükoğlu, aynı yerde

nedeniyle İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerin de bu bölgeye kayıtsız kalmadıkları görülmektedir. Nehir'de vapur işletilmesine, Avusturya'nın 1834 yılında Demirkapılar'ı geçirerek, Aşağı Tuna'ya indirdiği vapurlarla başlanmıştır. Avusturya'nın nehir ticaretini Karadeniz'e ulaştırma isteği, Karadeniz'de ticaret yapan Fransa, Rusya ve diğer Avrupa Devletlerinin de buraya yönelmesini hızlandırmıştır. Bu iki taraflı zorlama Karadeniz'in uluslar arası ticarete tam olarak açılmasından sonra daha da artmış ve Avrupa'da nehir hukukundaki gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti üzerine hukuki baskılarla da gidilmeye başlanmıştır[587]. Kırım Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler Tuna'da vapur işletilmesinde ve daha da önemlisi Tuna'nın uluslar arası nehir statüsünde kabul edilmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Osmanlı Devleti'nin XIX. Yüzyıldaki durumu, Avrupa karşısındaki konumu, Avrupa'daki uluslararası nehir hukukundaki gelişmeler, Osmanlı Devleti üzerinde Avrupa'nın artan hukuki ve siyasi baskısı, Tuna Nehri ile ilgili yeni bir düzenlemeye doğru gidilmesine neden olmuştur. Tuna ticareti bir çok Avrupa devletin iştahını kabartırken, Paris Antlaşması ile bir Avrupa Devleti sayılan Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa ortak hukukunun bir parçası olmayı da kabul ettiğinden, o zamana kadar bir iç nehir saydığı Tuna'nın hukuki statüsü de değişmeğe başlamıştı. Kurulan Tuna Komisyonu ile özellikle Tuna boğazlarına uluslararası bir serbestlik tanınmış, nehrin yukarısı Avusturya, Tuna boğazları İngiltere ve Fransa gemilerinin kullanımına ayrılmıştı[588]. Bu durumda Avusturya'nın Tuna Buharlı Gemicilik Şirketi giderek güçlenmiş, neredeyse rakipsiz duruma gelmişti. Buna karşılık, Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında kurulan " *İdare-i Nehriye"* aracılığıyla Avusturya Vapur Şirketi ile rekabet etmeye çalışılmışsa da[589] bunda pek başarılı olunamamıştır. Bu başarısızlığın nedenlerinden biri vapur işletme konusundaki devlet girişimlerinin genelde birden fazla amaca yönelik olmasıydı. İşletilen vapurlardan yalnız ticarette başarı değil, aynı zamanda asker, yük, yolcu ve posta taşımacılığı gibi pek çok hizmet beklenmekte bu da hem kârı azaltmakta hem de kapasiteyi zorlamaktaydı. İkincisi, İdare-i Nehriye özel bir şirket olduğundan kuruluşu sırasında yapılan yardım hariç, her türlü masrafını kendisi karşılıyor ve devlet tarafından herhangi bir yardım yapılmıyordu[590]. Üstelik, Osmanlı Devleti, yalnızca Avusturya şirketiyle değil İngiliz, Fransız ve Rus şirketleriyle de rekabet etmek zorundaydı ki, bunun için yeterli donanıma sahip değildi[591]. Buna rağmen İdari Nehriye, kurucusu Mithat Paşa'nın çabalarıyla iki vapurla başlattığı seferlerini kısa zamanda dört gemiyle yapmaya başladı[592]. 1869'da nehirde toplam 7 vapuru bulunan İdare-i Nehriye'nin Viyana'ya sipariş ettiği iki büyük posta vapuru da seferlere başlamak üzere bulunuyordu[593].

D-OSMANLI TOPRAKLARINDA YABANCI POSTA ÖRGÜTLERİ:

Osmanlı topraklarında kurulmuş olan yabancı posta büroları hakkında bir çok araştırmacı ve filatelist çalışma yapmıştır. Filatelistlerin araştırmaları genellikle, Levant Postahaneleri adıyla

---

[587] İlhan Ekinci, "*Osmanlı Devleti'nde Bazı Nehir ve Göllerde Vapur İşletme Teşebbüsleri",* **Arayışlar,** Yıl:1, Sayı:2, 1992/2, s. 68-69

[588] Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,** C. II, İstanbul, 1983, s.180, 182

[589] İlber Ortaylı, "*Mithat Paşa'nın Vilayet Yönetimindeki Kadroları ve Politikası*", **Uluslar arası Mithat Paşa Semineri (Edirne, 8-10 Mayıs 1984) Bildiriler-Tartışmalar,** TTK yay. Ankara, 1986, s.231

[590] Kütükoğlu, **a.g.m.** *s.176*

[591] İlhan Ekinci, "*Osmanlı Devleti'nde Bazı Nehir ve Göllerde Vapur İşletme Teşebbüsleri",* **Arayışlar,** Yıl:1, Sayı:2, 1992/2, s.70

[592] Tayyib Gökbilgin, "Mithat Paşa" **İslam Ansiklopedisi,** (1958)s.272.

[593] Kütükoğlu, **a.g.m.,** s. 177

anılan Osmanlı topraklarında yabancılar tarafından işletilen posta bürolarının damga, mühür ve pullarıyla ilgili ayrıntılarda yoğunlaşmaktadır. Kimi filatelistler de ellerine geçen bazı belgeleri yayınlayarak arşivlerde bulunmayan bilgileri aktarmışlardır. Yabancı postalarından söz eden araştırmacılara gelince, bunların içinde gerçekten konunun uzmanı olarak nitelendirilebilecek isimler vardır. Örneğin, Türkiye'nin ilk ve en önemli posta uzmanlarından Mehmet Ali Bey, 1914 yılında yabancı Postalarla ilgili bir makaleyi Posta ve Telgraf Mecmuasında yayınlamıştır. Mehmet Ali Bey, yukarıda da belirttiğimiz gibi, aynı zamanda 1900 yılında toplanan Posta Islahat Komisyonun da bir üyesi olduğundan, o dönemde Yabancı Postalarının kaldırılması için gereken hukuki dayanaklarla teknik konuların yer aldığı dosyayı hazırlayanlardan biridir. Aynı şekilde, yine daha önce değindiğimiz gibi, Darüşşafaka'dan mezun olduktan sonra Paris Posta ve Telgraf Mektebinde eğitim görmüş olan Salih Zeki Bey'in 1908 Ekiminden itibaren Tanin gazetesinde yayınlanan çalışması da oldukça önemlidir. 1908 yılında Avusturya'nın, Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini duyurmasıyla yeniden gündeme gelen yabancı postalar sorunu İbnüziya Ahmet Raşit tarafından *İstişare Mecmuası* nda yayınlanan ve iki bölümden oluşan makalede de işlenmiştir. Tüm bu çalışmaların yanında dönemin basınında bir çok röportaj, haber, makale ve çeviriler yer almaktadır. 1908 yılında Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı ile yabancı postalar arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusu akla gelebilir. Bu sorunun yanıtı, Avusturya'nın Osmanlı Posta taşımacılığı konusundaki hakimiyet ve rekabetinde gizlidir. Avusturya Postaları, Osmanlı Posta taşımacılık sistemine egemendir, çünkü, Osmanlı Postaları, Avusturya postalarından ne kadar kopmaya çalıştıysa da Avusturya Ticari gemileri olmadan posta taşımacılığında yetersiz kalmışlardır. Bu yüzden uzun yıllar Avusturya Vapur Şirketleri ve özellikle de Lloyd, bir çok önemli Liman kentinde bulunan acenteleri sayesinde Osmanlı Postalarının örgütlenme yetersizliğinden de yararlanarak taşımacılık yapmıştır. Avusturya Postaları Osmanlı Postalarının rakibidir, çünkü Osmanlı Postaları, hem Avusturya Postalarından yararlanmak zorundadır hem de onlardan kurtulma çabası içinde görülmektedir. Tek çare rekabettir ve rekabet için bir çok yöntem denenmiştir.

Osmanlı postalarının en büyük rakibi Avusturya'dır, sonra Rusya, Fransa ve İngiltere gelmektedir. Almanya ise, ancak 1870'lerde kendi birliğini sağladıktan sonra ciddi bir rakip olabilmiştir. İtalya ilk deneyimini 1880'lerde yapmış ve Trablusgarp'de açtığı bir postahaneyi Dünya Posta birliğine onaylatmayı başarmıştır. Yunanistan ve Mısır da Osmanlı topraklarında postahane açmışlarsa da çok uzun süre tutunamamışlardır. Yıllar süren mücadeleler sonunda ancak 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren kapatılabilen Yabancı Posta büroları 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Bırakışmasından sonra tekrar açılmaya başlamışlar, bu arada daha önce şubesi olmayan Polonya ve 1896'dan sonra bir süre çalışan Romanya Postaları da durumdan yararlanarak İstanbul'da birer şube açmışlardır[594].

1900 yılı itibarıyla Osmanlı Topraklarında Posta Şubesi bulunan Ülkeler şunlardır:

Avusturya: toplam 33 Şube

Merkez Büro, Galata, İstanbul 'da diğer şubeler: Pera ve İstanbul şubeleri

İzmir ve Selânik'te 1'er, Yafa, Kudüs ve Edirne'de Konsolosluk Postaları mevcuttur.

Lloyd acenteleri aracılığı ile de, Kandiye, Rodos, Trabzon, Çanakkale, Gelibolu, Samsun, Çeşme, Yanya, Midilli, Sakız, Kavala, Resmo, Durazzo, Preveza, Vallona, Hayfa, Port-Lagos, Santi Quaranta, Giresun, Dedeağaç, Vathy, Rhodes, San Giovanny di Medua, Scutari (Arnavutluk) iskelelerine uğrayarak Akdeniz'de geniş bir posta ağı kurmayı başarmış olan

---

[594] Ali Nusret Pulhan, **Türk Pulları Katalogu**, İstanbul, 1975, s. 969-970, Hüsnü Sadık Durukal, "Ecnebi Postalarının Türkiye'de İlgasının 50. Yıldönümü", Yıllık, Gazetecilik Enstitüsü Dergisi, Sayı:3-4(28 Kasım 1963), Yıl: 1962-63, s. 21 vd.

Avusturya Postaları, 1895 yılında 291.252 florin gelir elde etmiştir. 1900 yılında bu miktar net 200.000 florin kârla 336.315 florine ulaşmıştır[595].

Rusya: toplam 18 şube.

1878 Paris antlaşmasına kadar Osmanlı ülkesinde Avusturya Postalarından sonra ikinci yaygın örgüt Rus Postası iken, bu tarihten sonra değişen siyasal dengeler sonunda Rus Gemicilik Şirketi ile yapılan taşımacılık anlaşmalarının yenilenmesi konusunda pürüzler çıkmış ve Rus Postahanelerinin sayısı bu yüzden azalmıştır[596].

1900 yılında Osmanlı topraklarındaki Rus postahaneleri şu şehirlerde bulunmaktaydı: İstanbul, İnebolu, Sinop, Samsun, Tirebolu, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Çanakkale, İzmir, Sakız, İskenderun, Lazkiye(Suriye), Trablusşam, Beyrut, Yafa ve Aynaroz (Month Athos)[597]

İngiltere: toplam 7 Şube

Merkezi Galata'da olan İngiliz postaları, İzmir, Beyrut ve Selânik'te üç büyük şube işletiyordu. Bunun yanında Hindistan-İngiltere Posta ve Telgraf ağının geçtiği merkezlerde de İngilizler birer postahane açmıştı. Bağdat, Basra ve Fao (Fav) İngilizlerin önem verdiği merkezlerdi[598].

Almanya: toplam 5 Şube

1870'lerden sonra beliren yeni politikalarıyla Levant bölgesinde ağırlığını hissettirmeye koyulan Almanya 1870'de İstanbul'da özel amaçlarla bir büro açmış, 1875'te Galata'da açtığı şubede de 1877'den itibaren geniş anlamda posta işlemleri yapmaya başlamıştır.

Alman Postaları

Almanya, Osmanlı İmparatorluğuna karşı daha başlangıçta dostça sayılabilecek bir politika izlemeye başlamıştır. Almanya da diğer Avrupa devletleri gibi Osmanlı topraklarında kurye-posta (elçilik postası) kurmuşsa da bu pek fazla bir gelişme göstermemiştir. Osmanlı-Alman ilişkileri bu konuda daha saydam bir çizgiye oturmuştur. [599]

Alman tüccarları, Almanya'ya komşu olan ve Türk sınırının yanındaki Avusturya-Macaristan üzerinden büyük mesafeler kat eden ve hali hazırda mevcut olan posta bağlantılarına muhtaç olmuşlardı[600].

Kuzey Almanya Birliği kurulup, belirlenen yeni politika gereği dışa olan tarafsızlığını sona erdirince giriştiği ilk işlerden biri de Doğuyla sıkı ilişkiler kurmak oldu. Berlin yönetimi Viyana ile görüşmelerden sonra Almanya-İstanbul arası kapalı mektup paketlerinin Avusturya posta yolları üzerinden ulaştırılmasına karar verdi. Pek çok Almanın, işleri dolayısıyla bulunduğu İstanbul'da 1865'de bir tüccarın evine Alman postası için özel olarak Alman Konsolosluğunun

---

[595] **Bâbıâli Evrak Odası, Ayniyat Defteri,** No:1698, **Yıldız Maruzat Defteri,** 1317 tarihli Ecnebi Postalarının Ilgasına İlişkin Evrak 13 Ş. 1317 Defter No. 8472, İrade No. 6279; Defter no: 8682.
George Young, **Corps De Droit Ottoman,** Vol. IV., Oxford, 1906, s. 339-340

[596] **Bâbıâli Evrak Odası, Ayniyat Defteri,** No:1698, **Yıldız Maruzat Defteri,** 1317 tarihli Ecnebi Postalarının Ilgasına İlişkin Evrak 13 Ş. 1317 Defter No. 8472, İrade No. 6279; Defter no: 8682.
George Young, **a.g.e,** Vol. IV., Oxford, 1906, s.340

[597] **Bâbıâli Evrak Odası, Ayniyat Defteri,** No:1698, **Yıldız Maruzat Defteri,** 1317 tarihli Ecnebi Postalarının Ilgasına İlişkin Evrak 13 Ş. 1317 Defter No. 8472, İrade No. 6279; Defter no: 8682.
George Young, **a.g.e,** Vol. IV., Oxford, 1906, s.340 dipnot:1

[598] George Young, **a.g.e,** Vol. IV., Oxford, 1906, s.341

[599] "*Türkiye'deki Alman Levant Postahaneleri*", **Türk Pulculuğu Dergisi,** Sayı 1, Ocak 1993

[600] **A.g.m.**

ilgilendiği bir posta kutusu kondu. Osmanlı yönetimi bu girişime karşı çıktı ama yine de bu durum değişmedi[601].

1868 yılında Kuzey Almanya Birliği Şansölyesi Graf Von Bismark, Osmanlı İmparatorluğunun değişik vilayetlerinde Alman Postası şubelerinin açılması için gerekli imtiyaz ve izinleri diplomatik yollardan elde etmeyi başarmıştı[602]. 1 Mart 1870'de temaslar o kadar ilerlemişti ki, 'Kuzey Almanya Posta bürosu' İstanbul'da kendi konsolosluk binalarında açıldı. Bu postahanede "Postagentur des Norddeustchen Bundes"(Kuzey Almanya Birliği Postası) levhası bulunmasına karşın, personel Alman Posta memurlarının üniformasını giymiyordu. Postahaneyi kurma ve yönetme yetkisi Posta Müdürü ünvanıyla Günter'e verilmişti. Kapısındaki Türkçe "Alemania postasy" (Almanya postası) levhasıyla da büyük güven kazanmıştı ve kısa bir süre sonra disipliniyle rağbet görür bir duruma gelmişti.. Burası 1871'de "Deutsches Reichspostant" (Alman Devlet Postanesi) adını almış; ama ardından bu ad da değişmiştir, çünkü bu tabir Berlin'de o zamana kadar General Postant (Genel Postahane) olarak adlandırılan yer için kullanılmaya başlanmıştı.. Bundan sonraki son isim "Kaiserlich Deutsches Postant" (Alman İmparatorluk Postanesi) idi[603].

Bazı diplomatik nedenlerle konsolosluk binasında açılmak zorunda kalan, yani Osmanlı topraklarına yerleşmek için öncekilerin uyguladığı yöntemi izleyen bu ilk Alman Posta büronun (Pera Postahanesi) yerinin ticaret bölgesinde yeterince uygun olmaması, postanın dağıtım ve gönderilmesinde, taşınmasında zorluklar yaratıyordu. Bu nedenle 1 Ekim 1877 'de postahane Galata'da Beyoğlu ve İstanbul arası Limana ve köprüye yakın yeni bir yere, iş merkezlerinin yakınına taşındı. Bu şube daha sonra "Constantinopel-1" adıyla anılan şubedir[604]. Bu büronun açılışından önce 1 Ocak 1876 tarihinde ise Eminönü tarafında daha sonra "Constantinopel-2" adıyla anılacak olan bir mektup toplama merkezi açıldığı görülmektedir. Haftanın her günü açık tutulmayan bu büro, sadece Avusturya Lloyd şirketinin Varna'ya hareket edecek gemilerinin kalkışından birkaç gün önce açılarak posta kabul ediyordu. Pera'daki Merkez ise tamamen kapatılmayıp burada daha sonra "Constantinopel-3" adıyla üçüncü bir şube oluşturulmuştur. Almanya Sefaretinin yazlık ikametgahının bulunduğu Tarabya'da da, buradan Varna'ya gidecek gemilerin kalkışından bir gün öncesi olan Salı ve Cumartesi günleri posta işlemleri yapılmıştır. Tarabya'daki işlemler 1888 yazı sonuna dek sürmüştür[605].

İstanbul'daki ilk Alman postanesini kurmaktaki amaç, Türkiye'de daha başka postaneler açmaktı. Örneğin Beyrut, İzmir ve Trabzon gibi büyük ticaret şehirleri bu iş için gelecek vaad ediyordu. Ancak yaşanan siyasi gelişmeler bunu engelledi. 1898'de de Alman İmparatoru Wilhelm II, Kudüs yolculuğuna sırasında Yafa'da, bir Alman postahanesi açıldı[606]. Daha sonra, İzmir, Beyrut ve Kudüs'deki Alman kolonilerinin talebi üzerine buralarda da 1 Mart 1900'de birer postahane açıldı. Böylece Osmanlı ülkesindeki Alman Postahanelerinin sayısı yediye çıkmış oldu[607].

1875 yılında İstanbul'da bulunan Karl Braun adlı Alman diplomat, İstanbul'daki Alman Postahanesini ve diğer yabancı postahaneleri şöyle anlatmaktadır:

"*...Aşağıdaki rakamlar, görece kısa bir süre önce açılan Alman postanesinin bu kısa sürede*

---

[601] Ragıp Serdaroğlu, "1870-1900 Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Postahaneleri ve Kullanılan Damgalar" , ***Pul Kültürü, Yıl:1, Sayı:3, 15 Mayıs 1869, s.13***

[602] Serdaroğlu, **a.g.m**, aynı yerde

[603] Serdaroğlu, **a.g.m.**, ayni yerde

[604] Serdaroğlu, **a.g.m**, aynı yerde

[605] Serdaroğlu, **a.g.m**, s.14

[606] **George Young,Corps De Droit Ottoman**, Vol, IV, Oxford, 1906, s.341

[607] **Bâbıâli Evrak Odası, Ayniyat Defteri**, No:1698, **Yıldız Maruzat Defteri,** 1317 tarihli Ecnebi Postalarının Ilgasına İlişkin Evrak 13 Ş. 1317 Defter No. 8472, İrade No. 6279; Defter no: 8682.
George Young, **a.g.e**; Vol. IV., Oxford, 1906, s.341

nasıl bir oyluma ulaştığını gösterecektir: 1875 yılı boyunca gelen ve giden mektup sayısı yaklaşık 150.000, kartpostal 3500, matbuat 75.000 ve mal örneği 9.000 adet veya toplam oldukça önemli bir rakam olan 237.000 posta, bunun 6500'ü iadeli taahhütlü. Teslim edilen gazete sayısı ise 145000, bu rakam, İsviçre, Fransız, İngiliz ve hatta Rus ve Norveç gazetesi olmak üzere 200 ayrı gazeteden oluşuyor. Aynı yıl boyunca, bu postaneden 243.000 Mark tutarında 2500 posta havalesi yapılmış.

İstanbul-Almanya arasındaki posta taşımacılığı Avusturya ve Rusya bandıralı vapurlarla yapılıyor. Avusturya vapurları Varna-İstanbul, Rus vapurları ise Odessa-İstanbul arasında ve haftada iki kez olmak üzere sefer yapıyor. Ayrıca bu iki merkezle İstanbul arasında bir süredir demiryolu bağlantısı da kurulmuş durumda. İstanbul-Almanya arasındaki posta, İstanbul ve Almanya-Avusturya sınırındaki Alman posta memurları arasında her iki taraftan ağzı bağlı çuvallarla teslim edilmekte; böylelikle, posta çuvalının içindekilerle yalnızca Alman posta memurları yetkili kalınıyor.

İstanbul'daki Alman postanesinin çalışanları ise, bir müdür, iki sekreter, üç memur ve bir kavastan oluşuyor. Bunlar arasında sadece hizmetli, yani kavas bir Türk.

Yukarıda da değindiğim gibi, Almanya'nın dışında diğer bazı Avrupa devletleri de İstanbul'da postane hizmeti verebiliyor. Bunlar: Avusturya (Tom-Tom Sokağı, Pera), Fransa (aynı sokakta), İngiltere (Medrese Sokağı, Galata), Rusya (Kireçkapı, Galata) ve Yunanistan. Avrupa devletleri dışında sadece Mısır, postane hizmeti veriyor. Adı geçen bütün bu postanelerin birincil işlevi, kendi ülkeleriyle haberleşmeyi sağlamaya yönelik. Fransa ve İngiltere denizaşırı ülkelerle de haberleşmeyi sağlarken; Avusturya, Levant'ın önemli limanlarıyla deniz ulaşımını ve Edirne, Filibe, Sofya, Niş ve Belgrat üzerinden Macaristan'la karayolu ulaşımını sağlıyor.

Türk Posta idaresi de, Uluslararası Posta Birliği'ne üye olmasına rağmen, sadece ülke içi posta işlerinde hizmet veriyor. Bildiğim kadarıyla koruması altındaki ülkelerle dahi dolaysız bir bağlantısı yok. Osmanlı imparatorluğu (koruması altındaki ülkeler hariç), 97 milkareye ve 53.000 kişiye 1 postane olmak üzere 429 postaneye sahip. Aynı oran bizde, Almanya'da 1,25 milkare ve 5400 kişiye bir postanedir."[608]

Karl Braun'un anlattıkları içinde ilginç bir nokta daha vardır ki, bu da yabancı postaların niçin tercih edildikleri konusunda bir fikir verebilir:

"İstanbul'da bir Alman postanesinin kurulması, diğer Avrupa devletlerinden sonra, gittikçe önem kazanan Türkiye ile ilişkiler sonucu burada bulunan Almanların mektup, paket ve haberleşme gereksinimini karşılamak amacıyla 1870 yılının başına rastlar.

Kurulan bu postane ile de bu amaca ulaşılmış oldu. Bu işlevinin yanı sıra Galata'daki Alman postanesi, posta taşımacılığında önemli bir başka işlevi daha üstlendi; İstanbul ile Belçika, Hollanda, İsviçre, Amerika ve hatta İstanbul'da kendi postaneleri bulunmasına rağmen İngiltere ve Fransa içinde posta hizmeti verir oldu.

Yerli işadamlarının, özellikle Ermeni ve Rumların, Almanya'daki fabrikatörlerle dolaysız iletişimini sağlayan bu hizmet, bu insanların sıklıkla Alman postanesini kullanmaları sonucunu doğurdu ve kendi yükselen çıkarları, postaneyi de geliştirdi.

Alman postanesi, alışılmış posta hizmetlerinin (normal ve iadeli taahhütlü mektup, kartpostal ve mal örneği gibi,) yanı sıra dergi ve gazete siparişleri de alıyordu; fakat İstanbul'da postaneyi kullananlar, en çok posta havale uygulamasına seviniyorlar. Şimdi çok rahat bir şekilde, hangi miktarda olursa olsun, Alman postanesine yatırdığınız Türk parasını (değişimi oldukça zor olmasına rağmen) İstanbul'dan Almanya, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç, Norveç, İsviçre, İtalya ve A.B.D.'ye gönderebiliyorlar.

---

[608] İlhan Pınar, *"Osmanlı Postacılığı Üzerine"*, **Tarih ve Toplum**, Eylül, 1993 sayı.117, ss. 15-17

İstanbul'daki Alman postanesinden, Almanya'ya ve uluslararası Posta Birliği üyesi ülkelere gönderilen postalardan ilk zamanlar alınan "birlik ücreti" de kaldırıldı. Böylece, şimdi bir mektup için yirmi fenik, yani l gümüş kuruş alınıyor."[609]

Karl Braun'un Alman Postahanesi için anlattığı tercih nedenleri diğer yabancı posta büroları için de geçerlidir. Avrupa ile ilgili tüm alış-verişlerde tüccarların yabancı postalarını kullanmalarının aracısız ve tehlikesiz bir yolla amaçlarına ulaşmak konusunda büyük rahatlık sağladığı yabancı gözlemci ve seyyahlar tarafından sık sık vurgulanmaktadır[610].

Türkiye'nin 1. Dünya Savaşı'na girişiyle tüm yabancı posta servisleri kapatıldı. Alman Kayzerliği ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ise 30 Eylül 1914'de müzakereler sebebiyle Türkiye'deki kendi posta servislerini gönüllü olarak önceden kapatmışlardı. [611].

Fransa: toplam 18 Şube

Merkez büro Galata'da,olup Pera ve İstanbul yan acenteleri bulunuyordu.

İstanbul, İskenderun, Kavala, Beyrut, Çanakkale, Dedeağaç, Yafa, Giresun, Lazkıye, Mersin, Kırkağaç, Rodos, Selânik, Samsun, İzmir, Trabzon, Trablusşam, Sisam[612]

Fransız Postası:

1895'te Fransızlar, İstanbul ve Anadolu'da gerek büroları arasında gerek imparatorluk içinde ve dışında posta alış-verişi görevini üstlenen 14 Fransız Posta bürosu kurdular ve kendi kuryelerini yerleştirdiler. Fransız Postanelerinin bulunmadığı veya hizmete açık ancak yetersiz olduğu şehirlerde Türkiye'deki Fransızlar yabancı postaneleri kullanıyorlardı ki, bunların en yaygınları Avusturya, İngiliz, Alman, Rus postaneleri idiler. Bu sayede daha az güvenilir olan Osmanlı Postanesine başvurmaktan kurtuluyorlardı. Osmanlı Postanelerinin kurulmasından sonra Osmanlı topraklarında yabancı postanelerinin varlıklarını sürdürmeleri ve hatta daha da yayılmaları, posta konusunda imzalanan metinlerin çok geniş anlamda yorumlanması sayesinde Osmanlıların egemenlik haklarının hiçe sayılarak posta büroları açan Fransızlar, 1914 Ekimine değin, bu konuda etkinliklerini sürdürmüşlerdir [613].

Bu posta bürolarının kuruluşu ve işletilmesi kapitüler ayrıcalıkları içeren üç belge ile olanaklı hale getirilmiştir. 1720 tarihli Türk-Rus sözleşmesi ile verilen ayrıcalığa göre, Osmanlı Devleti, Rus Çarı'nın elçisine bir takım belgeleri getirip götürecek kimselere ihtiyaç duyduğu takdirde elçilik konutu kendisine tahsis edilecekti[614].

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı yetkililerinin himayesi altında Tatar adı verilen kuryelerden oluşan posta servisleri ile İstanbul Elçiliği arasında yazışmalar yapılabilmesine ilişkin haklar verilmiştir. Aynı şekilde yine 1774'te Avusturyalılara ve 1775'te de Fransızlara Osmanlı tebaasından hiç kimsenin sahip olmadığı bazı ayrıcalıklar birbiriyle eş değer olarak

---

[609] Pınar, **a.g.m**, s.16

[610] *Andreas Davit Mordtmann, İstanbul ve Yeni Osmanlılar, (Çev. Gerthrude Habermann Songu), İstanbul, 1999, s.73, 373; Paul Fesch, Abdülhamit'in Son Günlerinde İstanbul (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul, 1998, s. 88 vd., İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İzmir'in Ticareti 1864-1912, İzmir, 1998, s.105;* İlhan Pınar, 'Doktor Paul Wilhelm Keppler'in İzmir'i 7 Mayıs 1892 *" Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir (Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir) 1608-1918, İzmir, 2001, s. 310*

[611] Aslında ne Almanlar ne de Avusturyalılar buna önceleri çok istekli değillerdi. Hatta ilk gündeme geldiğinde en büyük tepki bu iki devletten gelmişti. Ancak, Osmanlı devletinin müttefikliği belirlenince durum değişti. Seyfettin Raşit(Sonkor), *Türkiye'de Ecnebi Postaları Nasıl Teessüs Etti*, **Pul Meşheri**, sayı:34, (Nisan 1934), s. 434

[612] **Bâbıâli Evrak Odası, Ayniyat Defteri**, No:1698, **Yıldız Maruzat Defteri, 1317** tarihli Ecnebi Postalarının Ilgasına İlişkin Evrak 13 Ş. 1317 Defter No. 8472, İrade No. 6279, Defter no: 8682.

[613] Jacques Thobie, **İnterêts et İmperialisme Français dans L'Empire Ottoman (1895-1914)**, Paris, 1977, pp.35-40

[614] İbnüzziya Ahmet Reşit, "*Memleketimizde Ecnebi Postahaneleri*", **İstişare**, S. 15. (İstanbul 1324), s. 722

verildi. Önceki metinleri sağlamlaştıran ve güçlendiren Türk-Rus antlaşmasının 1783'te imzalanmasında da aynı durum söz konusu oldu[615].

Açıktır ki, bu metinler çok sınırlı bir alanı kapsamaktadır. Diplomatik ulaşımın güvenliğini sağlanması gerek yola çıkış günlerinin elçilik aracıları tarafından belirlenmesi gerek gemilerin bölgeden geçiş aralıklarının düzenlenmesi ve gerekse diplomatik belgelerin gönderilmesi konusunda özel teamüller vardı.

Konsolosluklardan başlarsak, gittikçe çoğalan yığınla evrak ileten bir posta servisi söz konusu konsolosluk dışında bir yerden atanan bir görevlinin gönderilecek evrakları diğerinden ayırıp dağıtmakla ilgilenmesi yeterlidir. Osmanlı Hükümeti bu dağıtımı serbest bıraktı zira bu işin üstesinden gelebilecek bir posta servisi yoktu.

Fransızların, Levant (Doğu) posta büroları bu ortamda doğdular. Bu bürolar, kaynağını Akdeniz havzasında, deniz kıyısında oluşturulan hatlarda ticaret ve posta taşıma hakkını veren 1812 tarihli mukaveleden almışlardır[616]. Burada yazılı olan "*En ziyade müsadeye mazhar devlet*" ibaresine dayanarak açılan Fransız Postası, 1827 Yunan bağımsızlık savaşı sırasında geçici olarak kapatılmıştır[617].

Doğudaki Fransız tüccarlarının isteği üzerine, İngiltere'den önce hareket etmek isteyen Fransız Hükümeti, bizzat Marsilya, İstanbul, ve İskenderiye arasında ulaşımı sağlamaya tahsis edilmiş posta vapurları ile ilk Levant posta hattını kurmuştur[618].

Mektupların karşılıklı geliş-gidişini sağlamak için bir yandan Fransa, diğer yandan Papalık Devletleri, İngiliz sömürgeleri, Sicilyateyn (İki Sicilya) adası ve Yunanistan ile de sözleşmeler imzalandı[619]. Ne Türkiye ne de Mısır'da posta örgütünün varolmadığı dönemde Fransa Hükümeti, Fransız gemilerinin konakladıkları limanlarda yaptığı posta düzenlemeleri ile kendi etkisi alanını yarattı.

1837 yılında, Suriye ile Marsilya–İstanbul denizyolu hattının açılış tarihinde, Fransızlar, İstanbul, İzmir ve İskenderiye'de posta bürolarını kurdular . 1838'den itibaren Çanakkale de buna katıldı[620].

1845'de Marsilya-İskenderiye hattı Beyrut'a kadar uzatıldı ve aynı tarihte bu şehirde bir posta bürosu kuruldu. Akdeniz posta taşımacılığı, ulusal taşıma şirketlerine bakıldığında güzergah üzerinde 8 yeni merkez belirlendi ve Osmanlı Hükümetine kabul ettirildi. Kasım 1851'de Rodos, Mersin, İskenderun, Lazkiye, Trablusşam, Yafa, Midilli, ve Gelibolu posta merkezleri açıldı[621].

1852'de Teselya hattının kurulmasıyla 1857'de Tuna ve Karadeniz'de, Selânik, Volo, İbralia, Galatz, Tulcea, Varna, Salino, İnebolu, Samsun, Sinop, Giresun ve Trabzon'da Fransız Posta büroları oluşturuldu. Kırım savaşının getirdiği ortam Fransız postalarının daha da yayılmasına zemin hazırladı. 1857'de kurulan posta ağı 1895'e kadar ufak değişiklikler yapılarak güçlenmeyi sürdürdü. Fransız Hükümetinin Osmanlı Devleti ile olan deniz ticaret anlaşmalarıyla posta taşımacılığı konusunda Fransız gemilerinin kullanılmasını sağladı. Bunların içinde Messageri Maritimes şirketinin posta dağıtımı işlerinde kendi acenteleri yoluyla ayrı bir posta örgütü gibi çalıştığı görülmektedir[622].

---

[615] Salih Zeki, " *Ecnebi Postahaneleri*", **Tanin**, 18 Eylül 1324
[616] Sonkor, **a.g.m, Pul Meşheri**, S. 14-15 (Mart- Nisan 1932), s. 215
[617] Salih Zeki **a.g.m.**; Mehmet Ali, " *Memalik-i Osmaniye'de Kapitülasyonlar ve Ecnebi Postaları*", **PTM**, No:162 (Teşrinievvel 1330)
[618] Thobie, **a.g.e**, s.36
[619] Salih Zeki, **a.g.m.**
[620] Thobie, **a.g.e**, s.37
[621] Thobie, **a.g.e**, aynı yerde
[622] Sonkor, **a.g.m**, s. 215

Ama yapılması gereken işler ve koşullar değişiyordu. 1878'e gelindiğinde yavaş yavaş 9 havale bürosu, 1899'da posta kolileri, Temmuz 1890'da İstanbul, İzmir, Çanakkale, Beyrut'a gelen kıymetli evrakın açılması kabul edildi[623].

Öte yandan 1881'de İstanbul demiryolunun yapılmasıyla posta ulaşımı deniz yolundan çok daha hızlı olan karayoluna geçti. Bundan sonra posta evrakının gerek karada gerekse denizde dağıtımına yeniden önem verildi.

Fransız Posta Büroları, *des Bouches-de Rhone Eyaleti* posta bakanlığına bağlı bir müdürün gözetim ve denetimi altında çalışıyorlardı. Bu bürolar önemlerine göre, toplama, tahsilat ve dağıtım büroları olarak ikiye ayrılıyorlardı. Toplama bürolarında Fransa'dan gelen işleri yöneten özel bir eleman istihdam ediliyordu[624].

Örneğin, 1895'de 14 büro arasında 4 tahsilat bürosu vardı: İstanbul, İzmir, Beyrut ve Çanakkale. Basit dağıtım işleri genellikle deniz taşımacılığında çalışan görevlilere (Messageri Maritimes) , ender olarak da konsolosluk memurlarına bırakılırdı. Pul satışları üzerinden yapılacak bir hesapta bunun yıllık getirisinin 350.000 frank civarında olduğu tahmin edilebilir. Kendi topraklarında yabancıların böyle bir işletme kurup çalıştırmalarına Osmanlı Devleti tepkisiz kalmadı. Öncelikli ve zorunlu önlem olarak akılcı ve modern bir şekilde bir posta örgütü kurulması konusunda çalışmalar başladı.

Osmanlı Devleti 1861'de İngiliz uzmanların yardımı ile eksiklerini gidermek yolunda ilk adımını atmıştı. Âli Paşa, Osmanlı Devleti ile bir başka devlet arasındaki basılı evrakın dağıtımı veya taşınması konusunda her kim olursa olsun şirket veya bireylere yasaklayıcı bir kararname yayınladı. Bu kararname, yabancı bir ülkeye yerleşmiş olanlara gönderilecek veya kabul edilecek resmi yazıların taşınması veya gönderilmesi ile görevlendirilen yabancı posta memurlarının yetkilerini kısıtlıyordu[625]. Bu sorun, 1874'de Türkiye'nin Uluslar arası Posta Birliği'ne (IPU) katılmasıyla yeni bir boyut kazandı. Osmanlı Hükümeti bu birliğe isteyerek girdiğinde Bern Kongresinde Yanko Efendi bu sözleşmenin Levant Postaneleriyle ilişkiyi sağlayan ve evrensel bir sözleşme olduğuna ve bu sözleşmenin doğal sonucu olarak bir çok üzücü düzensizliklerin sona ereceğine inandığını beyan etti[626]. Kuşkusuz, Osmanlı delegesi yabancı posta bürolarının maddi çıkar ve hakların zarara uğramasına yol açtığını ve Osmanlı Posta Örgütünün gelişimini engellediklerini biliyordu.

Yabancı posta bürolarının varlığının düzensizliklere sebep olduğu gerçektir. Bu büroların kurulması bağımsızlığa ve egemenlik haklarına aykırı bir durumdur. Fransız yönetimi, Ortadoğu'da Fransa'ya posta bürolarının varlığını sürdürebilme hakkını bahşeden açık metinler olmadığını şüphesiz bildiği halde, önceki anlaşmaları cesurca yorumlayarak diplomatik girişimlere yöneldi[627].

Osmanlı İttihat Postası Müdürü Scudamore'nin 1879 tarihli yazısında Levant'daki posta bürolarının varlığının kaynağını kapitülasyonlardan almadığını; ancak çok uzun süre egemenlik açısından devam eden hoşgörü sayesinde amacının değişerek bir tür ayrıcalık haline dönüştüğünden söz edilmektedir[628].

Bu hoşgörü, Türkiye'de aslında yasal olmayan yabancı posta merkezlerini yasal hale getiriyor, meşrulaştırıyor, haklı gösteriyordu. Bu sık sık öne sürülen bir gerekçeydi. 1861'den sonra bu ayrıcalıklı yetkiler Osmanlı Postasının yavaş ve az güvenilir olması ile gerekçelendiriliyordu.

---

[623] Thobie, **a.g.e**, aynı yerde
[624] Thobie, **a.g.e**, s.37
[625] Thobie, **a.g.e**, aynı yerde
[626] Salih Zeki, *Ecnebi Postahaneleri*, **Tanin**, 18 Eylül 1324
[627] Thobie, **a.g.e**, s.38
[628] Thobie, **a.g.e**, s. 39

Scudamore, yine de Osmanlı İttihat postasının tatmin edici bir biçimde iş gördüğünü ve örgütlendiğini açıklıyordu.

Fransız Posta ve Telgraf Bakanı ise buna cevaben: " Osmanlılar, yasal uygulamaların yerine getirilmesine ilişkin garantiler açısından yabancı posta merkezlerinden vazgeçmenin hâlâ uzağındadır." diyordu[629]. Bu, o güne kadar gelmiş olan *uhud-u atikanın* sonucu olarak görülüyordu; ancak, bu durum Osmanlı Devleti tarafından katlanılamaz bir zarar olarak hissedildi.

Öte yandan 1875'de Paris'te imzalanan bir anlaşma ile Osmanlı Devleti, ek bir takım yükümlülükler üstleniyor, ama bunun yanında yararları azımsanamayacak haklar elde ediyordu. Örneğin, kendi topraklarında tahsil edilmiş tüm vergi ve ücretlerin kendi adına tahsilini isteyebiliyordu. Türkiye'de yabancı postanelerin Osmanlı postanesi ile rekabet içinde olduğu düşünüldüğünde bu olgunun uygulamaya geçmesinin mümkün olamayacağı açıkça görülebilir. Kuşkusuz, bu devletler, idari ve hukuki dayanaklarının azlığı konusunda fazlasıyla bilinçliydiler. Fakat hepsi kapitülasyonları biraz da zorlamayla kendi yararlarına değiştirerek bu yetkileri elde etmişlerdi ve bir gün bunun sona ereceğini kestirebiliyorlardı. Fakat bunu mümkün olduğunca geciktirmek için ellerinden geleni yapacakları da muhakkaktı. Fransız Posta Bakanı, 1879'da şöyle diyordu: *"Bizim çıkarımız, bize hem hak olarak verilen hem de yükümlülük getiren, uzun zamandır benzer olarak diğer devletlerin de sürdürmüş oldukları Türkiye'deki posta örgütlenmesinin devamı yolundadır"*[630]. *Bu* konuda en açıklayıcı yanıtı ise, bir cümleyle 1893'de Fransız Posta İdaresi Genel Müdürü veriyordu: *"diğerleri gitmek istemediği sürece biz de kalmak için bir bahane bulacağız"*[631].

Osmanlı Hükümeti, topraklarında bir savaş çıktığında artık çok geç kalmış olduğunu anladı. Bu durumdan kurtulmak için üç önemli hamleye girişmişti:

Bâbıâli, rekabeti denedi, 1900 yılından sonra Osmanlı Postaları yabancı ülkelere gidecek gönderilere ilişkin pul ücretini yarı-yarıya indirdi. Osmanlı devletinin kendi toprakları içinde bir düzenlemesi olan bu davranış, bundan zarar gören Avrupa devletlerini ayağa kaldırdı. Bunu, Bern Anlaşmasının bir ihlali olarak kabul edip, Uluslar arası Posta Birliğinin nazarında Türk pulunun kabul edilmemesi gerektiğini tehdit olarak öne sürdüler ve Türkiye'yi protesto ettiler[632].

Fransız Postahanelerinin Osmanlı topraklarındaki varlığı böylece 1914 ekimine kadar sürdü. Mondros Mütarekesinden sonra ise tüm değilse de bir çoğu yeniden açıldı.

İtalyan Postası:

İlk kez 1869 yılında Trablusgarp'de bir İtalyan Postahanesi açılmış, bu postahanenin açılışı uzun yıllar Osmanlı-İtalyan İlişkilerinde gerginliğe neden olmuştur[633]. Bâbıâli uzun süre uğraştıktan ve hatta Bern'de bulunan Uluslar arası Posta Birliği nezdinde İtalya'nın Osmanlı topraklarında postahane açma hakkı olmadığı defalarca iletildikten sonra 1883'de bu postahane kapatılmış, ancak İtalyanlar 1899 yılında Bingazi'ye de bir şube açmayı başarmış ve 1908 yılında Trablusgarp Şubesini siyasi baskılarla yeniden işler hale getirmişlerdir[634]. Bunu yaparken de Roma'da toplanan Posta Kongresinde ev sahibi olma ayrıcalığını iyi kullanmışlar ve bu kongrede "Trablusgarp İtalya Postahanesi" tabirini kabul ettirmişlerdir[635] İtalyanlar bu arada 1901'de İşkodra ve Bingazi, 1902'de Draç ve Yanya, 1908'de ise, İzmir, Avlonya, Selânik, İstanbul ve Kudüs'te

---

[629] Thobie, **a.g.e.**, s. 38
[630] Thobie, **a.g.e**, s.39
[631] Thobie, **a.g.e**, s.40
[632] Thobie, **a.g.e**, aynı yerde
[633] İtalyanların Trablusgarp üzerindeki emelleri hakkında bkz. Özcan Mert, "*Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarp'daki faaliyetleri*", **Belleten**, Cilt: LI, Ağustos 1987, Sayı:200, s. 829 vd.; Celal Tevfik Karasapan, **Trablusgarp, Bingazi ve Fizan,** Ankara, 1960
[634] **İrade, Tel-Pos,** 2542-1, **YA.HUS**, 502/134
[635] **Y.A. HUS**, 506/6

posta şubesi açmışlardır[636]. Bu posta şubelerin açılması sırasında Bâbıâli ile İtalyan Hükümeti arasında çok sert bir tartışma yaşanmıştır. 1908 Martında İtalya, bu posta şubelerini açmak için Bâbıâli'ye başvurduğunda hiç beklemediği bir tepkiyle karşılaşmıştır. Bâbıâli, bu posta bürolarına şiddetle karşı çıkmış, eğer açılacak olurlarsa hiç kimsenin kapılarından içeri giremeyeceğini belirtmiş ve bunu şu gerekçeye dayandırmıştır: Kapitülasyonlar bir çeşit imtiyazdır ve imtiyazlar verildikleri gibi geri de alınabilir. Üstelik Osmanlı postalarının Batılı posta örgütlerinden hiçbir eksiği yoktur, dolayısıyla İtalyan postalarına ihtiyaç kalmamıştır[637].

Bu beklenmedik durum karşısında İtalyan Hükûmeti, soruna daha sert bir tepki vererek silahla çare bulma yolunu seçmiştir. Osmanlı hükümetine hiç haber vermeden Osmanlı sularına giren İtalyan Donanması, bir gövde gösterisi yapmıştır. Bu tehdit karşısında Bâbıâli İtalyan postalarına izin vermek zorunda kalmıştır[638]..

Daha sonra Trablusgarp Savaşı çıkınca ülke geneline çoktan yayılmış olan İtalyan Postahanelerinin boykot edildiği görülmektedir[639]. Bununla birlikte, Trablusgarp Savaşından sonra imzalanan Uşi antlaşmasında İtalyan Postahaneleri, diğer postalar kapandığı taktirde kendisini da Osmanlı topraklarındaki postahanelerini kaldıracağını taahhüt ederek 1914 yılı Ekim'ine değin faaliyetini sürdürmüştür.[640] Mütareke Döneminde yeniden açılan İtalya Postahaneleri de diğerleri gibi Lozan antlaşmasından sonra tamamen kapanmıştır.

Mısır Postası:

Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Mısır Postaları, 1870'de Kurulmuş ve 1881'de kapanmıştır. Osmanlı ülkesinde sadece birkaç posta şubesi açabilmiş olan Mısır Hidivliği'nin neye dayanarak böyle bir girişimde bulunduğu tam anlaşılmış değilse de muhtemelen Hidiviye Vapurları, bazı yabancı acentelere bakarak posta bürosu açmak için cesaret almış olmalıdır.[641] Aksi taktirde, Osmanlı imparatorluğunun Muhtar bir eyaleti sıfatını taşıyan Mısır'ın ayrı bir örgütlenmeye giderek, diğer posta bürolarının yaptığı gibi konsolos postalarına sığınıp postahane açabilmesi mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte Mısır Posta bürolarında Mısır pullarını kullanarak bağımsız bir devlet gibi davranmıştır. 1 Ağustos 1881 yılında kapanan Osmanlı topraklarındaki Mısır Postaları yerlerini İngiliz Posta bürolarına bırakmıştır[642]. İstanbul'da *Poste Egypsiane Constantinapoli* damgasını kullanan bir merkezi ile 1870-72 yıllarında Bozcaada'da bir Mısır Postahanesi bulunduğu kaydedilmektedir. Bunun yanında Hidivyal Vapur Kumpanyası aracılığı ile hizmet veren diğer Mısır Posta Şubeleri de şunlardır:

Beyrut-Cidde-Çanakkale-Gelibolu-İskenderun-İzmir-Kavala-Lagos(Kırkağaç)-Lazkiye-Leros-Mersin-Midilli-Rodos-Sakız-Selânik-Yafa[643]

Yunan Postası:

---

[636] Kuyaş, **a.g.m**, s. 53
[637] **YA.HUS**, 520/40-1
[638] **YA.HUS**, 520/40-2-3
[639] **Tanin**, 16 Teşrinievvel 1911
[640] Kuyaş, **a.g.m**, s. 53
[641] Osmanlı Devleti, 1900 yılında Hidivyal Vapur Kumpanyasıyla Posta taşımacılığı konusunda anlaşma da yapmıştır. Buna göre, Doğu Akdeniz'de Osmanlı Postalarının taşınmasında Hidivyal Vapurları kullanılacaktı. **İrade Tel-Pos** 3158/8
[642] Seyfettin Raşit (Sonkor), **a.g.m**, s. 485
[643] Salih Kuyaş, "*Posta Tarihi ve Kapitülasyon Postahaneleri* I", **Tarih ve Toplum**, Sayı:1(Ocak 1984)s.53; Ersin Yurtsever, "*Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Postalar*" , **Türkiye'de Pul ve Pulculuk**, Cilt:II, Sayı:4-5(15 Şubat 1984), s. 26

1829'da bağımsızlığını kazanan Yunanistan 1834'ten itibaren Osmanlı topraklarında postahaneler açarak kapitülasyonlardan yaralanmaya başlamıştı[644]. Yunan Postaları, Kırım Savaşı yıllarında çalışmalarına ara vermişlerdi[645]. 1878'de işe tekrar başlamış ve Osmanlı Devletinin Uluslar arası Posta birliğine girdiği 1874 tarihinden sonra sürekli kapatılması konusunda Yunan Hükümetine tebliğlerde bulunulmuş ve 27 Nisan 1881 tarihinde kaldırılmıştır. Bu tarihe kadar Osmanlı topraklarında çalışan Yunan Posta Şubeleri Osmanlı Posta İdaresi ile yabancı devletlerin Osmanlı topraklarında işlettiği postaneler arasındaki rekabetten farklı olarak Yunanistan'ın kapitülasyonlardan ve büyük devletlerin desteğinden yararlanarak, açtığı postahanelerin Osmanlı uyruklu Rumlar üzerinde yaptığı etki kışkırtmaya yönelik olduğundan bu durum Yunan postahanelerinin kaldırılması konusundaki çabaları hızlandırmıştır[646]Yunan konsoloslarının koruması altında işlem yapan Yunan Postahaneleri, 1834'de İstanbul ve İzmir'de açılmıştı. 1835 yılına gelindiğinde Yunanlılar, Kala-i Sultaniye'de bir posta şubesi daha açtılar. Daha sonra ise Arta ve Yanya(1852), Preveze (1853), Kalas ve Larissa (1860)'da birer posta şubesi kurmuşlar ve yine aynı yıllarda Avlonya, Kandiye, Hanya ve Resmo gibi şehirlerde de yayılmaya başlamışlardı[647].İstanbul'daki Yunan Postahanesi 1849'da Konsolosluk binasından ayrılarak başka bir binaya taşınmıştı. Kırım Savaşı sırasında geçici olarak kapanan bu postahane, 1855'de tekrar açıldı. İzmir Şubesi de 1857 yılında konsolosluk binasından ayrılmıştı[648]. İlk zamanlarda, bu postalara birer mühür basılırdı. Yunanistan pul sistemini kabul edince 13 Ekim 1861 tarihinden sonra Osmanlı ülkesindeki Yunan postahanelerinde Yunan Pulları kullanılmıştır. Yunan Postaları 27 Nisan 1881 tarihinde kaldırılmıştır[649].

Yunan Postalarıyla Osmanlı Postalarının sürtüşmesi diğerlerinden biraz farklıdır.

Osmanlı Yunan Posta anlaşmazlığının temelleri 1868-69 yıllarına kadar uzanmaktadır. O yıllarda Yunan gazeteleri Osmanlı devleti aleyhine yayın yaptıkları gibi bunların Osmanlı uyruğundaki Rumlar arasında yayılmasını sağlamak amacıyla İstanbul'daki Yunan Postahanesi kullanılıyordu. Osmanlı Devleti, bu gibi yayınların ülke içine sokulmasının önüne geçmek için Ocak 1869'da İstanbul'daki yunan postasını kapatmıştır[650]. Ancak, Yunan Posta Örgütü, Fransız ve Avusturya Vapur Kumpanyaları ile anlaşarak, tüm işlemlerini onlar üzerinden yapmaya başlamıştır[651]. Bu durumda Yunanlıların, Osmanlı topraklarında istedikleri noktalara yayınlarını ulaştırmalarına engel olunamamış, sadece görüldükleri yerde zaptiye tarafından toplanmalarına çalışılmıştır[652].

Osmanlı ve Yunan devletleri posta konusunda bir anlaşmazlık yaşamışlar ve bu anlaşmazlık uzun süre Yunanistan üzerinden yapılan haberleşmenin kesintiye uğramasına yol açmıştır. Ocak 1882 da hala gazetelerde bu konu hakkında haberlere rastlanmaktadır[653].

Osmanlı Devleti Yunan Postasını yasaklayarak Yunanistan'dan gelen zararlı yayınların ve propaganda malzemesinin durdurulması için önce gümrüklere ve Posta ve Telgraf merkezlerine bir genelge göndermişti. Yunan gemileriyle gelen bazı eşyanın Osmanlı gümrüklerinde kontrolü sırasında Megalo İdea propagandasında kullanılarak Osmanlı uyruğundaki Rumların isyana kışkırtılması amacıya hazırlandığı belirlenen üstü yazılı ve resimli tabaklar ele geçirilmişti. Yunan

---

[644] Kuyaş, **a.g.m**, s. 53,
[645] Yurtsever, **a.g.m**, s. 26
[646] Seyfettin Raşit(Sonkor), **a.g.m**, s. 486
[647] Seyfettin Raşit(Sonkor), **a.g.m**, s. 486
[648] Seyfettin Raşit(Sonkor), **a.g.m**, s. 486-487
[649] Seyfettin Raşit(Sonkor), **a.g.m**, s. 486-487
[650] **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, 26 Ramazan 1285 (9 Ocak 1869)
[651] **Ruzname-i Ceride-İ Havadis**, 26 Ramazan 1285
[652] **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, 11 Safer 1285 (23 Mayıs 1869)
[653] **Vakit**, 1 Kânunusani 1882

propagandası için hazırlanmış daha bir çok gizli belgenin de Yunan postaları yolu ile Osmanlı topraklarına girdiği anlaşılmıştı[654].

Ayrıca, 1878 Berlin Antlaşması sonrasında Yunanlıların Avrupa'dan aldıkları destekle sınırlarını genişletmek yolunda yaptığı çalışmalar da bu anlaşmazlığın diğer bir nedenidir[655]. Ancak 1880'lerin başlarında çıkarları Avrupalı destekçilerinin çıkarlarıyla da çatışmaya başladığından Yunanlılar istedikleri dayanağı bulamamışlardı.

Romanya Posta Bürosu:

Romanya devleti, 1896 yılı başlarında Köstence'yi İstanbul'a bağlayan Deniz taşımacılığı işini üzerine alınca bundan yararlanarak İstanbul'da bir postahane açmak için girişimde bulunmuştur[656].

Osmanlı devleti ise, bu girişimi hiç de olumlu karşılamamış ve yeni bir yabancı posta bürosu açılmasına izin vermeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine, Romanya Seyr-ü Sefain Şirketinin 15 Mart 1896 tarihinde İstanbul Rıhtımında demirli gemilerinde bir posta şubesi açtığı görülmektedir. Bu vapurdan gönderilecek mektuplarda kullanılmak üzere Romanya'da tedavülde bulunan pullardan üçüne Türk Parası sürşarj basılmıştır. 25 Mayıs 1896 tarihine kadar kısa bir süre çalışan Romanya posta bürosu bu tarihte Osmanlı Zabıta kuvvetlerinin Rumen gemisine çıkıp posta çantalarını müsadere etmesinden sonra kapanmıştır[657].

Romanya Mütareke Döneminde 1919 yılında İstanbul'da bir posta şubesi açmıştır[658].

Polonya Posta Bürosu:

18inci yüzyılın sonunda bölünmeye uğrayıp haritadan silinen Polonya, Kasım 1918'de bağımsızlığa kavuşmuştur. Bağımsızlığını kazanmasından hemen birkaç ay sonra 1 Haziran 1919 tarihinde İstanbul'da bir posta şubesi açmıştır.

Polonyalılar daha önce 18inci yüzyılda, İstanbul'da bir posta şubesi açma girişiminde bulunmuşlar; ancak, başarılı olamamışlardır. 1919 yılında niçin bu girişimi tekrar ettiklerini ise, savaştan sonra iki ülke arasında doğrudan haberleşmenin sağlanmasının başka türlü mümkün olamayacağı şeklinde açıklamışlardır[659].

Başlangıçta bu postadan yalnız Polonya vatandaşları yararlanıyordu. Daha sonra başka devletlerin vatandaşlarının da bu postayı kullanmaları sağlanmıştır. Büro, Pazar ve bayram günleri dışında her gün saat 09.00-12.00 ve 14.00-16.00 arasında açıktı ve yalnız adi ve taahhütlü mektupları kabul etmekteydi. Mektuplara yapıştırılan pullar Türk parası karşılığında satılıyordu. Bir Polonya Markı 6 kuruş üzerinden hesaplanıyordu. Mektuplar, özel torbalara konularak ayda iki kez Varşova'ya gönderilirdi.[660] Polonya'dan gelen mektuplar, İstanbul'da Polonyalı Posta Memuru tarafından dağıtılıyordu. Türkiye dahilinde diğer kentlere gidecek olan mektuplar da Osmanlı postasına veriliyordu[661].

---

[654] Mevad-ı Mühimme-i Resmiyeyi Mutazammın Rüsûmat Memurlarına Yazılan Muharrerat-ı Umumiye, Cild-i Rabi, y.y. t.y., s.s. 143-146

[655] Yunanistan'ın 1880'de başlattığı Epir-Teselya sınır sorunu (soruna daha sonra Girit de dahil edilmiştir) Orhan Koloğlu, **Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit**, İstanbul, 1998, s. 58, 81

[656] Seyfettin Raşit (Sonkor), **a.g.m**, 487

[657] Seyfettin Raşit(Sonkor), **a.g.m.**, aynı yerde

[658] Seyfettin Raşit (Sonkor), **a.g.m.**, aynı yerde

[659] Edvin Rizi, "*Levant Postaları ve Türkiye'nin Bunlara Karşı Savaşı 2*", **Yeni Koleksiyon,** Sayı: 8 (Ocak 1980), s.11

[660] Edvin Rizi, *"Polonya Levant Pulları*", **Yeni Koleksiyon**, S. 12 (Mayıs 1980), s. 11

[661] Rizi, **a.g.m**, s. 11

İstanbul'daki Polonya Posta bürosu 19 ay faaliyette bulunduktan sonra, Türkiye ile Polonya arasında direkt posta bağlantısının sağlanması üzerine 1921 yılı Ağustos ayında kapanmıştır[662].

Bu sayılan Posta bürolarının yanında Rusya'dan Bolşevik Devriminden sonra kaçarak İstanbul'a gelen Beyaz Ruslar ve Wrangel Ordusu mensupları aralarında haberleşmeyi sağlamak için bir posta bürosu açma girişiminde bulunmuşlar ve bu amaçla mühürler, ve posta pullarını İstanbul'a getirmek istemişlerse de İhtilalin genişlemesi bunu engellemiştir[663].

E-YABANCI POSTALARINI KALDIRMA ÇABALARI:

Osmanlı ülkesinde bulunan yabancı postalar hakkında yapılan bazı araştırmalarda bu acentelerin kaldırılması konusundaki amacın yalnızca bir tek yönü vurgulanmaktadır. Bu bakış açısına göre, Osmanlı Devleti yalnızca muzır yayınların ülkeye girişinin engellenmesi için yabancı postaların kaldırılmasını istemiştir. Oysa ki, Osmanlı Devletinin, yabancı postalarıyla savaşımının tek nedeni onların muzır yayınları ülkeye sokmaları değildi. Osmanlı Devleti, Posta Nezaretinin kurulmasından itibaren yabancı postalar sorununu beri bir hukuk sorunu olarak görmüş ve kendisine ait olan Posta işletme hakkının, hiçbir hukuki dayanağı olmayan, antlaşma ve sözleşmelerin bazı maddelerinin zorlama yoluyla farklı anlamlar yüklenerek varlığını yasallaştırmaya çalışan yabancı postalarca paylaşılmasına karşı çıkmaya çalışmıştır. Posta işletme hakkı uzun yıllar boyunca Avrupa ve Amerika'da da tartışma konusu olmuş ve sonunda bağımsız bir ülkenin haberleşme konusunda hükûmet tekeli kurmasının, hükümranlık haklarının korunması yönünden zorunlu olduğu düşüncesi ağır basmıştır. Hatta bu konuda en hoşgörülü ülkelerin başında gelen Amerika Birleşik Devletleri 1840'lardan sonra bu konudaki eğilimini yeniden gözden geçirmeğe girişmiştir[664]. Yabancı postalarıyla Osmanlı ülkesine giren kaçak silahlar, patlayıcı maddeler, gümrüğe tabi eşya, altın, gümüş, ve değerli madenler, mücevherat, ilaç ve kimyevi maddeler hem gelir kaybı, hem de yıkıcı faaliyetlere destek veren bir kanal açılması yönlerinden büyük bir otorite boşluğu da oluşturuyordu. Kontrol edilmesi neredeyse imkansız hale gelen ve diplomatik bir zırha bürünerek dokunulmazlık kalkanını da eline almış olan yabancı postahanelerinin kapatılması için yapılan çalışmalar Âli Paşa'nın Sadrazamlığı döneminden itibaren de uluslararası girişimlerle defalarca denenmişti[665]. Osmanlı Devleti Posta İttihadına girdiğinde de yabancı postaların kaldırılması için gereken ortamın hazır olduğu düşünülmüştü. Bu amaçla bazı hazırlıklar yapılmış ve yabancı postaların kaldırılma nedenlerinin haklılığını ifade etmek için layihalar hazırlanmıştı[666].

Yabancı postalarının kaldırılmasına ilişkin ilk girişimin ne zaman başladığı konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Bununla ilgili olarak yaptığımız incelemede en eski kaydı olarak Kırım Savaşı yıllarına ait bir belgede görüyoruz. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan, 14 Nisan 1853 tarihli bu belgede Tophane İskelesinde Ahmet adlı bir şahsın usule aykırı olarak açtığı Fransız Posta Şubesinin kapatılıp, kendisinin başka bir yere gönderilmesinden bahsedilmektedir[667].

---

[662] Edvin Rizi, *"Polonya Levant Pullari"*, **Yeni Koleksiyon,** S. 12 (Mayıs 1980), s. 11

[663] Edvin Rizi, "*Levant Postaları ve Türkiye'nin Bunlara Karşı Savaşı 2"*, **Yeni Koleksiyon,** Sayı: 8 (Ocak 1980), s.10

[664] "*The Post System*"(Report of Cave Johnson, Postmaster General, December 1847), **The Commercial Review,** Volume:V, No: 7(February, 1848) pp. 152-156, Charles Pascoe, "*The London Post Office*", **Appleton's Journal,** vol.10, iss. 238, (October 11, 1873), pp. 460, 163

[665] Âli Paşa merkezi yönetimin yetersiz kaldığını görerek adem-i merkeziyetçi bir anlayışla Mahalli idarelerden Posta ve Telgraf İdaresine kadar tüm kurumları ele alarak yeniden yapılandırmaya çalışmıştı. **Sadrazam Âli Paşa Hayatı, Zamanı ve Siyasi Vasiyetnamesi,** (Ek ve Notlarla yayına hazırlayanlar: Fuat Andıç- Süphan Andıç), İstanbul, 2000, s. 67,

[666] Bu konuda Nikola Vitalis Efendi'nin yabancı postaların zararları ve kaldırılması için alınması gereken tedbirlere dair bir layiha hazırladığı kayıtlara geçmiş olmasına rağmen, ilgili dosyalarda layiha bulunamamıştır. Aktaran, Asaf Tanrıkut, **Türkiye'de Posta ve...** s. 330-331

[667] **HR.MKT,** 54/80 (1269 R. 5)

Abdülaziz döneminde bu konuyla ilgili olarak gazete sütunlarına yansıyan haberlerden anlaşıldığı kadarıyla bazı girişimlerde bulunulmuşsa da bunlar cılız çabalar olarak kalmıştır[668]. Oysa 1866'dan itibaren Mısır, topraklarında hiçbir yabancı postanın çalışamaması için kendi düzenli postalarını oluşturarak gerekli tüm önlemleri almıştı. Hidiviye Vapurları ile bağımsız bir kimliğe bürünen deniz postaları, Nil Nehrinde çalışan büyüklü küçüklü tekneleriyle Mısır postası, kısa sürede güvenli bir dağıtım ağı oluşturmuş, bu dağıtım sisteminin çölde bile mükemmel olarak işlemesi için deve postaları yeniden düzenlenmişti[669]. Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti her ne kadar bazı siyasi olaylar nedeniyle Mısır Postalarını yasaklasa da posta taşımacılığı konusunda kendisine Mısır Hidiviye vapurlarını bir can simidi olarak görüyordu. Yabancı Postalarla savaşımda Mısır'ın elindeki deniz ticaret filosu buna büyük bir yardımcı olarak görülüyordu[670]. Mısır Postalarıyla olan yakınlığı belirleyen bir belge de aşağıda metni görülen tebrik kartıdır. 1 Ocak 1884 tarihini taşıyan belge, Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti tarafından Mısır Posta ve Telgraf İdaresinin yeni yılını kutlamak amacıyla gönderilmiştir.

Yılbaşı kartının üzerinde en üstte ay-yıldız altında telgraf direkleri arasında gerili teller altından atıyla hızla koşan ve elinde bir mektup taşıyan Osmanlı Postacısı bulunmaktadır. Bu resmin altında da Fransızca olarak şunlar yazılıdır:

"Umum Müdürlük şefleri ile Türk Posta ve Telgraf Dairesi, personelinin yeni yıl dolayısıyla saygı ve en iyi dileklerini meslektaşları Mısır Posta İdaresine bildirmekle şeref duyar.

İstanbul, 1 Ocak 1884"[671]

Bununla birlikte Osmanlı Postalarının, Mısır'daki yönetimle her zaman iyi geçindiğini söylemek doğru olmaz. Örneğin, 8 Mart 1900 tarihinde İzmir, Beyrut ve Kudüs'de açılan Alman Postahaneleri ile ilgili olarak Hariciye Nazırı Tevfik Paşa tarafından Sadarete sunulmuş cevabi yazıda Alman postalarının yasaklanması hakkında Almanya Sefiri nezdinde girişimlerde bulunulduğu halde 9 Mart 1900'de Hidiviye Vapuruyla İzmir'e gelecek olan posta çantalarının Alman Postahanesine taşınmasıyla ilgili durumdan rahatsız olunduğu belirtilmektedir. Bu konuda Almanya Sefaretiyle İzmir Alman Konsolosu arasındaki yazışmaları içeren telgraf suretlerinin ele geçirilmiş ve Osmanlı topraklarındaki yabancı postalarının hiçbir antlaşma ve yetkiye dayanmadığı tekrar ifade edilerek bütün yabancı postaların kaldırılması gerektiği yabancı temsilciliklere bildirilmişti[672]. Buna rağmen bir çok "*muzır evrak*" taşıdığı bilinen Mısır Postasının kullanıldığı görülmüştür[673]. Daha önce de belirtildiği gibi, Mısır Postahaneleri çalıştıkları süre içinde Mısır pullarını kullanmışlar böylece ayrıcalık sahibi diğer devletlerle aynı işlemleri yapmaya girişmişlerdir. Mısır Hidivliğinin, Osmanlı Devletine bağlı bir muhtar eyalet olduğu halde nasıl olup da bağımsız bir devlet gibi pul çıkarabildiği, üstelik bunları Osmanlı topraklarına kurduğu kendi postahanelerinde geçer kıldığı anlaşılması zor bir durumdur. Mısır 1841 fermanıyla bazı ayrıcalıklara ve belirli bir serbestiye kavuşmuşsa da gerçek anlamda bağımsız bir devlet gibi hareket etmesi mümkün değildi[674]. 1867 yılında genişletilen Mısır Ferman-ı Hümayunu ile bu ayrıcalıklara "posta konularında yabancı devletlerle konvansiyonlar akdetmek" yetkisine sahip olmasının eklenmesine rağmen, fermanın genel hükümlerini yeniden belirleyen 1873 düzeltmesinde Mısır'da paraların Osmanlı Sultanının adına bastırılacağı, Mısır donanması ve ticari gemilerinin Osmanlı bayrağı taşıyacakları gibi Osmanlı egemenliğini belirleyen iki önemli ifadenin yer alması Mısır Hidivliğinin kendi adına pul bastırıp kullanmasını geçerli kılacak bir serbestinin

---

[668] **Hakayık'ül Vekayi**, 13 Eylül 1871, 28 Eylül 1871, **Basiret**, 21 Eylül 1288
[669] Samir Raafat, "*A Snopshot of Egypt's Postal History*", **The Egyptian Mail**, December, 3, 1994
[670] **İrade, Tel-Pos**, 3158/8
[671] **Türk Pulculuğu**, Sayı:14-15, Eylül-Kasım, 1977
[672] **İrade, Tel-Pos**, 5/3159
[673] Tanrıkut, **Türkiye Posta ve....**, s.332
[674] Bkz. **Mısır Meselesi**, Bâbıâli Hariciye Nezareti, İstanbul 1334, s. 36 vd.

verilmediğini göstermektedir[675]. Tahminen, Hidiviye Vapur Kumpanyası, bazı acenteleri örnek alarak böyle bir girişimde bulunmuştur. Mısır'ın Osmanlı topraklarındaki faal postahaneleri 1881/82 yıllarında kapatılmış ve yerini İngiliz Postaları almıştır[676]. Fakat Hidiviyal (Hidiviye) Vapur Kumpanyası posta çantalarının dağıtım işini durdurmamıştır.

Deniz taşımacılığı konusunda eli kolu bağlanan Osmanlı Devleti, ülkenin her köşesine mektup götürmek için yabancı postalara göz yummak zorunda kalmış ve zaman zaman onların gemilerinden yararlanmıştır. Bu yüzden Osmanlı topraklarında yabancı postalar hakkında köklü bir atılımın yapılabilmesi 1914 yılına değin bir türlü mümkün olmamıştır. Osmanlı devleti ne zaman kendisini hazır hissedip yabancı postalarla ilgili bir kapatma kararı alsa bu kez de yabancı postalarını yöneten devletlerin konsolosları tarafından ağır hakaretlere kadar varan red cevapları almıştır[677]. Baştan sona bu ikilemde süren sorunun çözümü genel bir politikaya da oturtulabilmiş değildir. Yabancı postalara sahip ülkelerden biri ile bir sorun yaşandığında hemen o ülkeye yönelik bir kapatma çözümü belirlenerek daha sonra kararın genelleştirilmesi yoluna gidilmiştir.

Örneğin, 1871 yılında yabancı postaların zararları ve kaldırılmalarının gerekliliği hakkında Osmanlı Devleti'nin bir takım çabaları olmuştu[678].1869 yılında İtalya'nın Trablusgarp'de olup bitti yaratarak orada posta örgütünü kurmasından sonra Osmanlı Devleti bütün yabancı Postalarının durumunu tartışmaya açmak istemiş hatta aradığı yasal zemin de bu sırada hazırlanmaya başlamıştı. Bu da ilk kez Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya atılan uluslararası bir Posta Birliği kurulması girişimiydi. 1869'da Kuzey Almanya Birliği, tüm hür dünya ülkelerine bir Uluslararası Posta Konvansiyonu oluşturma çağrısı yaptığında, Osmanlı Devleti bunu yabancı postaların kaldırılması için bir fırsat olarak görmüş ve bu daveti memnuniyetle kabul etmişti[679]. Çünkü, Osmanlı Devleti, bu Posta Birliği düşüncesi gerçekleşirse, kendisi de Posta yönünden diğer ülkelerin sahip oldukları bütün haklara ulaşmış olacak ve onlar gibi kendi postalarına yalnızca kendisi sahip olacak; böylece topraklarında çoğalıp duran rakiplerinin hiçbir gereği kalmayacaktı. Fakat Almanya ile Fransa arasındaki 1870 Savaşı Avrupa dengesini bozmuş ve Posta Birliği projesi bir başka bahara kalmıştı[680]. İşte bundan sonra, 1871 Eylülünde Osmanlı Devleti, tek yanlı olarak yabancı postalarının kaldırılmasına yönelik bir girişimde bulunmuştur.

O günlerde büyük heyecan uyandıran bu olayı değerlendiren gazetelerde, Osmanlı Postasının en büyük rakipleri olan Fransız, Alman ve İngiliz Postalarından artık hiçbir eksiğinin kalmadığı bu yüzden de artık onların varlığına gerek olmadığı dile getiriliyordu. Örneğin, Hakayık'ül Vekayi şunları yazıyordu:

"Devlet-i Aliyye tarafından bu kere ecnebi devletlerine irsal olunmuş olan bir kıt'a tahrirat-ı umumiyede Mahruse-i Şahanede bulunan Ecnebi Postahanelerinin lağvı talep olunmuştur. Memalik-i Mahrusede bulunan ecnebilerin müstakil konsoloshane-i mehakimi ve postahaneleri olduğu ve Osmanlı Postasına müşabihen Fransız, Alman ve İngiliz postaları bulunduğu malumdur.

---

[675] **Mısır Meselesi**, s. 44-47

[676] Seyfettin Raşit (Sonkor), " *Memleketimizde Ecnebi Postahaneleri Nasıl Teessüs Etti*", **Pul Meşheri**, s. 14 (Haziran 1934), s. 486

[677] Mehmet Ali, Posta Mebahisi, **PTM**, S.162, s.1884 v.d. **Filatelist Pul Mecmuası**, sayı:37, (İstanbul, Şubat, 1959), M. Seyfettin Raşit, "*Türkiye'de Ecnebi Postaları Nasıl Teessüs Etti*", **Pul Meşheri**, Sayı, 6,-7, 8-9 (İstanbul Haziran – Temmuz, Ağustos- Eylül 1931)vd., H. Sadık Durukal, "*Memleketimizde Ecnebi Postalarının Ilgasının 43. Yıldönümü*", **Cumhuriyet**, 1Ekim 1956 , Nesimi Yazıcı, *"Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Postalar ve Atatürk Türkiyesinde Postacılık"*, **İletişim**, 1981/3, s.147, H. Sadık Durukal, *"Ecnebi Postalarının Ilgasının 50. Yıldönümü"*, **Yıllık**, Gazetecilik Enstitüsü Dergisi, Sayı:3-4, (İstanbul, 28 Kasım 1963), s. 21-24

[678] **Ruzname-i Ceride-i Havadis**, No: 1676, 1677, 19-20 Temmuz 1871

[679] Mehmet Ali, "*Memalik-i Osmaniye'de Kapitülasyonlar ve Ecnebi Postaları*", **PTM**, No:162, (Teşrinievvel 1330)

[680] Mehmet Ali, **a.g.m.**

Osmanlı Postahanesi suret-i matlubede olmayan vakitler Ecnebi Postahanelerinin vücuduna hacet mes eylemiş ise de elan Osmanlı Postası hizmet-i matlubeyi ifa edebilir derecede bulunduğundan Ecnebi Postalarına lüzum kalmamıştır. Binaenaleyh Devlet-i Aliye Osmanlı Postasının icray-ı vazifeye muktedir olduğunu beyanla Ecnebi Postalarının lağvını talep eylemiştir.

Rusya Devleti Memalik-i Mahrusede bulunan postasını iki seneden beri lağveylemiş olduğundan düvel-i sairenin bu hususta müşkülat göstermemeleri memuldür."[681]

"Suret-i muntazamada postalar işletilmesinde olan muhasenatı tarif ve tafsil abes olup malum olduğu üzere her memlekette buna ziyadece ehemmiyet verilmekte ve postalar, sanayi ve ticaretin terakkisine vasıta addolunmakta olup, yalnız Memalik-i Mahruse-i Şahane bu cihetle pek geride kalmıştır ve bu bapta muterizlerimizi ikna için taşralarda posta devairinin ahvali ve mektupların nizamsız bir suretle tevzi olunduğu ve postaların vüruduyla azimetinde ne derece tehirat vuku bulduğu ve müteaddid atların bulundurulması içün ne masraflar ihtiyar olunduğu hakkında muhabirlerimiz tarafından varid olan muharreratın mütalaası kafidir.

Memalik-i Mahrusede hakikaten tanzim ve ıslahı lüzumu bir kat daha kesb-i ehemmiyet eder ki, üç dört seneye kadar Rumeli kıtasında demir hatlar işleyecek ve tatar ve sai vasıtasıyla icray-ı müraselat usul-ü kadimesi mahv oldukça halk postaların Avrupa usulünde tanzimini talep ve arzu eyleyecektir.

Bu aralıkta Posta idaresinin telgraf idaresine ilhakı postaların ıslahına ziyadesiyle elverişli bir tedabir olacağından bundan neşet edecek muhassenatın ber vech-i zir beyanına mübaderet olunur.

Her ne kadar sabık postalar müdürü esna-i memuriyetinde izhar-ı gayret etmiş ise de tadili lazım gelen usul ol derecede nakıs bir halde idi ki, şimdiye kadar ıslahat-ı cüz'iyeden başka hiçbir semere görülememiştir. Binaenaleyh balada beyan olunduğu üzere taşralara postalar gayet nizamsız surette işletildiğinden posta idaresi Avrupa'da olduğu gibi bir menbaa-i varidat olacak yerde bilakis masarıf-ı külliyeyi istilzam edegelmiştir. Ve bunun başlıca sebeplerinden biri de taşralarda postaları idare edecek ehliyetli memurlar bulunmamasıdır. Ve eğer postalar idaresinin telgraf idaresiyle birleştirilmesinden murad başlıca mahzurun önünü almak ise bu babda muvaffakiyet-i tamme husule gelmesini halisane arzu ederiz.

Malum olduğu üzere taşralarda bile bulunan telgraf memurlarının terbiyesi ve elsine-i ecnebiyece olan malumatları ekseriya posta müdürlerinden daha mükemmel olup, halbuki merkum telgraf memurlarının eyalat ve şehir ve kasabatta pek çok işleri olduğu halde merkum telgraf memurlarından lisan-ı Türki muharebata memur bulunan Mekatip-i Türkiye ve Muhaberat-ı ecnebiye ye memur bulunanı dahi mekatibat-ı ecnebiyeye memur eyleyerek bundan hem suhulet ve hem de posta müdürlüklerinin lağvıyla telgraf memurlarının maaşına bir miktar zam ve ilave kılınarak idarece tasarruf ve mazbutiyet hasıl olacağından bu suretle her tarafça menfaat bahş olur derecede bulunacağı şüpheden varestedir.

Taşralarda Almanya ve Fransa'ya mektup irsal eden Ecnebi tüccarının çektiği müşkülat tarif kabul etmez dense caizdir. Ezcümle tüccarın mektup irsal edeceği halde iskelelerden birinde bir muhbiri bulunması ve merkum muhbirin posta vürudunda mezkur mektubu alıp vapur kumpanyasına teslim etmesi lazım gelir idi. Artık böyle bir mecburiyetten vukua gelecek şikayatın bi esas olmadığı tarif olunan halden anlaşılıyor.

İşte bâlâda teklif olunan usulün ittihazı halinde postanın varidatı dahi tezayüd ederek her sene bütçesinde açık zuhur edecek bir de hazineye bir miktar temettü göstereceği izbar-ı matlube ile anlaşılır bir de memurları tarafından postalar marifetiyle para denklerini naklettirmek usulünün lağv ve feshini iktizay-ı halden dir. Zira bundan dolayı masarıf-ı külliye vuku

[681] **Hakayık'ül Vekâyi**, No:359, 13 Eylül 1871

bulduğundan başka mekatibatın irsalini dahi sektedar etmektedir. İşte bu yolda bazı ıslahat icra edildikten sonra zevat-ı aliye düvel-i ecnebiyenin posta muhaberatına dair muahedatına hissedar olabilir."[682]

Yine bu yazının bir devamı olmak üzere aşağıdaki makale de Hakayık-ül Vekâyi'de yayınlanmıştır:

"Memleketimizde elzem olan ıslahattan biri de postahanelerin muntazam ve yollu surette bulundurulması keyfiyeti idüğünden müddet-i medideden beri bu madde hakkında bazı tedabire teşebbüs olunmuş idi. Postahane-i Amirenin suret-i idaresi muvahhıran saadetlü Yaver Bey'e havale buyurulduğundan bu yolda bir hayli ıslahatın haiz-i husule vusulüyle bir haylisinin dahi icabı icra olunmak üzere derdest-i tezekkür bulunmakta olunduğu mesmuudur.

Şimdiye değin hasıl olan terakkiyat ve gerek mutasavvur olan ıslahat bizim postalarımızı memalik-i garbiye postalarının serbestisi derecesine isale medar olabilir mi? Posta idaresinin mesai-i vakıası oldukça matluba muvafık ise de Memalik-i Mahruse'nin ekser mahallinde postaca bazı mesailin hâlâ halline muvaffak olunamamıştır. Müşarileyh Yaver Bey mümkün mertebe yollu bir idare teşkil edip kara postalarımızı bir hal-i intizama ithal edebildiği inkar olunamazsa da fakat sair devletler gibi umumi postalar devletimizin yed-i istiklâlinde bulunmasını icap ettirir bir derecede bulunamamıştır.

Çünkü; ecanipler bigayr-i hak mülkümüzde posta işletmekte olup, bundan muradımız Avrupa ile memleketimiz beyninde olan muhaberat hakkında irsal olunacak muharrerattan bahs etmek değildir. Çünkü ol babda iktiza eden vesaitten mahrumuz. Efkarımız memleketimizin dahili postalarından bahis açmaktır. Filvaki muntazam postalarımız olduğu halde bir takım ecnebi tüccar sefaini denizlerimizde mektup nakletmektedirler. Düvel-i ecnebiye milletlerinin menafiini muhafaza etmek bahanesiyle şehirlerimizin mektuplarını dahi kendi postalarıyla nakil ettirmekte ve bu vechle hazine-i devlete ait olan bir varidatı ele geçirmektedirler. Şu husus ezmine-i maziyede adet olmuş ise de şimdi postalarımızın muntazam olduğu halde öyle bir adete bekası nabecadır. Hatta bir takım ecnebi postaları rekabete kalkışıp dahili postalarımıza sekte iras etmek arzusundadırlar. Mukaddemce bir vapur kumpanyasının direktörü memleketimizin birinde bir posta acentası tayin etmekle postahane teşkilinde hak iddiasıyla müşarünileyh Yaver Bey'e beyan-ı keyfiyet eylemiştir.

Daha garibi şurasıdır ki, bir İngiliz Kumpanyası kendine mahsus mektup pulları bastırıp naklettiği mektupların üzerine yapıştırmakta bulunmuş olduğundan bunlardan müsteban olduğu üzere şu halin menafi-i devlete muzır görülmesiyle her nasılsa icabına bakılmalıdır. Filhakika eğerçi ecnebiler sevahil iskeleleri için yerli vapurlarımız olmadığını gösterebilirlerse de bu babda bir dereceye kadar haklıdırlar. Ecnebiler zikr olunan varidat köşelerinden birini zabt etmekte olduklarının kabahati biraz da bize aittir. Çünkü ecnebi sefainine ihtiyaçtan kurtulacak derecede ticaretçe dahili seyr-i sefainimizi tanzim edemedik. Onlara ihtiyaçtan vareste olmak için layıklı tüccar vapurlarımız olmalıdır.

İşte bu niyetle Bahriye Nazırı Devletlû Paşa hazretlerinin Fevaid-i Osmaniye idaresi vapurlarını mümkün mertebe ikmal ve tanzime bezl-i mukadderet buyurmalarını ihtar ederiz."[683]

Yazarının konuya hakim olduğu anlaşılan bu iki makale, posta konusunda yetkili bir kişi tarafından yazılmış olmalıdır. Çünkü, getirdiği çözüm önerileri, daha sonra Yaver Paşa'nın giriştiği ıslahatta uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır.

Jön-Türklerin Avrupa günlerinde ise yabancı postalar, Türkiye ve Avrupa arasında bir köprü görevi görmüşlerdi; çünkü, özellikle Avusturya postalarıyla, zarfının açılması ya da kaybedilmesi kuşkusu olmaksızın istedikleri mektubu gönderip alabiliyorlardı. Avusturyalılar

[682] **Hakayık'ül Vekâyi,** No:372, 28 Eylül 1871
[683] **Hakayık'ül Vekâyi,** No:307,-2 Nisan 1871

yalnızca kendi ülke güvenliklerini ilgilendirdiğini düşündükleri mektup ve paketleri "*chambre noir*" uygulamasına tabi tutuyorlar ve karanlık odalarda bunları kontrol ediyorlardı. Bu da çok nadirin oluyordu. Namık Kemal ve Ziya Bey her gün İstanbul'dan gönderilmiş kucak dolusu mektupları Avusturya Postasından alıyorlardı[684]. Bu sırada Bâbıâli, Avusturya Postalarını kapatmakla uğraşıyordu. Bu amaçla Bâbıâli, Posta Nazırı Agaton Efendi, ve daha sonra da Nafıa Nazırı Davut Paşa'yı Avrupa'ya göndermiş ise de başarı sağlanamamıştı. 1868 yılında, girişilen bu hareketi uzaktan izleyen ve Londra'da Hürriyet Gazetesini çıkaran Jön-Türkleri tarifsiz duygular içinde bırakmıştı. Özellikle de Ziya Paşa'yı. Ziya Paşa, nüktedan üslubuyla, Osmanlı Devletinin bunca zamandır, limanlarında var olmaya çalışan kendi kaptanlarını korumayıp, sefirlerin isteği üzerine onları oradan oraya sürdüğünü, onca gelir getiren Fenerler İdaresinin bir Fransız'a ihsan ediliverdiğini, artık İran'ın bile ticaret anlaşması yapmadığını Hürriyet gazetesi sütunlarında alaycı bir dille ifade etmiştir[685].

Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı Devleti Uluslararası Posta birliğine büyük bir hevesle üye olmuş ve bu sayede yabancı postalarını kaldırma konusundaki arasındaki hukuki ve ticari engelleri artık karşısında görmeyeceğini düşünmüştü. Oysa buna doğru attığı ilk adımda aldığı yanıt "Osmanlı posta ve telgraf ağlarının yetersizliği ulaşım alt yapısının bozukluğu, sürat ve güvenlik açılarından büyük eksiklerinin bulunduğu bu yüzden de yabancı postalarının kaldırılmasının, Dünya Posta Birliği standartlarını henüz yakalayamayan Osmanlı ülkesinde mümkün olamayacağı" yönündedir. Acaba bu sözü edilen standartlar nelerdir? Bunların başında tüccar mektuplarının akışını sağlamak ve ticareti beslemek amacıyla kurulan Manda-post, koli-postal gibi işlemlerin henüz yürürlüğe girmemiş olması sayılabilir.

Gerçekten Osmanlı Postaları kendi kara posta yolarını bile düzenlemekte güçlük çekiyordu. Yabancılar da bu boşluğu doldurmakta gecikmiyorlardı. Örneğin, 1881 yılında İngilizler Bağdat'tan Şam'a kadar her 15 günde bir Hecin(deve) postası işletmeye başlamışlardı. Bu Posta, Bağdat'ın Suriye ve yabancı ülkelerle olan ticari ilişkilerinde gerekli haberleşmeyi sağlamaya yönelik olarak, çöl yoluyla Şam'a ve oradan düzenli araba seferleri olduğu için Beyrut'a 15 günde ulaşan Osmanlı Postasının rakibi olarak ortaya çıkmıştı[686]. Osmanlı postası Samsun üzerinden İstanbul'a ulaşıyor bu da çok zaman alıyordu. Özellikle, Avrupa'ya gidecek tüccar mektupları için böyle bir gecikme, büyük bir zararın doğmasına yol açıyordu. Bu nedenlerden dolayı İngilizlerin kurduğu Bağdat-Şam postası tercih edilir olmuştu[687].

Böyle bir rekabetin ortaya çıkması karşısında Posta ve Telgraf Nezareti, bölgeye bir hecin postası kurulmasının ayda 3000-3500 kuruşa mal olacağını, fakat elde edilecek gelirin bunu fazlasıyla karşılayacağını, Bağdat ve Suriye posta Müdürlüklerinden alınan bilgi doğrultusunda Dahiliye Nezaretine bildirmişti. Konu, Şuray-ı Devlete iletilmiş ve Şuray-ı Devlet, bu bölgede yabancı bir devletin posta işletmeye hakkı olmadığını belirterek, bu gibi hareketlerin yabancı postalarının daha fazla yerleşmesine imkan tanıyacağından buradaki İngiliz posta örgütünü çalışmalarının durdurulması gerektiğinin Hariciye Nezaretine bildirildiğini Posta ve telgraf Nezaretine yazmıştı[688].

1884 yılında Babıâli, yabancı postalarını kaldırmak için yine bir girişimde bulunmuş ve İttihat Postalarının merkezi olan İsviçre'ye başvuruş ve yardımcı olmasını istemişse de İsviçre'den gelen yanıtta bu işin kendi yetkilerinin dışında, Osmanlı topraklarında postaları bulunan devletlerle karşılıklı müzakere yoluyla çözülmesi gereken bir sorun olduğu ifade edilmiştir[689].

---

[684] Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, İstanbul, 1973, s.296
[685] **Hürriyet**,(Londra) No:12, 14 Eylül 1868
[686] Tanrıkut, **Türkiye Posta ve...**, s. 330 vd.
[687] Tanrıkut, **Türkiye Posta ve...**, aynı yerde
[688] Tanrıkut, **Türkiye Posta ve...**, aynı yerde.
[689] **Tarik**, 29 Temmuz 1884

Mizancı Murat adıyla bilinen ünlü Osmanlı düşünce adamı Mehmet Murat Bey'in, Mizan gazetesin sütunlarında yer alan şu yazısı yabancı postalarla savaşta Osmanlı Devletinin düştüğü durumu gayet güzel anlatmaktadır:

"Postalar Meselesi

Hiçbir sebeb-i makul ve hiçbir vesile-i makbule meydanda olmadığı halde posta meselesindeki hukuk-u sarihe-devleti bittasdik ve şimdiye kadar vaki olan müsaadat-ı fedakaraneye bitteşekkür geri çekilecekleri yerde Fransa ve Avusturya Sefaretleri memurlarının ve onların arkasından sair ecnebi süferasının bir takım vaki bahaneler ile işi uzattıkları kemal-i teessüf ile görülmektedir. Bize geliyor ki, devair-i Osmaniye'de ahval-i umumiye-i âlim hakkında bir fikr-i sahih peyda edecek kadar zihinler ilerlemiş olduğuna mebni haklılık ve haksızlık demeksizin her şeye müdahale etmekten ve gözler kapanarak güneş inkâr eylemekten içtinap olunacak zaman gelmiştir.

Mazi, mâmazi, lâkin mazideki haksızlıklar münasebetiyle kin ve adavet saklamak istemez isek de hukuk ve menafi-i mukaddese-i devlet iade ve muhafaza eylemek üzere şimdi vâki olmakta olan teşebbüsat-ı tâbiyemiz muzahher-i tahsin edilip dostane muavenet olunacağı yerde hüsn-ü tevile olsun imkan olmayan etvar ve ikval ile işi safsataya boğmak isterlerse ne gibi efkar ve hissiyata mağlup olmak lazım geleceğimiz olsun inzar-ı dikkatten dûr etmemeleri için icap eder sanırız.

Devlet-i Ebed Müddet-i Osmaniye bir devlet-i muazzama ve kadimedir. İnayet-i ilahiye asarından olarak kısmetse isabet eden memalik bunca asardan beri dünyanın hiçbir yerinde emsali görülmeyen bir surette hüsn-ü idare etmiştir. Zira idare-i Osmaniye zîr-i idaresine geçen akvam-ı milel-i muhtelifenin hürriyet-i vicdanlarını ve hukuk-u kavmiyelerini muhafaza etmek hususunda temeyyüz eylemiştir.

"Hüsn-ü İdare" sözünü şerh ve tefsir için pek çok gevezelikler edilebiliyor. Lâkin insaniyet ve medeniyet nokta-i nazarından bakıldığı halde hukuk ve hürriyet-i milliyeye riayet etmekten efdal bir "hüsn-ü idare" tasavvur edilemez.

O hüsn-ü idare ile cihanın enzar-ı şükran ve hayretini davet eylemesi lâzım gelen ve daima tarik-i terakkide birinci olarak üç dört asır kadar komşuları için rehberlik eylemiş olan idare-i İslamiye'nin terakkiyat-ı medeniye-i âhireden hakkıyla istifade etmek üzere biraz geçce davranması ne gibi esbab-ı mücabereden tevekkül ettiği kimse için hafi olmadığı gibi, bir kere o tarih-i terakkiye süluk ettikten sonra sürat-ı lazıme peydasına da ne gibi müdahalat-ı husumetkârane mani olduğu meçhul değildir.

Tarafeynin hissiyatını tahrik etmekten içtinaben esbab-ı mezkure hakkında ihtiyar-ı sükun etmeyi münasip görür isek de bu gün derdest-i müzakere bulunan posta meselesinin hedef olduğu itirazat ve müdahalatın İdare-i Osmaniye'yi en ziyade muvaffakiyetten men eyleyen nevinden olmadığını da kim inkâr edebiliyor?

Mücerret ecnebi tahrikat-ı müfsedetkâranesi zuhur ettiği için mesuliyeti asla bize ait olmayan gavail-i mündefia-yı siyasiye sıkleti ondan daha mühim olan gavail-i maliyeyi tevlit eylemiştir.

Mecnunane Prusya'ya harp ilan eylemiş olan Fransa'nın malûm olan felaketi üzerine müteveffa Mösyö Tiyer vücud-u memaliki tedavi etmek iddiasıyla muahedat-ı münakide-i ticariyeyi reddetmek ve keyfine taabiyetle emtia-i ecnebiye tarifelerini tadil eylemek üzere kıyam ettiği vakit herkes şikayet için sesini çıkarmaya teeddüp eylemiş idi. Mesul bulunan Fransa için o gibi "serkeşlikler"e hak ve salahiyet verildiği halde Fransa'dan ziyade muhtac-ı tedavi bulunan Memalik-i Mahruse için mesela posta maddesi gibi hukuk-u sarihesini tasdik ile def-i yed etmek

gibi bidahetlere karşı tereddütler ve muhalifler ızharına kadar varmalarına ne manalar verilmek lazım gelecektir?

Haksız muamelatını setr ve tevil için memleketlerinin efkar-ı umumilerini ileri sürmeye itiyat eylemiş bulunan Avrupa devletleri acaba umumumuzu posta gibi hukuk-u meşrua hakkında olsun bir fikir peyda etmekten de mi aciz zannediyorlar?

Kemal-i şükran ile mesmuamız olduğu üzere Hükümet-i Seniyye işbu posta meselesinde hukuk-u sariha-yı devlet-i vikaye için karar-ı kat'i vermiştir. Bu gibi bedahitlere karşı olan itirazları münasebet-i hüsnüyeyi ihlal edecek mertebeye götürmek gibi bir rezalete varacak bir kimseyi tasavvur edemeyiz. Lakin onu irtikap edenler bulunsa bile saye-i Şahanede Hükümetin ifay-ı vazife edeceğine cümlenin emniyetleri berkemaldir. Çünkü, iade-i hukuk için şimdiki gibi münasip vesileler her vakit bulunamaz.

Mehmet Murat'[690]

Acaba yabancı Postalarının cephesinden durum nasıl görünmektedir? Yabancı Postaların en ateşli savunucuları arasında yer alan İngiltere'nin Osmanlı topraklarında bulunan postahaneleriyle yaptığı yazışmalar bu açıdan aydınlatıcı olacaktır. İngiliz Milli Posta Müzesi'nde bulunan 20 dosyaya dayanan bir çalışma yapan John Davies, sayıları toplam olarak 53 adedi bulan ve tamamı Osmanlı Postalarının Yabancı Postalarla savaşımını konu alan İngiliz arşivlerindeki dosyaların 1958 yılında İngiliz Hükümetinin korumaya almasına kadar ulaşabilen tüm belgeler incelenerek hazırlandığını aktarmaktadır. Davies, bu 20 dosyanın dışındakilerin önemsiz görülerek 1958'den önce atıldığını ve mevcut dosyaların 1881-1902 yıllarını kapsadığını da belirtmektedir[691].

Bu belgeler genellikle İngiliz Postalarının rekabet politikasını yansıtsa da Osmanlı Hükümetinin uyguladığı bazı yöntemlerin hiç de etkisiz olmadığını göstermesi bakımından ilginçtir.

İlk Belge, 30 Nisan 1881 tarihinde İsviçre'nin Bern Şehrinde bulunan İttihat Postası (Uluslararası Posta Birliği) İdare Kalemi Müdürünün, İngiltere Posta Müdürüne gönderdiği şu mektuptur:

"*Efendim,*

İstanbul'daki Alman postası müdüründen aldığım bir mektupta; Osmanlı Postalarının, dış memleketlere gönderilen mektuplara %50 indirim yaptığını bildirmekte ve Osmanlı Postalarına karşı acele tedbir almamızı istemektedir.

Derhal Türk posta yetkililerine gönderdiğim mektupla durumu protesto ettim ve böyle bir indirimin Paris Antlaşmasının 5. Maddesine aykırı düştüğünü belirterek bunun derhal durdurulmasını istedim.

Osmanlı Postalarına gönderdiğim mektubun bir kopyasını da sizlere gönderiyorum."

3 Mayıs 1881 tarihinde İngiliz Posta Müdürü, İttihat Postaları Müdürüne verdiği cevabında şöyle demektedir:

"*...Osmanlı Postaları Müdürüne, Paris Antlaşmasına rağmen indirim yaptığını ihtar ettiğiniz için de sizlere ayrıca teşekkür ederim. Bu hareketinizden dolayı çok memnun oldum. Fakat mektubunuzda belirttiğiniz %50 indirim, sizin tahmin ettiğinizden çok daha yaygındır.*

---

[690] **Mizan,** No:62, 13 Eylül 1888

[691] John Davies, *The British Post Offices in Turkey,* **Stamp Collecting,** 2/7, 16/7, 6/8, 10/9/1981; Bu makale Cafer Ertuğrul tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve"***Osmanlı Postalarının Yabancı Postalara Karşı Savaşı***" adıyla yayınlanmıştır. **Türkiye'de Pul ve Pulculuk,** Yıl:1, Sayı: 6,7,8,9 (1982).

Sizlere Beyrut'ta çıkan Arapça bir gazetenin kopyasını gönderiyorum. Bu gazetede göreceğiniz gibi Türkler, Paris Posta Antlaşmasına aykırı hareket ediyorlar.

O dönemde ortada dolaşan bazı şayialar vardır. Buna göre Osmanlı Postaları Uluslar arası Posta Birliğinin belirlediği fiyatın altında mektup taşımaktadır. Mektuplar Avrupa'ya varınca Avrupa Postaları mektubu alandan 20 para ceza isteyeceklerdir. Osmanlı Postaları bunu önlemek için 15 grama kadar Avrupa'ya gönderilecek mektuplara 1 kuruşluk pul koyacak; fakat göndericiden yalnız 20 para alınacaktır.[692]

17 Mayıs 1881'de İstanbul'daki İngiliz Posta Müdürü, İngiliz Postaları Genel Müdürüne aşağıdaki mektubu göndermiştir:

"*Efendim,*

Osmanlı topraklarından Osmanlı Postaları aracılığı ile dış ülkelere gönderilen mektupların üzerinde 1 kuruşluk pul olmasına rağmen, göndericiden yalnız 20 para alınıyor. Türkler bilerek Paris Posta Antlaşmasını bozuyorlar. Sizden ricam, Osmanlı Postaları ile gelen mektupların cezalandırılmasıdır."[693]. Aynı şekilde Beyrut İngiliz Postahanesi Müdürü de bu durumdan şikayet etmiştir. Beyrut İngiliz Postahanesi Müdürü, Beyrut'ta çıkan El Jenneh gazetesinde gördüğü bir ilanı İngilizce tercümesi ile İngiliz Postaları Genel Müdürüne göndermiştir. 9 Haziran 1881 tarihli gazetede şu ilan yer almaktaydı:

"*Bu günden itibaren Osmanlı İttihat Postaları ile Avrupa'ya gönderilecek gazetelerden yarı ücret alınacaktır.*

Beyrut Osmanlı Posta Müdürü

İskender Bey"[694]

İngiliz Postaları Genel Müdürü, İstanbul'a bir mektup göndererek yapılan protestoların bir sonuç verip vermediğini öğrenmişti. 19 Temmuz 1881'de aldığı mektupta:

"*Osmanlı Postalarında hâlâ bir değişiklik yok, pullar yarı fiyatla satılıyor.*" yanıtı veriliyordu[695].

Aradan dört ay geçmesine rağmen sonuç alamayan Avrupa postaları bu defa da Osmanlı Postalarına karşı ortak harekete hazırlanıyorlardı. Nihayet 10 Ağustos 1881'de Fransız Posta Genel Müdürü, İngiliz Posta Genel Müdürüne şu mektubu göndermiştir:

"*Osmanlı topraklarından gelen mektuplarda 40 paralık pullar var. Halbuki bu pullar 20 paraya satılıyor. Bunlara 20 para ceza kesiyor musunuz?*"[696]

İngiltere Posta Genel Müdürü durumu bilmediği için, ertesi gün, Dış ülkelerden Gelen Mektuplar Bölümü Müdürüne bir yazı göndererek durumu sormuştur. Gelen yanıt şöyledir:

"Türkiye'den gelen mektuplarda 40 paralık pullar var. Onun için bu mektupları tam ödemeli kabul ediyoruz. Fakat sizin dediğiniz gibi, 40 paralık pulları Osmanlı Postaları 20 paraya satıyorlarsa, Osmanlı bölgelerinden gelen mektuplara 3 penny ceza koymaya hazırım. Cevabınızı bekliyorum. (20 para 10 Centimes olduğuna göre bunun iki misli 20 Centimesdir ve o da 3 penny ediyor.)" demektedir[697].

Buna, 12 Ağustos'ta İngiliz Posta Genel Müdürü, aşağıdaki cevabı vermiştir:

---

[692] Bu Haber Osmanlı Posta ve Telgraf İdaresi tarafından yayınlanmış bir ilandır.
[693] Davies, **a.g.m**
[694] Davies, **a.g.m**
[695] Davies, **a.g.m**
[696] Davies, **a.g.m**
[697] Davies, **a.g.m**

"Osmanlı toprakları üzerinden Osmanlı Postaları ile gönderilen mektuplara 3 penny ceza kesilmesi konusunda hemfikirim; Uluslararası Posta Antlaşmasının 5. Maddesine göre, bir ülkeden başka bir ülkeye gönderilecek mektuplar için 25 centimes veya o ülkenin parasıyla 25 centimes karşılığı alınır. Uluslararası Posta Birliğine üye olan bir devletin buna karşılık bir indirim yapmaya hakkı yoktur. Osmanlı parası karşılığı 40, 20 ve 5 para ; 25, 10 ve 5 centimes eder.

Bence Osmanlı Postaları ile gelen mektupları hiç ödenmemiş saymak doğru değildir. Bunu yapmaya hakkımız yoktur; fakat, Uluslararsı Posta Birliği'ne bildirdiğim gibi, Osmanlılar yapılan Posta Antlaşmasına saygı göstermeli ve pullarını bu antlaşmalara uygun olarak satmalıdırlar.

Türk postasının aldığı bu uygunsuz karar, bizleri bir çok ciddi sonuçlarla karşı karşıya bırakmıştır. Bunu nasıl halledeceğimizi bilemediğimiz için, Dışişleri Bakanımıza danışmak ve ondan fikir almaya mecbur olduk. Dış işleri Bakanımız bizlere derhal Türk postalarına karşı tedbir almamızı emretti. Biz de şu tedbiri aldık: Osmanlı topraklarından gelen mektuplara üç penny ceza kesiyoruz."[698]

26 Ağustos 1881'de İngiliz Posta Genel Müdürünün bir sorusuna cevap veren İstanbul İngiliz Postası;

"40 Paralık Pullar 20 paraya satılıyor. Gazeteler için kullanılan 10 paralık pullar ise, 5 paraya veriliyor. Paketlerden de yalnızca yarı fiyat alınıyor. Korkarım ki, Osmanlı Postalarınn Avrupa'da cezalandırılması Türkleri 80 paralık pul basımına doğru itecek ve bu pullar 20 paradan satılacaktır." demektedir.

Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı postalara karşı tedbirler alarak dış ülkelere gönderilen mektuplar için %50 indirim yapan Osmanlı Postalarını baltalamak için Fransa ve Avusturya Postaları gizlice tedbirler almaya başlamışlardı. İstanbul'daki İngiliz Postahanesi Müdürü William Jew, Fransa ve Avusturya Postalarının bu faaliyetlerini büyük bir dikkatle gözlüyordu. Sonunda, Londra'daki Merkeze gönderdiği bir mektubunda;

"Avusturya ve Fransa Postaları, 1 Mart'tan sonra Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerine gönderilecek mektuplara indirim yapacak ve mektuplar 50 para veyahut 1 kuruş 10 paradan 40 paraya (1 kuruş'a indirilecektir). Bizim paramızla bu 2 peni eder. Alman postası ise, 20 pfenning pullarını 1 kuruşa satıyor. Halbuki bizim postamız pyulları 2,5 penny'e satıyor. İş kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyayız. Cevabınızı bekliyorum.

22 Şubat 1882"

Bu mektubun yanıtı gecikmemiş ve William Jew'e. İngiliz Postaları Genel Müdürünün 2,5 penny'lik pulların 40 paraya satılmasına izin verdiğine ancak,. ücretin Türk parası ile ödeneceğini ifade eden bir yazı gönderilmiştir[699].

İngiltere'nin İstanbul'da pul ücretini 40 paraya düşürmesi üzerine Paris Posta Dairesi derhal harekete geçerek 25 Şubat 1882'de Londra'ya bunun doğru olup olmadığını sormuştur.

İstanbul'a yazılan mektupla Fransızların İngiltere'den hesap sorması arasında sadece üç gün geçmişti. Bu da iki posta arasındaki rekabetin derecesini göstermektedir.

Bu mektup üzerine İngiltere genel postaları 27 Şubat 1882'de Paris'e şu mektubu göndermiştir:

---

[698] Davies, **a.g.m**
[699] Davies, **a.g.m**

"Bunu düşündük, fakat hâlâ karar vermedik. Öğrendiğimize göre sizler ve Avusturya postaları indirim yapmak için karar almışsınız; eğer hakikaten değişiklik yapacaksanız ne gibi değişiklikler yapmayı düşünüyorsunuz?"

4 Mart 1882. Fransız postasının cevabı

"Şimdiki durumu değiştirmeyi düşünmüyoruz. 15 gramlık mektuplar için hâlâ 50 para alıyoruz."

7 Mart 1882. İngiliz Postasının Fransız Postasına cevabı:

"Biz de İstanbul'dan Avrupa'ya gönderilecek mektuplardan 15 gram için 50 para alıyoruz,, indirim yapılmayacaktır."

16 Mart 1882. Londra'dan İstanbul'a gönderilen mektup:

"Şimdilik hiçbir değişiklik yapılmaması için Fransa ve İngiltere arasında anlaşmaya varılmıştır. Bu nedenle hiçbir değişiklik yapılmayacaktır."

Fakat bu anlaşma uzun sürmemiştir. 15 Şubat 1883'de İstanbul'daki İngiliz posta müdürü William Jew, Londra'ya acele bir mektup göndererek:

"Osmanlı, Avusturya, Alman ve Rusya Postaları 15 gramlık mektuplar için yalnız 40 para alıyor. Halbuki biz halktan 50 para alıyoruz. Bu sebepten dolayı kazancımızda düşme olmuştur. Malta, Kıbrıs ve Cebelitarık'a giden mektuplar için %20 indirim yaptım. Halbuki diğer postalar, bilhassa Alman ve Avusturya Postaları Hindistan ve Avustralya'ya gönderilen mektuplar için altı ve dokuz penny yerine yalnız iki penny alıyorlar. Bunlara sizler baskı yapmalısınız."

İngiliz Postası William Jew'e şu cevabı vermiştir:

"İstanbul'dan gelen ve üzerinde Osmanlı 40 para, Avusturya 10 Kreutzer, Alman 20 pfhenning, Rus 7 kopeks, İngiltere 2,5 penny taşıyan mektuplar postadan doğrudan doğruya, hiçbir engele tabi olmadan geçmektedir."[700]

Bu arada, İngiliz postası yönetimi İstanbul'daki pul satışlarını gözden geçirmişti, bu belgelere göre İngiltere'nin İstanbul'daki 7 yıllık pul satışı şöyledir:

1876	1.895 Pound
1877	1.547 Pound
1878	1.940 Pound
1879	1.510 Pound
1880	1.266 Pound
1881	1.326 Pound
1882	1.646 Pound

Bu listeden de anlaşıldığı gibi 1880-81 yıllarında İngiliz Postasının İstanbul'daki bürosunda bir kazanç düşüklüğü olmuştu. Diğer yabancı postaların kazançlarında bir azalma olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat bu gösteriyor ki, Osmanlı postaları indirim uygulamasında bir dereceye kadar başarılı olmuştur.

İstanbul Posta Müdürü William Jew'in ısrarlarına rağmen İngiltere, İstanbul'dan Avrupa'ya gönderilecek mektuplardan hâlâ 2,5 penny(50 para) alıyordu.

[700] Davies, **a.g.m**

Sonunda Londra'dan William Jew'e uzun bir mektup gönderildi.

"Bildiğiniz gibi Osmanlı Hükümeti 25 centimesi 40 paradan hesaplamıştır. Halbuki 25 centimes 43,88 para eder; fakat Paris antlaşmasının 5. Maddesine göre, Osmanlı Hükümeti bunu deyirmi rakama çevirme selahiyetine sahiptir ve bu 5. maddeden yararlanan Osmanlı Postaları 25 centimesi 40 para olarak hesaplamıştır. Osmanlı Postası, Bern'deki Posta Konvansiyonuna Postasına yazarak 25 centimesin 40 paraya karşılık olarak alınması için izin istemiş ve Bern Posta Konvansiyonu 19 Şubat 1881"de yayınladığı bir bildiri ile Osmanlı Postalarının isteğini kabul etmiştir.

Paris antlaşmasının 4. Maddesine göre, Osmanlı topraklarında bulunan diğer postalar da 40 paraya karşılık postalarını ayarlama hakkına sahiptirler.

Görüldüğü gibi Alman ve Avusturya postaları bunu yapmışlardır. Biz ise postamızı 2,5 penny yani 50 paraya ayarladık. Bildiğiniz gibi 25 centimes 43,88 para eder, fakat antlaşmaya göre bu rakamı alt ve üst seviyelere göre değiştirme yetkisine sahibiz. Biz üst seviyeyi seçtik ev mektuplar için 50 para almaya karar verdik."[701]

Halbuki diğer belgelerden de anlaşıldığı gibi İngilizlerin asıl korkusu, İstanbul'da 2,5 penny yerine 2 pennye satılan pulların satın alınarak başka ülkelerde kullanılması idi.

İngiliz Postası Muhasebe Katibinin son üç senede geçen olaylardan habersiz olduğu, İstanbul İngiliz Posta Müdürü William Jew'e gönderdiği mektubundan anlaşılmaktadır:

"Maliye Bakanlığının 29 Mayıs 1879 tarihinde aldığı karar gereğince İstanbul'daki İngiliz Postası ile dış ülkelere gönderilecek mektuplardan şu ücretler alınacaktır:

½ oz (12,5 gr.) mektuplar için; 4 d (penny),

Posta.Kartları; 1 ½ d (penny)

4 oz (100 gr.) gazeteler için 1 penny

2 oz. (50 gr.) Ticari evraklar için 1 penny

Kitap, paket ve buna benzer maddeler için her oz.(50 gr.) için 2 ½ penny

İngiliz Postaları Muhasebe Katibi

27 Nisan 1883"

William Jew, aldığı bu mektuptan hiç de memnun olmamış ve 8 Mayıs 1883'de İngiliz Postası'na çok sert bir dille kısa bir mektup göndermişti:

"Osmanlı ve diğer yabancı postalar birbirleriyle yarışabilmek ve yaptıkları işi çoğaltabilmek için indirim yapmışlardır. Sizin tahmin ettiğiniz gibi bu işler keyfi değildir..."

William Jew, bir cevap alamayınca bu defa ikinci bir mektup gönderir:

"Bizimle rekabet etmek için Avrupa ve dış ülkelere gönderilen mektuplardan bir kuruş yerine yalnız 20 para ücret alan Osmanlı Postalarını ve Osmanlı Postalarına ayak uydurarak indirim yapan diğer yabancı postaları, ücretlerini tekrar 1 kuruşa çıkarmaları için zorlayan benim"

Fakat William Jew bu mektubuna da cevap alamamıştır.

Lisbon Kongresinde Fransız delegasyonu resmi olarak, Osmanlı topraklarından dış ülkelere gönderilecek mektuplardan alınan 50 paranın 40 paraya indirilmesini istemiş ve diğer

---

[701] Davies, **a.g.m**

delegelerin de bunu kabul etmesiyle bundan sonra bütün postaların ücreti 40 paraya bağlanmıştı. Buna rağmen Osmanlı Postaları ve diğer yabancı postalar, pullarını bu fiyatın altında satıyorlardı ve bunu yapabilmek için kendi hükümetlerinden izin almışlardı. İndirimin ne kadar olduğuna dair hiçbir belge yoktur; fakat İngilizlerin bu durumu gözledikleri gönderilen resmi mektuplardan anlaşılmaktadır.

Örneğin, 23 Mart 1885'de Londra'daki Merkez tarafından, İzmir ve Beyrut postalarına :

"*Eğer Osmanlı topraklarından dış ülkelere gönderilecek mektup, paket v.s. için indirim yaparsak daha fazla iş yaparak kazandığımız parayı artırabilir miyiz*?" diye sorulmuş ve aynı zamanda İstanbul, İzmir ve Beyrut postalarından 1883 ve 1884 yıllarının hesapları istenmiştir[702].

Beyrut Posta Müdürü de buna yanıt olarak 9 Nisan 1885'de gönderdiği mektubunda : "*İndirim yaparsak satışları artırabiliriz*" diyerek hesap dökümünü göndermiştir.

Hesap dökümleri incelendiğinde ortaya çıkan tablo şöyledir[703]:

Beyrut	1883	597 Pound
	1884	639 Pound
	Artış	42 Pound
İzmir	1883	828 Pound
	1884	797 Pound
	Düşüş	31 Pound

Hesaplarla birlikte İzmir posta Bürosu tarafından gönderilen 24 Nisan 1885 tarihli mektupta da:

"*1884 yılında yaptığımız pul satışlarında 30 Pound 7 Şilin 2 penny'lik bir azalma olmuştur. İzmir Limanına iki İngiliz zırhlısı gelmeseydi bu azalma 60* Pound *olacaktı. Zırhlılar bizden 30 poundluk pul aldılar. Böylece azalma da büyük olmadı.*" denilmektedir[704].

İstanbul Postasında da azalmalar olduğu yine Posta bürolarından Londra'ya gönderilen belgelerden anlaşılmaktadır. İstanbul Posta Bürosu'nun gönderdiği hesaplara göre, 1882 sonları ile 1885'in ilk ayları arasında gelirlerde dalgalanmalar görülmektedir[705].

1882'nin son üç ayı 505 Pound

1883'ün son üç ayı 465 Pound

1884'ün son üç ayı 384 Pound

31 Aralık-1 Mart 1884 354 Pound

1 Ekim 1884-31 Mart 1885 738 Pound

Bu veriler göz önünde tutulduğunda, İzmir ve İstanbul İngiliz postalarında bir gelir kaybı olduğu belirginleşmektedir. Beyrut'taki İngiliz Postahanesi ise Osmanlı Hükümetinin aldığı fiyat indirimi kararından pek etkilenmemiş görünmektedir. Bu tablo karşısında, İzmir İngiliz Postahanesi Müdürü, hasılatın azalması dolayısıyla telaşlanarak İngiliz Posta Genel Müdürlüğüne ikinci bir mektup göndermiştir:

---

[702] Davies, **a.g.m.**
[703] Davies, **a.g.m**
[704] Davies, **a.g.m**
[705] Davies, **a.g.m**

"Osmanlı ve Avusturya Postaları ile rekabet edemiyoruz. Bu rekabet yüzünden İzmir'deki İngiliz Postası iş yapamaz duruma gelmiştir. Dışarıya fazla mektup gönderemediğimiz gibi, bizim vasıtamızla İzmir'e fazla mektup gelmediği için dağıtım da yapamıyoruz.

Avusturya ve Osmanlı Postaları her hafta ayrı olarak Avrupa'ya 800 mektup ve 300 ila 400 arasında paket gönderiyor. Fazla iş kaybettiğimiz için aylık kazancımız 38 Pound'a düştü. Eğer Avrupa'ya gönderilen mektuplardan 50 para yerine 40 para alırsak %20 indirim yapmış olacağız. Şimdiki kazancımıza göre bu 13 Pound eder. Fakat Avusturya ve Osmanlı Postalarından müşteri kazanmış olacağız. Bu kazanç zannedersem 19 Pound civarında olacak. Böylece Osmanlı ve Avusturya postalarında 19 Poundluk bir azalma olacak..."[706]

Daha önce sessiz kalan İngiliz postaları, durumun ciddiyeti karşısında derhal 2 ½ penny'lik pullarının Osmanlı topraklarında 40 paraya satılmasına izin vermiş;. fakat posta müdürlerine gayet dikkatli davranmalarını; İzmir, İstanbul ve Beyrut'ta %20 indirimle satılan pulların İngiliz topraklarında (sömürgeler dahil) kaçırılmamasını istemiştir.

İzmir Posta Müdürü, mektupların yeni açılan Brindisi ve Pire yolu ile Avrupa'ya gönderilmesi için Genel Müdürlükten izin istemiş;

*"İngiliz iş adamları ve genel halk Avrupa'ya gönderilecek mektup, posta kartı ve paketler için daima dürüst iş yapan ve her şeyi vaktinde yetiştiren İngiliz postasını tercih eder. Fakat mektuplarımızı Pire-Brindisi yolu ile göndermeliyiz. Bu yeni yollar süratli olduğu için iş adamları tarafından tercih ediliyor ve mektupları bu yolu kullanan Osmanlı ve Avusturya postaları ile göndermeye mecbur oluyorlar. Bazı mektuplarda 2 ½ penny'lik İngiliz pulu olmasına rağmen bu mektuplar hiç ödenmemiş kabul ediliyor veya 40 paraya karşılık ek pullar konuluyor. Aynı zamanda Kıbrıs postaları da bizden geçiyor. Postayı bu yeni açılan yollardan göndermek için izninizi bekliyorum. "*denilerek İngiliz Posta Genel Müdürlüğü'nden olur istenmişti[707].

İngiliz postası bu mektuba yanıt olarak 15 mayıs 1885'de :

"İzmir'den Avrupa'ya gönderilen mektupların Pire ve Brindisi yolu ile gönderilmesi müdürlüğümüz tarafından istenmemektedir. Bu yollar tam randımanla işleyememektedir. Bu yüzden İstanbul Avrupa Postası genişletilecektir." demektedir.

İzmir, İstanbul ve Beyrut'ta satılan pulların ucuza alınıp, İngiltere'de üzerindeki fiyattan yani %20 zamlı satılması, İngiliz Postasını yeni tedbirler almaya zorlamıştır.

22 Mayıs 1885 tarihli bir mektupta:

" Türkiye'de satılan pulların ucuza alınıp İngiltere'de %20 zamla satılmasını önlemek için postamız yeni kararlar almak mecburiyetinde kalmıştır. Bundan sonra Türkiye'de satılacak pullar Türk Parası ile sürşarjlanacaktır. Bu konu için Maliye Bakanlığından izin istenmiştir. Karar verilirse pullar derhal para karşılığında sürşarj edilecektir. Bilindiği gibi bu yıl Alman Postası Türkiye'de satılan bütün pullarına 40 Para sürşarj yapmıştır. Bu güzel metodu İngiliz Postası muhakkak takip edecektir."[708]

İstenilen izin İngiliz Maliye Bakanlığı tarafından derhal verilmiş ve İngiltere'nin 2 ½ penny'lik pulları 40 paraya sürşarj edilmiştir.

En sonunda 40 para, 80 para ve 12 piastres'lik pullar Beyrut'a 10 Temmuz 1885 tarihinde, İstanbul ve İzmir'e ise 18 Temmuz 1885'te gönderilmiştir.

---

[706] Davies, a.g.m
[707] Davies, a.g.m
[708] Davies, a.g.m.

İngiliz Pullarına indirim yapılması ile Osmanlı topraklarında iş gören İngiliz Postalarına talep artmıştır.

Avrupa'ya gönderilen mektup ve paketler

Mektup

1 Ağustos 1884-31 Temmuz 1885	964.612 kilo
1 Ağustos 1885-31 Temmuz 1886	1.382.000 kilo
Artış	417.472 kilo

Gazete ve Diğer Kağıtlar

1 Ağustos 1884-31 Temmuz 1885	837.099 kilo
1 Ağustos 1885-31 Temmuz 1886	1.208.742 kilo
Artış	371.648 kilo

Artış yılında mektupların adedi ise şöyle idi:

Galata Şubesi

Mektup	132.000
Gazete v.s.	187.000

İstanbul Posta Şubesi

Mektup	100.000
Gazete v.s	86.000

Kıbrıs, Beyrut ve İzmir'den gelen mektuplar da Galata Şubesi vasıtasıyla Avrupa'ya gönderiliyordu[709].

İngiliz Postalarının Geliri ise şöyle idi[710]:

1 Ağustos 1884-31 Temmuz 1885	1445,13,1 Pound
1 Ağustos 1885-31 Temmuz 1886	1767,10,6 Pound

İzmir Postasının Kazancı

1 Ağustos 1884-31 Temmuz 1885	815,00 Pound
1 Ağustos 1885-31 Temmuz 1886	865,00 Pound

Beyrut Postasının Kazancı

1 Ağustos 1884-31 Temmuz 1885	640,00 Pound
1 Ağustos 1885-31 Temmuz 1886	580,00 Pound

1886 ila 1892 arasındaki haberleşmeler, belgelerden çıkarılmış ve bu yıllar hakkında maalesef bir bilgi bulunamamıştır. İstanbul'da yeni bir şubenin açılması için gönderilmiş bir mektup vardır. Fakat bu şubenin açılıp açılmadığına dair belgeler dosyadan çıkmadığı için bu konuda bir saptama yapmak imkanı yoktur[711].

---

[709] Davies, **a.g.m**
[710] Davies, **a.g.m**
[711] Davies, **a.g.m,**

1896 yılında İstanbul'da Ermenilerin giriştikleri olaylar sonunda gergin bir ortama girilmiş ve bir aralık İngiliz Postası işlemez duruma gelmiştir. William Jew, Londra'ya gönderdiği mektubunda:

"Postayı açıp açmama durumu var; durum o kadar vahim ki, kendim ve personelimin güvenliği söz konusu. Ermeni olan üç personelimi, 26 Eylül 1896 tarihinde limandan ayrılan bir Rus gemisiyle Mısır'a, İskenderiye'ye gönderdim." demektedir.

Belgelere göre kritik durum üç yıl sürmüş ve bu arada İstanbul İngiliz Postaları Genel Müdürü William Jew emekli olmuştur. İstanbul Postası Müdürü Mr. Cobb da yakalandığı ağır bir hastalık sonucu ölmüştür. William Jew'in yerine Mr. Traversham tayin edilmiştir. Mr. Traversham, William Jew kadar ince düşüncelerle hareket etmemiş, rekabet konusunda sıkı davranmamıştır. Bunda o sıralarda Osmanlı Postalarında yapılan sıkı denetimlerin ve zarfların açılmasının büyük payı olduğu bir gerçektir[712]. Örneğin, 1894 yılında Erzurum'daki Rus Konsolosu ile Beyrut'taki İtalyan konsolosuna gelen ağır eşya sandıklarının içlerinin aranması isteğiyle gümrüklerde tutulması uzun yazışmalara yol açmıştır[713]. Ayrıca Avrupa ile haberleşmek isteyen herkesin peşine hafiyelerin takıldığı, Osmanlı Postahanesinden kapalı mektup gönderisi yapılamadığı bir dönemde yabancı postaların, -ücretleri ne olursa olsun- daha çok tercih edileceği açıktır. Bu durumdan yararlanan İngiliz Posta Genel Müdürlüğü, Osmanlı topraklarındaki posta bürolarına, şu emri göndermiştir:

"Bundan sonra Osmanlı topraklarında satılacak pullara hiçbir indirim uygulanmayacak, pullar ister Türk parası, ister İngiliz parası ile satılsın, müşteriden tam fiyatını alacaksınız."

Bu durum Osmanlı Postalarının yabancı postalarını kaldırmak için giriştiği ıslahatın başladığı 1900 yılına kadar devam etmiştir. Osmanlı Postaları, kurulan özel komisyonun kararı uyarınca, iç ve dış tüm posta ücretlerinde düzenleme yapmış ve o zamana kadar yabancı postahanelerin en büyük kozlarından biri olan koli-postal ve havalenameler konusunda ileri adımlar atmıştır. Bu durum İngiliz Postalarını ürkütmüş olmalıdır ki, 17 Mart 1900 tarihinde İstanbul'daki İngiliz Posta Bürosundan Londra'ya şöyle bir yazı gitmiştir:

"Bundan birkaç yıl önce vermiş olduğunuz, pullarımızı indirim yapmadan satma uygulamasını iptal etmek için sizden izin istiyorum. İstanbul'daki İngiliz Kolonisinden, iş adamlarından ve halktan birçok şikayetler alıyoruz. Durum giderek kötüleşmektedir. Eğer 1 Pound *ile İngiliz Postahanesine giderseniz yalnız 96 adet 40 paralık pul alabilirsiniz. Halbuki İngiliz parasını seve seve kabul eden Avusturya ve Alman postaları 1* Pound*a karşılık müşteriye 120 adet 40 paralık pul veriyorlar. Onun için iş kaybı var. Bu kararı acele değiştirmenizi rica ediyorum."*

İngiliz Maliye Bakanlığı, önce bu isteğe razı olmamışsa da karar 14 Nisan 1900'de değiştirilmiş ve İstanbul'daki İngiliz postaları diğer postalarla rekabet edebilecek duruma gelmiştir[714].

Yukarıdaki belgelerden anlaşıldığı gibi, İngiliz Postaları ekseninde yaşanan bu olaylar, Osmanlı postalarının rekabet konusunda hiç de azımsanamayacak ölçüde başarı sağladığını göstermektedir. Ancak, bu aynı zamanda şöyle de değerlendirilebilir. İngiliz olsun, Alman olsun, Osmanlı topraklarındaki yabancı postaları sadece kârlı bir iş yapmak için orada bulunmamaktadırlar. Osmanlı Devleti onları rekabetle hüsrana uğratacağı düşüncesiyle indirim yaparken İngilizlerin bu konuda pek istekli davranmamaları, bu işin yalnızca bir ticaret düşüncesiyle yapılmadığını göstermektedir. İzmir İngiliz Posta Müdürünün, para kazanamadığını belirtmesine rağmen hâlâ bu kârsız işyeri –eğer işyeri ise- niçin kapanmamıştır? Ayrıca Fransızlar,

---

[712] Orhan Koloğlu, **Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit**, İstanbul, 1999, s. 146 vd.
[713] Koloğlu, **a.g.e**, s.147
[714] Davies, a.g.m.

Ruslar ya da Avusturyalılar bir çok posta bürosuna sahipken niçin İngiliz v e Almanlar birkaç şube ile yetinmişlerdir?

Bilindiği gibi, güçlü bir posta örgütlenmesi kurmak; güçlü bir taşımacılık sistemine sahip olmayı da gerektirmektedir. Avusturya bunu başarmıştır. Rusya'nın büyük bir ticaret filosu vardır denilebilir; ama bu filolardan hiç de aşağı kalmayan İngiliz Ticaret Filosu niçin kendisini daha etkin göstermemiştir? İngiltere'nin bu konuda rahat davranışı, onun telgraf hatlarını elinde tutmadaki üstünlüğü ile açıklanabilir mi? Tüm bu soruların yanıtı, İngiltere'nin, Hindistan yolu haberleşmesinin kavşak noktalarını ve kendisi için gerekli saydığı tüm üsleri zaten kontrol altında tutmasında gizlidir. İngiltere, bu konuda diğer ülkeler gibi sıkıntılı değildir. Bu rahatlığına temel olarak 1878'den sonra Doğu Akdeniz'in kilidi olan Kıbrıs adasının yönetimini almış olması ve 1882'de Mısır'ı işgal etmesiyle de ticaret yollarını daha iyi denetleme imkanı bulmuştu. Bir de şu gerçeği göz önünde tutmak gerekir ki, İngiltere Osmanlı Devleti de dahil olmak üzere dünyadaki bir çok telgraf hattının kontrolünü elinde tutmaktaydı. Denizaltı kablo şirketleri ve bunları döşeyen özel kablo gemileri üstünlüğünü bir kat daha artırıyordu. Osmanlı hakimiyetindeki Arabistan'ın telgraf haberleşmesi İngiltere tarafından sağlanıyordu. İşte bu nedenlerdendir ki, İngiltere, Lord Salisbury'nin 1878'de önerdiği bir teklifi dikkate bile almamıştı. Bu teklif Osmanlı telgraflarından bir kısmının tamamen İngilizler tarafından alınması konusunu da içeren bir kredi geri ödemesi ile ilgiliydi. II. Abdülhamit yönetimindeki Osmanlı Devletinin Berlin antlaşması sonrası düştüğü mali sıkıntı sonucu, borç yükünden kurtulmak için kredi ararken verebileceği en önemli gelir kaynakları arasında Anadolu telgraf haberleşmesi geliyordu. Bu, İngiltere için karlı bir yatırım olur muydu bilinmez; ama bunun yanında demiryolları, madenler ve daha bir çok konuda istekler maddeler halinde sıralanmıştı. Karşılığında İngiltere Osmanlı Devletini sıkıntıdan kurtaracak krediyi verecekti. Salisbury'nin teklifi böyleydi; fakat İngiltere Hükûmeti öneriyle pek ilgilenmemişti[715].

İttihat Postasının kurulmasından sonra kapatılacağı düşünülen fakat buna yanaşmayan yabancı postalarıyla doğrudan görüşme yolu da aranmıştır. Bu amaçla, 1883 yılı sonlarında İstanbul'daki yabancı posta şubelerinin müdürleri Posta Nezareti tarafından İttihat Postası binasında yapılacak bir toplantıya çağırılmışlar, ancak bundan da sonuç çıkmamıştır[716].

Aynı günlerde Gümrüklerin yönetiminin ıslahı konusunda Rüsûmat Emaneti Müsteşarı Bertram Efendi tarafından bazı layihalar sunulmuş fakat nedense bunlar bir türlü dikkate alınmamıştır. Bu layihalarda, Sefaretler adına getirilen ve yabancı postalarıyla ülkeye sokulan silahlar hakkında da yaptırım uygulanması konusunda ilgililer uyarılmaktaydı. Yabancı postaları ile "ziynet eslahası" adı altında getirilen bu silahların ve gümrüğe tabi eşyaların kaçak olarak girişinin engellenmesi için bir kontrol mekanizması oluşturulmalıydı. Bunun için ticaret gemilerinin bir defterinin tutulması ve onların giriş çıkışlarını dikkatle izlenmesi gerekiyordu. Bu amaçla yabancı postalarıyla gelen ticari eşya ve paketlerin kısmen açılıp kontrol edilmesi düşünülmüşse de bunun suistimallere daha büyük bir kapı açacağından çekinilerek diğer ülkelerde geçerli olan uygulamaya geçilmesi yani ticari eşyaların gümrüklerde tamamen kontrol edilmesi kararına varılmıştır[717].

Osmanlı Devleti yabancı postaları muayene edilsin mi edilmesin mi sorunuyla uğraşırken 1884 Ocağında Mısır'da yabancı postaların kaldırılması, başta Avusturya olmak üzere yabancı postalara sahip ülkeler tarafından kabul edilmiştir[718].

Yabancı postaların kaldırılması için en ciddi girişimler bunun bir ıslahat programıyla birlikte yürüdüğü 1900-1901 yılları arasında yapılmıştır. Bu iş için özel olarak kurulan Posta ıslahat komisyonu, yabancı postaların kaldırılmasına yönelik en cesur kararlardan birini de bu esnada

[715] Yuluğ Tekin Kurat, **Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği** 1877-1880, Ankara, 1968, s. 180, 181
[716] **Vakit**, 6 Kânunuevvel 1883
[717] **Vakit**, 3 Kânunuevvel 1883
[718] **Vakit**, 2 Kânunuevvel 1883

almış ve Eylül 1900'den itibaren yabancı postalarına gönderilen mektupların pulsuz kabul edilmesi ve Osmanlı Postahaneleri tarafından bunlara takse işlemi uygulanmasına yönelik bir girişimde bulunulmuştur[719].

Osmanlı Devleti, 5 Mayıs 1902'de, uzun yıllar süren yabancı postalarını kaldırma savaşımını kazanmak için ülkede posta şubesi bulunan tüm yabancı devletlere birer nota göndermiş ve bu notaya ekli olarak da o ana dek yapılan girişimleri hukuki dayanakları ile birlikte ek bir dosya halinde sunmuştur. Bu belgeye göre, devletler hukukuna aykırı ve ülke için her yönden varlığı zararlı olan yabancı postalarının tamamen kapatılmasının nedenlerinin ortaya konulması için bir çalışma başlatılmış ve 6 Mayıs 1902 tarihli bir sadaret tezkeresi ile bu sorun hakkında bir dosya düzenlenmiştir[720]. Bu dosyada Osmanlı Devletinin yabancı postalarla olan savaşımının olaylar, antlaşmalar, imtiyazlar içindeki haklılığı kanıtlanmaya çalışılmaktadır.

"....Memalik-i Devlet-i Aliye ile Avrupa Memaliki arasında müraselat ve muamelat-ı ticariyeye münhasır olup posta umuru dahile dahi tensik ve tanzim kılınmış bulunduğundan İdare-i Osmaniye ile Avrupa Postaları arasında münasebat-ı resmiye-i mukarrerde masun ve binaberin Dersaadet'te bulunan bazı düvel-i ecnebiye sefaretlerinin muharrerat-ı resmiyelerinin nakli için haiz oldukları salahiyet posta muamelesi icrası derecesine kadar getirildiği gibi, Memalik-i Şahane limanlarına işleyen ve postaları nakleden ecnebi seyr-i sefain şirketleri dahi işbu limanlarda bulundurdukları acentelerde posta muamelatı icra ettirmeleriyle peyderpey gerek Dersaadet'te ve gerek sahilde kâin bilâd-ı mühimme ve ticaret mahallerinde bir hayli Ecnebi postaları peyda olarak bunlar bilahare devletlerinin merakizinden madud olmuş kalmıştı. İşbu postaların teşekkülü ilca ve zaruret-i maslahatla olup sarahat-i uhudiyeye müstenid olmadığını red-i ifa bilahare Rusya ile münakit ticaret muahedesinin yetmiş altıncı maddesine ve Avusturya ile Pasarofça ve Ziştovi'de akdolunan muahedelerin mevadd-ı mahsusasına istinat edilmek istenilmiş ise de mevadd-ı mezkureye isnad olunan mânânın muvafık-ı hakikat olmadığı derkâr idi. Şöyle ki, 1784 Muahedesinin yetmiş altıncı maddesi 'tarafeyn reayasının ticaretini teshil mealinde Devlet-i Aliye canibinin mekatibe muhaberesini teshil için Rusya'nın reis-i hududuna amd-ü şüd eden ulaklarının ve menzillerinin esbab-ı sür'at ve levazım-ı emniyet ve ıstırahatlerinin ifasını taahhüt eder. Bu hususu Rusya devleti kezalik kendi tarafından ifasını müteahhit olur' demekte olup reis-i hudud mukayyetleri ve muamele-i mütekabile/-i kaydiyeleri her devletin kendi postasını huduttan kendi irsal eylemesi mukarreratını irae eylediği gibi Avusturya Devletinin 1784 tarihli senet mucebince işbu maddenin menafiinden istifade iddiasında olması dahi madde-i mezkurenin mefhum-u hakikisine göre nazariyatça kuvvetten ari görülmekte ve Pasarofça muahedesinin on sekizinci maddesinde Avusturya Sefirlerine edilecek muameleden bahsedildikten sonra 'ulakları ve gayrı adamları Beç[721]'den Âsitane-i Saadete ve Âsitane-i Saadetten Beç canibine varup geldiklerinde kanun-u kadim üzere yol emirleri verilip emin ve salim varalar ve geleler ve iktiza eyledikte kendülere muavenet oluna' ve Ziştovi Muahedesinin on üçüncü maddesinin fıkra-i ahiresinde dahi 've canib-i İmparatorya'dan iyab ü zihâb eden kuryerden kablessefer soyulanların Devlet-i Aliye emval-i mağsubelerinin zarar tahsilini icab edecek cem'i esbap ve vesaili müsamaha ve ağmaz etmeyeceğinden mâdâ fimabaat kuryerlerinin eminen ve salimen iyab ü zehbleri kârgir-i tesir olacak vecihle iktiza eden nizamı icra eyleye denilmekte olup kuryelerin Dersaadet ile Viyana arasında tahsis-i amd ü süddü ve elçilerin oldukları mukayeddi bunlardan mukayyed süfera ile Hariciye Nezaretleri arasında muhaberat-ı resmiyeyi nakleden kurye diplomatikler olduğunu sabit bulunmaktadır. Uhud-u kadimede şu üç maddeden maada postalara işaret olmadığından Ecnebi Postalarının mevcudiyet-i hazıralarına esas-ı ahdi mevcut olmadığı bedihidir. Postalarca bu halin mahzurları bilahare Hükûmet-i Seniyenin nazar-ı dikkatini celb ederek Osmanlı Postalarının ıslahıyla ihtiyacat-ı memleket-i idareye kafi bir hal-i mükemmeliyete ircaına teşebbüs ve Posta ve

---

[719] **P.T.M.**, S. 9, (Teşrinisani 1317), s. 140
[720] **HR.HMŞ.İŞO**, 50/12
[721] Beç :Viyana

Telgraf Nezareti ihdas olunduğu gibi4 Şubat 1864 tarih-i milâdisinde bilcümle sefaret-i ecnebiyeye yazılan tezkere-i umumiye ile her yerde olduğu gibi Devlet-i Aliyece dahi posta muamelatının İdare-i Devlette tevhidine ve bir merkezde rabtına karar verildiği ve binaenaleyh mevcut ecnebi posta idarelerinin ilgası musammem bulunduğu beyan edilmiş ve sene-i mezkure Nisanının otuzunda yine te'kiden tezkere-i umumiye gönderilmiş ise de yalnız Felemenk ve Amerika ve İspanya sefaretlerinden cevab-ı kabul ve muvafakat alınıp bunların da postaları olmadığı malum bulunmasına ve Fransa ve Rusya ve Avusturya sefaretleri gerek Osmanlı Postalarının o zamanki halinin böyle bir tedbirin icrasına müsait olmadığına ve gerek marülarz iddia eyledikleri hukuk-u uhudiyeye müsteniden cevab-ı red vermişler ve sair sefaretler ise hiç cevap vermemişlerdir. Bunlardan Rusya Sefaretine verilen cevapta tedbir-i mutasavverenin yalnız Dersaadet'te bulunan Rusya Postasına müteallik olmadığı ve Avusturya sefaretine dahi Osmanlı Postalarının mükemmeliyet-i matlubeyi iktisab eylemesine kadar Avusturya Postalarının devam edebileceği beyan edilip muhabere-i vakiyeden anlaşılacağı üzere mezkur postaların devamı gibi bir netice-i makuse hasıl olmuştur. Az zaman sonra Rusya Sefaretinden varıd olan takrirde Hükûmetinin Dersaadet Postahanesini ilga ederek orasını Rusya Vapur Kumpanyasına devreylediği beyan olunmuş ise de, bu da mezkur posta şubesinin herhalde devam eylemekte olmasına mebni hal-i mevcudu fiilen tebyiz eylememiştir.

Hükûmet-i seniyece Posta ve Telgraf Nezareti'nin ihdasından sonra Posta muamelatı ıslah ve merakiz tezyid olunup vücuda getirilen ıslahatın tafsilatına dair bir layiha tanzim edilerek 1871 tarihli takrir ile o vakit posta şubeleri mevcut olan İngiltere ve Fransa ve Rusya ve Avusturya ve İtalya ve Yunaniye devletleri sefaretlerine irsal edilmiş ve ecnebi posta şubelerinin artık ilgası teklif olunmuş ve maamafih o tarihte de bunlardan bir cevap almak kabil olamamıştır.

1874 tarih-i milâdisinde Postalar İttihad-ı Umumisinin teşkili zımnında Bern şehrinde bir konferans toplanması münasebetiyle bu sırada artık ecnebi postalarının ilgasıyla dahil-i ittihat olan sair devletler gibi Devlet-i Aliye'nin dahi işbu hizmet-i umumiyeyi kendi idaresinde temerküz ettirmesi hususu Düvel-i Muazzamaya teklif edilmiş ise de alınan cevaplar hep bu işin bir mesele-i siyasiye olduğunu ve konferansa dahil bir husus olmadığı merkezinde bulunup konferansta Devlet-i Aliye murahhası tarafından vaki olan teklif dahi bu işin Devlet-i Aliye ile alakadar devletler arasında bil'müzakere halli lazım geleceği beyanıyla reddolunmuş ve adem-i salahiyete karar verilmiş ve şayan-ı dikkat ahvalden olmak üzere o zamandan itibaren dahil-i ittihat memalik meyanında Trablusgarp'deki İtalya Posta Şubesi dahi her nasılsa dahil-i mukavele olup bilcümle mukavelat-ı atiyede dahi ol vecihle dahil olup kalmıştır. Bir sene sonra Bern mukavelesine imza atan devletlere bu babda icrası tebligat edilmek için İsviçre Reis-i Cumhuruna edilen müracaat dahi fayda hasıl etmemiş, Reis-i müşarünileyh bu babda satvet edemeyeceğini suret-i katiyede beyan eylemiştir.

1884 tarih-i miladisinde Ecnebi Postalarının ilgası için sefaretlere tekrar müracaat edilmiş ise de bundan da bir semere görülemediği gibi, 1884 senesinde Varna Postasının Osmanlı vapurlarıyla nakli karalaşması üzerine artık ecnebi postalarının kaldırılması hakkında tekid edilen tebligat dahi bu işe tahsis olunan vapurun postayı vaktiyle yetiştirememesi üzerine bir netice veremeyerek meskun-u anh kalmıştır.

Hükûmet-i seniyece bu mesele-i mühimme hakkında teşebbüsattan hali kalmadığı sırada ecnebi postaları bir taraftan tevsi-i daire-i muamelat etmekte devam edip miktarları tedricen artmağa başlamasına ve bu işte en ziyade alakadar olan sefaret Avusturya ve Macaristan sefareti olup onunla hall-i müşkülat edilirse diğerleriyle müzakerat mümkün olacağından 1888 senesinde Hariciye Müsteşarı Müteveffa Artin Paşa'nın taht-ı riyasetinde teşekkül eden komisyon-u mahsus bilahare Avusturya Sefaretinin memuruyla müzakere edip memur-u mumaileyh Memalik-i Şahanedeki Avusturya ve Macaristan posta şubelerinin ilgası muamelatı ve çantaların şimendiferle nakli beyneddevlet itilaf hususüne değin zulden masun kalmak şartıyla Draç ve Gelibolu ve

Ayasaranda ve Bozcaada ve Sisam'da Vati ve Kavala, Çanakkale ve Dedeağaç ve İnebolu ve Karaağaç posta şubelerinin derhal ilgası ve Osmanlı Postaları nakliyatı için Avusturya şimendifer ve vapur kumpanyaları ve posta idaresinin 1876 senesinden beri aradığı mebaliğin terkin kaydıyla badıma Avusturya Posta Şubelerinin tamamen ilgasına değin bu babda ücret istememesi suretlerini teklif etmiş ise de böyle bir beyannamenin imzalanması Devlet-i Aliyece mütebaki posta merkezlerinin mevcudiyet-i resmiyelerini tasdiki takarrüz edeceği cihetle katiyet-i vaki kabul olmamış ve maamafih işbu komisyonun ibtiday-ı inikadında Avusturya postasının iltisak hatları şimendiferleriyle evvela muvakkaten ve bilahare bilamüddet kabul edilmekle netice-i teşebbüsat yine hal-i kadime geldiği gibi buna ilaveten ecnebi postaları lehine bir teshil-i cedid ihdasını sedden ibaret kalmış ve birkaç sene sonra Viyana Sefaret-i Seniyesi vasıtasıyla müzakerat-ı muntazamanın tekrarına teşebbüs edilmiş ise de bundan dahi bir netice çıkmamıştır.

Ecnebi Postalarının Osmanlı Postahanelerinde mevki-i icraya konulmayan bir takım muamelat-ı cedideyi ifa ve icra eylemeleri ve bahren Posta nakliyatı kamilen ecnebi vapur kumpanyalarında olarak bizce bile onlara arz-ı ihtiyaç edilmesi ve bilcümle sevahilde bunların posta şubeleri açılıp İzmir'de ve Kudüs ve Yanya'da Alman Postası ve Selânik'te İngiliz ve İşkodra'da ve Bingazi'de İtalya Postaları gibi bir çok yeni şubelerin küşadı bu işçe alakadar ecnebiyi tezyid ve hatta miktar-ı muamelatça ecnebi postaları adeta çok yerlerde Osmanlı postasına tefrik edildiğinden ve menafii peyderpey artan Avusturya ve Macaristan sefareti Bern İttihad-ı Umumisi ve iltisak hatları mukavelelerinin bazı maddelerini dahi istediği gibi tefsir ile postalarının mevcudiyet-i resmiyesine tezyid-i delaile gayretle bunu sırf siyasi bir mesele şekline koyduğundan maksadın husulü günden güne kesb-i teessür eylemiştir.

Geçen sene ecnebi postalarının ilgası için cereyan eden müzakerat ve muamelat ve ittihaz olunan tedabir malum-u âli olup bundan dolayı bundan dolayı Almanya, Avusturya ve Fransa ve İngiltere sefaretleriyle tahaddüs eden ihtilaf neticesinde düvel-i mezkure süferasına Nezaret-i celilelerince verilen ve takrir teatisiyle bir derece daha kesb-i resmiyet eden izahatın ziyadesi Hükûmet-i seniyenin işbu meselece hukuk-u saltanata müstenid bulunan nokta-i nazarını muhafaza ile beraber Ecnebi Postalarının muamelatına iras-ı müşkülat ve hal-i hazırı ihlal eyleyeceği hususunda ber mutad-ı resmiyi takib eylediğinden badezin alakadar devletlerle muvasalat hasıl olmaksızın mezkur postaların devletçe ilgası cihetine gidilmesi veyahut muamelat-ı hazıraları zımnında tayirat vücuda getirilmesi evvel ve ahir cereyan eden ahval-i maruzeden dolayı müttesi bulmuş ve mesele kamilen bir şekl-i siyasi almıştır.

27 Muharrem 1319 tarihli tezkere-i samiye-i sadaretpenahide sual buyurulan mevaddan ikisinin yani ecnebi postaları hususunda sual eyledikleri esbab ile bu babda Nezaret-i celilelerinden şimdiye kadar edilen müdafaat ve teşebbüsat ve netayicinin mukayyati maruzat-ı sabıkadan müsteban olup Osmanlı postalarınca derdest bulunan ıslahat ve tekamülata gelince; bunlardan kıymeti mukadereli mekatip ve kutu teatisinin nizamı irade-i seniye-i hazret-i padişahiye iktiran ederek dahil-i Memalik-i Şahanede bilcümle merakiz arasında ve memalik-i ecnebiye ile icrasına başlandığını ve posta havalenamesi teatisinin Memalik-i Şahane merakiz-i malumesince icrasına başlanıp memalik-i ecnebiye ile icrası da derdest bulunduğu ve maamafih bunun hüsn-ü intizamla henüz Nezaret-i aidesince katiyen temin edilemediği ve posta paketi teatisinin merakiz-i dahiliyemizin muameleleri arasında ve memalik-i ecnebiye ile de icrasına mübaderet edildiği ve Posta ve Telgraf müvezzilerinin tensiki hususundaki maruzat-ı cedide mucebince muamele edildiği ve posta seyyar ve tatarlarının tensiki ve nakliyat için vapur kumpanyalarıyla mukavelat akdi hususları henüz neticelenmediği ve muamelat-ı cedideyi takip için posta mesalihi kalemi ile posta havalenamesi ve posta kontrol kalemlerinin teşkilatı ikmal eylediği ve beldelerde açık muhabere varakaları teatisi usulü icra olunduğu ve post- santral teşkil ve ticaretgâh mahallere posta kutuları

vaz'ı ve posta arabalarının tezyidi ve mekatip üzerine vaz olunmak üzere sürat damgası ihdası[722] *muamelatının Posta ve Telgraf Nezaretince icraat-ı matlubesi henüz görülemediği ve bir de bilcümle posta muamelatına müstenit kıymeti olan Washington posta kongresi mukarreratının henüz tasdik-i âliye iktiran etmediği posta komisyonunca tahkik edilmiş ve komisyon-u mezkurun 15 Şevval 1319 tarihli mazbatası münderecatı temin-i mukayyed ve selamet-i mesalihçe ziyadesiyle calib-i ehemmiyet görülmüştür.*

Ecnebi postalarının ilgası meselesince postalarımızda terakkiyat ve tekemmülat-ı lazımenin husulü gayet mühim olup vakıa kıymeti mukadereli mekatip ve kutular ve posta paketleri ve posta havalenameleri mevad-ı selasesi esasen mevki-i icraya konulmuş ise de bunların daha ecnebi postalarının ifa eyledikleri muamelelerin intizamı derecesine getirilemediği anlaşıldığından nevakısın ikmali ve Osmanlı Postaları nakliyatının ecnebi vapur kumpanyalarına ihtiyaçtan kurtarılacak surette Osmanlı vapurlarıyla icrasının temini ve hiç olmazsa elyevm İtalyan vapurlarından başka vesait-i nakliyesi olmayan Trablusgarp ve Bingazi'ye ve keza bilcümle müraselatı ecnebi sefainine bakan Arabistan sevahiliyle muntazam vapur postaları ihdası muamelatının ecnebi postalarınca kuvvetle itina olunan sürat ve emniyet tahtında cereyanını temin edecek yolda idare ve memurinin ıslahı mukteza olup Posta Komisyonunun malumatına tevfikan tedabir-i vakıanın ciddiyeti ve intizam-ı cereyanı temin edilmeyip eski usulde devam eyledikçe süferata edilecek tebligat hakkında gayr-ı muvafık cevapları alınacak ve bir de Washington Mukavelesinin tasdik-i aliye iktiranı dahil-i ittihad bir devlet sıfatıyla idareden bahsedebilmek için kuvvetle elzem olduğu vareste-i arz görülmektedir.

Mösyö Grane vasıtasıyla postalara dair müzakere cereyan ve karar metnine dair istişare odasınca malumat olmadığından ve dosyasına dahi bir güna kayıt ve işarete tesadüf edilmediğinden bu babda bir şey denilemeyip vakıa evrak ve ceraid-i muzırranın men-i tevziine sefaretlerce evvel ve ahir mukarrer ise de bunun da temin-i mukayyede hadim bir himmetle takip ve icra edilmediği anlaşılmakta ve alakadar sefaretler mevcut posta şubelerini kaldırmak şöyle dursun birbirine bakarak şubelerini tezyid bile ettikleri ve bahren nakliyat ellerinde olduğundan bu babda kendilerince her türlü suhulet bulunduğu ve açtıkları şubeler esbab-ı siyasiyeye mebni suret-i cebriyede kapattırılamadığı cihetle bu halde kendilerini başka bir vechle kaldırmak icap etmektedir. Osmanlı postalarının irae edeceği asar-ı intizam bunların postalarına cidden zarar vererek menafi-i hazıraları kaybolmadıkça itilafa yanaşmayacakları da görülmekte olmağla bu kerre dahi serefsudur olan emrü ferman ..... "

Osmanlı Devletinin yabancı postalarla savaşımını kısaca özetleyen bu belge, Bâbıâli İstişare odasında Fransızca'ya çevrilerek bastırılmış ve Avrupa'da görevli Osmanlı elçilerine gönderilmiştir[723]. Bu gibi bir çok bilgi dönemin basınında ve daha sonraki yıllarda yabancı postalarını kaldırma girişimleri sırasında dergilerde ve devletin resmi yayınlarında yer almıştır[724]. II. Meşrutiyet döneminde de yabancı postalarının kaldırılması konusunda uygulanan rekabet yöntemi bazı farklı uygulamalar eklenerek sürmüştür. Yabancı postalarının kaldırılması isteği yalnızca onların bir muzır yuvası olarak görülmesinden kaynaklanmamaktadır. Bunun temelinde ülkenin ekonomik çıkarlarının korunması da yatmaktadır. Bu postaların yaptıkları kaçakçılık da zaten öteden beri bilinmeyen bir şey değildi. Almanya, Avusturya ve Fransız postalarının gümrükten geçirmeksizin sandıklar dolusu eşya kaçırdıkları zaman zaman açıkça ifada

---

[722] Saatli tarih damgası da denilmektedir. Bu damgalar sayesinde mektubun bir yerden diğer bir yere kaç saatte gittiği bakar bakmaz anlaşılabilecektir.

[723] **HR.HMŞ.İŞO**, 50/12-14,

[724] Bkz., Salih Zeki, "Ecnebi Postahaneleri", Tanin, 18, 25 Eylül, 6, 10 Teşrinievvel 1324, İbnüzziya Ahmed Reşit, "*Memleketimizde Ecnebi Postahaneleri*", **İstişare**, No:16-17, (İstanbul 1324), Fraşerli Mehdi , **İmtiyazat-ı Ecnebiyenin Tabikat-ı Hazırası**, Samsun, 1325, s. 216-218, **Gümrük Resminin Yüzde On Beşe İblağı, Ecnebi Postaları ve Kapitülasyon**, .İstanbul, 1334, Mehmet Ali "*Memalik-i Osmaniye'de Kapitülasyonlar ve Ecnebi Postaları*", **PTM**, No:162(Teşrinievvel 1330)

ediliyordu.[725]. Nitekim, o günlerde yabancı postahanelerinin gümrüğe tabi eşya ile kaçak silah getirmesi olaylarının önüne geçilmesi için yabancı posta şubelerinde birer Müfettişin görev alması konusunda girişimde bulunulmuştur[726]. Bu dönemdeki ilk açık kaldırma girişimi Avusturya'nın 1908 sonlarında Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini ilan etmesinden sonra başlamış ve basının da desteği ile bir kamuoyu yaratılmaya çalışılmıştır. Bu arada ortaya çıkan Avusturya mallarını boykot hareketine Posta ve Telgraf Nezareti çalışanları da başlarındaki Avusturya yapımı fesleri atıp Hereke Fabrikasında üretilen kalpakları giyerek katılmışlardır[727]. Bu boykot[728], Osmanlı ülkesinde en yaygın posta örgütüne sahip olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun postahanelerine mektup vermemek, Avusturya vapurlarıyla yolculuk yapmamak şeklinde daha da genişlemiştir. Olayların genişlemesiyle de gazete sütunlarında yabancı postalarının ülkedeki zararlarını anlatan yazılar ardı ardına çıkmaya başlamıştır. Bu yazılar dönemin zihniyetini mükemmel bir biçimde yansıtmaktadırlar. İşte daha önce sözünü ettiğimiz, Tanin gazetesinde dört kısım halinde yayınlanan ve Darüşşafaka Muallimlerinden Salih Zeki Bey tarafından kaleme alınan *Ecnebi Postahaneleri*[729], İstişare Mecmuasında İbnüzziya Ahmet Reşid tarafından yazılan "*Memleketimizde Ecnebi Postahaneleri*"[730] adlarını taşıyan makaleler bu ortamda yazılmıştır. Salih Zeki Bey yazısına yabancı postaların ülkeye verdikleri zararları sıralayarak başlamakta ve bunların kaldırılması için kamuoyunda bir bilincin oluşması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre, Osmanlı topraklarındaki yabancı postalarının kaldırılması için öncelikle bu postaları tercih eden Osmanlılar artık bunların zararının farkına vararak kendi postalarına güvenmek yolunu seçmelidirler[731]. Salih Zeki, Postalarda yaşanan temel sorunların giderilmesi ve Osmanlı karasularında yerli vapurların işlemesinin önemi hakkında da şunları söylemektedir:

"*...Maamafih umum tarafından postahanelerimize karşı (Meşrutiyetten sonra)gösterilen şu emniyet ve itimat bunların intizam ve mükemmeliyetini temine kâfi değildir. Çünkü postahanelerimiz el'an gerek teşkilât, gerek malumat nokta-i nazarından böyle bir mükemmeliyetten baiddir. Vakıa, birkaç sene evvel posta havalenamesi, posta paketi gibi bazı malumat tesis ve küşad edilmiş ise de taammüm edilememiştir. Malumat cihetiyle Posta Nezaretince de vücudu tasdik edilecek olan nevakıstan sarf-ı nazar bir takım halât vardır ki, bundan sonra bunların bertaraf olması memul ve tabiidir. Mesela bazı vilayat-ı baide ve ez cümle Trablusgarp Vilayeti ile Posta teatisi için bu gün ecnebi vapur kumpanyasına müracaata mecburiyet-i kat'iye vardır.*

Memalik-i Osmaniye'nin kıtaat-ı muhtelifesini bahren yekdiğerine raptedecek Milli Seyr-ü Sefain kumpanyaları teşkil edilmedikçe bu halin önünü almak mümkün değildir. Teşekkül edecek Milli Seyr-ü Sefain şirketlerine Hükûmet iktiza eden teshilatı ve hatta nakden muaveneti göstermelidir. Fransa Hükûmeti her üç günde bir kere Marsilya'dan Asya ve Afrika kıtalarında bulunan müstemlekatına muntazam posta çıkarmak için "Mesajeri" kumpanyasına pek mühim meblağ tediye etmektedir. .."[732]

İttihat ve Terakki Cemiyetinin yayın organı Şuray-ı Ümmet ise, Avusturya boykotu sırasında yabancı postaların kaldırılması gündeme geldiğinde düşüncesini şöyle ortaya koyuyordu:

---

[725] **Şuray-ı Ümmet**, 10 Kânunuevvel 1908
[726] **İttihat ve Terakki**, 14 Kânunuevvel 1908
[727] **İttihat ve Terakki**, 17 Kânunuevvel 1908
[728] Avusturya boykotu konusunda bkz. Mehmet Emin Elmacı, **Bosna Hersek'in Avusturya Tarafından İlhakı ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1996
[729] Salih Zeki, "*Ecnebi Postahaneleri*", **Tanin**, 18 Eylül 1324, 25 Eylül 1324, 6 Teşrinievvel 1324, 10 Teşrinievvel 1324
[730] İbnü'z-Ziya Ahmed Reşid, "Memleketimizde Ecnebi Postahaneleri", **İstişare**, Sayı: 16-17 (İstanbul 1324), s.721-728; 769-774
[731] Salih Zeki, **a.g.m**, Tanin 18 Eylül 1324
[732] Salih Zeki, *"Ecnebi Postahaneleri (İlân-ı Meşrutiyetten Sonra)"*, **Tanin**, 6 Teşrinievvel 1324

"Ahiren gelen haberlere göre, Avusturya emvaline ve vapurlarına tatbik edilen boykotajdan dolayı Yafa'da Avusturya Loyd vapurundan emtia çıkarılamadığı gibi oradaki Avusturya Postasına da taarruz edildiği haber veriliyor.

Haddizâtında Avusturya emtiasını almamak, Avusturya vapurlarına binmemek, Avusturya Postahaneleriyle iş yapmamak makul ve muvafık-ı şemiye-i himmet ise de işi tecavüz derecesine götürmek şüphe yok ki, şayan-ı takbih ve failleri hakkında calib-i mesuliyettir. Biz henüz Yafa'daki vakanın tafsilatını alamadıksa da eğer cürümkârane ve hukuki bir tecavüz vuku bulduysa mütecavizler tabi ceza göreceklerdir.

....Ecnebi Postalarının doğrudan doğruya posta varidatı ihlâlinden gayrı bir zararı daha oluyordu. Bunlar vasıtasıyla gelen koli postallar derununda bir çok zîkıymet eşya, helyan, mücevherat gümrüklere uğratılmaksızın ithal edilebiliyordu. Devlet bunlar için de mükerreren teşebbüsatta bulundu. Vakıa bunların Osmanlı gümrüklerince muameleye tabi tutulmasına karar verildi ise de kıymetsiz ve ehemmiyetsizleri gümrük memurlarına gösteriliyor, bir kısmı bilâ muayene emrar ediliyordu. Hükûmet-i sabıkaca bunda zayiat-ı rüsumiyeden başka memlekete dinamit, revolver, bomba gibi icra ve mevad-ı muzırranın ithali gibi bir tehlike daha görülüyordu.

Maamafih hükûmet-i sabıka ne kadar uğraştıysa bu postalar o kadar yerleşti; o kadar tevsii-i muamelât etti. Çünkü Osmanlı Postalarının adem-i intizamına, postahanelerimizce bütün mektuplar açılarak herkesin esrarı keşfedilmesine, adem-i emniyete mukabil Ecnebi Postalarında emniyet, intizam vardı. Pek çok kimseler, tacirler memalik-i hariciye ile muhaberelerini bunar vasıtasıyla icra ediyorlardı. Bunun içindir ki, ecnebi postaları kuvvetle teessüs etti. Ve devletin posta varidatınca külli zararlar intac etti.

Memleketimizde bugün ecnebi postaları bir teamül, bir nev'i teamülî kapitülasyondur. İdare-i sabıkamızın sıynetidir ki, bunları bu kadar kuvvetle teessüs ettirmiştir. Zaten bütün kapitülasyonlarımız bizim sui idaremizi nevama cebretmek üzere Avrupalıların istinat ettikleri esaslar değil midir? Kapitülasyonları memleketimizden kaldırmak için de aynı çareyi düşünmelidir. Yani biz idaremizi, postanelerimizi o derecede tanzim etmeliyiz, o kadar mükemmelleştirmeliyiz ki, memleketimizdeki ecnebiler kapitülasyonlardan, postanelerinden gına hasıl etsinler. Tabir-i âhirle biz bu postanelere müracaat külfetinden vareste kalalım.

...Hülasa, Ecnebi Postalarından bizi kurtaracak iki vasıta vardır. Biri, sürat-i mümküne ile postalarımızı mükemmelen tanzim, birisi de ahalimizin, tüccarımızın Osmanlı postalarıyla muamele etmeyi tercih etmeleri."[733]

Fraşerli Mehdi, Kapitülasyon uygulamalarını konu alan kitabında, yabancı postalar konusuna da değinmektedir. Yazara göre, hiçbir hukuksal dayanağı olmayan yabancı postaların varlığını tartışmak bile anlamsızdır ama;

"...Memleketimizin ticaretgah yerlerinde düvel-i muhtelifeye mensup bir çok postalar vücuda gelmiştir ki, mazarrat-ı adidesi küll-i yevm görülmektedir. Ecnebi Postalarının aldıkları varidat dahi ehemmiyetli bir yekun teşkil eder. Fransa'nın İzmir'deki Postahanesi maasarıfattan mada bir sene zarfında on altı bin lira kazanmıştır. Bosna Hersek Vilayetinin Avusturya'ya ilhakında akd olunan mukavelename sair düvel-i muazzamanın Posta şubesi bulunmayan yerlerdeki Avusturya Postalarının lağvı karargir olmuştur."[734]

Fraşerli Mehdi'nin dediği gibi, Avusturya ile imzalanan 1909 protokolünde Postalar konusu da yer almıştır[735]. Avusturya bu protokollerde Osmanlı topraklarında bulunan tüm posta

---

[733] **Şuray-ı Ümmet**, 17 Teşrinievvel 1908
[734] Fraşerli Mehdi, **İmtiyazat-ı Ecnebiyenin Tatbikat-ı Hazırası**, Samsun, 1325, s.216-218
[735] Reşat Ekrem Koçu, **Osmanlı Muahedeleri Kapitülasyonlar**, İstanbul, 1934, s. 242

bürolarını kapatmayı taahhüt etmektedir; ama bir şartla, diğer devletler de kendi postaları için aynı karar varırsa. Yani kısaca, "diğerleri ne zaman kapatırsa"[736].

1909 yılında o dönem Maliye Nezaretine bağlanan Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesinin başına getirilen Mösyö Sterpin'den yabancı postalarını kaldırılması konusunda yardım istenmiştir[737]. Aynı yıl içinde Osmanlı Hükûmeti'nin, ülkesinde postaları bulunan yabancı devletlere başvurduğu ve bu kuruluşları satmak isteyip istemediklerini sorduğuna dair bazı söylentiler yabancı gazetelerde yer almıştır[738].

Daha sonraki yıllarda Girit sorunu ile birlikte yabancı postalarının kapatılması konusunda ikinci bir tepki ortamı doğmuştur.

a)Girit Sorunu ve Postalar:

Posta pulunun egemenlik göstergesi olması, pulların üzerinde de bir ülkenin adının yer alması ve o ülkeyi yöneten hükümdarın ya da liderin resminin bulunması ile belirginleşir. İngilizler kendi icatları olan pulu kısa sürede sömürgelerinde de kullanmaya başladılar. 1878'den sonra, kağıt üzerinde Osmanlı toprağı olarak görünen Kıbrıs'ta da Osmanlı değil, İngiliz İmparatorluğunun pulları mektuplarda yer aldı. Gerçi bunlarda Cyprus adı yer alıyordu; ama, üzerilerinde Osmanlı devletini anımsatan tek şey Osmanlı para birimleri Piastre (kuruş) ve Para idi. İşte aynı şekilde, 1909'da henüz resmen Osmanlı toprağı olan Girit Muhtar İdaresinin, Prens Georges'in resimlerini taşıyan pullar bastırıp bunların yapıştırıldığı mektupları bir resmi ilan verirmişçesine Anadolu ve Rumeli Postalarına vermesi pulun bir bağımsızlık simgesi olarak kabul edildiğinin, ilginç bir örneğini oluşturur[739].

Girit'e verilen muhtariyetten sonra ilân edilen Kanun-u Esasi'nin getirdiği haberleşme özgürlüğü burada coşkuyla karşılanmış, her türlü evrakın incelenmeksizin sahiplerine ulaştırılacağı, zarfların açılmayacağı, telgrafların izinsiz okunmayacağı bir döneme girildiği beyan edilmişti[740]. Bununla birlikte, bu özgürlük ortamı Giritli Rumlar tarafından fazlaca suistimal edilmeğe başlanmıştı. Değişik Telgraf Merkezlerinde Türkçe Telgraf kabul edilmemesi[741], ve telgraf merkezlerindeki Türkçe muhabere memurlarının görevden alınması anayasada yer alan bu maddenin sadece Avrupa devletlerine karşı göstermelik bir ifade olduğunu ortaya koyuyordu[742].

Girit Posta pulları sorunu Kıbrıs postalarının İngiltere tarafından yönetilmesinden daha farklı bir konuma sahiptir. Çünkü Kıbrıs, Osmanlı ve İngiliz Hükümetlerince belirlenmiş koşullar altında İngiliz yönetimine geçmiştir. Ancak Girit'in yönetimi konusunda bir başka devletin zorlamalarla hükümranlık iddiasında bulunması ve bunu bir olup bittiye getirmesi söz konusudur.

Girit'te Yunanistan damga, arma ve Yunan Kralı resimlerinin pullar üzerinde yer alması karşısında Bâbıâli öncelikle bunun bir egemenlik ihlali olduğunu ifade ederek, Avrupa'nın dikkatini çekmeye çalışmış, imzalanan uluslararası antlaşmalar ve Bern Posta konvansiyonunun ilgili maddeleri hükmünce gerekli işlemlerin yapılması için Bern Posta Kalemine başvurmuştu[743]. Ancak, 1902 yılında Girit Muhtar İdaresinin, Uluslararası Posta Birliğine üye olarak alınmış olması gerekçe gösterilerek, yapılan başvuru reddedilmiştir[744].

---

[736] Reşat Ekrem(Koçu), **a.g.e**, aynı yerde
[737] **İkdam**, 11 Eylül 1909, **Tasvir-i Efkâr**, aynı tarih
[738] **İkdam**, 16 Eylül 1909
[739] A. Nükhet Adıyeke,, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı, (Doktora Tezi), İzmir, 1994 s.255-256*
[740] **HR.HMŞ.İŞO**, 50/13, Adıyeke, **A.g.t**, aynı yerde
[741] 1898'de Girit'te Rumca telgraf çekilmesine izin verilmişti. İrade, **Tel-Pos, 783/11**
[742] **A.g.t**, aynı yerde
[743] **Zaman**, 23 Ağustos 1909, Sabah, 12 Ağustos 1325, 25 Ağustos 1909
[744] **HR.HMŞ.İŞO**, 50/13-1

Osmanlı Hükûmeti, ilk andan itibaren, üzerilerinde Hellas yazılı bu pulları taşıyan mektup ve gönderilerin kendi postahanelerine ulaşması durumunda bunlara "takse" işlemi yapmaya başlamıştır[745]. Bu uygulamaya göre, Girit pullu gönderiler "pulsuz" işlemi görüyordu[746].

Osmanlı Postalarının bu davranışı, Osmanlı posta çantalarını taşıyan Yunan gemi Kumpanyalarını da çileden çıkarmıştı. Örneğin, Destoni Kumpanyasına ait İyaki vapuru, İstanbul'dan Çanakkale'ye getireceği posta çantaların vermemişti. Çantaları kayıkla almaya gelen Çanakkale Posta Müdürlüğü görevlisi ısrar edince de bu kez İyaki Vapuru personeli çantaları görevlinin başına fırlatmıştı. Üstelik bu vapurun personeli daha önce de bu gibi davranışlar sergilemişti. Anlaşmalara göre her ne olursa olsun posta çantalarını taşımak ve yerine ulaştırmakla yükümlü olan Destoni Kumpanyası böylece devletlerarası hukuka aykırı davranmış oluyordu[747].

Osmanlı Hükümeti, St. Petersburg anlaşmasıyla kurulan Telgraf birliğine Avusturya'nın teklifiyle Girit'in de katılmasını protesto etti. Gerekçe olarak Ada'nın yönetiminin Osmanlı Devletince kabul edilmediğini gösterdi. Bâbıâli'nin protestosuna rağmen Girit, 1902 Temmuz ayından itibaren Uluslar arası Posta Birliği'ne katılmıştı ve kendisinde bu yüzden pul çıkarma yetkisi görüyordu[748]. Ancak, Osmanlı görüşüne göre durum farklıydı:

"Girit Hükümeti-i muvakkatesi tarafından ihdas ve müraselata ilsak kılınan posta pulları zaten öteden beri Hükümet-i Osmaniyece tanınmamakta olduğundan bu pullarla postahanemize gelen mürselata pulsuz nazarı ile bakılarak haklarında posta nizamname-i dahilisi ahkâmına tevfikan muamele olunmakta idi. Bu kere Girit'ten Dersaadet postahanesine varid olan mekatibinin üzerlerindeki pulların bazılarında Kral Jorj'un resmi ve bazılarında dahi yalnız Rumca Hellas kelimesinin ilaveten matbu bulunduğu görülmüştür. Gerçi bu resim ve yazılar tesviden imha edilerek haklarında kemakân muamele icra edilmiş ise de Ecnebi Postahanelerine gelenler hal-i asılları ile tevzi olunmakta ancak postahaneleri bulunmayan mahallere ait olanlar ile mahall-i tevziyatı baid bulunanları bizim postahanelere tevdi olunmakta ve Girit'ten doğrudan doğruya Memalik-i ecnebiyeye sevk ve irsal olunan müraselat üzerlerindeki aynı pullar hakkında oralarca ne muamele icra edilegeldiği de postahanelerce meçhul bulunmaktadır. Girit Eyaletince beyneddüvel musaddak olan mevki-i siyasi ile kabil-i tevfik olamayacak surette ihdas edilmiş olan iş bu pulların posta ittihadına dahil olan memleketlerde dahi postahanelerce yapıldığı vechiyle itibardan ıskatıyla mürselat-ı mezkurenin takse muamelesine tabi tutulması hususunun ait olduğu idarelere tamimen tebliği için Bern Posta İttihat Kalemine işar-ı keyfiyet olunmak ve eyalet-i mezkurece statükonun ihlâlini müspet olarak ika edilen ahvale bir zamime olan hareket-i vakıa hakkında ayrıca teşebbüsat-ı mukteziyede bulunmak üzere Bâbıâli'ye işarı Posta ve Telgraf Müdüriyetinden Maliye'ye bildirilmiştir."[749]

Osmanlı Devleti Girit'te Yunan pullarının kullanılmasına tepki göstermiştir ama; acaba, Osmanlı sınırları içinde durum bundan farklı mıdır? Bu soruyu yanıtlamak için öncelikle, Osmanlı topraklarında etkinlik gösteren yabancı posta örgütlerinin yapısına kısaca değinmek gerekiyor. İlk olarak bu posta örgütleri, kendi pullarını kullanmaktadırlar. Yani, Osmanlı topraklarında kendi egemenlik simgelerini göstermektedirler. Bu egemenlik simgelerini de "Levant" ibaresiyle belirginleştirerek, sömürgelerde uyguladıkları sistemi yaşama geçirmektedirler. İngiliz ya da Fransız sömürge pullarında Fransa ve İngiltere'nin belirgin ibarelerinin yanında o toprakların adı yer alır. Büyük Britanya Postaları, Kral-Kraliçe resmi Yeni Gine 1 pence gibi. Osmanlı topraklarında kullanılanlar da bunlardan farklı değildir. Postage, Kral -Kraliçe resmi, Constantinople, Smyrna, Beirut gibi şehir adlar ve bazı Fransız pullarında Levant ibaresi. Bu konu

---

[745] **HR.HMŞ.İŞO**, 50/13-2
[746] **Zaman**, 23 Ağustos 1909
[747] **Tasvir-i Efkâr**, 21 Ağustos 1909
[748] **HR.HMŞ.İŞO**, 50/13-3
[749] **Yeni Tasvir-i Efkâr**, 18 Ağustos 1909

başlı başına bir sorun oluşturmuştur. Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti, pek çok kez bu sorunu gündeme getirmiş ve yabancı postaların Osmanlı pullarını kullanması gerektiğini ileri sürmüştür[750]; ancak bu girişimlerin tümü başarısızlıkla sonuçlanmış, hiçbir yabancı postahanede Osmanlı pulları kullanılmamıştır.

b) Duyun-u Umumiye ve Osmanlı Postaları:

Osmanlı Devleti yabancı postalarla giriştiği savaşımda gelirlerini başkalarıyla paylaşmamak için türlü tedbirler denerken, Osmanlı Ülkesinde faaliyet gösteren ve Maliyenin üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanan Duyun-u Umumiye İdaresi de haberleşmesinde daima yabancı postaları tercih ediyordu. Bu duruma II. Meşrutiyetin ilânından sonra Hükûmet tarafından müdahale edilmiş ve yıllık 9000 kuruş kadar Posta ücreti ödeyen Duyun-u Umumiye İdaresine, posta işlemleri için Osmanlı postalarını kullanması yolunda bir teklif götürülmüştür. Ancak, Duyun-u Umumiye, Osmanlı Postalarının ücretlerinin yüksek, hizmetlerinin yavaş ve düzensiz olduğunu ileri sürerek buna pek istekli olmadığını göstermiştir. Bunun üzerine Duyun-u Umumiye İdaresine, posta ve telgraf ücretlerinden elde edilen gelirlerin de Hazine'de toplandığı hatırlatılarak, yabancı postalarının kullanılmasının buna zarar verdiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine Duyun-u Umumiye, 1908 Aralık ayından itibaren Osmanlı postalarını kullanmaya başlamıştır[751].

c) Trablusgarp Savaşı'nda Postalar:

1880'lerde İtalyanların Trablusgarp'a yönelmesi daha bu tarihlerden Osmanlı Devleti'ni bölgede haberleşme ile ilgili önlemler almaya yöneltmiştir. Yabancı postalarının kaldırılması çabası içinde İtalyanlara karşı da tepkiler verilmiştir. 1911 yılında İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'ye asker çıkarması üzerine önce İtalyan Postalarına mektup vermemek çağrısı yapılmış[752], daha sonra tepki tüm yabancı postalarının kaldırılması yönünde genişlemiştir[753]. Bu boykot da bir işe yaramamış ve İtalya ile imzalanan Uşi Antlaşmasında da Avusturya ile 1909 yılında akdedilen protokolde bulunan maddeye benzer bir hüküm yer almıştır. İtalya da Osmanlı topraklarındaki Postahanelerini tek bir şartla kapatacaktır: diğerleri de kapatırsa[754].

d) I. Dünya Savaşı Arifesinde Yabancı Postalar:

Osmanlı Ülkesinde, postaları bulunan yabancı devletlerle yapılan savaşım daha sonraki yıllarda da hızını kesmeden sürdürülmüştür. Bu arada Osmanlı devleti imzaladığı her türlü antlaşmada yabancı postaların yararına bir uygulama olmasından özellikle kaçınmıştır. Bunun en iyi örneklerinden biri 1903 yılında imzalanan Bağdat Demiryolu imtiyaz sözleşmesinde görülmektedir. Bu sözleşmeyle Alman sermayesine çok büyük imkanlar tanınırken, yabancı postalara ait hiçbir eşyanın taşınmayacağı konusunda güvence verilmesi istenmiştir[755].

---

[750] **HR.HMŞ.İŞO**, 50/11

[751] **Tanin**, 11 Kânunuevvel 1908

[752] İtalyanlara uygulanan bu boykot yine bildik yöntemlerle delinmeye çalışılmıştır, Örneğin İzmir'de, Messageri Vapuruyla gelen bir posta çuvalının aslında İtalyan Postası için getirildiği anlaşılmış ve yapılan inceleme sonucunda "*İtalya Postahanesi namına gelen iki çuval posta vapur zabitlerinden birisinin kumandası altında dışarıya çıkarılırken polis müdürü Cemal Bey'in emriyle zabt ve müsadere edilmiştir.*

Postanın üzerindeki tahtalarda "Posta İtalyana" ibaresi mevcut olduğu halde bu ibare tahrif ve tağyir edilerek Avusturya Postanesi ibaresi yazılmıştır.

Geçen gün İtalya Postanesine mensup iki müvezzi İtalya pullarını havi mektuplar dağıtırken derdest edilerek mektuplar postaneye ve merkumlar da adliyeye teslim edilmiştir". **Tanin**, 16 Teşrinievvel 1911

[753] **Tanin**, 13 Teşrinievvel 1911

[754] İsrafil Kurtcephe, **Türk- İtalyan İlişkileri**, TTK, Ankara, 1995, s.13, 219
İtalyanların, Trablusgarp'da 1876'dan itibaren dış hatlarda oluşan bir denizyolu acentası kurdukları bilinmektedir. Özcan Mert, "*Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarp'daki Faaliyetleri*" **Belleten**, c.LI, Sayı:290, s.842.,Celal Tevfik Karasapan, **Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan**, Ankara, 1960, s.163

[755] M. Bülent Varlık, "*Bir Yarı-Sömürge Olma Simgesi: Yabancı Posta Örgütleri*" **TCTA**, C. 6, s. 1656

Bâbıâli, 1913 Yılında İngiltere hükümetine iki muhtıra vererek yabancı postalarının kaldırılması, hiç olmazsa bu yapılıncaya kadar bir devlete ait resmi gelirlerin başka bir devlet tarafından alınması gibi çok açık bir haksızlığı önlemek için yabancı postahanelerinde Osmanlı Pullarının kullanılmasını istemişti[756]. Bu öneriyle, yabancıların postahanelerini kapatmamak için öne sürdükleri çeşitli bahanelerin de önüne geçilmiş olacaktı. 28 Mayıs 1913 tarihli ikinci muhtırada da bu görüş tekrarlanınca İngiliz Hükûmeti şu yanıtı vermiştir:

"İngiltere Hükûmeti esas bakımından Türkiye'deki İngiliz postahanelerinin kalkmasını kabul eder; şu şartla ki, bütün öbür yabancı postahaneleri aynı zamanda kalksın ve Osmanlı postahaneleri İngiliz ticaretine istenilen güven ve intizamı sağlasın. İngiliz Hükûmeti Osmanlı posta işlerinin düzenlenmesi için Bâbıâli ile görüşmelerde bulunmaya hazırdır.

...Ancak, bu yapılıncaya kadar yine öbür devletlerin de razı olmaları şartı ile İngiltere Hükümeti, Osmanlı ülkesindeki İngiliz Postahanelerinde Osmanlı pullarının kullanılmasını kabul eder."[757]

Yine aynı konuda İstanbul'daki İngiliz Elçiliği tarafından Londra'ya gönderilen bir telgraf İngilizlerin Osmanlı topraklarında postahane bulundurma amaçlarını da gözler önüne sermektedir. Bu telgrafta *"...Hindistan Hükümetine tabi olan Bağdat ve Basra'daki İngiliz Postahaneleri merkezi(İngiltere'deki) hükümete tâbi olan Türkiye'deki öbür İngiliz Postahanelerinden farklı bir durumdadırlar. Türkiye'nin dağılması ve orada yabancı nüfuz bölgelerinin kurulması ihtimali dolayısı ile menfaatlerimizin en geniş ve isteklerimizin en büyük oldukları Irak'taki kurumlarımızı elde tutmak hatta artırmak istenecek bir yön olmalıdır...Orada(Irak'ta) buharlı gemi, posta, telgraf ve hemen her medenileştirici şey İngilizlerce husule getirilmiştir"*[758] denilmektedir.

Osmanlı Devletinin, orta doğuda İngilizlere bazı tavizler vermesi karşılığında 29 Temmuz 1913 tarihinde Gümrük Resminin %15'e çıkarılması , yabancı postalar ve kapitülasyonlarla ilgili bir beyanname Sir Edrward Grey tarafından imzalanmıştır[759]. Bu beyannamenin 4 üncü maddesinde yer alan hükme göre " *İngiltere Hükûmeti, Memalik-i Osmaniyeden postahanelerinin ilgasına işbu tedbir bilcümle Ecnebi Postahanelerine şamil olmak ve Osmanlı Posta İdaresinin muhaberatın emniyet ve süratle isali hususunda matlup olan teminatı câmi olduğuna yakın hasıl edilmek şartıyla esasen muteriz olmadığını beyan eyler. Postahanelerin ilgasıkeyfiyetinin hayyiz-i usule isal olunabilmesine intizaren İngiltere Hükûmeti, Memalik-i Osmaniye'de kâin İngiliz Postahanelerinde Osmanlı Posta Pullarının istimaline dermeyan etmez. Maamafih bu tedbir bir resm-i munzam vaz'ını ve cihet-i fenniyeye ait bazı umur ve hususatın tanzimini icap edecektir. İngiltere Hükûmeti, Memalik-i Osmaniye'de Postahaneleri bulunan hükümat-ı saire işbu usulün tebdil ve tahvilini tetkike muvafakat eyledikleri taktirde bu babda müzakerata girişmeye amadedir."*[760]

Aynı şekilde Maliye Nazırı Cavit Bey ile Fransız Dışişleri Bakanı Doumergue arasında parafe edilmiş, ancak yayınlanmamış ve kesin sayılmamış 11 Eylül 1913 tarihli antlaşmanın 8. Maddesinde de Fransızların Osmanlı topraklarında bulunan Fransız postahanelerinde Osmanlı pulları kullanılmasına ilişkin madde de İngiltere ile imzalanan antlaşmaya benzer hükümler taşımaktadır[761].

---

[756] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi** , C.II, Kısım:III, TTK. Yay. Ankara, 1983, s. 336 vd.
[757] Bayur, **a.g.e**, s.337
[758] Bayur, **a.g.e**, s. 338
[759] Bayur, **a.g.e.**, s. 357
[760] **Gümrük Resminin Yüzde On Beşe İblağı Ecnebi Postaları ve Kapitülasyon**, Bâbıâli Hariciye Nezareti, İstanbul, 1334, s. 4
[761] Bayur, **a.g.e**, s. 424

Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına girişinden az önce 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere "*İmtiyazat-ı Ecnebiyenin Lağvı Kanunu*" ile yabancı posta büroları kapatılmıştır[762].

Mondros Mütarekesinden sonra İtilaf Devletleri, kapitülasyonları tekrar üstelik daha da genişleterek yürürlüğe koymuş ve doğal olarak postaları da yeniden faaliyet göstermeye başlamıştır. Bunlardan başka daha önce de belirtildiği gibi savaştan önce Türkiye'de hiç şubesi olmayan Polonya bile bir Postahane açmıştır. Mütareke ve işgal döneminde çalışan yabancı postahaneler hem askeri hem de sivil haberleşme için kullanılmışlardır. Yunanistan da işgal ettiği yörelerde postahane kurmayı ihmal etmemiştir. Yabancı Posta örgütlerinin yeniden kurulması ve bunların yasal bir zeminde rahatça çalışabilmeleri için İstanbul Hükümetinin imzaladığı ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tanınmayan bu yüzden de ölü doğan Sevr Antlaşmasına bir madde eklenmişti: 262. Madde. Buna göre, "1 Ağustos 1914 tarihinden önce Osmanlı devletinin eski memleketlerinde posta idareleri bulunan itilaf devletleri posta idarelerini yeniden açma hakkını haiz olacaklardır."[763]

Bağımsız bir ülkede varlığı kabul edilemeyecek olan, ülke vatandaşlarının onurunu zedeleyen yabancı postalar sorunun kökten halledilmesi ancak Lozan Antlaşması ile mümkün olabilmiştir. Antlaşmanın 113. Maddesiyle "Bağıtlı yüksek taraflar, her biri kendisiyle ilgili olması bakımından Türkiye'deki yabancı postahanelerin kaldırılmasını kabul ettiklerini bildirirler"[764] hükmü kabul edilmiş ve böylece Osmanlı Devletinin yıllarca uğraştığı yabancı postaları sorunu kökünden çözülmüş ve tarihe karışmıştır[765].

---

[762] **Takvim-i Vekayi**, 4 Eylül 1330; Mehmet Emin Elmacı tarafından Kapitülasyonların Kaldırılması ve bu olaya yönelik tepkileri konu olan bir doktora tezi hazırlanmaktadır.
[763] M. Bülent Varlık, **a.g.m**, s. 1656
[764] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmalar**, Ankara, 1965, s.87
[765] M. Bülent Varlık, **a.g.m**, s. 1656

BÖLÜM: V

II. MEŞRUTİYET YILLARINDA POSTA VE TELGRAF NEZARETİ

A- II MEŞRUTİYET DÖNEMİ BAŞLARINDA POSTA VE TELGRAF NEZARETİNİN İDARİ KONUMU:

Posta ve Telgraf Nezaretinin yeniden yapılanması konusunda Meşrutiyetin ilk yılı içinde yapılan çalışmalar sonucunda bir kanun layihası hazırlanmış ve Meclis-i Mebusanda yapılan görüşmeler sonunda Posta ve Telgraf Nezaretinin kendi başına bir Nezaret mi yoksa Dahiliye ya da Maliye Nezaretine mi bağlı olacağı konusunda bir türlü görüş birliğine varılamamıştır. Sonunda Dahiliye Nezaretine bağlanması konusunda hazırlanan layihanın Maliye Encümenine gönderilerek orada incelenmesine karar verilmiştir.[766] Bu layihanın niçin Maliye Encümenine gönderildiği konusunda ise, Meclis-i Mebusan zabıtlarından çıkarılan yanıt şudur: Posta ve Telgraf bir menbaa-i varidat yani gelir getiren bir kurum olduğu için, tıpkı Rüsumat, Orman ve Maadin İdareleri gibi Maliye'nin ilgilenebileceği bir takım mali işleri de içerdiğinden bu konuda görüş alınmak üzere Maliye Encümenine gönderilmiştir[767].

Bu layiha, Meşrutiyet döneminde yeniden yapılandırılmak istenen ve artık eski alışkanlıklarla sadece bir hafiye yuvası görünümünden kurtarılmasına çalışılan yeni Posta ve Telgraf Nezaretinin temellerini belirlemektedir. Ancak, örgütlenme konusunda kafaların karışık olduğu görülmektedir. Posta ve Telgraf Nezaretinin, bir genel müdürlük haline getirilerek Dahiliye Nezaretine bağlanması mı doğru olur yoksa, müstakil bir Nezaret haline getirilmesi mi daha uygundur? Bunlar belirginleşmemiştir. Ayrıca, bir de memurların durumu yeniden gözden geçirilecektir. Yapılması düşünülen tensikatın alt yapısı da oluşturulacak, yeni kadrolar açılacak ve eski memurlardan bir çoğu hakkında karar verilecektir. Bu yüzden kanun layihası görüşülürken Meclis-i Mebusan çetin tartışmalara sahne olmuştur[768].

Kanun layihası hakkında söz alan Posta ve Telgraf Encümeni Reisi ve Canik Mebusu Nail Bey: "*Posta ve telgraf umurunun memleketimizde pek noksan bir surette cereyan ettiği cümlemizin mâlûmudur. Bu da bittabî iki şeyden neşet ediyor. Birisi, vesait-i nakliyenin henüz iyi tekemmül etmemiş olması, diğeri asıl Posta ve Telgraf nezaretinin vazifesini lâyığı ile ifa etmemesidir. Birinci cihet Posta Nezaretine ait bir keyfiyet değil; bu, birtakım ehemmiyetli mesarife müstenittir ve zamana mütevvakkıftır. İkinci cihet posta nezaretine aittir. Posta ve Telgraf Nezareti, bu ciheti nâzar-ı dikkate almış ve cümlemiz de bir dereceye kadar bilfiil gördük ki inkılâb-ı ahirimizin iptidasından beri Posta Nezareti, oldukça faaliyet göstermiştir. Temmuz iptidasından beri posta muamelatı pek çok tekessür etmiş olduğu halde, posta ve telgraf umuru eskisinden daha fena bir raddede görülmedi. Demek ki noksan yapılmamış ve oldukça gayret gösterilmiştir. Şu,tertip edilip Bâbıali'ye verilen bugün derdest-i müzakere olan layihada yine Posta ve Telgraf Nezaretinin vazifesinde ihmal etmediğini gösteriyor. Bu layiha tasdik edilir ve nezaret-i aidesi de tatbikinde ehline tevdi etmek hususunda ciddiyetle davranırsa posta ve telgraf umurunun bir tarik-i terakkiye girmiş olduğunu ümit edebiliriz....* "[769] sözleriyle layihanın içeriğini özetlemektedir.

Yeni düzenlemeler arasında İstanbul için bir Başmüdüriyet oluşturmak düşüncesi de vardı. *İstanbul Vilayeti Başmüdüriyeti* adıyla bir Posta Başmüdürlüğü kurularak İstanbul'da bulunan diğer Müdürlükler ve merkezler tamamen Başmüdürlüğe bağlanacaktı. İstanbul'da paket

---

[766] **İrade, Tel-Pos,** 2456/1
[767] **MMZC**, Devre.1, İç. Senesi, 1, İnikat:38, Celse:3 (23 Şubat 1324)
[768] **MMZC**, Devre.1, İç. Senesi, 1, İnikat:38, Celse:3 (23 Şubat 1324)
[769] **MMZC**, Devre:1, İç. Senesi.1, İnikat:38 (23 şubat 1324)

işlemleri son derece arttığından bu başmüdürlüğe bağlı olarak bir de Paket Müdüriyeti kurulacaktı[770].

Diğer vilayetlere gelince, bunların bazılarında Telgraf Bölümü son derece yoğun yükün altına girdiği için, buralarda Posta Müdürlüklerinin yanında ayrıca birer Telgraf Müdürlüğü bulundurulması istenmektedir[771].

Merkez Müdürleri 4, Muavinlikler 2, Memurlar 4, Seyyar ve Nakliye Memurları 3 sınıf olarak düzenleniyordu. Yine burada da bir Memur Mülazımı sınıfı açılıyordu.[772]

Posta ve Telgraf Nezareti'nin ikinci talebi de maaşlarının düzenlenmesidir. Buna göre, Nezaretteki görevlilerin maaşları ikiye ayrılıyordu. Biri sabit, diğeri artan şekilde belirlenmişti. Sabit olarak öngörülen maaşlar, Nezaret Maaşı, Müşavirlikler maaşı, Mektep Müdür ve Muallimlerinin maaşları, bir de Odabaşı ve Kapıcı bunlar sabit kalacaktı. Diğer tüm Müdür-i Umumiler, Müdürler, Muavinler, Memurlar, Ketebe, Müfettişler, Seyyarlar, Tatarlar, Nakliye Memurları ve Çavuşların maaşları üç derece üzerinden belirlenecekti. Yani bir limiti vardır. Asgari ve azami maaşlar belirlenmişti. Asgari limitten başlayacaklar, iyi hizmet etmek şartıyla 3 yıl süreyle bir miktar zam verilecek, bir üç yıl daha geçince bir zam daha alacaklar, böylece maaşları azami sınıra ulaşmış olacaktı. Ondan sonra maaş artışı memuriyetin artışıyla orantılı olarak belirlenecekti. Fakat aynı memuriyette kalsa bile iyi hizmeti görülen memura üç yıl sonra sınırlı bir maaş artışı olanağı vardır. Bu şekilde memurların çalışmalarında başarı özendirilmektedir. Maaş düzenlemesi konusundaki işlemler de bundan ibarettir. Sonuç olarak Posta ve Telgraf Nezareti'nin hazırladığı layihada memurların maaş ve özlük haklarıyla ilgili düzenlemeler uzun uzadıya anlatılmaktadır; ancak Meclis-i Mebusan Posta ve Telgraf Encümeni bunları incelememiştir. Bu konunun Meclis gündemine gelmesi için bir teklif getirilmemiştir. Burada ortaya çıkan Mali portenin karşılanabilmesi için bütçede yer alması gerekmektedir. Posta ve Telgraf Nezareti layihasının diğer bir yönü de bir takım memurların eklenmesinden oluşmaktadır. Merkezde yani Nezarette o ana değin 452 büyük küçük memur görevliydi. Layihada bu memurlara ek olarak 15 memur daha istenmektedir. 15 memurun 4'ü Müfettiş-i Umumi, 3'ü Mektep Müdürü, Katip, Hademe, 2 Tabip, 2 Mimar. Böylece Merkezdeki memurların adedi 467'ye ulaşıyordu. Tüm vilayetlerde şimdiye kadar 879 büyük, küçük memur bulunuyorken, bunlara 839 kişi daha ilave etmek ihtiyacı doğmuştur. Böylece Vilayetlerdeki memurların toplam adedi 1718 kişiye ulaşmıştır. Vilayetlerdeki kadrolara eklenmek istenen memurlardan bir tanesi İstanbul Başmüdüriyeti, 5 tanesi vilayet mahiyetinde bulunan Müfettişlik için kullanılacaktı. Diğer kadrolara yerleştirilecek memurların dağılımı ise şöyledir: 43 tanesi Müdür Muavini, 409 tanesi Posta Memuru, 10 tanesi Seyyar Memur, 13'ü Makineci ve Pilci, 74'ü Telgraf Çavuşu, 225 tanesi Müvezzi, 59'u Hamal , Odacı ve Kapıcı[773].

Nail Bey, aynı oturumda Posta ve Telgraf Encümenin ortak düşüncesini şöyle açıklamaktadır. "...*Cümlenin malumudur ki, Posta ve Telgraf Nezaretini devletler menbaı varidat olarak telakki etmezler. Postaların ve telgrafların memleketlerinde pek büyük menafi-i maddiye ve maneviyesi vardır. Mâhaza bu menafi-i maddiye ve maneviyeyi temin için yapılmıştır. Bu cihetle postaların ıslahı yolunda hiçbir fedakarlıktan geri durmazlar. Hatta memalik-i mütemeddinede bu babda pek çok fedakarlıklar ihtiyar edilmiş, telgraf ve posta bir çok seneler, on beş, yirmi sene varidat alınmadıktan maada, hazineden, varidat-ı saireden külliyetli masraflar dahi ihtiyar olunmuştur. Ancak, biz bugün posta ve telgraf umurunun ıslahı için böyle büyük fedakârlık ihtiyar*

---

[770] Dersaadet Postahanesine ilk olarak 18 yeni memur alınmasına karar verilmiştir. **İrade Tel-Pos.**, 3261/8; **MMZC**, Devre:1, İç. Senesi.1, İnikat:38 (23 şubat 1324)
[771] **MMZC**, Devre:1, İç. Senesi.1, İnikat:38 (23 şubat 1324)
[772] **MMZC**, Devre:1, İç. Senesi.1, İnikat:38 (23 şubat 1324)
[773] **MMZC**, Devre:1, İç. Senesi.1, İnikat:38 (23 şubat 1324)

edecek zamanda değiliz. Belki birkaç sene sonra bu iş için Devlet bazı fedakarlıklar ihtiyar edebilir..."[774]

1909 yılı Martında Dahiliye Nezaretine bağlı Posta ve Telgraf İdaresi hakkında Meclis-i Mebusan oturumunda dile getirilen en önemli beklenti, Osmanlı Posta ve Telgraf kurumunun müstakil bir Nezaret haline getirilmesidir. Bunu ifade edenlerden biri olan Kırkkilise Mebusu Emrullah Efendi, Osmanlı topraklarında varlığını sürdüren yabancı postalarının kaldırılması için postalarda mutlaka ıslahat yapılması gerektiğini belirtirken, bu ıslahatı yapmak üzere davet edilen Mısır Postaları Eski genel Müdürü Saba Paşa hakkında da şunları söylemiştir: "*...Postahanelerimizin intizam ve tensiki için bir müddet-i muvakkkate için istiklaliyeti idaresi ve hatta bir ecnebinin zir-i idaresine verilmesi taraftarıyım. Muayyen bir zaman için; çünkü bunu Mısır'da gördüm. Saba Paşa'nın şahsını tanımam; onun himmetini orada gördüm. Mısır Postası, bugün Avrupa Postasıyla daima rekabet eder.. Bu gün için postahanemizi, Posta Nezaretimizi, idaremizi, her ne ise, bunu müstakil Dahiliye Nezaretinden, şuranın, buranın taht-ı tesirinden kurtarmak lazımdır. Bunu, üç beş sene için öyle bir muktedir ele tevdi etmek ehem ve elzemdir iddiasındayım. Herhalde şu Dahiliye Nezaretinden fekk-i irtibatı mertebe-i lüzumdadır.*"

Emrullah Efendi Memurların durumu hakkında bir de ilginç örnek vermektedir:

"*... Maaş meselesinde küçük memurların maaşı mutlak tezyit edilmelidir. Bu gün bir çok memurlar vardır ki, maaşları 150-300 kuruştan ibarettir. 300 kuruşa memur olmaz. Geçenlerde bir telgrafname gelmişti bendenize, 150 kuruş maaşlı bir müvezzi getirmiş, evde bulunmuyordum, "1 Mecidiye veriniz; çünkü ben karşıdan geliyorum bunun için 1 Mecidiye vermedikçe bu telgrafnameyi vermem" demiş. 1 çeyreğe sulh olmuşlar. Bunu şikayet ettim Telgraf Nezaretine; o memuru tard etti, çıkardı. Ben tard ediniz demedim ya, zaten selahiyetim haricinde, keyfiyet bu merkezdedir.*

Sonra o memur geldi "Ne için yaptın?" dedim. "150 kuruş aylığım var, nasıl edeyim" dedi. "Biz sizin gibi efendilerden bir şey bekleriz. Binaenaleyh, bazı öteden beriden şey ediyoruz Tüccara, birçok yerlere, müracaatlarında onlarda ehemmiyetlice bahşişler alıyoruz. O suretle temin-i maişet ederiz." dedi."[775]

Bu konuşma ve tartışmalar sonunda Maliye Encümenine gönderilen, kanun layihası, orada takılıp kalmış ve posta - telgraf memurlarının durumunu da içeren bu kanun geciktikçe yapılması planlanan tensikat da bir türlü tamamlanamamıştır. Bundan dolayı memurlar huzursuzluk içine düşmüşler ve ortalıkta grev söylentileri dolaşmaya başlamıştır. Maliye Komisyonunda iki üç ay daha erteleneceği ortaya çıkan kanun metninin bir an önce çıkması için Posta ve Telgraf Nezaretinden gelen tezkere üzerine Dahiliye Nezareti durumu Sadarete bildirmiştir[776].

"*Huzur-u Âli-i Hazret-i Sadaretpenahiye*

Maruz-u çaker-i kemineleridir,

Posta ve Telgraf Merkez ve Taşra teşkilât-ı cedidesinin geçen sene Kânunusâni iptidasında tatbiki Bâbıâlice takarrür ettiği halde, Meclis-i Mebusan Encümen-i Mahsusunca sene-i haliye Martı iptidasından itibaren tatbiki hakkında tanzim olunan layihanın Heyet-i Umumiyece Maliye Komisyonuna havale edilmesi, 2-3 ay daha tehir-i tatbikatı müstelzim ve bu karara rapt-ı fikir ve ümit eylemiş olan memurinin inkisar-ı şevk ve gayretini mucip olduğuna ve şu aralık Fransa Posta ve Telgraf Memurlarının tatil-i eşgali maddesi mucib-i endişe bir tesir icra eylediği gibi, bir taraftan zaruret ve yeis, diğer taraftan Fransa'daki sui misal gibi müessirat-ı mühimme altında ifay-ı vazife ve temin-i intizam müşkil olacağına binaen atiyen dai-i mahzur ahvale meydan

[774] **MMZC**, Devre:1, İç. Senesi.1, İnikat:38 (23 şubat 1324)
[775] **MMZC**, Devre:1, İç. Senesi.1, İnikat:38 (23 şubat 1324)
[776] **MMZC**, Devre:1, İç. Seneşi:1, İnikat. 48 (16 Mart 1325)

kalmamak üzere teşkilât layihasının tesri-i tatbiki hakkında calib-i nazar-ı dikkat ve ehemmiyet bazı mütalaatı havi Posta ve Telgraf Nezareti Vekaletinden alınan 9 Mart 1325 tarihli 13 numaralı tezkere leffen takdim kılındı. İktizasının ifa ve inba buyurulması manut-u re'y-i sami-i Sadaretpenahileridir. Ol babda emrü ferman hazreti menlehülemrindir.

19 Safer 1327 ve 9 Mart 1325

Dahiliye Nazırı Namına

Müsteşar

Âdil"[777]

Posta ve Telgraf Örgütlenmesinin yeni yapısı bir türlü açıklığa kavuşmayınca ortaya çıkan sorunların giderilmesi için başvurulacak makamlar da muğlak kalmıştır. Örneğin, 17 Mart 1909'da Siverek Mebusu Nurettin Bey, Posta ve telgraf işlemlerinde düzenleme ve modernleştirme yapıldığı taktirde buradan 300.000 lira civarında bir ek kazanç ortaya çıkacağını iddia ederek bir takrir vermiştir[778]. Bunun ne kadar etkili olduğu konusunda yeterince bilgi yoktur ama, Dahiliye Nezaretine bağlı olan Posta ve Telgraf İdaresinin bu sorunuyla ilgili olarak Dahiliye Encümeni muhatap gösterilmiştir[779]. Böylece zaten işi başından aşkın olan Dahiliye Encümeni konuyla ilgilenecek zaman bulamadan 31 Mart Olayı patlak vermiştir. Olaylar yatışınca da konunun halli için bu kez Maliye Encümeni'ne havale edildiği görülmektedir.

Meşrutiyetin getirdiği hava içinde eskiden hiç konuşulamayan bir çok sorun artık gün yüzü görmeğe başlamıştı. Şüphesiz bu sorunlar içinde haberleşmeyi ilgilendirenler hiç de az değildi. Bu sorunlardan en çok gündeme gelenler ise telgraf hatlarına yapılan saldırılar ya da planlandığı halde bir türlü bitirilemeyen, ya da inşaatına hiç başlanmayan telgraf hatlarıydı. Bu hatlardan biri de yıllardan beri, İtalyanların yerleşmek istedikleri Trablusgarp Vilayetine çekilecek Edirne-Selum hattıydı. Bu son derece stratejik bir bölge olan ve yeterince korunamayan Trablusgarp için yaşamsal önem taşıyan bir projeydi. Bütün malzemesi getirildiği halde inşaatı bir türlü bitirilemeyen bu hattın ne zaman tamamlanacağı konusunda Bingazi Mebusu Mansur Paşa ve Trablusgarp Mebusu Mahmut Naci Efendi bir istihzar takriri vermişlerdi. Posta ve Telgraf Nazır Vekili Fuat Bey, tutulan ayıtları inceleyerek bu takriri Meclis'te cevaplamıştır. Buna göre,

"*...hattın kariben inşaatı hitam bularak Nalum'dan 130 kilometre baid olan Sinaon ile muhabereye iptidar olunacak ve makarr-ı vilayetten itibaren hatt-ı telgrafiyi takiben 465 kilometre mesafede bulunan Sinaon'dan Gadamis'le vusul için 180 kilometre mesafeye de hat inşaası kalıyor ki, bunun da sinin-i atiyede inşallah inşaasına imkan bulunacaktır.* "[780]

Mahmut Naci Efendi'nin ifadesine göre, Trablusgarp vilayetini Başkente bağlayan telgraf hatlarının Mısır'a kadar olan bölümü Mahmut İzzet Paşa'nın emriyle çekilmişti[781]. Ancak bunlar yapılırken gerekli teknik ayrıntılara özen gösterilmediği ve kötü malzeme kullanıldığı için küçük bir arızadan dolayı telgraf haberleşmesi kesilir olmuştu. 9 ya da 10 gün gibi uzun bir sürede bile yerine ulaşamayan telgraflar halkın bu araçtan soğumasına yol açmıştı[782]. Nezaret yetkilileri ise, bu durumun düzeltilmesi için ellerinden geleni yaptıklarını ve buraya gönderilen Başmüdüre gereken talimatın verildiğini ifade ederek, ihtiyacı olacak tüm plan ve projelerin kendisine verildiğini belirmişlerdi[783].

---

[777] **MMZC**, Devre:1, İç. Senesi:1, İnikat. 48 (16 Mart 1325)
[778] **MMZC**, Devre:1, İç. Senesi 1, İnikat: 42 (4 Mart 1325)
[779] **MMZC**, Devre:1, İç. Senesi 1, İnikat: 42 (4 Mart 1325)
[780] **MMZC**, Devre:1, İç. Senesi:1, İnikat: 43 (7 Mart 1325)
[781] **MMZC**, Devre 1, İç. Senesi.1, İnikat 43 (7 Mart 1325)
[782] **MMZC**, Devre 1, İç. Senesi.1, İnikat 43 (7 Mart 1325)
[783] **MMZC**; Devre 1, İç. Senesi.1, İnikat 43 (7 Mart 1325)

Posta ve Telgraf örgütlenmesinin rayına oturması için Maliye Komisyonunun kararı beklenirken ortaya çıkan 31 Mart olayının yarattığı yıkımın izlerinin silinmesi de belli bir süre almıştır. Sonunda 15 Eylül 1909'da yeni bir nizamname ile memurların maaşlarının belirlenip, tensikatın yapılmasına yeniden başlanıldı[784].

B- POSTA VE TELGRAF NEZARETİ'NDE 1908-1909 TENSİKATI

Posta ve Telgraf Nezaretine bağlı memurlar Ocak 1909'da greve gitme kararı almışlardı[785]. Böyle bir girişimin en önemli sebebi de Nezaretin o günlerde tüm devlet dairelerinde olduğu gibi, büyük bir önemle üzerinde durduğu tensikat sorunuydu. Abdülhamit'in baskıcı rejiminden arta kalan tüm izleri silmeğe yönelik olarak girişilen bu düzenleme hareketi, bir çok yönetsel birimde benzer tepkilerin doğmasına yol açmıştı. Maaşlar konusunda zaten yeterince sıkıntılı olan memurlar, girişilen tensikatın neler doğuracağını, kendilerini nerelere sürükleyeceğini endişeyle bekliyorlardı. Eskiden olduğu gibi bir jurnal ile isminin Abdülhamit'in hafiyelerinin arasında geçebileceği korkusu da çoğu memurun içine yerleşmişti. Bu durumda görevden alınmak bir yana, sonu gelmez soruşturmalarla karşılaşmak gerçekten ürkütücüydü; ve kimse ne olacağını bilmiyordu. Bu endişelerle Posta ve Telgraf Nezareti memurları arasında grev gündeme gelmişti. Belirsizliğin ortadan kalkması ise en büyük beklentileriydi. Bu durum karşısında Zaptiye Nazırı, birkaç polisle birlikte Posta ve Telgraf Nazırı Galip Bey'i ziyaret ederek konu hakkında bilgi almış, sonra iki nazır birlikte Posta ve telgraf İdare Kalemlerini dolaşmışlar ve bazı memurlarla konuşmuşlardı. Greve tüm memurların katılmadığı dönemin gazetelerine akseden haberlerden anlaşılmaktadır. Hatta bazı memurlar gazetelere başvurarak kendilerinin kesinlikle greve karşı olduklarını, bunun da kamuoyuna duyurulmasını istediklerini bildirmişlerdi[786].

Posta ve Telgraf Nezareti, memurların sıkıntılarının giderileceğini bildiren açıklamalar yaparak memurların yatışmasını sağlamıştır. Ancak bazı eski memurlar, tensikat adı altında bazılarına çıkar sağlandığını ifade etmekten geri durmamışlardır. Örneğin kendisinin 35 yıl Posta ve Telgraf hizmetinde çalıştığını söyleyen ve adını saklı tutan eski bir görevli, "*...İşbu tensikat tekmil idare hususûne matuftur. Evvel emirde tensike memur edenlerin kendileri için lüzumsuz birer memuriyet ihdas etmiş ve yüksek maaşlar ile suret-i daimede masraflar açmak gayretine düşmüşlerdir. Zaten pek ziyade şayan-ı ihtiram bulunan Nazır Beyefendi, şu tensikattan res' kârda bulunmak itibariyle hedef olduğu taarruzat ve şikayatın tesiriyle istifayı göze almıştır*" demektedir[787].

Gerçekten, Posta ve Telgraf Nazırı Galip Bey üzerindeki baskılara dayanamayarak istifa dilekçesini 16 Ocak 1909'da Bâbıâli'ye vermiştir[788]. Kendisini seven telgraf memurları da işlerini bırakarak Bâbıâli'ye koşmuşlar istifanın işleme konulmamasını istemişlerdir[789]. Sadrazam Kâmil Paşa, da istifayı reddederek, dürüst ve idealist bir kişi olarak tanınan Galip Bey'in görevde kalması yönünde görüş bildirmiştir[790].

Konunun diğer boyuttan görünüşü ise, memurların endişelerini haklı çıkaracak niteliktedir. Posta ve Telgraf Nezareti Abdülhamit döneminde bir hafiye merkezi gibi çalıştığından, Meşrutiyeti getiren kadronun ve baskıyı, sansürü yakından bilen gazetecilerin bir zamanlar ellerini kollarını bağlamak için çalışan bu kuruma hiçbir şey olmamış gibi bakmaları mümkün değildi.

---

[784] **Takvim-i Vekayi**, No:682, 11 Teşrinisani 1326

[785] II. Meşrutiyet'in ilânından sonra grev hakkı da gündeme gelmiş ve diğer bir çok işyerlerinde de grevler görülmüştür. Bu konuda bkz. Gündüz Ökçün, **Tatil-i Eşgal Kanunu 1909, Belgeler –Yorumlar**, Ankara, 1982; Mesut Gülmez, "*Tanzimat'tan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları (1839-1919)*" , **TCTA**, C.3, s. 792 vd. ; Şehmus Güzel, "*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İşçi Hareketi ve Grevler*", **TCTA**, C. 3, s. 803 vd.

[786] **Tanin**, 14 Kânunusani 1909

[787] **Tanin**, 24 Şubat 1909

[788] **Şuray-Ümmet**, 18 Kânunusani 1909

[789] **Şuray-ı Ümmet**, 23 Kânunusani 1909

[790] **Şuray-Ümmet**, 18 Kânunusani 1909

Nitekim, posta yönetimi konusunda 1908 sonlarında bununla ilgili olarak gayet sert ifadeler kullanılmıştır. Fedakaran-ı Millet Cemiyeti yayın organı Hukuk-u Umumiye gazetesi ise hükûmetin mektupların açılmasına nasıl göz yumduğunu sorarak, *"Posta memurlarından ekserisi, devr-i istibdad taraftarıdır. Memleketimizde hafiyelik, casusluk halâ devam ediyor. Mektuplarımız, gazetelerimiz pul ilsak ettikleri halde mürselünileyhlerine göndermemek için kimden emir almışlardır? O emri vermiş olan âmir kimdir? Bilmek, hakkında kanunun, adaletin, tayin ettiği muameleyi icra etmek istiyoruz. Hele bir haftadan beri bazı büyük zevata gönderilmek üzere postaya vermiş olduğumuz gazeteler zevat-ı müşarünileyhe teslim kılınmamıştır. Bu muamele tekrar tevali ediyor. Demek ki, bilintizam yapılıyor. Bu, gazetemiz hukukuna şiddetle tecavüz demektir."*[791] sözleriyle görüşünü açıklıyordu. Bu satırlardaki iddiaların, İttihat ve Terakki tarafından pek hoş karşılanmadığını bilen Fedakaran-ı Millet Cemiyeti üyelerinin kendileri için Abdülhamit sansürüne benzer bir uygulamada bulunulduğunu iddia etmelerinde dönemin siyasal çekişmeleri de göz önünde tutulmalıdır[792]. Yine aynı gazetede yayınlanan ve Posta ve Telgraf Nazırı Galip Bey'e hitaben yazılmış bir açık mektupta Nezaretin durumu irdelenerek tensikatın adil olmadığı iddia edilmektedir. Adı açıklanmayan mektup sahibi, Galip Bey'i ağır bir şekilde eleştirerek *"...Senelerden beri aç bîlaç çalışan bîçare muhabere memurlarını unutuyorsunuz. Yarın Meclis-i Mebusan tensikat defterini sizden sorarsa binlerce kuruşlar tahsis ettiğiniz büyük memurların listesini mi takdim edeceksiniz? Beyoğlu Merkezi dahilinde bulunan İngiliz ve Alman Kumpanyası muhabere odalarını bir defa ziyaret ediniz. Yalnız bir defa da bizimkilere gidiniz. Yek nazarda olduğunuz vakit bir defa girip aradaki farkları gördüğünüzü zannederim.*

...Bozuk aletle, bozuk iş görülür. İşte bu hakikati böylece bilmelisiniz. Mühim umuru yanınızdaki muavinler, kontrolörler, müfettişler görebilir. Görenleri iş başındaki tensik ediniz, onlar maaşlarını tezyit etmek ve mevkilerini ve rahatlarını temin etmek için uğraşıyorlar. Kablo Kumpanyalarına varidatımızı kaptırdıktan ve onlara işi tamamıyla bıraktıktan sonra mı işe ve tensikata başlayacaksınız? Yoksa memurini tecrübe mi ediyorsunuz? Ya ciddi icraatta bulununuz yahut bu kadar fukaraya acıyarak mevkiinizi elinden iş gelir fen aşina bir Nazıra terk ediniz" [793] demektedir.

Aynı tarihlerde Millet gazetesinde yayınlanan bir diğer mektupta da aynı eleştiriler daha yumuşak bir dille ve yine adı açıklanmayan bir yazar tarafından yapılmaktadır.[794] Serbesti gazetesi de Posta ve Telgraf Nezareti tensikatını Meclis-i Mebusana şöyle şikayet ediyordu:

"Meclis-i Mebusan'a gönderilmiş olan tensikat defterlerinin tensiki sırasında Gelemiş ve Derne Telsiz-Telgraf hattı için sarf edilen bütçe-i meblağa karşı muhaberatın temin edilememesi sebebinin,

Taşra Telgraf ve Posta Merkezlerinde vukua gelen posta paketi havalename, pul, hasılat ve saire zayiat ve suistimalattan dolayı vazifedar olan memurlarla amir-i mesul müdürlere işten el çektirilerek taht-ı muhakemeye alınması mer'i ve müteamil iken Yeni Cami Postanesi'nde şu son zamanlarda vukua gelen sandık açıkları, pul, posta paketi zayiatı aceze-i memurinin maaşlarını kırmak irtikabatı, Mahmut Paşa Şubesi ihtilasatı, mekupların derunundan çekler sirkati gibi yolsuzluklardan dolayı muamele-i manzurenin tatbik olunmaması hikmetinin,

Üsküdar, Heybeliada, Maraş, Zire, Selânik ve sair bazı merkezlerin müdür ve memurları ile havalename idare kalemi veznedarı tarafından vukua getirilen binlerce liralık ihtilasına karşı hesap tutmak ve kontrol ve amir sarf ve vazifelerini ifa eylemekle mükellef olanların taht-ı mesuliyete alınmamaları illetinin,

---

[791] **Hukuk-u Umumiye,** 18 Teşrinievvel 1908

[792] Fedakaran-ı Millet Cemiyeti için bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler,** Cilt:1, İkinci Meşrutiyet Dönemi, İstanbul, 1998, s.165 vd.

[793] **Hukuk-u Umumiye,** 31 Teşrinievvel 1908

[794] **Millet,** 5 Teşrinievvel 1908

Kaffe-i masarifi Nezaret veznesinden tesviye edilmek şartıyla Telgraf mühendisliği tahsili için mahdumunu Avrupa'ya göndermemek iradesini istihsal etmesi mukabilinde Gelemiş-Derne telsiz-Telgraf merkezlerini küşada mahsus olan meblağı göz göre göre İzzet Paşa'ya suiistimal ettiren, havalenameden merkezlerde fazla para terk ile zayiat ve ihtilasalata meydan veren kezalik havalenameye mahsus mebaliği gayrıya sarf ederek Bank-ı Osmanî'den açtırılan on beş bin liralık kredinin idamesine ve bu yüzden binlerce lira faiz itasına bâdi olan kimseyi taht-ı mesuliyete almayarak tensikat sırasında tebdil-i namla memuriyetinin nev be nev terfi edilmesi mecburiyetinin,

Havalename akçaları zayiatında mesul-ü müşterek olmasından ve fazla olarak makam-ı Nezarete ait merci-i ruyet sıfatını memur olduğu kaleme izafetle bizzat deruhte yani alelumum devr-i hesap defterlerinin tetkik ve tasdiki salahiyetini iktisapla kefalet itasıyla mükellef ne kadar başmüdür ve müdür ve memur var ise hemen kâffesini şu vesile ile kendisine müracaata li'maksut mecbur kalan ve kalemin defatir-i kuyudiye ve hesabiyesiyle evrak-ı müteferrikasının tertip ve tensikini kasten Divan-ı Muhasebattan ketm ile bir usul-ü gayr-ı meşru azade tertip ederek pek çok teşvişat ve suiistimalata yol açan kimsenin tensikat sırasında mükafaten terfie layık görülmesi illetinin,

Gelemiş-Derne Telsiz-Telgraf Hattı mevhumunu maahaza mukabilinde aldığı rütbe ve nişanlarla dolgun harcırah ve zamm-ı maaşlara mebni memuren mahalline gidip bilâ noksan inşa ve ikmal edilmiş olduğunu göz kapayarak tasdik etmesinden dolayı paranın sarfi ile müştereken taht-ı mesuliyete alınması lazım gelen kimsenin dahi tensikat sırasında mükafaten terfiinin takarrür etmesi sebebinin,

Yeni Cami Postanesi'nde devam eden 12 senelik memuriyeti hengâmında vukua geldiği bâlâda tâdâd olunan bunca suistimalattan dolayı alel'emsal mesuliyeti âşikâr olan Postane-i mezkur müdürünün dahi Postalar Müfettiş-i Umumiliği'ne terfiên mükafata mazhar edilmesi hikmetinin,

Postaların tanzim ve ıslahı ve Ecnebi Postalarının ref' ve ilgası hususunun kemal-i ciddiyetle temini lâzım geldiği bir sırada Romanya Vapurlarıyla Köstence'den Dersaadet'e ve Postanemiz namına mersul postaların mezkur vapurdan alınmayıp İskenderiye'ye kadar gitmesine ve esnay-ı avdette İskenderiye ve İzmir'den kezalik Dersaadet'e verilen postalarla beraber tekrar İstanbul'a getirdiği halde yine alınmayıp kâffesinin mezkur vapurla Köstence'ye kadar gitmesine ve vapurun Köstence'ye avdetinden sonra bu postaların vapurdan alınmaması sebebini Romanya Posta Nezareti'nin buradan resmen sormasına meydan verilmesi gibi mucib-i teessüf hâlin,

Posta ve Telgraf Nazırı'ndan istihzahı hakkında Mebusan-ı Kiramın enzar-ı dikkati celp olunur. Bunların bâdileriyle esbab-ı mucibeleri ve her biri hakkındaki mülahazat ve mütalaat-ı mahsusamızın tafsilatı peyderpey enzar-ı ammeye vaz' olunacaktır." [795]

Tensikat yapılırken bazı memurların dengesizce azaltıldığı da kaydedilmesi gereken bir gerçektir. Örneğin, İstanbul Başmüdürlüğünde işlerin yoğunluğu nedeniyle 1910 yılı bütçesine eklenecek memur maaşlarına yeni memurların alınması için ek bütçe çıkartılması gündeme geldiğinde Karahisarısahip mebusu Rıza Paşa, eleştirilerini şöyle dile getirmiştir: "*Posta ve Telgraf İdaresi geçen sene yaptığı tensikatta Tesrii Mesalih Kaleminde, bu, ecnebi ile muamele cereyan eden bir kalem olduğundan, bunun muamelatının dörtte üçü umuru ecnebiye iledir. Fransızca bilen muktedir memurlar vardı. Ahiren tensikatta iki tane Fransızca bilen memur bıraktılar. On altı memur vardı. Ahiren bu tensikatta bunun kadrosunu 29'a iblağ ettikleri halde tensikattan evvel 16 memur, ki muktedir memurlar idi, çıkardılar. Tensikten evvel iki ay zarfında 15 kişiye 240 muamele cereyan etti. Tensikten sonra bu kadar memur olduğu halde 100 kadar muamele cereyan etti. Tensik yapıldıktan sonra bu kadroyu 29 kişiye iblağ etmek için imtihanla, müsabaka ile adam*

[795] "*Posta ve Telgraf Tensikatı*", **Serbesti**, 27 Kânunusâni 1324

alınması lâzım gelirken, keyfi olarak, müsabaka imtihanına müracaat edilmeksizin ve o tarafta vaki olanlar ithal edildi. Bunun için muamele geri kalıyor. Bunun hakkında evvel emirde Tetkik-i Tensikat Komisyonu tarafından buna bir nihayet verilsin."[796]

Tensikat konusundaki tartışmalar şüphesiz bunlarla sınırlı değildir. Nezaret bu tartışmaların bir nebze olsun önünü alabilmek için kamuoyuna açık olmaya, şeffaf davranmaya gayret etmiştir. Bu konuda, gerek gazetelere verilen demeçlerle[797], gerek resmi yayınlarla tensikat kadrolarının duyurulmasına çalışılmıştır[798]. Nezaretteki yapısal değişim süreci bir süre sonra tamamen hızlanmıştır. 31 Mart olayı sonrasında beliren ortamın getirdiği rüzgar da değerlendirilerek, bir tensik komisyonu oluşturulmuş, yeni bir nizamname hazırlanmış ve Posta ve Telgraf Nezaretinin örgütlenmesi yeni bir şekil almıştır[799].

Bu arada Memurların durumuyla ilgili iyi yönde bazı gelişmeler de olmamış değildir. 1909 yılında kılık ve kıyafetlerinin yenilenmesi karalaştırılmış ve yazlık kışlık yeni elbiseler, ayakkabı ve botların alımı için ihale açılmıştır[800].

1910 yılında Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesinin bir memur sınavı açtığı görülmektedir. Bu memur sınavı için başvuracak adaylarda öncelikle belirli bir mesleki altyapının arandığı dikkati çekmektedir. Taşra Başmüdürlüklerinde görevlendirilmek üzere 400 ve 300 kuruş maaşlı Muayene Memurluklarıyla 150 kuruş maaşlı Mülazım kadrolarına 30 ayrı bölge için alınacak bu memurların, Askeri Telgraf Bölüğünden ayrılmış ya da Demiryolu ve Kablo Şirketlerinde çalışmış, telgraf konusunda deneyimli kimseler olması istenmektedir. Bu şartları taşıyan adayların katılacağı memur yarışma sınavında sorulacak soruların yarısından azına yanıt verenler kabul edilmeyeceklerdi. Sınav sorularının yarısından fazlasını doğru olarak yanıtlayanlardan 30 kişi sonradan kura ile belirlenecek merkezlere gönderileceklerdi. Ancak, sadece iyi bir telgrafçı olmak yetmiyordu. İdarenin belirlediği başka koşullar da vardı. Bunlardan birincisi, Osmanlı olmak; ikincisi, 20 yaşından küçük ve 30'dan büyük olmamak, üçüncüsü, işini engelleyecek herhangi bir sakatlığı olmamak; dördüncüsü, sınavda geçer not almak; ve beşincisi: yapılacak soruşturma ve araştırma sonucu memurluğa engel bir hali olmamak idi[801].

Sınavda sorulacak sorular ve puanlaması şöyleydi:

Telgraf ahz ve keşidesi	20 puan
Hüsnü hat	10 puan
Amal-i erbaaya* kadar hesap	10 puan
Muhtasar Coğrafya	10 puan
Türkçe kıraat ve imla	10 puan
Toplam	60 puan

Sınav başvurusu 18 Nisan 1910 tarihinde son buluyordu. Sınav tarihi ise 22 Nisan 1910 Cuma olarak belirlenmişti[802].

Memurların askerlik durumu da Nezaretin personel sıkıntısına girmesine yol açmıştır. Bununla ilgili olarak Nezaret askere giden memurların yerlerine yarı maaşla vekil bırakabilmelerine imkan tanıyan bir düzenleme yapmıştır[803].

---

[796] **MMZC**, D.1, İç. Senesi 1, i.24, C.1, (31 Kânunuevvel 1325)
[797] "*Posta Nezareti Tensikatı*", **Tanin**, 28 Eylül 1909
[798] **Posta ve Telgraf Nezareti Aklamının Teşkilatına Dair Tanzim Edilen Kadro 1324-1325**, İstanbul, 1325
[799] **İrade, Tel- Pos**, 1711/1
[800] **Tanin**, 23 Kanunuevvel 1909
[801] **Tasvir-i Efkâr**, 12 Nisan 1910
[802] **Tasvir-i Efkâr**, 12 nisan 1910

Posta çantalarını taşıyan memurların vapurlarda kendilerine yer gösterilmediği için soğuk havalarda, güvertede yolculuk etmeleri üzerine yapılan anlaşmayla Mart 1910'dan itibaren "mevki yolcularını rahatsız etmemek şartıyla Şirket-i Hayriye vapurlarının kamaralarında yolculuk edebilmeleri" imkanı sağlanmıştır[804].

Bu arada özellikle Rumeli'de yaygın olarak görülen eşkıyalık olayları postaların Jandarmalar refakatinde nakledilmesi uygulamasının kaldırılmasına engel olmuştur. Bu yüzden postaya verilecek paketlere 5 kiloyu geçmemek kaydı konulmuştur[805].

C-POSTA VE TELGRAF İDARESİNDE YABANCI UZMANLAR:

II.Abdülhamit'in mutlak saltanat yıllarında olduğu gibi II. Meşrutiyet Döneminde de yabancı uzmanlar getirtilerek posta ve telgraf konusunda çağı yakalamak, yenilikleri uygulayabilmek, ağır aksak işleyen sistemi, kusursuz bir makine gibi çalıştırmak düşüncesi, varlığını korumuştur. Bunda temel amaç daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı topraklarındaki yabancı postahanelerinin varlığına ihtiyaç bırakmayacak derecede mükemmel işleyen bir iletişim ağı hazırlanması ve bu koz elde tutularak, uluslar arası görüşmeler yoluyla kapitülasyonların haberleşme üzerindeki kısmını kaldırmaktı. Abdülhamit yabancı postahanelerini birer *muzır yuvası* olarak gördüğü için bu konuyla saltanatının ilk yıllarından itibaren yakından ilgilenmişti. Tahtta kaldığı son yıllara kadar tüm olumsuz gelişmelere rağmen, ısrarla posta konusunda rakiplerine üstün gelmek için yalnızca rekabet kuralları içinde değil, bazen yıldırma, bıktırma politikası da izleyerek halkın buralara rağbetinin önünü kesmek istemişti. Bu amaçla, reformu planlayan Posta ve Telgraf Nezareti, hedefine ulaşmak için bu konuda başarı sağlamış ülkelerin uyguladığı modelleri deneme yoluna gitmiştir.

a) Posta ve Telgrafın Yönetiminde Söz Sahibi Olan İlk Yabancılar:

1870'lerin sonlarında Scudamore ile denenen İngiliz Modeli, pek başarılı olamamıştı. 1880'lerden sonra ise, Osmanlı Postalarının ıslahı için Alman uzmanların çağırıldığı görülmektedir. 1888 yılında, Almanya'dan bir posta uzmanı istenmiştir. Almanya'nın önerdiği bir uzmanın Osmanlı Devleti'ne gönderilmesine olumlu yanıt vermiş ve 29 Ekim 1888 (27 Rebiülevvel 1306) tarihli irade ile Almanya Postaları Müfettişi Mösyö Albert Kroll, Osmanlı Posta ve Telgraf Nazır Muavinliğine getirilerek kendisine 25.000 frank maaş bağlanmıştır[806].

Kendisiyle üç yıllık bir sözleşme yapıldığı anlaşılan Mösyö Kroll'un hizmetinden memnun olunur ve kendisi de kabul ederse, sözleşmesi üç yıl daha uzatılabilecekti. Sözleşmeye göre, Kroll, izinsiz olarak ülke dışına çıkarsa, aylığının dört katı oranında bir tazminat ödemekle yükümlü tutuluyordu. Mösyö Kroll'a ayrıca Osmanlı çıkarlarına zarar verecek tarzda bir davranışta bulunması halinde sözleşmesinin feshedileceği belirtiliyor, herhangi bir suçu ya da hakareti görüldüğü takdirde ise, yabancılara uygulanan cezai hükümlere dair *Muahedat-ı Atika* uyarınca gereğinin yapılarak sınır dışı edileceği peşinen bildiriliyordu. Kapitülasyon rejiminin bir göstergesi olarak Mösyö Kroll'a da bir zırh giydirilmesi kaçınılmazdı. Bu yüzden, kendisinin Osmanlı memuru olarak çalışacak olmasına rağmen, sözleşmenin yedinci maddesinde belirtildiği gibi, "*Mösyö Kroll, hizmet-i Saltanat-ı Seniyeye kabul olunmasından dolayı ne Alman Memuru ve ne de Almanya tebaşı sıfatlarınca hiçbir tebeddül vuku bulmayıp işbu sıfatlara ait kaffe-i hukukunu muhafaza edecektir yalnız Hükûmet-i Seniyeye hizmette bulunacağı müddet zarfında Alman Devletinden maaş alamayacaktır.*"[807]

---

[803] **Tanin**, 17 Kânunusani, 1909, **Tasvir-i Efkâr**, aynı tarih
* 4 işlem
[804] **Tanin**, 24 şubat 1910
[805] **Tanin**, 2 Şubat 1910
[806] **İrade Dahiliye**, 86815
[807] **İrade Dahiliye**, 86815

Albert Kroll'un sözleşmesinin bitmesinden sonra 1898 yılında bu kez, yine bir Alman, Dersaadet Alman Postahanesi Müdürü Hune Efendi 10.000 kuruş maaşla aynı göreve atanmıştır.[808] Posta ve Telgraf Nazır Muavinliğinin kaldırılmasından sonra unvanı Posta ve Telgraf Umum Müfettişliği'ne çevrilmiş ve kendisiyle yapılan sözleşme yenilenmiştir.[809]

b) II. Meşrutiyet Dönemi Başlarında Posta ve Telgraf Yönetimine Yabancı Uzman Arayışı: Mısır Örneği ve Saba Paşa:

Bir Alman memurla içinde Alman Postahanelerinin de bulunduğu yabancı postahanelerinin kaldırılmasına yönelik bir amaç için yapılacak reform nasıl başarıya ulaşabilirdi? Bu soru aslında hiç sorulmamış değildir, ister İngiliz ister Alman olsun sonuçta bu görevliler yabancı ülkelerin Osmanlı topraklarında kurduğu postahanelerin de müdürlüğünü yapmışlardı. Yabancı postaları ülkesinden atan bir Hükûmet örnek alınamaz mıydı? O sıralarda, bunu başaran en yakın örnek Mısır'dı. Mısır, Dünya Posta Birliğine üye olduktan sonra topraklarındaki tüm yabancı postahaneleri kapatmıştı. Üstelik daha önce Süveyş Kanalında posta işletmek isteyen ve bunu deneyen bir yabancı şirketi de engellemişti. Kendine özgü çöl postalarıyla özel güvenlik sistemiyle, bir makine gibi işleyen düzenli gemileriyle Mısır Postaları Avrupalı Devletlerin postalarına çalışma olanağı bırakmamıştı.[810]

Mısır'ın uyguladığı reform ve kurduğu sistem hayranlıkla izlenmiş ve Mısır'da büyük bir haberleşme sistemi kurmayı başaran Saba Paşa[811], 1908 sonlarında İstanbul'a davet edilmiş, kendisinden de bir rapor hazırlaması istenmiştir. Saba Paşa ile ilgili haber ve yorumlar dönemin basınında yerini alırken bunlar içinde Tanin başyazarı Hüseyin Cahit'in değerlendirmesi ayrı bir önem taşımaktadır. II.Meşrutiyet dönemine damgasını vuracak kadroların da büyük ölçüde sesini yansıtan bu görüş, Posta ve Telgraf Nezareti'nin Meşrutiyetin ilk yıllarında uygulayacağı politikalar açısından geçmiş dönemle arasındaki farkları da göstermektedir:

"*Ecnebi mütehassıslar ve Posta Islahatı*[812]

Umur-u idaremizi nasıl idare edeceğimizi düşününüz. Sırada ihtisasa ihtiyaç gösteren mevadd-ı mühimme için behemehal ecnebi mütehassıs celbine lüzum olduğunu Tanin şimdiye kadar pek çok defa söyledi Hükümet de bu fikre iştirak ettiğini, Bahriye, Gümrük, Posta ve Telgraf işleri için erbâb-ı ihtisas celbine teşebbüs etmekle ispat eyledi.

Meclis-i Mebusan'a ilk tevdi edilen layihada suret-i mahsusada Mısır'dan davet ve celp edilen Saba Paşa'ya Posta ve Telgraf umurunun ıslahını üç şarta taallukan kabul edeceğini beyan eyliyor: zaman, para, icraatça serbesti-i tammıye. Saba Paşa, beş senelik zamanı kâfi görüyor. Ne kadar para sarfedileceğini şimdiden kestiremiyor. İcraatça serbesti-i tammıyeyi de müstakil bir Posta ve Telgraf Nezareti'nin teşkili keyfiyetinde buluyor.

İşte şimdi Meclis-i Mebusan böyle bir teklifi müzakere edecektir. Nizamname-i dahili mucebince bu layiha tab ettirilerek şubelere tevzi olunmuş ve bazı şubelerde müzakerat-ı ibtidaiye ye başlanmıştı, teşekkül edecek encümen için bir aza bile intihap edilmiştir.

---

[808] **İrade Pos-Tel**, 827/7.

[809] **İrade Pos-Tel**, 434/8. Mehmed Ali, "*Posta Mebahisi*", **PTM**, sayı:163, (Teşrinisani 1330), s.1902 v.d.

[810] Samir Raafat, "*A Snapshot of Egypt's Postal History*", **The Egyptian Mail**, December, 3, 1994 Reproduced in The Khedivial Post published by Max Group, Cairo,1995, ss.1-7.

[811] Suriyeli Sir Joseph Saba Paşa (doğumu 1852)tam 20 yıl Mısır Postaları Genel Müdürü oldu. O, St. Michael ve St. George'un şövalye komutanıydı. 1872'de bir memur olarak postaneye girdi. Mısır Postalarında en uzun süre hizmet veren görevli de o oldu. İlki İsviçre'nin Bern kentinde 1874'de yapılan Posta Birliği Kongrelerinde Mısır'ı üç kez temsil etti. 1907'de emekliye ayrıldıktan sonra 23 Şubat 1910'da Maliye bakanı olarak atandı. Hizmetlerinden dolayı, son günlerini geçirdiği İskenderiye'de bir bahçeye onun adı verilmiştir. Samir Rafaat, **a.g.m.**

[812] **Tanin**, 7 Kânunusâni 1324 (20 Kânunusani 1909)

Meclis-i Mebusan bu gibi Ecnebi Mütehassısları celbinde acaba ne gibi bir meslek ittihaz edecek? Bazı nokta-i nazara göre ecnebi mütehassıslara icraatça serbesti-i tamme vermek münasip olamayacaktır. Bu fikirde bulunanlar diyebilirler ki, "getirecceğimiz mütehassısın yapacağı işi memlekete muzır bir vadide görürsek mukavelemiz var diye nasıl ses çıkarmamazlık edebiliriz?"

Fikrimize kalırsa bunların kâffesi teferruat kabilinden kalır. Evvel emirde verilecek karar Ecnebi mütehassısa lüzum var mı? Yok mu? Keyfiyetidir. Buna karar verildikten sonra celp ve davet edilen şahsın mensup olduğu şubede ihtisas ve vukuf-u tammı meşhur ve müsellem olmalıdır. Burasını araştırmalıdır. Bu noktalar hakkında ittihad-ı efkâr hasıl olduktan sonra istiklâl-i tam vermek lüzumu kendi kendiliğinden teslim edilecektir.

Bazı zatlar ihtimal ki, muhabbet-i vataniyede ifrat edecek, kendi kendimizi her ıslahatı icraya kaabiliyetli göreceklerdir. Bu hüsn-ü zan mateessüf pek doğru değildir. Çünkü, itiraf etmekten hiç çekinmeyelim, ihtisas ve tecrübeye, melekeye ihtiyaç gösteren bir çok hususat vardır ki, biz ne kadar afif, guyur olursak olalım onları kendiliğimizden yapamayız.

Acaba Posta ve Telgraf umuru böyle kendimizin ıslah edemeyeceğimiz şeylerden midir? Bazıları bunun aksine kail olmak istiyorlar. Postaların temin-i intizamı için icap eden esbaptan biri de vesait-i nakliyenin mükemmeliyetidir. Limanlarımız arasında vapurlar işlemezse, yol, şimendifer olmazsa Posta nasıl muntazam olur? Binaenaleyh, fedakârlık ihtiyarıyla bir sahib-i vukuf ve ihtisas celbetmekten ise evvel emirde posta muamelatının ma'belistinadı olan hususatı hazırlamaya bakalım bu arada muktedir birkaç zatı, tetkikatta bulunmak üzere Avrupa'ya gönderelim. Bunlar, postalarımızın ne gibi ıslahata muhtaç olduğunu bize göstersinler. Biz de kabil-i icra olanları yapmaya başlayalım, tedricen postalarımızı ıslah edelim.

Bu tarz muhakeme, esasen yanlış addedilmese de hal-i hazırıyla Posta ve Telgraf umuru bir fenn-i mühim-i mahsus teşkil ettiği cihetle reis-i idaresinde bir mütehassıs lüzum bulunduğu her halde bizce pek mühık bir keyfiyettir.

Bir de reis-i idaresinde bulunacak zatlarda vukuf-u nazari ve amel ile beraber mevcudiyeti aranacak evsaftan biri de azim ve sebat, metanet gibi evsaftır. Bir nazır ne yapacağını bilmeli ve ne yapmak istiyorsa, bunu mahiyetindekilere de nasıl yaptıracağını düşünmelidir. Âlim, fakat gevşek bir nazırdan hiçbir istifade edilemez. Biraz daha az âlim, fakat azimperver, intizamperver, âdil ve sert bir âmirden bin kat daha fazla istifade edilir. Bu nokta-i nazardan ecnebi mütehassıslarını bir az müddet için kendi adamlarımıza tercih etmeye mecbur olacağız. İdare-i sabıkanın bu surette verdiği su-i ihtiyadı unutmamak için bir az temrine muhtacız.

Bir de memalik-i ecnebiyeden getirilecek mütehassıslar maruf ve meşhur zatlar olurlarsa bunların bir şöhret-i alemgiraneleri vardır. Muhafaza-i mevki ve heyet için bu zatlar başladıkları işi hüsn-ü neticeye isal etmeye kendilerince gayet kuvvetli bir mecburiyet-i maneviye görürler. Ölümden kurtulan bir devletin filan veya falan şube-i idaresini ıslah ve tesis etmiş olmak şerefi ayrı bir mükafat-ı maneviyedir. Bu sebeple celbedeceğimiz mütehassıs haysiyetini bilir bir zat ise işini bitirmek için son derecede sarf-ı gayret eder.

Böyle bir mütehassısa icraatında elbette serbesti-i tammiye vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü icraatından maddeten ve manen mesul olan kendisidir. İhtimal ki, bir nazırın mahiyetinde bulunacak, o da nazır, mütehassıs olmadığı için aklı erip ermeden bir takım emirler verecek icraatı işgal ederse sonra ne yaparız? Binaenaleyh getireceğimiz mütehassısa bir kere emniyet ederek sonra icraatında onu serbest bırakmak bir emr-i zaruridir.

Saba Paşa, Posta ve Telgraf işinde acaba hakikaten aradığımız her türlü kemalatı câmi, bütün dünyaca iktidar ve meziyeti müsellem bir zat mıdır? Zannederiz ki, iptida aranacak cihet budur. Burası tahakkuk ederse beş sene kadar bir mühlet vermek, serbesti-i tammiye bahşetmek

gibi şerait ikinci derecede kalır ve bu şeraitin hin-i tanziminde menafi-i memleket gözetilecek yolda tadilat icra olunabilir.

Ecnebi mütehassısları celbi hususunda diğer bir nokta da cay-ı mülahaza görülüyor. Getireceğimiz mütehassıs hangi şube-i irfana ait ise o şubeyi en çok terakki ettiren memlekete müracaat edelim. Faraza posta umuru için Amerikan bir mütehassıs celbedelim denilebilir. Esasen pek doğru olan şu nazariyeyi kabul ile beraber eğer müsavi derecede sahib-i iktidar iki zat bulur da birisinin şarklı diğerinin garplı olduğunu görürsek elbette şark usulüne vukufu bulunanı tercih ederiz.

Hüseyin Cahit".

Mısır'dan getirilen Saba Paşa hakkında o günlerde gazetelerde yapılan yorumların dışında konunun Meclis-i Mebusan gündemine gelmesiyle, Posta ve Telgraf örgütünde yapılması planlanan köklü değişiklikler için Saba Paşa'dan istenen raporun ayrıntıları ortaya çıkmıştır. Saba Paşa, öncelikle bir konunun üzerinde ısrarla durmaktadır. O da , Posta ve Telgraf'ın yönetiminin başka bir Nezaretin güdümü altında çalışmasının reform beklentilerini boşa çıkaracağıdır. Yani, Posta ve Telgraf öncelikle tam anlamıyla kendi başına bu reformları uygulayabilecek bir üst yapıya kavuşturulmalıdır. Bunun yolu da bağlı olduğu Dahiliye Nezaretinden ayrılarak bağımsız bir Nezaret halinde yeniden örgütlenmesidir. Saba Paşa ayrıca sahil–iç ayrımı gözetmeksizin tüm adi posta ücretlerinin 20 para olarak belirlenmesini istemektedir. Bunun, bir gelir kaybı olarak görülmesinin yanlış olacağını; aslında eğer fiyatlar standart hale getirilirse Osmanlı postasına ilginin atacağını, böylece kısa bir süre sonra eskisinden çok daha fazla gelir elde edileceğini ifade ettiği raporunda kendisi için yapacağı hizmetler karşılığında 1909 Martından itibaren beş yıl süre ve aylık 250 lira maaşı uygun gördüğünü belirtmektedir[813].

Saba Paşa'nın hazırladığı rapor Tanin gazetesinde yayınlanmıştır. Saba Paşa'nın 26 Aralık 1908 tarihinde Sadarete sunduğu bu ariza Meşrutiyet dönemi başlarken Osmanlı Posta ve Telgraf Nezaretinin durumu hakkında dikkat çekici gözlemler içermektedir.

Buna göre, Saba Paşa "*...Gerek idare-i merkeziyede ve gerek İstanbul, Galata ve Beyoğlu merkezlerinde posta hizmetinin suret-i cereyanını sencide-i mizan"* incelemiş ve " *ekseriyetle na'ehil bulunan memurin ve müstahdeminin maaşatının umumiyetle derece-i kifayede bulunmadığını müşahade"* etmiştir[814].

Oysa Saba Paşa, 1874'den beri Posta İttihadına dahil olan Osmanlı Postalarının hiç olmazsa yabancı postalarla rekabet edebilecek bir halde olduğunu düşünerek İstanbul'a gelmiştir. Gördüğü düzensizlikler ise kendisinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır[815].

Saba Paşa Bunun yanında posta ve telgraf görevlilerinin maaşlarının azlığını da hayretle karşılamış, bu durumda hiçbir şekilde düzenli bir işlem yapılamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca, postalarda ücretlerin indirilmesini, sahil-iç ayrımının kaldırılarak posta ücretlerinin 1906 Roma Mukavelesi uyarınca yeniden ayarlanması ve Posta ve Telgraf Nezaretinin müstakil hale getirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Saba Paşa, Osmanlı Postalarını düzene koymak için kendisine verilecek parayı da raporunda aylık 250 Osmanlı Lirası olarak belirlemiştir. [816]

Saba Paşa'nın sunduğu bu ariza Meclis-i mebusan Posta ve Telgraf Encümeninde değerlendirilmiştir. Saba Paşa'nın öneri ve Nezaretin modernleştirilmesiyle ilgili görüşleri büyük ölçüde kabul görmekle beraber, Nezaretin müstakil bir yapıya kavuşturulması konusuna Maliye Encümeni olumsuz oy vermiştir. Üstelik Saba Paşa'nın Türkçe bilmemesi de kendisinin bu göreve

---

[813] **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi,** 16 Şubat 1324, İnikat:36, celse:2
[814] **Tanin,** 7 Kânunusani 1324(20 Kânunusani 1909)
[815] **Tanin,** 7 Kânunusani 1324(20 Kânunusani 1909)
[816] **Tanin,** 7 Kânunusani 1324(20 Kânunusani 1909)

getirilmesinde bir engel olarak görülmüştür. Böylece Maliye Encümenince, Saba Paşa'nın bu göreve getirilmesinin gelirleri artırmada bir fayda sağlamayacağı sonucuna varılmıştır.[817]

c) Bir Yabancı Uzmanın Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğüne Getirilmesi:

Mösyö Sterpin Dönemi:

Osmanlı Posta ve Telgraf İşletmelerinin ıslahı için, (II. Meşrutiyetin ilânından hemen sonra yaşanan siyasal olayların da etkisiyle) bir yabancı uzman getirtilmesi yeniden gündeme gelmişti. Ancak, II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Posta ve Telgrafında çalışan yabancı uzmanlardan farklı olarak bu kez bu yabancı uzmanın tam yetkili biri olması düşünülüyordu. Daha önceki reform denemelerinde yeteri kadar başarılı olunamaması ve en büyük amaç haline gelen yabancı postalarının ülkeden tamamen çıkarılması konusunda kesin bir sonuç elde edilememesi ve Osmanlı Posta ve telgraf örgütünün güvenilirliğinin bir türlü sağlanamaması Meşrutiyet yönetimini, Avrupa'nın en modern posta ve telgraf sistemlerini kurmuş olan ülkelere başvurmaya yönelmişti. Bunlardan ilki İsveç örneği idi. Stokholm'deki Osmanlı Elçiliği kanalıyla yapılan başvuru ile, İsveç Devletinden, Osmanlı Postalarının Islahı için görevlendirilebilecek deneyimli ve başarılı bir uzman istenilmişse de İsveç bu niteliklere sahip uzmanlarının şu anda kendi Posta ve Telgraf örgütlerinde görevli olduklarını bildirerek, bu isteği karşılayamayacağını ifade etmişti[818]. Bunun üzerine, Belçika Posta ve Telgraf Müdürlüğü görevinde başarılı çalışmalarıyla haklı bir ün kazanmış olan Mösyö Sterpin ile temasa geçen Brüksel Elçiliği, Mösyö Sterpin'den kendisinin ve Belçika Hükümetinin belirleyeceği şartların kabulü durumunda bu görevi kabul edebileceği yanıtını alır almaz durumu Hariciye Nezaretine bildirmişti[819]. Bu yazışmaları izleyen günlerde Mösyö Sterpin'in, Osmanlı Posta ve Telgraf örgütünde çalışması için gerekli iznin Belçika hükûmeti tarafından verildiği görülmektedir. Ancak Belçika, Mösyö Sterpin ve ailesi için sosyal ve ekonomik güvencelerin tam olarak sağlanmasını şart koşmuştu[820].

Belçika Posta ve Telgraf İdaresi, Agâh Efendi'in Avrupa'da geçen sürgün yıllarında Avrupa'nın en gelişmiş haberleşme idareleri arasında gösteriliyordu. Agah Efendi Brüksel'de yaşadığı yıllarda sık sık Belçika Posta ve Telgraf Genel Müdürü ile görüşmüş ve ondan sistemin işleyişi hakkında bilgiler almış, bu bilgileri bir gün ülkesine döndüğünde uygulamak üzere dikkatle saklamıştı[821]. Ancak, o, çok beğendiği bu sistemi Osmanlı Posta ve Telgraf Nezaretine uyarlamayı başaracak bir fırsat elde edemeden yaşamını yitirdi. Sonunda Agah Efendinin hayran olduğu Belçika Postalarının bir yöneticisi, hem de en üst düzeyde, Genel Müdür olarak görev yapmış olan bir uzmanı, Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti'nin modern Belçika sistemine göre düzenlenmesini sağlayacaktı. Böylece önce posta ve telgraf idaresine duyulan güven hızla artmaya başlayacak, ardından artan gelirler[822] yeni yatırımlara imkan sağlayacak, yeni şubeler açılacak ve sonunda bu denli başarılı ve tercih edilen bir Posta ve telgraf örgütünün karşısında duramayan yabancı postaları kepenklerini kapatacaklardı[823].

Mösyö Sterpin'in Osmanlı Posta ve Telgraf Telefon Umum Müdürlüğüne gelişi ile ilgili ayrıntılar da Osmanlı Hükümetinin konuya verdiği önemi göstermesi açısından ilginçtir. Hükûmet, Posta ve Telgraf İdaresinin konumunun belirlenmesi ile aynı tarihlerde yani bu idarenin 11 Temmuz 1909'da Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi adıyla Maliye Nezaretine bağlanmasından sadece birkaç gün önce bir yabancı uzmanı Osmanlı haberleşme kurumunun başına getirmiştir.

---

[817] **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi,** D.I, İ.S.I, 16 Şubat 1324, İnikat:36, celse:2
[818] **İrade, Tel –Pos,** 934/1
[819] **İrade, Tel-Pos,** 934/1
[820] **İrade, Tel-Pos,** 934/1
[821] Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi,** İstanbul, 1973, s.302
[822] Posta ve Telgraf gelirlerinin 100.000 lira civarında bir artış göstereceği umulmaktaydı. **Sabah,** 2 Ağustos 1909
[823] **Sabah,** 2 Ağustos 1909

Konu ile ilgili ilk haberler Temmuz 1909'dan itibaren gazete sütunlarına yansımaya başlamıştır[824]. Bu haberlerde, Mösyö Sterpin ile ilgili kısa bilgiler verilmekte, kendisinin Belçika Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü görevinde ne denli başarılı olduğu anlatılmaktadır[825].

Mösyö Sterpin, 6 Eylül 1909'da Bâbıâli'ye giderek, Hariciye ve Dahiliye Nezaretleri ile Sadrazam'ı ziyaret etmiş ve 7 Eylül 1909 tarihinde de işe başlamıştır[826].

Mösyö Sterpin'in Osmanlı Posta ve Telgraf Müdür-i Umumisi olarak göreve başlamasından sonra bir çok düzenleme yapmıştır. Bunlardan biri de Ocak 1910'da hazırlanan "*Posta Memurlarının Tarz-ı Mesuliyetini Havi Proje*'dir[827]. Bunu izleyen bir diğer proje de Postaların düzenlenmesi ve yeniden yapılandırılması hakkında idi.

Bu dönemde, İstanbul ve civarına telefon kurulması çalışmaları da hız kazanmıştır.

1909 yılı biterken posta ve telgraf memurlarının durumuyla ilgili yeni bir nizamname hazırlanmış ve bu sayede, Posta ve Telgraf işlemlerindeki yavaşlığın önüne geçilmeğe çalışılmıştır. Ayrıca memurların eğitimleri ile ilgili sorunlar da ele alınmaya başlanmıştır.

Özellikle İstanbul'da bir çok memurun daha önceden yayınlanan nizamnamelerde belirlenmiş saatlerde iş yerlerinde bulunmaları gerektiği halde görev yerlerinde bulunmamalarının sebepleri araştırıldığında, bunlardan bazılarının yüksek okullarda eğitim vermekte oldukları, bu yüzden sabahları işlerine geç kaldıkları gibi, bazılarının da Darüşşafaka veya diğer okullara devam ettikleri belirlenmiştir. Bunun üzerine Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü, eğitim ve bilim ile ilgilenmenin takdirle karşılandığını; ancak, bu arada devletin en önemli kurumlarından birinin de zor durumda bırakılmaması gerektiğini belirterek Maliye Nezaretinden bu konu hakkında gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir[828].

Maliye Nezareti, bu isteği değerlendirerek, Yüksek Okul ve Darüşşafaka'da öğretmenlik yapanlara haftada iki saati geçmemek üzere izin verilmiştir. Yüksek okulun son ve sondan bir önceki sınıfında eğitim gören genç memurlara ders zamanlarında izin verilmesi uygun görülmüştür. İdadi, Rüştiye ve Mekteb-i İptidailerde öğretmenlik yapanlara ise derhal istifa etmelerinin teklif edilmesi ve Yüksek okulun son ve sondan bir önceki sınıflarında okuyanların dışında kalanların ise, ya okuldan ayrılmaları ya da memurluğu bırakmaları konusunda uyarılmalarını Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğüne bildirmiştir[829].

Mösyö Sterpin döneminde yapılan en önemli atılımlardan biri belki de en önemlisi, Abdülhamit Döneminde yasaklanan telefonun genel kullanıma açılmasıdır. Bunun yanında Posta ve Telgraf Nezareti, Mösyö Sterpin'in göreve başlamasıyla eş zamanlı olarak Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesine dönüştürülmüştür.

D- POSTA VE TELGRAF NEZARETİNİN MÜDÜRİYET-İ UMUMİYE HALİNE GETİRİLEREK MALİYE NEZARETİNE BAĞLANMASI:

İlk kuruluş yıllarında Ticaret Nezaretine bağlı olan Posta Nazırlığı daha sonra Nafia ve Dahiliye Nezaretleri bünyesinde çalışmalarını sürdürmüştü. Dairelere ve halka kolaylık sağlamak personel kadrosundan ve masraflardan tasarrufa gidilmek düşüncesinden hareket eden Hükümet, Posta ve Telgraf idarelerinin birleştirilmesine karar vermiş ve bu karar üzerine 11 Eylül 1287 ve 9 Recep 1288 tarihinden itibaren (M.1871) ayrı idareler olan posta ve telgraf örgütleri birleştirilerek Dahiliye Nezaretine bağlı Posta ve Telgraf Nezareti oluşturulmuştu. İlk Posta Nazırı olan Ahmet

---

[824] **Ahenk**, 4 Temmuz 1325
[825] **Sabah**, 2 Ağustos 1909
[826] **Sabah**, 7 Eylül 1909
[827] **Tanin**, 6 Kânunusani 1910
[828] **Tanin**, 3 Kânunuevvel 1909
[829] **Tanin**, 3 Kânunuevvel 1909

Şükrü Bey (Sağır Ahmet Paşa) Posta ve Telgraf Nazırlığına tayin edilmişti. Posta ve Telgraf Nazırlığı kabineye dahil bir nazırlık değildi. Unvanı Nazır olmasına rağmen Posta ve Telgraf'ın en üst yöneticisi bir Genel Müdür durumundaydı. Bu birleşmeye dair Kararname henüz ele geçmemiş olmakla beraber, birleşimin Posta ve Telgraf ve Telefon idaresi sicil arşivindeki 9 numaralı ilmühaberden esinlenmekte olduğu görülmektedir[830].

II. Meşrutiyetin ilanından sonra Nezaretlerde bir takım düzenlemeler yapılmasına karar verilmiş ve bu düzenlemeler için bazı yabancı uzmanların da düşünceleri alınmıştır. Tanin gazetesinde yer alan şu haber buna iyi bir örnektir:

"Posta ve Telgraf Nezareti ve Maliye

Rüsûmat, Posta ve Telgraf, Defter-i Hakanî, Orman ve Maden gibi devair-i müsemmerenin hasılatı devair-i mezkûrece sarf olunduğundan ve bu ise kavaid-i umumiye-i Maliyeye menafi bulunduğundan bahisle badıma hasılatı olan devairin kaffe-i makbuzatını Hazine-i Maliye'ye göndermesi ve sarfiyatın münhasıran Maliye Nezareti'ne icrası hakkında Mösyö Loran tarafından bir rapor kaleme alınarak Maliye Nezaretine verilmiştir. Bu raporda Posta ve Telgraf Nezareti'nin Dahiliye Nezaretine merbut olması caiz olmadığından bunun da Maliye Nezareti'ne raptına lüzum göstermiştir. Fransa'da Posta ve Telgraf Nezareti 10-15 sene evveline gelinceye kadar müstakil bir nezaret olduğu halde Mösyö Ruviye bunun mahzurlarını irae ederek Maliye Nezareti'ne ilhak ettirmiş idi."[831]

Bu nizamnameye göre, Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi, Maliye Nezaretine bağlı bir Umum Müdür tarafından idare olunacak ve Umum Müdür, Maliye Nazırının teklifi üzerine İrade-i Seniyye ile tayin olunacaktır. İdare-i Merkeziyye Rüesa-yı aklâmı yanı Başkanlar ve Hukuk Müşaviri ise Müdür-i Umuminin teklifi ve Maliye Nazırının onayı ile atanacaktır. Diğer memurlar ise, Maliye Nazırına vekâleten Müdür-i Umumi tarafından tayin edilebilecektir.

Tayinleri Maliye Nazırına ait olanların terfileri de Umum Müdürün teklifi üzerine Maliye Nazırının onayıyla yapılacaktır. Umum Müdür tarafından tayin edilen memurların terfileri ise yine Umum Müdüre ait bulunacaktır.

Yeni kurulacak her memuriyet, bütçe ödenekleri çerçevesinde olmak şartıyla Maliye Nazırının onayına bağlı kalacaktır. Memurların cezaları Umum Müdüre ait ise de azil, Maliye Nazırının muvafakatine bağlı bulunacaktır.

"*Posta ve telgraf hizmetlerinin tenkisine veya yeniden posta ve telgraf merkez ve şubeleri açılmasına ve meccanen nakliyat icrasına ve alel umum posta umum posta ve telgraf işlerine taalluk eden esaslı yazılar Maliye Nazırının imzasına iktiran ettirilecektir.*" Yine "*500 liradan fazla bir masrafı intaç edecek olan taahhüt ve ameliyattan, şerait-i müzayede ve münakaşası (arttırma ve eksiltme) ve Mezat kaimeleri Maliye Nazırının* "onayına sunulacaktır.

"Nüzzar(Nazırlar) ile bütün muhaberat Maliye Nazırı vasıtası ile vuku bulacak ve alel umum talimat ve yazışmalar ve evamir, hasılı posta ve telgraf işlerine ait iç yazışmalar Umumu Müdür tarafından imza edilecektir.

Posta ve Telgraf giderlerinin sarf emri Maliye Nazırına ait olup masraf maaş nevinden ise 300 lirayı tecavüz etmeyen masrafın icrası Maliye Nazırına vekâleten Müdür-i Umumi tarafından yapılabilecektir. Posta ve Telgraf idaresinin bütün masrafı ve maaşatı, diğer devlet daireleri için yapıldığı usul üzere Mal sandıkları tarafından tediye olunacak, Posta ve Telgraf

---

[830] **Şerafettin Söhmen**, a.g.m, **s. 15**, İlmühaber Defteri, 9/ 2736 **(12 Şaban 1288 ve 14 Teşrinievvel 1287)**
[831] **Tanin,** 11 Kânunuevvel 1908

gelirleri de Maliye Nazırı tarafından tayin olunacak zaman ve şartlar dairesinde ya Osmanlı Bankasına veyahut Mal Sandıklarına teslim kılınacaktır."[832]

30 Şaban 1327 ve 2 Eylül 1325 tarihli Nizamname gereği olarak da Posta ve Telgraf Nezareti, 15 Eylül 1909'da Maliye Nezaretine bağlandı[833]. Böylece, her ne kadar o tarihte telefonun fiilen kurulması sağlanamamışsa da yeni yapılanma gereği adı Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi olarak belirlendi[834]. Bunun sonucunda Mösyö Sterpin de Posta ve Telgraf ve Telefon Umum Müdürü ünvanıyla göreve başlamıştır[835]. Zaten Mösyö Sterpin'in Osmanlı ülkesine çağırılma nedenlerinin başında telefonun kurulup işletilmesi konusunda bilgisinden yararlanılması amacı gelmektedir [836].

Posta ve Telgraf İdaresinin Maliye Nezaretine bağlanması, sürekli ortaya çıkan sorunların giderilebilmesini zorlaştırmış, karmaşık yazışmaları, içinden çıkılmaz bürokratik sorunları da beraberinde getirmişti. Kendisine ait bir bütçesi olmayan İdare, gereksinim duyduğu yatırımları, yeni şubeler açmak, yeni memur almak, telgraf-telefon alet ve malzemelerini üretmek ya da satın almak, yeni hatlar çekmek, eskileri onarmak gibi gereksinimlerini karşılamakta zorlanır olmuştu. Bu durum, ülkenin her köşesinden yükselen şikayetleri artırdığı gibi, yabancı postalarla rekabette geri kalınmasına yol açmış ve yabancı postaların her geçen gün daha fazla tercih edilir bir duruma gelmesini kolaylaştırmıştı.[837] Umum Müdür olarak göreve getirilen Belçikalı Mösyö Sterpin döneminde başta telefon olmak üzere, bazı ileri adımlar atılmış, ülkenin gelişmiş kentlerine bakıldığında haberleşme alanında hissedilir bir iyileşmenin yaşandığı görülmüştür; ancak bu gelişmelerin ülke geneline yayıldığını söylemek zordur. Bunun en temel nedeni de ulaştırma ve bayındırlık politikalarında gizlidir. 19. yüzyıl ortalarından itibaren bu konuda bir çok layiha yazılmış ve sunulmuşsa da[838], ne karayollarının hâlâ eski kervan rotalarında ve taşlı tozlu, bakımsız bir halde kalması, ne deniz ticaret filolarının içler acısı halinin sürüp gitmesi ve ne de demiryollarının dışarıdan beslenen siyasal ve ekonomik amaçlarla belirli hatlara bağlı kalması engellenememiştir[839]. 20. Yüzyılın nimetlerinden yararlanmak için iyi bir ulaşım ağına sahip olunması gerekliliği ve bunun için düzenli bir bayındırlık çalışmasının zorunluluğu tamamen kavrandığında ise, artık bunu gerçekleştirmek için ne para ne de zaman kalmıştır.

E- POSTA VE TELGRAFA TELEFON DA EKLENİYOR :

Tüm büyük buluşlarda olduğu gibi telefonun ortaya çıkışında da bir çok bilginin, emeği geçmiştir. Başka bir aracıya gereksinim duymadan seslerin doğrudan iletilebildiği gibi bir aletin yapımı konusundaki ilk çalışmalar 1820'li yıllara kadar uzanır. Kopenhag Üniversitesi öğretim üyelerinden Oersted, 20 Temmuz 1820'de bir mıknatıs ibresinin manyetik bir alanda belirli bir durum aldığını fark etmiş ve ertesi yıl da Fransız bilgini Ampere de elektriğin mıknatıs özelliği ile ilgili yasaları ortaya koymuştur[840]. Daha sonra ardı ardına yaşanan teknolojik gelişmelerle

---

[832] **Takvim-i Vekayi**, aynı yerde
[833] **Takvimi Vekâyi**, No. 682,11 Teşrinisani 1326
[834] Aliye Önal, **a.g.m.**, s. 127
[835] **İrade Tel-Pos**, 934/1
[836] **İrade, Tel-Pos**, 934/1, Şerafettin Söhmen, "*Osmanlı İmparatorluğunda Posta ve Telgrafçılığımız*" **PTT Bülteni**, S.157-158(Ağustos-Eylül 1978), s. 32
[837] Bu duruma örnek olarak Preveze merkezinden yapılan bir yardım isteği verilebilir. 11 Temmuz 1895 tarihinde Preveze merkezinde posta ve telgraf muamelelerinin artması nedeniyle yabancı postalarına karşı "sürat ve suhuletle postaların teatisi zımnında ilaveten bir memur tayin ve istihdamı " hükûmete bildirilmiştir. **İrade Tel-Pos**, 101/4.
[838] Bu konuda en iyi örneklerden biri, Hasan Fehmi Paşa'nın Abdülhamit'e sunduğu 24 Mayıs 1296 (5 Haziran 1880) tarihli layihadır. Celâl Dinçer "*Osmanlı Vezirlerinden Hasan Fehmi Paşa'nın Anadolu'nun Bayındırlık İşlerine Dair Hazırladığı Layiha*", **T.T.K. Belgeler**, Cilt:V-VII, 1968-1971, sayı:9-12, ss.155-233.
[839] Franz Taeschner "*Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları ve Cihan Münakalatına Nazaran Vaziyeti*" (çev. Hamit Sadi), **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, Haziran-Kânunuevvel 1926 İstanbul, 1927, ss. 96-108
[840] Tanrıkut, **a.g.e**, s.681

elektriğin uygulama alanının genişlemesini sağlanmıştır. Özellikle elektriğin mıknatıs özelliğinin bulunması, telgraf ve telefonun icadını getirmiştir.[841]

1870 yılına gelinceye de Avrupa'da Fransa ve Almanya'da sesin iletilmesi ile ilgili düşünceler ortaya atılmış, hatta 1861'de Philip Reis adlı bir Alman, bu konudaki çalışmaları sonunda titreyen bir levha temeline dayalı olarak işletmeye çalıştığı aletiyle bazı tınıları iletmeyi başarmıştır. İlk kez telefon sözcüğünü kullanan da kendisi olmuştur. Ancak, bu alet müzik nağmeleri için uygundu, insan seslerini ise iletemiyordu.[842]

İnsan sesi de dahil olmak üzere tüm seslerin iletilmesi konusunda ilk büyük başarı 1876 yılında Amerikalı Graham Bell tarafından bulunan oldukça basit bir alet sayesinde mümkün olabildi. Bu konudaki ilk denemeler Amerikan Bağımsızlığının 100. Yıldönümü dolayısıyla Philadelphia'da düzenlenen şenliklerde yapılmış ve başarılı olmuştu[843]. Ancak, bu alet yeterli derecede hassas olmadığı için ses dalgalarının iletilmesinde bazı sorunlarla karşılaşılıyordu[844]. Mıknatisî telefon denilen bu yöntem kullanılarak bazı yerlerin telefonla birbirine bağlanmasına çalışılmışsa da tüm hatların toplamı birkaç kilometreyi geçememişti[845]. Mıknatısî telefonda yaşanan sorunların giderilmesi Hugh Makinesi denilen özel aletin sisteminden yararlanılarak mikrofon kullanılması ile birlikte kullanışlı bir duruma getirilmiş ve yaygınlaşmaya başlamıştır[846].

İcadının üstünden çok fazla zaman geçmeden telefon, İngiltere ve Almanya'da denenmesinden sonra 1879'da ilk kez Paris şehrinde şehir içi telefon şebekesi kurulmuş ve bu ağ kısa sürede abone sayısını artırmıştır[847].

Osmanlı imparatorluğunda telefonun kullanılmaya başlaması ise, telefonun henüz emekleme döneminde olduğu yıllara rastlamaktadır. Yani Osmanlı Devleti ya da daha doğru bir deyişe Osmanlı Telgrafçıları bu buluşla yakından ilgilenmiş. Hatta Telgraf fabrikasında 1877 yılında Emil Efendi (Locaine) tarafından bir telefon makinesi imal edilmiş ve denemelerde başarıyla kullanılmıştı[848]. Avrupa'da üretilenlerden çok daha ucuza imal edilen bu makineyle Telgraf Fabrikasıyla Nezaret binası arasına bir hat bile çekilmişti[849]. Ancak daha sonra bu konu hakkında Sadarete sunulan 19 Temmuz 1295 tarihli tezkereden anlaşıldığı kadarıyla, Fen müşavirliğinde bulunan Emil Locaine'ın çalışmaları ile başka memleketlerde olduğu gibi İstanbul'da da telefonun kurulmasına ve bu amaçla denenmek üzere Nezaretler arasına hat çekilmesine izin istenmişse de bu teklif olumsuz karşılanmıştır[850]. Aynı yıl (1879) İstanbul ve civarında 50 yıl süreli imtiyazla telefon hattı kurmak isteyen Otovinkler G.'nin vekili Langeviç'e de red yanıtı verilmiştir[851].

1881 yılında Posta ve Telgraf Nezareti, Soğukçeşme'deki Nezaret dairesiyle Yeni Camii'deki ahşap postahane binası arasına tek telli bir telefon hattı çekmiştir. Aynı yıl Galata'da bulunan Millet hanındaki postahane ile Yeni Cami Postahanesi arasına ve yine Galata'da Osmanlı Bankası ile, Bankanın Yeni Cami civarındaki İstanbul şubesi arasına bir telefon hattı kurulmuştur[852]. Ayrıca Galata Liman İdaresinden Kilyos'daki tahlisiye servisine de Beyoğlu

---

[841] **Telefon Telefonculuk**, İstanbul, 1330, s.14, 15
[842] Memduh(Binbaşı), **Telefonlar Hakkında Malumat-ı Umumiye**, İstanbul, 1333, s.14
[843] Memduh, a.g.e, s.15
[844] Aliye Önal, "*Türkiye'de Telefon teşkilatının Kuruluşu*", **ÇYO**, İstanbul, 1994, s. 122
[845] Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umûr-ı Belediyye**, İstanbul, 1995, Cilt:5, s. 2744
[846] Ergin, **a.g.e**, s.2745
[847] **Telefon ve Telefonculuk**, İstanbul, 1330, s. 15
[848] **Vakit**, 21 Kânunuevvel 1877
[849] **Vakit**, 22 Kânunuevvel 1877
[850] Asaf Tanrıkut, **a.g.e**, s. 682
[851] Mehmet Emin Kalmuk, **Telefon Aletleri ve Teçhizatı**, İstanbul, 1938, s.8
[852] Reşat Alşan, "*Cumhuriyetin Kuruluşu ve İlk On Beş Yılında PTT İşletmesi*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VI, Sayı:17(Mart 1990), s. 409

Telgrafhanesi ve Eastern Telegraph Company'nin Odesa kablosundan yaralanılarak tek telli bir hat döşenmişti[853].

16 Ağustos 1886 tarihinde Padişah buyruğu ile, Galata Liman idaresi ile Kilyos'daki tahlisiye servisi arasındaki telefonun dışındaki bütün hatlar kaldırılmış ve telleri toplattırılmıştır[854]. O yıllarda Padişah II Abdülhamit ve yakın çevresindekiler "gizli kapaklı işler görülmesine müsait" bir icat olarak gördükleri telefondan ve her türlü elektrikli düzenekten çekindikleri için bu gibi yeniliklere karşı garip uygulamalarla karşılaşmak her zaman mümkündü. Bu garip uygulamalardan biri de telgraf hatlarıyla ilgiliydi. Yeni Cami'den Tünelin üst başına kadar yer altından uzanan telgraf hatları bile "gizli olmayacak" diye havadan çıplak telli hata dönüştürülmüştür[855].

Böylece telefon, Osmanlı topraklarında II. Meşrutiyet'e değin yasaklı bir alet olarak kalmış hatta telefon alet ve makinelerinin ülkeye sokulması dahi yasaklanmıştır[856]. Yabancı Şirketler telefonu, şimendifer ve telgrafın yanında tamamlayıcı bir haberleşme unsuru olarak savunmuşlar ve bunun için imtiyaz istemişlerse de bir iki örneğin dışında bu konuda imtiyaz verildiği görülmemiştir[857]. Örneğin, Üsküdar Su Şirketi, su havzalarıyla şirket merkezi arasındaki haberleşmeyi sağlamak için telefon hattı çekmek istemiş ve bu isteğinin gerçekleşmesinin İstanbul'un susuz kalmamasına yardımcı olacağı konusunda yetkilileri ikna ettikten sonra ancak belirli bir mesafe için izin alabilmiştir[858].

Telefon malzemesinin ithali ve tesis kurulmasının yasaklanması 1908 yılına kadar sürmüştür. II. Meşrutiyetin ilânından sonra telefon kullanma yasağı kaldırılmış; fakat, Posta ve Telgraf Nezareti telefonu hükûmetin tekelinde kabul ettiğinden halktan kimseye telefon hattı için ruhsat ya da imtiyaz vermemiştir[859].

Telefon'un Posta ve Telgraf Nezaretine bağlı bir idare eliyle yürütülmesi konusu o günlerde çok tartışılmıştır. Telefonun bir şirket tarafından, işletilmesi ağır basmaya başlayınca da, Posta ve Telgraf Nezareti, bütün haklarıyla telefon işletmenin kendisi tarafından yürütülmesini istemiştir. Hatta bu imtiyazın Nezarete verilmesi konusunda bir öneri hazırlanmış ve Bâbıâli'ye sunulmuştur[860].

Ancak, telefon şebekesinin kurulmasının çok pahalıya mal olacağının ve o zamanki bütçenin bunu kaldıramayacağının anlaşılması üzerine belirli bir süre ile işletme karşılığında hatların bir şirket tarafından yaptırılması uygun görülmüştür[861].

Bunun üzerine hükûmet, 1908 Ekiminde Posta ve Telgraf Nezaretinden bir layiha hazırlanarak, bu layihada gerekli olacak her türlü işlemin tespit edilmesini ve maliyetin hesaplanmasını istemiştir[862].

Aynı günlerde, Beyrut Rıhtımları ile Beyrut-Şam Demiryolu inşaatında başarılı çalışmalarıyla takdir toplamış olan Dikran Bey, 99 yıl süre ile İstanbul ve civarında telefon hatlarının kurulması imtiyazını Bâbıâli'den talep etmiştir. Osmanlı vatandaşı olan Dikran Efendi, Meclis-i Mebusan'ın açılışına kadar hükûmetin emrine tabi olmak üzere Osmanlı Bankasına

---

[853] Aliye Önal, **a.g.m.** s. 123
[854] **Aylık Ansiklopedi,** c.II, s. 444, Aliye Önal, **a.g.m,** s.123, Reşat Alşan, **a.g.m,** s. 409
[855] Reşat Alşan, **a.g.m,** s. 409
[856] Aliye Önal, **a.g.m,** s. 123
[857] Aliye Önal, **a.g.m,** s.123, 124
[858] **Bâbıâli Evrak Odası, Ayniyat Defteri,** No: 1222, s.274
[859] **DH.HMŞ.** , 15/65, 15/73, 15/74, 15/88, **DUİT,** 19/1(1-5), **YA.HUS,** 406/77
[860] **Şuray-ı Ümmet,** 7 Teşrinievvel 1908
[861] **Sabah,** 8 Temmuz 1909
[862] **Şuray-ı Ümmet,** 10 Teşrinisani 1908

önemli bir miktar para yatırmayı da teklif etmiştir. Ancak verdiği dilekçelere her nedense yanıt verilmemiştir[863]

Bir süre sonra, İstanbul'a döşenecek telefon hatları hakkında Maliye Nezaretince bir şartname hazırlanmış ve bu ihaleye başvuran değişik şirketler tarafından verilen kapalı zarflar Maliye Nezareti Müsteşarı başkanlığında yine Maliye Memurlarından oluşan bir komisyon önünde açılmıştır[864]. Toplam 16 teklifin yapıldığı bu ihalede, yalnızca teklifin ucuzluğuna bakılmamış, böyle bir şebekeyi kurabilme gücü ve yeterliliği aranmıştır. Katılan şirketler arasında Avrupa-i Şarkî Telgraf Şirketi adına hareket eden Mösyö Fincher ikinci, Şuray-ı Devlet Eski Üyelerinden Cemal Bey üçüncü, Rastikolmasi Elena Telefon Efti Bolog Sirketi adına katılan Mösyö Pe Pekelofesk vekili Mösyö Feruze dördüncü, Mösyö Kozma'nın Vekili Leon Mayris beşinci ve Merkezi Berlin'de bulunan Siemens Halseke Müessesesi adına teklif veren Mösyö Pol De Seke de altıncı olmuştur[865]. Bu şartlara uygun görülen tek Şirket ise, İngiliz, Amerikan, Fransız şirketlerinden oluşan Western Electric Company adlı konsorsiyumdur[866]. Şirketin 2 Milyar franka ulaşan bir sermayesinin bulunduğu ve bu iş için gerçekten güçlü bir yatırımcı olduğu anlaşılmaktadır. Şirketle imzalanacak sözleşmede konulacak şartlara gelince, öncelikle, İmtiyaz süresi 30 yıl olarak öngörülmektedir. İstanbul, Galata, Eyüp ve Kadıköy'de telefon hatları döşeyecek Şirketin kuracağı ağa Ayastefanos, adalar, Maltepe, Kartal, Pendik, Sarıyer ve Anadolu Kavağı da dahil olacaktı[867]. Gayrı-safi hasılattan %15'inin Hükümete verilmesi de düşünülen şartlardan biriydi. Abone için ayrıntılı bir tarife bile hazırlanmıştı. Şirket getireceği her türlü parça ve alet için gümrük vergisinden muaf tutulacaktı.

Hükûmet ise, Fransa'dan yeni ithal ettiği 50'lik telefon santralini Sirkeci'deki büyük postahaneye kurdurarak ilk telefon santralini bu arada açmıştır. Bu santral 28 kola ayrılarak başta Nezaretler olmak üzere önemli devlet dairelerine çekilen hatlara ayrılmış ve 1909 yılında görüşmeye açılmıştır[868]. Hükûmetin kurduğu bu hatlar resmi haberleşmenin sağlanması konusunda daha çabuk davranıldığını göstermektedir. Öyle ki, Telefon Şirket'nin şebekesi hizmete girmeden hat çekilmesi konusunda yoğun bir çalışma devlet dairelerini sarmıştır.

Bu arada Anadolu ve Rumeli'de bulunan bazı şehirler, belediye örgütleri aracılığıyla kendi telefon hatlarını kurmak istemişlerse de bunun ancak Maliye Nezaretinin izniyle mümkün olduğu, buna karşılık polis, jandarma daireleri veya diğer resmi dairelerin telefon hatları çekerek kullanmalarında bir engel olmadığı Maliye Nezaretinden, Ticaret ve Nafia Nezaretine bildirilmiştir[869]. Yine bu konuyla ilgili olarak, 1910 yılında Kozlu ve Zonguldak Arasında Gürcü Kumpanyası tarafından bir telefon hattı çekilmesi için Hükümete başvuruda bulunulmuş , bu konuda gönderilen raporlar incelenmiş ve PTT idaresince bu hattın yapılmasında bir mahzur görülmediği Maliye Nezaretine bildirilmiştir[870]. Aynı şekilde Terkos'daki imalathane ile Feriköy su havzası arasında telefon hattı çekmek isteyen Dersaadet Su Şirketi de bir başvuru yapmış ve ruhsat almışsa da PTT Nezareti sözleşme şartlarına uymadığı için Şirketin Telefonu işletilmesinin mümkün olmadığını bildirmiştir[871]

---

[863] **Şuray-ı Ümmet**, 1 Teşrinisani 1908
[864] **Tanin**, 21 Teşrinievvel 1909, 29 Teşrinisani 1909
[865] **Tanin**, 2 Kânunuevvel 1909
[866] **Tanin**, 29 Teşrinisani 1909
[867] **Tanin**, 29 Teşrinisani 1909
[868] Aliye Önal, **a.g.m**, s. 124, Kamil Naim Kumaşçı, "*Telefonun 100. Yılı*" **Pos-Tel**, Sayı.3 (Mart 1976), s.25
[869] **Tasvir-i Efkâr**, 4 Şubat 1910
[870] **Tanin**, 8 Mart 1910
[871] **Tanin**, 15 Şubat 1910

Devlete ait telefon kullanım hakkının yanı sıra herkes tarafından kullanılabilecek telefon santrallerinin kurulması 1911 yılında çıkarılan bir kanun ile mümkün olmuştur[872]. Bu ana kadar yalnızca hükûmet daireleri arasında kullanılan telefon artık yeni kanuna göre imtiyaz alacak şirket tarafından çekilecek hatlarla her isteyene bağlanabilecekti. 1911 yılında yapılan ihale sonunda telefon imtiyazı, Amerikan Western Electric, İngiliz La British Anculuted Helpsby Cables limited Co., Compaigne Français Pourlexpoule Atasion de Pruce de Thomson Houston adlı Şirketlerden oluşan konsorsiyuma verilmiş ve şirketle 6 Mayıs 1911 tarihinde sözleşme imzalanmıştır. Konsorsiyumun yönetim kurulu, George Franklin, Charles St. Aqiuno, Lord Harris, George Hunter Robertson, Sir Albert Ravelli, Sir William Otbert Gilter, Samuel Herric Sanid'den oluşuyordu. Konsorsiyum adına tüm işlemlerin yürütülmesi ve sözleşmenin imzalanması görevi ise, yine bu konsorsiyumun bir üyesi olan Herbert Lows Webbe'e verilmişti[873].Webbe ve temsil ettiği konsorsiyumun bu noktaya gelişi hiç de kolay olmamıştır. Posta ve Telgraf Nezareti, Telefon işlerinin doğrudan hükümet tarafından yürütülmesinden yana olmuş, Dahiliye Nezaretine bu konuda yazdığı yazılar ve 20'ye yakın diğer ülkedeki uygulamaları açıklayan raporlarda telefon işletmesinin yerli ya da yabancı özel şirketlere verilmemesinde ısrar etmiştir. Buna bağlı olarak konsorsiyum adına hareket eden Herbert Lows Webbe, İstanbul ve civarı telefon işletme imtiyazını almak için 1909 yılı Haziranına kadar beklemek zorunda kalmıştır. Ancak bu tarihte posta ve Telgraf Nezareti, Umum Müdürlüğe dönüştürülmüş ve Maliye Nezareti'ne bağlanmıştır. Bu değişiklikten sonra Herbert Lows Webbe teklifini Maliye Nezareti nezdinde yenilemiş ve Nazırı ikna ederek 6 Nisan 1911 tarihinde 30 yıl müddetle telefon işletme imtiyazını elde etmiştir. Bununla birlikte antlaşmada hükümete ait telefon şebekeleri imtiyazın dışında tutulmuştu. Ayrıca hükümet kendisine ait hatları istediği kadar artırabilecekti. İmtiyaz verildikten sonra 28 Şubat 1913 tarihinde İstanbul, Beyoğlu ve Kadıköy telefon santralleri işletmeye açılmıştır. 30 yıl süre ile Herbert Lows Webbe'ye verilmiş olan imtiyaz gereğince "Dersaadet Telefon Anonim Şirketi" adıyla bir şirket kurulmuştur. Bu şirket, üç ana merkez ile tali merkezler ve genel şebekeye ait planların tasdik tarihinden itibaren bir buçuk yıl içinde tesislerinin getireceği gayrı sâfi gelirin %15'ini her üç ayda bir hükümet hissesi olarak ödeyeceğini[874], imtiyazın ilk on yılında yabancı personel istihdam edebileceği ancak bu süre zarfında Türk Personeli de masrafları şirket tarafından karşılanmak kaydıyla İngiltere ve Amerika'da eğiterek Türk Personel istihdam edeceğini , hatta İstanbul'da bir Telefon Mektebi açacağını, böylelikle on yılın sonunda tüm kadroların Osmanlı uyruklulardan oluşacağını taahhüt etmesine[875] rağmen, bu taahhütlerinin hiç birisini yerine getirmeden İstanbul telefon şebekesini 1935 yılı ortalarına kadar işletmiştir.

Birinci Dünya Savaşı çıkınca hükümet, 14 Mayıs 1915 günü şirkete el koymuştur. Bunun üzerine 55 adet yabancı teknik personel İstanbul'u terk etmişler ve bunların görevi 5 Türk Mühendisine kalmıştır. Bu 5 genç mühendis ve yetiştirdikleri 15-20 kadar teknisyen, devraldıkları telefon işletmesini Nisan 1919 tarihine kadar bir çok olanaksızlıklar içinde olmalarına rağmen yabancılardan çok daha iyi idare etmişlerdir. Bu genç Türk ekibi sadece mevcut şebekeyi işletmekle kalmamışlar, yeni şebeke yatırımları yapmışlar; ayrıca bakım ve onarım konusunda büyük başarı elde etmişlerdir. Türk mühendislerinin o tarihlerdeki başarısı ibret verici ve takdir edilen büyük bir olaydır. Bu durum Nisan 1919 tarihinde telefon işletmesinin tekrar "Telefon Anonim Şirketi"ne devredilmesine kadar sürmüştür[876].

Şirket, telefon işletmesini devraldıktan sonra Bebek santralını 12 Mayıs 1921'de, Bakırköy santralını 26 Mayıs 1921'de, Yeşilköy santralını 8 Haziran 1921'de, Erenköy ve

---

[872] *Dersaadet ve Civarında Tesis Olunacak Telefon Şebekesi İmtiyazı İçin Akdine Mezuniyet Verilen Mukavelename ve Şartname Hakkında Kanun*, **Düstur,** Tertip II, Cilt:3, s. 744

[873] Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, Cilt 5, İstanbul, 1995, s. 2745, **Düstur**, Tertip II, Cilt 3, s. 788

[874] Ergin, **a.g.e,**, s. 2756

[875] İmtiyaz sözleşmesi madde:27; Ergin, **a.g.e**, s.2757

[876] Ergin, **a.g.e**, aynı yerde

Büyükada santrallarını 6 Ekim 1921'de, Büyükdere ve Tarabya santrallarını 8 Haziran 1922'de, Paşabahçe santralını 8 Ağustos 1923'de, Kartal santralını 26 Kasım 1923'de, Heybeliada santralını 6 Mart 1924'de işletmeye açmıştır. Bu santralların tamamı Western Electric'in merkezî batarya sistemli ürünüdür.

İstanbul'daki santraller 1931 senesine kadar manuel olarak kalmıştır. Cumhuriyet hükümetinin zorlamalarıyla İstanbul, Kadıköy ve Beyoğlu santralleri 1931-1932 senelerinde döner daire sistemi tabir edilen otomatik santrale dönüştürülmüştür. Diğer 10 santral ise yarı otomatik hale getirilmiştir[877].

1 Eylül 1935 tarihinde şirketin bütün tesisatı ve mal varlığı hükümet tarafından satın alınarak İstanbul telefon işletmesi millileştirilmiştir[878].

F-POSTA VE TELGRAF MÜDÜRİYET-İ UMUMİYESİ'NİN NEZARETE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ:

10-11 Nisan 1911'de Meclis-i Mebusan'da 24 Mayıs 1911 tarihinde de Meclis-i Âyan'da kabul edilen 1327 Mali yılı Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi bütçesi ile birlikte 1909 yılından beri Müdüriyet-i Umumiye olarak yönetilen Posta ve Telgraf İdaresinin yeniden örgütlenerek, Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti adı altında; ancak, bu kez kabineye dahil bir bakanlık olarak görev yapmasına karar verilmiştir[879].

1911'den önceki Nazırlar kabineye giremiyordu. Bu tarihe kadar olan Nazırların "Teşrifat Defteri"ne göre resmiyetteki sırası Sadaretçe 23 Ramazan 1257 tarihli tezkere ile[880] "*Nezaret-i Merkume, Memuriyet-i Mahsusa*" hükmünde bulunmuş olduğundan Ticaret Muhasebeciliği sırasına kaydediliyordu. Yani Posta ve Telgraf Nazırlığı, kabineye dahil Nazırlıkların Muhasebe Müdürlüğü sırasında teşrifatta yer alan hizmetlinin adı idi[881].

Müdür-i Umumilikten tekrar Nazırlığa çevrilen Posta ve Telgraf ve Telefon Nezaretinin 7 Eylül 1327 tarih ve 931 sayı ile Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan 16 Ramazan 1329 ve 27 Ağustos 1327 tarihli Nizamnameye göre merkezi idare teşkilâtı dokuz daireden oluşuyordu; Şöyle ki :

1-Sicil ve Hukuk,

2- Levayih ve İstatistik (yazılı teklifler ve istatistik dairesi)

3- Muhasebe,

4- Posta Umuru (posta işleri),

5- Telgraf Umuru,

6- Mebani ve Levazım (binalar ve malzeme),

7- Kontrol Kalemi[882]

8- Heyet-i fenniye,

9- Kalem-i Mahsus (Özel Kalem)

Burada adı geçen dairelerden Heyet-i Fenniye dışında diğerleri birer Müdür, birer Müdür Yardımcısı ve yeterince Mümeyyiz (şef, amir), kâtip (memur) ve diğer müstahdemden ibaretti.

---

[877] Kumaşçı, **a.g.m**, s.25, 26
[878] Şekip Eskin, **a.g.e**, s. 47
[879] **MMZC**, Devre:1, İ.S.: 3, İnikat: 76-80, **MAZC**, Devre:1, İ.S:3, İnikat:68,
[880] **İrade Dahiliye**, 3387, İrade, Mesail-i Mühimme, 15.
[881] **İrade Dahiliye**, 3387
[882] **İrade Tel-Pos.**, 2899/4

Heyet-i Fenniye ise bir Reisin başkanlığında iki mühendis ile Mektep Müdürü ve Nezaretin diğer kısımlarında fenni işlerle uğraşan kişilerden oluşuyordu. Heyet-i Fenniye bürosunda bir mümeyyiz ve gerektiği kadar kâtip bulunuyordu.

Nezaretin merkezi idare teşkilâtında, bir de müfettiş mevcuttu. 1911 düzenlemeleri, o sırada Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı olan İstanbulluyan Efendi'nin önerisiyle yapılmıştı. Ancak, bu yeni örgütlenme, kısa bir süre sonra 27 Ocak 1912 tarihli nizamname ile tekrar değişikliğe uğradı.[883]

İdarenin daha önce Nezaretten Müdüriyet-i Umumiyeye dönüştürülmesinin nedeni, Meşrutiyet rejiminin getirdiği yeni bakış açısıyla yönetsel mekanizmanın daha kolay işlemesi ve Abdülhamit dönemi kadrolarının temizlenmesinde düğümlenirken, 1911 düzenlemesinde siyasal iradenin yani İttihat ve Terakki kadrolarının yerleşmesi ve yapılanması amacı göze çarpmaktadır. Merkezi yönetimin ağırlığını hissettirmek için gereksinim duyduğu iletişim ağının doğrudan kabinede söz hakkı olan bir Nazıra bağlanması hükûmetin bürokratik yalpalamalardan kurtularak kendisine bir muhatap bulmasını da sağlayacağından, yararlı görülmüştü. Nitekim kısa bir süre sonra, 4 Şubat 1912 tarihinde Posta ve Telgraf Nazırlığına Talât Paşa getirilmiştir[884]. Talât Paşa'nın üyesi bulunduğu kabinenin istifasını verdiği 21 Temmuz 1912 tarihine dek bu görevi yürütmüştür. Onun döneminde Posta ve Telgraf Nezaretinin yönetim birimleri yeniden düzenlenmiş, Posta ve Telgraf memurları için kefalet sandıklarının kurulması için hazırlanan nizamname Bâbıâli'ye sunulmuştur[885].

G- II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ HÜKÛMET PROGRAMLARINDA POSTA VE TELGRAF:

II. Meşrutiyet döneminde Posta ve Telgraf veya genel olarak haberleşme ile ilgili düşünce ve planların Hükümet programlarına girmesi doğal olarak Posta ve Telgraf ve Telefon İdaresinin Maliye Nezaretine bağlı bir kurum olmaktan çıkarılıp, kabineye dahil bir bakanlık statüsüne getirilmesiyle birlikte başlamıştır. 1 Ekim 1911 tarihli irade-i seniye ile göreve başlayan Sait Paşa

---

[883] *"Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti*

İdare-i Merkeziyye Teşkilâtı Hakkında Nizamname

Madde 1- Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti idare-i merkeziyyesi Memurin ve Sicil, Umur-ı Hukukiyye, Muhasebe, Posta Umuru, Telgraf Umuru, Mebani ve Levazım, Kontrol, Hey'et-i Fenniye, Kalemi Mahsus namlarında dokuz daireden müteşekkildir

Madde 2- Madde-i sabıkada tadad olunan devairin heyeti fenniyeden maadası, birer müdürün taht-ı idaresine mevdu olup bunlardan ihtiyacı muameleye göre müteaddit mümeyyiz ve lüzumu kadar kâtip ve saire müstahtem olduğu gibi Posta Umuru dairesinde iki ve Memurin ve Sicil, Muhasebe, Telgraf Umuru, Kontrol, kalemi mahsus devairinde birer muavin bulunacaktır

Madde 3- Hey'et-i Fenniye bir reisin tahtı idaresine üç mühendisten ve nezaretin diğer aksamında umur-ı fenniye ile müştağil memurinden terekküp edecek, bir mümeyyiz ve lüzumu kadar ketebeyi ihtiva eden bir Hey'eti Fenniye Kalemiyyesi olacaktır.

Madde 4- İdare-i merkeziyye memurin-i idadında iki müfettişi umumi istihdam edilecektir.

Madde 5- İş bu nizamnamenin icrasına Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı memurdur.

İş bu nizamnamenin mevki-i meriyete vaz'ını ve nizamat-ı devlete ilâvesini irade ederim.

7 Safer 1330 ve 14 Kânunusani 1327

MEHMET REŞAT

Sadrazam — *Said*

Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı — *İbrahim* "**Takvim-i Vekayi,** 14 Sefer 1330 ve 22 Kânunusani 1327.

[884] Tanrıkut, **a.g.e.**, s. 731.

[885] Tanrıkut, **a.g.e**, aynı yerde.

Hükûmeti[886] ile birlikte kabineye giren ilk Posta ve Telgraf Nazırı İbrahim Susa Efendi olmuştur[887].

18 Ekim 1911'de okunan Hükumet programında ise ilk kez Posta ve Telgraf ve Telefon ile ilgili yapılması planlanan ıslahat hükûmet programında yer almıştır[888].

Hükümet programında, "*Posta ve telefon ve telgraf muamelatının ıslahı ve ihtiyacat-ı memleket ile mütenasip derecede tevsii için hudud-u mevcudenin tanzimiyle beraber icab eden mahallerde istidat-ı maliyemizin müsait olduğu kadar yeni hatlar ve Hicaz ve Asir ve Yemen kıtalarında telsiz-telgraf istasyonları ve Cezair-i Bahr-i Sefid vilayetine mülhak adalar beyninde kablolar vücuda getirerek ve ücretli muhaberat ve müraselatı ve ona tabaen varidatı tezyid edecek surette tenzil edilerek muhaberat ve müraselatın teshil ve tesriine ait tedabir ittihaz edilecektir*"[889] denilmiştir. Buna göre, kilit noktalarda, stratejik öneme sahip bölgelerde haberleşmenin sağlanmasına daha çok önem verilmektedir. Bunun yanında telsiz-telgraf sözü de geçmektedir ki, onun kullanımı da daha çok askeri haberleşme ve istihbarata yöneliktir. Eğer mali imkanlar el verirse yeni telgraf hatları çekilecektir.

Bundan sonra Posta ve Telgraf ve Telefon hizmetlerinin de içinde bulunduğu diğer Hükûmet programı, 11 Haziran 1913 tarihinde kurulan[890] Mehmet Sait Halim Paşa kabinesine aittir. Bu kabinede Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı olarak Oskan Efendi bulunmaktadır[891]. 19 Temmuz 1914 tarihinde Meclis-i Mebusan'ın olağanüstü toplantısında okunan programda posta ve telgraf ve telefon hizmetleriyle ilgili şu ifadelere yer verilmiştir:

"*Bilad-ı Osmaniye'nin yekdiğerine bud-ı mesafesi itibariyle telgrafın temin ettiği sür'atten istifade ve halkın vasıta-i telgrafiyeye müracaatlarını teshil ve teşmil için esasen gaali olan telgraf ücuratı tenzil edilmiş ve bu tenzilata rağmen posta ve telgraf muamelatının ıslahı neticesi olarak varidat calib-i dikkat bir mertebede terakki etmiş olup filhakika sene-i sabıkanın ilk üç ayı zarfında hasılat 153.800 liradan ibaret iken bu sene aynı müddet zarfında 47.600 lira fazlasıyla 200.400 liraya baliğ olmuştur.*

Memleketin bu hususdaki ihtiyacatını tamamıyla tatmin için posta ve telgraf umurunda daha pek çok teşkilât ve teceddüdata muhtacız. Varidat terakki ettikçe girilen terakkiyat yolunda intizamla devam olunarak mühim olan bu hidematın ikmaline de çalışılacaktır."[892]

Burada iki program arasındaki anlayış farkı hemen göze çarpmaktadır. Birincisinde maliyenin el verdiği ölçüde ve öncelikli olarak stratejik noktalara yönelik bir haberleşme politikası, ikincisinde ise, Posta ve Telgraf ve Telefon nezaretinin kendi yağı ile kavrularak, yani gelirini artırarak yatırımlar yapması ve bu yatırımlarla tüm ülke haberleşmesinin geliştirilmesi yönünde bir düşünce vardır. Dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da 1913 yılı Ocak ayından itibaren Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırlığı görevini yürüten Oskan Efendi'nin bu yeni haberleşme politikasının kuruluş ve uygulamasının devamında gösterdiği titizliktir. 23 Ocak 1913'de kurulan Mahmut Şevket Paşa Hükümetinde[893] her ne kadar haberleşme konusuna değinilmese de kabinede yer alan Oskan Efendi'nin göreve başlar başlamaz ortaya koyduğu planlı çalışmalar sonucunda Posta ve Telgraf gelirlerinde hatırı sayılır bir gelişme olmuştur[894].

---

[886] **Takvim-i Vekayi**, No: 937, 9 Şevval 1329/18 Eylül 1327
[887] **Takvim-i Vekayi**, No: 842, 24 Eylül 1327
[888] **MMZC**, Devre:1, İ.Senesi:1, (5 Teşrinievvel 1327) s. 19-22
[889] **MMZC**, aynı yerde
[890] **Takvim-i Vekayi**, No:1490, 30 Mayıs 1329
[891] **Takvim-i Vekayi**, No:1490, 30 Mayıs 1329
[892] **MMZC.** İçtima-ı Fevkalâde, (67 Temmuz 1330) D.3, İç.Se. 1, C.2, s.413-428
[893] **Sabah,** 24 Kânunusani 1913
[894] **Posta Telgraf ve Telefon Nezareti İstatistiği Sene 1329,** İstanbul, 1330

II. Meşrutiyet Döneminde diğer hükûmet programlarında ise Posta ve Telgrafın ya da genel olarak haberleşmenin yer almadığı görülmektedir. Bunun nedeni de ülke gündeminden hiç eksik olmayan savaşların büyük para gerektiren bayındırlık ve haberleşme yatırımlarını ülke gündeminin arka sıralarına itmesidir.

H-II.MEŞRUTİYET DÖNEMİ POSTA VE TELGRAF İDARESİNİN DİĞER ÖNEMLİ UYGULAMALARI:

a)Postahanelerden Sansürün Kaldırılması:

Özellikle II.Abdülhamit döneminde Avrupa'dan gelen ve hükûmet ile yönetim birimleri aleyhine yazıları içeren gazete ve diğer belgelere *Evrak-ı Muzırre* adı verilerek, bunların ülkeye sokulmaması hakkında, padişah ve ilgili yüksek makamlardan, Vilayetlere, Gümrük ve Posta ve Telgraf Nezareti merkez daire ve şubelerine emirler verilmekteydi. Muzır evrak sözcüğü ile neyin kastedildiği pek anlaşılamadığından burada da bir kargaşa hüküm sürüyordu. Bu konuda gönderilen emirlerin çokluk ve çeşitliliği de bunu kanıtlamaktadır[895].

İkinci Meşrutiyetin ilânı üzerine Posta ve Telgraf Nezareti, 17 Temmuz 1324 (30 Temmuz 1908) tarihinde bütün Posta ve Telgraf Merkezlerine şu genelgeyi göndermiştir:

"*Kanun-u Esasi'nin resmen ilân buyurulmasından sonra Posta ve Telgraf münakalatı ve matbuatın cümlesi kat'iyen sansür muamelasinden azade olmağla bu babda zinhar bir yanlışlık vukuuna meydan verilmemesi*'[896]

Yine aynı günlerde Maarif ve Dahiliye Nezaretleri tarafından postahanelere yerleştirilen kitap ve gazeteleri tek tek inceleyerek geçip geçmemelerine karar veren sansür memurlarının görevden alındıkları ve hafiyeliğin ilga edildiği görülmektedir.

"Meclis-i Mahsus-u Vükelâ kararıyla bilistizan İrade-i seniye şeref müteallik buyurulduğu 19 Temmuz 1324 tarihli tezkere-i samiye ile devaire tebliğ edilmiştir.'[897]

2 Ağustos 1908 tarihinde yayınlanan bir başka genelge de yine haberleşme özgürlüğünün sağlanması amacına yöneliktir.

"*Şehir dahilinde kapalı mektup teatisi hakkındaki memnuiyet nizami olmadığından bunların kabul ve tevzii muktezidir.*'[898]

Diğer bir emirle de şehir içi haberleşmenin denetim altında tutulabilmesi için Meşrutiyetin ilânından 15 yıl kadar önce kaldırılmış olan Şehir Postalarına yeniden mektup kabulü imkanı tanınıyordu[899].

b-Pullarda Meşrutiyet:

Posta ve Telgraf Nezareti, Meclis-i Mebusan'ın açılışı ve Meşrutiyetin ilânının bir anısı olmak üzere, bir seri pul bastırılarak 17 Aralık 1908 Perşembe günü tedavüle çıkarmıştır[900]. Üzerlerinde "*Hatıra-i Meşrutiyet 10 Temmuz 1324*" ibaresi bulunan bu pulların yer aldığı özel bir cüzdan hazırlanmış ve Meclis-i Mebusan'ın açılışında tüm Mebuslara, Padişaha, Hanedan üyelerine ve devlet erkânına armağan olarak dağıtılmıştır[901].

---

[895] Tanrıkut, **a.g.e**, s. 180
[896] Tamim No: 212, **PTM**, sayı: 90 (Ağustos-Eylül 1324), s.701
[897] **PTM**, sayı:90, s.701
[898] Tamim No:217, **PTM**, aynı yerde.
[899] **PTM**, aynı yerde
[900] Ali Nusret Pulhan, **Türk Pulları Katalogu**, İstanbul, 1976, s.153
[901] **YA.HUS**, 526/124

c) Posta ve Telgraf Nezaretinin Yayın Faaliyetleri:

Posta ve Telgraf Nezareti, 1876 yılı Ocak ayından itibaren aylık bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Bu dergi 1879 yılı Mayıs ayına kadar aralıklarla çıkarılmıştır. Telgraf Nezareti'ni daha yakından tanıtmak, yenilikleri ilgili personele anında iletmek amacıyla çıkarılması kararlaştırılan derginin editörlüğünü Emil Locaine üstlenmişti[902]. *Telgraf Mecmuası* (Bulletin Telegraphique) adını taşıyan bu ilk Telgraf dergisi hem Türkçe hem de Fransızca olarak çift dilli basılmıştı. Mart 1876 tarihini taşıyan derginin ilk sayısının önsözüne bakıldığında çıkarılma amacı ve beklenen yararlar şöyle sıralanmaktadır:

"*Memleketimizde telgraf muhaberatının tesis ve tamimine mübaşeret olunalı 20 seneye vardı; bu müddet içinde hatlar uzadı. Civar hükümetlerin ve Hindistan'ın hatlarıyla kesb-i irtibat etti. Telgraf muhaberatının esbab-ı intizamından en birincisi işte müstahdem olan memurin ve hademenin derice-i memuriyetlerine usul ve fünun-u telgrafiyi de kesb-i meleke ve maharet ederek telgrafın imal ve idaresini herhalde kavaid-i fenniye ve nizamat-ı mevzuaya tevfik etmelerinden ibaret olduğuna binaen her ne kadar şimdiye kadar Telgraf Nezaretinde yetiştirilmiş olan memurin-i telgrafiye fünun-u mühimme ve nizamat-ı lâzıme talim ve taallüm ettirilmekte ise de telgrafın elyevm meşulumuz olan terakkiyat ve kemâlât-ı feniyesine dair zuhur etmekte olan asar ve kavaid-i fenniye, nizamat-ı mustahsene Avrupa Telgraf İdarelerine bir mecmua-i muntazame sırasında sırasında neşir ve tamim edilerek bundan bilumum memurinin enva-i vefait iktibasiyle vezaif-i memuriyelerinde ibraz-ı maharet edegeldikleri halde bizim öyle bir asar-ı mergubeden mahrum kalmaklığımız halen Posta Nazırımız saadetlû Yaver Paşa hazretlerinin malumları oldukta hemen iktizasını makam-ı âliye arz ve badeezin Memalik-i Hazret-i Padişahi'de bulunan kâffe-i memurin-i telgrafinin mütalaa etmelerine mahsus olmak ve telgrafın usul ve füruatıyle nizamat-ı mevzuadan bahseylemek ve Nezaretçe neşir ve ilânı lazım gelen mevattan ibaret olmak üzere bir Telgraf Mecmuası tertip ve ihdasına irade-i aliye şeref-i müteallik buyurulmuş ve bunun için Daire-i Nezarette mahsus bir kalem teşkiliyle bu işin memurin-i kadimeden Mustafa ve Dimitraki efendiler ile Fünun Kalemi memuru Emil Efendi'ye ihalesi tensip buyurularak işbu 1292 senesi Kânunusanisi iptidasından itibaren ihraç ve neşrine mübaşeret olunmuştur. İşbu Telgraf Mecmuası, 40 sahifeden ibaret olarak şimdilik ayda bir kerre çıkarılacak ve mütalaası mücerret telgraf memurlarına mahsus olmak üzere açık ve sade tabirat ile yazılacaktır. Fününa müteallik olan mevaddın tahriri yalnız memurin-i mahsusuna münhasır olmayıp bütün telgraf memurlarının nazariyat ve ameliyatta vukubulan tetkikat ve tecarübüne göre yazabilecekleri umur-u nafia heyet-i fenniyenin kabul ve şayan olduğu takdirde muharririnin ismi ile derce müsaraat olunacaktır..."*

Posta ve Telgraf Nazırı Hasan Âli Efendi döneminde Emil Locaine'ın başında bulunduğu bir kurul tarafından ikinci kez çıkarılan Posta ve Telgraf Mecmuası ise yalnızca dört sayı çıkabilmişti. Haziran 1888 tarihini taşıyan ilk sayıdan 4. ve son sayıya kadar dergide yazı da yazan Emil Locaine'in dışında yazar kadrosunda bulunan diğer isimler ise şunlardı:

Pettacci Efendi: Tahrirat-ı Ecnebiye'de Posta Kısmı Mümeyyizi

Fahri Efendi: Fen Kalemi Mühendisi

Nesimi Efendi: Fen Kalemi Mühendisi

Salih Efendi: Fen Kalemi Müdürü

Şevki Efendi: Eşya Kalemi Muavini

Fuat Efendi : Fabrika Mühendisi

Mehmet Ali Efendi[903] : Dersaadet Başmüdürlüğü Mühendisi

---

[902] Asaf Tanrıkut, "*İlk PTT Mecmuası*" **PTT Aylık Meslek Mecmuası** sayı:2, Nisan 1959, s, 2

[903] 1906 yılında Dersaadet Postahanesi Müdürlüğü yapmıştır. **İrade, Tel Pos,** 1509/2.

1317 (1901) yılında ise Nezaretin üçüncü defa olarak resmi ve gayrı-resmi iki kısım olarak tasarlanan tamamı Türkçe Posta ve Telgraf Dergisini çıkarmaya başladığı görülmektedir. 1317 Islahatının büyük ölçüde izlenebildiği bu dergi de zaten yürütülen yenileşme hareketinin bir parçasıdır. Bu üçüncü derginin yayınlanmasında Posta Mütehassısı Mehmet Ali Bey'in rolü büyüktür. Zaman zaman görülen aksaklıklar nedeniyle kesintiye uğrasa da dergi, Mehmet Ali Bey tarafından düzenli bir hale getirilerek, içeriği, mesleki konulara ek olarak, çoğunluğu yine Mehmet Ali Bey tarafından yazılan Posta ve Telgraf tarihi ile ilgili önemli dizi yazılarla zenginleştirilmiştir. Posta ve Telgraf Mecmuası adıyla yayınlanan bu dergide sonraki yıllarda Hüsnü Sadık (Durukal) gibi Darüşşafaka'dan yetişmiş önemli uzmanlar da inceleme yazıları yazmışlardır. Mondros Mütarekesi sonrasında yine kesintiye uğrasa da 1919 yılında yeniden yayına başlamıştır.

Nezaret, II. Meşrutiyet Döneminde Posta ve Telefon Rehberleri de çıkarmaya başlamıştır.

d) Hava Postası Denemeleri:

6-13 Şubat 1910 tarihleri arasında Kahire'nin kuzeyindeki Heliopolis kentinde çok sayıda Avrupalı havacının katıldığı bir havacılık haftası düzenlenmişti. Fransız Havacılık Kulübü Ligue National Aeronautique dört yıl sonra Ocak/Şubat 1914'de yine Heliopolis ve civarında geniş bir havacılık programı hazırladı[904].

28 Eylül 1913'de hava kulübü ayrıca aynı vesile ile bir Paris-İstanbul-Kahire hava yarışını ilan etti. Fransa'nın ünlü pilotlarından Daucourt, Bonnier ve Vedrinez 4900 km.lik bu olağanüstü sefere katılmayı kabul ettiler[905].

Daucourt ve makinist Roux, 20 Ekim 1913'de Paris'ten Borel tipi tayyareleri ile yola çıktılar. Olaylı bir yolculuktan sonra Schaffhausen-Friedrichshafen-Münih-Viyana-Budapeşte-Bükreş-Varna yoluyla 9 Kasım'da Yeşilköy hava meydanına vardılar. İstanbul'da bir süre kaldıktan sonra 20 Kasım'da yola çıkan Daucourt, Adapazarı üzerinden ertesi gün Eskişehir'e ulaştı. Kendisine İstanbul'dan gönderilen bir mektubu buradaki sahibine teslim etti. Böylece Türkiye'de ilk kez bir mektup hava yoluyla ulaşmış olmaktaydı[906]. Ancak; kişiye özel olduğu için bunu bir hava postası saymak mümkün değildir. Konya ve Ereğli üzerinden yoluna devam eden Daucourt'un uçağı 26 kasım'da Pozantı'da arızalanmış ve yardım almak için Adana'ya gittiğinde, orada bulunan bir köylü çubuğunu yakmak isterken alev alan uçak tamamen yanmıştı[907]. Daucourt, Mersin'den gemi ile ülkesine dönmek zorunda kaldı[908].

Bu arada 10 Kasım'da Bonnier ve makinist Barbier Nieuport tipi tayyareleri ile Paris'ten yola çıkmışlardı. Nancy-Karlsruhe-Würzburg-Viyana-Budapeşte-Bükreş-Varna üzerinden uçarak 2 Aralık'ta İstanbul'a vardılar. Vedrines ise, 20 Kasım'da tek başına Bleriot tipi tayyaresi ile Paris'ten havalanarak, Nancy-Karlsbad-Prag-Viyana-Belgrad-Niş-Sofya güzergahını takiben 5 Aralık'ta Yeşilköy'e indi. 18 Aralık'da tekrar yola çıkarak, Eskişehir-Konya-Mersin-Trablus-Beyrut-Yafa üzerinden 29 Aralık'ta Kahire'ye vardı[909]. İstanbul'dan bir gün önce ayrılmış olan Bonnier ise, Konya'da bir kaza geçirdiğinden Kahire'ye ancak 1 Ocak 1914'de varabildi[910].

Bu uçuşlar Osmanlı İmparatorluğu içinde öylesine bir heyecan yaratmıştı ki, devrin Harbiye Nazırı Enver Paşa, iki Türk tayyaresinin de İstanbul'dan Kahire'ye uçmasına karar verdi.

---

[904] Behçet Çırağan, *Türkiye'de Uçak Postaları Lefke-Bilecik-Eskişehir,* **Yeni Koleksiyon**, Sayı: 10,11, Mart-Nisan, 1980, s.11 vd.

[905] Çırağan, **a.g.m**,s.12, Ekmeleddin İhsanoğlu, "*Osmanı Havacılığına Genel Bir Bakış*", **Ç.Y.O**, İstanbul, 1994, s. 545

[906] Çırağan, **a.g.m**, s. 13

[907] **Tasvir-i Efkâr**, 28 Kasım 1913

[908] **Tasvir-i Efkâr**, aynı tarih

[909] **Tanin**, 3 Kânunuevvel 1913

[910] **Tanin**, aynı tarih

2500 km.lik güzergahta yer hizmetleri hazırlandıktan sonra 8 Şubat 1914 tarihinde Yeşilköy(Ayastefanos) meydanındaki bir töreni müteakip, Pilot Yzb. Fethi Bey ve rasıt Yzb. Sadık Bey komutasındaki "Muavenet-i Milliye" adlı Berliot Ib tayyaresi ile pilot Yzb.Nuri Bey ve rasıt Yzb. İsmail Hakkı Bey komutasındaki "Prens Celaleddin" Deperdussin tayyaresi havalandılar[911].

Saat 9.12'de kalkan Bleriot ilk gün Ekişehir'e kadar uçtu. 9.10'da kalkmış bulunan Deperdussin, sis yüzünden Yeşilköy'e geri dönmek zorunda kaldı. Öğleden sonra tekrar kalktıysa da bu kez motor arızası yüzünden İzmit'e zorunlu iniş yaptı. Arıza giderildikten sonra İzmit'in yaklaşık 26 km. doğusundaki Lefke'ye (Bugün adı Osmaneli) kadar uçuruldu. Geceyi orada geçirdikten sonra ertesi gün, yani 9 Şubat'ta Bilecik'e devam ettiler.İşte burada Türk Posta Tarihinin bir ilki daha gerçekleşiyordu. Lefke Posta Müdürü, kendilerine Bilecik ve Eskişehir postalarını içeren iki posta çantası vermişti. Lefke'den Bilecik'e giden bu posta Türkiye'nin ilk hava postası oldu[912].

Bu posta ile gönderilen hiçbir zarf veya belgeye şu ana dek rastlanılmamıştır. Ancak; 16 Şubat 1914 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinde bu posta ile gönderilen bir mektup zarfının resmi bulunmaktadır. Mektubun üzerindeki damga 9.02.1914 tarihini ve Lefke(Brousse) ibaresini taşımaktadır. Mektubun üzerindeki damgaların izi sürrüldüğünde anlaşılmaktadır ki, zarf, 12 Şubat'ta, uçakla geldiği Bilecik'ten trenle İstanbul'a sevkedilmiş ve 15 Şubat'ta Tasvir-i Efkâr gazetesine varmıştır. Lefke Posta Müdürünün mektuba eklediği bir yazıda *"Osmanlı tayyareleri ile postahanemizden Bilecik ve Eskişehir postahanelerine ilk hava postası tesis olunarak posta çıkarılmıştır efendim"* denmektedir[913].

Prens Celaleddin tayyaresi 9 şubat günü tekrar Bilecik'ten havalanarak Eskişehir'e devam etti. Fakat bir arızadan dolayı Bozüyük civarına mecburi iniş yapmak zorunda kaldı. Uçuşa ancak 12 Şubat günü devam edebildi ve Eskişehir'e varıldı[914].

Bu arada Muavenet-i Milliye yoluna devam etmiş ve Afyon-Konya-Karaman-Tarsus-Halep-Humus-Beyrut üzerinden 24 Şubat'ta Şam'a varmıştı. Buradan Kuneytra için bir posta çantası alan Fethi ve Sadık Beyler, 27 Şubat günü tekrar hareket ettiler, fakat tayyarelerinin Taberiye gölü yakınlarında bilinmeyen nedenle düşmesi ile şehit oldular. Her iki tayyareci Şam'da Selahaddin Eyyubî'nin türbesinin yanına gömüldüler.

Prens Celaleddin Peperdussini de 14 Şubat'ta Eskişehir'den havalanarak olaylı bir yolculuktan sonra 9 Mart'ta Yafa'ya vardı. 11 Mart'ta buradan yapılan kalkışta tayyare denize düşünce Nuri Bey boğuldu ve diğer hava şehitlerinin yanına gömüldü[915].

İlk Osmanlı İstanbul-Kahire seferi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu arada muavenet-i Milliyenin düşmesinden sonra 6 Mart'ta İstanbul'dan yola çıkan Ertuğrul adlı yeni bir Bleriot tayyaresi de 8 Mart'ta Edremit'e yaptığı zorunlu inişte ağır hasar görmüştü. Bu olaya üzülen Edremit halkının aldığı yeni bir Bleriot tayyaresinin gemi ile Beyrut'a gönderilip oradan Kahire'ye uçmasına karar verildi. Edremit adı verilen bu tayyareye de Ertuğrul'un pilot ve rasıtları olan Salim ve Kemal Beyler kumanda edeceklerdi[916].

1 Mayıs 1914'te Beyrut'tan hareket eden tayyare o gün Kudüs'e vardı. 4 Mayıs'ta yoluna devam ederek El –Ariş'e uçtu. Salim ve Kemal Beyler bu arada Kudüs'ten alınan bir posta

---

[911] **Tasvir-i Efkâr**, 19 Kânunusani 1914
[912] Çırağan, **a.g.m**, s. 14
[913] Bu konuda ayrıca bkz. "*Memleketimizde Uçak ile İlk Posta*" **Yeni Asır**, 28 Mart 1961
[914] Çırağan, **a.g.m**, aynı yerde
[915] **Sabah**, 20 Mart 1914; 3 nisan 1914
[916] **Sabah**, 2 Mayıs 1914

çantasını Gazze üzerine bıraktılar. Edremit uçağı nihayet 6 Mayıs'ta Port Said ve 9 Mayıs'ta Kahire'ye ulaştı[917].

Bu seferlerde birkaç kere posta taşınmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu postalara ait herhangi bir parça şimdiye dek bulunamamıştır. Bunlar 9.02.1914 tarihli Lefke-Bilecik ve Lefke-Eskişehir postası, tahminen 25-27.02,1914 tarihli Şam- Kuneytra postası(yanmış olabilir) ve yine tahminen 2-4.05.1914 tarihli mektup ve fragmanlar arasında böyle veya bunlara yakın tarihli her hangi bir parçaya da şimdiye dek rastlanılmamıştır[918]. Ancak PTT Müzesinde bulunan bir belgeden , Tayyareci Nuri Bey tarafından Adana ile Halep arasında bir posta taşındığı anlaşılmaktadır:

" *Tayyare Zabiti Nuri Bey vedaatiyle Adana Postahanesinden Halep Postahanesine sevk edilen posta paketi zarfı olup Halep Mekteb-i Sultanisi salonunda zarfın küşadı şerefini iktisap etmek üzere Halep Başmüdürü Fehmi Efendi tarafından müzayedeye çıkarılarak vali-i vilayet Celâl Bey Efendi hazretlerinin himmetleriyle iki yüz elli liraya Halep ahali-i muhteremesi şerefine Belediye Reisi Galip Bey tarafından küşad olunmuş, meblağ-ı mezbur da tayyare ianesine terk ve takdim kılınmıştır.* *11 Şubat 1329*

Halep Posta Telgraf ve Telefon Başmüdürü

Fehmi"[919]

Uçakların posta taşımacılığında kullanılması hakkında son Osmanlı deneyimi 1919 yılının Temmuz ayında gazete sütunlarına yansımıştır. Buna göre, dört bir yanı düşman işgali tehlikesi altında bulunan Osmanlı topraklarında hava postası uygulanacak, ve Samsun'a kadar haberleşmenin bu yolla sağlanmasına çalışılacaktı. Bu amaçla hükmü kalmamış Bahriye Nezaretinden uygun deniz uçakları istenmiş, Bahriye Nazareti de el konulmuş uçaklarını bu işe tahsis etmişti[920]. İstanbul basının içinde bulunduğu romantik havanın etkisini taşıyan bu haberin içeriği de en az haberi yayınlayan gazetenin tavrı kadar düşündürücüdür.

Aradan bir yıl bile geçmeden o uçaklar değil ama İngiliz pilotlarının havalandırdığı kraliyet tayyareleri, içinde Mustafa Kemal Paşa ve Arkadaşlarını İdama mahkum eden Şeyhülislam Fetvası, Damat Ferit'in Hükûmet Beyannamesi ve Padişah Fermanı bulunan çuvalları Anadolu üzerinde savururken İstanbul gazeteleri işgal sansürüne çoktan boyun eğmişlerdi.

Anadolu'da bağımsızca uçak kaldırabilecek bir tek makam vardı artık; o da TBMM Hükümetiydi. TBMM Hükümetine bağlı Antalya Posta Müdürlüğünün girişimiyle 1921 yılında bir hava postası denemesi yapılmıştır. Haydar Rüştü'nün o sıralar Antalya'ya taşınmış olan Anadolu Gazetesi Matbaasında " Antalya Tayyare Postası İle" ibaresi bulunan sürşarj, pullar üzerine basılmış ve böylece pullanan 100 kadar mektubu alan uçak, bu mektupları Antalya'dan Akşehir'e taşımıştır[921].

---

[917] Çırağan, **a.g.m**, s.15

[918] Çırağan, **a.gm.**, s.16

[919] **Yeni Asır**, 28 Mart 1961Bu belgeyi Yeni Asır gazetesinde görülen mektup zarfı da aynı belgeye dayanılarak uçak ile nakledilen ilk posta zarfı olarak gösterilmektedir. Ancak Yeni Asır'da yazılmayan tarih belgenin aslında görülmektedir. Asıl Belgedeki tarih 11 Şubat 1329 yani 24 Şubat 1914'tür. Bu durumda bunun ilk hava postası değil, Adana'dan Halep'e uçakla giden ilk mektup olduğu söylenebilir.

[920] **İfham**, 31 Temmuz 1919(Gazetede bir de hava postası hatlarını gösteren harita bulunmaktadır.)

[921] Antalya Tayyare postası ile ilgili olarak, o dönemde Antalya PTT Müdürü olan Emekli PTT Müdürlerinden Ali Zülfikar Kılıçarslan'ın, Filatelist Dergisine gönderdiği belgeler, Ali Nusret Pulhan tarafından yayınlanmıştır. **Filatelist**, Sayı:13(Kasım 1952), ss. 461-463

İ-OSMANLI PTT'SİNDE DEĞİŞİM RÜZGARI: OSKAN EFENDİ DÖNEMİ:

Posta ve Telgraf Nazırları hakkında bu güne dek yazılmış tüm bilgiler, Mehmet Ali Bey'in Posta ve Telgraf Mecmuasında yazdıkları üzerine kuruludur denilebilir. Asaf Tanrıkut, Nesimi Yazıcı ve Mustafa Kaçar gibi araştırmacılar, çalışmalarında yine bu bilgileri temel almakla birlikte, inceledikleri arşiv belgeleri ile bazı yeni bilgiler katmışlarsa da Nazırların çalışmaları ve biyografilerinin eksik kaldığı görülmektedir. Tüm Nazırlar için böyle bir çalışmaya girişmek şüphesiz ki, ayrı bir araştırma konusu olabilecek kadar geniş bir zaman ve emek gerektirir, ancak dönemin basını incelendiğinde gazete ve dergilere yansıyan bilgileri de bu dağarcığa katmak, hem haberleşme hem de modernleşme konusunda Osmanlı devlet adamlarının imparatorluğun son yüzyılındaki varolma savaşı için az da olsa bir katkı sağlayacaktır.

Osmanlı Posta ve Telgraf örgütünün modernleşme çabası içinde ön plana çıkan ve giriştikleri reformlarla iz bırakan Nazırlar arasında Oskan Efendi'nin ayrı bir yeri vardır. Oskan Efendi, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Balkan Savaşlarıyla yaşadığı ağır sarsıntının hemen ardından Nazırlığa getirildiğinde karşısındaki tablo hiç de iç açıcı görünmüyordu. Uzun yıllardan beri kurulmaya çalışılan telgraf hatları ya terk edilen topraklarda kalmış ya da saldırılarla büyük hasara uğramış durumdaydı. Üstelik telgraf hatlarının tahrip edilmesi sadece savaşlar sırasında da olmuyordu. Arabistan ve Yemen gibi devlet otoritesinin yeterince yerleşmediği topraklarda yerel aşiretler telleri kesiyor, ağaçtan yapılmış telgraf direklerini söküyor, yakıyorlardı. Postanın da durumu pek farklı değildi. Ülkenin pek çok yerinde kara yollarının asırlardan beri değişmeden kaldığı düşünülürse, deniz kıyılarına ya da demiryolunun uğradığı merkezlere uzak kalan bölgelerde postanın güvenle gidip dönmesi ancak Jandarmalar aracılığı ile sağlanabiliyordu. Batı Anadolu'da olduğu gibi ülkenin bir çok yerinde hüküm süren eşkıyalık posta katarlarının en önemli engellerindendi. Kış aylarında ise haberleşmedeki aksaklıklar, doğa şartlarıyla verilen savaşın çoğunlukla yitirilmesiyle daha da artıyordu. Memurlar, hem merkez hem de taşrada bir başıboşluk içine girmişlerdi. Maaşlarının azlığı onları işlerinden iyice soğuttuğu gibi, yaşanan savaşlarda da Posta ve Telgraf memurlarından sürekli fedakarlık beklenmesi, isteksizliklerini daha da artıran bir başka nedendi. Telgrafçı ne zaman savaş çıksa görev yerinden alınıp askeri haberleşme amacıyla uzak bir cepheye gönderilebiliyordu. Döndüğünde ise, işine tekrar başlayıp başlayamayacağından emin değildi. Yabancı Postalar ülkenin her köşesine yayılmış şubeleri, deniz ticaret filolarıyla her yıl Osmanlı Postasının büyük maddi kayıplar vermesine yol açıyorlardı. Diplomatik yollardan kaldırılmaları mümkün görünmeyen bu yabancı posta büroları ile rekabet etmek için yeterli donanım, yetişmiş eleman ve belirlenmiş düzenli bir politika yoktu. Oskan Efendi, tüm bu olumsuzlukları yakından bilen biriydi. Çünkü, biyografisi incelendiğinde görülecektir ki, kendisi uzun yıllar Osmanlı Devlet dairelerinde en alt kademeden başlayarak memuriyetlerde bulunmuş, ülkenin ücra köşelerinde çalışmıştı.

a) Oskan Efendinin Biyografisi ve Çalışmaları:

Oskan Efendi (Oskihan Pertev) 1868 yılında Erzincan'da doğmuştur. Bezzaz esnafından Mardikyan Avadis Ağanın oğludur[922]. Ermeni Mektebinde Türkçe, Ermenice, Fransızca ve özel öğretmenden Arapça öğrenmiştir

Erzincan Sancağı Tahrirat Kalemi Mülazımılığı ile başladığı memuriyet hayatı onun bir çok kurumda çalışarak büyük bir deneyim elde etmesini sağlamıştır. Oskan Efendi, 27 Şubat 1885 tarihinde Erzincan Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti baş katipliğine, 12 Ocak 1888'de Erzurum Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti kâtipliğine, 30 Nisan 1889 tarihinde Ak memlâhası baş katipliğine, Eylül 1889- Mart 1890 tarihlerinde Ak Memlâhası Müdürlüğü Vekâletine, 13 Temmuz 1890 tarihinde Kemah Memlâhası baş kâtipliğine, 17 Mart 1891-9 Ekim 1891 tarihleri arasında Kemah

[922] **Nevsal-i Milli 1330**, İstanbul, 1330, s. 270

Memlâhası Müdürlüğü vekâletine atanmıştır.[923]. 13 Mayıs 1893- 10 Temmuz 1893 tarihleri arasında Kemah Memlâhası Müdürlüğü vekâletine, 23 Mayıs 1894 tarihinde Bağdat Duyun-ı Umumiye Müdürlüğü Tahrirat Baş kâtipliğine tayin edilmiştir. 13 Ocak 1898 tarihinden itibaren aynı müdürlük müfettiş muavinliğine ve Ağustos 1900'den itibaren ayni unvanla Manastır'a ve 13 Mart 1905 tarihinden itibaren Dûyun-ı Umumiyye Müfettişliğine ve 12 Mart 1906 tarihinden itibaren Rumeli Vilâyat-ı Selâsesi Maliye Komisyonu Müfettişliğine ve 13 Eylül 1909 tarihinden itibaren Maliye Birinci Sınıf Müfettişliğine ve burada görevli olduğu sırada, 24 Ocak 1913 tarihinden itibaren Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırlığına tayin edilmiştir. Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı olarak Mahmut Şevket Paşa kabinesine girmiş ve Prens Said Halim Paşa kabinesinde de bu görevini sürdürmüştür. Bu görevinden 4 Kasım 1914 tarihinde istifa ederek ayrılmıştır[924]. Oskan Efendi, daha sonra Avrupa'ya gitmiş, Mütareke döneminde Tevfik Paşa Kabinesinde yeniden Nazır olarak göreve getirilmek istendiyse de bunu reddetmiştir[925]. Oskan Efendi, Kahire'de 7 Temmuz 1947 tarihinde vefat etmiştir[926].

1914 yılı Nevsal-i Milli'sinde Oskan Efendi hakkında şu satırlar yer almaktadır:

"*Oskan Efendi, Posta ve Telgraf Nezareti'nin mukadderatını eline aldığı zamandan beri geçen şu bir sene zarfında Posta ve Telgraf umurunda görülen asar-ı intizam ve terakki harikuladedir. Eskiden mektupların ne azim tehirat ile tevzi edildiği, telgrafnamelerin alel ekser posta müddetinden sonra mahallerine vasıl olduğu herkesçe malumdur. Bugün mektupların saati saatine isali, telgrafların süratle yetiştirilmesi, İstanbul dahilinde postaların nakli için otomobillerin amd-ü şüddü, gece servisleri, Bağdat, Basra, Diyarbekir gibi Asyay-ı Osmaniye'nin en hücra mahalleri ve İzmir, Halep, Şam, Beyrut gibi en meşhur beldeleriyle Payitaht arasında yevmi postalar tesisi ve müddet-i seferlerinin taksiri, posta bonoları ve telgraf havalesinin ihdası, Posta ve Telgraf Rehberlerinin neşri, emsalsiz bir zarafet ve nefasette posta pullarının ihracı, telgraf tellerinin muntazaman teati-i muhaberata salih bir hale ifrağı, dahili telgraf ücretlerinin tenzili, posta paketlerinin ikametgahlara isali ve bunun gibi daha bir çok ıslahat ve teceddüdat hep Oskan Efendi'nin eser-i dirayet ve hamiyetidir.*

Eğer Oskan Efendi'yi bir sıfatla temeyyüz ettirmek istersek deriz ki, Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı, Temistokles'i -meşhur Yunan Generalini- hatırlatır ki, hakikate karşı aşk-ı şedidi ve memlekete hizmet iştiyakı ile :

- "Vur, fakat dinle" diye bağırmıştı.

Yani Oskan Efendi harekette münhasıran vicdan-ı nezihine ve aşk-ı vatanla çarpan kalbine inkıyad eder.' [927]

Oskan Efendinin Posta ve Telgraf Telefon Nazırlığına atanması bu kurum için sürat, disiplin, düzen, güven, gelişme ve ilerleme dönemi olmuştur[928]. Onun göreve başlar başlamaz yayınladığı genelge ve tebligatlarda ortaya koymaya çalıştığı ıslahatın ilk izleri hemen fark edilmektedir. Memurlara hitap şekli, onlardan beklentileri farklıdır.

Oskan Efendi işe başladıktan sonra Nezaret Merkezine memurların işe gelip gidişleri ve diğer konular hakkında gereken bildirimi yapmış ve gazete idarehanelerine ilanlar yollamıştır.[929]

Taşra teşkilâtına yaptığı 229 numaralı ve 27 Kânunsani 1328 tarihli tebligatta Posta işlemlerinin hızlandırılmasında insan faktörünün önemine dikkat çekerek; "*...Bazı memurlar*

---

[923] Tanrıkut, **a.g.e**, s. 748
[924] Tanrıkut, **a.g.e**, s. 748
[925] Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, Ankara, 1987, s.164
[926] **Son Posta**, 21 Temmuz 1947
[927] **Nevsal-i Milli**, 1914, s. 277, 278
[928] Y.G. Çark, **Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler** 1453-1953, İstanbul, 1953, s. 207
[929] Tanrıkut, **Türkiye Posta ve....**, s. 733

tarafından bulundukları mahaller tüccar ve muteberanından birer hüsn-ihal mazbatası ahiz ve ihtiçac olunarak tahvil olundukları mahallere izamlarından sarfı nazarla yerlerinde ibka veyahut terfi-i memuriyetleri gibi müsted ayata kıyam olunmaktadır. Memurinin bilâ sebep tahvil ve tecziye olunmaması ve emr-i terfi ve terakkinin dahi hak ve adlin icabı dairesinde takibi nezarretin ehaz-sı âmâli olup bu esasların tamamiyle meriyeti esbabının temini ve istikmali ehemmiyetle derpiş olunuyor. Bu hale göre memurin dahi muhafaza-i mevki ve memuriyetini ve terfih- hal ve istikbalini vazifesindeki ikdam ve gayretinden beklemek muktazi ve tabii ve haricin şahadetinden müstani olup nezaretin meslek-i hakperverisine rağmen yine o gibi vesaite tevessül ve teşebbüs edenler bulunur ise bu yoldaki mesai ve müracaatları bisud kaldıktan maada haklarında azale-i hüsn-i nazara badi olacağından şüple edilmemelidir. Velhasıl her sınıf memurinin vazifesine mukdim ve meclub kaldıkça şüphe edilmemelidir. Velhasıl her sınıf memurinin vazifesine mukdim ve meclub kaldıkça hal ve atisinden emin olarak mafevkın takdirinden başka müessırata atf-ı nazar-ı kıymet olunmaması ve keyfiyetin bu veçhile kâffe-i memurine tefhim ve tebliği tavsiye olunur.;"[930] demektedir.

Gazete idarehanelerine 27 Şubat 1328 ve 2 Mayıs l329 tarihlerinde gönderdiği ikinci ve üçüncü yazılarda da telgrafların düzenli çalışması için gerekli önlemlerin alınması kadar bunların elbirliği ile uygulanmasının da önemli olduğuna dikkat çekmektedir. [931]

Oskan Efendi 18 Haziran 1913 tarihli tebligat-ı umumiyesinde, "*Yeni kabinede de nezaret uhdeme tevdi buyuruldu. Yegâne maksadımız posta ve telgraf muamelâtımızın sürat, intizam ve selâmet dairesinde temin-i ifası zımmında başlanılan ıslahat ve tensikatın intacı olup buna bilcümle memurlarımızın usul ve nizamat-ı mevcudeye ve peyderpey almaktaa oldukları evamir ve talimata ve temami-i tevfik-i hareket suretiyle iştirak ve muavenet eylemeleri lazımdır. Mekatip ve telgraflar bir dakika bile tehir edilmeksizin tevzi ve ashabına tevdi edilmelidir...Posta ve telgrafhanelere müracaat eden ashab-ı mesalihe nezaketle muamele olunmak icabeder. Mekatibin taarruzdan masuniyeti ve telgraf esrarının faş edilmemesi fevkalade mültezemdir...* "diyerek, yine memurların dikkatini çekmiş ve eski dönemlerden kalan alışkanlıklara artık bir son verilmesi gerektiği konusundaki beklentilerini yinelemiştir[932]. Oskan Efendi, hiç kimse için hatıra gönüle bakılmayacağını işi yapan ile yapmayanın ayrılacağını sık sık tekrarlayarak, istediği modern görünümün kurumun tüm birimlerinde sağlanması için çaba harcamıştır.

a-1) Oskan Efendi'nin Denetleme ve İnceleme Gezisi:

Oskan Efendi, 1914 yılı Nisan ayında Beyrut'tan başlayıp Anadolu içlerine kadar süren bir denetleme gezisine çıkmıştır. Beyrut'a varışında Vali Bekir Sami Bey ile vilayet erkânı tarafından karşılanan Oskan Efendi, daha sonra Beyrut Posta ve Telgraf Başmüdüriyetine giderek orada memurlara hitaben bir söylev vermiştir[933]. Bu söylevin metni daha sonra Posta ve Telgraf Mecmuasında yayınlanmıştır.[934] Bunun gibi, Oskan Efendi hakkında dönemin basınında bir çok haber yayınlanmıştır. Bunların bazılarında Oskan Efendinin kişiliği ve Nazırlığı süresince gösterdiği tavır ve davranışlar Meşrutiyet Dönemi devlet adamlarına örnek gösterilmiştir. Örneğin Sabah gazetesinde yayınlanan aşağıdaki yazı Oskan Efendi'nin ne kadar değişik bir kişilik taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir:

"...Hayırlı faideli işlerimizi düşününce postalarımız bu meyanda göz önüne geliyor. Şuradan buradan ara sıra işitilen bazı şikayetlere rağmen postalarımızın günden güne kesb-i ıslah

---

[930] Tanrıkut, **Türkiye Posta ve.....** s.733
[931] Tanrıkut, **a.g.e**, s. 734
[932] Tanrıkut, **a.g.e**, s. 733
[933] **Sabah**, 22 Nisan 1914, İkdam, aynı tarih
[934] **PTM**, No:158, (Haziran 1330).

ve intizam etmekte olduğu memnuniyetle müşahede ediliyor. Yer yer yeniden postalar tesis olundu bir çok mühim merkezler için yevmi postalar çıkarılmaya başlandı. Posta Nazır-ı muhteremi, Beyrut'tan başlayarak büyük bir devre-i teftişata çıktı. Dünkü Jön-Türk'de Nazır-ı muhtereme dair bir menkıbe anlatılmakta her türlü icraatı bizzat görmek ve teftiş etmek merakında bulunduğu söylenilmekte idi. posta Nazırı bir gün alessabah Boğaziçi posta ve telgraf merkezlerinden birinin önünde yalnızca isbat-ı vücut etmiş. Saat yedi buçuk kimse yok, telgrafhane kapalı çevrede bir kahvehanede suburane beklemiş telgrafhane açılmış yine müracaat etmiş, biri telgrafhaneyi silip süpürüyor, telgraf memuru efendiyi sormuş,

"-Memur efendi saat onda gelir." Cevabını alınca yine beklemeye koyulmuş.

"-Müstacel bir telgrafım var ne yapayım" demiş.

Nihayet memur gelmiş, kahvesini ısmarlamış, Nazır Efendi yaklaşmış ve demiş ki,

"-Her gün telgrafhane bu vakit mi açılır? Bu sabah pek müstacel bir telgrafım vardı."

Memur efendi, ne zaman kendi gelirse telgrafhanenin o zaman açılacağı, sanatını başkasından öğrenmeye ihtiyacı olmadığı yolunda bir cevap vermiş. Nazır Efendi bir telgraf yazarak müstacel kaydıyla memura uzatmış. Şu zeminde,

"Müdüriyet-i Umumiye-i Hümayun filan Telgraf merkezine bir memur gönderiniz. Buranın memurunu azlettim.

Nazır.'[935]

Oskan Efendi ülkedeki Posta ve Telgraf hizmetlerinin işleyişini yakından görmek ve yapılan değişikliklerin sonuçlarını bizzat değerlendirmek için çıktığı geziden dönüşünde, izlenimlerini basına aktarmıştır. *Oskan Efendi İle Mülakat* [936] başlığı altında İkdam gazetesinde yayınlanan röportajında ise, bu gezinin amacı ve orada yaşadıkları hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Bu röportaj 1914 yılı ortalarında Osmanlı ülkesinin haberleşme sistemini olduğu kadar sosyo-ekonomik durumu hakkında bir Osmanlı Nazırının görüşlerini de yansıtmaktadır. Oskan Efendi, bu röportajda konuşmasına, çıktığı inceleme gezisinde yegane amacının Osmanlı vilayetleri ve mülhakatının posta ve telgraf konusundaki ihtiyaçlarını bizzat incelemek ve yerinde görmek, bu ihtiyaçlar oranında gereken desteği sağlamak ve her birinin önemi ile ilişkili olarak yeniden merkez ve şubeler açmak, posta seferlerinin gerçek gereği derecesinde artırmak ve memurların durumlarını, işlemleri yakından görmek olduğunu belirterek başlamaktadır. Gezisine İstanbul'dan hareketle Beyrut'tan başlayan Oskan Efendi oradan Yafa'ya, Kudüs'e, Nablus'a ve Nablus'tan araba ile Cenin'e (Cenin Hicaz Hattının bir istasyonudur) geçmiştir. Bu arada Hicaz Hattını da kullanan Nazır, demiryolunun işleyişini oldukça beğenmiştir. Oskan Efendi bu yolla Şam ve Riyad'a, Hama Hattıyla Haleb'e, Halep'ten otomobil ile İskenderun'a ve İskenderun'dan şimendifer ile Adana'ya, Adana'dan Mersin'e, Mersin'den tekrar Adana'ya ve oradan Toros ağlarını kat ederek o taraftaki Karapınar istasyonundan Bağdat Şimendiferi ile Konya'ya, Konya'dan Eskişehir'e ve nihayet Haydarpaşa'ya gelmiştir. Gezdiğim bu yerlerin her birinde posta işlemleri ve ihtiyaçları hakkında incelemelerde bulunmuş, şubeleri denetlemiştir. Bu inceleme sonucunda mali ihtiyaçları elden geldiği kadar karşılamaya çalışmış, bazı büyük merkezlerde yeni şubeler açılmasını sağladığı gibi bazı bölgelerde de posta şubelerinin eksiklerinin giderilmesi için emirler vermiştir. O ana dek uygulamaya koyulan yeniliklerin halk tarafından sevilip memnunlukla kullanılmaya başlandığını görmüş, bunun da idarenin işlemlerinin artmasına ve dolayısıyla gelirlerin yükselmesine yardımcı olduğunu tespit etmiştir. *"Nerede aksaklık görülürse oraya anında müdahale etmek"* düsturuyla hareket ettiğini söyleyen Oskan Efendi, yolculuğu sırasında gördüğü ekonomik canlılıktan memnunluk duymuştur. Oskan Efendi bu canlılığın kara ve

---

[935] "*Postalara Dair, Oskan Efendi'nin Teftişleri*" **Sabah**, 27 Nisan 1914

[936] "*Oskan Efendi ile Mülakât*", **İkdam**, 14 Mayıs 1914

demiryollarına yapılan yatırımların bir meyvesi olduğunu belirtmektedir. Nazırın gezisi sırasında çoğu yönlere şoseler inşa edilmesi ve özellikle Hicaz ve Bağdat hatlarının yapımına önemle devam edilmektedir[937].

Bu sıralarda Beyrut gazeteleri Beyrut Posta Muamelatını teftiş ederken bazı suiistimallere rastladığınızı yazmışlardı. Acaba bunlar doğru muydu? Bu soruya Nazır'ın verdiği yanıt "hayır" idi. Yalnız iki müvezzi ücreti alınan bazı mektup ve kartpostalları alıp yerine koymadıkları anlaşıldığından, hemen azledilerek diğerlerine bir ibret göstergesi olmak üzere haklarında düzenlenen soruşturma belgeleriyle kanunun öngördüğü cezaya çarptırılmaları için gerekli yerlere havale edilmişlerdi[938].

Beyrut, Kudüs, Yafa, Hayfa gibi yabancı postahaneleri bulunan yerlerde Osmanlı postahaneleri günden güne düzen kazanmakta olduğu gibi daha ileri bir seviyeye gelebilmeleri için gereken tedbirler yürürlüğe konulmaktaydı. Böylece herkesin Osmanlı postalarına başvurması sağlanıyordu.

O sıralarda Hayun-u Kara, Şam, Yafa ve Hayfa arasındaki kolonilerde oturan Musevi ahalinin kendi mektuplarını taşımak için aralarında kendilerine özgü posta pulu kullanmakta oldukları bir seneden beri rivayet edilmekte ve bu konu bazen Suriye'deki gazetelerin sütunlarında geçmekteydi. Nazır kendisine bu konuda yöneltilen soruya böyle posta pulları hakkında bir bilgisinin olmadığını ifade ederek, posta merkezleri olmayan kasaba ve köylerin ahalilerinin aralarında mektuplarını taşıyacak birer araç bulup göndermelerinin doğal karşılanabileceğini belirtmiştir. Ancak Nezaretçe böyle durumları göz önüne alınarak, şimdiye dek aralarında posta kurulmamış bu beldelerden Yafa ve Hayfa'ya, taşıdıkları özel önemden dolayı günlük posta işlemesi sağlanmıştır. Artık Yafa ve Hayfa arasındaki koloniler halkı her gün ihtiyaçlarını bu suretle karşılayacaklar, mektup ve diğer haberleşmelerini Osmanlı Postasına vererek kolaylıkla gönderip alabileceklerdir. Bu arada eskiden nadir posta işleyen bazı yerlerde de günlük posta işlemesi sağlanmıştır[939].

Nezaretin gelirlerindeki artış konusunda Oskan Efendi, her nerede haftalık postaları günlük hale getirildiyse oralarda gelirlerin %50,60 ve hatta 80 oranında arttığını belirtmektedir. Bu da halkın Osmanlı postalarına rağbetini gösteren önemli bir göstergedir. 1330 mali yılı başından itibaren Osmanlı Vilayetleri arasında telgraf ücretlerinin 40 paradan 20 paraya indirilmesi, korkulduğu gibi telgrafın genel gelirlerinde bir azalmaya yol açmamış tam tersine Mart ayı gelirleri, bir önceki yılın aynı dönemindeki gelirlerini aşmıştır. Posta gelirlerinde de hatırı sayılır bir gelişme gözlemlenmiştir[940].

Oskan Efendi, Memurların artık daha aydın kişiler olduğunu belirtmektedir. Bundaki en önemli etken de artık adam kayırma yerine memurların yarışma sınavıyla belirlenmesidir. Buna ek olarak Oskan Efendi, gezdiği tüm yerlerde memurlara anlayabilecekleri dilde konuşmalar yaparak görevlerinde son derece dikkatli olmalarını , şeref ve haysiyetlerini korumalarını ellerine geçen mektup ve belgelerin birer emanet olup buna kesinlikle hıyanet etmemeleri gerektiğini söylemiştir.[941]

İstanbul'daki gazeteler, Oskan Efendi'nin geziden dönüşünü adeta iple çekmişler ve döner dönmez onunla röportaj yapmak için uygun bir zaman kollamışlardır. Posta ve Telgraf Nazırı olarak kabine toplantılarına da katılmak zorunda olan Oskan Efendi yoğun işleri arasında fırsat buldukça basına bazı demeçler vermiştir. [942]

---

[937] "*Oskan Efendi ile Mülakat*" **İkdam,** 14 Mayıs 1914
[938] "*Oskan Efendi ile Mülakat*"**İkdam,** 14 Mayıs 1914
[939] "*Oskan Efendi ile Mülakat*", **İkdam,** 14 Mayıs 1914
[940] "*Oskan Efendii ile Mülakat*", **İkdam,** 14 Mayıs 1914
[941] **İkdam,** 14 Mayıs 1914
[942] **Sabah,** 13 Mayıs 1914 (30 Nisan 1330)

Oskan Efendi, Nezarette çalışan bir çok memurun yaşadıkları sıkıntılar yüzünden, alkol bağımlısı olduğunu, sıtma hastalığına yakalandığını görerek, bu durumun önüne geçmek amacıyla bir kitapçık hazırlamış ve 13 Haziran 1914 tarihli genelge ile "*Sıtmanın Suret-i Tevakki ve Tedavisi*" ile "*İşretin Mazarratları*" adlarını taşıyan iki ayrı bölüm halinde Posta ve Telgraf Mecmuasında da yayınlatmıştır[943]. Böyle bir duruma pek alışık olmayan gazeteciler, Nazırın bu çalışmasını hayretle karşılamışlar ve uygulamanın amacını anlamaya çalışmışlardır[944].

Oskan Efendi, Nezarette bulunduğu süre içinde yabancı postalarıyla olan savaşımda onları güvenli, düzenli ve hızlı bir posta örgütüne sahip olarak ortadan kaldırmayı amaçlamış, Avrupa ülkelerindekileri aratmayacak Posta ve Telgraf şubeleri kurmaya çalışmıştır. Avrupa'ya sipariş ettiği pullar, posta kartları ve pul defterleri tüm dünyanın hayranlığını kazanmıştır. Edirne'nin kurtuluşu anısına Londra'da basılan ve üzerlerinde Selimiye Camiinin bir resminin bulunduğu pullar rağbet görmüş, bunun üzerine, bu pulları basan Bradbury Wilkinson Matbaasına İstanbul'un en güzel köşelerine ait resimlerle süslenmiş, çok zarif pullar bastırılmıştır[945]. Bu pulların bir özelliği daha vardır ki, ilk kez bir Osmanlı Padişahının resmi bir Osmanlı Posta pulunda yer almaktadır. 200 kuruş değerindeki bu pul, tekrar kullanılmasını önlemek için postada kullanıldıktan sonra kesilerek iptal edilmiştir[946].

30 Eylül 1914 günü Posta ve Telgraf Nazırı Oskan Efendi, Adliye Nazırı İbrahim Bey ile birlikte büyük bir başarıyı kutlama için padişah Mehmet Reşad'ın huzuruna çıkmıştır. Bu büyük başarı, büyük olay, Kapitülasyonların kaldırılmasıdır. Oskan Efendi için bu olayın ayrı bir önemi ve heyecanı vardır. Çünkü artık yabancı posta şubelerinin tabelaları gözüne batmayacak, onlarla rekabet etmek zorunda kalmayacaktır. Bunu kutlamak için padişaha götüreceği hediyeyi de hemen hazırlatmıştır. Üzerinde "*İmtiyazat-ı Ecnebiyenin Lağvı 1330*" ibaresi bulunan ve 7 parçadan oluşan özel tabakasında bir seri pul[947]. Bu pullar o zaman elde mevcut Londra serisi pullarının üstüne sürşarj vurularak yapılmış ve hemen tedavüle çıkarılmıştır[948].

Oskan Efendi'nin 1914 yılında Nevsal-i Milli'de yayınlanmış bir yazısı da bulunmaktadır.[949]

---

[943] **PTM**, No:159(Temmuz 1330), **PTM**, No:162, (Teşrinievvel 1330)
[944] "*Nazırın Aile Babalığı*" **Sabah**, 30 Haziran 1914
[945] Mufahham Akoba, **Türkiye'de Pul ve Pulculuk**, İstanbul, 1963, s.48
[946] Bkz. Ali Nusret Pulhan, **Türk Pulları Katalogu**, İstanbul, 1976, s. 172
[947] **Tasvir-i Efkâr**, 2 Teşrinievvel 1914
[948] Pulhan, **a.g.k**, s.174

[949] "*Posta ve Telgraf Hidematında İnkişaf*

Posta ve Telgraf ve Telefon ihtiyacat-ı medeniyenin en başlıcalarından olan umur-u muhabereyi temine hadim vesaitten bulunmağla muamelat-ı medeniye ve inkişafat-ı fikriyeye fevkalade yardım eder. Bu hakikate binaen, Memalik-i mütemedinenin her tarafında külli masraflar ihtiyar edilerek posta ve telgraf ve telefon hidematının tevsii ve tanzimine pek ziyade ehemmiyet verilmiş ve ücüratın gittikçe tehvini her sınıf ashab-ı mesalihe teshilat iraesi esbabı düşünülmüştür.

Bizde telefon ile elektrik devr-i istibdatta memnu olup Posta ve telgrafla iktifa olunmuş ve maatteessüf bu hizmetin de ihtiyacat-ı vakt ile mütenasiben tekamül etmesine asla dikkat olunmayarak işler herkesi usandırıcı müzebzeb bir halde bırakılmıştır.

İlan-ı Meşrutiyetten sonra yeni Hükümetin ilk icraatından biri telefon ve elektrikten istifade ile beraber Posta ve Telgraf umurunun tanzim ve ıslahı olmuş ve fedakarlık ihtiyarıyla hariçten mütehassıs celbine tevessül edilmiş ve üç yüz yirmi yedi senesinde Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesinin müstakil bir nezarete tahviliyle işe bir kat daha ehemmiyet verilmiştir.

1328 senesi evahırında Merhum Mahmut Şevket Paşa Kabinesinde, bu Nezareti kabul ve deruhte ettiğimde hükümet-i hazıranın İlan-ı meşrutiyetten sonra tasmim ettiği Posta ve Telgraf ıslahatını kuvveden fiile çıkarmağa azm-i kat'i ile tevessül edilmiş ve bir seneden beri görülen terakkiyat tedabir-i mukteziyenin isabetini tasdik eylemiştir. Bu tedabirde maabettatbik ittihaz edilen esasat her muntazam idarenin takip ettiği meslek-i mukteziyattandır ki, bunlar da başlıca heyet-i memurinden vazifesini suiistimal ve adem-i iktidarla işleri berbat edenlerin artık kullanılmamak üzere idareden ihracı ve müstaid ve afif ve faal memurların temin-i terakki ve terfimi ve Posta ve Telgraf şebekelerinin gittikçe tevsii ve

Oskan Efendi döneminde, Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti, Birinci Dünya Savaşı arifesinde yaşadığı büyük değişimle her yönden ilerlemiştir. Kısa bir süre içinde yaşanan bu değişimle birlikte Osmanlı Postaları güvenilir ve hızlı olmanın sadece nakil araçlarının varlığına bağlı olmadığını göstermiştir. Gerek memurlarla olan diyalogu, gerekse Nezaretin tüm birimleriyle tek tek ilgilenmesi sayesinde başarıyı yakalamıştır. Mevzuatı ve işlemleri iyi bilmesi, gözünden kaçan aksaklıklar olduğunda bunların kendisine bildirilmesini açıkça istemesi, eleştiriye açık olması, Batıdaki gelişmeleri izlemesi ile Oskan Efendi ve kadrosu, yabancı postalarının hakim olduğu bir ülkede ödeneklerin yetersizliğine rağmen Osmanlı PTT'sini kâr eder duruma getirdikleri gibi, Cumhuriyet dönemi PTT'sinin alt yapısını hazırlamışlardır.

J-POSTA VE TELGRAF NEZARETİNİN YARDIM CEMİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİ:

Osmanlı Donanma Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti gibi dernekler, Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti tarafından maddi yönden de desteklenmişlerdir. Bu gibi yardım derneklerine Posta ve telgrafta indirim ve ya ücret muafiyeti tanıyan kanunların yanı sıra, bu derneklerin çıkardığı pulların belirli günler ve haftalarda postada kullanılmasına izin verilerek önemli gelir elde etmeleri sağlanmıştır.

Osmanlı Donanma Cemiyetinin yardım pulları çıkarması ve bunlardan elde edilecek gelirlerle savaş gemisi alınmasına katkıda bulunulması konusundaki ilk düşünceler 1914 yılı başlarında gündeme gelmiştir. O günlerde gazetelere yansıyan haberlere göre, Osmanlı Donanma Cemiyeti İdare Heyeti, bir seri pul çıkararak bunların mümkün olan her yerde kullanılmasını sağlamak için girişimde bulunmuşlardır. Bu pullara verilecek ad konusunda da ilginç bir tartışma yaşandığı görülmektedir. Türkçe kullanımına çok önem veren Cemiyet, çıkarılacak pullara "pul" denilmeyerek Türkçe bir sözcük kullanılmasını istemişlerdir. Sonuçta, öneriler arasında en çok oyu alan "yapıştırma" sözcüğünün kullanılması kararlaştırılmıştır[950].Alınan karara göre, donanma yapıştırmaları, Londra'da Bradbury Wilkinson Matbaasında bastırılacak ve pulların üzerinde savaş gemilerinin resimleri bulunacaktı. Yapıştırmaların basımı sırasında başında bulunmak üzere pul uzmanlarından Nazmi Bey ile Donanma Cemiyeti İdare Heyeti üyelerinden Ali Şükrü Bey Londra'ya gideceklerdi. Pullar, 1 paradan 40 paraya kadar farklı değerlerde basılacak ve arzu eden esnaf ve tüccara ve kısmen de Postahanelere gönderilecekti. Esnaf ve tüccar sattığı mallara arzu ettiği miktarda pul yapıştıracağı gibi postahanelerde de mektup gönderenler zarf veya paketlerinin üzerine bu pullardan istediği miktarda yapıştırabilecek ve pullar böylece tüketilecekti. Donanma Cemiyeti için güzel resimlerle süslü kartpostalların bastırılması da düşünülüyordu[951].

Bu pulların basımı için Ali Şükrü ve Nazmi Beyler Londra'ya gitmek üzere 12 Mayıs 1914'de yola çıkmışlardır[952]. Anlaşma yapılan firmaya 60 milyon adet pul siparişi verilmiştir.

ıslahıyla mekatip ve telgrafların sürat, emniyet-i tam ve intizam dairesinde nakil ve isali ve Telgraf ve Posta ücuratının Memalik-i Osmaniye'nin her tarafında tevhiden tadili ve posta umurunda bono ve telgraf havalesi ve saire gibi evvelce tatbik edilmeyen ve fakat alelhusus uzak vilayat ahalisi için pek lüzumlu bulunan hidematın tesisi ve yeniden alınacak memurların bitaraf bir imtihan neticesinde ve ancak iktidar ve malumatları sayesinde kabulüyle bu babda idarenin pek acı neticelerini gördüğü rasgele usulünün katiyen lağvıdır.

İdaredeki kavanin ve nizamattan muhtac-ı tadil olanların tedricen ıslahı ve henüz bir nizama istinat etmeyen usullerin bir suret-i salimede nizama raptı ve başlıca memurinin intihap ve terakkisi ve hukuk ve vezaifi ve tayin-i mücazatı hakkında bir nizamname tanzimi nazar-ı dikkatte tutulmuş ve fakat asıl mesele nizamat ve usul ve evamirin tanziminden ziyade tamam-ı tatbiki keyfiyeti olmağla büyük küçük memurların vazifelerini icra edip etmedikleri sıkı bir murakabe tahtında bulundurularak ve her birinin hizmet ve muamelatı takip edilerek mühim semereler istihsal kılınmıştır. Posta ve Telgraf ve Telefon işlerinde her türlü teceddüdat ve ıslahatın son noktaya isali Hükümetçe mukarrerdir. Ve icraat tevali ve temadi edilecektir

Oskan Efendi' **Nevsal-i Milli**, 1914, s. 275, 276

[950] **İkdam**, 12 Mayıs 1914

[951] **İkdam**, 8 Mayıs 1914

[952] **İkdam**, 14 Mayıs 1914

Birinci Dünya Savaşı çıkınca bu kez bir Alman şirketine 100 milyon adet pul ısmarlanmıştır[953]. Bu yapıştırmalar Donanma cemiyetine 370.450 kuruş 30 paraya mal olmuş ve karşılığında 118.760 kuruş toplanabilmiştir. Bastırılan takvim ve kartpostallardan ise az da olsa kâr elde edilmiştir[954]. Gerçekten de Donanma Cemiyetinin bastırdığı bu pullar elde kalmıştır; bunun nedeni, bu pulların yasal olarak kullanma zorunluluğunun olmaması, bir çok posta gişelerinde bulunmaması yüzünden halkın büyük bir çoğunluğun bu pullardan haberdar edilememesidir. Elde kalan stok, maliye Nezaretine devredilmiştir. Bu pulların düşük değerli olanlarının büyük bir kısmı daha sonra Muhacirin İanesi ve Kibrit ve Kav idaresi için yardım pulu olarak kullanılmıştır. Anadolu postahane ve resmi dairelerinde kalanlar ise Milli Mücadele yıllarında TBMM Hükümeti Posta İdaresine sürşarjlanarak posta pulu haline getirilmiştir[955].

Donanma Cemiyeti de Posta ve Telgraf Nezaretine yardımcı olmuş ve 1913 yılında Edirne'nin kurtuluşu anısına çıkarılan hatıra pulları için 10. 800 kuruş katkıda bulunmuştur[956].

Posta ve Telgraf Nezaretinin, pul satışve kullanımı konusunda desteklediği bir diğer dernek Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'dir. Cemiyetin kuruluşundan on gün sonra Padişah (Sultan Reşad), Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Maliye Nazırı Rıfat ile Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı Oskan imzasıyla, cemiyetin merkezi ile şubeleri arasında posta ve telgrafı ilgilendiren bütün işlemlerin ücretsiz olduğuna dair iki maddelik bir geçici kanun metni yayınlanmıştır. Bu geçicçi kanunun 1. Maddesi şöyledir:

"*Tarih-i teşekkülünden itibaren Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin Dersaadet'teki hey'et-i merkeziyesiyle vilayat-ı Osmaniye'deki şubeleri ve bu şubelerin yekdiğerleri arasındaki cemiyetin deruhte eylediği umur ve muamelata dair devlet hututundan temin edilecek eşyay-ı semime ve nükud ile ianat ve sevkiyata müteallik gönderilecek evrak-ı matbua ve muharrerat ve paketler telgraf ve posta ücretlerinden ma'füvvdür.*"[957] Aynı muafiyet Hilal-i Ahmer ve Osmanlı Donanma Cemiyetine de tanınmıştır[958]. Posta ücretinden muaf tutulmaktan başka Hilâl-i Ahmer ve Müdafaa-i Milliye Cemiyetlerinin pullarının da Postada kullanılması için izin verilmiştir[959]. İlk kez Balkan Savaşı yıllarında çıkarılan Hilâl-i Ahmer Pulları Osmanlı döneminde, 1915 ve 1916'da kullanılan serilerle birlikte üç emisyonda tedavül etmiştir. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti pulları ise 1915 yılında basılmış ve onlar da postada kullanılmıştır.

Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti'nin ücret muafiyeti tanıdığı diğer kurumlar şunlardır[960]:

1- Tüm resmî Hükûmet daireleri

2-Duyun-u Umumiye İdaresi

3- Mülhak bütçeler ünvanı altında bulunan daireler(Evkaf Nezareti, Sıhhiye Dairesi, Ziraat Bankası, Emniyet Sandığı)

4-Şehremaneti

5- Taşradaki Belediye Daireleri

---

[953] Selahattin Özçelik, **Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti,** TTK yay., Ankara, 2000, s. 216
[954], Özçelik, **a.g.e,** s. 199, 200, 201
[955] Bkz. Ali Nusret Pulhan, Türk Pulları Katalogu VII, İstanbul, 1958, s. 445
[956] Özçelik, **a.g.e,** s. 202
[957] Düstur, Tertip II, C. 5, s. 61
[958] "*Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Muhaberat ve Müraselatının Posta ve Telgraf Ücuratından İstisnası Hakkında Kanun-u Muvakkat*", 24 Teşrinievvel 1328, **Düstur,** Tertip II, C. 4, s. 700; Donanma Cemiyetinin Muafiyeti: 14 Şubat 1326, **Düstur,** Tertip II, C. 3, s. 173
[959] Pulhan, a.g.k, s., 393,444, **İkdam,** 12 Temmuz 1917
[960] Asaf Tanrıkut, **a.g.e,** s. 413, 414

6-Ticaret ve Ziraat Odaları

7-Asker ve Askeri Mekteplerle, Jandarma ve Jandarma Mektebi talebesi

8-Resmi okulların maarif idaresiyle olan haberleşmeleri

9-Halkalı Ziraat Mektebi'nin Ziraat Nezareti ile olan haberleşmesi

10-Sanayi Mektepleri

11-Osmanlı Seyr-i Sefain Şirketi

12-Hicaz Demiryolu İdaresi

13- Hazine-i Hassa Müdüriyet-i Umumiyesi ve buraya bağlı idareler

14-Taşra müfettişleri

15-Tarih Encümeni

16-Harita Encümeni

17- Taşraya gönderilen Divan-ı Muhasebat memurlarının haberleşmeleri

BÖLÜM:VI

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA POSTA VE TELGRAF NEZARETİ

A- SAVAŞ BAŞLARKEN:

2 Ağustos 1914'te yani savaşın başlamasının ertesi günü Osmanlı Hükûmeti, Almanya ile ittifak antlaşması imzalamış ve seferberlik ilân etmişti[961]. Bunu izleyen günler Avrupa'da patlayan savaşa katılıp katılmama yolunda İtilaf ve İttifak Devletleri temsilcileriyle yaşanan yoğun bir diplomasi trafiği içinde geçmişti. Osmanlı Başkumandanlığı, 7 Ağustos 1914 tarihinde bir bildiri yayınlayarak basın ve haberleşmeye sansür konulduğunu duyurmuştur[962]. Osmanlı Hükûmeti ve Ordusu muhtemel savaş durumu ile ilgili hazırlıklarını tamamlamaya çalışırken, Posta ve Telgraf Nezareti de savaşta gerekli olacak haberleşme alt yapısını oluşturmak için bazı düzenlemeler yapıyordu. Bunlardan bir tanesi Sahra Telgraf Merkezlerinin kurulmasıdır. Sahra Telgraf Merkezleri, menzil bölgelerinde bulunan Menzil Telgraf Müdürlükleri tarafından kurulmuş olan Mülkiye Merkezlerinin adlarının Sahra Telgraf Merkezlerine dönüştürülmesiyle oluşturuluyorlardı[963]. Yani aslında var olan bir telgraf ağı sadece isim değişikliği ile yeni bir göreve kaydırılıyordu. Amaç askeri haberleşmenin sağlanmasıydı. Bu merkezlerin her biri, 1'den itibaren numaralandırılarak, merkezlerin bulunduğu yerlerin isimleri telgrafların mahreç hanesine birlikte yazılacaktı.

Örneğin: Sahra Emir Gazi

Tatar Köy

Aynı tarihlerde Askeri Posta Merkezlerinin kuruluşuna ve ayrıntılarına dair bir talimatname de yayınlanmıştı[964]. Bu talimatnameye göre, Fırka kolordu, karargah ve menzil merkezlerinde Posta ve Telgraf Nezareti'nden seçilen memurlar tarafından yönetilen birer askeri posta merkezi kurulmuştur. Talimatnameye göre, bunlar, tamamen orduya ayrılmış olup, bulundukları yörede daha önceden bir Posta Merkezi bulunsa bile Askeri Posta Merkezleri idari olarak bunlara bağlı değildir. Ayrıca halkın mektuplarını taşımak gibi bir yükümlülüğü de yoktur. Askeri posta merkezleri yalnızca, adi ve taahhütlü mektup, havalename, kıymetsiz koli işlemlerini (ve bunu da yalnız ordu mensupları için) yürütecektir[965].

Askeri merkezlerdeki koli ve havale işlemleri de sınırlandırılmıştır. Sadece askeri merkeze gönderilen koliler alınacak, buralardan ise koli gönderilemeyecektir. Havaleler için ise, en yakın mülkiye postahanesine teslim etmekten başka bir işlem uygulanmayacak ve havalelerin ulaştırılması mülkiye postahanelerine bırakılacaktır[966].

Askeri posta merkezlerinin tüm ihtiyaçları, pul, defter, basılı kağıt v.b., Posta ve Telgraf Nezareti tarafından karşılanacak, ayrıca bu merkezlere müdür olarak atananların emrine işlemlerin döndürülebilmesi için yeterli olduğu düşünülen 1500 ilâ 2500 kuruşluk pul, soğuk damga, taahhütlü gönderiler için makbuz verilecektir. Bu pul ve makbuzlar bittikçe bedeli karşılığında en yakın Mülkiye posta merkezinden sağlanacaktır[967]. Toplam 27 maddeden oluşan ve uygulanması

---

[961] Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi** I, Ankara, 1995, s.91
[962] Y.H.Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt:3, Kısım:1, s.64, TTK. Yay., Ankara, 1957
[963] **PTM**, sayı:162, (Teşrinievvel 1330)
[964] **PTM**; sayı:162, (Teşrinievvel 1330)
[965] **PTM**, sayı:162, (Teşrinievvel 1330)
[966] **PTM**, sayı:162, (Teşrinievvel 1330)
[967] **PTM**, sayı:162, (Teşrinievvel 1330)

Karargah Umumi Müfettişlerinin sorumluluğuna verilen bu kararnamenin Posta ve Telgraf Nezareti'ne ağır bir maddi yük getirdiği kuşkusuzdur. Bunun yanında, Nezaret, yetişmiş personelinin büyük bir bölümünü de buralara yollamak durumunda kaldığından ülke genelinde temel haberleşme işlemlerinin kesintiye uğrayacağı da açıktır.

Savaş başlangıcında Avrupa ile haberleşmenin nasıl devam edeceği konusunda endişeler vardı. Halk ve tüccar Avrupa ile haberleşmenin kesilmesi halinde büyük zarara uğrayacaklardı. Örneğin, İzmir gibi Avrupa ile bağlantısı yoğun olan bir ticaret şehrinde bu bir ümitsizliğe dönüşmüştü. Bu ümitsizlik Ağustos'un ilk günlerinde önce İstanbul'a uğrayarak İzmir limanına ulaşan İtalyan bandıralı Amalia Vapuru'nun getirdiği Avrupa postasına ait çantaları getirmesiyle dağılmıştır. Çantalardan, 30, 31 Temmuz ve 1 Ağustos tarihini taşıyan mektuplar çıkmıştır. Yapılan hesaba göre, savaş öncesi 4 günde gelen Paris mektupları savaştan sonra ancak 14 günde ulaşabilmiştir[968].

Bu olayı takiben İzmir'deki Fransız Postahanesi bir ilan yayınlayarak Fransız ve İngilizlerin Deniz hakimiyetleri sayesinde hiçbir düşman gemisi tarafından engellenemeyeceğine emin olunarak dünyanın her tarafı için mektup kabul edebileceklerini bildirmiştir[969].

B-KAPİTÜLASYONLARIN KALDIRILMASI VE YABANCI POSTALARIN KAPATILMASI:

Osmanlı Devleti, uzun yılardan beri büyük bir sıkıntı içinde zaman zaman rekabet kuralları dahilinde kalarak zaman zaman da diplomatik yolları deneyerek kapatmaya çalıştığı yabancı posta bürolarını artık kaldırma imkânını elde etmişti. Savaşta, bulunacağı saf resmen olmasa bile herkes tarafından biliniyordu. Almanya ve Avusturya-Macaristan gibi Orta Avrupa'nın iki büyük gücünü kendisine müttefik olarak belirlemişti. Bu ortamda kapitülasyonların kaldırılması ile ilgili görüşmeler başladı. Ancak, ne gariptir ki, buna en büyük tepki müttefiklerinden geldi. Almanya Sefareti, Babıâli'yi sert bir dille uyardı[970].

Savaş durumunun verdiği sıkıntı ile bu sorun daha fazla büyümeden önlendi. Sonuçta Kapitülasyonların kaldırılması sağlandı. Kapitülasyonların kaldırıldığına dair kanun da yayınlanarak yürürlüğe girdi[971].

Kapitülasyonların kaldırılmasından önce Osmanlı topraklarında bulunan yabancı postaların kaldırılması için girişimler Ağustos 1914'ten itibaren hızlanmaya başlamış ve 19 Eylül'den itibaren posta büroları bulunan tüm ülkelerin sefaretlerine 1 Ekim 1914 tarihine kadar Osmanlı topraklarında bulunan bütün posta şubelerini kapatmaları yolunda gerekli bildirimler yapılmıştı[972]. Bu bildirimlerden duyulan rahatsızlık, diplomatik yazışmalarda kendini daha çok hissettirmektedir. Sözgelimi, 25 Eylül 1914 tarihini taşıyan yazışmada Sir Edward Grey, Sir Mallet'e bu konuda ne yapılması gerektiğini şöyle bildiriyordu:

---

[968] **Ahenk**, 16 Ağustos 1914

[969] **Ahenk**, 17 Ağustos 1914

[970] **HR.HMŞ.İŞO**; 62/1-3; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt:II, Kısım:1, s. 166, 170

[971] *Kavanin-i Mevcudede Uhud-u Âtikaya Müstenit Ahkâmın Lağvı Hakkında Kanun-u Muvakkat*

1-26 Ağustos 1330 tarihli irade-i seniye ahkâmı mucebince kapitülasyonların mülga olduğu 18 Eylül 1330 tarihinden itibaren bilumum kavanin ve nizamat-ı Devlet-i Aliyede uhud-u âtikaya müstenit olarak istisnaen münderiç bulunan ahkâm mefsuhtur.

2-İşbu kanunun icray-ı ahkamına Heyet-i Vükelâ memurdur. 2 Teşrinievvel 1330' **Takvim-i Vekayi, 4 Eylül 1330, PTM, sayı: 163, (Teşrinisani 1330)**

[972] **HR.HMŞ. İŞO**, 89/5; 62/1-3; **Tanin**, 29 Eylül 1914, **Tasvir-i Efkâr**, aynı tarih

"Postahaneler hakkında yapabildiğimiz derecede durumu yumuşatmaya çalışırsınız; ancak, bunların kapatılmasına muvafakat etmediğimizi ve sorunu daha sonra düzeltme hakkını muhafaza ettiğimizi bildirmelisiniz." [973]

Yabancı Postalarının, eğer bir savaş hali olmasa kapatılmasının neredeyse imkânsız olduğunu gösteren bu sözler, başka ülkelerin temsilcileri tarafından sanki sözleşmişcesine tekrarlanmıştır[974]. İtalya ise buna muvafakat vermeyeceğini, Beyrut'ta kaçak mektup taşıyan gemilerinde ele geçen posta çuvallarına el konulmasına gösterdiği sert tepkiyle açığa vurmuştur[975]. Nitekim, Trablusşam'da bulunan Avusturya, Rusya ve Fransa posta bürolarının 22 Ekim tarihine dek direndikleri görülmektedir[976].

Sonuçta 1 Ekim 1914 günü İstanbul'da ve İzmir'de, Yafa'da, Kudüs'te, İskenderun'da yani Beyrut hariç tüm şehirlerde yabancı postahanelerine ait levhalar inmiş ve posta kutuları kaldırılmıştır[977]. Bu arada bazı ters davranışlar da yaşanmıştır. Örneğin Fransız posta gemisi Dedeağaç'a getirdiği posta çantalarını yapılan anlaşma gereği, elindeki posta çantalarını Osmanlı postasına teslim etmesi gerekirken buraya bırakmayarak, yeniden Marsilya'ya göndermiştir[978].

Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti, yıllardır beklediği yabancı postaların kapatılması başarısını kutlamak için bir hatıra serisi çıkarmayı düşünmüş, ancak özel olarak yeni pul bastırılması zaman alacağından; 1914 başlarında Londra'da bastırılan ve İstanbul'un değişik resimleriyle süslü pulların yedi değişik kupürü *"İmtiyazat-ı Ecnebiyenin Lağvı 1330"*ibaresi ile sürşarjlanmıştır. Bu pullar, üzerlerinde kapitülasyonların kaldırılması şerefine vurulan ilk gün damgası bulunan özel zarfları ile birlikte padişaha, vükelaya, Meclis-i Mebusan üyelerine ve üst düzey devlet erkanına armağan edildikten sonra tedavüle çıkarılmıştır[979].

C) BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA PTT NEZARETİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER:

1914 Ağustosunda dünya pek çoklarına göre uzun sürmeyeceği sanılan ve siyasal gelişmeler izlenerek çıkması an meselesi gözü ile bakılan büyük savaş patlamış, gazetelerin sayfalarına "Avrupa'da Umumi Harp" manşetleri düşülünce[980], bir panik havası esmeğe başlamıştır. Genel seferberlik halindeki ordunun eleman ihtiyacı üzerine Posta ve Telgraf ve Telefon Nezaretinden de çok sayıda memur askere alınmıştı. Bu durumda gerekli eleman ihtiyacı kadın memurların istihdamı yoluyla karşılanmaya çalışılmıştı[981]. Savaştan önce söz verilen yatırımların yapılması, yeni şubeler açılması, telefonun yaygınlaştırılması, postanın hızlandırılması alternatif yolların hizmete sokulması gibi Oskan Efendinin Nazırlığı döneminde gündeme gelen uygulamaların pek çoğu için artık yapılabilecek bir şey kalmamıştı. Bu arada yabancı postalarının kaldırılmasıyla ortaya çıkan işlem fazlalığı Osmanlı postalarına ek bir yük getirmişti. O zamana değin toplam işlem hacmi ve gelirleri tam olarak bilinmeyen yabancı postalarının kapatılması, bu postalara rağbet edenleri de Osmanlı postalarına yöneltecekti; ancak bunun için gerçekten yeterli donanım ve eleman Osmanlı PTT'sinde mevcut muydu? Oskan Efendi ve Özel Kalem Müdürü Zeki Bey bu soruya evet yanıtı vermektedirler[982]. Onlara göre, yabancı postalarının kaldırılmasıyla

---

[973] " *Türkiyenin Harbe Sürüklenişi, Vesaik-i Siyasiye-i Mühimme*", **Müsavat**, No:89, 7 Şubat 1919, İngiliz Mavi Kitabından alınan bu belgeler Müsavat gazetesinde günlerce süren bir dizi halinde yayınlanmıştır.
[974] **HR.HMŞ.İŞO**, 62/1-3
[975] **HR.HMŞ.İŞO**, 62/1-3
[976] **HR.HMŞ.İŞO**, 62/1-3
[977] **Sabah**, 6 Teşrinievvel 1914, **Tasvir-i Efkâr**, 2 Teşrinievvel 1914, 5 Teşrinievvel 1914, 7 Teşrinievvel 1914
[978] **Tasvir-i Efkâr**, 7 Teşrinievvel 1914
[979] **Tasvir-i Efkâr**, 2 Teşrinievvel 1914
[980] **Tanin**, 2 Ağustos 1914
[981] Yavuz Selim Karakışla, *"Dersaadet Telefon Anonim Şirket-iOsmaniyesi ve Osmanlı Kadın Telefon Memureleri-I,2* ",**Tarih ve Toplum**, S.212-213 (Ağustos-Eylül 2001)
[982] **Tanin**, 1 Teşrinisani 1914.

hizmet yönünden hiçbir eksiklik duyulmayacaktı. Tüm önlemler alınmış, yeni posta şubeleri açılmış ve bir çok yeni şube de açılmayı bekliyordu. Memurlar ise Oskan Efendi'nin kendilerine verdiği destekle daha sıkı çalışmayı çoktan göze almışlardı. Yeter ki, bu kapitülasyon postaları ülkeden bir an önce gitsin...Osmanlı Postaları 1 Ekim 1914'den itibaren moral olarak rahatlamıştı; artık karşısında bir rakibi kalmayınca, rekabet kurallarına göre hareket etmesine de gerek kalmamıştı. Beyiye uygulaması artık son bulmalıydı. Iskonto ancak Nezaretin istediği kalemlerde uygulanacaktı. Oskan Efendi ve yardımcılarının büyük bir sevinç içinde gazetelere verdikleri beyanatlar ne kadar heyecanlı mutlu ve bir o kadar da umutlu olduklarını gözler önüne sermektedir[983]. Posta ve Telgraf Nezareti Kalem-i Mahsus Müdürü Zeki Bey'in, 29 Eyül 1914 günü Tasvir-i Efkâr'da yayınlanan açıklamaları, Osmanlı topraklarındaki yabancı postalarının kapanışı ve sonrasında Posta ve Telgraf Nezaretinin yaptığı hazırlıklar ve haberleşmenin akışı hakkında geniş bilgi içermektedir[984]. Buna göre Oskan Efendi'nin üzerinde durduğu tüm modernleştirme çalışmaları yapılacak, hatta otomatik posta makineleri bile getirilerek hizmete sokulacaktır. Ancak bunların mümkün olamayacağı kısa bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğunun savaşa girmesiyle anlaşılacaktır.

Yabancı Posta Bürolarının, kapatılması kararı ülke genelinde nasıl uygulanmıştı? Osmanlı postaları acaba yeni ortama hazırlıklı mıydı? Artması beklenen işlem hacmi gerçekten beklendiği ölçüde mi gerçekleşmişti? Tüm bu sorulara yanıt niteliğinde olan ve Osmanlı Posta ve Telgraf Nezaretinin yetkili ağızlarından açıklanan bilgiler, yabancı posta şubelerinin kapanmasından birkaç gün sonra gazetelere yansımaya başlamıştı. Tasvir-i Efkâr gazetesinin sütunlarında yerini bulan bir haber, bu heyecanlı dönemde Posta ve Telgraf Nezaretinin durumunu yansıtmaktadır.[985]

---

[983] **Tanin,** 1 Teşrinisani 1914, **Tasvir-i Efkâr,** 6 Teşrinievvel 1914,

[984] **Tasvir-i Efkâr,** 29 Eylül 1914

[985] *"Ecnebi Postalarının Sed ve İlgası*

Muamelatın Osmanlı Postahanelerine Suret-i Devr ve Nakli- İlgadan Sonra Gelen Koliler-Devir Muamelatı-Müdevver Evrakın Tevzii- Posta Sevkiyatı-Nezaretin Mesaisi

Ecnebi Postahaneleri sed edileli bugünle beraber altı gün oluyor. Bu müddet zarfında mülga posta idareleriyle Posta ve Telgraf Nezareti arasında ne gibi muamelat cereyan eylediği, muamele-i devriyeye müteferri olarak ne gibi ahval güzeran olduğu, müşkilat çıkaranlar olup olmadığı hakkında malumat almak üzere icray-ı tahpkikat eyledik. Tahkikatımız pek şayan-ı memnuniyet neticeler verdi. Malumat-ı atiye ıtlah hasıl eder etmez karilerimizin de memnuniyetimize iştirak edecekleri tabiidir.

Devr-i Muamelat

Almanya, Avusturya ve İtalya mülga postaları, imtiyazat-ı ecnebiyenin ilgasına dair Hükûmet-i Osmaniye'ce ittihaz olunan karar üzerine, 30 Eylül'de kararlaştırılan tarihten bir gün evvel Memalik-i Osmaniye'deki bilcümle şubelerini seddetmişler ve ellerinde bulunan mektup, koli ve mandapostları ayrıca bir müracaat vukuunu beklemeksizin Osmanlı Postalarına devr eylemişlerdir ki, bunlar, sahiplerine postamız vasıtasıyla tevdi olunmuştur. Fransa ve İngiltere sefarethaneleri de postalarını 1 Teşrinievvelde sed etmişlerse de Osmanlı Posta idaresine bir şey devr etmemişlerdir. Bu ahval vilayatta da aynı surette cereyan etmiştir.

İlgadan Sonra Gelen Koliler

Ecnebi postalarının seddinden yani 1 Teşrinievvel Efrenciden sonra gelen koliler hakkında şu yolda muamele cereyan etmiştir:

Elyevm Avrupa Posta İdarelerinin büyük kısmı posta çantalarını mülga ecnebi posta şubeleri namına değil, doğrudan Osmanlı postalarına göndermekte iseler de 30 Eylül'den evvel ecnebi postaları namına yola çıkarılan bazı çantalar şehrimize 1 Teşrinievvel'den sonra gelmiş, bunlar hakkında yapılacak muamele bilahare tayin edilmiştir. Cereyan eden muhabere neticesinde Almanya, Avusturya, İtalya sefaretleri, mülga postaları namına gelen çantaların Osmanlı Postaları tarafından küşadına hemen muvafakat etmişler, bunların muhtevi olduğu evrak ve mekatibin postamız tarafından tevzii emrinde tehirat vukuuna katiyen meydan vermemişlerdir. İngiltere Posta Nezareti de Posta ve Telgraf Nezaretimizin vuku bulan müracaatına telgrafla cevap vererek mülga İngiliz Postası namına gelmiş olan çantaların postahanemizce açılmasına razı olduğu ve fimabaad bilcümle çantaların da Osmanlı Postahanesi namına gönderileceğini bildirmiştir ki, gösterilen bütün bu teshilatı memnuniyetle kaydetmemek kabil değildir.

Bu babda henüz yalnız Rusya Posta İdaresinden bir işar vuku bulmamış ise de onun da İngiliz Posta İdaresi gibi şayan-ı memnuniyet bir cevap vereceğine, ibkay-ı mevani ve müşkülat eylemeyeceğine şüphe yoktur.

Müdevver Evrakın Tevzii

Aynı gün (6 Ekim 1914) yine aynı gazetede, tarihinde Mersin'deki Avusturya, Fransa ve Rusya Postahaneleri tamamen kapılarını kapatarak, posta kutuları ve levhalarını kaldırdıkları bildirilmektedir[986].

Ancak kısa bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğunun Almanya'nın yanında savaşa girmesi Nezaret içindeki düzeni de etkilemiş, Oskan Efendi kısa bir süre sonra Nazırlıktan istifa etmiştir. Görevine çok bağlı olan Oskan Efendi'nin istifa nedeni ihtimal ki, o günlerde kabineye dahil bir bakanlık durumunda olan Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nin tıpkı diğer nazırların birçoğu gibi bilgisi dışında gerçekleşen savaş durumuyla bir olup bittiye düşürülmüş olmasıdır. Bu görüşü doğrulayan, dönemin en kudretli üç paşasından biri olan Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dır. Cemal Paşa anılarında:

"*Rusya, Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı hükümetine harp ilan ettikleri gün, Vükelâ Bâbıâli'de fevkalade surette toplandı. Said Halim Paşa, Amiral Souchon'un verdiği rapora dayanarak durumu şöyle hülasa etti: Rus donanması Karadeniz'de bulunan Osmanlı harp gemilerine tecavüz etmiştir. Osmanlı donanması da Rusları takip ederek Odesa, Sivastopol vesaire gibi limanlarda yatan harp ve ticaret gemilerine karşı silah kullanmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine evvela Rusya, sonra da Fransa ve İngiltere Osmanlı Hükümetine harp ilan etmişlerdir. Osmanlı Hükûmeti, münasebetlerin kesilmesine ve harbin başlamasına engel olmak için Karadeniz'de müşterek tahkikat açılmasını ve bu suretle hangi donanmanın evvela tecavüz ettiğinin tespitini ve o donanma kumandanının şahsen mesul edilmesini teklif etmiştir. Bu teklif, Rusya Hükûmeti tarafından şiddetle reddedilmiştir. Bu itibarla Osmanlı Hükûmeti kendisini Rusya, İngiltere ve Fransa hükûmetleriyle harp halinde addetmeye mecbur olmuştur. Keyfiyeti bir mazbata ile padişaha arz etmek zarureti karşısında Vükelanın mütalaalarını serbestçe beyan etmeleri lazımdır.*

En evvel Posta ve Telgraf Nazırı Oskan Efendi söz isteyerek kendisi esas itibarıyla muharebelerin aleyhtarı olduğundan, Osmanlı Hükümetinin harbe girmesini tasvip eden bir kararnameye imza koyamayacağını ve bu itibarla Nezaretten istifaya mecbur olduğunu, ve şu

---

Mülga Postalar tarafından doğrudan doğruya Osmanlı Postahanesine tevdi edilen mektuplar bittabi postahanemize verilir verilmez sahiplerine tevzii olunmuştur. Postaların sed ve ilgasından sonra gelen çantalar muhteviyatına gelince; bunlar, postahanemizce alıkonularak, bunları gönderen idarelerle muhabere edilmiş ve ona göre küşad veya hıfzı cihetine gidilmiştir. Bu çantaların her biri muvafakati mutazammın cevapları gelir gelmez açılmış ve tevziat hususunda fevkalade hızlı davranılmıştır. Hatta geceleri bile çalışılarak, müvezziler geç vakitlere kadar dolaştırılmıştır. Yalnız bazı Avrupa Posta İdarelerinin cevapları tehir ettiğinden, Osmanlı Postahanesi vakit kaybına meydan vermemek üzere cevap gelmeden çantaları açmak tarikine ihtiyar eylediğinden bazı çantaların açılması bir iki gün gecikmiştir. Tevziat da bittabi biraz tehir eylemiştir. Bu tehirden postahanemizin katiyen mesul olamayacağını bilakis muvafakate intişar suretiyle gösterdiği dürüstlükten dolayı şayan-ı takdir olduğu meydanda olup, ecnebi dostlarımızın Posta Nezaretinin bu hareketini memnuniyetle karşıladıklarına şüphe yoktur.

Posta Sevkıyatı

1 Teşrinievvel tarihinden beri Memalik-i Osmaniye ve Ecnebiye için Osmanlı Postahanelerine verilen mektuplar ve diğer evrak Karadeniz'de ve Bahr-i Sefid'de işleyen Osmanlı ve Ecnebi vapurları ile şimendiferlerle günü gününe ve muntazaman sevk edilmekte, bazı müşkülata rağmen terakim ve tehir vukuuna katiyen meydan verilmemektedir.

Nezaretin Mesaisi

Ecnebi Postahanelerinin sed ve ilgası üzerine postalarımızdaki muamelat bittabi birdenbire fevkalade artmıştır. Fakat bu hal gayrı muntazam bir şey olmadığı bilhassa Nezaretçe her türlü tedabire vaktiyle tevessül edilmiş bulunduğu, yeniden şubeler açılarak memurların adedi artırıldığı, geceli gündüzlü çalışıldığı cihetle eski sürat ve intizama zerre kadar halel gelmemiş, işler bilakis eskisinden daha seri ve muntazam bir surette cereyan etmekte bulunmuştur. Ecnebilerin ihzar eylemekte olduğu memnuniyet bu sürat ve intizamın başlıca delili olsa gerektir.

Şimdiden sonra posta varidatında bir terfi-i meşhud olacağı cihetle Osmanlı Postasının az zamanda bir çok Avrupa Posta İdaresine de ihzar-ı faikiyet ve rüçhan eyleyeceğine biz eminiz. '**Tasvir-i Efkâr**, 6 Teşrinievvel 1914

[986] **Tasvir-i Efkâr**, 6 Teşrinievvel 1914

kadar ki, şayet Posta ve Telgraf Nezareti, Umum Müdürlük haline getirilecek olursa, Umum Müdür sıfatıyla bu işi ifa edebileceğini söyledi" demektedir[987].

Oskan Efendi'nin istifasıyla boşalan PTT Nezaretine asaleten atama yapılmamış, Maarif Nazırı Şükrü Bey Vekaleten bu görevi üstlenmiştir[988]. Nezaretin asli bir yöneticisinin olmaması, Umum Müdürlük olarak yönetildiği yıllarda ortaya çıkan başıboşluk ve muhatap bulamama sorununun yeniden yaşanmasına yol açmıştır. Olağanüstü şartlar altında yaşanan bu günlerde haberleşmenin kesintiye uğraması, beklenilen bir durum olmasına rağmen, henüz savaşın başlarında Anadolu'nun demiryolu işleyen yerleri ve hatta, İstanbul şehir içi postalarında bile gecikmeler had safhaya ulaşmıştır[989]. Koordinasyon eksikliği, yolların verimli kullanılamaması ve memurların hem sayıca hem de nitelik yönünden yetersiz kalışı bunun en önde gelen sebepleri olarak sıralanabilir. Bunların dışında savaşla birlikte gündeme gelen posta ve telgraf sansürü elemanların yetersizliği ile ortaya çıkan sorunu daha da büyütmüştür[990].

Posta ve telgraf Nezaretine Vekâleten atanan Ahmet Şükrü Bey, göreve başladıktan hemen sonra, Nezaret çatısı altındaki tüm birimlere şu genelgeyi göndermiştir:

"Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti bu kere vekâleten uhde-i senaveriye tefviz buyurulmuştur. Ahval-i hazıra münasebetiyle bir kat daha nezakat ve ehemmiyet kesbetmiş olan Telgraf ve posta muhaberat ve muamelâtının ber vech-i sabık sür'at ve intizam-ı tam ile temşiyet ve cereyanı lüzumu âşikârdır. Bu babda bilcümle memurinin ibraz-ı gayret ve hamiyet edeceklerinden eminim. Vazifede yolsuzluk ve tehirat vukua getirilmemesi tavsiye ve aksi taktirde badileri hakkında şiddetle tatbik-i mücazat olunacağını ihtar eylerim.

22 Teşrinievvel sene 1330 Ahmet Şükrü"[991]

Yabancı Postaları kaldırıldıktan sonra Osmanlı Postalarının daha verimli çalışabilmesi için bütçeye ek bir ödenek konması söz konusu olmuş ve 17 Kanunusani 1330'da yapılan Meclis-i Mebusan görüşmeleri sırasında gerekli ödeneğin verilmesi kararlaştırılmıştır. Harcamaların yapılacağı kalemler şöyle sıralanmaktadır:

Basılı evrak ve kırtasiye masrafları için: 800.000,

Kiralar için: 300.000,

Tamirat için:100.000,

Mefruşat ve Kasa masrafları için: 300.000

Aydınlatma ve Isıtma masrafları için: 60.000

Kırtasiye: 50.000

Harcırah: 200.000,

Müteferrik:150.000

Hurç ve çantalar için: 87.500 kuruş olağanüstü ödenek olarak ilgili Encümence eklenmiştir[992].

---

[987] Cemal Paşa, **Hatırat**, İstanbul, 1996, s. 144-145, Ayrıca krş. Ali İhsan Sabis **Harp Hatıraları**, c.II., s.108, İstanbul, 1990, Binci Dünya Harbinde Türk Harbi, I, Ankara, 1973 s. 92

[988] **PTM**, sayı: 163, Teşrinisani 1331

[989] **MMZC**, Devre:3, İ.S.:1, İnikat: 17, s.249

[990] **MMZC.**, Devre:3 İ.S.:1, İnikat,17, s.250

[991] **P.T.M.**, Sayı: 163, Teşrinisani 1330

[992] **MMZC**, Devre:3, İ.S.:1, Cilt:1, Ankara, 1991, s.249

Aynı günlerde, seferberlik dolayısıyla Posta, Telgraf ve Telefon Nezaretine yeni memur alınması ve gündüz çalışan memurların geceleri de çalışması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu da yeni bir ödenek ihtiyacı doğurmuş, bu ihtiyaç da asgari 1.000.000 kuruş olarak belirlenmiştir[993]. 17 Mart 1331 (30 Mart 1915) tarihli muvakkat kanunla da savaş şartları ve yabancı posta şubelerinin kaldırılması nedeniyle alınacak memurların maaşları ile yeni şubelerin açılması için 1331 PTT bütçesine 2.000.000 kuruşluk *tahsisat-ı fevkalade* eklendiği görülmektedir[994].

Telgraf ve telefonun devletin tekelinde olması gerektiği konusunda savaşın ilk aylarında bir kanun teklifi hazırlanarak Meclis-i Mebusan gündemine getirilmiştir. 2001 yılında özelleştirme tartışmaları ile durumu belirlenmeye çalışılan Türk Telekom'un ülke güvenliği ile ilişkilendirilmesi düşüncesinin bir benzerini 1915 yılı Kasımında verilen kanun teklifi ile ilgili Meclis-i Mebusan zabıtlarında görmek mümkündür.

Kanun teklifinin birinci maddesi şöyledir:

"*Memalik-i Osmaniye'de telgraf ve telefon tesis ve işletmesi Devletin taht-ı inhisarındadır. Şu kadar ki, bir kimse taht-ı tasarruf veya isticarında bulunan emlak ve arazi dahilinde ahere veya umuma ait mahallerden geçmemek üzere hutut-u muhabere tesis edebilir.*"[995]

Posta ve Telgraf Nazır vekili olan Şükrü Bey bu madde üzerinde yaptığı konuşmada, daha önce böyle bir kanunun olmamasının bir boşluk yarattığını belirterek, diğer ülkelerde devlete ait bir tekel olarak yönetilen telgraf ve telefon hizmetlerinin Osmanlı İmparatorluğunda suiistimallere açık bir durumda olduğunu ifade etmiştir. Şükrü Bey ayrıca bu kanun teklifinde telgraf ve telefon sözlerinin geçmesinin doğru olmadığını, tekniğin hızla ilerlediğini, bu iletişim araçlarının yanında ileride ortaya çıkması muhtemel haberleşme aygıtlarının da bu kapsamda ele alınabilmesi için "vesait-i muhabere vasıtaları" deyiminin kullanılmasını istemiştir[996].

Bu konuda söz alan Trabzon Mebusu Servet Bey, telefonun Osmanlı topraklarında kuruluşunun bir hükûmet girişimi olmadığını, halkın kendi çabasıyla bir çok vilayette kendi hatlarını döşettiğini ifade ederek, telefonun devlet tekeline alınması durumunda Belediyelerin ve ahalinin döşediği hatların ellerinden alınıp alınmayacağını sorduğunda Şükrü Bey;

"*...Ahalinin elinde olan telefonlara dair Nezaretin malumatı yoktur. Bu telefonlar, Hükûmet elindedir. Yani Jandarma daireleri, Polis daireleri, Hükûmetin diğer şuabatı bunları yaptırmıştır. Gerçi kısmen iane ile yapılmıştır. Bunları Hükûmet, yani PTT Nezareti kendisi alacaktır. Çünkü, bunların işlemesi muntazam değildir ve bu suretle de muntazam olmaması devletin varidatına da nakısa veriyor ve böyle ahalinin elinde olduğu halde bile bazı yerlerde bu telefonlarla ücretsiz olarak halkın muhaberatını icra eylediğini haber alıyoruz. Onun için kanun çıkar çıkmaz bunları tensik edeceğiz ve bunun için de bütçemize fazla tahsisat isteyeceğiz.*"[997] sözleriyle yanıt vermiştir.

Nazır Vekili Şükrü Bey'in Nezaretin halkın elinde telefon hattı olmadığını söylemesine rağmen, daha önceki yıllarda bir çok kentte belediyeler veya halkın girişimleriyle telefon hattı çekilmeye çalışıldığı ve bunun için Avrupa'ya telefon makineleriyle santrallerinin ısmarlandığı

---

[993] **MMZC**, Devre:3, İ.S.:1, Cilt:1, Ankara, 1991, s.249

[994] **Düstur,** Tertib-i Sani, Cilt: 7, s. 542-543

[995] **MMZC**, Devre:3, İ.S.:1, Cilt:1, Ankara,1991, s.575

[996] **MMZC**, Devre:3, İ.S.:1, Cilt:1, Ankara 1991, s. 668. Batıda haberleşmenin hükûmet tekelinde olması konusundaki tartışmalar daha eskilere dayanmaktadır. Örneğin, hükûmet tekeli konusunda başlangıçtan itibaren farklı düşünen ve özel telgraf şirketlerinin haberleşme ağında büyük pay sahibi olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde 1880'lerde bu konu hakkında tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalarda Avrupa'da haberleşme alanında 1868'lerden itibaren İngiliz Postaları Genel Müdürü Scudamore'nin yaptığı düzenlemeler etkili olmuş ve ABD'de hükûmetin haberleşmede tek söz sahibi olması gerektiği yolunda bir görüş ortaya atılmıştır. Bu konudaki tartışmalar için bkz. William A. Phillips "*Should The Government Own The Telefraph?*", **The North American Rewiew**, Vol.CXLIII., New York, 1886

[997] **MMZC**, Devre:3, İ.S.:1, Cilt:1, Ankara, 1991, s.669

görülmüştür[998]. Örneğin, 1908 sonlarında İzmir'de Elektrik ve telefon hatlarının kurulması için bir çok kimse tarafından dilekçeler verilmiş, İzmir Belediyesi de İzmir ile mülhakatında telefon kurulması için gerekli tüm altyapıyı kurmaya hazır olduğunu belirtmişti. Belediye telefon imtiyazını almak için verdiği mazbatada "*Telefonun hükümetçe tesisi daha münasip olmakla beraber bir an evvel getirilmesi lazımeden bulunmuş olmasına mebni müracaat-ı vakiyeden bahisle keyfiyetin Dahiliye Nezaretine izbarı meclis-i İdare-i Vilayetçe karargir olmuştur*" denilmektedir[999]. Üsküp'te de aynı dönemde telefon şebekesi kurulması için bir takım çalışmalar yapılmıştır. Güvenlik konusunda oldukça sıkıntılı olan Üsküplüler ortaya çıkabilecek olaylar karşısında güvenlik güçlerini haberdar etmek için bir telefon ağının kurulmasını gerekli görmüşler ve bu amaçla, Selânik'ten elektrik mütehassısı Nahma Efendi'yi Üsküp'e çağırılarak burada keşif yapmasını istemişlerdir. Müfettiş-i Umumiliğe de bir dilekçe gönderilerek bölgenin güvenliği için böyle bir girişime yardım edilmesi konusunda görüş alınmıştır. Nahma Efendi bir süre sonra keşif ve incelemelerini tamamlayarak, içinde plan, resim ve krokiler bulunan bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor da Müfettişliğe sunulmuştur. Nahma Efendi, raporunda gereken alet ve santrallerin 300 lira civarında bir masrafla kurulabileceğini belirtmiştir[1000].

Bu gibi halk girişimlerinin yanı sıra misyonerler tarafından açık ya da gizli olarak çekilen pek çok telgraf ve telefon hattının bulunduğu da bilinmektedir. Hatta savaştan önce Doğu Anadolu'daki bazı Yabancı Okulların kendilerine telefon hattı kurdukları gazetelere yansımıştır. 1909 yılında Amerikalı Misyonerler Harput ile iki saat mesafede bulunan okullarına telgraf hattı çekmişler. Ayrıca Mamuretülaziz (Elazığ) ve civarındaki Okul ve kiliseler arasına telefon hatları kurarak bir haberleşme ağı kurmuşlardır. O dönemde de telgraf ve telefon hatlarının çekilmesi hükümete ait bir hak durumundayken yasal boşluklardan ve yörenin ulaşım şartlarının bozukluğundan yararlanarak böyle bir girişimde bulunmaları engellenememiştir. Konu ile ilgili haberler Hükümete ulaşınca bu ve bunun gibi hatların işletilmesine engel olunması için vilayetlere emir verilmiştir[1001].

Savaş sırasında , Telefon İdaresi Nezaret'e geçince yeni hat verilememesi şikayet konusu olmuştur. Nezaret ise bunun malzeme sıkıntısından kaynaklandığını ilere sürerek telefon için yeni abone kaydı yapmak istememiştir[1002]. Savaş başladıktan sonra Telefon Şirketinin görevlileri ülkeyi terk ettiğinden, bu şirketin yerini hükümetçe oluşturulan bir heyet almıştı[1003]. Telefon İdaresini yürütmekle görevlendirilen bu heyetin karşısına çıkan ilk büyük engel, masrafların karşılanması için gerekli paranın nereden bulunacağı olmuştur. Şirket, kendi sermayesi ile gerekli amortismanı sağlıyorken, şimdi ortada bir şirket sermayesi olmadığı için gerekli paranın devlet bütçesinden karşılanması gerekmekteydi ki, bu da hele savaş şartları göz önüne alındığında imkânsız görünüyordu. Zaten Telefon Şirketi Şartnamesine göre bu idare Hükümete ait de değildi. Bu durumda şirketin hakları saklı kalmak kaydıyla bıraktığı bu işletme kendi yağı ile kavrulmak zorundaydı[1004]. Telefon Şirketi gittikten sonra Telefon idaresinin yeni abone kaydetmediği konusunda yöneltilen eleştirilere Posta ve Telgraf Nazır Vekili Maarif Nazırı Şükrü Bey şu şekilde yanıt veriyordu:

"*....Bugün, Telefon İdaresi, sermayesiz olarak kendi varidatıyla tedvir edilir bir heyet halindedir. Şirket gittikten sonra bu heyetin tesisat yapmadığı iddia olunuyor. Bu doğru değildir. Şirket zamanında abonelerin adedi 4000'i geçmemişti.*

---

[998] **Tercüman-ı Hakikat**, 12 Kânunuevvel 1908
[999] **Tercüman-ı Hakikat**, 12 Kânunuevvel 1908
[1000] **Şuray-ı Ümmet**, 2 Şubat 1324
[1001] **Sabah**, 10 Eylül 1909, **İkdam**, 10 Eylül 1909
[1002] **MMZC**, Devre:3, İ.S.: 3, İnikat: 48, (4 Mart 1333), Ankara, 1991, s. 28, 29
[1003] **MMZC**, Devre:3, İ.S.: 3, İnikat: 48, (4 Mart 1333), Ankara, 1991, s. 28
[1004] **MMZC**, Devre:3, İ.S.: 3, İnikat: 48, (4 Mart 1333), Ankara, 1991, s. 28, 29

Bugün abonelerin adedi 5000'i geçmiştir; yani Avrupa'dan vesait celbi müşkilâta rağmen, Peşte'den ve diğer yerlerden mümkün ve kabil olan âlât ve edevatı ve levazımı getirerek, bu 1000'den ziyade aboneyi tesis etmiştir.

Bundan ötesi de tabii sermayeye mütevakkıftır. Belki sair Hükûmat-i Müteferrikadan da bir çok malzeme celp edilebilir. Fakat onun için tahsisat itası teklifini biz de muvafık görmedik.

Maamafih, aboneler telefonun bugünkü idaresi ile Şirket zamanındaki hizmet arasında çok fark görmezler."

Telefon konusunda yöneltilen eleştirilerden biri de Abonelerin 5000'e çıkmasına rağmen elde edilen artı gelirin nereye gittiğidir. Bu konuya yanıt olarak Şükrü Bey:

"....4000 abonenin 5000'e çıkmasından hasıl olan varidatın ne olduğunu sordular. Varidat fazlasını abonenin 5000'e çıkması için sarf ettik.

Telefon Şirketi zamanında fazla varidat mevcut değildi. Şirket elimize geçtiği zaman hesaplarını tetkik ettirdik. Neticede şu ortaya çıktı: Bunlar sermayeden yiyorlar ve hissedarlara beş para tevdi etmedikleri gibi, sermayenin faizini de ayıramazlardı. Çünkü, Şirketin tesisinin bir ya da ikinci yılı idi.

Şimdi biz Şirket kadar masraf etmiyoruz. Hisse senetlerine pay ayırmak, sermayeye faiz ayırmak gibi işlemleri de yapmıyoruz.

Şirket istenildiği vakit Hükümete %15 hisse veriyordu. Bittabi biz şimdi bu hisseyi Şirket namına borç olarak ayırıyoruz. Bu birikim ile inşaat yapıyoruz. Bugün abonelerin artırılması, memurların da artırılmasını gerektiriyor. Eğer gelir fazlası ortaya çıkarsa memurları biraz daha artırarak işlemlerin düzene konmasını sağlayacağız. Bu 1000 abonelik Şirketin sözleşmesi gereğince kısmen hükûmet dairelerine ve özellikle de askeri dairelere yapılmıştır.

Rehberleri incelerseniz, askeri dairelere yapılmış olan aboneler adedinin ne kadar çok olduğunu bizzat göreceksiniz ve bu zaruridir. Çünkü savaş durumu dolayısıyla şehrin her tarafında bir çok askeri birim oluşturulmuş ve hepsi de işlemlerin hızlandırılması için birbirleriyle telefon bağlantısı kurmak istemişlerdir. Biz de öncelikle bu resmi dairelerin ihtiyaçlarını ön plana almak durumundayız"[1005]

14 Mart 1917 tarihinde, Telefon Şirketinin, halkın kullanımına açılışının dördüncü ve Hükûmet tarafından işletilmeye başlanmasının üçüncü yıldönümü dolayısıyla özel bir tören düzenlenmiştir[1006].

Telefon İdaresinin Tahtakale'de bulunan Merkez binasının giriş katında düzenlenen törene, Posta ve Telgraf ve Telefon Nazır Vekili Şükrü, Meclis-i Mebusan Reisi Hacı Adil, Şuray-ı Devlet Mülkiye Dairesi Reisi Nazım, Merkez Kumandanı Cevad, Ordu Dairesi Reisi Behçet ve Matbuat Müdürü Hikmet Beyler ile PTT Nezaret ve Şubeleri memurları ile gazeteciler ve diğer bazı ilgililer katılmışlardı[1007].

Törende bir söylev veren Telefon İdaresi Müdir-i Umumisi Fahri Bey, Telefon gibi güç bir işe önce tereddütle başladıklarını, bu işi öğrenmek için Macaristan'dan uzman memurlar getirttiklerini, ancak kısa bir süre sonra PTT memurlarının bu işi rahatça yapabilecek derecede olduklarının anlaşılmasıyla Macar memurlarına gerek kalmadığını, şimdi ise Telefon işlerinin tamamen idarenin kendi memurları tarafından yürütüldüğünü ifade ederek, maiyetindeki memurlara teşekkür etmiştir[1008].

[1005] **MMZC**, Devre:3, İ.S.: 3, İnikat: 48, (4 Mart 1333), Ankara, 1991, s. 29, 30
[1006] **İkdam**, 15 Mart 1917
[1007] **İkdam**, 15 Mart 1917
[1008] **İkdam**, 15 Mart 1917

Fahri Bey daha sonra Telefon İdaresinin gelişimini anlatarak, gelinen noktayı rakamlarla açık bir şekilde göstermiştir. Buna göre, 1915 ile 1917 yılları arasında telefon görüşmeleri %154 oranında artmıştır. Buna karşılık hatlardaki artış ancak %12 olmuştur. Telefon taleplerine cevap verememenin nedeni, savaş dolayısıyla makine, levazım, tel bulmakta yaşanan güçlüklerdir. İstanbul'da 15 bölgede bulunan santrallerden saatte en çok 2750 görüşme yapılabilmektedir[1009].

Posta işletmesi de savaş boyunca düzensizlikten nasibini almıştır. Gönderilen mektupların ve gazetelerin yerlerine ulaşmaması ya da çok geç varması, halkın psikolojik durumunda da etkili olmuştur. Neredeyse tüm ailelerden en az bir ferdin silah altına alındığı genel seferberlik durumunda yakınlarından uzun zaman haber alamayan kitlelerin düştüğü yılgınlık ve karamsarlığı düşündüğümüzde iyi işlemeyen bir haberleşme ağının doğurduğu sonuçların tüm toplumu ilgilendirdiği gerçeği ile karşılaşırız. Acaba savaş döneminde PTT'nin işlemlerinde ortaya çıkan artış ne kadardı? Postalar ihtiyaca yeterince cevap verebiliyor muydu? Bu soruları Nazır Vekili Şükrü Bey şöyle yanıtlıyor:

"*...Posta İdaresi, 1329 senesi Teşrinisanisinden 1330 senesi Teşrinisanisine kadar 70.682.995, 1331 senesi Teşrinisanisinden 1332 senesi Teşrinisanisine kadar, 74.054.231 adet mektup teati etmiştir;* (yani dört milyonluk bir artış söz konusudur) *1329-1330 senesinin yine aynı ayları zarfında 776.235 ve 1331-1332 senesinin aynı ayları zarfında 1.570.152 yani iki misli posta ve telgraf havalenamesi teati edilmiştir. 1329-30 senesinin aynı ayları zarfında 381.966 ve 1331-32 senesinin aynı aylarında 3.052.480 paket, devair arasında teati olunmuştur. 1329-30 senesinin yine aynı ayları zarfında bütün şebekemiz üzerinde 8.611.192 ve 1331-1332 senelerinin aynı aylarında 11.000.000 telgraf çekilmiştir.*"[1010]

Üstelik posta taşıma araçları dörtte bir oranında azalmıştır. Sahillerde haberleşme durmuş, demiryolu hattı güzergahında olmayan yerlerde neredeyse hiçbir önemli taşımacacılık yapılamamaktadır. Halbuki daha önce demiryolu güzergahında olan bir yerden çıkan posta sürücüleri, bu işi üstlenmişlerdi. Bunlar postanın nakli için, menzillerde atlar, arabalar bulundururdu. Fakat artık bu işi üstlenmek istememektedir. Böylece postaların taşınması için eldeki kırık dökük arabalar ve hastalıklı yaşlı atlar kullanılmak zorundadır[1011].

Telgraflarda da aynı sorun vardır. Bazen mektuplardan daha geç gittikleri görülen telgrafların bir de yanlışlıklarla dolu olarak sahiplerine ulaştığı bilinmektedir. Örneğin, Suriye ile İstanbul arasında telgrafların 15-20 gün gecikmesine ek olarak bir de bunların anlaşılmaz bir şekilde gelmesi kargaşaya sebep olmuştur[1012]. Ancak sorun, Suriye ve diğer Arap vilayetlerinde telgraf memurlarının yeterince Türkçe ya da Arapça bilmemesi değildir. Çünkü Suriye'deki Telgraf memurları bu iki dile de yabancı değillerdir. Burada hatların yoğunluğu ve gece gündüz hiç durmadan çalışan telgraf memurlarının dinlenecek vakit bulamamaları böyle gecikme ve yanlışlıklara neden olmaktadır.

Şükrü Bey'in bu konudaki sözleri durumu açıklıkla ortaya koymaktadır:

"*...Telgraf hatları, bugün 24 saatin, birbiri üzerine 15 saati muhaberat-ı askeriyenin teminine hasredilmiştir; yani müdafaa-i vatana bırakılmıştır. Bazı yerler vardır ki, 24 saat hatlarımızı işgal eder. İstanbul ile Halep arasındaki hat 24 saat askeriyenin elindedir. Binaenaleyh Halep'e olan bir telgraf o gün gitmez, hattı o gün kesemeyiz, kestiğimiz takdirde Memleketin müdafaasına ait herhangi bir hususa hail oluruz. Vezaif bu derecede tekessür ettiği halde, Sahra Postahanelerine İdaremizin, mücerret memurlarımızdan 511 memur verilmiştir ve bunların yerine,*

[1009] **İkdam**, 15 Mart 1917
[1010] **MMZC**, Devre: 3, İ.S.: 3, İnikat: 48 (4 Mart 1333), Ankara, 1991, s.29
[1011] **MMZC**, Devre: 3, İ.S.: 3, İnikat: 48 (4 Mart 1333), Ankara, 1991, s.29
[1012] **MMZC**, Devre:3, İ.S.: 3, İnikat: 48, (4 Mart 1333), Ankara, 1991, s. 29

posta ve telgraf umurunda tecrübesi sebkat etmemiş adamlar almışızdır. Şüphesiz, 511 memurunu çıkaran bir daire, o memurların yerine acemileri ikame ederse, bu dairenin intizam-ı muamelatı az-çok sektedar olur.

Şikayetlere gelince, Bunun için ufak bir misal arz edeceğim. Posta ve telgraf havalenamelerine ait olan şikayetler, genellikle merkezden geçer, İstanbul'a gelir. Bu şikayetler, yalnız posta ve telgraf havalenameleri için 7203 kişiden varid olmuştur. Bu 7203 kişinin 5.382'si askerdir. 1821'i ise ahalidendir. Halbuki posta ve telgraf havalenamelerinin tamamı 1.570.152 tane idi. işte bu, 1.570.152 telgraf havalesinden vuku bulan şikayetlerin 1.821'i halka aittir. Takriben binde biri demektir. Bundan Posta ve Telgraf idaresinin mesul olmayacağını iddia etmem. Fakat bu meselenin ortaya çıkışını bir kere daha arz edeyim: Askere ait mektup, telgraf ve sair havaleler, yalnız posta idareleri tarafından belirli bir merkeze kadar götürülür, orada Sahra Postahanelerinin mutemetlerine teslim edilir, yani asker hangi kıt'aya mensup ise, o kıt'anın mutemedi gelir, onun mektubunu, havalenamesini, telgrafını, paketlerini alır götürür, teslim eder. Ondan sonra Posta ve Telgraf İdaresinin buna müdahale hakkı yoktur. Fakat fırkalar vardır ki, ekseriya seyyar olduğu için bu dağıtım işinde zorluklarla karşılaşırlar. Bize göndermek istedikleri çok geç veya çok güç teslim edilir. Şikayetlerin büyük kısmı da buradan ileri gelmektedir. Ahval-i Harbiye bertaraf olur da vesait-i nakliyemiz kesb-i intizam eder, çoğalırsa muamelatta bugün görülen intizamsızlıkların hiçbirinin kalmayacağı tabiidir."[1013]

D-SAHRA POSTALARI:

Şükrü Bey'in sözünü ettiği Sahra Postahaneleri, savaş süresince cephedeki askerlerin haberleşmesinin sağlanması için kurulmuşlardı. Daha özel bir tanımlamayla Sahra Postahaneleri, "*savaştaki askerler ve özellikle çöl bölgelerinde bulunanlar için posta kabul ve dağıtımını sağlamak amacıyla özel bir servisi olan Sahra Postası (SP) kullanılmaya başlandı. Resmi posta, çavuş rütbesine kadar er ve erbaşların postalarını Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde ücretsiz kabul ediyordu;.ancak yüksek rütbeliler posta ücretini ödemek zorunda idiler. Sahra Postasını, normal tarifeyi ödemek kaydıyla siviller de kullanabiliyordu.*"[1014]

Subayların mektuplarının askeri sansürde fazla bekletilmemesi için, yalnızca subay mektuplarında kullanılmak üzere ayrı bir pul hazırlanması ve 1 Haziran 1917 tarihinden itibaren de bu emrin yerine getirilmesi Osmanlı orduları başkumandanlığınca emredilmişti. Bunun üzerine 6 değişik pula, içi boş bir ay-yıldız sürşarjı el kaşesi ile vurulmuştur. Bu pullar ile verilen mektuplar, 1917-1918 yılları arasında kullanılmıştır[1015].

Sahra Postaları İstanbul'da bulunan Umum Sahra Posta İdaresi'ne bağlıydı. Sahra Postalarının ihtiyaç duyduğu, pul, kartpostal, açık muhabere vesikası gibi malzemeleri sivil posta şube ya da merkezlerinden alınıp, sahra Posta Merkezlerine ulaştırılması işi İstanbul'daki Umum Sahra Posta İdaresi tarafından organize edilirdi. Savaş şartları içinde ordu birlikleri sık sık yer değiştirdiğinden Sahra Postaları da bu hareketin içinde yer alır ve mektuplara vurulan damga ve kaşelerde birliklerin pul ya da diğer malzemelerden yoksun kalmaması için girdikleri bölgedeki posta şubelerinden de bu ihtiyaçlar karşılanabilirdi. Ancak, bazen Sahra Postaları Gazze ve Benî Sa'ab örneklerinde olduğu gibi kendine ait özel pullar da kullanmışlardır[1016]. 1917 yılının Aralık ayında Filistin'in Yafa, Benî Sa'ab ve Hayfa şehirlerini içine alan kısmında büyük bir kum fırtınası

[1013] **MMZC**, Devre:3, İ.S.: 3, İnikat: 48, (4 Mart 1333), Ankara, 1991, s. 30

[1014] Osmanlı Sahra Postalarıyla ilgili olarak da Zvi Aleksander'in kendi koleksiyonunu temel alarak hazırladığı The Ottoman Field Post Offices Palestine 1914-1918(**Osmanlı Sahra Postaları Filistin 1914-1918**, çev. Kemal Giray, Jeff Ertughrul, İstanbul, 2000) adlı çalışma bu konuda yayınlanan diğer bir önemli eserdir. Bu eserin giriş kısmında sahra postalarının genel bir tanımı verilmiştir.

[1015] Ali Nusret Pulhan, **Türk Pulları Kataloğu**, İstanbul, 1976, s. 196, 197

[1016] Zvi Aleksander, **a.g.e..**, aynı yerde. Gazze ve Benî Saab Pulları için bkz. Ali Nusret Pulhan, **Türk Pulları Kataloğu**, İstanbul, 1976, s. 197, 198

meydana gelmiş, bu yüzden tüm yollar kapanmış, bazı köprüler yıkılmış, bir çok ev ve kulübe ağır hasar görmüştür. Bu durumda haberleşme de aksamış ve Benî Saab Posta Şubesi için Şam'dan gönderilen posta malzemesi de gecikmiştir. Asker ve subayların cephe gerisindeki ailelerine gönderdikleri havale ve koliler için gereken 5 paralık pullar bu postahanede hazırlanan bir sürşarj ile 10 paralık pulların Arap ve Latin rakamlarıyla (5) ibaresi vurularak değerinin düşürülmesiyle elde dilmemiş ve bunlar yörenin en büyük mülki amiri Arif Bey tarafından verilen izinle kullanılmıştır. Böyle bir izne gerek duyulmasının sebebi de Posta pulu basım ve kullanımının yalnızca devlete ait bir hak olmasıdır. Yine 1917'de Gazze'nin İngilizler tarafından kuşatılması sırasında şehir birkaç kez el değiştirdiğinden eldeki posta pullarının büyük bir bölümü hasara uğramıştır. Posta Havale servisinin ihtiyacı olan 5 paralık pullar için 13'ncü Kolordu kumandanı Rafet Paşa, Mart 1917'de çıkardığı bir emirle, 3'üncü Piyade Tümeninin pul ihtiyacının karşılanması için Arap ve Latin rakamlarıyla 5 sayısını içeren bir lastik mühür yapılarak elde bulunan daha yüksek değerli pulların sürşarjlanmasını emretmiştir. Savaş sırasında hem Gazze sivil ve hem de Sahra Postasına ait damgalar kaybolduğu için gönderilerde Gazze damgası kullanılamamıştır[1017].

Sahra Postaları, cephelerde kuruldukları için Osmanlı Devletinin müttefikleri olan Alman ve Avusturya-Macaristan Sahra Postahaneleri de Osmanlı topraklarında görev yapıyorlardı.

İkinci Balkan Savaşının İstanbul Atlaşması ile sonuçlanmasından sonra (Eylül 1913) Alman ve Osmanlı hükûmetleri arasında imzalanan bir antlaşma ile Türk ordusunun bir Alman Askeri Heyeti tarafından reorganize edilmesi kararlaştırılmıştı[1018]. Heyet başkanlığına seçilen Prusya Tümgenerali Liman von Sanders, 14 Ocak 1914'de süvari generali ve hemen sonra Osmanlı Mareşali ve daha sonra da Türk Ordusunun Umumi Müfettişi oldu. Yaveri Carl Mühlmann'a göre, Liman von Sanders ilk sekiz subay ile Aralık 1913 ortalarında İstanbul'a gelmişti[1019]. Önceleri heyet için 40 subay öngörülmüştü. Fakat Savaş başlayana kadar bunların sayısı 70'i bulmuş ve 1915 sonunda 200 (subay ve memur)'ü bulmuştu[1020]. Bir Türk kuruluşunda çalıştıkları için bu Alman subay ve memurları Osmanlı memuru olarak görev yapıyorlardı[1021].

1915 yılı sonlarında, o zamana kadar postanın büyük bir bölümünün taşınmasını üstlenmiş olan Alman Deniz Kuvvetleri Gemi Postahanesi yetersiz kaldığı için Türkiye'deki 1100 kadar Alman Kara ve Deniz Kuvetleri mensubunun haberleşmesinin sağlanması için bir posta örgütü kurulması zorunluluğu doğmuştu. Sırbistan'ın teslim olması ve İstanbul-Berlin demiryolu hattının tekrar açılmasından sonra çok ihtiyaç duyulan silah sevkıyatlarından ilki aralık 1915'de İstanbul'a vardı. Berlin-İstanbul arası düzenli yolcu trafiği 15 Ocak 1916'da haftada iki kez işleyen Balkan Ekspresi ile yeniden başladı. Şimdi destek kıtalarının gönderilmesi imkanı da doğmuştu. Bundan önce destek birlikleri, az miktarda ve sivil giysiler içinde Romanya üzerinden gönderiliyorlardı[1022].

Almanya Mısır seferi için düzenlenen I. Kuvve-i Seferiye'ye "Paşa I" adı altında yardımcı bir birlik göndermişti. Nisan 1916'dan itibaren bu askerler Birüssebi'ye vardılar. 1917 yılının ikinci yarısında Ordu Grup Kumandanlığı F (Falke veya Türkçe Yıldırım) ve onunla birlikte Alman kıtaları olarak "Asya Kolordusu" ya da "Paşa II", Türkiye'nin emrine verildiğinde "Paşa I"in hala mevcut birlikleri bu destek birliğine katıldılar. Alman Yıldırım Birlikleri kolordusunun mevcudu, Haziran 1917 sonlarına rastlayan kuruluşunda 4500 kadar iken, Eylül 1917'de 11.000'i,

---

[1017] Pulhan, **a.g.e..**, s. 932, 933

[1018] Ulrich Trumpener, **Germany and the Ottoman Empire**, New York, 1989, s.15, Cemal Paşa, **Hatırat**, İstanbul, 1996, s.70

[1019] Trumpener, **a.g.e..**, s. 16, 68

[1020] Trumpener, **a.g.e..**, s. 70

[1021] Trumpener, **a.g.e..**, 72

[1022] Werner Ahrens, *Türkiye'de Alman Askeri Heyeti Sahra Postaları* (çev. Behçet Çırağan), **Yeni Koleksiyon**, Sayı:14, Temmuz 1980

savaş sonunda da 18.000'i bulmuştu. Ateşkes'ten sonra İdari Islahiye'nin mensuplarının aileleri de dahil Bahriye Postahanesi personeli hariç olmak üzere 24500 Alman'ın yurtlarına geri gönderilmesi gerekecekti[1023]. Postahane personeli gitmeyecekti; çünkü bölgedeki Almanların haberleşmelerini onlar sağlıyordu.

1 Ekim 1914 tarihinde Türkiye'deki tüm yabancı postahanelerin kapatılmasından sonra Alman Kara ve Deniz Kuvvetleri mensuplarının postaları çeşitli başka kanallardan gönderiliyordu. Sırbistan'daki bölümünün harp dolayısıyla kesilmiş olması yüzünden Berlin- İstanbul doğrudan demiryolu bağlantısı kurulamıyordu. Almanya'ya yalnız Köstence- Bükreş-Klausenburg (Macaristan) yolu açıktı. Posta sevkıyatı ya İstanbul'daki Alman Büyükelçiliğinden diplomatik postası ile Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı üzerinden, zaman zaman "İmparatorluk Sahra Avcıları" tarafından kurye postası olarak veya Alman İmparatorluk Donanması gemi postahanelerinden Berlin C 2'deki Bahriye postahanesine yapılıyordu. Bu sonuncularına dahil olan Marine-Schiffspost No. 14, 1897 yılında *S.M.S. Loreley* yatında kurulmuş ve savaşın başlamasından sonra Alman Doğu Afrika Hattına ait "*General*" vapuruna nakledilmiştir. Ayrıca 29 ve 69 No.'lu postahaneler savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Çanakkale Boğazından girip "*Yavuz Sultan Selim*" ve "*Midilli*" adları altında Türk donanmasına ve deniz savaşlarına büyük ölçüde katılan *S.M.S. Goeben*" ve *S.M.S.* "*Breslau*" da çalışıyorlardı. Gemilerde hâlâ Alman mürettebat bulunuyordu[1024].

Ekim 1915'de Alman ve Avusturya Macaristan kuvvetlerinin Sırbistan'ın işgalinden[1025] sonra İttifak devletleri ile Türkiye arasındaki doğrudan tren bağlantısı tekrar kuruldu[1026]. Bundan dolayı Anadolu'daki ve Türkiye'nin diğer bölgelerindeki Alman askerlerinin sayısının büyük ölçüde artması üzerine (aslında daha geçerli bir neden olarak Osmanlı postalarının düzensiz çalışmasından ötürü) Alman Heyeti Islahiyesi için özel bir posta organizasyonu kurulması istendi. Savaş başlangıcına kadar İstanbul'daki Alman Postahanesinde Posta Müdürü olan İhtiyaç Yüzbaşısı Hensel, Batı cephesinden alınıp, Heyet Islahiyeye dahil edildi ve *Osmanlı Binbaşısı* olarak Alman Heyet-i Islahiyesi'nin sahra postalarının organizasyonu ve yönetimi ile görevlendirildi. Hensel, Aralık 1915'te İstanbul'a ulaştı[1027].

Heyet-i Islahiyenin Sahra Postahanesinin organizasyonu yapılıncaya kadar Türkiye içlerindeki Alman ordu mensuplarının postaları Osmanlı postaları tarafından sevk ediliyordu. Almanya'ya gidecek sahra postalarının bazı hallerde "*toplu mektup*" olarak ayrı bir zarf içinde toplanarak ücretsiz olarak, kısmen bunu belirten bir ibare ile, İstanbul'daki Heyet-i İslahiye Sahra Postahanesine gönderildiği bilinmektedir. Binbaşı Hensel'in yanına yine savaştan önce Türkiye'deki Alman Postahanesinde çalışmış bulunan Sahra Postası Katibi (bazen "*Posta Müdürü*" de denilmiştir.) Fraude verildi. Fraude, özellikle Türkiye içlerindeki Sahra Postası merkezlerinin kurulması işini üzenine alarak işe Filistin ve Mezopotamya'daki haberleşmenin sağlanması için ana

---

[1023] Werner Ahrens, **a.g.m**, s. 18

[1024] Behçet Çırağan, ***Türkiye'de Alman Askeri Heyeti Sahra Postası***, **Yeni Koleksiyon**, sayı:15, Ağustos, 1980, s.17(Çırağan, Werner Ahrens'in *Philatelie und Postgeschichte* adıyla Alman Filateli Dernekleri yayın organı Philatelie dergisinin özel ekinde Nisan, Temmuz, Ekim 1970 tarihlerinde çıkan makalesini Türkçe'ye çevirerek Türkiye'de Alman Askeri Sahra Postaları adıyla, yeni Koleksiyon dergisinde bölümler halinde yayınlamıştır. Osmanlı topraklarında çalışan Alman Askeri Sahra postaları ile ilgili en önemli incelemelerden birini oluşturan bu makale, Almanya ve Türkiye'deki koleksiyoncuların elinde bulunan yüzlerce filatelik dökümandan ve ayrıca 1929 yılında Paul P. Linderberg adlı Alman araştırmacıya Türkiye'de bu örgütün kurulmasında öncü olarak çalışan binbaşı Hansel'in verdiği bilgilerden yararlanılarak hazırlandığı için ayrıca dikkate değerdir. Ahrens ayrıca Liman von Sanders'in yaveri Carl Mühlmann'ın **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg (Dünya Savaşında Türk- Alman İttifakı)**, *Leipzig, 1940* adlı eserinden ve Avusturya-Macaristan'ın Türkiye'deki Askeri Maslahatgüzarı Mareşal Joseph Pomiankowski'nin kaleme aldığı "Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches" (Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü), adını taşıyan kitaptan da geniş ölçüde yaralanmıştır.

[1025] Kemal Arı, **Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi**, Ankara, 1997, s.182

[1026] Pierre Renouvin, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi** (çev. Niyazi Akşit), Cilt:1, İstanbul, 1969, s. 333

[1027] Çırağan, **a.g.m**, s.18

menzil noktası olan Halep ile başladı[1028].

Ülke içindeki bu sahra Posta İstasyonlarının çalışmaya başlamalarından önce, posta genellikle kuryelerle İstanbul'a gönderilip orada posta işlemlerini görüyordu. Sonradan Heyeti Islahiyenin çalışmaları sonucu Eskişehir, Kütahya, Konya, Pozantı, Mamure, Halep, Şam, Kudüs, Birüssebi, Musul ve Bağdat'ta da Sahra Postahaneleri kuruldu[1029].

Heyeti Islahiyenin Sahra Postaları hakkındaki en önemli yayın ve bu konudaki ilk ayrıntılı çalışma Binbaşı Hensel ile şahsi temasta bulunan ve herhalde yazısındaki resimlerin orijinallerini ondan alan Paul P. Linderberg tarafından "*Die Postmarke*" dergisinin 200. sayısında yayınlanmıştır. (1929). Bu yüzden Lindenberg'in açıklamalarının ayrı bir değeri vardır[1030].

Bulgaristan'daki Alman birliklerinin Ordu Posta Müdürü ve daha sonra Sahra Postaları Genel Müdürü de Heyet-i Islahiye Sahra Postahanesini kendilerine tabi kılmak istemişler, ancak, Mareşal Liman von Sanders ve Binbaşı Hensel buna karşı çıkmışlardı. Heyeti Islahiye Sahra Postahanesi, posta ücretine tabi maddelerde Alman pullarının geçerli olmadığı bir Türk makamıydı. Heyeti Islahiye Sahra postahanesi hakkında günümüze kadar gelmiş az sayıda resmi belgeden biri olan 12 No.lu günlük emrin yayınlanmasını Hensel'in verdiği bilgileri aktaran Linderberg'e borçluyuz[1031]. Bu doküman aşağıdaki gibidir:

"Heyeti İslahiye B. - No. 6399

İstanbul, 3.1.1916

Günlük Emir No. 12

Telgraf 2.1.1916

Her Çarşamba ve Cumartesi günü Heyet-i Islahiye tarafından bir emir erinin refakatinde, Akbaş'a paketler sevk edileceklerdir. Paketlenin sahra postahanesine en geç Salı veya Cuma günü öğleden sonra saat ikiye kadar teslim edilmesi gerekmektedir.

Harbiye Nezaretindeki Heyet-i Islahiye tesis edilmiş olan Sahra Postahanesi maddelerini Almanya'ya sevk etmek üzere Türkiye içindeki Alman ordu mensupları için olan sahra postalarını her gün saat .10 ila öğleden sonra 2 arasında kabul etmektedir.

Sahra postahanesinin kendi kasası bulunmamaktadır, bilakis posta maddeleri için gerekli pulları kendi imkanlarıyla Türk postalarından temin edecektir.

Posta ücretinin ödenmesi sırasında kur kaybından dolayı para bozulamaz. Bu yüzden posta ücreti her zaman nikel paralar ile ödenecektir.

Alman Sahra Postası Müdürü Binbaşı Hensel'in Yanına Sahra Postahanesi Müdürü olarak memur vekili Fraude verilmiştir.

Şikayetlerinizin daima Binbaşı Hensel, Heyeti Islahiye, Harbiye Nezareti'ne yapılması gerekmektedir.

A.B. v. König, Binbaşı "[1032]

Lindenberg bu konuda şöyle demektedir: "*Bu günlük emrin sonucu olarak Türk Harbiye Nezaretinin koridorlarında geçici bir posta işletmesi açıldı, fakat kısa zaman sonra bu Hamburg - Amerika hattının "Corcovado" vapuruna nakledildi. Savaş başlangıcında İstanbul'a sığınmış olan*

[1028] Çırağan, **a.g.m**, s.18
[1029] Çırağan, **a.g.m**, s.19
[1030] Çırağan, **a.g.m**,s.19
[1031] Çırağan, **a.g.m**,s.19
[1032] Çırağan, **a.g.m**,s.19, 20

bu gemi Heyeti Islahiye tarafından günde takriben 1000 Mark karşılığında kiralanmış ve11 Ocak 1916 ila 4 Ocak 1917 arasında postahanelerini barındırmıştı. O tarihten savaş sonuna kadar postahane Galata'da Boğaz kıyısında Kireç Kapı Sokağında Çinili Rıhtım Hanında çalıştı. Bu binada, savaş patlayıncaya kadar alt kattaki odalarda Rus postahanesi, üstte merkezi Odessa'da bulunan Rus Buharlı Gemicilik ve Ticaret Kumpanyası'nın temsilciliği bulunmaktaydı. Bu Heyet Postahanesinde Brandes, Contzen, Engel, Menschke, Stange, Stölting ve Stösser adlı subaylar, ayrıca 6 ila 8 Türk askeri ve kahyası çalışmakta idiler. İşletme:

1. Heyeti Islahiyenin Türkiye'deki bütün postahanelerinin idaresini;

2. İstanbul ile diğer postahaneler arasında coğrafi vaziyet ve kusurlu bağlantılar yüzünden gerekli kurye servisi ve

3. Asıl yerel postahane işletmesini kapsamakta idi."

Sahra Postası Kâtibi Fraude 1 Haziran 1916'da Halep'e, sonra da Kudüs'e gitmiştir[1033].

Bunlara ek olarak Schracke'ye göre İstanbul'daki sahra postahanesinin açılışında Posta Müdürü Hensel dışında iki sahra postası memurunun çalıştığını ve daha aşağı kademelerde iki Türk Başçavuş, iki Alman Asteğmen, bir Alman Onbaşı ve dört Türk erinin bulunduğunu belirtebiliriz. Daha sonra personel miktarı büyük ölçüde arttırıldı. Posta teatisi doğrudan doğruya Berlin C 2 Bahriye Postahanesi ile yapılıyordu[1034].

Heyeti Islahiyenin sahra postahanelenine kısmen Alman Sahra Posta memurları tayin edilmişti. Az postası olanlara da birer asker görevlendirilmişti. Mesela Eskişehir'de askeri rakip Birnbaum, Tel Helif'teki "*Gleisspitze Bagdadbahn*'da bir çavuş bulunmakta idi. Bu sonuncusuna tatili esnasında oradaki Avusturya --Macaristan Menzil Postası Kumandanı vekalet ediyordu[1035].

Heyet-i Islahiyenin yukarıda belirtilen 12 No.lu günlük emrine göre posta ücretine tabi maddeler için gerekli pullar Türk postalarından alınıyordu. 50 gramdan ağır mektuplar ve paketler posta ücretine tabi idi. Taahhütlü maddeler yalnız resmi muhaberatta mümkün idi. Tarafsız memleketlere gönderilecek posta maddelerine Dünya Posta Birliğinin tarifelerine göre pul yapıştırılacaktı. Bundan tek istisnayı Türkiye'deki Alman muhabirleri ile onların İsviçre, Danimarka, İspanya ve Uruguay'da oturan aile fertleri arasındaki yazışmalarda posta kartlarının ve 50 grama kadar mektupların ücretsiz taşınması oluşturmakta idi[1036].

Alman *"Asya Kolordosu"* veya "*Paşa II"*ile Ordu Gurup Kumandanlığı F (Falke:Yıldırım)'nin kuruluşu sırasında 1917 yılının ikinci yarısında birkaç sahra postası istasyonu çalıştıran bir Alman Sahra Postası kolu da Türkiye'ye gelmiştir. Ayrıca başta belirtilen Bahriye gemi postahaneleri ve hatta Türk mülkiyetine geçmiş kruvazörlerdeki postahaneler dahi *"Yavuz Sultan Selim"* ve "*Midilli"* yerine değişmemiş isimleriyle "*S.M.S. GOEBEN" ve "S.M.S. BRESLAU"* adlarını kullanarak çalışmakta idiler. Bunların yanında İstanbul ve Halep'teki Avusturya-Macaristan sahra postahanelerini de unutmamak gerektir, ancak şimdiye kadar Alman ordu mensuplarının Avusturya sahra postalarından yararlanıp yararlanmadıkları tesbit edilememiştir. Halbuki Avusturyalılar, Alman Heyet-i Islahiyesinin sahra postalarından sık sık yararlanıyorlardı[1037].

İstanbul ile Berlin arasındaki posta sevkıyatı Ocak 1916 ortasından sonra Berlin ile İstanbul arasında haftada iki kere, Alman tren personeli ile işletilen Balkan Ekspresi ile yapılıyordu. Daha sonraları posta sevkıyatı Sofya'dan Almanya'ya her gün Alman seyyar

---

[1033] Çırağan, a.g.m, s.20
[1034] Çırağan, a.g.m,s. 20
[1035] Çırağan, a.g.m, s. 20
[1036] Çırağan, a.g.m, s. 20
[1037] Çırağan, a.g.m, s. 21

postacılarının refakatinde kalkan tatil trenleri ile yapılmaya başlandı. Alman sahra postacıları, postayı Sofya'da teslim alıp her gün İstanbul'a ve aksi istikamette götürmekte idiler[1038].

Türkiye'de ana ulaşım aracı haftada iki kez kalkan trenlerin çalıştığı Anadolu ve Bağdat demiryolları ile Halep'ten sonra Hicaz demiryolu idi. Doğu Anadolu ve Güney Filistin'deki uç noktalarına ortalama 8 günde varılıyordu. Oradan posta imkanlara göre motorlu araçlar, develer, bazen de tayyare veya mesela Bağdat postasının Fırat üstünde Cenablus'tan Rızvaniye'ye kadar 1000 kilometreden fazla olduğu gibi kuryelerle taşınıyordu. Zaman zaman tatile gidenler de yanlarına aldıkları bir posta çantasını ilk demiryolu istasyonuna kadar götürmek zorunda idiler[1039].

Postanın Almanya'ya varış süresi binlerce kilometrelik mesafeler, demiryolu olmayan ve motorlu araçlarla bile aşılması güç bölgeler geçilmesi gerektiğinden çoğu zaman fazla uzundu. Bu zamanımıza kadar gelmiş az sayıda taahhütlü mektubun yarış damgaları dışında bir şans eseri olarak Bahriye Postahanesi tarafından sansür uygulanan postadan da anlaşılmaktadır. Zira sansür etiketlerine tarih konuluyordu. Bu etiketlere göre aşağıdaki listede görüldüğü gibi, mektupların ortalama varış süreleri tespit edilebilmektedir[1040]. Daha kısa ve uzun süreler de bulunabilir.

Halep genellikle 12 ila 17 gün

Ergani Madeni ?

Bağdat (A.O.K.6) 30 ile 44 gün

Birüssebi 20 ila 27 gün

Pozantı 9 gün

Şam 15 ila 20 gün

Diyarbakır?

Eskişehir?

Bağdat demiryolu hat ucu 15 ila 20 gün

Kudüs 20 ila 25 gün

Konya?

İstanbul 1916 başı 9 güne kadar daha sonraları genellikle 3 ila 6 gün

Kütahya ?

Mamure 13 gün

Mardin: 16 ila 23 gün

Musul: 21 ila 26 gün

İzmir: 7 ila 8 gün

Soru işaretli yerlerden bugüne kadar sansürlü mektup görülmemiştir[1041]. 1918'de sansür kaldırıldığı için bir kısmında olması zaten mümkün değildir.

Schracke'ye göre Ekim 1918'deki çözülmeden sonra Heyeti Islahiye Sahra Postası ve Yıldırım Ordu Gurubu memurları 24 Kasım 1918 tarihinde Alman askerleri ile birlikte İstanbul'u

[1038] Çırağan, **a.g.m**, s. 21
[1039] Çırağan, **a.g.m**, s. 21
[1040] Çırağan, **a.g.m**, s. 21
[1041] Çırağan, **a.g.m**, s. 21

gemiyle Odessa istikametinde terk ettiler. Orada karaya çıkma müsaadesi alınamadığı için Nikolajev'e gidildi ve oradan üç tren ile Ukrayna içinden anayurda yolculuk devam edip İstanbul'dan ayrıldıktan dört hafta sonra sona erdi[1042].

Berlin'de bundan sonra Heyeti Islahiyenin bir tasfiye dairesi çalışmalarını yürüttü. Bu zamandan bazı "*gecikmeli*" mektuplar bilinmektedir[1043].

Birinci dünya Savaşında bir çok Alman askeri Osmanlı ordu ve donanmasında görev almışlardı. Almanların Heyet-i Islahiye Sahra Postası adıyla anılan bu organizasyonu görünürde Osmanlı Harbiye Nezaretine bağlı bir Türk makamıydı; ancak, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren yabancı postaların 1 Ekim 1914'ten itibaren kapatılmasına rağmen savaş sonuna kadar çalışan Alman İmparatorluk Deniz Kuvvetleri Gemilerindeki postahaneleri ve 1917 yazından itibaren Türk topraklarında birkaç sahra posta merkezi işleten Alman Sahra Postaları[1044] örgütünü hesaba katarak yabancı postalarla ilgili kararın tek yönlü siyasi bir hareket olup olmadığını böylece bir kez düşünmek gerekecektir.

O yıllarda Almanya ve Avusturya-Macaristan sahra postalarının faaliyetini doğrulayan bir kanıt da Diyarbekir Mebusu Feyzi Bey'in 8 Ocak 1918 tarihinde Meclis-i Mebusan'da yaptığı eleştirilerde saklıdır. Feyzi Bey konuşmasında geçmişin bir değerlendirmesini yaparak, "*...Harb-i Umuminin netayici gibi şeyler öteden beri taayyün etmiş sebeplerdir; fakat biz biliyoruz ki, mevcut memurin ile, mevcut vesait ile, bundan evvel namını hürmetle yad edeceğim Oskan Efendi zamanında, memleket cidden bir Posta ve Telgraf İdaresi gördü ve o günden bu güne kadar, ne posta teşekkül etti ve ne de telgraf. O zat,bu mevcut memurin kadrosuyla bu muamelatı idare etti. Kezalik, Duyun-u Umumiye İdaresi, yine memleketin kendi evlâdıyla mevcut bir kadro ile muntazam bir idare ile medeni memleketlerde olan teşkilât misüllü güzel bir idare temin ediyor. Bu, çalışmak ile olur. Bugün Avusturya ve Almanya postaları Mardin'e 6 günde gidiyor. Halbuki bizde sansür edilmiş bir mektup Diyarbekir'e ancak 21 günde gidiyor. Mukaddema bizde aynı vasıta ile, şimendifer olmadığı halde daha çabuk nasıl gidiyor ve geliyordu? Şimdi, mesela, İstanbul dahilinde, Kadıköy'den bir mektup buraya 24 veya 36 saatte geliyor. Bunlar, herhalde sui idarenin tevlit ettiği şeylerdir. Muamelat sıkı bir surette kontrol edilirse bu haller olmaz. Oskan Efendi, posta muamelatından kim şikayet ederse etsin, pulsuz olarak doğrudan doğruya Nezarete müracaat salahiyetini vermişti ve herkes de açıktan açığa teehhür vukua geldiği vakit, hemen müracaat eder ve esbab-ı iştikasını kendisine bildirirdi. Bendeniz pek iyi biliyorum, bizde Telgraf Başmüdürü Galip Bey vardı, o zatı bilmediği halde, akşam raporlarını ve postaları intizamı haberini almadıktan sonra Nezaretten çıkmazdı. Bunu bir usul ittihaz etmişti. Mukaddema şimdiki vesait-i fenniye ve gerek şimendifer ve gerekse otomobiller mevcut olmadığı halde bile, hayvanlarla cer olunan postalar sekiz günde en uzak mesafeye gider ve muntazaman hayvanlarını getirirdi.*"[1045] demektedir. Bu konuşmada dikkati çeken en önemli unsur, Alman ve Avusturya postalarının üniformalı olarak çalışmaktadırlar. Posta hizmetleri de trenleri durmuş, deniz yollarını zaten kullanamayan Osmanlı sivil postalarından çok daha hızlıdır. Osmanlı postalarının yavaşlığına bir neden de ağır sansür uygulamasıdır[1046].

E-SAVAŞ YILLARINDA HABERLEŞME VE MEMURLARIN DURUMU:

I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı PTT'sinin ıslahı konusunda yardımcı olmak üzere Almanya'dan bir görevli istenmiş, Almanya da bu isteğe karşılık Almanya Posta İdaresinin en yüksek memurlarından biri olan Karl Orth'u bu iş için uygun görerek İstanbul'a göndermişti[1047].

[1042] Çırağan, **a.g.m**, s. 22
[1043] Çırağan, **a.g.m**, s. 22
[1044] Behçet Çırağan, "*Türkiye'de Alman Askeri Sahra Postaları-2*", **Yeni Koleksiyon**, sayı: 14; (Temmuz 1980), s.17
[1045] **MMZC**, Devre:3, İ.S.: 4, İnikat:30, Celse:1 (8 Kânunusani 1334), Ankara, 1991, s.539-540
[1046] **MMZC**, Devre:3, İ.S.: 4, İnikat:30, Celse:1 (8 Kânunusani 1334), Ankara, 1991, s.539-540
[1047] **HR.HMŞ.İŞO, 89/4**

Karl Orth, 14 Temmuz 1916 tarihinden itibaren 16.000 kuruş maaşla göreve başlamıştı. Posta, Telgraf ve Telefon Müşvairi sıfatıyla Osmanlı PTT'sinde görev alan Karl Orth'a, 29 Haziran 1918 tarihinde II. Rütbeden Mecidi Nişanı da verilmişti[1048].

Bu sırada giderek ağırlaşan savaş koşulları yüzünden haberleşme kesintilere uğruyor, cephede bulunan askerler için bu durum ayrı bir moral bozukluğu yaratıyordu[1049]. Postalardaki bu gecikmelerin nedenleri için askeri ve sivil yetkililer ayrı ayrı şeyler söylüyorlar birbirlerini suçluyorlardı. Özellikle Bağdat'ın tahliyesi ve buradaki resmi dairelerin Musul'a taşınmasından sonra gecikmelerden kaynaklanan şikayetler daha da artmıştı. Askeri makamlar postaların süratle nakilleri ve gecikmeden dağıtılması için PTT Nezaretinin gereken çalışmaları yapmadığından şikayetçiydiler. PTT ise, postaların taşınmasındaki düzensizliklerin nakil araçlarına askeri makamlarca el konulmasından ve memurların bir çoğunun Sahra Postalarına alınmasından rahatsızdı. Aynı zamanda postaların gerçek alıcılarına ulaşabilmesi için askeri birliklerin bulunduğu bölgelerin iyi bilinmesi gerekiyordu. Bu ise, sık sık yer değiştiren askeri kıtaların peşine takılmayı gerektiriyordu[1050].

6. Ordu Kumandanlığının direktifi üzerine Posta uzmanı ve o sıralar Irak Bölge Fen Müfettişi sıfatıyla görev yapan Hüsnü Sadık Bey, Musul-İstanbul arasındaki posta güzergahını incelemiş ve yaptığı incelemelerin sonucu hakkında bir rapor düzenleyerek Posta ve Telgraf ve Telefon Nezaretine sunmuştu[1051].

İşte bu raporla doğrudan ilgilenen ve raporun uygulanmasına karar vermek yetkisine sahip olan kişi de PTT servislerinin ıslahı amacıyla İstanbul'da bulunan Karl Orth idi. O da yalnız gelmemişti. İstanbul'da Karl Orth başkanlığında Almanlardan oluşan bir Uzman Heyeti toplanmıştı[1052].

Hüsnü Sadık Bey, Karl Orth ile raporunun savunmasını yapmak üzere görüşmüş ve 8 Ekim 1917 tarihini taşıyan raporunun temel noktalarını ve alınması gereken önlemleri maddeler halinde sıralamıştı. Raporun birinci maddesi, İdarenin personelinden istediği verimin alınabilmesi için her şeyden önce memurların maddi durumlarının düzeltilmesi gerekliliğini öngörüyordu. İkinci olarak, PTT servislerinin sıkı bir denetim altına alınması, memurların gerektiğinde ödüllendirilip, gerektiğinde de cezalandırılmaları konusunda Başmüdürlüklere gereken yetkinin verilmesine dair işlemlerin ivedilikle sonuçlandırılmasına dikkat çekiliyordu. Bunun yanında İstanbul-Musul yolu üzerinde bazı aktarmalar yapılarak yolun kısaltılabileceği belirtiliyor, demiryollarının daha aktif kullanılması gerektiği üzerinde duruluyordu. Posta taşımacılığının düzenli yürütülebilmesi için denetim şarttı. Bu yüzden, Halep İstasyonunda bir transit merkezi açılması ve bu merkeze de Muamelat Müfettişlerinden birinin "Posta Nakliyat Müfettişi" ünvanıyla atanması öneriliyordu. Bunun yanında silah altına alınmış Posta ve Telgraf memurlarından hiç değilse bir bölümünün görevlerinde bırakılması isteniyordu[1053].

Hüsnü Sadık Bey'in bu raporunun ilk maddesi Karl Orth tarafından pek uygun görülmemişti. Memurların maaşlarının artırılmasıyla görevlerini iyi yapmaları arasında bir bağ olmadığını ileri süren Orth, Alman PTT personelini görevlerine sımsıkı bağlayan bağın maddi olanaklar değil, manevi duygular olduğunu savunmuştu. Buna şiddetle itiraz eden Hüsnü Sadık Bey, bunun doğru olmadığını söyleyerek kendisine, "herhangi bir insanın aç iken manevi duygularla hareket etmesinin maddeten imkansızlığını" bir kez daha tekrarlamıştı. Bu durumda

---

[1048] **Takvim-i Vekayi**, 2 Temmuz 1334
[1049] Hüsnü Sadık Durukal, "Birinci Dünya Harbinde Geciken Postalara Dair Bir Rapor", **Güvercin**, S. 9, (Temmuz 1957), s. 1,
[1050] Durukal, **a.g.m**, s. 1.
[1051] Durukal, **a.g.m**, s.1
[1052] Durukal, **a.gm**. s.1
[1053] Durukal, **a.g.m**, s. 17

diğer maddeler üzerinde mütabık kalınarak tekliflerin dikkate alınmasına karar verilmişti. Ancak artık Savaşın son evresine girildiği için bu rapordaki saptamaların hiç biri uygulamaya geçememişti[1054].

Memurların durumu da hiç düzelmemişti. 2 Mart 1918 tarihinde Meclis-i Mebusan'da 1334 senesi PTT Nezaret Bütçesi görüşülürken İstanbul Mebusu Şefik Bey şöyle diyordu[1055]:

"Efendiler, Posta ve Telgraf, kendilerinden pek çok hizmetler beklediğimiz bir daire olmakla beraber her defasında pek çok hücumlara maruz kalan bir dairedir. Bir gün de düşünmüyoruz ki, şu dairede bulunan insanlar, melek gibi, yemekten içmekten müstesna insanlar mıdır? En ziyade hizmete maruz kalan ve en çok fedakarlığın nihayetine kadar çalışan telgraf memurları bugün açlıktan ölüyorlar desem mübalağa etmemiş olurum. Bu insanlar o kadar fedakardır ki, harp mevzilerine, ordularla, taburlarla, bölüklerle beraber girerler. Bulundukları mevkie düşman hücum ettiği vakit, bir nefer kalıncaya kadar mevkilerini muhafaza ederler. Herkes çıkar gider, o telgraf memuru durur. Geceli gündüzlü bu kadar fedakarane çalışan bu memurlardır. Zavallı, makinenin başında saat altında uyuklar. Saat altı demekliğim gece yarısıdır. İster alafranga olsun, ister alaturka olsun. Makine "tırr" etti mi onun başındadır. Maiyetinde onun emrine muntazır bir adamı da vardır. O adam telgrafı alır ve üç saatlik yere, mesela Erenköy İstasyonundan İçerenköyüne kadar koşar; karda, yağmurda, soğukta onu götürür. Şayet bir gün gecikti ise, alehusus bizim eve gelecek olursa vay Posta Nazırının haline ki, ertesi gün burada istizah edilecek.

Bunlar ne maaş alıyor efendiler? 400 kuruştan 800 kuruşa kadar. Bugün emin olunuz bunları bu hizmette, bu fedakarlıkla çalıştıran hamiyetleri değildir. Aç bir insan için hamiyetten bahsedilemez. Zavallılar ne yapsınlar? Oradan çıkacak olursa hemen askere alınacaklar. Şu korkuya karşı aç biilâç oturuyorlar. ..Bu gün bunlar askerdir, askerle beraber giderler, askerle beraber çıkarlar. Askerlik vazifesini ifa ederler. Maaşlarına 100, 200, 500 kuruş zam etmekle karınları doymaz. Kömür ve odun bulunmamasından dolayı tir tir titreşiyorlardı. Onun için bunlara, askerlere verildiği gibi, tayın verilmesi icap eder."

Bu öneri dikkate alınmış ve Telgraf ve posta memurlarına gıda yardımı yapılmaya başlanmıştı. Ancak savaş sonunda bu yardım kesilince yeniden açlıkla karşı karşıya kalan memurlar 1919 yılı Ocak ayında Greve gitme kararı almışlar; bazı memurlar da daha fazla dayanamayarak istifalarını vermişlerdir[1056].

F-SAVAŞ YILLARINDA BELLİ BAŞLI UYGULAMALAR VE YAŞANAN SORUNLAR:

a) Evlad-ı Şüheda Vergisi:

Savaş dönemi kabinesinde Şükrü Bey'in aynı zamanda Maarif Nazırı olması, vekalet ettiği Posta ve Telgraf Nezareti'nin gelirlerinden yararlanılarak, posta ve telgraf ücretlerinden alınan ek bir vergi ile Nezaret bütçesine dokunmadan şehit çocuklarının eğitimleri için gerekli paranın sağlanması amacına yönelik bir kararnamenin çıkmasında rol oynamıştır. 1915 yılı Mart ayından itibaren yürürlüğe giren bu kararnameye göre, şehit çocuklarına güvenli bir gelecek hazırlanması için yatılı okullar yapılması, buralarda hem barınma hem de eğitim ihtiyaçlarının karşılanması düşüncesiyle, bütçeye eklenen paranın da savaş şartları altında yetersiz kalması üzerine yalnız posta ve telgraf ücretleri değil, müskirat, tütün ve sigaradan Evlad-ı Şüheda vergisi adı altında bir vergi alınması kararlaştırılmıştır. Bu uygulamayla birlikte Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti, üzerinde, hilalin içinde Evlad-ı Şüheda Vergisi ibaresini taşıyan altı köşeli yıldızla birlikte ortada 1331 tarihinin yer aldığı bir sürşarj hazırlanarak o zaman Nezaretin

---

[1054] Durukal, **a.g.m**, s. 17
[1055] **MMZC.**, Devre:3, İç. Senesi: 4, İnikat: 60 (2 Mart 1334), Celse. 1
[1056] **Yeni Gazete**, 23 Kânunusani 1919

depolarında bulunabilen bazı eski pullara bu sürşarj uygulanmış ve tedavüle çıkarılmıştır[1057]. 1916'da bu pulların tükenmesi üzerine ikinci defa olarak bu kez depolarda bulunabilen daha eski pullar da kullanılarak bu kez yıldızı beş köşeli olmak üzere diğerleri gibi Arşak Garoyan Matbaasında sürşarjlanarak kullanıma sunulmuştur[1058]. 1917 yılında, Viyana'da bastırılarak tedavüle çıkarılan özel hazırlanmış duygusal bir resimle süslü Evlad-ı Şüheda Vergisi pulları ile PTT Nezaretinin bu vergi için desteği sürmüştür. Bu pulların üzerinde Çocuklarıyla vedalaşan askerin, onları eşine emanet edişi resmedilmiştir. Pulun üst kısmında Devlet-i Osmaniye Postaları Evlad-ı Şüheda Pulu ibareleri bulunmaktadır[1059].

1917 Martında yeniden ele alınan kararname, Muvazene-i Umumiye kanununa eklenen bir madde ile yasalaştırılmıştır. Buna göre, 5 kuruş ve bundan fazla ücret alınması gereken telgrafnamelerin her 5 kuruş ve kesri için 1 kuruş, dahili telgraf havalenamelerinden alınmakta olan ücretlere zam yapılarak her lira ve küsuru için 10 para, Dahili Posta havalenameleri, değer takdiri yapılmış mektup ve posta paketlerinin ücretlerine ek olarak 1 kuruş, bütün taahhütlü gönderilerden 20 para, tüm yurtiçi askeri mektup ve muharebe varakalarından 10 para alınacak, toplanan paralar doğrudan doğruya bankaya yatırılacak ve harcanması Meclis-i Vükela kararına bağlı olacaktı. Kurulması amaçlanan okulların ve diğer tesislerin yapım ve yönetimi ayrıca bir nizamname ile belirlenecekti[1060].

Bu nizamname 24 Mart 1917 tarihinde Meclis-i Mebusan'da görüşülüp kabul edilmiştir[1061].

Evlad-ı Şüheda Vergisi, ile toplanan paraların miktarı ve akıbetinin ne olduğu konusunda şimdilik bir bilgiye ulaşamamakla birlikte Osmanlı Postalarının bu kanun hükmünde kararnamenin gereğini yerine getirdiği ve bu iş için önemli bir gelir sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü kanunun geçerli olduğu döneme ait neredeyse tüm mektuplarda Evlâd-ı Şüheda pulları görülmektedir.

Evlad-ı Şüheda Vergisi, 2 Şubat 1919 tarihinde çıkarılan "Dahili Posta ve Telgraf ücretleriin Tezyidi Hakkında Kararname" ile kaldırılmıştır[1062].

b) Sansür Uygulamaları:

Birinci Dünya Savaşının patlamasıyla birlikte Posta ve Telgraf gönderilerinde sansür uygulaması başlamıştır. Olağanüstü koşulların yaşandığı bu yıllarda PTT Nezareti, öncelikle İngiliz ve Fransız memurların görevlerine son vermiştir. Savaşa katılma kararının alınmasından sonra İngilizler ve diğer yabancı personel bir süre daha İstanbul'da kalmışlardır. Bu da kamuoyunda tepkilere neden olmuştur. Dönemin basınında Telefon Şirketinde çalışan İngilizler hakkında yazılanlar, bu memurların birer casus olabilecekleri, Türkçe bilmedikleri için zaten işe yaramadıkları yönündedir. Örneğin Tasvir-i Efkâr, *"Dersaadet Telefon Anonim Şirket-i Osmaniyesi namıyla teşekkül eden ve bir zamandan beri işlemeye başlayarak, İstanbul'un mevaki-i muhtelifesi arasında muhabere icrasını teminden ziyade bilakis ihlal ve tecvizi maksat edinmiş gibi görünen müessesede bu gün tamamı 25 büyük maaşlı İngiliz memuru ve 2 aded de müslümanlar ile ne derece samimi dost oldukları malum olan Yunanlı bulunmaktadır. Telefon Şirketinin devair-i resmiye ve makamat-ı hükümetin hepsinde muhavere aletleri bulundurduğu ve bu aletlerle bu gün Hükümet-i Osmaniye'ye ilân-ı harb eden devletler içinde en melun düşmanımız bulunan İngiliz kavmine mensup böyle bir çok memurun bu şirkette istihdam edilmesi kadar gayr-ı makul, gayr-ı caiz ve hatta tehlikeli bir şey olamaz. Binaenaleyh hükümet-i seniyyenin Telefon şirketindekileri*

[1057] Ali Nusret Pulhan, Türk Pulları Kataloğu, 1958, s. 123
[1058] Pulhan, a.g.k., s.123-127
[1059] Pulhan, a.g.k., s.151.
[1060] M.A.Z.C. , Devre:3, İçtima Senesi:3, Cilt: 2, Ankara, 1990, s. 253, 433-435-436 (inikat:51, 28 Mart 1333)
[1061] M.A.Z.C. , Devre:3, İçtima Senesi:3, Cilt: 2, Ankara, 1990, s. 253, 433-435-436 (inikat:51, 28 Mart 1333)
[1062] **Takvim-i Vekayi**, 6 Şubat 1335

kollarından tutup tard etmesi hatta daha ziyade husul-ü emniyet için huduttan da harice atması katiyen taht-ı vacipte bulunmaktadır. Esasen Türkçe ile hiçbir münasebetleri olmayan bu heriflerin muamelatının kısm-ı küllisi Türkçe cereyan eden Telefon şirketinde hiçbir iş göremedikleri muhakkak idi. Telefon muhaberatından bilistifade casusluk etmesi pek muhtemel olan bu adamlar yerine aynı vezaifi daha ziyade iktidar ile görecek pek çok müslüman bulunabilir. İddiamızı, Osmanlı Postahanelerindeki telefon memurlarımızın muhaberatı temin hususunda şimdiye kadar gösterdikleri faaliyet, dikkat ve dirayet ile isbat edebiliriz. Filhakika Osmanlı Postaları vasıtasıyla vaz edilen telgraflarla muhaberat kabil-i kıyas olmayacak şekilde suhuletle temin edilmektedir"[1063]. diye yazmaktadır.

Sonunda, 14 Mart 1915 günü Telefon Şirketine el konmuş ve burada çalışan İngiliz memur, mühendis ve uzmanlar da bir süre sonra işten çıkarılmışlardır[1064].

Casusluğun önlenmesi konusunda öncelikle dil bilir eleman gereksinimi ortaya çıkmıştır[1065]. Türklerden yeterli derecede dil bilir sansür memuru bulunamaması henüz savaşın başlarında ortaya çıkan bazı casusluk olaylarının yaşanmasında etkili olduğu görülmektedir. Şöyle ki, İstanbul Sansür Heyetinde: 29 Müslüman-Türk, 18 gayrimüslim (5 Musevi, 1 Rum, 12 Ermeni); Galata Sansür Heyetinde: 9 Müslüman-Türk, 5 gayrimüslim (1 Musevi, 1 Rum, 3 Ermeni), Beyoğlu Sansür Heyetinde: 3 Ermeni bulunmaktadır[1066].

1915 yılı başlarında o ana kadar belirlenen casusluklarda izlenen yollar içinde posta, telgraf ya da telsiz- telgraf kullanımı dikkat çekmektedir. Polis Müdüriyet-i Umumiyesi, *gizli telsiz telgrafları haber verenlere verildiği gibi düşman casuslarını keşif ve ihbar edenlere* de *casusların ehemmiyetiyle mütenasip mükafat-ı nakdiye* verileceğini ilan etmiştir[1067]. Casusluk yöntemleri genellikle, papazların haberleşmeleri, itilaf devletlerine mensup olanların tarafsız ya da dost ülkelerden gelen mektuplara ayrıca varakalar iliştirilmesi, asıl metindeki yazılar arasına limon suyuyla yazılar eklenmesi, zarfın üzerindeki pulların altına yazılar gizlenmesi, zarfın içinde tam orta kısmında ya da görünmeyen ek yerlerine mesajlar yazılması, Ermenilerin bir çok hile geliştirerek Rusya ile haberleşmeye yönelmeleri şekillerinde ortaya çıkmaktaydılar[1068]. Bunun yanında İstanbul'da yaşayan bazı yabancıların şüpheli tutumları dikkat çekmiş ve bu kişiler incelemeye alınmıştır. Örneğin,Taksim Sıraselviler'de, İngiliz tebasından Alfred Henry'nin evinde telsiz- telgraf cihazları ile bir takım yardımcı aygıtların bulunduğu anlaşılmış ve yapılan aramada ele geçen telsiz-telgraf alet ve malzemeleri Alfred Henry'nin oğlu ile birlikte Divan-ı Harb-i Örfi'ye gönderilmesine yol açmıştır[1069].

Bunun yanında Rumca mektuplar da sorun olmuştur. Bir art niyet gizlendiği açıkça belli olan ve Yunan alfabesiyle yazılmış bazı mektuplarda, zarfların üzerlerine İstanbul yerine Byzantion kelimesi yazıldığı da görülmüştü[1070]. Üstelik Osmanlı Devletinin Savaşa girdiği ilk günlerde mektup ve telgrafların postahanelere açık olarak verilmesi, Türkçe, Arapça, Fransızca ve Almanca dillerinden başka bir dille yazılmaması ve bu şekilde verilmemiş olan mektup ve telgrafların alıkonulacağı Başkumandanlık'tan PTT Nezaretine bildirilmiş, Posta ve Telgraf merkezlerinin ona göre önlem almaları istenmişti[1071]. Buna rağmen üzerinde tek kelime Türkçe ya da o dönemde

---

[1063] "Telefon Şirketindeki İngilizler'in Lüzum-u Ref ve Tardı" **Tasvir-i Efkâr,** 28 Teşrinisani 1914

[1064] Reşat Alşan, *Cumhuriyetin Kuruluşu ve ilk On beş Yılında PTT İşletmesi,* **A.A.M.D.**, C.VI, Mart 1990, sayı:17, s.411

[1065] Vahdet Keleşyılmaz, "*Birinci Dünya Savaşında Ulusal Güvenlik ve Dil Bilir Eleman İhtiyacı*", **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl:25, Şubat, 2000, Sayı: 48, s.143

[1066] Keleşyılmaz, **a.g.m.**, s.144

[1067] **Tanin**, 10 Teşrinisani 1914

[1068] Keleşyılmaz, **a.g.m**, s. 144, Niskoli adlı bir Rum'un gizlice telsiz - telgraf istasyonu kurduğu anlaşılmış ve bu kişi tutuklanmıştır. **Tanin**, 21 Teşrinisani 1914

[1069] **Tanin**, 19 Teşrinisani 1914

[1070] Keleşyılmaz, **a.g.m.**, s.144

[1071] **Sabah**, 5 Teşrinisani 1914

posta işlemlerinde kullanılmaya alışılmış Latin harfleri bulunmayan Yunan harfli mektupların dağıtılması beklenebilir miydi? Yunanistan'dan gönderilen ve adres kısmında Byzantion yazılı bu mektupların savaş sırasında ortaya koyduğu anlam da düşündürücüdür. Bir süre sonra Çanakkale Savaşları yaşanırken Yunanistan'ın daha resmen savaşa katılmadığı bir dönemde Fransız ordusunda Rum gönüllülerin yer aldığı da bilinmektedir[1072]. Rumların casusluk öyküleri bu kadarla sınırlı değildir. 1914 yılı Kasımının sonlarına doğru Büyükada'da bulunan Ruhban Okulunda telsiz-telgraf alet ve malzemeleri bulunmuş ve bunlar Polis Müdüriyet-i Umumiyesine taşınmıştır. Heybeliada'daki Rum Ticaret Mektebinde de kısa aralıklarla yapılan aramalarda iki kez telsiz -telgraf cihazı ele geçirilmiştir[1073].

Yukarıda da belirtildiği gibi Beyoğlu Posta ve Telgraf Merkezi Sansür Heyeti yalnızca Ermenilerden oluşuyordu. Merkez Kumandanlığı, bu Ermenilerden Bric Saatçiyan'ın Ermenilerin en tehlikeli cemiyetlerinden birine üye olduğu konusunda bazı duyumların olduğunu Polis Müdüriyetine bildirmiş ve hakkında yapılan soruşturma sonucunda adı geçeninin Taşnaksütyun cemiyeti üyesi olduğu anlaşılmıştır[1074]. Bu bilgi alındıktan sonra da Saatçiyan'ın sansürle ilgisi kesilerek yerine İngilizce, İtalyanca ve Fransızca bilen bir memurun Beyoğlu Telgrafhanesine gönderilmesi istenmiştir[1075].

Savaş döneminde Almanca mektup ve telgrafların denetimi de çoğunlukla Hıristiyan memurlar tarafından yapıldığından bunun yol açacağı sakıncalar Askeri yetkililer tarafından zaman zaman vurgulanmıştır[1076].

c) Postahanelerde Tatil Gününün Pazar'dan Cuma'ya Alınması:

Ahenk gazetesinde görülen bir haber yabancı postalarının kaldırılmasından sonra gerçekleşen ilginç bir uygulamayı yansıtmaktadır. Bu habere göre, eskiden yabancı postalarıyla rekabet edildiğinden onlara uygun bir çalışma programı düzenlenmiş olduğu üzerinde durulmadan artık Pazar günü postahane kapatmanın gereğinin kalmadığı belirtilmekte ve şu ilginç ifadelere yer verilmektedir:

"*Bazı resmi devairimizde eskiden beri nasılsa yerleşmiş, pek fena, icabat-ı milliyeye mugayir bir usul vardı: Cuma günleri iştigal edip de Pazarları tatil etmek. Bunun gibi lüzumsuz ve belki de millet itibarıyla muzır işlerde Frenk mukallitliğinin bizde ne kadar ilerlemiş olduğu bundan anlaşılır. İnd'el İslam Cuma eşraf-âyan iken Pazarı tercih ile bu şerafeti nev'ama tavhil ediyorduk. Teşekkür olunur ki, bu sakim adet terk olunmağa başlandı. Rüsumat daireleri yevm-i tatilini Cumaya tahvil etti. Şimdi de posta dairesi aynı şeyi yapıyor ve ber vech-i âti üzere ilan ediyor:*

"İzmir Merkez Postahanesi koli postal ve havalename daireleri muameleleri yalnız Cuma günleri tatil edilecektir."[1077]

d) Pul Sorunu:

I. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan sıkıntılardan biri de posta pullarının hızla tükenmesi ve yeni pul basımının getireceği maliyet nedeniyle askıya alınmasıyla ortaya çıkan pul buhranıdır. PTT Nezareti bu sorunu Posta depolarında bulunan tedavülden kalkmış pulları sürşarjlayarak yeni değerlerle piyasaya sürerek aşmaya çalışmıştır[1078]. Bu amaçla 1865 yılında basılmış Duloz serisi

---

[1072] Keleşyılmaz, **a.g.m**, s.144
[1073] **Tanin**, 24 Teşrinisani, 1914
[1074] Keleşyılmaz, **a.g.m**, s. 145
[1075] Keleşyılmaz, **a.g.m**, s.145.
[1076] Keleşyılmaz, **a.g.m**, s.145
[1077] *"Postanede Yevm-i Tatil"*, **Ahenk**, 18 Teşrinisani 1330
[1078] **Memleket**, 3 Mayıs 1919

pulların dahi kullanıldığı olmuştur[1079]. Evlad-ı Şüheda vergisi, 1331,1332, (beş ve altı köşeli ay – yıldız) sürşarjları en çok kullanılanlardır. 1916 yılında üzerinde Sultan Reşat'ın ve Dolmabahçe Sarayı'nın resimleri olan bir seri pul Avusturya'da bastırılarak, satışa çıkarılmış, ancak aynı matbaaya sipariş edilip teslim alınan Mısır'ın geri alınmasını temsil eden hatıra pulları ise kanal seferinin başarısızlığa uğraması nedeniyle tedavüle çıkarılamamıştır. Bunun yanında 1917 yılında P.T.T sürşarjı ile dünyanın en uzun posta pulu serisi de sürşarjlı olarak kullanıma sunulmuştur.

e) Posta Tatarlığının Kaldırılması:

Posta tatarları varlıklarını, Osmanlı Devletinin son yıllarına kadar korudular. Postaların sürücülere ihalesinden dolayı Van-Bitlis-Tatvan arası tatarlıklarından başka tüm tatarlıkların 1 Nisan 1334(1918) tarihinden itibaren lağvedildiği Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğünden, Diyarbekir başmüdürlüğüne yazılmış olan 237/19 no'lu ve 2 Haziran 1335 (1919) tarihli emirnameden anlaşılmaktadır[1080].

Bununla birlikte Mekke Şerifinin 1916 yılında Osmanlı Devletine karşı isyan etmesi üzerine İstanbul ile Yemen arasındaki haberleşme kesilmiş olduğundan tatarlıkların kaldırılması ile ilgili emir Yemen'e gelmemiş ve 1919'da Mondros Mütarekesi uyarınca Yemen'deki askerler ve memurlar İngilizlere teslim olmuşlardır. İngilizler aynı yılın sonlarında Mısır ve Aden'den İstanbul'a getirdikleri tarihe kadar Yemen Posta Tatarlarından Hafız Mehmet, Bekir ve Akif Efendilerin memuriyetleri, bir başka göreve atanıncaya dek sürmüştür[1081].

f) PTT Nazırı Hüseyin Haşim Bey'in Değerlendirmesi:

Haşim Bey, 3 Eylül 1917 tarihinde Posta ve Telgraf Nazırı olarak göreve başlamıştı. 13 Ekim 1918 tarihine kadar süren bu kısa Nazırlığı[1082] sırasında Savaş döneminin tüm yıkıntıları ortaya çıkmaya başlamıştı. Savaş şartları altında ortaya çıkan hırsızlık, yolsuzluk, rüşvet ve irtikap olayları malzeme, tesis ve yetişmiş eleman yokluğu Nezaretin içini yiyip bitirirken, elde edilen posta ve telgraf gelirlerinin nerelere harcandığı da merak konusuydu. Bu konuda kendisiyle yapılan bir röportajda Hüseyin Haşim Bey'in anlattıkları gerçekten ilginçtir. Tek sorudan oluşan bu röportajda, Nazırlığı ele aldığı zaman Posta ve Telgraf hizmetlerinin ne halde olduğuna dair kendisine sorulan soruya Hüseyin Haşim Bey şu yanıtı vermiştir:

"Kurtulan vatan aksamı için çok memura ihtiyacımız vardır. Bu memurların muktedir olmaları ve posta muamelatından ve alelhusus telgraf muamelatında ihtisas sahibi olmaları elzemdir. Telgraf muhaberatında oldukça muktedir ve hatta bizzat görmüş olduğum cihetle telgraf işlerken kulaktan yanlışsız telgraf alan memurlarımız vardır. Fakat memleketimizin vus'ati hasebiyle her idareye böyle muktedir memurlar tayini maalesef mümkün olamamaktadır. İşte bu sebepledir ki, bazı Telgrafnamelerle Telgraf havalelerinde yanlışlıklar vukua gelmektedir. Bunların suret-i seriyede ıslahına çalışıyoruz. İstanbul baş müdüriyetine merbut bir Telgraf Mektebimiz vardır. Mülazımat suretiyle bu mektebe alınmakta olan efendiler evvel emirde iki sene tahsil görmek mecburiyetindedirler. Bilahare bu tahsil-i mecburiyi ikmal edenler, telgraf muhaberatında istihdam olunuyorlar. Bu mektep şimdiye kadar bir çok muktedir telgrafçı yetiştirdi ve bir yandan da yetiştiriyor. Umumi harp zuhur eder etmez, bunun böyle senelerce devam edeceğini kimse bilmiyordu. Hatta Almanlar bile nihayet üç ay zarfında muharebenin hitam bulacağını söylemişler idi. Halbuki, Cihan Harbi elyevm bütün dehşet ve şiddetiyle devam etmektedir. Muharebenin devam etmekte olması ise, münakalat, muhaberat ve muamelatı büyük bir nisbet dahilinde tezyit etti. Muamelatın bu kesreti karşısında ise, memurlarımız bilakis azaldı. Mevcut memurlarımız işlerimize kifayet etmemeye başladı. Posta memurlarımızdan bir kısmı da cihet-i askeriyece teşkil

---

[1079] Bkz. Ali Nusret Pulhan, **Türk Pulları Katalogu**, İstanbul, 1976, s.201
[1080] Tanrıkut, **a.g.e..**, s.68
[1081] Tanrıkut, **a.g.e..**, s.68
[1082] Tanrıkut, **a.g.e..**, s. 750, 751

kılınan sahra posta memuriyetlerine tayin ve izam olundu. Vilayat-ı müstahliseye birinci derecede lazım olan memurları gönderdik ve gönderiyoruz fakat, istenilen memurları tamamıyla gönderemiyoruz. Geçenlerde Batum'a sekiz memur göndermiştik. Bunlar muhaberata kâfi gelmemektedirler. Batum'dakiler ise daha ziyade memur talep ediyorlar. Bu memurları da bulup göndermeye gayret ediyoruz. Van'da sahra Posta ve Telgraf memurlarını teşkil ettik, fakat Van merkezinde posta ve telgraf idaresini henüz tesis edemedik. Buna dahi birinci sebep memursuzluktur. Trabzon merkez-i idaresi teessüs etmiştir. Almanya'ya gönderilecek Posta ve Telgraf memurlarını suret-i azamları hakkında Almanya posta ve telgraf Nezareti ile etmekte olduğum muhaberat neticelendi. Almanya Posta ve Telgraf Nezareti, gönderilecek Osmanlı memurlarını hüsnü kabul edeceğini ve kendilerine lazım gelen malumat ve teshilatı göstereceğini cevaben bize bildirdi. Memursuzluk yüzünden Almanya'ya dahi, azam olunacak Posta ve Telgraf memurların henüz intihap edemedik. Buraya göndereceğimiz memurlar küçük sınıf memurlardan olmayacak. Müdüriyet makamını ihraz etmiş memurlardan bulunacaklardır. Herhangi bir şubede intizamsızlık ve yolsuzluk görürsek, derhal tahkikat ve tetkikat icra ettirerek yolsuzluğa sebep olan memurlar hakkında hükm-ü nizamiyi tatbik ve umur-u idareyi tanzim ediyoruz. Muharebe hasebiyle postahanelere paket çok veriliyor. Memurin-i mevcude ile muhaberat ve muamelatın imkan dairesinde ve süratle cereyan edebilmesine sarf-ı mesai ediyoruz. Memalik-i mütemeddine Posta ve Telgraf idarelerini numune ittihaz ederek Posta ve Telgraf idaremizi kabiliyetimize göre ıslah eyleyeceğiz. Muharebe bittikten sonra bu mühim noktanın ıslahatına bütün kuvvetimizle çalışacağız."[1083]

1918 yılı ortalarından itibaren Posta ve Telgraf işleri iyice kötüleşmeye başlamıştı. Halktan ve bazı kurumlardan yükselen şikayetler ve yolsuzluk söylentileri Posta ve Telgraf Nezareti'ni bu konuda bazı önlemler almaya itmişti. Posta ve Telgraf Nezareti, gerekli incelemelerin yapılması için Maliye Nezaretinden üç müfettiş talep etmişti[1084]. Bu müfettişlerin yaptığı çalışmalar hakkında bazı bilgiler de aynı tarihlerde gazetelere konu olmuştu. Posta ve Telgraf Nezareti Teftiş Heyeti Riyaseti Vekaletinde bulunan Maliye Müfettişi İrfan Rıza Bey ile yapılan bir röportaj ise hem bu konu hem de Posta ve Telgraf idaresinin Savaş yıllarındaki durumu ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Kendisine yöneltilen soru üzerine İrfan Rıza Bey, Haşim Bey'in Posta ve Telgraf Nezaretine geldikten sonra Nezarette yaşanan yolsuzlukları farkettiğini ve Nezaret Müfettişlerinin yeterli olmamasından dolayı Maliyeden Müfettişler getirmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Bu müfettişler arasında kendisiyle birlikte Ali Rıza ve Zeki Beylerin de bulunduğunu ifade eden İrfan Rıza Bey, Nezaret depolarında bulunana tedavülden kaldırılmış pulların sayımına giriştiklerini ve sayım yapıldıktan sonra bir defter tutularak vezneye teslim edildiğini sözlerine eklemektedir. Nezarette havalelerde yolsuzlukla yapıldığı anlaşıldığından İrfan Rıza Bey ve ekibi bu işin de üzerine gitmişlerdir[1085].

Bu dönemde PTT idaresinde bir çok yolsuzluklar da ortaya çıkmıştır. Örneğin, Haydarpaşa posta seyyarının koruması altında olması gereken koliler arasında bulunan 4000 liranın çalındığı olaydan kısa bir süre sonra haber alınmıştır. Konuyu incelemek için iki müfettiş gönderilmiş, ilgililer hakkında soruşturma açılmıştır. Ancak bundan bir sonuç çıkmamıştır. Ardından, Şam posta memurlarının ticaretle uğraştıkları duyulmuş ve bir müfettiş Şam'a gönderilmiştir. Yine bu arada, Avrupa'dan Bandırma yoluyla İzmir'e gönderilen ve her nasılsa 60.000 franklık paket kaybolmuştur. Bunların bir kısmı bulunmuş; bu konuda sorumlu memurlar hakkında da inceleme başlatılmıştır; hatta bu olaydan ötürü bir posta müfettişinin de sorgulandığı rivayet edilmişse de Müfettişin bu sorun üzerine değil, göreviyle ilişkili diğer bir olaydan dolayı soruşturmaya uğradığı anlaşılmıştır[1086]

[1083] *Posta ve Telgraf Nazırı İle Mülakat* **İkdam**, 15 Mayıs 1918
[1084] **İkdam**, 5 Haziran 1918
[1085] "*Posta ve Telgraf İşleri*", **İkdam**, 5 Haziran 1918
[1086] "*Posta ve Telgraf İşleri*", **İkdam**, 5 Haziran 1918

g) Telefon İdaresi, Yolsuzluklar-İdareden Şikayetler:

Savaş içinde telefonun önemi de daha iyi anlaşılmaya başlanmıştı. Tüm eksikliklerre, alet edevat, para ve personel yokluğuna rağmen telefon abonelerinin sayısı 5000'i geçmişti; fakat telefon şirketinde gün geçtikçe daha büyük aksaklıklar yaşanıyordu. Birkaç yıl önce, Avrupa'daki benzerlerini aratmayacak şekilde düzgün işleyen İstanbul şehir telefonları giderek daha fazla şikayetle karşılaşır olmuştu. İstanbul Telefon şebekesinin nasıl bu hale geldiğine İstanbul Telefon Merkezi müfettişi Ali Vahap Bey tarafından İkdam gazetesine gönderilen bir mektupla yanıt veriliyordu.

"*Telefon İdaresindeki yolsuzlukları tetkik edelim. Telefon İdaresindeki fenalığın en büyüğü idaresizliktir. Telefon İdaresi evvel be evvel bir şirkettir. Yani bir müessese-i maliye ve ticariyedir. Evvela bunu nazar-ı dikkate almak gereklidir. Herşeyden evvel Telefon İdaresinin bir fikr-i ticari va amaliye istinaden hareket etmesi lazımdır. Hükümet telefon idaresine vaz-ı yed ettiği zaman şehrimizin üç merkezinde ceman 4289 abone vardı. Bugün ise 5230 abone vardır. Yani üç buçuk senede 941 yeni abone raptedilmiş esasen pek yanlış bir hesap üzerine kurulmuş olan İstanbul'un telefon şebeke-i umumiyesi hal-i hazırıyla bu kadar aboneyi idare edemeyeceği pek tabii idi. telefon İdaresi bu kadar yeni aboneyi kaydettiği zaman merkezi o nisbette tevsii etmek mümkün olmadığı pek ala anlamıştı. O halde ne için bu kadar yeni abone kaydedildi. Bu kadar abone yaparak diğerlerinin intizamının bozulacağını anlayamadı mı? Şu üç buçuk senede yalnız hükümete ait hutut inşa edilmeli idi. halbuki yeni abonelerin cüz'i kısmı resmi ve büyük bir kısmı da hususidir. Bütün bu abonelere üç merkezden cevap vermekle mükellef ancak 33 memure vardır. Hükümetin vaz-ı yed ettiği tarihte 4289 aboneye cevap veren bu 33 memure şimdi 5230 müşteriye cevap vermeye mecburdurlar. Fazla memure işletmek imkanı yoktur çünkü, bugün bunların çalışacakları mevzilerden getirtmek imkan haricindedir. Evvelce haftada cem'an 92330 adet mukaleme olduğu halde şimdi Payitahtımızn haftalık mukaleme adedi 312001'i bulmaktadır. Diğer bir cihet, böyle haftada 312001 adet mukalemeyi temin edecek alat ve edavat-i mütenevvianın gün geçtikçe ne kadar hırpalanacağını düşünmek lazımdır. Eğer İdare dediğimiz gibi bir ticari idare olsa idi, bir gün yeni alâta ihtiyacı olacağını düşünürdü. Son zamanlarda idare Avrupa'ya bir kere başvurdu. Fakat bir şey alınamadı. Bütün bunlardan maada telefon memurları bugün harpten evvel aldıkları maaş kadar veya daha dûn bir ücretle çalışıyorlar. Bu yüzden İdare, memurlarını kendine raptedemediğinden herkes dışarıda iş aradı ve birer ikişer çekildiler. Bunların yerine getirilen memurlar ne kadar yanlış işler yapar, ne kadar şikayete sebebiyet verir, bilirsiniz. Memurin-i fenniye daha acınacak bir haldedir.. İngilizler gittikten sonra yerlerine hep bunların yetiştirdiği gençler geldi. İlk hevesle çalıştılar, çabaladılar, uğraştılar, öğrendiler, fakat İdare bunları hiç takdir etmedi. Bunlara gülünecek derecede az bir maaş veriyor. Velhasıl telefon fevkalade mühimdir. İşlemesinde menafi-i azime vardır. bunu herkes takdir eder. Hükümetin de İdareye muavenet-i lazımeyi diriği etmeyeceği tabiidir zannederiz*

Sarıyer,

27 Temmuz 1918

İstanbul Telefon Merkezi Müfettişi

Abdülvahap "[1087]

h) Savaş Esirlerinin Posta işlemleri:

İsviçre Posta İdaresi, birbirleriyle savaş halinde olan devletlerin karşılıklı ellerinde bulundurdukları savaş esirlerinin posta gönderilerine izin verilmesi için aracılık edeceğini bildirmiş ve bu isteği 9 Mart 1915 tarihinde kabul edilmiştir[1088].

[1087] **İkdam,** 29 Temmuz 1918

[1088] Mehmet Ali, **a.g.m**

Romanya Posta İdaresi de Osmanlı Hükûmeti ile Rusya Hükümetinin elinde bulunan Savaş esirlerinin Posta işlemelerini yürütmede aracılığa hazır olduğunu bildirmiştir (20 Nisan 1915)[1089]. Harbiye Nezaretinden gönderilen 16 Teşrinisani 1331 tarihli tezkerede Amerika Hükümeti aracılığıyla Fransa ve İngiltere hükümetleriyle yapılan haberleşme sonucunda neticesinde posta ve telgraf işlemlerinin sivil savaş esirleri için de aynı askeri esirler gibi yapılmasının kararlaştırıldığı bildirilmiştir[1090].

İstanbul'da bulunan Osmanlı Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Merkezi, esirlerin haberleşme ve gönderilerinin ulaştırılmasına aracılık etmeyi kabul etmiştir. Bu konuda Başkumandanlık Vekaletinden gönderilen 2 Kanunuevvel 1331 (15 Aralık 1915) tarihli tezkerede "*usearaya ait müraselatın isalinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Dersaadet merkezinin sebeb-i tavassutu 1870-1871 Almanya ve Fransa muharebesinde teessüs eden esasata ve 1907 senesinde Londra ve Lahey'de inikat eyleyen beynelmilel Salib-i Ahmer ve Sulh konferansları mukarreratına ve 1912 Washington Salib-i Ahmer beynelminel konferansında ittihaz edilen karara ve Balkan Muharebesinde olduğu gibi daha Harb-i Umuminin bidayetinde Cenevre beynelmilel Salib-i Ahmer Komitesinin bu babdaki tamimi üzerine Cemiyet-i Müşarünileyh tarafından bir usera komisyonu teşkil ve talimat-ı askeriye dahilinde ifayı vazifeye ibtidar edildiği*" bildirilmiştir[1091].

ı) Paket Taşımacılığının Sınırlandırılması:

I. Dünya Savaşı'na girişden önce Osmanlı Devleti, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının kapatılmış olmasına bağlı olarak Cidde-Hudeyde, Mısır ve Dünya Posta Birliğine üye ülkelere gönderilecek paketlerin Bandırma yoluyla ya da İzmir'den sevki konusunda 27 Eylül 1330 tarihli bir genelge yayınlamıştır[1092]. Buna ek olarak, ikinci bir genelgeye kadar deniz yoluyla "kıymetli maddelerin" sevk olunmaması da 20 Teşrinievvel 1330 tarihli Genelge ile, şimendifer güzergahı olmayan bölgelere 5 kilodan fazla paket kabul edilmemesi de Haziran 1915'de ilgili kurumlara iletilmiştir.

Orta Avrupa'ya ait paketlerin Osmanlı Devletiyle savaş halinde bulunan Sırbistan yolundan geçirilmesi doğal olarak mümkün olmadığından sevkiyatın Romanya üzerinden yapılması istenmişse de Romanya Posta İdaresi bu konuda pek çok zorluk çıkarmış ve Romanya yoluyla paket gönderecek kimselerin öncelikle Köstence'de Maliye Nezareti'ne başvurarak ne kadar paket göndereceğini beyan etmeleri istenmiştir. Ayrıca Romen makamları buna karşılık bir belge almak zorunluluğu getirerek, belgesi olmayan paketlerin kabul olunmaması ve bu paketlerin kapalı vagonlarda doğruca Rusçuk'a gönderilmesi konusunda 11 Ocak 1915 tarihinde bir karar almışlardı[1093]. Romanya Posta İdaresinin bu konuda çıkardığı zorluktan dolayı 23 Ekim 1915 tarihinde bu yolla gidecek paketlerin Lum-Planga-Osva yolunu izlemesi kabul edilmiştir; fakat bu yol cephane ve silah nakline ayrıldığı için 25 Ocak 1916 tarihinden itibaren Orta Avrupa ile koli gönderisi işlemleri geçici olarak durdurulmuştur[1094].

i)Postalarda Gönderilmesi Yasaklanan Maddeler:

Buğday ve diğer tahıl ürünleri, yağ, bal, hayvansal gıdalar, kimyasal ürünler, sabun, darı, inşaat malzemesi, çuval, maden kömürü, ispirto, petrol, teneke gibi maddelerin ülke dışına çıkarılması Meclis-i Vükela kararı ile 26 Aralık 1915 tarihinde yasaklanmıştır. Bunun yanında postalara verilecek paketlerin incelenmesi için de Tekalif-i Harbiye Komisyonu tarafından 15 Ekim 1915 tarihinde postanelere sansür memurları atanmıştır[1095].

[1089] **HR.HMŞ.İŞO**; 89/4
[1090] **HR.HMŞ.İŞO**, 89/4
[1091] Mehmet Ali, *Cihan Harbinde Postalar* **PTM**, No: 196 (Ağustos 1333)
[1092] Mehmet Ali, **a.g.m**
[1093] **HR.HMŞ.İŞO**, 89/4
[1094] Mehmet Ali, **a.g.m**
[1095] **DH.HMŞ**, 15/92

Postalardaki sansür uygulaması 18 Aralık 1919 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kaldırılmış; ancak Yunan İşgali altındaki Aydın Vilayeti bu uygulamanın dışında tutulmuştur[1096].

G-OSMANLI HABERLEŞME KURUMUNDA KADINLAR:

Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti üyesi Bedrâ Osman Hanım Telefon Şirketine memure olarak girmek için başvuruda bulunmuş, ancak başvurusu reddedilmişti[1097]. Cemiyet konuyu kamuoyuna duyurup bir tepki ortamı yaratılmasında ön ayak olunca Bedrâ Osman hanım, 1913 yılında memur olarak çalışan ilk Türk kadını olarak işe başlamış oldu[1098]. Gerçi daha Tanzimat döneminde kadınlar öğretmen olarak devletin resmi memuru olmuşlardı. Ancak, o zaman buna pek tepki olmadığı halde, Telefon şirketinde çalışmak isteyen Bedrâ Osman Hanım'a gösterilen zorluk düşündürücüdür. Herhalde telefon şirketinde kadın ve erkeğin bir arada çalışma durumunda oluşu bunda rol oynamıştır[1099].

PTT Nazırı Oskan Efendi, yabancı ülkelerin postahanelerinde olduğu gibi, Osmanlı Postahanelerinde de kadın memurların çalışmalarını sağlamak amacıyla, 13 Haziran 1330(26.6.1914) tarihinde iki müslüman kadın memuru pul satış görevlisi olarak İstanbul Postahanesi'ne atamıştır[1100]. Aynı gün iki Musevi kadın memur da Beyoğlu Postahanesi gişesinde işe başlamıştır[1101].

Birinci Dünya Savaşı nedeniyle devlet dairelerinde erkek memurların azalması sonucu, onların yerine hanımların alınmasına karar verilmiştir[1102]. Maarif Nazırı ve PTT Nazır vekili Ahmet Şükrü Bey'in zamanında müslüman kızların da posta gişelerinde memur olarak çalışabilmelerine olanak tanınmış ve yapılan sınavı kazanan 30 kızdan 20'si posta işleri öğretildikten sonra 14 Teşrinisani 1331 (27 Ekim 1915) tarihinde, İstanbul, Galata ve Beyoğlu gişelerinde göreve başlamışlardır[1103].

25 Mart 1917 tarihinde ise Memurin ve Sicil Müdürlüğü posta dairelerinde çalışmak üzere 400'er kuruş maaşla, kadın memur alınacağını ilan etmiş[1104] ve yapılan yarışma sınavını kazanan 60 hanımdan 30'u Muhasebe Havale Dairesinde ve 30'u da çeşitli postahanelerde görevlendirilmiştir[1105]. Bu memurelerin tümüne, Posta Umuru Müdür Muavinlerinden Ahmet Avni Bey tarafından, posta işleri hakkında bir kurs verilmiştir[1106].

PTT Nezareti tarafından, kadın memurlara iş yerlerinde giymeleri için lâcivert renkte bir yeldirme ve başörtüsü; dışarıda giymeleri için de siyah renkte birer eteklik üzerine uzun pelerin verilmiş ve mor renkli kumaştan birer şal ile kıyafet tamamlanmıştır[1107].

Mehmet Ali Bey Posta ve Telgraf Mecmuasında Ahmet Şükrü Bey'in biyografisini verirken; kadın memurların görevlendirilmesi konusuna da şöyle değinmektedir:

[1096] **Yeni Gazete**, 17 Kanunuevvel 1919
[1097] "*Telefon Şirketinde Kadınların İstihdamı*", **Kadınlar Dünyası**, No:100-10 (21 Eylül 1329), s.2
[1098] "*Telefon Şirketinde Kadınların İstihdamı*", s. 2 ; Ruşen Zeki, *"Bizde Hareket-i Nisvan"*, **Nevsal-i Milli**, İstanbul, 1330, s.346, Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul, 1998, Cilt: 1, s. 509 Tunaya'nın eserinde Bedrâ Osman Hanımın adı Bedriye Osman olarak geçmektedir.), Karakışla, **a.g.m**, s. 96
[1099] Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını**, İstanbul, 1997, s. 136, Leylâ Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını**(1908-1960), -Doktora Tezi -Ankara, 1992, s. 48
[1100] Tanrıkut, **Türkiye'de Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi Teşkilât ve Mevzuatı**, Ankara, 1984, s.301
[1101] Tanrıkut, **a.g.e..**, s.301
[1102] Kurnaz, **a.g.e..**, s.136
[1103] Tanrıkut, **a.g.e..**, s.301
[1104] **Tanin**, 27 Mart 1917
[1105] Tanrıkut, **a.g.e..**, s.301
[1106] Tanrıkut, **a.g.e..**, s.302
[1107] **PTM**, No:177(Kânunuevvel 1331), **PTM**, No: 221, (Temmuz-Ağustos 1337)

"Memalik-i ecnebiyede Posta ve Telgraf İdarelerinin bazı hafif işler kadınlara tevdi edilerek bunda hem ehveniyet ve hem de işsiz kalan kadınlara maişet tedariki gibi bir tarik-i teavün bulunmuş olması ve bu gibi hidematta kadın istihdamı İstanbul'da Telefon Şirketince de tatbik edilerek hüsn-i netice vermiş bulunması ve ba husus ahvâl-i harbiye münasebetiyle genç erkeklerimizin pek çoğu muharebe meydanlarında ifay-ı vazife-i vataniye ile meşgul bulunmaları nazar-ı dikkate alınarak bizde de daha aile teşkil edemeyen genç hanımların malumatlarından istifade edilerek posta işlerinde istihdamları takarrür etmiştir.

Bunların hafif olan hidemat-ı resmiyede istihdamları hakkındaki bu teceddüt sahibe-i ilim ve malumat olan kadınlarımıza hal ve istikbalde bir vesile-i maişet ve meşgale temin etmiş ve buna ilk defa olarak idaremizin tavassut etmiş bulunması şayan-ı takarrür mevaddan bulunmuştur."[1108]

1920 yılında İstanbul'daki Galata Osmanlı Bankası'nın sekreteri kadın idi. Ziraat Bankası'nda 7, Elektrik ve Taramvay şirketinde 2, Telefon Şirketinde 48 kadın memur çalışmaktaydı[1109].

[1108] **PTM**, No: 221
[1109] Kurnaz, **a.g.e.**, s. 137

BÖLÜM:VII

MÜTAREKE DÖNEMİ

A-PTT NEZARETİ'NİN UMUM MÜDÜRLÜĞE ÇEVRİLMESİ:

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla tarihe Mütareke dönemi adıyla geçen ve Osmanlı Devletinin son günlerinin yaşandığı bir döneme giriliyordu. Bu olay, Trablusgarp ve Balkan Savaşları da içine katıldığında nefes almadan ateşler altında geçen 7 uzun yılın ardından gelen büyük bir bitkinliğin ve yüzyıllar süren çöküşün kabullenilmesi, şaşkın, ne yapacağını bilemez haldeki halk yığınlarının yılgınlığı altında bir kurtuluş gibi algılanmıştı[1110]. Hatta bu düşünceyle Osmanlı PTT Nezareti, depolarda bulabildiği pulları bir araya getirerek "Mütareke Hatırası" sürşarjıyla bir seri pul bile çıkarmıştı. Oysa o tarihe kadar, Kapitülasyonların Kaldırılması, Padişahın Seyahatleri, Bursa Sergisi, Tur-u Sina, 1897 Yunan Savaşı, Edirne'nin kurtuluşu, 10 Temmuz İyid-i Milli gibi temaların işlendiği kutlama pulları hep bir başarının bir heyecanın anısına ithaf edilmişti. Mütareke Pulları da bu yönde bir algılayışı göstermektedir. 13 parçadan oluşan ve sürşarjları Hakkâk Ütücüyan tarafından yapılan klişelerle basılan bu pulların üzerinde *30 Teşrinievvel 1334 Mütareke Hatırası* ibaresi yer almaktadır. Pullar, 12 Ocak 1919'dan itibaren tüm posta gişelerine dağıtılmaya başlanmıştır[1111].

Bu dönemde değişen siyasal yapı içinde Posta ve Telgraf ve Telefon Nezaretinin de önce siyasal, sonra da yapısal yönden değişikliklere uğradığı görülmektedir. İktidarı ele alan Hürriyet ve İtilaf Fırkasınca yenilginin başlıca sorumlusu olarak görülen İttihatçılara yönelik görevden almalar ve tutuklamaların başladığı günlerde PTT'nin de bir iç hesaplaşmayla yüz yüze kaldığı anlaşılmaktadır. 1918 yılının son günlerinde Nezaret koltuğuna oturan Yusuf Franko Paşa sadece iki ay bu görevde kalabilmiş[1112], ardından İbrahim Ethem Bey (Dırvana) 25 Şubat 1919'da PTT Nazırı olarak göreve başlamıştır. Ancak o da bu görevde sadece bir hafta kaldıktan sonra 4 Mart 1919'da görevinden ayrılmıştır. Aynı tarihte kurulan I. Damat Ferit Paşa kabinesinde yer alan ve karısının bir İngiliz olmasından dolayı İngiliz muhipleri Cemiyeti üyesi Damat Ferit tarafından özellikle tercih edildiği öne sürülen[1113] Üsküdar Eski Belediye Müdürü Mehmet Ali Bey son PTT Nazırıdır[1114]. Mehmet Ali Bey, Nazırlıktan ayrıldıktan kısa bir süre sonra alınan bir kararla PTT Nezareti yeniden Dahiliye Nezaretine bağlanarak Umum Müdürlüğe çevrildiği için kendisinden sonra PTT'nin başına geçen Refik Halid (Karay) Bey, 12 Nisan 1919'da PTT Umum Müdürü unvanıyla göreve başlamıştır[1115].

Mehmet Ali Bey'in kısa süren Nazırlığı döneminde İttihat ve Terakki döneminin açıkları aranmaya başlanmış ve bu konuda ortaya çıkan söylentiler gazete sütunlarına taşınmıştır.

Mehmet Ali Bey, nazırlığa gelir gelmez İttihatçı memurlar hakkında işlem yapılacağına dair demeçler de vermiştir. İttihatçı memurlar hakkında girişilecek soruşturma ve işten çıkarma işlemlerini bu demeçlerinden birinde açıklamaktan çekinmeyen Mehmet Ali Bey, onları çoktan iki sınıfa ayırmıştır bile. Birinci sınıfa girenler, körü körüne İttihat ve Terakki'ye bağlanmış, her emrini yerine getirenler, bunlar kesinlikle memurluktan atılacaklardır. İkinci sınıf memurlar ise, zorla, mevki ve memuriyetlerini kaybetmemek için, ailelerinin geçimini sağlamak kaygısıyla bu partiye katılanlar veya partili görünenlerdir. Bunlara uyarı yapılacak ve işlerine devam etmeleri

---

[1110] Orhan Koloğlu, **Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918 Zafer-i Nihayiden Tam Teslimiyete**, İstanbul, 2000, s.15,24, Zeki Arıkan, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)**, Ankara, 1989, ss.13-15

[1111] Ali Nusret Pulhan, **Türk Pulları Katalogu**, İstanbul, 1958, s. 156.

[1112] Asaf Tanrıkut, **Türkiye Posta ve...**, c.2, s.752

[1113] Galip Kemali Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler**, İstanbul, 1939, s.85

[1114] Tarık Mümtaz Göztepe, **Vahdettin Mütareke Gayyasında**, İstanbul, 1969, s.123

[1115] Nihat Karaer, **Tam Bir Muhalif Refik Halit Karay** , İstanbul, 1998 s. 66, 67

sağlanacaktır. Mehmet Ali Bey bu ayrımın yapılmasında İttihat ve Terakkiye bağlılık derecesinin iyice inceleneceğini de söylemektedir[1116].

O günlerde çokça merak edilen, posta havalenamelerinde yapılan suiistimaller ve savaş döneminde PTT'nin gelirlerinin nerelere harcandığının gizli kalması konuları hakkında Yeni Gazete'de yayınlanan bir röportaj durum hakkında ayrıntılı bilgi içermektedir.[1117]

Osmanlı Posta ve Telgraf İdaresinin Savaşta aldığı tüm yaraları göstermese de yukarıdaki bilgiler, iddialar durumun hiç de iyi olmadığını gözler önüne sermektedir. Mütareke Dönemi başlarında yeni idarenin kasaları tamamen boşaltılmış bir idareyi devraldığı görülmektedir. Ancak, yeni gelen idarecilerin de iş yapmaktan çok politikayla meşgul oldukları da gözlenmektedir.

[1116] **Yeni Gazete**, 26 Mart 1919

[1117] *"Posta ve Telgraf Nezareti'nde havalename bedelleri ne oldu?*
Maliyeye 100 bin lira, Avrupa'ya siparişler, 500 bin lira borç
Posta ve Telgraf Nezareti'nin havalename tediyatında suiistimalat meydana getirildiği hakkında deveran eden şayia üzerine dün Nezaret Memurin ve Sicil Müdürü İsmail Hakkı Bey'e müracaat ederek bu baptaki malumatlarını almak istedik. Müdür Bey meseleyi şu surette izah etti:
"Ortada suiistimal veyahut ihtilas diyecek bir şey yoktur; yalnız havalename muamelatı için tesis edilen usule mugayir ahval vukua getirilmiştir. Havalename muamelatının bidayet-i tesisinde taşrada bir merkezde sarf edilmek üzere 100.000 liralık bir sermaye vaz edilmiş idi. bu sermaye ile muhtelif merakizde havalename muamelatı hüsnü suretle tedvir olunuyordu. Bu para İstanbul'da Bank-ı Osmani'de ve taşralarda şuabata tediye edilmiş idi. Bu karşılığın zıyaa uğramaması için taşra Posta ve Telgraf merkezlerinde havalename teminatında teraküm edecek mebaliğin de mahalli bankalara tevdi i usulü ittihaz edilmiş; bu surette mübarında cereyanı taht-ı temine alınmıştır. Muamelatı buradan idare için Havalename Masası faaliyet gösteriyordu. Lâkin Harpten bir ay evvel bu sermaye yavaş yavaş zıyaa uğradı. Aynı zamanda havalename kabulü için her merkezde 20 lira mikyas kabul edilmiş idi. Git gide bu miktar tecavüz ettirildi ve banka muamelatı gibi Posta ve Telgraf Havale muamelatı da yüzlerce lira üzerinde tahavvül edilmeye başlandı. Sermaye olarak bulundurulan Bu 100.000 lira havalename karşılığı ticaretin ihtiyacat ve masarifat-ı sairesi için sarf edildi. Hususiyle, Harp esnasında Nezaret bütçesinin haricine vaki olan masarif için şu sermayenin istihlakına zaruret görüldü. Binaenaleyh havale bedelatı artık mevcut karşılıktan değil, havale mevaridatından tediye edilmeye başlandı. Ahval dolayısıyla muharedat tenkis ve masarifatı tezayüd ettiği için ekseriyetle taşranın zaruri ihtiyaçları da yine havalename bedelatından tediye edildi. Son zamanlarda Nezaret muhasebesini idare eden ve Maliye Nezaretiyle suret-i hususiyede münasebette bulunan Nezaretin havalename bedelatından teraküm eden 100.000 lira kadar bir sermayeyi de Posta ve Telgraf Nezareti ihtiyacatına karşılık olmak üzere Maliye Nezaretine tevdi eylemekten beis görmediler. Bu suretle, evvelce elde mevcut olan 100.000 liralık esas sermaye elden gittikten başka, bu havalename ashabına tevdi ettikleri ve Nezaretin tediyesine borçlu olduğu 100.000 lira da elden çıkmış oldu. Bunun üzerine tabiiyle havalename tediyatı çığırından çıktı. Ashab-ı havalename sızlanmaya başladı. Teracüm eden havalenamelerden Nezaret 500.000 lira kadar borçlandı. İzmir, Galata ve İstanbul gişeleri böyle muazzam bir yekunu derhal tediyeye gayrı muktedirdir. Bu ancak Maliye Nezaretinin vereceği karşılık ile kapatılabilecektir. Bunun için Nezaretin keyfiyeti Maliye Nezaretine işar edilmiştir. Ümit ederiz ki, menfi bir cevap alalım da şu buhranlı vaziyetten kurtulalım.
Şu izahattan anlaşılıyor ki, ortada hakikaten şahsa taalluk eden bir suiistimal yahut ihtilas yoktur. Yalnız iki ehemmiyetli nokta nazara çıkıyor. Biri, Maliye Nezaretinin ihtiyacat-ı acele hazıraya karşı tahsisat vermemesine mebni idarenin acil ve zaruri ihtiyaçları için havale mevcudatını sarf etmesi mevduattan müterakim 100.000 liranın her ne vesait ile olur ise olsun Maliye umuruna tevdii, buna çare olmak üzere her halde Maliye Nezaretinin borcu eda ettikten sonra Posta ve Telgraf Nezaretinin havalename bedelatını ifa için talep ettiği meblağı da tediye etmesi lazımdır.
Posta ve Telgraf Nezaretinin bu işlerde bir kusuru yoktur. Yalnız sabık Muhasebe Müdürü, mevduattan mühim bir kısmını Maliye nezaretine vermesi tetkike şayandır. Şimdiki halde havalename muamelatı icra edilmekte ise de tekrar havalelerin tediyesi için Maliye Nezaretinin vereceği paraya intizar edilmektedir. Maliye Nezaretinin bu hususta tereddüt tezkâr etmeden bu işi kesbetmesi icap eder zannederiz. Çünkü, Posta ve Telgraf meselesi her şeyden evvel devletin haysiyet ve itibarı ile alakalıdır. Bundan başka Harp esnasında Posta ve Telgraf Nezaretinde mühim makamları işgal eden bazı zevatın teşvikleriyle Nezaretin yine havalename mevduatından külliyetli bir para ihraç ederek Almanya'dan levazım ve eşya ihraç etmek istenmiştir. Fakat bundan da garip bir hatt-ı hareket ittihaz olunmuştur. Nezaret, ihtiyaç gördüğü levazımatı Almanya Fabrikalarına sipariş veriyor, fabrika siparişleri Berlin Postahanesine teslim edip makbuzunu İstanbul'a gönderiyor. Nezaret, Berlin Postahanesinin eşyayı aldığını kâfi görerek kendisi vaz-ı yed etmeden bedelini fabrikanın buradaki mümessiline tevdi ediyor. Bu suretle ısmarlanan eşyaların kısm-ı mühimi son zamanların karışıklıkları içinde nerede olduğu belli olmayarak kalmıştır. Halbuki bedeli tamamen tediye edilmiştir. İşte mevduatın bir kısmı da bu suretle kaybolmuş oluyordu. Velhasıl, gerek Telgraf Nezaretinin ihtiyaç için havalename bedelatını sarf etmesi gerekse bu paradan bir kısmının Maliye Nezaretine devredilmesi havalename işlerini alt-üst etmiştir. Nezareti zayiata sokmuştur." **Yeni Gazete**, 9 Mart 1335/1919

Sözgelimi, Mehmet Ali Bey bu politika batağının en iyi aktörlerinden biridir. Dönemin tanıklarından Mehmet Tevfik (Biren) anılarında Mehmet Ali Bey hakkında şunları yazmaktadır:

"...Posta ve Telgraf Nazırı Mehmet Ali Bey. Daha ilk görüşmemizde kendisinin vaktiyle çok sık ahbaplık etmiş olduğum eski Zaptiye Nazırı Kâmil Bey'in oğlu olduğunu söylemişti. Fransızcası vardır. Ecnebilerle görüşüp anlaşabilir. Hâl ve mesleği hakkında henüz fikir sahibi olamadımsa da, bana karşı mûnis bir tavır göstermesi ve konuşmasının düzgünlüğü ile üzerimde oldukça müsait bir tesir hasıl etti..."[1118] Mehmet Tevfik Bey üzerinde olumlu bir izlenim bıraksa da Mehmet Ali Bey, bir süre sonra gerçek yüzünü gösterecektir.

Bu arada 1919 yılı başlarında Posta ve Telgraf Memurları, ücretlerinin düşüklüğü yüzünden yaşamlarını güçlükle devam ettirdikleri gerekçesiyle greve gitmişlerdi[1119]. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti, maaşlarına ek olarak %50 oranında bir ikramiye verilmesini düşünmüş, ancak, bunun için Maliyeden iki aylık karşılık bulunabilmişti[1120]. Bu durumda Posta ve Telgraf Memurları, haklarını örgütlü olarak savunabilmek için bir dernek kurmuşlardı[1121]. *Posta ve Telgraf Memurları Teavün Cemiyeti* adını taşıyan bu derneğin kuruluşuna ilişkin Dahiliye Nezaretince verilen izne dair belgenin dışında dernek tarafından yazıldığı bilinen Nizamnamenin[1122] hiçbir nüshasına ne yazık ki, ulaşmak mümkün olmamıştır. Dahiliye Nezaretince düzenlenen belge ise şöyledir:

"*Tarih: 12 Nisan 1335*

Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği

Posta ve Telgraf Memurîn ve Müstahdemîninin Teşkil Edeceği Cemiyet Hakkında

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti

Posta ve Telgraf memur ve müstahdemininin terfiye ahvali ve bilhassa meslek yolunda temin-i terakkileri maksadıyla İstanbul'da teşekkül eden ve Cemiyetler Kanunu ahkâmına muhalif mevadı ihtiva etmediği merbut bir kıt'a nizamnamesinin tetkik-i münderecatından anlaşılan ***"Posta ve Telgrafçılar Teavün Cemiyeti"*** *namındaki cemiyete muktezi ilmühaberin azasından bir mani-i kanuni görülmediği* beyanıyla Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden canib-i Vilayete iade ve takdim kılındı.*

**Ancak memurinden bir kısmının bu surette cemiyet teşkili hakkındaki mütalaasına dermeyanı hakkında keyfiyetin bir kere de Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesinden istifsarı lazım geleceği."*[1123]

PTT'nin Umum Müdürlüğe dönüştürülmesi hakkında ilk haberler 9 Nisan 1919'da İstanbul basınında görülmeğe başlamıştır. O sıralar Sabah gazetesinde yazan Refik Halit, siyasetle de iç içedir. Gazetesindeki köşesinde Hürriyet ve İtilaf-Damat Ferit mücadelesini konu ettiği yazıları ile Damat Ferit tarafından uyarılmış, o da bundan sonra daha dikkatli bir politika izleyerek, Damat Ferit'le iyi geçinme yolunu seçmiştir[1124].

Hürriyet ve İtilaf Fırkasıyla arasındaki bağları koparan Damat Ferit, Cemal Bey'in istifasıyla boşalan Dahiliye Nezaretine PTT Nazırı Mehmet Ali Bey'i getirmişti[1125]. Bu atamayı

[1118] **Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Bey'in(Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları** (Yay. Haz. F. Rezzan Sürmen), İstanbul, 1993, c.2, s. 147,148

[1119] **Yeni Gazete**, 29 Kânunusani 1919

[1120] **Yeni Gazete**, 9 Mart 1919

[1121] **Yeni Gazete**, 24 Mart 1919

[1122] Yeni Gazete, 24 Mart 1919

[1123] **DH. HMŞ** 4-1

[1124] Karaer, **a.g.e.**, s.65

[1125] Sina Akşin **İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, 1983, s. 195

yaparken de ne fırkaya ne de heyet-i vükelaya haber verme gereği duymamıştı. Artık Damat Ferit kendi başına iktidarı ele almıştı.

Bu olay üzerine Refik Halit, Sabah Gazetesinden ayrılmaya karar vermiş, fakat durumu örtbas etmek için kendisini hâlâ sorumlu gördüğünden, Dahiliye Nezaretinde İttihatçı avını başlatan Cemal Bey'in istifasıyla ortaya çıkan ve sonra tüm kabineyi saran buhranı, kendi yorumuyla yumuşatarak Sabah sütunlarına taşımıştır. *İstifalara Dair* başlıklı yazısında buhranı yorumlayarak, "*...bu istifanın mühim bir mânâ ifade etmediğini, Hükümetin bir partiye dayandığını, görüş birliği içinde olduğunu, ayrıca fikranın Cemal Bey'in yerine konulacak bir adamı olduğunu ve sabık nazırlardan başka türlü istifade edileceğini..* öne sürmüştür[1126].

9 Nisan tarihli Sabah gazetesinin baş sayfasında verilen hususi haberler kısmında Posta Nezareti başlığı altında, Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nin Genel Müdürlüğe dönüştürüleceği ve Dahiliye Nezaretine bağlanacağı ile ilgili bir haber yayınlanmıştır[1127].

Hükümet, Posta Nezaretinin kabine değişikliklerinden etkilenmemesi için Umum Müdürlüğe dönüştürülmesini düşünmektedir. Böylece hem posta ve telgraf işlemleri çabuklaşacak, hem de tasarruf sağlanacaktı. Mehmet Ali Bey'in Dahiliye Nezareti'ne atanmasıyla ondan boşalan P.T.T. Nezareti, Umum Müdürlük haline getirilir[1128] ve ilk Umum Müdür olarak Refik Halid Bey(Karay) atanır[1129] (12 Nisan 1919).

Refik Halid, göreve başladıktan hemen sonra bir genelge yayınlayarak memurlarına ve kamuoyuna yapılan değişiklikleri açıklamıştır. Bu genelgede memurlarından fedakarlık beklediğini ifade eden Refik Halit, onlara her ne olursa olsun görevlerine bağlı kalmalarını öğütlemektedir. [1130]

Refik Halid, anılarında görevde kaldığı süre içinde yaptıklarını savunarak, o dönemin koşullarını betimlemektedir[1131]. Posta ve Telgraf Nezaretinin, Umum Müdürlüğe çevrilmesi konusunda memurlara hitaben hazırlattığı genelge hakkında "*Nezaretin Müdüriyet-i Umumiyeye kalbi keyfiyetini kabine buhranlarından müteessir olmayarak sabit bir idareye mazhariyet maksadına atfederek memurlara kat'i bir bitaraflık tavsiyesinde bulunuyordum.*"diyen Refik Halit, kendisinden önceki PTT Nazırı Mehmet Ali Bey'in kendisine bir büyük çanta içinde gizli ve özel bazı belgeler bıraktığından söz ederken de *"...bir aralık vakit bulunca bunları gözden geçirdim; serapa jurnaldı. Hem bir kısmı ne himmetle vücuda getirilmişti: isimler siyah mürekkeple, seyyiat cetveli kırmızı ile, daha mühim yerleri çifter çizgilerle yazılıp süslenerek takdim olunan bu defterleri ve arızaları çekmecenin bir gözüne attım; fakat her gün yirmi tane yenisi geliyordu, nihayet göz doldu. Artık yırtıp atmağa başladım."* sözleriyle PTT memurları arasında savaş sonrası başlayan siyasi çekişmeler sonucu ortaya çıkan durumu da belirginleştirmektedir.[1132]

Bu karışık ortamın düzene kavuşması da Refik Halit için gerçekten en zor görevlerden biri olmuştur. Rânâ Bey'in[1133], Mehmet Ali Bey'in baskılarına dayanamayarak istifa etmesiyle boş kalan Posta Umuru Müdürlüğüne henüz atama yapılmamıştı. Teftiş Heyeti Müdürlüğü de, Maliye Müfettişi İrfan Bey'in Maliye Nezaretindeki görevine dönmesiyle boşalmıştı. Umum Müdürlük binasında var olan ve Refik Halid"in hoşuna giden başlıca güzellik ise, binanın düzenli ve temiz,

---

[1126] **Sabah**, 9 Nisan 1919
[1127] Sabah, aynı tarih
[1128] **Takvim-i Vekayi**, No:3522, 14 nisan 1335
[1129] **Takvim-i Vekayi**, No. 3524, 16 Nisan 1335
[1130] **Memleket**, 16 Nisan 1919
[1131] Refik Halid Karay, **Minelbab İlelmihrab, 1918 Mütarekesi Devrinde Olan Biten İşlere ve Gelip Geçen İnsanlara Dair Bildiklerim**, İstanbul, 1964, ss. 104-109
[1132] Karay, **a.g.e**, s.105.
[1133] Eski Mebus ve Müstakil Grup Reisi

eşyaların yeni olmasıydı. Bir de koridorlarda gördüğü kadın hademe ve memurlar Refik Halit'in hoşuna gitmişti.[1134]

İzmir'in İşgali'nin hemen sonrasında, İzmir'deki Posta ve Telgraf Merkezinin ağır bir zarara uğradığı aşağıdaki belgeden anlaşılmaktadır.

"*Hülasa-i Emel:*

Hin-i İşgaliyede yerli Rumlar tarafından duçar-ı tecavüz olan merkezler hakkında.

Devlet-i Osmaniye

Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi

Devletlû Efendim Hazretleri,

İzmir'in işgali günü yerli Rumlar tarafından duçar-ı tecavüz olan Punta ve Buca ve Seydiköy Posta ve Telgraf Merkezlerinde mevcut kasa ve dolap ve defatir ile makineler, manipleler, pusulalar, telefon ve sair âlât ve edevatıyla vezne takımları, resmi mühürler, müvezzi çantaları, koltuk, sandalye ve perde gibi eşyanın aşırılmış bulunduğu aydın Başmüdürlüğünden alınan telgrafnameler münderecatından anlaşılmağla arz-ı malumat olundu. Ol babda emir ve ferman hazret-i menlehül emrindir.

21 Şaban 1337 ve 24 Mayıs 1335

Posta ve Telgraf Müdür-ü Umumisi

Refik Halit "[1135]

Refik Halit, P.T.T. Umum Müdürlüğü görevine başlarken Mondros Mütarekesinin hemen ardından devraldığı bu kurumla ilgili yapmak istediklerini gazetelerde yayınlanan bir röportajında şöyle anlatmaktadır:

"Posta Müdür-ü Umumisiyle Mülâkat

'Teşkilât Nasıldır?-Yeni Pullar Basılacak Mı?- Müfettişler, Memurlar, Müvezziler Hakkında'

Evvelki gün nezdine giden muharrirlerimizden birini Posta Telgraf ve Telefon Müdür-ü Umumisi Refik Halid Bey kemal-i nezaketle kabul etmiştir. Ve sorulan suallere aşağıdaki cevapları vermişlerdir:

-Beyefendi, Posta ve Telgraf teşkilatını nasıl buluyorsunuz?

-Şimdiki teşkilat iyi idame edilmek şartıyla pek muvafıktır. Şimdilik bununla iktifa edebiliriz. Esasen bizim teşkilatımız Avrupa teşkilatının aynısıdır. Vesaitimiz de bütçemize göredir.

-Posta ve Telgraf muamelatı harpten müteessir olmuş mu efendim?

-Olmuştur. Bilhassa telgraf hututu tamir görmemiş fazla tel vaz edilmiş, teşvişata sebebiyet verilmiştir. Harp zamanında Batum Ahıska taraflarında açılan şubeler bir çok intizamsızlıkları ve masrafları mucip olmuştur. Bilahare oraları terk edince oraya ait havaleler, hesaplar içinden çıkılmayacak bir hale gelmiştir. Biz bir yandan bu zararları telakkiye çalışıyoruz.

-Posta pulları hakkında yeni bir teşebbüs var mı?

[1134] Karay, a.g.e., s.105
[1135] **DH.KMS** 52-2/90

-Evet efendim. Harp zamanında yollar kapalı olduğundan hariçte pul bastırılamamış, dahilde de bu iş için münasip matbaalar bulunamadığından mütemadiyen sürşarjlı pul çıkarılmış. Halbuki Posta kongresi böyle sürşarjlı pulların istimalini tasvip etmiyor. Binenaleyh bundan sonra böyle yapmamaya gayret etmeliyiz. Gerçi bu nevi pullar yüzünden hazine varidatı artar, bir takım koleksiyon meraklıları bunları mebzulen satın alır; fakat memleketin haysiyeti itibariyle hayrı olmaz. Bu neye benzer? Ben on adet hikâye yazarım. Bunları ayrı ayrı bastırırsam daha çok para eder. Toptan neşredersem daha az ticaret getirir; fakat bu sonuncu hareket kitabın haysiyeti itibariyle daha ehemmiyetlidir. Bunun için bu gibi pulları artık çıkarmamalıyız. Yalnız bazı mühim hadiseleri tesbit için, ihya için pul yapmak bir dereceye kadar caiz olur. Sürşarjlı pul yapmak kararını verirken aynı zamanda posta kongresine de bu kararımızı tebliğ edip onlar nazarındaki itibarımızın muhafazasına çalışmalıyız.

-Posta ve Telgraf Teftişatı umuru matluba muvafık mıdır?

-Gerçi Müdüriyet-i Umumiyemizin bir heyet-i teftişiyesi vardır; fakat, bu maksadı temin edemiyor; çünkü eski tarzdadır. Bizim bu teftiş hususatımız Maliyenin eski müfettişlerinin işlerine benziyor. Bilfarz, Kosova İşkodra'da bulunan bir müfettiş yalnız o vilayette dolaşır başka bir yere gitmezdi. Bundan başka böyle müfettişlerin bir yerde senelerce kalması hem onun merkezin yeni faaliyetlerinden bigane olmasını hem diğer iyi mevkilerdeki arkadaşlarına nazaran müsavatsizliğe maruz kalmasını icap ettirmektedir. Bütün bunlara mani olmak için teşkilatı değiştireceğiz. Bunun için Maliye Nazırının muvafakatiyle Maliye müfettişlerinden bir zat getirdik. Bu zattan istifade edip teşkilâtımızı onlara göre tadil etmek istiyoruz.

-Memurlarınızı nasıl buldunuz Efendim?

-Memurlarımdan çok memnunum. Şimdiye kadar aynı memurlarla beraber çalışmaklığım da bu memnuniyetimi gösterir. Bittabi ilerisi için bir şey denilemez. Maamafih tetkikat yapıyorum. Vazifesini suiistimal edenleri, iktidarsızları tebdil edeceğim.

-Müvezzilerin maaşlarının tezyidi tasavvur buyuruluyor mu?

-Evet efendim bunu düşündük. Memurin nizamnamesinin, mebdei ve intiha için göterdiği nispetleri az gördük. Bu nizamnameyi tadilen yeni bir madde yazdık tahsisat alınca bütçenin nisbeti dairesinde memurlarımızı ve müvezzilerimizi terfihe çalışacağız. "[1136]

Refik Halit, ilerleyen günlerde PTT'nin içinde bulunduğu durum hakkında İfham gazetesine verdiği bir demecinde de şunları belirtmektedir:

"*Müdüriyetin 500 bin lira kadar açığı vardır. Bunun için Maliye Nezareti ile görüşülüp bu açığı kapatmak için yapılabilecek tek şeyin zam yapmak olduğu kararına vardık.*

Müdüriyetin bugün meşgul olduğu mühim işlerin biri de pul tabıdır. Yeniden yaptıracağımız pullar için İngiliz ve Amerikan şirketleriyle görüşmelerimiz sürüyor. İngilizler 46.000, Amerikalılar 31.000 lira istediler. Diğer bazı şeraiti ikmal ettikleri taktirde Amerikalılarla anlaşabiliriz. Bu defa pullara abidat-ı milliye resimleri yaptırmak niyetindeyiz. Pullar bir nev'i propaganda aleti olduğu için bu suretle onlardan dünyaya medeniyet-i milliyemizi tanıtmak hususunda istifade etmek istiyoruz. "[1137]

Refik Halid, o günlerde Anadolu'da yaşanan ulusal hareketin sesinin kısılması için mahiyetindeki tüm memurlara hitaben gönderdiği bir genelgeyle de dikkat çekmektedir.

İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgal edilmesi ve bu işgale İtilaf devletleri tarafından onay verilmiş olması, Damat Ferit Paşa'yı güç durumda bırakmış, o da bu durumda 16 Mayıs'ta

[1136] **Memleket,** 3 Mayıs 1919/1335
[1137] **İfham,** 17 Eylül 1919 .

istifa etmişti. Hükumet kurma görevi yine kendisine verilmiş ve padişah kurulan hükûmeti 19 Mayıs 1919'da onaylamıştı[1138].

İzmir'in işgali sonrası ard arda gelen protesto telgrafları Damat Ferit'i iyice bunaltmıştı. Redd-i İlhak Cemiyeti imzasıyla İzmir'den yağan telgraflar da buna eklenince hükûmetin endişesi iyice artmaya başlamıştı ve bu yüzden Dahiliye Nezareti bu telgrafların alınmasının önlenmesi için Refik Halit'e emir vermişti[1139]. Bu emir bir gün sonra geri alındıysa da Dahiliye Nazırı Ali Kemal, telgraflardaki "kurtuluş için silaha sarılmak" düşüncesini pek beğenmemişti. Bunun İstanbul'un işgaline kadar uzanacak bir işgal hareketini tetikleyeceğini düşünüyordu. Bu korkuyla 15 Haziran 1919 gecesi Refik Halit'i telefonla arayarak "Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri tarafından verilecek telgrafların kat'iyen kabul edilmemesi, şayet tazyik altında edilse bile keşide olunmaması" emrini verdi. Refik Halit de bu emri "kanun ve nizama aykırılığı olup olmadığını tetkik ettikten" sonra 16 Haziran 1919'da Posta Başmüdürlüklerine gönderdi[1140].

Refik Halit'in Ulusal Hareketi engelleme yolundaki bu ilk adımı, aslında tam tersi bir etki yaratmış ve ulusal hareket daha bir güç kazanmıştı. Çünkü, Refik Halit ve onunla birlikte İstanbul Hükümetinin bu açık emri Anadolu'da İstanbul hükümetinin cesaretsizliğini acizliğini bir kez daha ve kesin bir delille göstermişti. O tarihe kadar zihinlerinde acaba bulunan Posta ve Telgraf memurları da artık İstanbul Hükümetinin etkisiz ve yetkisizliğini fark etmişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa, 20 Haziran'da telgraf haberleşmesi ile ilgili 16 Haziran tarihli genelgeye şiddetli bir karşılık verdi. Bu karşı genelgede Mustafa Kemal, "*Milletin sesini boğarak meşru haklarını istemeyi yasaklayan ve vatanın mahvolmasına sebep olan*" bu emri hiçbir namuslu telgraf memurunun yerine getirmeyeceğini sandığını, fakat böyle bir namussuzluğa cüret edecek olanlar olursa derhal divan-ı harbe verileceklerini bildiriyordu[1141]. Mustafa Kemal Paşa, bu düşüncelerini yine 20 Haziran tarihini taşıyan telgraflarla Sadarete, Harbiye Nezaretine, Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğüne, Valiliklere, Posta ve Telgraf Başmüdürlükleri ile Kolordulara da iletmişti[1142].

Mustafa Kemal Paşa'nın Valiliklere gönderdiği 20 Haziran 1919 tarihli genelgede diğerlerinden farklı olarak şu ifadeler yer alıyordu: "*..Derhal söz konusu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin önderliğinde halk mitingler yaparak bu durumu hükûmet nezdinde şiddetle protesto etmelidir. Telgrafhaneyi süratle işgal ederek bu emrin geri alındığına dair cevap alınıncaya kadar İstanbul resmi haberleşmesini kesmek lazımdır. Bu hususta Müdafaa-i Hukuk-u Milliye cemiyeti başkanlığına süratle bilgi verilerek, övülmeye değer teşebbüslerine vatani yardımda bulunulması lüzumunu bildirdim.*"[1143]

Buna rağmen, Refik Halit'in genelgeleri bitmiyordu. Şimdi de, Erzurum kongresine ait telgrafların geçmesini önleyenlere bir maaş ikramiye vereceğini vaad ederken, önlemeyip geçirenleri de işten atmak ve hapis cezasıyla tehdit ediyordu[1144]. Mustafa Kemal Paşa, bu konuya ne kadar önem verdiğini, göstermek durumundaydı. Bu amaçla, daha önce belirttiği gibi Refik Halit'in genelgesine uymakta ısrar eden Erzurum Posta ve Telgraf Başmüdürünü tutuklayıp hapsetmişti[1145].

[1138] Türkgeldi, **a.g.e**, s. 231, Göztepe, **a.g.e**, s. 151-152
[1139] Karay, **a.g.e**, s. 205
[1140] Karay, **a.g.e**, s. 155 vd., **Memleket**, 23 Haziran 1919
[1141] Karay, **a.g.e**, s.158, Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, Ankara, 1971, s, 8-9,
[1142] **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Ankara, 1953, Sayı: 6, vesika No: 111, **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV**, Ankara, 1881, s. 40, 41, 42; **Atatürk İle ilgili Arşiv Belgeleri**, Ankara, 1982, s. 38,
[1143] Mustafa Onar, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları**, Ankara, 1995, s. 80
[1144] A. Baha Gökoğlu, **İnkılâbımızda Posta ve Telgrafçılar**, İstanbul, 1938, s. 9
[1145] Karay, **a.g.e**, s.139

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da bulunduğu esnada, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum şubesine hitaben yazdığı 18 Ağustos 1919 tarihli genelgede, Posta ve Telgraf Umum Müdürü Refik Halit'in öteden beri ulusal derneklerin merkezleri arasındaki görüşmeleri önlemek için Telgraf Müdürlerine emirler verdiğini hatırlatarak, Umum Müdürün, son zamanlarda memurları işten çıkarmayla tehdit ederek uyguladığı yıldırma taktiğinin etkili olmaya başladığını ve yalnız telgraf değil posta haberleşmesinin de sıkı bir biçimde denetimde tutulduğunu belirtmektedir. Bu sırada Orduya ait hatlardan yararlanmaya çalışan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin askerlerden aldığı yardım da fark edildiğinden Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü kanalıyla Harbiye Nezaretine de sıkı tedbir alınması konusunda başvuru yapılmıştı[1146].

İstanbul Hükümetinin aldığı sert önlemler sonucunda, ulusal derneklerin haberleşmeleri neredeyse kesilmişti. Kararların yerine ulaşması, eylem planlarının aktarılması, giderek zorlaşıyordu. Mustafa Kemal Paşa, telgraf ve posta haberleşmesinin yeniden sağlanmasının Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için bir ölüm-kalım sorunu olduğunu özellikle belirtiyordu. Bu konuda ilk düşünülecek çözümün ise, bütün telgraf ve posta merkezlerinin askerin de yardımıyla halk tarafından işgal edilmesi olduğu hakkındaki görüşünü yineliyordu[1147].

Bu genelgede ayrıca İstanbul hükümetine de uygulamaları ile haberleşmeyi felç eden Refik Halit'in görevden alınması konusunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti önderliğinde halk tarafından baskı yapılması gerektiği de ifade edilerek, Sivas Posta ve Telgraf başmüdürünün görevine iadesinin de isteniliyordu. Eğer bunlar yapılmazsa, Müdafaa-i hukuk Telgraf ve posta haberleşmesine konan yasak kalkıncaya dek İstanbul ile bütün haberleşmenin kesilmesinin uygun olacağı bildiriliyordu. Bu genelge Erzurum'dan bütün Müdafaa-i Hukuk şubelerine gönderilmiştir[1148].

İstanbul'daki Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü ile olan sürtüşme uzun süre devam etmiş, 1920 yılı 16 Martında İstanbul'un işgaliyle birlikte zaten dar bir çerçevede çalışan Osmanlı PTT'si tamamen etkisiz kalmıştır. Bu arada Anadolu'da çalışan ve Ulusal Harekete katılan Posta ve telgraf memurları İstanbul'daki arkadaşlarını Ankara'ya davet etmeye başlamışlar, bu amaçla Mayıs 1920'den sonra önemli posta ve telgraf uzmanlarından bazıları Ankara'daki Ulusal Hükûmetin yeni Posta ve Telgraf İdaresinin kuruluşu için çalışmalara başlamışlardır[1149].

B-İTTİHAT TERAKKİ KABİNELERİNİN SON PTT NAZIRI HÜSEYİN HAŞİM BEY'İN SORGULANMASI:

Hüseyin Haşim Bey, Posta Telgraf ve Telefon Nazırı olarak 5 Eylül 1917 tarihinde göreve başlamıştı. Göreve başladığında Osmanlı devleti üç yıldır savaşın içinde bulunuyordu. Savaş dönemi kabinelerinden birinde yer aldığı için 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra başlayan İttihat ve Terakki soruşturmalarında onun da adı kayıtlara altı çizilerek geçmişti. Kendisinin ülkeyi savaşa götürenlerle olan bağları tek tek sorgulanmış, o da kendisini aklamaya çalışmıştır. Sorgulamanın gelişimi Meclis-i Mebusan Zabıtlarına ve gazetelere de yansımıştır[1150].

4 Kasım 1918 günü Meclis-i Mebusan'da " *Said Halim ve Mehmed Talat Paşalar kabinelerinin Divan-ı Âli'ye sevkleri hakkında*" Divaniye Mebusu Fuat Bey tarafınan verilen

---

[1146] Onar, **a.g.e**, s. 130, Belge No: 176
[1147] Onar, **a.g.e**, s. 130, Belge No: 176
[1148] Onar, **a.g.e**, s. 131, Belge No: 176
[1149] Gökoğlu, **a.g.e**, s. 9 vd.; Emine, Kısıklı, "*Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal Paşa'nın Kamuoyu Oluşturması Açısından Muhaberat*", **Türk Kültürü**, XXV/295(1987) s. 205 vd. ; Bülent Çukurova, **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları**, Ankara, 1994, s. 54 vd.; Bu konu kendi başına bir tez konusu olabilecek denli geniştir ve henüz derli toplu bir çalışma yapılmamıştır.
[1150] Bu konuda bkz. Maliye Nazırı Cavid Bey, **Felaket Günleri Mütareke Devrinin Feci Tarihi**, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), cilt:1, İstanbul, 2000, s. .61 vd.

önerge kabul edilmiş ve çekilen kura ile soruşturmayı meclis içinden belirlenen 44 mebustan oluşan 5. Şubenin yapması uygun görülmüştü. Kanun-u Esasi ve Meclis-i Mebusan Dahili Nizamnamesine göre, Divan-ı Âli'ye (Yüce Divan) sevk edilecek kabine üyelerinin ilk soruşturmaları, daha önce belirlenmiş Şubeler (Komisyon) aracılığı ile yapılıyor ve bu Şubenin raporu genel kurulda görüşülüp kabul edilirse, sanıklar yargılanmak üzere Yüce Divan'a gönderiliyorlardı.

Bu hüküm ve maddelere dayanarak mebusların şubelere ayrılması 10 Ekim 1918 günlü Meclis ilk oturumunda yapılmış ve 5. Şubenin 44 üyesi belirlenmişti. Araştırma ve soruşturma komisyonu gibi çalışacak 5. Şube, ilk toplantısını 6 Kasım 1918 günü yaparak Reisliğe Kütahya Mebusu Abdullah Azmi Efendi, Kâtipliğe de Ertuğrul Mebusu Şemsettin Bey'i seçmişti. Bundan sonra önerge sahibi Fuat Bey'den gereken açıklayıcı bilgileri de alarak Talat ve Sait halim Paşaların Kabine üyelerini teker teker sorgulamaya başlamıştı.

Beşinci Şube üyeleri arasında Türkler çoğunlukta olmasına karşın Arap, Rum ve Ermeni Mebuslar da bulunmaktadır. İlginçtir ki, eski kabinelerin üyesi olmaktan dolayı ifade verenlerden Ahmet Nesimi ve Cavit Beyler ile İttihat ve Terakki'nin Kâtib-i Umumisi olan Mithat Şükrü Bey de Şubenin üyeleri arasındadırlar[1151].

Çoğu zaman sıradan bir sorgulamanın sınırlarını aşarak ağır suçlamalarla yargılama niteliğine bürünen bu toplantılarda, ilk ifadesi alınan kişi Sait Halim Paşa'dır. Sonra sırasıyla, eski kabine üyeleri Çürüksulu Mahmut Paşa, İbrahim Bey, Ahmet Şükrü Bey, Ahmet Nesimi Bey, Halil Bey, Cavit Bey, Ali Münif Bey, Mustafa Şeref Bey, İsmail Canbulat, Hüseyin Haşim Bey, Kara Kemal Bey, Şeyhülislam Hayri ile Musa Kâzım Efendilerin ifadeleri alınmıştır. Savaş kabinelerinin önderleri olan Talat, Enver ve Cemal Paşalar ise, yurt dışına kaçtıklarından ifadeleri doğal olarak alınamamıştır[1152].

Hüseyin Haşim Bey de Savaş Kabinelerinde görev alan bir Nazır olarak komisyon huzurunda verdiği ifadesiyle Savaşa girişte sorumluluğu olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır. Bunu yaparken de başında bulunduğu PTT Nezaretinin durumuyla ilgili bazı açıklamalar da yapmıştır. PTT Nezaretinin savaş içindeki durumuyla ilgili ilk ağızdan verilen bu bilgiler arasında en dikkat çekenleri, sansür, işgal edilen topraklardaki telgrafhanelerin gelirlerinin nereye gittiği, koli yolsuzluğu gibi savaş döneminin kamuoyunda ilgi uyandıran konularına yöneliktir.

Haşim Bey, sansür konusundaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

"*Siyasi ve askeri sansür, harbin ilanı ile beraber vazolunmuş bir usuldür; binaenaleyh bendeniz bu usulün ihdasında bulunmadım; fakat muahharen kabineye geldikten sonra, murakabe-i askeriyenin muhaberatı ihlal etmekte olduğunu ve posta muamelatının tehir ettirdiğini gördüğüm cihetle Harbiye Nezareti nezdinde şiddetli takibat ve müracaatta bulundum. Bu teşebbüsat neticesinde bilfiil darülharp olan yerler ile sevahil müstesna olmak üzere, diğer mahallerden gelen ve buradan o mahallere gidecek olan mektup ve telgrafnamelerin İstanbul'daki Askeri Sansür Dairesine gönderilmemesi için Harbiye Nezaretinin muvafakatini aldım. Geçen sene Heyet-i Umumiyede posta muamelatı hakkında verilen sual takririne cevap verdiğim zaman söylediğim gibi, bu sansür sırf Karargâh-ı Umumi İkinci Şubesinin taht-ı emir ve Nezaretinde tatbik edilirdi ve Posta Nezareti buna katiyen iştirak etmemişti.*

[1151] **A.g.e**, aynı yerde.

[1152] Meclis-i Mebusan'ın 5. Şubesi tarafından yürütülen bu soruşturmanın metinleri, Meclis-i Mebusan'ın 3. Devre 5. İçtima Senesi (1334-1918) **Encümen Mazbataları ve Tekalif-i Kanuniye Zabıtları** (No: 503-523) arasında yayınlanmıştır. Daha sonra 1933 yılında Hakkı Tarık Us tarafından hazırlanılarak *Harp Kabinelerinin İstic'vabı* adıyla Vakit Matbaasında basılan kitap ise, bu zabıtların eksik bir derlemesidir. Konu hakkında yayınlan en son kitap ise, Osman Selim Kocahanoğlu'nun **İttihat-Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması (1918-1919)**, Temel Yayınları, İstanbul, 1998 adlı çalışmasıdır. Bu eserde Meclis-i Mebusan tutanaklarına geçmiş tüm ifadeler verilmeye çalışılmıştır.

Gazeteler meselesine gelince; bu, doğrudan doğruya Dahiliye Nezaretinin işiydi. Mamâfih, benim fikrimce gazetelere sansür koymak münderecatının mesuliyetini hükümetçe deruhte etmek demektir. Binaenaleyh, ben bundan bir fayda görmem; bilakis mazarrat vardır. Çünkü sansür olarak istihdam edilen memurların gafleti, hükûmeti münasebat-ı hariciyede bazen pek müşkül bir mevkie getirebilir. Esasen, matbuatın sansüre tabi tutulması, Kanun-u Esasi hükmünce de şayan-ı mülahazadır. Dahiliye Nezareti uhdesinde bulunan Talat Paşa ile mülakatımda kendisinin de sansürü ref etmek fikir ve tasavvurunda olduğunu anladım; fakat o sırada Brest-Litovsk müzakeratına iştirak için müstacelen İstanbul'dan mufarekat ve avdetinden hemen birkaç gün sonra Bükreş'e azimet etmesi bu tasavvurlarının tatbikini tehir eyledi ve Bükreş'ten avdetini müteakip sansür kaldırıldı. Gariptir ki, sansür ref edilince gazeteler, postalarda teehhürattan şikayete başladılar. Filhakika esbâb ve avâmil-i muhtelife tesiri ile postalarda arzu edilen intizam temin olunamıyor idiyse de, her halde bu zaruri teehhürata nisbetle şikayet edilecek gayr-ı ihtiyari muamelât vardı. Hatırımda kaldığına göre, Cülûs-u Hümayûn tebriki münasebeti ile, Saray-ı Hümayûn'da bulunduğumuz esnada, Enver Paşa bana hitaben: "Bakınız, gazeteler postalar için ne yazıyorlar" dedi; ben de, "Gazetelerin yazdığı şey ya doğrudur ya doğru değildir. Eğer şikayet muhakkak ise, onu izale etmek hükûmetin vazifesidir; fakat şikayet doğru ve muhik değil ise kabil-i müdafaadır; red olunur. Ne yazarlarsa yazsınlar" demiş idim. [1153]

Hüseyin Haşim Bey sözünü bitirdikten sonra, Kudüs Mebusu Râgıb Neşaşibî Bey kendisine istila edilmiş olan topraklardaki telgraf gelirlerinin Nezarete gelip gelmediğini sorunca:

"*İstilaya uğrayan memleketlerdeki telgrafhaneler varidatının bir kısmı kurtarıldı ve bittabi kurtarılamayan kısmı da oldu. Başmüdüriyete yazılmıştı; fakat bilahare Nezaretten çekildiğim için takip ve tahkik edemedim.*" Sözleriyle cevap vermiştir. Bu paraların Bank-ı Osmani'ye aktarıldığı konusundaki soruyu da şöyle yanıtlamıştır:

"*Evet paraları çok olunca Bank-ı Osmani'ye veriyorlardı. Binaenaleyh o gibi teslimattan büyük bir şey zayi olduğunu zannetmem. Çünkü, Bank-ı Osmani'ye teslim edilince malumat verilir ve postahane burada tahsil ederdi. Fakat belki merkezlerde cüzi bir miktar para kalmıştır.* [1154]

Sorgulamanın bundan sonraki kısmı ise, Rağıb Neşaşibî Bey'in sorduğu bir soruyla Hüseyin Haşim Bey'in Nezareti sırasında yaşandığı iddia edilen bazı yolsuzluk ve memurların yerlerinin değiştirilmesi olaylarına yönelmiştir. Bu iddialar karşısında Hüseyin Haşim Bey, Nezaretin genel işlemlerinde herhangi bir yolsuzluğa rastlamadığını belirterek, savaş döneminde sıkça konuşulan *Koli Meselesi* hakkında şunları söylemiştir:

"*...En ziyade mevzu-u bahis olan mesele "Koli" meselesi idi. Filhakika İhracat Komisyonundan ihracına mezuniyet verildiği halde vesait-i nakliyenin noksanından dolayı Avrupa'ya sevk edilmemiş olan bir çok koliler teraküm ettiği cihetle, Paket Postahanesi, bir sıra tertibi yapmış ve her birine birer sıra numarası verilmek sureti ile kolilerin sevki düşünülmüş ve fakat bu usul devam edememiş. Bir aralık İhracat Komisyonundan alınan vesikaların tarihi itibariyle sevk edilmek istenilmiş; fakat bundan da serbest edilememiş. Nihayet, Nezaret, Kalem-i Mahsus Müdüriyetinin gönderdiği listeler üzerinde sevkiyat başlamış ve şikâyât da bundan tevellüt eylemiş.*

Ben Nezarete geldikten sonra Kolisi olmayan bir çok kimseler koli ihracı için vesika aldıklarını ve bunları kolisi olanlara birer bedel mukabilinde sattıklarını ve koli vesikalarının beş kuruştan on beş kuruşa kadar tahavvül eylediğini işittim. Ve Paket Postahanesini teftiş etmiş olan Maliye müfettişinin raporunda gördüm. Bu listeler Mustafa Şeref Bey'in Nezaret Vekaletinde bulunduğu zaman kâmilen iptal edilmişti.

[1153] Kocahanoğlu, **a.g.e**, s. 448
[1154] Kocahanoğlu, **a.g.e**, s.449

...Oskan Efendi'nin istifası üzerine Nezarete asaleten bir zat tayin olunmayarak umur-u Nezaret, Maarif Nazırı A. Şükrü Bey tarafından vekaleten ifa edilmekte idi. müşarünileyh Avrupa'ya gittiği zaman Mustafa Şeref Bey de Şükrü Bey'e değil; Nezarete vekalet etmişti. Bendeniz Nezarete geldiğim vakit ise harice gönderilecek kolilerin miktarı vesait-i nakliye ile mütenasip bir dereceye ve hatta aşağıya düşmüş olduğundan, sıra tertibine ve liste tanzimine esasen ihtiyaç kalmamıştı. Posta işlerinin merci-i tabii ve kanunisi Nezaret Posta umuru müdüriyeti olmasına binaen herhalde Kalem-i Mahsus Müdürünün bu işlerle meşgul olmaması lâzım idi. O zamanlar müdüriyet-i mezkurede bulunan zat ahval-i sıhhiyesinden nâşi terk-i hizmet eylemiş ve yerlerine diğer bir zat tayin olunmuştur.[1155]

...Vazifesini suiistimal eden memurlar mahkemeye verilmiş ve bir kısmı da cezalarını görmüşlerdir. Ben zaman-ı Nezaretimde yolsuzluklarına, icra kılınan tahkikat ile kanaat getirdiğim 200'e yakın memuru derece-i kabahatlerine göre azil ve muvakkaten ihraç ve tenzil-i sınıf cezaları ile tecziye etmiştim."[1156]

C-YABANCI POSTAHANELERİ YENİDEN AÇILIYOR:

1 Ekim 1914 günü kapılarını tamamen kapadığı sanılan yabancı postaları, Mondros Mütarekesi ertesinde yeniden faaliyet göstermeye başlamışlardır. İngiliz ve Fransızlar Irak ve Suriye'de işgal ettikleri topraklarda posta örgütlerini hemen kurmuşlar, ellerine geçirdikleri postahanelerde bulunan Osmanlı pulları üzerine "İşgal" sürşarjları vurarak bunları kendi karargâh postalarında kullanmaya başlamışlardı[1157]. Mondros Mütarekesinin hemen ardından İstanbul'daki İngiliz ve Fransız postahaneleri yeniden açıldılar[1158]. İtalyan postahanesi de 1919'da yeniden faaliyete geçti[1159]. Bunlara ek olarak daha önce de belirtildiği gibi, Romanya ve Polonya gibi daha önce Osmanlı topraklarında postahanesi olmayan iki ülke de birer posta bürosu açmışlardır[1160]. Yunanlılar da bir süre sonra bu postahane açmaya yöneldiler ve işgal ettikleri bölgelerde de kendi posta örgütlerini devreye soktular.

D-İSTANBUL'UN İŞGALİ VE MANASTIRLI HAMDİ BEY:

Osmanlı Posta ve Telgraf ve Telefon İdaresi 1919 yılında savaş yıllarında kazandığı bir zaferin yok oluşuna tanık oluyordu. Yabancı Posta şubeleri Mondros ateşkes antlaşmasının ardından yine faaliyete açtıkları şubelerle geri dönmeye başlamışlardı[1161]. İtalyan, İngiliz, Fransız posta büroları teker teker açılıyordu[1162]. Bu ortamda Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü, sesini çıkarmak bir yana, hâlâ iç çekişmelerle uğraşıyordu. İzmir'in işgali özellikle telgraf memurları arasında derin umutsuzluğun çökmesine neden olmuştu. İzmir telgrafhanesinden gelen son telgraflar, makine başında bulunan memurlar için tam bir yıkım olmuştu. Emrinde çalıştıkları Umum Müdürleri Refik Halit ise, yayınladığı genelgelerle memurlarını sükunete davet ediyor, zarar ziyan var mı onun peşinde koşuyordu[1163].

Sonunda itilaf kuvvetleri, Mondros mütarekesinden beri yerleşmiş oldukları İstanbul'u, 16 Mart 1920 tarihinde resmen işgale başladılar. Karaya asker çıkararak, köşe başlarına makineli tüfekler yerleştirdiler. Bir taraftan da resmi daireleri ele geçirdiler. Ardından Meclis-i Mebusan'ı basarak, Kuvay-ı Milliye taraftarlarını tutukladılar.

[1155] Kocahanoğlu, **a.g.e**, s.450
[1156] Kocahanoğlu, **a.g.e**, s. 451
[1157] "French Occupation Cancellations ", **OPAL**, 158/5
[1158] Tarık Güner, "*Türkiye'de Yabancı Postalar*", **Yeni Koleksiyon**, S.31 (Ekim-Aralık 1982), s. 6, 7
[1159] **Yeni Gazete** 22 Mart 1919
[1160] Edvir Rizi, *"Levant Postaları....*, s. 10, 11
[1161] Karay, **a.g.e**, s. 132
[1162] **Yeni Gazete**, 22 Mart 1919
[1163] **DH.KMS**. 50-2/90-91

Bu her türlü hak ve hukuk dışı davranışlarını uygularlarken bir taraftan da hareketlerini halka haklı gösterebilmek için, duvarlara astıkları beyannamelerle işgali benimsetme çabalarına giriştiler.

İşte bu işgal hareketini, Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya ilk kez haber veren telgrafçı, Manastırlı Hamdi Bey olmuştur.

Manastırlı Hamdi Bey, daha sonra Gazi Mustafa Kemal, tarafından okunan Büyük Nutuk'ta da yer almış ve Cumhuriyet Dönemi telgrafçılarına örnek gösterilmiştir[1164]. Bu tarihi telgrafları gönderdiği Mustafa Kemal Paşa ile daha önce de sık sık makine başında görüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan Erzurum'a geçtiği günlerde yine Manastırlı Hamdi Bey ile karşı karşıya gelmiştir. Bu karşılaşmayı Manastırlı Hamdi Bey şöyle anlatmaktadır:

"...O zaman 28 yaşında bir gencik ve İstanbul'da muhabere memuruyum. En acı, en ıstıraplı devreleri yaşıyoruz. Mustafa Kemal, Samsun'dan Erzurum'a gitmiş. Kulaktan kulağa Erzurum'da bizi kurtaracak bir güneşin doğabileceği haberi dolaşıyor. Mustafa Kemal İsmi her yerde hürmetle, ümitle söyleniyor.

Bir gece yarısıydı; makine başında nöbetçiydim. Baktım, makine arıyor: Erzurum... Hemen cevap verdim.

Sordu:-İsmin ne?

-Manastırlı Hamdi.

-Ben Mustafa Kemal...

Yerimden sıçradığımı hatırlıyorum. Gayrı-ihtiyari fesimi düzelttim, önümü ilikledim.

-Emredersiniz Paşam!

-Oğlum, bana Yıldız'ı ver...

Hemen Merkez Müdürüne koştum; heyecan içinde:

-Efendim, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Yıldız'ı istiyorlar dedim.

Bir müddet düşündü, tereddüt ediyordu. Neden sonra:

- "Olamaz". Cevabını verdi. "Vermeyeceksin!"

Odaya döndüm. Paşa'ya hizmet edememenin azabı içindeydim. Dayanamadım. Bu sefer ben Erzurum'u aradım. Aramızda şu muhabere cereyan etti:

-Paşam, bendeniz Manastırlı Hamdi...

-Tekrar ediyorum evladım, bana Yıldız'ı ver.

-Paşa Hazretleri, Merkez Müdürüne arz ettim; imkansız olduğunu söyledi, bir emriniz varsa ben yazayım.

-Hayır, ben Yıldız'ı istiyorum.

-Muhalefet ediliyor Paşam. Bana yazdırınız. Emniyetli bir adamla göndereceğimi vaad ediyorum.

-Peki... Yazdıklarımı Ayandan Fuat Paşa'ya (Deli Fuat Paşa) vereceksin. Benden selam söylersin.

[1164] **Nutuk**, 1927, s. 260

Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafında; Milletin mukadderatını kendi eline aldığını, Anadolu'nun İstanbul Hükümetiyle alâkasını kestiğini bildiriyor, Sadrazamın çekilmesini istiyordu.

Sabahleyin Bâbıâli'ye koştum. Bin bir müşkülatla Fuat Paşa'nın huzuruna çıkarak, telgrafı verdim. Cevap beklediklerini de ilave ettim. Fuat Paşa'nın vaziyeti hâlâ gözlerimin önündedir. Telgrafı okur okumaz olduğu yerde sallandı. Yüzü kireç gibi olmuştu.

-Peki.. diye kekeledi. Peki, Paşa hazretlerine söyle, telgrafı zat-ı şahaneye vereceğim. İki gün sonra gel...

Tekrar telgrafhaneye döndüm. Erzurum'u aradım:

-Paşam, emrinizi yerine getirdim. İki gün sonra cevap verecekler, neticeye intizar etmenizi söylediler.

Paşa teşekkür etti. Artık her gece makine ile beni arıyordu. Ben de 24 saat içinde İstanbul'da geçen hadisatın hülasasını kendilerine söylüyordum. Vazifemi suiistimal ederek yaptığım bu yardımdan çok gurur duymaktaydım. İçimden bir ses "Doğru yapıyorsun!" diyordu. Tehlikeli bir iş gördüğümün farkındaydım; fakat rütbesini terk ederek, kellesini koltuğuna almış, vatanı kurtarmaya koşmuş bir Paşanın yanında benim maruz bulunduğum tehlikenin ne ehemmiyeti olabilirdi?

On altı Mart Hadisesi

15 Martı 16 Marta bağlayan gece... Odada Telgraf Başmemuru da var. Bu adam o zaman Posta ve Telgraf Umum Müdürü olan Sadık'ın mektep arkadaşı...Geç vakit Umum Müdürden bir emir getirdim; bu emirde:

"Kimse vazifesi başından ayrılmasın. Bazı hadiseler çıkması muhtemel" deniliyordu. Çıkması muhtemel hadiselerin ne olacağını anlamıştım., zaten türlü rivayetler dolaşıyordu.

Derhal makine başına geçerek Ankara'yı buldum. Paşa'nın karargâhını istedim. "Uyuyor" cevabını verdiler. "Uyandırınız" dedim. Sordular: kimsin?

-Manastırlı Hamdi arz ediyor, makine başına teşrif etsinler.

Biraz sonra Paşa makine başındaydı.:

-Paşam, ben Manastırlı Hamdi.

-Söyle oğlum!

-Paşam şimdi İstanbul işgal altına alınıyor.

Muhabere devam ederken, merkezlerden gelen haberlere de göz atıyor, bunları Paşa'ya bildiriyordum.

-Paşam, rıhtıma düşman gemileri yanaşıyor...Tophane işgal edildi; Harbiye Nezareti işgal edilmek üzeredir.

-Bana Harbiye Nezaretini ver...

Tam muhabereyi tesis etmiştim ki, düşman kuvvetleri Harbiye Nezaretine girdiler, muhabere kesildi.

-Paşam, Harbiye Nezareti işgal edildi. Sırasıyla bildiriyorum, Beyoğlu, Üsküdar, Kadıköy işgal altındadır. Buralarla muhabere imkanını kaybettik. Vilayet vehamet kesbediyor. Efendim sabahki müsademede 6 şehit, 15 mecruhumuz var. İşgal Derince'ye kadar devam edecekmiş. Emr-ü devletinize intizardayım.

Biraz sonra emrettiler.

-Hamdi, oğlum, benim imzamı kullanarak Edirne'ye, Cafer Tayyar Bey'e, Bandırma Kolordu Kumandanı Yusuf İzzettin Paşa'ya, İzmir Kumandanlığına vaziyeti haber ver. Sonra da neticeyi bana bildir.

Emirlerini derhal yerine getirdim. Telgrafları çektim, neticeyi tekrar kendilerine arz ve ilave ettim:

-Paşa Hazretleri, neredeyse burası da işgal edilecektir.

Daha bizim bina işgal edilmeden Paşa ile muhabere kesildi. Çünkü ihanete uğramıştım.

Nöbeti teslim almak üzere gelin başmemur, önümüzdeki kağıtları görmüştü. Hemen dışarı çıktı. Umum Müdüre haber vermeye gittiğini anladım. Müsveddeleri derhal hamur haline getirerek ağzıma attım, bin bir müşkülatla yuttum.[1165]

Aradan beş dakika geçmişti ki, kapı açıldı; içeri pür telaş, redingotlu genç bir adamla memurlar girdiler. Redingotlu zat emretti:

-Ayağa kalk!

Kalktım.

-Adın ne?

Söyledim.

-Vazifen nedir?

Anlattım.

-Beni tanıyor musun?

-İlk defa görüyorum.

-Ben Müdir-i Umumiyim.

Selamladım.

Tok bir sesle:

-Mustafa Kemal'in telgrafını ver! Dedi.

İnkâr ettim.

-Bende böyle bir telgraf yok!

-Saklama doğruyu söyle!

-Yalan söylemek adetim değildir. Buradan bir yere ayrılmadım arayabilirsiniz.

Bunun üzerine Müdir-i Umumi, beni ihbar eden memura sordu:

-Hani nerede?

O da şaşırmıştı. Kağıtları,masanın çekmecelerini alt üst ettiler. Tabii bir şey bulamadılar. Çünkü telgraflar midemdeki hazım faaliyetine çoktan başlamışlardı.

Redingotlu Müdir-i Umumi, asabi bir halde odanın içinde dolaşıyor, ikide bir:

-Pekala, pekala! Diye mırıldanıyordu. Bir aralık:

[1165] Nusret Safa Coşkun, "*Milli Mücadele Tarihine Eklenecek Bir Yaprak Kahraman Telgrafçı Manastırlı Hamdi'nin Son Posta'ya Anlattıkları*", **Son Posta**, 14 Şubat 1941

-Yaz! Diye bağırdı. Memurlardan biri kalem kağıt aldı. Müdir-i Umumi Beyefendi dikte ettiriyordu:

-Manastırlı Hamdi ve kendisiyle temasta bulunan arkadaşlarının vazifelerine nihayet verilmesi...

Müdir-i Umumi, kapıyı vurup çıkıp gitti. Biraz sonra Merkez Müdürü beni çağırttı.

-Hamdi Efendi, yaptığın işi beğendin mi?

-Ne yaptım?

-Daha ne yapacaksın? Çapulcularla birlik olup, onlarla iş görüyorsun"

Ben hizmet-i vataniyemi yaptım!

İşimden çıkarılmıştım. Geç vakit Üsküdar'a geçtim. İhtiyar anamdan başka kimsem, cebimde on param yoktu. Sefalet içinde birkaç gün geçirdik, nemiz var nemiz yok satıyorduk.

İstanbul, vatanını seven insanlar için oturulmaz bir hal almış, cehenneme benzemişti. Benim için yapılacak yegane şey Anadolu'ya kaçmaktı.

O zamanlar, Mudanya Hattına işleyen Paşabahçe isimli küçük bir vapur vardı. Kaptanının Anadolu'ya kaçanlara yardım ettiğini haber aldım. Kaptan ricamı derhal kabul etti. Paşabahçe vapuruna ateşçi olarak girdim. Mudanya'ya iner inmez Kaymakam vekili ve liman Reisi Hâmit Bey'i gördüm. Ankara'ya gitmek istediğimi söyledim. Teşhilat gösterdi. Bursa'dan, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çektim. Firaren Bursa'ya geldiğimi, emirlerine muntazır olduğumu bildirdim. Ben Bursa'da gelecek emri beklerken, bir felaket de beni bekliyormuş.

Bursa'da Hürriyet ve İtilâfçılar galeyanda...Benim casus olduğum ileri sürülüyor. Bir sabah tevkif edildim. Aman zaman demeye meydan kalmadan beni Mudanya'ya oradan da bir Yunan vapuruna koyarak İstanbul'a sevk ettiler. Artık benim için kurtuluş ümidi kalmamıştı. İstanbul'da kim bilir başıma ne işler açacaklardı? Tevkifimi haber alan bir telgrafçı arkadaş vaziyetimi Ankara'ya bildirmiş. Bunun üzerine Paşa, 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey'e telgraf çekerek alakadar olmasını rica etmiş. Fırka Kumandanı, Polis Müdürüne benim Salı verilmemi söylediyse de kabul ettirememiş.

Bunun üzerine İstanbul teşkilatına benim vapurda kaçırılmamı bildirmişler. Tabii bu olan bitenden benim hiç haberim yok. Feci şartlar altında geçen bir vapur yolculuğunu müteakip, geç vakit Galata rıhtımına yanaştık.

Kendi kendime:

-Oğlum Hamdi, firardan başka çare yoktur. Ne yap et kaçmağa bak. Dedim.

Nasıl olsa bu işin sonu kötüydü kaçmasam ne feci akıbetlerle karşılaşacaktım. Hiç olmazsa kaçmaya çalışırım. Yakalansam da akıbetim aynı değil mi?"[1166]

Manastırlı Hamdi Bey, daha sonra bir yolunu bulup kaçarak evine dönmüş ve sabaha karşı İstanbul Teşkilatından kendisini kaçırmaya gelenlerle birlikte bir vapur içinde gizilce Mudanya'ya gitmiştir. Burada Bekir Sami Bey'i bulamamış; ancak 56. Fırka Kurmay Başkanı Hüseyin Avni Bey'den yardım alarak kendisi için hazırlanan arabayla yoluna devam etmiştir. Bilecik yakınlarında Bekir Sami Bey ile karşılaşmış ve kendisini tanıtarak durumunu anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'e, manastırlı Hamdi Bey'e para verilmesi konusunda haber göndermiş olduğundan hazırlanan 250 lira kendisine verilmiştir.

[1166] **Son Posta**, 15 Şubat 1941

Zorlu bir yolculuktan sonra Manastırlı Hamdi Bey, Ankara'ya varmış ve gelir gelmez üstündeki kıyafetlerden utana sıkıla Mustafa Kemal Paşa'nın karargahına gitmiştir. Buradaki karşılaşmayı anılarında şöyle anlatır:

"...Titreyen parmaklarımla kapıya vurdum. Ahenkli fakat tok bir ses emretti:

-Gel!

İçeriye girdim. Gözlerim kararıyor, dizlerim titriyordu. Karşımda iki kişi vardı. İkisi de ayakta duruyorlardı. Biri sivil, diğeri üniformalıydı. Paşayı tanımıyordum.Acaba hangisiydi?

O hakikaten bir dahi idi. benim düştüğüm tereddüdü derhal anlammıştı. Bir adım ileri attı. Elini uzatarak,

-Hoş geldin oğlum! Dedi. Anladım ki, sivil odur. Öğrendim ki, üniformalı da İsmet Bey'dir. İkisinin de muhterem ellerini öptüm. Paşa, beni İsmet Bey'e göstererek,

-İşte kahraman çocuğumuz Manastırlı Hamdi. Büyük hizmetlerini gördük. Muhabbetimize layıktır.

-Otur oğlum. Diye işaret etti. Nasıl olur da ben bu iki büyük adamın huzurunda oturabilirdim. Oturamadım. Emrettiler:

-Otur evladım. Yorgunsundur.

Oturdum. Sordular:

-Niçin seni tevkif ettiler?

Bursa'da hem Paşa'ya hem İstanbul'a yanaşmak isteyenler, bu işin yanlışlıkla olduğunu söylememi tembih etmişlerdi.

-Yanlışlıkla oldu Paşa Hazretleri! Cevabını verdim.

-Bu pek yanlışlığa benzemiyor. Bunu sonra münakaşa ederiz. Seni İstanbul'a mı gönderdiler?

-Evet Paşam.

...-Tevkifini haber alınca Bursa'ya telgraf çektim. Seni Mudanya'ya çevirmediler mi?

-Hayır Paşam, İş işten geçmiş, vapur hareket etmişti.

Ayağını hiddetle yere vurdu.

-Namussuzlar! Seni nasıl tevkif ediyorlar?

İstanbulun feci vaziyetini kendilerine hikâye ettim. Beni alâka ile dinleyen İsmet Bey:

-Paşam, böyle gençlerimiz varken vatanımızın halası gecikmez dedi.

Müsaademi rica ettim.

-Hayır yemeği beraber yiyeceğiz. Buyurdular."[1167]

Mustafa Kemal Paşa tarafından yemekte de övgülerle diğer davetlilere tanıtılan Manastırlı Hamdi Bey, bundan sonra görevini bir asker olarak sürdürmüştür. Terhisinden sonra, Kartal telgraf şubesine memur olarak atanmış, daha sonra Akşehir'de Müdürlük yapmış iki yıl burada kaldıktan sonra Ankara Yenişehir posta müdürlüğüne getirilmiştir. Rahatsızlığından dolayı

[1167] **Son Posta**, 16 Şubat 1941

kendi isteğiyle bu görevden ayrılarak Konya istasyonuna birinci sınıf memur olarak atanmıştır. Buradan da emekli olmuştur[1168].

Manastırlı Hamdi Bey'in, Atatürk ile yakın dostluk bağları hiç kopmamış, hatta Atatürk tarafından çocuğunun eğitiminde kullanılmak üzere her ay para gönderilmiştir[1169]. Soyadı kanunu çıktığı zaman da kendisine Atatürk tarafından, 16 Mart günü başlayan İstanbul'un işgalini haber verişinden dolayı *Martonaltı* soyadı verilmiştir[1170].

Manastırlı Hamdi Bey, 9 aralık 1945 tarihinde hayata gözlerini yummuştur[1171].

E-TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÛMETİ POSTA VE TELGRAF İDARESİNİN KURULUŞU:

16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri İstanbul'a girdikten sonra buradaki resmi dairelere, bu arada telgrafhanelere de el koymuşlardı. Bu durum karşısında Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal, 17 Mart 1920'de vilayetlere, müstakil livalara, kolordulara ve posta ve telgraf başmüdürlerine İstanbul ile haberleşme ve temasın kesilmesini bildiren şifreli telgraflar çekti. Yeni Türk Devletinin posta işlerini üzerine alması bu telgrafla başlamıştır[1172]. Öncelikli olarak haberleşme işlerinin düzene konması için bir merkezi örgüt tarafından yürütülmesi gerekiyordu. Bu merkezi örgütün kurulması için hemen çalışmalara başlandı. O sırada Afyon'da bulunan Muamelât Müfettişlerinden Edip Bey Ankara'ya çağırıldı. Edip Bey, kendisi gibi Muamelat Müfettişi olan İsmail Hakkı Bey ile birlikte doğrudan Mustafa Kemal'den emir almak üzere Ankara Hukuk Mektebi'nde "*Posta ve Telgraf Bürosu*" adıyla bir yönetim merkezi kurdu[1173]. Büro Müdürü Edip Bey'di. Hemen işe başlayan bu yönetim merkezi, ülkenin posta ve telgraf ile ilgili kararlarının uygulamaya geçirilmesine başladı. Posta seferleri düzenlendi, sürücüler görevlendirildi[1174].

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin açılmasının hemen ardından bakanlar seçilmiş ve görev dağılımı yapılmıştı. Bu sırada "Posta ve Telgraf Bürosu" da Dahiliye Vekâletine bağlandı. Böylece daha düzenli bir çalışma olanağı bulunmuş ve merkez kadrosu bu düzene göre genişletilmişti[1175]. Örneğin, Kastamonu'da bulunan Posta ve Telgraf Muamelat müfettişlerinden Salim Bey, Posta ve Telgraf Umuru Müdüriyetine, Sandıklı'da bulunan Şam PTT eski Müdürü Avni Bey de Muhasebe Müdüriyetine getirildiler. Edip Bey de bu kez Umur-u Teftişiye ve Hukukiye Müdürlüğü görevini üzerine aldı. Memurin Müdüriyetinin ise, işinin çok aza olacağı düşünülerek bu görev için bir müdürlük kurulmasına gerek görülmedi[1176]. Hakkı ve Celal Beyler, müfettişlik görevine devam ettiler. Bu arada Ankara Fen Müfettişi Niyazı Bey de merkezde Heyet-i Fenniye ve Levazım Müdürü olarak görevlendirildi[1177].

Salim Bey anılarında, Posta ve Telgraf işlerinin bir büro halinde Dahiliye Vekaletine bağlı olarak çalışmasının işlerin gecikmesine neden olduğunu ileri sürmektedir. Bu durum bir süre sonra Salim Bey tarafından Dahiliye Vekili Cami Bey'e aktarılmış ve idarenin başında bir umum müdürün bulunmasının gerekliliği anlatılmıştır. Bunun üzerine gerekli değişiklik yapılmış ve Büyük Millet Meclisi üyelerinden bir Posta ve Telgraf Numum Müdürü Seçilerek idarenin bu

---

[1168] **Son Posta**, 16 Şubat 1941
[1169] **Son Posta**, aynı tarih.
[1170] Hasan Özönder, "*Milli Mücadele Kahramanlarımızdan Telgrafçı Manastırlı Ahmet Hamdi Martonalti*", **İletişim**, S. 1982/4, s. 253
[1171] Özönder, **a.g.m**, s. 253
[1172] Eskin, **a.g.e.**, s. 52; Nesimi Yazıcı, " *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Postalar ve Atatürk*... s. 156
[1173] Eskin, **a.g.e**, aynı yerde; Asaf Tanrıkut, **Türkiye Posta ve...**, s. 672
[1174] Yazıcı, aynı yerde
[1175] Tanrıkut, **Türkiye Posta ve...**, s. 673
[1176] Bu konuda Bkz. Salim Bey'in anıları. Bu anılar kendi el yazısıyla yazılmış ve bunlar Salim Bey tarafından A. Baha Gökoğlu'na verilmiştir. Salim Bey 7 Nisan 1927'de ölmüş ve anıları A. Baha Gökoğlu tarafından "*İnkılabımızda Posta ve Telgrafçılar*" adı altında Cumhuriyetin 15. Yıldönümüne ithafen 1938 yılında İkbal Kitaphanesinde bastırılmıştır.
[1177] Yazıcı, aynı yerde.

kişinin yönetimine verilmesine karar verilmiştir. Böylece 20 Mayıs 1920'de İzmit Mebusu Sırrı Bey, *"Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi"*ne atanmıştır[1178].

Bu dönemde tüm yönetim tek bir odada çalışıyordu. Yeterli yazı masası, hatta mürekep hokkası dahi yoktu. Bu yüzden herkes aynı mürekkep hokkasını kullanıyordu. Odanın bir köşesinde duvara çakılı bir tahta üzerinde yazı yazılıyordu[1179]. İşte bu ortamda ilk yapılan işlerden biri "Ankara" sürşarjı ile yeni Türk Devletinin ilk posta pullarının tedavüle çıkarılması olmuştur. Elde mevcut matbaalar pul basmaya yeterli olmadığından Ankara ve civarındaki postahanelerde bulunabilen 1914 Baskısı 2 Paralık posta pullarının sağlam tabakaları üzerine "*Ankara*" sürşarjları basılarak kullanılmasına başlanmıştır[1180].

Posta ve Telgraf Umum Müdürü Sırrı Bey, göreve başladığında bir genelge yayınlayarak neler yapacağını idare şubelerine bildirmişti. Sırrı Bey özellikle Balkan Savaşından sonra yaşanan göçlerin posta ve telgraf konusunda uzman bir çok memurun Türkiye'ye gelmesini sağladığını bu memurlardan yararlanılarak Oskan Efendi döneminde başarılı bir örgütlenme sağlanabildiğini belirterek aynı başarının yakalanabileceğini belirtiyordu[1181].

Sırrı Bey üç ay kadar görev yaptıktan sonra istifa ederek ayrıldı. Refet Bey(Bele) Dahiliye Vekili olunca Umum Müdürlüğü de üzerine aldı. Bu sırada Erkânıharp Yüzbaşası İzzet Bey, Umum Müdür adına imzaya yetkili kılınmıştı. Refet Bey'in Umum Müdürlüğü 40 gün kadar sürdü. Ondan sonra Saruhan Mebusu Sabri Bey önce vekaleten daha sonra da asaleten Posta ve Telgraf umum Müdürü oldu[1182].

Posta ve Telfgraf Umum Müdürlüğü 1933 yılına kadar Dahiliye Vekaletine bağlı olarak kaldı. 23 Mayıs 1933 tarihli teşkilât kanunuyla Nafıa (Bayındırlık) Vekaletine bağlanan PTT, 3613 sayı ve 31 Mayıs 1939 tarihli kanunla da Milli Münakalat (Ulaştırma) Vekaletine bağlanmıştır[1183].

[1178] Tanrıkut, **Türkiye Posta ve...**, s. 673
[1179] Tanrıkut, **Türkiye Posta ve...**, s. 673
[1180] Ali Nusret Pulhan, **Türk Pulları Katalogu**, s. 168
[1181] Tanrıkut, **Türkiye Posta ve...**, s. 673
[1182] Yazıcı, " *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Postalar ve Atatürk...* s.158
[1183] Eskin, **a.g.e**, s. 34

SONUÇ

Osmanlı haberleşme kurumu, kurulduğu 1840 yılından itibaren örgütlenme çabası içinde sürekli değişip, genişleyerek büyümeye çalışmış, bunun için savaşım vermiş bir kurumdur. Çünkü onu dünyadaki benzerlerinden ayıran koşullar yalnız kendisine özgü bir savaşımla ayakta kalabileceğini göstermiştir.

Osmanlı Posta ve telgraf örgütünün gelişimi ne Amerika'daki serbest ticaret koşullarında serpilen haberleşme kurumuna, ne de Avrupa'da yüzyılların birikimiyle Sanayi Devriminin rüzgarını ardına alıp gelişen Posta ve Telgraf İdarelerine benzemektedir.

XIX. yüzyılda haberleşmede en önemli gereksinimler, güvenlik, sağlam bir alt yapı, yollar, köprüler ve iyi işleyen geniş bir deniz ticaret filosudur. Bunlar olmayınca, kırık dökük arabalarla, develerle, atlarla yürütülmeye çalışılan haberleşme mutlaka kesintilere, sorunlara yol açacaktır. Bu durumda, yabancı gemicilik şirketlerine bağlı bir taşımacılık sistemi ister istemez gerekli olacaktır. Üstelik bu yüzyılda hızla ilerleyen bilim ve tekniğin getirdiği yeni imkânlar bu sistemin varlığını daha da zorlayacaktır. Bir de en temel hükümranlık haklarından biri olan haberleşmenin yabancı posta büroları tarafından paylaşıldığı düşünülürse, Osmanlı haberleşme sisteminin aykırılığı daha açık ortaya çıkar.

Posta örgütünün kurulmasından kısa bir süre sonra bu sistemde yerini alan telgraf da aynı kötü koşullarla işletmeye açılmıştır. Çünkü, onda da tüm yönetim yabancı uzmanların elindedir. Ancak en azından daha önceden hazırlanmış rakipleri yoktur.

Osmanlı topraklarında kurulan Telgraf hatları kısa süre sonra gelişmiş ve büyük bir ağ haline gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak, 1871 yılında o zamana dek ayrı ayrı çalışan Posta ve Telgraf idareleri, Batı'daki haberleşme kurumları gibi bir araya getirilmiştir.

Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti, kurulduğu günden itibaren örgütlenmesini tamamlayacak atılımların içinde olmuştur. Bu atılımların diğer bir yönü de Osmanlı topraklarında kapitülasyonların getirdiği ayrıcalıkların zorlanmasıyla bazı Avrupa devletlerinin kurdukları postahaneleri kaldırmak amacına yöneliktir.

Uzun yıllar uğraşmasına rağmen, ne diplomatik görüşmeler, ne posta ıslahatları ve ne de sert tedbirler bunların kaldırılmasına yetmemiştir. 1874 yılında Bern'de toplanan Posta Kongresiyle birlikte Dünya Posta Birliğine üye olunmuş, burada ülkelerin posta konusundaki hakimiyetleri güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti, bu egemenliğini kullanamamış, 1869'da İtalya'nın Trablusgarp'da açtığı postahaneyi Bern Posta Birliğine şikayet etmesine rağmen kapattıramamıştır.

Osmanlı Devleti yabancı postaların bağlı bulundukları hükümetlerden hep aynı yanıtları almış, karşısına Osmanlı Postalarının güvenilir olmadığı, mektupların açılıp okunduğu, süratinin ve düzeninin yetersiz olduğu konusunda türlü bahaneler çıkarılmıştır. Aslında yabancı postalarının varlıkları yalnızca ekonomik nedenlere dayanmamaktadır. Bunlar, birer casusluk yuvası gibi çalışmışlar ve ülkelerinin çıkarları için gerektiğinde silah, mühimmat, patlayıcı madde taşımışlardır. Osmanlı gümrüklerine girmesi gereken ticari malları gümrükten geçmeksizin ülkeye sokmaya çalışmışlar ve büyük gelir kaybına yol açmışlardır. Bunun yanında, azınlıkların ya da Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan ulusların kitlesel hareketlere kışkırtılması için dışarıdan gelebilecek her türlü propaganda malzemesini getirmekten geri kalmamışlardır. Osmanlı Devleti yabancı postaların kaldırılmasına işte bu nedenlerden dolayı çok büyük önem vermiştir. Ancak bu amacına birinci dünya savaşının getirdiği kargaşa ortamından yararlanarak ulaşabilmiştir.

Yabancı postalar bunun yanında sürgündeki Jön-Türklerin çıkardıkları gazete ve dergilerin, Mısır'da, Avrupa'da yaşayan Türklerin eleştirel yapıtlarının ülkeye girmesini sağlayarak siyasal ve kültürel gelişmelere katkıda bulunmuşlardır.

Osmanlı Türkiye'sinde Posta ve Telgraf Örgütünün gelişimi, merkezi yönetimin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Eskiden günler süren yolculuklarla ulaştırılan emirler telgraf yardımıyla çok daha kolay yerine ulaşır olmuştur. Ancak, eski yöntemlerle yavaş işleyen Bâbıâli'nin, bürokrasiyi azalttığı da söylenemez. Bu kez telgraflarda aynı bürokratik dil, ağdalı elkaplar kullanılmaya devam etmiştir. Bu duruma ancak 1883 yılında resmi telgrafların kısa tutulması elkap kullanılmaması yönünde alınan karadan sonra son verilebilmiştir.

Posta ve Telgraf işlerinin düzene konulması için Avrupa'dan uzman getirtme yöntemi Osmanlı Hükümetinin sık sık başvurduğu bir yöntemdir. Bu uzmanlardan bazıları, *Müşavir* sıfatıyla bazıları da teknik uzman olarak çalışmışlardır. Bu uzmanların içinde II. Meşrutiyetin ilk yıllarında görev yapan Belçikalı Mösyö Sterpin getirildiği görev ile diğerlerinden ayrılır; çünkü o, ilk kez Osmanlı Postalarının en üst yöneticisi konumunda, Müdür-i Umumi sıfatıyla hizmet vermiştir. Onun döneminde, Osmanlı ülkesinde Telefonun kullanımı için gerekli çalışmalar yapılmış ve II.Abdülhamit döneminde yasaklanan telefon bu kez halkın da kullanımına açılmak üzere yeniden ele alınmıştır. Ancak, devletin böyle bir girişimi yaşama geçirme için yeterli parası ve imkanı olmadığından bu işi bir yabancı şirkete devretmek düşüncesi ağır basmış ve sonunda bir ihale açılarak telefonun kurulması ve işletilmesi ihaleyi kazanan çok uluslu konsorsiyuma verilmiştir.

Telefonun Osmanlı İmparatorluğuna girişi gerçekten ilginç bir süreç izlemiştir. İcadından kısa bir süre sonra Osmanlı Telgrafçıları telefonla yakından ilgilenmişlerdir. Bunda, Posta ve Telgraf Nezaretine sıradan bir telgraf memuru olarak girerek, kısa sürede kendisini kanıtlayan Emil Locaine'nin payı büyüktür. Emil Locaine, 1877 yılında kendisinin ürettiği telefon makinesini çektiği kısa hat üzerinde başarıyla kullanmıştır. Ancak, daha sonra bu konuda destek görmemiş ve girişimi yarım kalmıştır. Emil Locaine daha sonra Osmanlı Telgraf Fabrikasının kurulmasına da katkıda bulunmuş burada geliştirdiği elektrikli cihazları ise asla dikkat çekmemiştir. Geliştirdiği elekrikli deniz fenerini de İstanbul boğazına yerleştirmek istemiş ancak yeterli düzenek yok diyerek buna karşı çıkılmıştır. Abdülhamit'in elektrikten ve her türlü elektrikli aletten korkusu burada da kendini göstermiştir. Sonuçta Locaine bu icadının lisansını Fransızlara satmak zorunda kalmıştır.

Ancak, daha önceki dönemlerde telgraf makinelerin Osmanlı saatçi ustaları tarafından yapılıp kullanılması teşvik görmüştür. Bu konuda sağlanan başarı Osmanlı Telgraf Fabrikasının açılmasına giden yolu açmıştır. Osmanlı Telgraf Fabrikası, bir bilim ve teknik okulu gibi çalışmış, özellikle Nazır İzzet Efendi döneminde gelişen Telgraf Mektebinin öğrencileri için bir laboratuar görevi görmüştür. Telgraf ve Posta memurlarının ve gerekli teknik elemanların yetiştirilmesinde Telgraf Mektebinin rolü büyüktür. Birkaç kez açılıp kapanan bu okul, Osmanlı telgrafçılığının dışa bağımlılıktan kurtulmasında etkin rol oynamıştır.

Posta ve Telgraf uzmanlarının yetiştirilmesinde en az Telgraf Mektebi kadar önemli bir eğitim kurumu daha vardır ki, bu da Darüşşafaka'dır. Darüşşafaka'ya Posta ve telgrafçılık derslerinin konmasıyla buradan yetişen yetim ve öksüz öğrenciler hem bir iş sahibi olmuşlar hem de başarılarıyla Osmanlı Posta ve Telgraf Nazareti'nin ve daha sonra da Cumhuriyet PTT'sinin yöneticileri olmuşlardır. Özellikle Darüşşafaka'dan en iyi derece ile mezun olan öğrencilerin Paris'teki Posta ve Telgraf Yüksek Mektebine gönderilmeleri ve burada eğitim görüp Mühendis olarak yurda dönerek Telgraf İdaresinin fen kaleminde görev almaları yetişmiş uzman personel sıkıntısına çare olmuştur. Bu Mühendislerin pek çoğu kendilerini yetiştiren Darüşşafaka'da öğretmen olarak da çalışmışlardır.

II. Meşrutiyetin ilânıyla başlayan yeni dönemde posta ve telgrafla ilgili düşünceler öncelikle, artık PTT adını alan kurumun nasıl bir yapılanmayla modernleştirileceğinde

yoğunlaşmıştır. Devr-i Sabık'ta kötü izler bırakan, hafiye merkezi olarak görülen bu kurumun nasıl yönetilmesi gerektiği uzun süre tartışılmıştır. Bu amaçla Posta ve Telgraf İdaresi önce, Dahiliye Nezaretine bağlanmış, sonra Maliye Nezaretine bağlı Genel Müdürlük haline dönüştürülmüştür. Bu arada Abdülhamit Döneminin izlerinin silinmesi için tüm resmi kurumlarda olduğu gibi, tensikat adı altında büyük bir kadro yenileme hareketine girişilmiştir. 1911 yılından itibaren ise, PTT, müstakil bir Nezaret haline getirilerek Nazırın kabinede yer alması sağlanmıştır. Bu yapılanma içinde az da olsa bazı düzenlemeler yapılmaya çalışılmışsa da ardı ardına gelen Trablusgarp ve Balkan Savaşları yüzünden çok fazla bir gelişme sağlanamamıştır. 1913 sonları ile 1914 Ekimi arasındaki fırtına öncesi sessizliğin yaşandığı yıllarda ise Osmanlı Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti büyük bir atılımın içine girmiştir.

Bu dönemde, Oskan Efendi'nin (Osgan Mardikyan) Posta ve Telgraf Nazırı olmasıyla, PTT'nin Avrupa'da görülen tüm modern haberleşme örgütlerinde olduğu gibi, daha hızlı, daha güvenilir ve bir saatin dişlileri gibi belirli bir düzende işler duruma gelebilmesi için gerekli reformların yapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Yabancı postanelerinin kaldırılabilmesi için onları her yönden geride bırakmak gerektiği inancıyla yıllardır uygulanan önlemlerin yeterli olmadığını fark eden Oskan Efendi, Osmanlı postalarının mevcut durumunu görmek için bir geziye çıkmıştır. Memurlarının durumuyla yakından ilgilenen Oskan Efendi zamanında, personel maaşlarının iyileştirilmesine çalışılmış, Memurin nizamnamesinde bazı değişiklikler yapılarak özlük haklarında gelişmiş ülkelerdeki standartların yakalanması için düzenlemeler yapılmıştır.

Osmanlı postalarında ilk kez bir Osmanlı padişahının resminin yer aldığı pullar tedavüle Oskan Efendi zamanında çıkarılmıştır. bu pullar 1914 yılında daha önce *Edirne'nin Kurtuluşu Hatırası* olarak çıkarılan Edirne pullarını da basan, Londra Bradbury Wikinson &co. matbaasına yaptırılmıştır.

Gazetelerde *Avrupa'da Büyük Harp* sürmanşetlerinin görülmesiyle birlikte son bir atılım yapılarak 1 Ekim 1914 tarihinden geçerli olmak üzere kapitülasyonların kaldırılması kararıyla birlikte Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren tüm yabancı posta büroları kapatılmıştır. Bu Osmanlı Postaları için büyük bir zafer olduğundan, bu olayın anısına "*İmtiyazat-ı Ecnebiyenin Lağvı 1330*' ibareli bir sürşarjla 7 puldan oluşan bir seri pul çıkarılmıştır.

Osmanlı Devletinin savaşa girmesinden birkaç gün sonra ise, PTT Nazırı Oskan Efendi istifa etmiş ve yerine vekaleten Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey getirilmiştir. Savaşın en şiddetli dönemini asli bir yöneticisi olmadan geçiren PTT, memurlarının büyük bir kısmının savaş meydanlarına gitmesiyle gücünden çok şey kaybetmiştir. Bunun üzerine Oskan Efendi döneminde postahanelerde pul satış işinde tek tük çalıştırılan Türk kadınları Nezaret kadrolarında erkek memurların yerini almaya başlamıştır.

Savaşla birlikte yabancı şirket elinde bulunan Telefon da PTT'ye geçmiştir. Yabancı telefon personeli ülkeden ayrılınca bu işi yürütmekte zorlanacağı tahmin edilen Türk memur ve memureler, kısa sürede büyük bir gelişme sağlayarak işletmeyi savaş koşullarına rağmen eskisinden iyi çalışır bir duruma getirmeyi başarmışlardır.

Savaş sonunda imzalanan Mondros Mütarekesiyle, Osmanlı İmparatorluğu yıkılırken, PTT de kazandığı en büyük zaferi yitirmiştir. Yabancı posta örgütleri, hiç bir şey olmamışcasına geri dönmüşler ve eskiden olduğu gibi köşe başlarında yerlerini almışlardır. Üstelik eskiden adı sanı duyulmayan Polonya ve Romanya da bu kervana katılmış Yunan postahaneleri ise İzmir'in işgali ile birlikte tüm batı Anadolu'ya yayılmıştır.

Mütareke döneminde iktidara (!) gelen Hükümetler, İttihatçı avına çıkmışlar ve bu avda ellerine geçirdikleri bir PTT Nazırını da sorgulama imkanı bulmuşlardır. Bu Nazır, Savaş Kabinelerinin son PTT Nazırı Hüseyin Haşim Bey'dir.

Bir süre sonra PTT Nezareti yeniden Genel Müdürlüğe dönüştürülerek Dahiliye Nezaretine bağlanmış ve Genel Müdürlüğe Refik Halit atanmıştır. Refik Halit, o dönemde ortaya çıkan ulusal harekete karşı telgraf ve posta haberleşmesini dtenetim altına almaya çalışmıştır. Ulusal hareketin yayılmasına engel olmak için tüm telgraf ve posta merkezlerine emirler, genelgeler göndermiş, Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin haberleşmesinin engellenmesine çalışmıştır.

Tüm engellemelere rağmen Manastırlı Hamdi Bey'in şahsında simgeleşen ulusal harekete ve kuvay-ı milliyeye inanmış telgraf ve posta memurları Anadolu ve İstanbul'da, gerçekten zor şartlar altında çalışmışlar ve 23 Nisan 1920 tarihinden sonra Ankara'da oluşturulan Yeni Türk PTT'sine bağlanmışlardır.

Mustafa Kemal Atatürk, Büyük Nutkunda Türk telgrafçılarından övgüyle söz etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

A-ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul

Bâbıâli Evrak Odası, Ayniyat Defteri No. 1222

Bâbıâli Evrak Odası, Ayniyat Defteri, No:1006

Bâbıâli Evrak Odası, Ayniyat Defteri, No:1698

Buyruldu ve İlmuhaber Defteri, No:3

Cevdet, Nafia, 2462

Cevdet, Nafia, 877

DH. HMŞ 4-1

DH.HMŞ 15/74

DH.HMŞ 15/88

DH.HMŞ, 15/62

DH.HMŞ, 15/65

DH.HMŞ, 15/71

DH.HMŞ, 15/73

DH.HMŞ, 15/88

DH.HMŞ, 15/94

DH.HMŞ, 26/62

DH.HMŞ, 9/22

DH.İD, 94/2-18

DH.KMS 52-2/90

DH.KMS. 50-2/90-91

DH.MUİ, 7-3/43,

DH/İ-UM, E/69-16,

DUİT, 19/1(1-5)

Hatt-ı Hümayûn, 23610

Hatt-ı Hümayûn, 23630

Hatt-ı Hümayûn, 23995

Hatt-ı Hümayûn, 46905

HR.HMŞ. İŞO, 49/8

HR.HMŞ. İŞO, 89/5

HR.HMŞ.İŞO, 47/1-11
HR.HMŞ.İŞO, 50/11
HR.HMŞ.İŞO, 50/12
HR.HMŞ.İŞO, 50/13-1
HR.HMŞ.İŞO, 50/13-2
HR.HMŞ.İŞO, 50/13-3
HR.HMŞ.İŞO, 50/14,
HR.HMŞ.İŞO, 89/4
HR.HMŞ.İŞO; 62/1-3
HR.MKT, 54/80 (1269 R. 5)
İlmühaber Defteri, 9/ 2736 (12 Şaban 1288 ve 14 Teşrinievvel 1287)
İrade, Dahiliye, 3387
İrade, Dahiliye, 3387
İrade, Dahiliye, 86815
İrade, Dahiliye, 1297
İrade, Dahiliye, 15336
İrade, Dahiliye, 15623
İrade, Dahiliye, 20397
İrade, Dahiliye, 21561,
İrade, Dahiliye, 21712,
İrade, Dahiliye, 22954,
İrade, Dahiliye, 24177
İrade, Dahiliye, 31982
İrade, Dahiliye, 3387
İrade, Dahiliye, 40299
İrade, Dahiliye, 40349
İrade, Dahiliye, 41853
İrade, Dahiliye, 41921
İrade, Dahiliye, 4224
İrade, Dahiliye, 44387
İrade, Dahiliye, 44731
İrade, Dahiliye, 44831
İrade, Dahiliye, 7919
İrade, Dahiliye, 86815

İrade, Dahiliye, 978
İrade, Dahiliye, 32984
İrade, Hariciye, 10345
İrade, Hariciye, 5031
İrade, Hariciye, 6739
İrade, Hariciye, 7025,
İrade, Hariciye, 7218
İrade, Hariciye, 9278
İrade, Hariciye, 9364
İrade, Hariciye, 9369
İrade, Hariciye, 14375
İrade, Hususi, 77(27 C 1319)
İrade, Mecli-i Vâlâ, 18565
İrade, Meclis-i Mahsus, 74,
İrade, Meclis-i Mahsus, 867
İrade, Meclis-i Vâlâ, 13516, 13856
İrade, Meclis-i Vâlâ, 20817
İrade, Meclis-i Vâlâ, 21855
İrade, Meclis-i Vâlâ, 22115
İrade, Meclis-i Vâlâ, 22738
İrade, Meclis-i Vâlâ, 711
İrade, Mesail-i Mühimme, 15
İrade, Mesail-i Mühimme, 15
İrade, Mesail-i Mühimme, 15
İrade, Mesail-i Mühimme, 15.
İrade, Şuray-ı Devlet, 384,
İrade, Şuray-ı Devlet, 5031
İrade, Tel- Pos, 1711/1
İrade, Tel -Pos, 249/16
İrade, Tel –Pos, 934/1
İrade, Tel-Pos, 1939/3
İrade, Tel-Pos, 1072/4
İrade, Tel-Pos, 11/2
İrade, Tel-Pos, 1509/2

İrade, Tel-Pos, 1512/2
İrade, Tel-Pos, 1725/3
İrade, Tel-Pos, 1757/4
İrade, Tel-Pos, 2245/11
İrade, Tel-Pos, 2448/5 (10. ZA. 1319)
İrade, Tel-Pos, 2541/1
İrade, Tel-Pos, 2542-1
İrade, Tel-Pos, 2544-2
İrade, Tel-Pos, 2614/2
İrade, Tel-Pos, 2803/1
İrade, Tel-Pos, 3158/8
İrade, Tel-Pos, 3159/5,
İrade, Tel-Pos, 5/3159
İrade, Tel-Pos, 788/7, 10/88
İrade, Tel-Pos, 934/1
İrade,Tel- Pos, 1496
İrade,Tel-Pos, 1725/3, 1301/3,
İrade,Tel-Pos, 2544/2
İrade,Tel-Pos, 515/5
Meclis-i Tanzimat Defteri, no: 1
Meclis-i Tanzimat Defteri, No:3
MV, 116/101,
Sicill-i Ahval, Defter No.262
Teşkilât Kartonu, 25/ 2
Y.A. HUS, 506/6
Y.E.E.(M.Kâmil Paşa Evrakına Ek)86/11
Y.MTV, 8/67
YA.HUS 169 /162
YA.HUS, 406/77
YA.HUS, 502/134
YA.HUS, 520/40-1
YA.HUS, 520/40-2-3
YA.HUS, 526/124
YA.HUS., 170/6

YA.RES, 17/59

YA.RES., 21/46

Yıldız Maruzat Defteri, 1317 tarihli Ecnebi Postalarının Ilgasına İlişkin Evrak 13 Ş. 1317 Defter No. 8472, İrade No. 6279; Defter no: 8682.

B-RESMİ YAYINLAR, SALNAMELER VE YILLIKLAR

1313 Senesine Mahsus İstatistik-i Umumi, İstanbul, 1316

Annuaire Oriental de Orient 1914, İstanbul, 1914

Annuaire Oriental du Commerce, 1905, İstanbul, 1905

Düstur, Tertip I (ve zeylleri)

Düstur, Tertip II

Indicateur de Smyrne, de'l Anatolie etc., Smyrne, 1895

Indicateur de Smyrne, de'l Anatolie, Smyrne, 1900

İttihat Müraselatı Muamelatına Dair Talimat-ı Umumiye, Dersaadet, 1312

Meclis-i Âyan Zabıt Cerideleri

MAZC, Devre:1, İ.S:3, İnikat:68

MAZC, Devre:3, İçtima Senesi:3, Cilt: 2, Ankara, 1990 (inikat:51, 28 Mart 1333)

MAZC, Devre1, İç. Senesi:3, İnikat:68(11 Mayıs 1327)

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri

MMZC, D.1, İç. Senesi 1, i.24, C.1, (31 Kânunuevvel 1325)

MMZC, D:1, İç. Senesi:1, İnikat:36, celse:2 (16 Şubat 1324)

MMZC, Devre.1, İç. Senesi, 1, İnikat:38, Celse:1 (23 Şubat 1324)

MMZC, Devre.1, İç. Senesi, 1, İnikat:38, Celse:3 (23 Şubat 1324)

MMZC, Devre:1, İ.S.: 3, İnikat: 76-80

MMZC, Devre:1, İ.Senesi:1, (5 Teşrinievvel 1327)

MMZC, Devre:1, İç. Senesi 1, İnikat: 42 (4 Mart 1325)

MMZC, Devre:1, İç. Senesi:1, İnikat. 48 (16 Mart 1325)

MMZC, Devre:3, İ.S.: 3, İnikat: 48, (4 Mart 1333), Ankara, 1991

MMZC, Devre:3, İ.S.:1, Cilt:1, Ankara, 1991

MMZC, Devre:3, İ.S.:1, İnikat: 17

MMZC, Devre:3, İçtima senesi:1, (İçtima-ı Fevkalade(5 Temmuz 1330)

MMZC. , Devre:1, İçtima senesi:3, Cilt:5 İnikat:76, (28 Mart 1327)

MMZC. İçtima-ı Fevkalâde, (67 Temmuz 1330) D.3, İç.Se. 1, C.2

MMZC., Devre:3, İç. Senesi: 4, İnikat: 60 (2 Mart 1334), Celse. 1

MMZC; Devre 1, İç. Senesi.1, İnikat 43 (7 Mart 1325)

Mecmua-i İmtiyazat ve Mukavelat, İstanbul, 1302

Mevad-ı Mühimme-i Resmiyeyi Mutazammın Rüsumat Memurlarına Yazılan Muharrerat-ı Umumiye, Cild-i Rabi, t.y. (1298 tarihinden 1300 senesi Teşrinievveline kadar gelen belgeleri kapsamaktadır)

Nevsal-i Milli 1330, İstanbul, 1330, s. 270

Nevsal-i Osmanî, İstanbul, 1324

Posta Rehberi, İstanbul, 1329

Posta İttihad-ı Umumisi, (yay. Posta ve Telgraf Nezareti), İstanbul, 1323

Posta ve Telgraf Mecmuası

Posta ve Telgraf Nezareti Aklâmının Teşkilatına Dair Tanzim Edilen Kadro 1324-1325, İstanbul, 1325

Posta ve Telgraf Nezareti İstatistikleri,

Sene

1327

1329

Salname-i Devlet-i Osmaniye

Sene

1271

1280

1281

1282

1283

1284

1285

1286

1296

1317

Sicill-i Kavanin, (Haz. Karakoç Sarkis), İstanbul, 1935, cilt 11

Takvim-i Vekayi

C-GAZETELER VE DİĞER SÜRELİ YAYINLAR

Ahenk

Akşam

Anadolu

Appleton's Journal

Ark

Basiret

Ceride-i Havadis

Cumhuriyet

Egyptian Mail

Güvercin

Hakayık-ül Vekayi

Hizmet

Hürriyet (Londra)

İfham

İkdam

İktisadi Yürüyüş

İstişare

İttihat ve Terakki

Köylü

Memleket

Millet

Mizan

Müsavat

Nineteenth Century

O.P.A.L.

Pos-Tel

PTT Bülteni

PTT Magazin

Pul Mecmuası

Pul Meşheri

Renin

Ruzname-i Ceride-i Havadis

Sabah

Servet

Servet-i Fünun

Sinin

Son Posta

Şuray-ı Ümmet

Tanin

Tarih ve Toplum

Tarik

Tasvir-i Efkâr

Tercüman-ı Hakikat

Toplumsal Tarih

Türk Pulculuğu

Türk Pulları Haberler Dergisi

Türkiye'de Pul ve Pulculuk

Üç Gazete

Vakit

Yeni Asır

Zaman(Selânik)

D-KİTAPLAR VE MAKALELER

Ahmet Lûtfi, **Tarih-i Lutfi**, İstanbul, 1300-1328, c. IV

Ahmet Rasim (Erkân-ı Harbiye Mülazım-ı Evvellerinden), **Devlet-i Osmaniye'ye Mahsus Posta Pulları Mecmuası**, İstanbul, 1327

Ahmet Rasim, "*Postalarımızın Tarihine Bir Nazar*", **Hakimiyet-i Milliye**, 14 Nisan 1926

Ahrens, Werner, *Türkiye'de Alman Askeri Heyeti Sahra Postaları* (çev. Behçet Çırağan), **Yeni Koleksiyon**, Sayı:14, Temmuz 1980

Akoba, Mufahham, **Türkiye'de Pul ve Pulculuk**, İstanbul, 1963

Aksoy, Yaşar, **Bir Kent Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları**, İstanbul, 1986

Akşin, Sina, **İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, 1983

Akyavaş, Ragıp, "*Tarihe Tatar Postası*", **Ark**, sayı:5, (Mart 1958)

Aleksander, Zvi, **The Ottoman Field Post Offices Palestine 1914-1918(Osmanlı Sahra Postaları Filistin 1914-1918**, çev. Kemal Giray, Jeff Ertughrul, İstanbul, 2000

Ali Ferruh, "*Telgraf İttihadî*", **Servet-i Fünun**, No.51, (20 Şubat 1307)

Ali Haydar Mithat, **Tabsıra-i İbret**, İstanbul, 1325

Alşan, Reşat, "*Cumhuriyetin Kuruluşu ve İlk On Beş Yılında PTT İşletmesi*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VI, Sayı:17(Mart 1990)

Anscombe, Frederick F., **The Ottoman Gulf The Creation of Kuwait, Saudi Arabia and Katar**, New York, 1997

Arı, Kemal **Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi**, Ankara, 1997

Arıkan, Zeki, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)** , Ankara, 1989

Armand, Mattelart, **İletişimin Dünyasallaşması**, İstanbul, 2001

Arsman,Cengiz, "*Bell's Asia Minor Buharlı Gemi Kumpanyasi*", **Kadıköy 86 Katalog**, İstanbul, 1986

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV, Ankara, 1881

Atay,Çınar, **İzmir'in İzmir'i**, İzmir, 1993

Augustinos, Gerasimos, **Küçük Asya Rumları**, (Çev. Devrim Evci), Ankara, 1997,

Aybars, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi** I, Ankara, 1995

Bahr-i Ahmer Postasi" , **Tanin**, 25 Ağustos 1324

Başaran, Funda, **İletişim ve Emperyalizm**, Ankara, 2001

Bayur, Yusuf Hikmet., **Türk İnkılâbı Tarihi**, Cilt:3, Kısım:1, s.64, TTK. Yay., Ankara, 1957

_____, **Türk İnkılâbı Tarihi** , C.II, Kısım:III, TTK. Yay. Ankara, 1983

Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Bey'in(Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları (Yay. Haz. F. Rezzan Sürmen), İstanbul, 1993, c.2

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, I, Ankara, 1973

Brandt, Orhan, *"Türkiye'de Posta Tarihinin Prefilatelik Kısmı"*, **Filatelist Pul Mecmuası**, sayı: 38, Mart 1959

_____, *Amirote Zarf ve Pulları*, **Filatelist Pul Mecmuası**, Sayı:16(Haziran 1955)

Budak, Behzat, "*79 Sene Evveline Ait Bir Posta Ferman-ı Hümayunu*" **Filatelist Pul Mecmuası**, No:21, Ocak-Şubat, 1956

Burnaby, Frederick, **Küçük Asya Seyahatnamesi Anadolu'da Bir İngiliz Subayı, 1876**, (Çev. Meral Gaspıralı), İstanbul, 1998

Can, Bilmez Bülent, **Demiryolundan Petrole Chester Projesi**, İstanbul, 2000

Cemal Paşa, **Hatırat**, İstanbul, 1996

Cemil (Bilsel), **Lozan**, İstanbul, 1933

Ceylan, Sadık, "*Defne Dallı Değişik Tarihli Mühürler*", **Türk Pulculuğu (Türkiye Filateli Dernekleri Federasyonu Organı)**, sayı: 5, Kasım 1975

Commerce of The Black Sea, **De Bow's Review**, Vol.XVII, Washington, 1854, pp. 50-68

Coşkun, Nusret Safa, "*Milli Mücadele Tarihine Eklenecek Bir Yaprak Kahraman Telgrafçı Manastırlı Hamdi'nin Son Posta'ya Anlattıkları*", **Son Posta**, 14 Şubat 1941

Çark, Y. G., **Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 1453-1953**, İstanbul, 1953

*Çavdar, Tevfik, **Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu**, İstanbul, 2000*

Çırağan, Behçet, *Türkiye'de Uçak Postaları Lefke-Bilecik-Eskişehir*, **Yeni Koleksiyon**, Sayı: 10,11, Mart-Nisan, 1980.

Çukurova, Bülent, **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yer altı Çalışmaları**, Ankara, 1994

Darüşşafaka Tarihi, İstanbul, 1998

Darüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Okulu Yıllığı, İstanbul, 1948

Davies, John *The British Post Offices in Turkey*, **Stamp Collecting**, 2/7, 16/7, 6/8, 10/9/1981

Davison, Roderic H., "*The Advent Of The Electic Telegraph in The Ottoman Empire*", **Essays in Ottoman and Turkish History 1774-1923**, Utexas, 1990

Demirbel,Y.R., "*Prof. M. Vedat Tek*", **Arkitekt**, S. 9-10(1941-1942)

Demiroğlu, Faiz **Abdülhamit'e verilen Jurnaller,** İstanbul, 1955

Dinçer, Celâl, "*Osmanlı Vezirlerinden Hasan Fehmi Paşa'nın Anadolu'nun Bayındırlık İşlerine Dair Hazırladığı Layiha*", **T.T.K. Belgeler**, Cilt:V-VII, 1968-1971, sayı:9-12, ss.155-233.

Durukal, Hüsnü Sadık "*Memleketimizde Ecnebi Postalarının Ilgasının 43. Yıldönümü*", **Cumhuriyet**, 1Ekim 1956

_____, "*Birinci Dünya Harbinde Geciken Postalara Dair Bir Rapor*", **Güvercin**, S. 9, (Temmuz 1957)

_____, *"Ecnebi Postalarının Ilgasının 50. Yıldönümü*", **Yıllık**, Gazetecilik Enstitüsü Dergisi, Sayı:3-4, (İstanbul, 28 Kasım 1963), s. 21-24

_____, "*Kıbrıs-Lazkiye Kablosuna Ait Bir Hatıra*", **Ark**, S. 8, (Temmuz 1958)

_____, "*Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendi*", **Güvercin**, S. 5 (Temmuz 1956)

_____, "*PTT Fabrikası Kuruluşunun Doksanıncı Yıldönümü*" **Ark**, s. 17, Mayıs 1959

_____, "*Vefatının 31. Yıldönümü Münasebetiyle Posta Mütehassısı Mehmet Ali Bey*", **Güvercin**, sayı:8

_____, "*İlk Telgraf Mühendislerimiz*", **Ark**, S. 2 (Nisan 1957), s. 4

Earle, Edward Mead, **Bağdat Demiryolu Savaşı**, (Çev. Kasım Yargıcı), İstanbul, 1972

Ebuzziya Tevfik, *Osmanlı Posta Pulları*, **Mecmua-i Ebuzziya**, S.100(18 C.Ahir 1329)

_____, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, İstanbul, 1973

Ekinci, İlhan "*Osmanlı Devleti'nde Bazı Nehir ve Göllerde Vapur İşletme Teşebbüsleri*", **Arayışlar**, Yıl:1, Sayı:2, 1992/2

Emre N., "*Mimar Vedat Tek'in Sanatı ve Hayatı*", **Arkitekt**,, S. 9-10 (1941-1942)

Ergin, Osman Nuri **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, Cilt:5, İstanbul, 1995

Ergin, Osman **Türkiye Maarif Tarihi**, Cilt: II, İstanbul, 1940

Ertuğrul, Cafer, "*Osmanlı Postalarının Yabancı Postalara Karşı Savaşı*" **Türkiye'de Pul ve Pulculuk**, Yıl:1, Sayı: 6,7,8,9 (1982).

Eskin, Şekip, **Türk Posta Tarihi**, Ankara, 1942

Eyice, Semavi "*İstanbul'da İlk Telgrafhane-i Âmirenin Projesi*", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi** Prof. Dr. M. C. Şehabettin Tekindağ Hatıra Sayısı, Sayı:34 (İstanbul, 1984)

Fesch, Paul, **Abdülhamit'in Son Günlerinde İstanbul** (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul, 1998, s. 88 vd.,

Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Ankara, 1927

Goad, C.E., **d'Assurance de Smyrne**, Londres, 1905

Göçmen, Muammer, "*Yabancı Basın Nasıl Takip Edilirdi*", **Tarih ve Toplum** , S. 128, (Ağustos 1994)

_____, **İsviçre'de Jön Türk Basını ve Türk Siyasi Hayatına Etkileri**, İstanbul, 1995 Hanioğlu, Şükrü, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük(1889-1902)**, İstanbul, 1986

Gökdoğan N., *Türk Astronomi Tarihine Bir Bakış*, **Tanzimat I**, İstanbul, 1940

Gökoğlu, A. Baha, **Batı ve Doğu'da Telgrafçılık Nasıl Doğdu**, İstanbul, 1935

_____, **İnkılâbımızda Posta ve Telgrafçılar**, İstanbul, 1938

Göztepe, Tarık Mümtaz, **Vahdettin Mütareke Gayyasında**, İstanbul, 1969

Guboğlu, Mihail P., "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Karadeniz-Tuna Kanalı Projeleri(1836-1876) ve Boğazköy -Köstence Arasında İlk Demiryolu İnşası (1855-1860)*", **ÇYO**, İstanbul, 1995, s. 217 vd.

Gülsoy, Ufuk, **Hicaz Demiryolu**, İstanbul, 1994

Gümrük Resminin Yüzde On Beşe İblağı, Ecnebi Postaları ve Kapitülasyon, .İstanbul, 1334

Günseli, Kâmuran " *İlk Tuğralı Pullarımızın Basılışı* "**Param Yoksa Pulum Var**, İstanbul, 1979

Gürsoy, Melih **Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları İle Bizim İzmir'imiz**, İzmir, 1991

H. Fevzi, "*Mevki-i İstimalden Kaldırılan Pullar Ne Yapılır?*", **Pul Meşheri**, S.4 (Nisan 1931)

Hamlin, Cyrus, *Americas Duty to Americans in Turkey. An Open Letter to The Hon. John Sherman, United States Senator From Ohio*, **The North American Rewiew**, Vol. CLXIII., Newyork 1896

_____, **Among the Turks**, New York, 1878

Hasan Fehmi, **Telhis-i Hukuk-u Düvel**, İstanbul, 1300

Hüsnü Sadık (Durukal), "*Osmanlı Telgraf Fabrikası*", **PTM**, Sayı: 220, İstanbul, 1337

İbnüzziya Ahmed Reşit, "*Memleketimizde Ecnebi Postahaneleri*", **İstişare**, No:16-17, (İstanbul 1324), Fraşerli Mehdi , **İmtiyazat-ı Ecnebiyenin Tabikat-ı Hazırası**, Samsun, 1325, s. 216-218,

İhsanoğlu, Ekmeleddin, "*Osmanlı Havacılığına Genel Bir Bakış*", **Ç.Y.O**, İstanbul, 1994

İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İzmir'in Ticareti 1864-1912, İzmir, 1998,

İrtem, Süleyman Kâni, **Abdülhamit Devrinde Hafiyelik ve Sansür** (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul, 1999

İskit, Server S. **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, 1949

_____, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, İstanbul, 1943

_____, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, MEB Yay., Ankara, 2000

Kaçar, Mustafa "*Osmanlı Telgraf İşletmesi*", **ÇYO**, İstanbul, 1994, s.61.

Kalmuk, Mehmet Emin, "*P.T.T. Hizmetinde Darüşşafakalılar*" **Darüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Okulu**, İstanbul, 1948

_____, **Telefon Aletleri ve Teçhizatı**, İstanbul, 1938

Karaer, Nihat **Tam Bir Muhalif Refik Halit Karay** , İstanbul, 1998

Karakışla,Yavuz Selim, "*Dersaadet Telefon Anonim Şirket-iOsmaniyesi ve Osmanlı Kadın Telefon Memureleri-1,2* ",**Tarih ve Toplum**, S.212-213 (Ağustos-Eylül 2001

Karal, Enver Ziya., **Osmanlı Tarihi**, Ankara, 1996, cilt. IX

Karamursal, Ziya, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, TTK, Ankara, 1989

Karasapan,Celal Tevfik, **Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan**, Ankara, 1960,

Karay, Refik Halid **Minelbab İlelmihrab, 1918 Mütarekesi Devrinde Olan Biten İşlere ve Gelip Geçen İnsanlara Dair Bildiklerim**, İstanbul, 1964

Karpat, Kemal, "*1880'de Kayseri Sancağı'nın Sosyal. Ekonomik ve İdari Durumu: İngiltere'nin Anadolu Konsolos Yardımcısı Lieutenant Ferdinant Bennet'in Raporu (Ekim 1880)*", (Çev. Bayram Bayraktar) **Belleten**, Cilt:LXII, Aralık 1998, Sayı: 235

Kayın, Emel, **İzmir Oteller Tarihi**, İzmir, 2000

Keleşyılmaz,Vahdet, "*Birinci Dünya Savaşında Ulusal Güvenlik ve Dil Bilir Eleman İhtiyacı*", **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl:25, Şubat, 2000, Sayı: 48

Kısıklı, Emine, "*Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal Paşa'nın Kamuoyu Oluşturması Açısından Muhaberat*", **Türk Kültürü**, XXV/295(1987)

Kocabaş, Süleyman, **Tarihte Türkler ve Almanlar**, İstanbul, 1988,

Kocahanoğlu, Osman Selim, **İttihat-Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması (1918-1919)**, Temel Yayınları, İstanbul, 1998

Kocatürk, Utkan, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, Ankara, 1971

Koçu, Reşat Ekrem, **Osmanlı Muahedeleri Kapitülasyonlar**, İstanbul, 1934

Koloğlu, Orhan, "*Muzır Ararken Alay Konusu Olan Rejim*", **Tarih ve Toplum**, No:38, Şubat, 1987

_____, "*Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi*", **TCTA**, c.I, s.69

_____, Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit, **İstanbul, 1998**

_____, **Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918 Zafer-i Nihayiden Tam Teslimiyete**, İstanbul, 2000,

Kumaşçı, Kamil Naim "*Telefonun 100. Yılı*" **Pos-Tel**, Sayı.3 (Mart 1976), s.25

Kuran,Ahmet Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, 2. Basım, Kaynak yay., İstanbul, 2000

Kurat, Yuluğ Tekin, **Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği** 1877-1880, Ankara, 1968

Kurnaz, Şefika, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını**, İstanbul, 1997

*Kurtcephe, İsrafil, **Türk- İtalyan İlişkileri**, TTK, Ankara, 1995, s.13, 219*

Kuyaş, Salih, "*Posta Tarihi ve Kapitülasyon Postahaneleri*I", **Tarih ve Toplum**, Sayı:1(Ocak 1984)

Kütükoğlu, Mübahat S., "*Osmanlı Buharlı Gemi İşletmeleri ve İzmir Körfezi Hamidiye Şirketi*", **Ç.Y.O**, İstanbul, 1995

Lewis, Bernard **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, 1987, s.96

Locaine, Emil, "*Elektriğin Memleketimizdeki Tatbikatı*" çev: A. Haydar, **Tercüman-ı Hakikat ve Musavver Servet-i Fünun Fevkalade Nüshası** (1895), s. 38-41

M. İzzet, "*Merhum Salih Zeki*" **İkdam**, 17, 18, 19 Ağustos 1921

M. Seyfettin Raşit, "*Türkiye'de Ecnebi Postaları Nasıl Teessüs Etti*", **Pul Meşheri**, Sayı, 6,-7, 8-9 (İstanbul Haziran –Temmuz, Ağustos- Eylül 1931)vd.,

Mac Farlane, Charles, **Constantinople in 1828**, 2d. Ed., London, 1829, 2

Mahmud Muhtar, **Maziye Bir Nazar, Berlin Antlaşmasından Harb-i Umumiye Kadar Avrupa ve Türkiye Münasebetleri**, İstanbul, 1999s.92, 93.

Maliye Nazırı Cavid Bey, **Felaket Günleri Mütareke Devrinin Feci Tarihi**, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), cilt:1, İstanbul, 2000

Mehmet Ali, "*İzmir Posta ve Telgraf Binası*", **PTM**, sayı:186, (Mart 1332)

_____, "*Osmanlı Posta Tarihi*", **PTM**, sayı. 206, (İstanbul 1335

_____, "*Sirkeci Şimendifer İstasyonu Posta ve Telgraf Merkezi*", **PTM**, sayı: 191 (Mart 1333)

_____, " *Osmanlı Postalarında Ezmine-i Muhtelifede Islahat İcrası*" , **PTM**, S.163, (İstanbul, Teşrinisâni, 1330)

_____, " *Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendi*", **PTM** , No.189, (Kânunusani 1332)

_____, *"Cihan Harbinde Postalar"*, **PTM,** No: 196 (Ağustos 1333)

_____, "*Dokuzuncu Posta ve Telgraf Nazırı Hüseyin Hasip Efendi*", PTM, No: 172(Ağustos 1331)

_____, "*Memalik-i Osmaniye'de Kapitülasyonlar ve Ecnebi Postaları*", PTM, No:162, (Teşrinievvel 1330)

_____, "Posta Mebahisi", **PTM,** S. 168, s. 31

_____, "*Posta Ve Telgraf Nazırı Feyzi Bey*", **PTM**, S.167(İstanbul 1331)

_____, "*Posta ve Telgraf Nazırı Hasan Âli Efendi*", **PTM**, No:190(Şubat 1332)

_____, "*Şimendiferle Posta Nakliyatı*", **PTM**, Sayı: 189 (Kânunusani 1332)

_____, "*Telgraf Umum Müdüriyeti Hakkında Muhtasar Bir Tarihçe*", **PTM**, S.196, (Ağustos, 1333)

_____, "*Yeni Cami Postahanesi*" , **PTM**, Sayı: 181, (İstanbul 1332), s. 47-48

Memduh(Binbaşı), **Telefonlar Hakkında Malumat-ı Umumiye**, İstanbul, 1333, s.14

Memleketimizde Uçak ile İlk Posta" Yeni Asır, 28 Mart 1961

Mert, Özcan "*Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarp'daki Faaliyetleri*" **Belleten**, c.LI, Sayı:290, s.842.,

Mısır Meselesi, Bâbıâli Hariciye Nezareti, İstanbul, 1334

Mordtmann, Andreas David, ***İstanbul ve Yeni Osmanlılar,*** *(Çev. Gerthrude Songu –Habermann), Pera yayınları, İstanbul, 1999*

Musa Çadırcı, "*Posta Teşkilatı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğunda 'Menzilhane ve Kiracıbaşılık' ",* **VIII. Türk Tarih Kongresi**, 1981, c.II, Ankara, ss. 1359-1365

_____, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları,** TTK yay., Ankara, 1991, s.75.

Mustafa İhsan, **Musaver Postacı**, İstanbul, 1317

National and Statistical: The Post Office", **Appleton's Journal: a Magazine of General Literature**, Vol. 11, iss. 255, Feb. 7, 1874, New York, pp. 189-190

Onar, Mustafa **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları**, Ankara, 1995

Ortaylı, İlber, "*Mithat Paşa'nın Vilayet Yönetimindeki Kadroları ve Politikası*", **Uluslar arası Mithat Paşa Semineri (Edirne, 8-10 Mayıs 1984) Bildiriler-Tartışmalar**, TTK yay. Ankara, 1986, s.231

_____, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,** İstanbul, 1987

_____, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, İstanbul, 1983

Orton, William, **Goverment Telegraphs**, New York, 1870

Oschenwald, William, Religion, Society And The State in Arabia The Hijaz Under Ottoman Control, 1840-1908, **Ohio, 1984**

Oskan Efendi ile Mülakât", **İkdam**, 14 Mayıs 1914

Osman Nuri, **Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı**, İstanbul, 1327

Önal, Aliye, "*Türkiye'de Telefon Teşkilatının Kuruluşu*", **ÇYO**, İstanbul, 1994

Özçelik, Selahattin, **Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, TTK yay., Ankara, 2000

Özkaya, Yücel, "*XVIII. Yüzyılda Menzilhane Sorunu*", **AÜDTCF Dergisi**, c.XXVIII, sayı: 3-4

Özönder, Hasan, "*Milli Mücadele Kahramanlarımızdan Telgrafçı Manastırlı Ahmet Hamdi Martonaltı*", **İleişim**, S. 1982/4, s. 253

Öztuna,Yılmaz, **Büyük Türkiye Tarihi**, c. IX, İstanbul, 1978,

Özyüksel, Murat, **Hicaz Demiryolu**, İstanbul, 2000, s. 261,

Paquebots-Poste Français Compagnie Des Messageries Maritimes, Paris, 1904, s. 3

Pascoe, Charles "*The London Post Office*", **Appleton's Journal**, vol.10, iss. 238, (October 11, 1873)

Passer,Adolph, **Stamps of Turkey**, London, 1963

Phillips, William A., "*Should The Government Own The Telegraph*?", **The North American Rewiew**, Vol.CXLIII., New York, 1886

Pınar, İlhan "*Kayzer II. Wilhelm'in Doğu Gezisi Bağlamında Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı'ya Yönelimi Üzerine*", **Tarih ve Toplum**, S. 120, (Aralık 1993)

Pınar, İlhan, 'Doktor Paul Wilhelm Keppler'in İzmir'i 7 Mayıs 189*2" **Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir (Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir) 1608-1918, İzmir, 2001,***

_____, "*Osmanlı Postacılığı Üzerine*", **Tarih ve Toplum**, Eylül, 1993 sayı.117, ss. 15-17

Posta Lâyihası (Posta ve Telgraf ve Telefon Umumi İdaresinin Islahına Dair Lâyiha), Garoyan Matbaası, 1930

"Posta Nezareti Tensikati", **Tanin**, 28 Eylül 1909

"Posta Telgraf ve Telefon Nezareti İstatistiki Sene 1329, İstanbul, 1330

"Posta ve Telgraf İşleri", **İkdam,** 5 Haziran 1918

"Posta ve Telgraf Nazırı İle Mülakat, İkdam, **15 Mayıs 1918**

"Posta ve Telgraf Tensikatı", **Serbesti**, 27 Kânunusâni 1324

"Postalara Dair, Oskan Efendi'nin Teftişleri" **Sabah**, 27 Nisan 1914

"Postanede Yevm-i Tatil", **Ahenk**, 18 Teşrinisani 1330

"Postanın Tarihi", **İktisadi Yürüyüş,** Münakalat Fevkalade Sayısı (sayı:35-36), 1 Haziran 1946, s.8 vd.

Prime, Samuel A., **The Life of Samuel F. B. Morse, İnventor of the Electro-Magnetic Recording Telegraph,** New York, 1875

Pulhan, Ali Nusret, **Türk Pulları Katalogu,** İstanbul, 1958

_____, **Türk Pulları Katalogu,** İstanbul, 1976

Raafat, Samir, "*A Snopshot of Egypt's Postal History*", **The Egyptian Mail,** December, 3, 1994

Renouvin, Pierre, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi** (çev. Niyazi Akşit), Cilt:1, İstanbul, 1969, s. 333

Ringström, S. - Tester, H.E., **The Private Ship Letter Stamps of The World,** Part, 2

Rizi, Edvin, "*Levant Postaları ve Türkiye'nin Bunlara Karşı Savaşı 2*", **Yeni Koleksiyon,** Sayı: 8 (Ocak 1980)

_____, *"Polonya Levant Pulları"*, **Yeni Koleksiyon,** S. 12 (Mayıs 1980), s. 11

Ruşen Zeki, *"Bizde Hareket-i Nisvan"*, **Nevsal-i Milli,** İstanbul, 1330

Sabis, Ali İhsan, **Harp Hatıraları,** İstanbul, 1990

Sadrazam Âli Paşa Hayatı, Zamanı ve Siyasi Vasiyetnamesi, (Ek ve Notlarla yayına hazırlayanlar: Fuat Andıç- Süphan Andıç), İstanbul, 2000

Sadrazam Sait Paşa, **Sait Paşanın Hatıratı,** cilt:2 İstanbul,1327

Sakaoğlu, N., "110 Yıl Önceki Matbuat Yasakları", **Tarih ve Toplum,** S..123 (1994)

Salih Zeki, "*Ecnebi Postahaneleri*", **Tanin,** 18, 25 Eylül, 6, 10 Teşrinievvel 1324,

Scherzer, Karl von, **İzmir 1873,** (Çev. İlhan Pınar), İzmir, 2001

Serdaroğlu,Ragıp, "1870-1900 Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Postahaneleri ve Kullanılan Damgalar", ***Pul Kültürü,*** *Yıl:1, Sayı:3, 15 Mayıs 1869*

Shaw, Stanford J. - Shaw, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,** C. II, İstanbul, 1983

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmalar,** Ankara, 1965

Söhmen, Şerafettin, "*Osmanlı İmparatorluğunda Posta ve Telgrafçılığımız*" **PTT Bülteni,** S.157-158(Ağustos-Eylül 1978)

Söylemezoğlu,Galip Kemali, **Başımıza Gelenler,** İstanbul, 1939

Süleyman Şükrü, **Seyahat-ül Kübra, Armağan-ı Süleymanî Yadigâr-ı Sultanî** , Petersburg, 1907

Şapolyo, Enver B., **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat Devri Tarihi,** İstanbul, t.y.

Taeschner, Franz, "*Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları ve Cihan Münakalatına Nazaran Vaziyeti*" (çev. Hamit Sadi), **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası,** Haziran-Kânunuevvel 1926 İstanbul, 1927

Tanrıkut, Asaf "*İlk PTT Mecmuası*" **PTT Aylık Meslek Mecmuası** sayı:2, Nisan 1959, s, 2

_____, "*Eski Telgraf Memurlarının Kıyafetleri*", **Güvercin**, S.4, Haziran, 1956

_____, **Türkiye'de Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Mevzuatı**, Ankara, 1984

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim "*Osmanlı İmparatorluğunda 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Nafıa Programları ve Teknoloji Gelişimi Üzerine*", **Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi**, Sayı:3 (Nisan 1992)

Telefon Şirketinde Kadınların İstihdamı", **Kadınlar Dünyası**, No:100-10 (21 Eylül 1329)

Telefon Şirketindeki İngilizler'in Lüzum-u Ref ve Tardı" **Tasvir-i Efkâr**, 28 Teşrinisani 1914

Telefon Telefonculuk, İstanbul, 1330, s.14, 15

The Post System"(Report of Cave Johnson, Postmaster General, December 1847), **The Commercial Review**, Volume:V, No: 7(February, 1848)

The Reconstruction of Europe", **The Atlantic Montly**, Vol. LXV., Cambridge, February 1890

Thobie, Jacques, **İnterêts et İmperialisme Français dans L'Empire Ottoman (1895-1914)**, Paris, 1977

Tokgöz, Ahmet İhsan, **Matbuat Hatıralarım**, İletişim yay. İstanbul, 1993, s.142

Trumpener, Ulrich, **Germany and the Ottoman Empire**, New York, 1989

Tuğralı Pullar, **Kadıköy 86 Katalog(Kadıköy Filatelistler Derneği IV. Posta Pulları Sergisi 25-30 Ekim 1986)**

Tunaya,Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt:1, İkinci Meşrutiyet Dönemi, İstanbul, 1998

Tülbentçi, Feridun Fazıl, "*Hasan Âli Efendi*", **Aylık Ansiklopedi**, No:7, İkinciteşrin 1944

Türk Pulları Katalogu, Pul Tüccarları Derneği, İstanbul, 1990

Türker, Hikmet, , "*Postacılığımızın Yüzüncü Yılı Münasebetiyle*" PTT Dergisi, Sayı:20, (İkincikânun 1940)

Türkgeldi,Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, Ankara, 1987, s.164

Türkiye'de İlk Halk Mektebi Darüşşafaka, İstanbul, 1927

Türkiye'de Sansür Eğlenceleri (Mütercimi Mim. Kaf.), Kahire, 1907

Türkiyenin Harbe Sürüklenişi, Vesaik-i Siyasiye-i Mühimme", **Müsavat**, No:89, 7 Şubat 1919,

Ubucini, M.A. **Osmanlı'da Modernleşme Sancısı (Türkiye Üzerine Mektuplar)**, Çev. Cemal Aydın, İstanbul 1998, s. 298 vd.

_____, **Türkiye 1850**, Çev. Cemal Karaağaçlı, İstanbul, ty. , c. I

Uşaklıgil, Halid Ziya, **Kırk Yıl**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987

Varlık, M. Bülent "*Bir Yarı-Sömürge Olma Simgesi: Yabancı posta Örgütleri*" **TCTA**, C. 6, s. 1656

Verdini, I., "*Bell's Asia Minor*", **Nuovo il Corriere Filatelico**, Nr.55

Yavuz,Yıldırım, "*Vedat Tek*", **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul 1994, C.7, s. 202,

Yazıcı, Nesimi, "*Lütfi Paşa ve Osmanlı Haberleşme Sistemi İle ilgili Görüşleri*", **İletişim**, S.1982 / 4, s. 217-242

_____, "*Osmanlı Telgrafında Dil Konusu*", **A.Ü.İ.F.D.**, Cilt XXVI, (1983)

_____, "*Tanzimat Devri Osmanlı Posta Teşkilatı*" , **İletişim**, sayı: 1981/2 (Ankara, 1982),

_____, "*Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu*", **150. Yılında Tanzimat**, TTK yay. Ankara, 1992

_____, "*Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı*" , **OTAM**, sayı:3, (Ankara-Ocak 1982)

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Postalar ve Atatürk Türkiye'sinde Postacılık*, **İletişim**, 1981/3

_____, *Osmanlı Telgraf Fabrikası*, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 22 (Şubat 1983)

Young, George, **Corps De Droit Ottoman**, Vol. IV., Oxford, 1906

Yurtsever, Ersin, "*Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Postalar*" , **Türkiye'de Pul ve Pulculuk**, Cilt:II, Sayı:4-5(15 Şubat 1984)

E- TEZLER

Adıyeke, A. Nükhet, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı**, (Doktora Tezi), İzmir, 1994

Kaçar, Mustafa **Osmanlı Telgraf İşletmesi 1854-1871**(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1986

Kaplan, Leylâ **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını 1908-1960**, (Doktora Tezi), Ankara, 1992

Yazıcı, Nesimi, **Osmanlı Devletinde Posta Teşkilatı "Tanzimat Devri"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara, 1981

Elmacı, Mehmet Emin, **Bosna Hersek'in Avusturya Tarafından İlhakı ve Doğurduğu Tepkiler**, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1996

EKLER

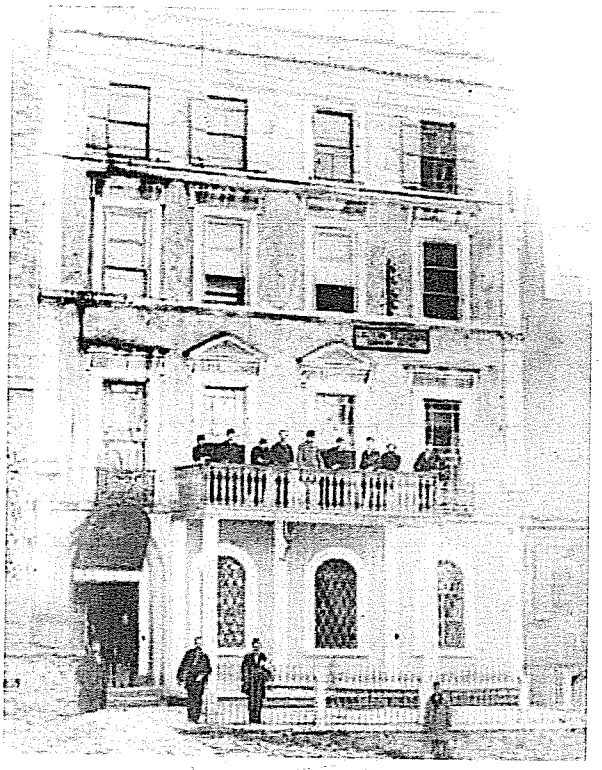
Posta Tatarı (Tanzimat Dönemi)

Posta Müvezzii (1892)

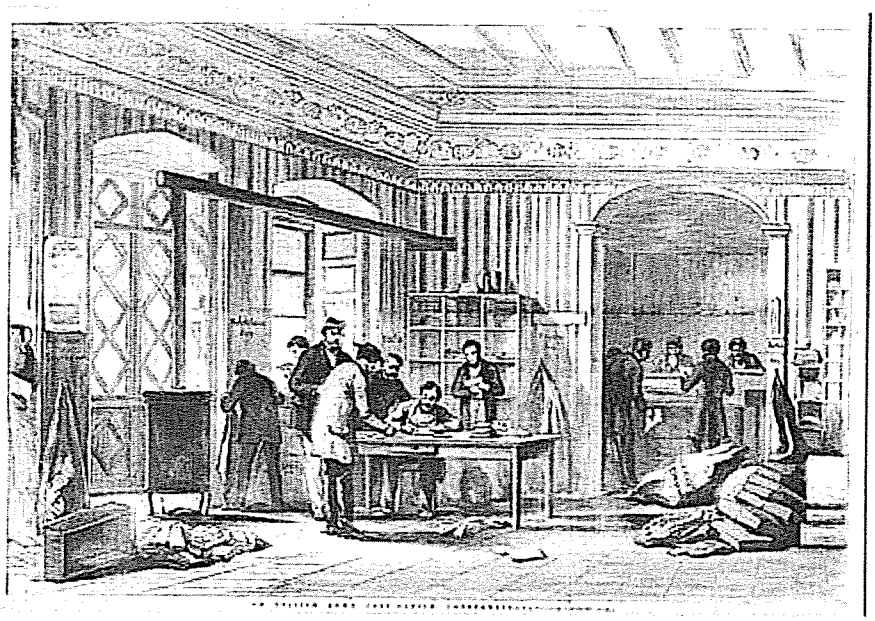
EASTERN TELEGRAPH ŞİRKETİ'NİN İSTANBUL ŞUBESİ

CONSTANTINOPLE STATION

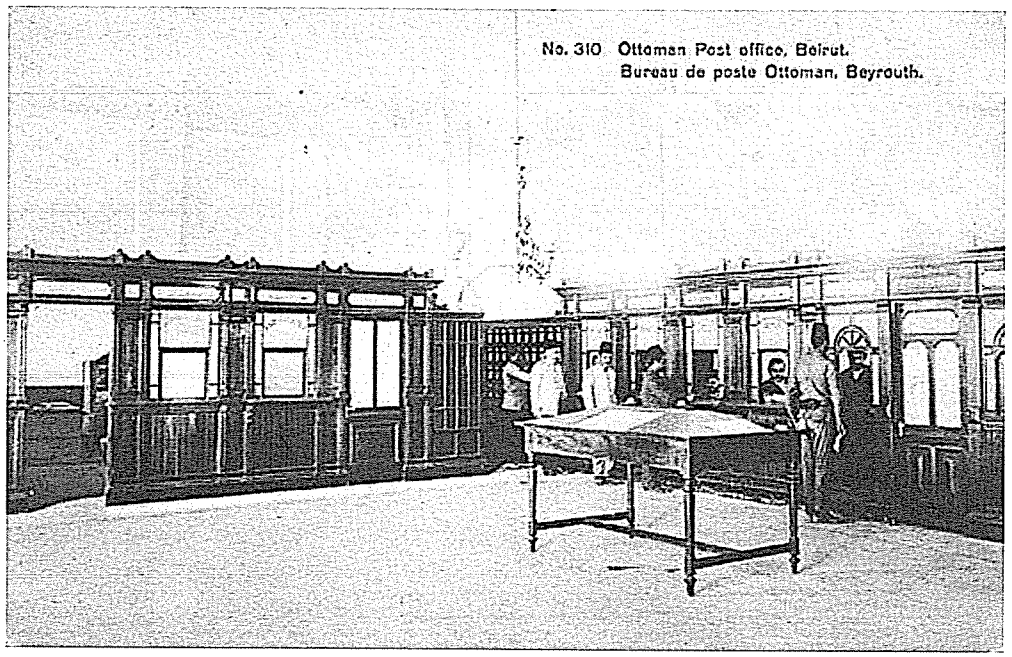
Şehir Postası Pulları

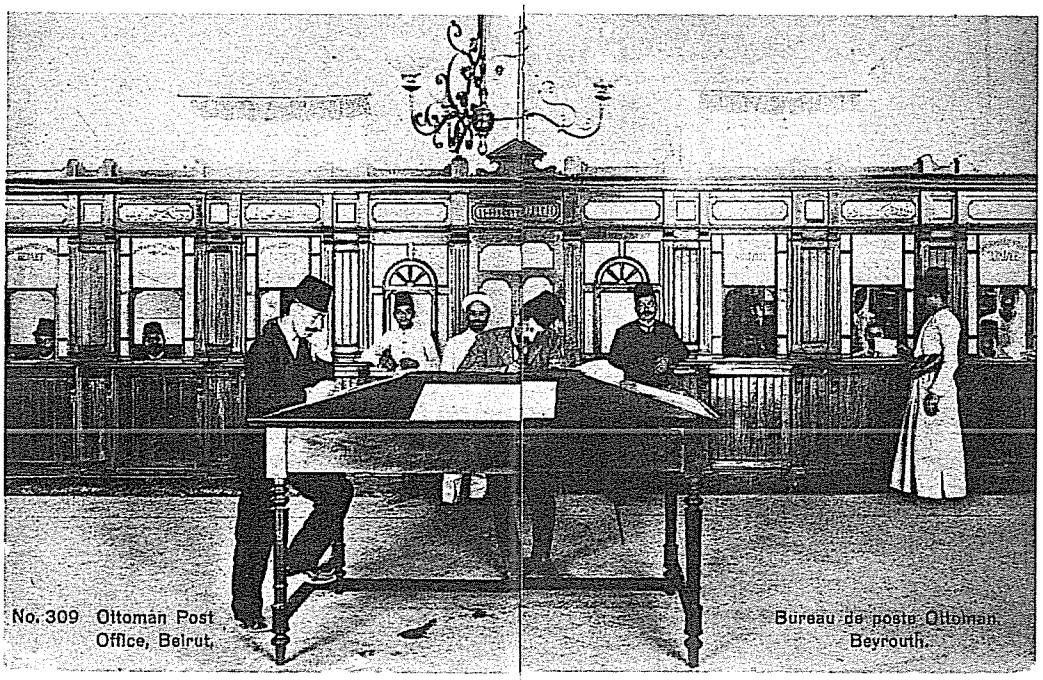

İstanbul İngiliz Postahanesi (1870'ler)

Beyrut Osmanlı Postahanesi

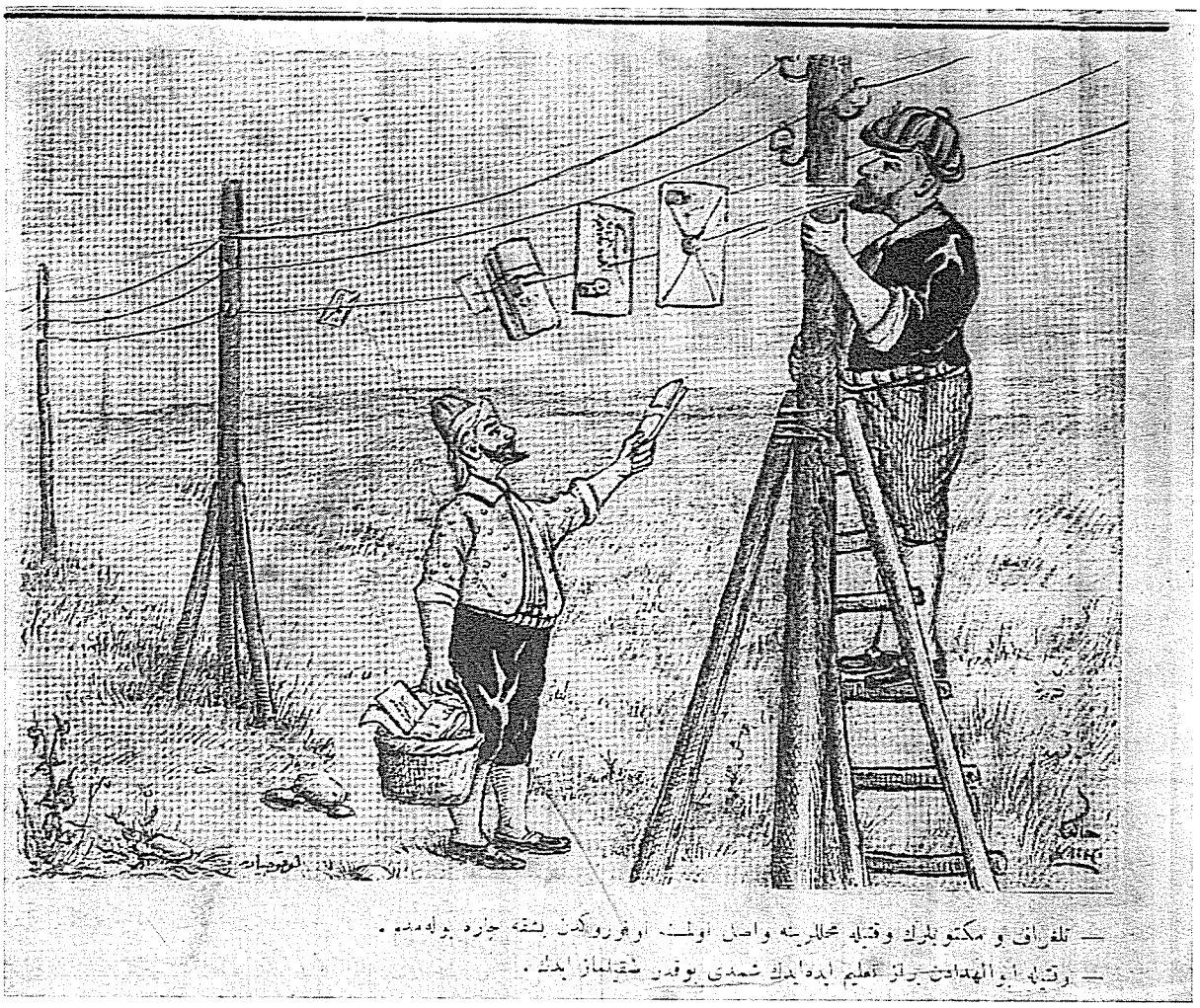

— بو پوللرده نه اولهجق قره كوز ؟ . .
— بيلميورميسك ؟ . . پوسته خانه ايچون اك ايى پول نمونهسى يابانه مكافات ويريلهجكمش . . . پوسته‌نك حال حاضريه كوره بونلردن ايى پولى اولور ؟ . .

-Bu Pullar da ne olacak Karagözüm?
-Bilmiyor musun? Postahane için en iyi pul numunesi yapana mükafat verilecek imiş...Postanın hal-i hazırına göre bunlardan iyi pul mu olur?

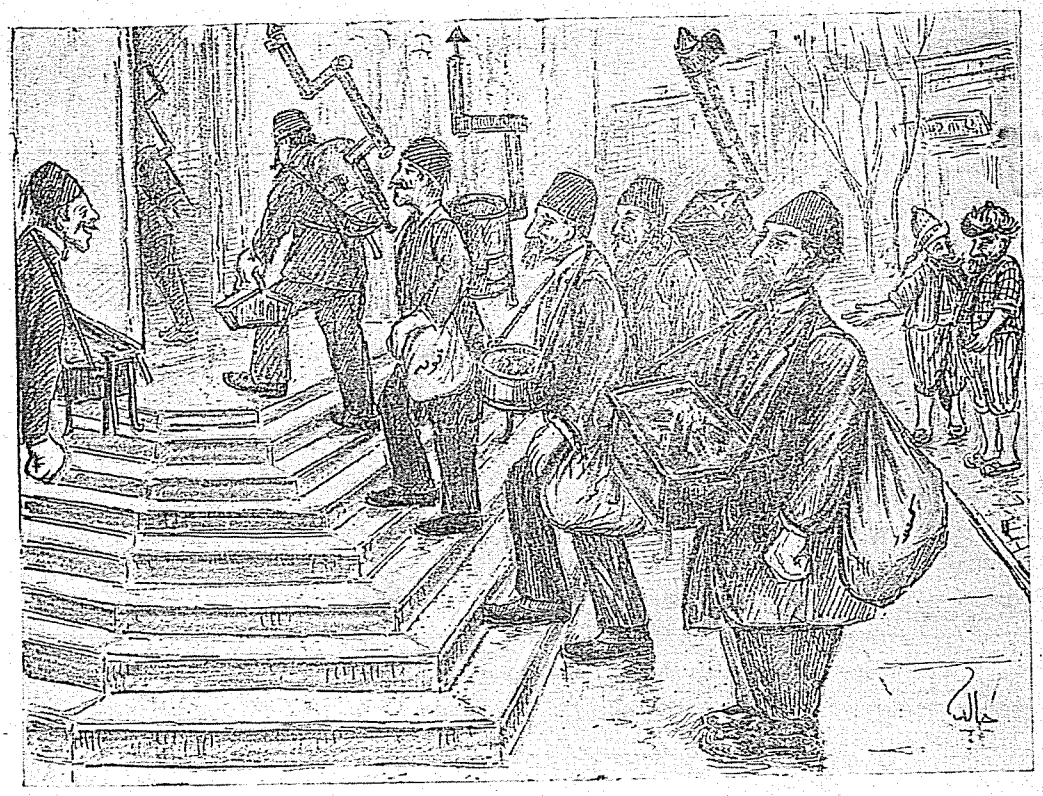
Karagöz, No:277, 9 Şubat 1326

— تلغراف و مکتوبلرك وقتيله محلريله واصل اولمسنه اوغراشوركن بشقه جاره بولهمدم .
— وقتيله ابو الهدادن برلز تعليم ايدهايدك شمدی بوقدر شقيلمازايدك .

-Telgraf ve mektupların vaktiyle mahallerine vasıl olmasına üfürmekten başka care bulamadım.
-Vaktiyle Ebülhüda[1184]'dan biraz talim edeydik şimdi bu kdar sıkılmazdık.

[1184] Sultan II. Abdülhamit'in üfürükçübaşısı

— امان حاجیواد بونلر کیم ؟ . . نه غریب نه وجیب حال . .
— بو زوالیلر بزم قومشو .... یکی پوسته‌خانه مأمورلری . . . دائره‌ده وسائط تسخیریه‌دن برشی اولمامقله برابر وقت وزمنیله دوام قطعی ومجبوری . مسامحه یوق . نه یاپسونلر . طونه‌جق دکللریا . . . .

-Aman Hacivat bunlar kim?..Ne garip, ne acaip hal...
-Bu zavallılar bizim komşu...Yeni Postahane memurları... Dairede vesait-i teshiniyeden bir şey olmamakla beraber vakit ve zamanıyla devam kat'i ve mecburi. Müsamaha yok. Donacak değiller ya.....

Karagöz, No:146, 21 Teşrinisani 1325

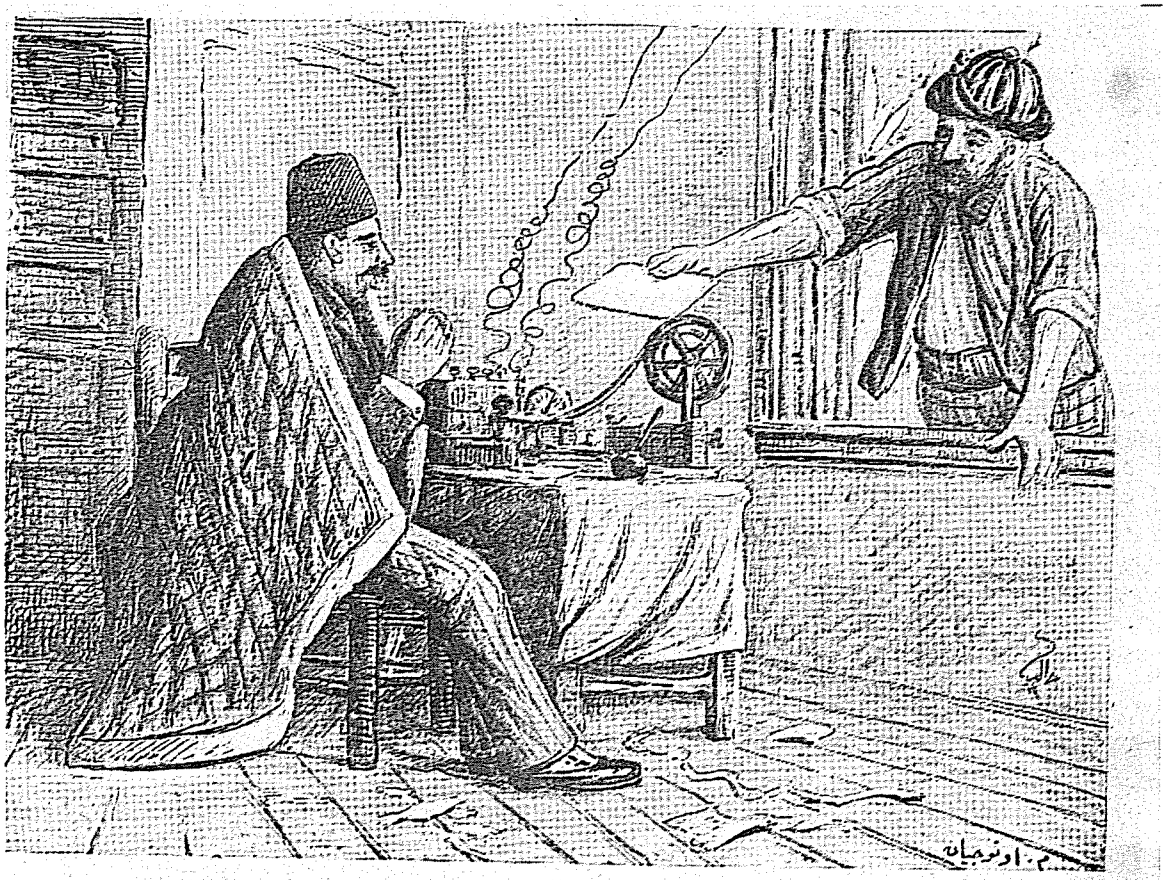
— چاپ چاپ یورلدق .... حالا برشی اسمیه جکمی ! ..... آلتك ترینه اولسون مرحمت ایدیکزده شوپوسته پولارینك بر چاره‌سنی بولکز .... ذاتاً سوزده آلمشیدق .....

Dahiliye Nezareti Kapısının Önünde

-Çala Çala yorulduk....Hâlâ bir şey esmeyecek mi?...Alnımın terine olsun merhamet ediniz de şu posta pullarının bir çaresini bulunuz ...Zaten söz de almıştık...*

*Karagöz'ün sırtındaki kutuda matbuat yazmaktadır. O yıllarda gazetelere getirilen matbua pulları yapıştırma zorunluluğu gazeteleri ağır bir yük altına soktuğundan bu uygulamadan vaz geçilmesi için yapılan bir çok şikayet dönemin basınına yansımıştı.

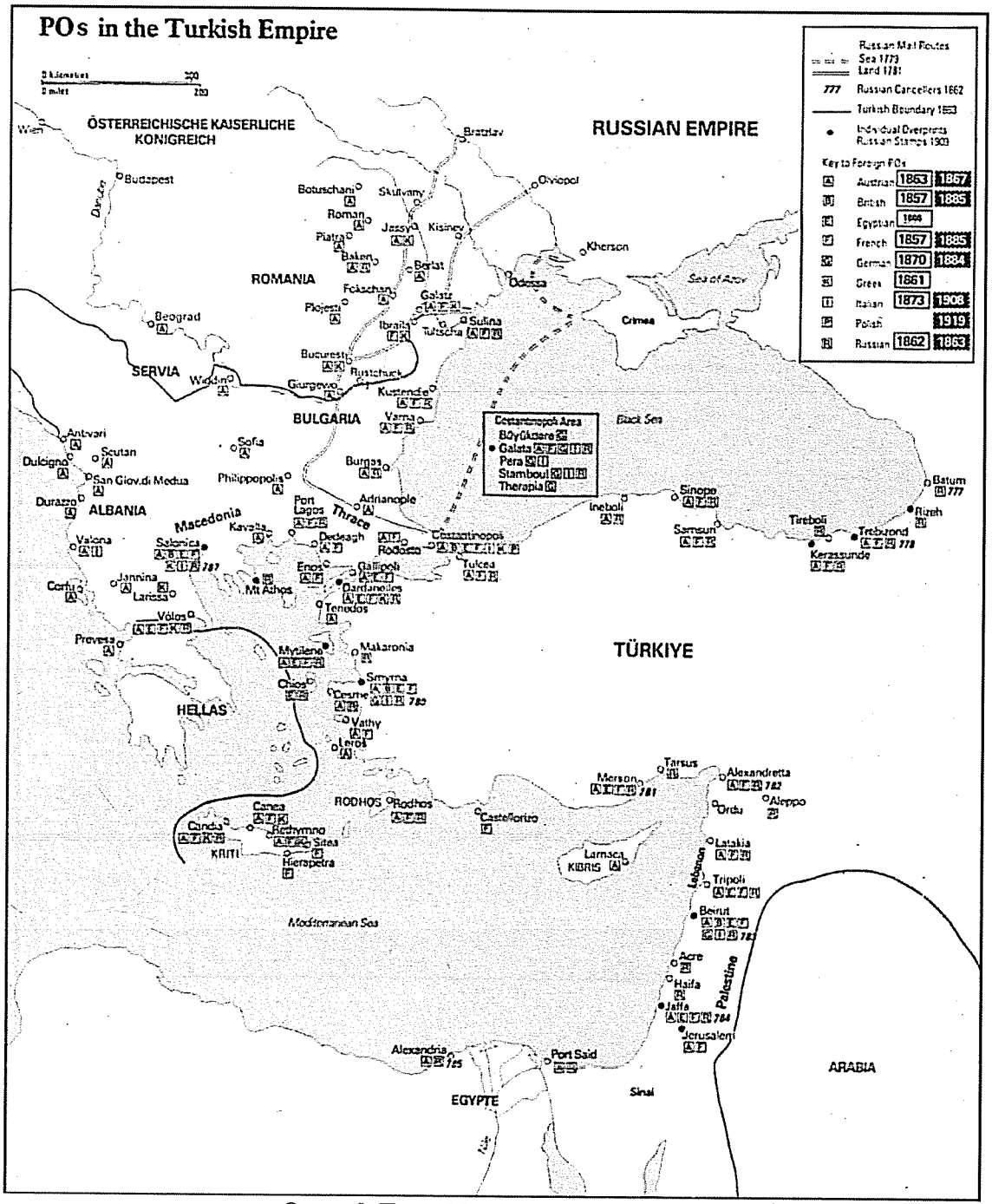
Karagöz,

— مأمور افندی..ماکنه ایشلمیور اما..بر چاتیرتی وار . یوقسه تلغرافلهی محابره ایدیورسکز ؟.
— صوص قره‌کوز افندی صوص .. اردن شو یورغانی‌ده کتیرمامش اولسه ایدم حالم نیجه اولهجقدی بیلمم ...
— دیه‌ك آصوقدن چکلرك بربرینه اوزیور .. آبان برادر بزم تلغرافی‌ده او اصولدن اورمه .. مستعجلدر .

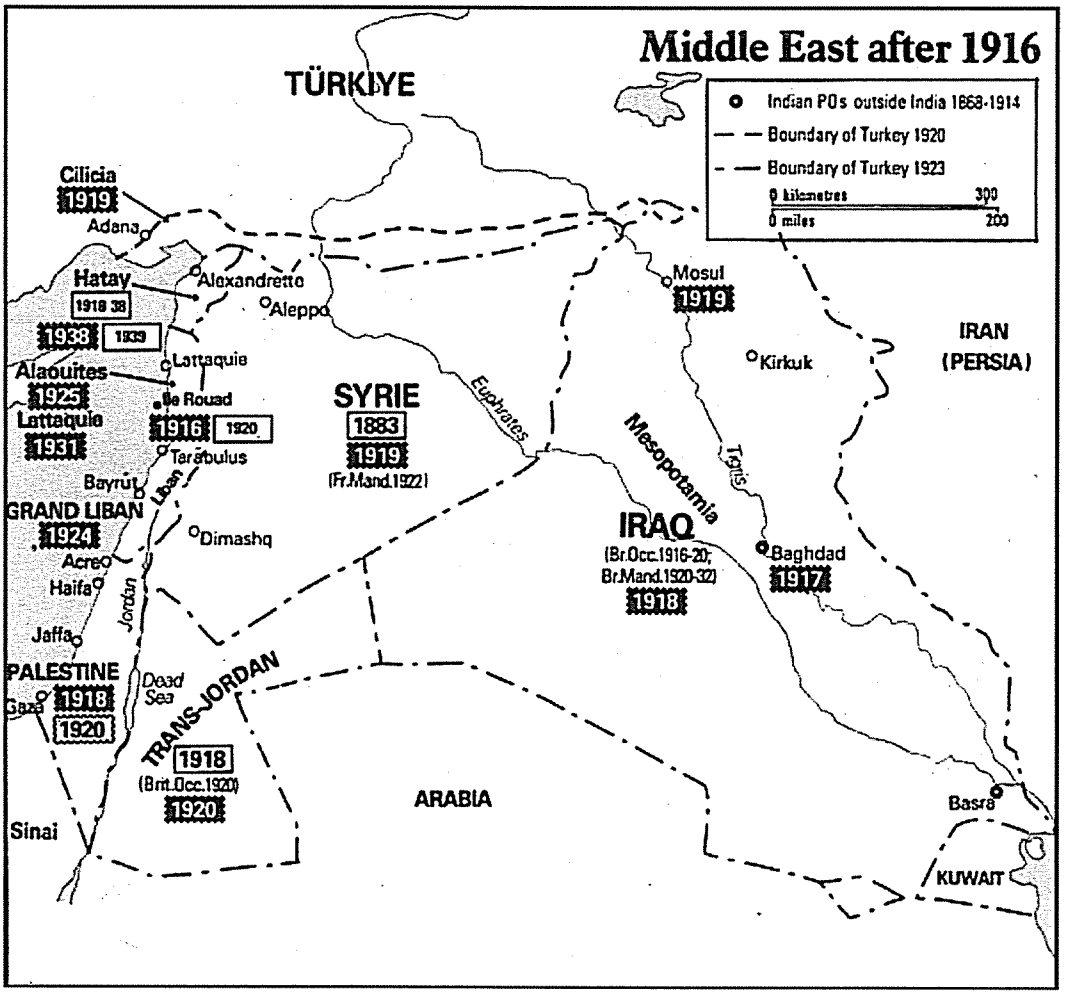
-Memur Efendi, makine işlemiyor ama..Bir çatırtı var. Yoksa telsiz telgrafla mı muhabere ediyosunuz?
-Sus Karagöz efendi sus...evden şu yorganı da getirmemiş olsaydım halim nice olacaktı bilmem...
-Desene soğuktan çenelerin birbirine vuruyor...Aman birader benim telgrafımı da o usulden vurma..Müstaceldir.

Karagöz, No: 142, 7 Teşrinisani 1325

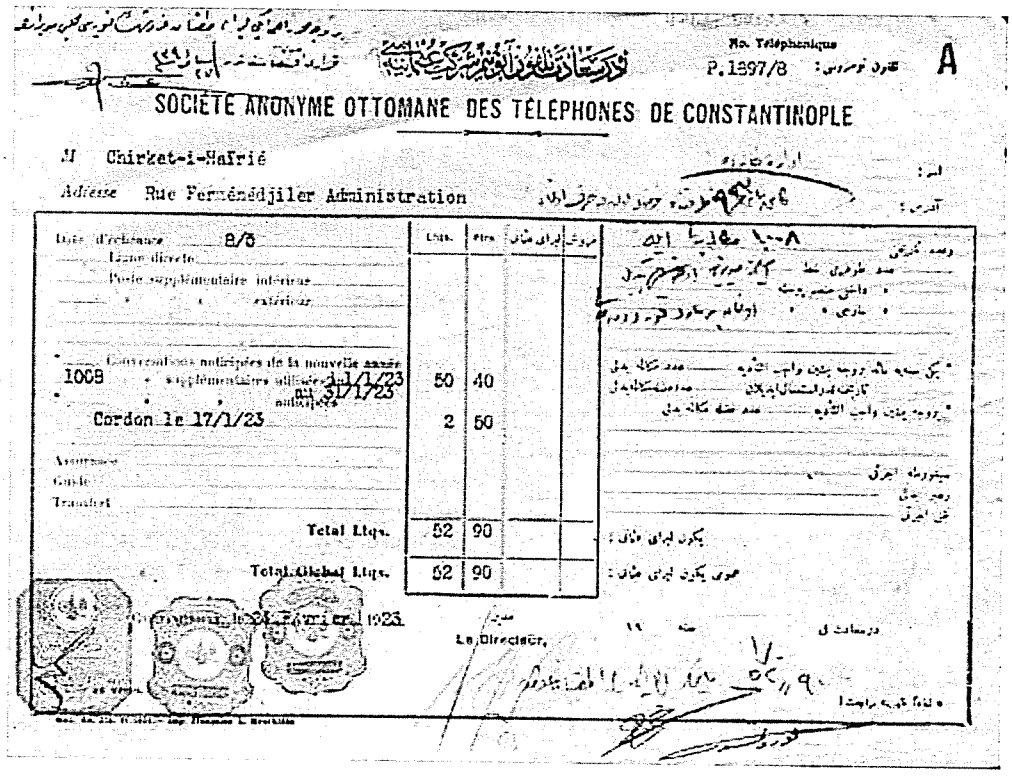

Osmanlı Topraklarında Yabancı Postahaneler

1916'dan Sonra Orta Doğu'da İngiliz Postaları

İstanbul Osmanlı Telefon Şirketi (Dersdaadet Telefon Şirket-i Osmaniyyesi)Makbuzu

SOCIÉTE ANONYME OTTOMANE DES TÉLÉPHONES DE CONSTANTINOPLE

No. Téléphonique P.1397/8 A

M Chirket-i-Hairié

Adresse Rue Fermédjiler Administration

Date d'échéance 8/5

Ligne directe

Poste supplémentaire intérieur

" " extérieur

Conversations antérieures de la nouvelle année 1008

" supplémentaires utilisées du 1/1/23 au 31/1/23 50 40

Cordon le 17/1/23 2 50

Abonnement

Cable

Transfert

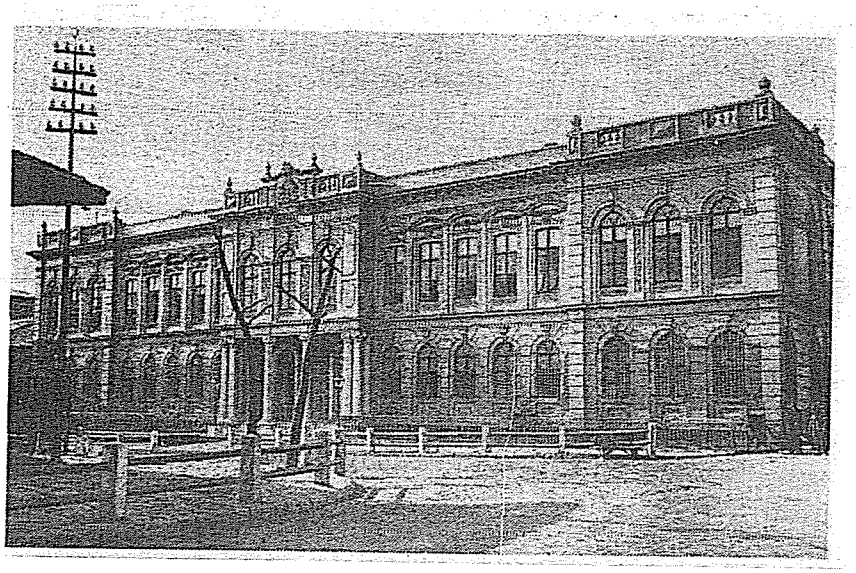
	Ltqs.	Pts.
Total Ltqs.	52	90
Total Général Ltqs.	52	90

Constantinople, le 24 Janvier 1923.

Le Directeur,

1909 Yılında hizmete açılan Büyük Postahane'nin Temel Atma Töreni

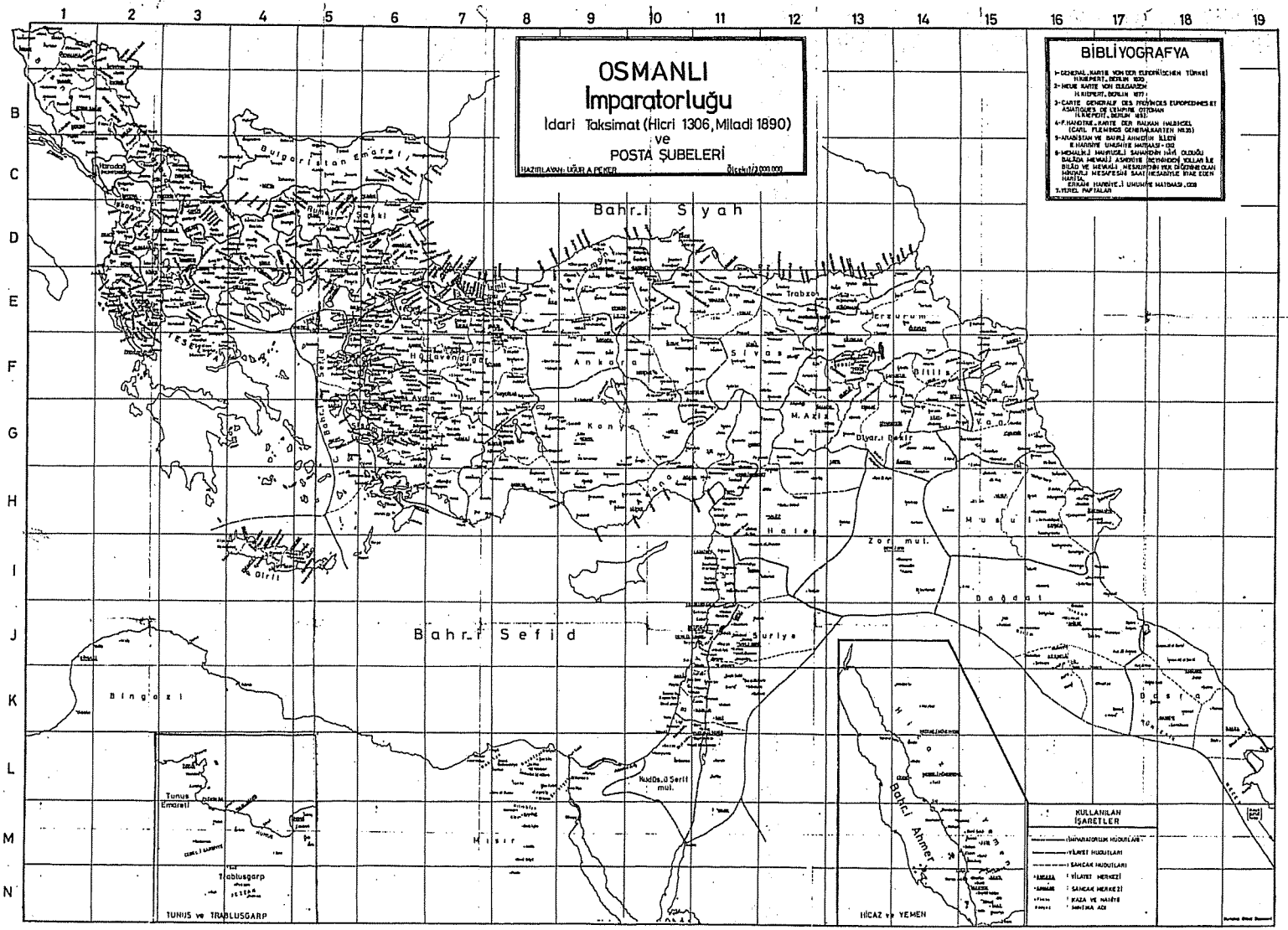

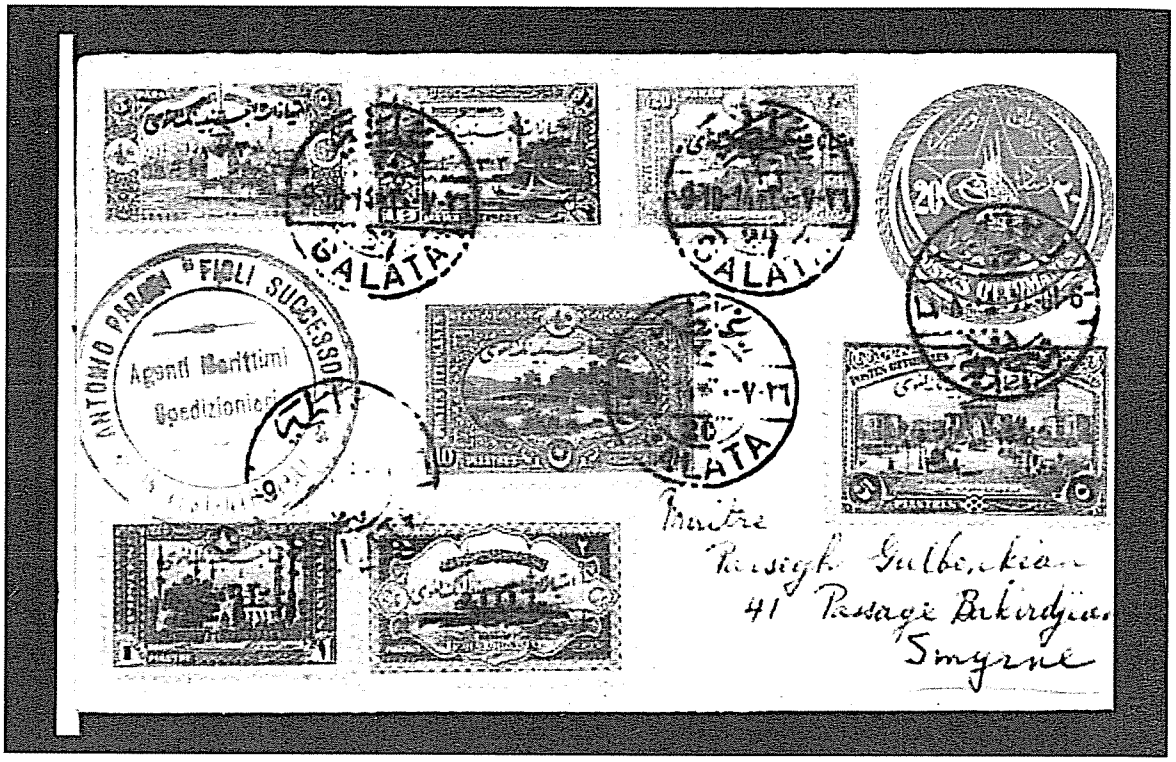

Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti Binası

Yeni Postahane 1909

OSMANLI
İmparatorluğu
İdari Taksimat (Hicri 1306, Miladi 1890)
ve
POSTA ŞUBELERİ
HAZIRLAYAN: UĞUR A. PEKER
Ölçek 1/2 000 000
BİBLİYOGRAFYA
1- GENERAL-KARTE VON DER EUROPÄISCHEN TÜRKEI (H.KIEPERT, BERLIN 1890)
2- NEUE KARTE VON KLEINASIEN (H.KIEPERT, BERLIN 1877)
3- CARTE GENERALE DES PROVINCES EUROPEENNES ET ASIATIQUES DE L'EMPIRE OTTOMAN (H.KIEPERT, BERLIN 1881)
4- P. HANDTKE, KARTE DER RAUMAN HALBINSEL (CARL FLEMINGS GENERALKARTEN NR.33)
5- ARABİSTAN VE BAĞDAD AHMED'İN İZZET (H. HARBİYE UMUMİYE MATBAASI - 130)
6- MEVALİH-İ HAVİYE-İ SAHİYENİN HAK OLDUĞU BALKAN MEMALİ ASKERİYE (DEMİRYOLLARI İLE BUĞU VE MEVKİLİ MESKUNİYETİN YER DİĞİŞMİŞ OLAN MİNTIKA-İ MESAFESİNİ SAATİ HESABİYLE BİYAN EDEN HARİTA)
ERKÂN HARBİYE-İ UMUMİYE MATBAASI - 1308
7- YEREL PAFTALAR
Bahr-ı Siyah
Bahr-ı Sefid
Trabzon
Erzurum
Ankara
Sivas
Bitlis
Diyar-ı Bekir
Musul
Zor mul.
Bağdad
Suriye
Bingazi
Tunus Emareti
Trablusgarp
TUNUS ve TRABLUSGARP
Hicaz ve Yemen
KULLANILAN İŞARETLER

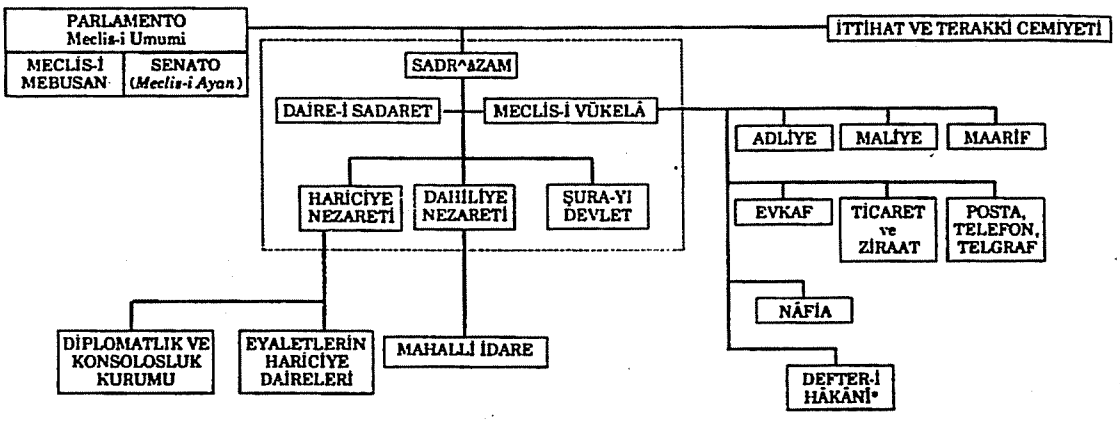
Kapitülasyonların Kaldırılması Anısına Bastırılan Pullar İçin Hazırlanan İlk Gün Zarfı

1327 Sene-i Maliyesi Posta ve Telgraf Memurin ve Saire Adadını Mübeyyin Cedveldir

1-*İdare-i Merkeziye*

Sene	Müdür	Müfettiş	Muavin	Mümeyyiz	Ketebe-i Aklâm	Pul Muhafızı	veznedar	Dava	Daire	Daire	Daire	Matbaa Memuru	Odacı ve Kapıcı	Yekun
1327	18	4	2	30	284	1	3	2	-	1	1	2	47	395
1326	19	3	1	33	281	1	2	2	1	1	1	2	44	391
Fark	-1	+1	+1	-3	+3	-	+1	-	-1	-	-	-	+3	+4

Kaynak: **1327 Sene-i Maliyesine Mahsus PTT İstatistiği,** Sene 25, İstanbul, 1330, s. 2

Kabineye Dâhil Olduktan Sonra Posta ve Telgraf Nezareti (1914)

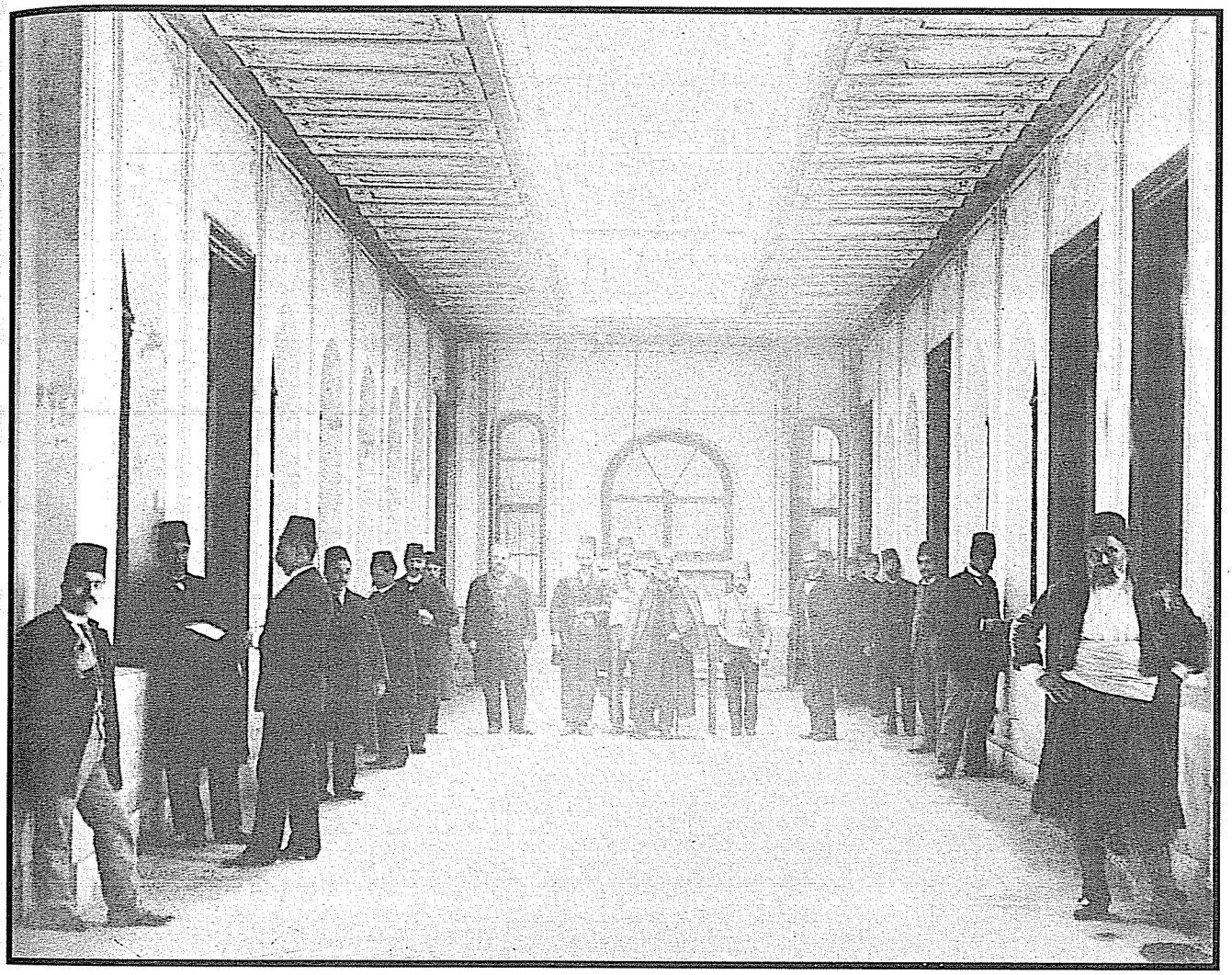
10 Temmuz, 2, 126, 164, 169, 205
1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, 51
1900 Islahatı, 47
93 Harbi, 40
Abdülaziz, 26, 27, 44, 66, 113
Abdülhamit, 2, 9, 11, 32, 41, 42, 74, 75, 76, 77, 80, 81, 84, 86, 105, 111, 127, 128, 144, 148, 153, 155, 157, 161, 163, 224, 225, 236, 237, 238, 239
Abdülmecit, 16, 27, 52, 53
Afif Bey, 53, 54
Agâh Efendi, 24, 25, 26, 27, 28, 152
Agaton Efendi, 22, 117
Ahmet Fevzi Paşa, 12
Ahmet Refik Paşa, 45
Ahmet Şükrü Bey, 14, 21, 23, 33, 154, 182, 204, 213, 225
Ahmet Vefik Paşa, 24
Akdeniz, 7, 88, 93, 94, 99, 102, 106, 128
Alanya, 17, 19
Albert Kroll, 43, 148, 149
Alexander Graham Bell, 6
Ali Nusret Pulhan, 15, 26, 29, 30, 39, 101, 164, 168, 173, 175, 187, 188, 196, 199, 205, 222
Âli Paşa, 27, 28, 30, 43, 44, 107, 112, 242
Almanya, 3, 4, 23, 27, 35, 43, 57, 81, 82, 84, 85, 88, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 113, 114, 115, 131, 133, 148, 149, 156, 177, 178, 180, 181, 189, 190, 192, 193, 194, 200, 202, 206
Amerika, 3, 4, 5, 6, 35, 52, 58, 71, 81, 104, 112, 114, 121, 130, 159, 183, 191, 202, 223
Amirote, 2, 97, 235
Anadolu, I, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 31, 34, 51, 54, 56, 69, 82, 83, 84, 93, 105, 128, 135, 155, 158, 168, 171, 175, 182, 184, 189, 192, 210, 211, 212, 217, 219, 225, 226, 233, 235, 236, 238, 240, 242
Arif Efendi, 54
Asaf Tanrıkut, 1, 10, 13, 24, 52, 55, 112, 157, 164, 168, 176, 205, 221
Asia Minor, 2, 98, 99, 235, 244
Avrupa, 1, 2, 4, 5, 7, 12, 13, 14, 20, 21, 23, 24, 26, 27, 28, 34, 35, 39, 41, 43, 48, 49, 51, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 71, 74, 75, 77, 78, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 95, 96, 99, 102, 104, 105, 108, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 132, 135, 136, 142, 146, 150, 152, 156, 158, 163, 164, 169, 173, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 185, 201, 203, 206, 209, 214, 215, 223, 224, 225, 239
Avusturya Postahanesi, 19, 47
Avusturya-Macaristan, 3, 102, 105, 133, 178, 188, 189, 192, 193
Aydın, 21, 51, 67, 91, 92, 94, 203, 243
Bâbıâli, 12, 24, 30, 31, 32, 40, 44, 45, 50, 52, 54, 55, 58, 60, 61, 64, 70, 77, 78, 80, 84, 85, 102, 103, 105, 108, 109, 113, 117, 132, 136, 137, 138, 139, 144, 153, 157, 158, 162, 181, 217, 224, 227, 240
Bağdat, III, 6, 9, 17, 19, 21, 38, 40, 41, 55, 81, 82, 83, 84, 89, 91, 95, 102, 117, 138, 169, 172, 190, 192, 194, 236
Bahçekapı, 32
Balyelogi, 22
Basra Körfezi, 55, 56, 84
Behram Ağa, 32
beyiye, 46, 47
Beyrut, 17, 19, 48, 55, 59, 65, 93, 102, 103, 105, 106, 107, 109, 113, 117, 120, 124, 125, 126, 127, 158, 166, 167, 169, 171, 172, 179
Bilâd-ı Selâse, 28
Birinci Dünya Savaşı, 6, 160, 174, 175, 189, 204, 235, 242
Boerler Savaşı (1899-1902), 6
Boğaziçi, 29, 31, 51, 91, 93, 94, 171
Bombay, 44, 56
Bosna, 18, 19, 38, 44, 101, 133, 135, 244
Brüksel, 26, 27, 152
Budapeşte, 55, 165, 166
Burgaz, 14, 16
Bursa, 2, 16, 20, 98, 205, 219, 220
Büyük Britanya, 2, 18, 137
Cebel-i Lübnan, 18
Ceride-i Havadis, 14, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 65, 95, 110, 114, 233, 234
Cezayir, 3
Chamberlain, 51
Chappe, 3
Charles Mac Farlane, 51
Cizyehane, 16
Cyrus Hamlin, 51, 52, 53
Çanakkale Savaşları, 2, 198
Çavuşlar, 6

Dahiliye Nezareti, VI, 45, 87, 142, 207, 208, 211, 214
Danimarka, 5, 35, 56, 104, 191
Darüşşafaka, 41, 61, 62, 63, 66, 67, 101, 133, 153, 165, 224, 236, 238, 243
denizaltı kablolar, 4
Diyarbakır, 17, 19, 21, 192
Doğu Rumeli, 1, 2
Doğu Sorunu, 6
Donanma Cemiyeti, 2, 174, 175
Duloz, 26, 199
Duyun-u Umumiye, III, 26, 137, 176, 193
Eastern Telegraph, 5, 56, 157
Ebuzziya Tevfik, 2, 26, 27, 28, 39, 78, 117, 152, 236
Edirne, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 38, 52, 53, 54, 61, 80, 82, 100, 101, 104, 143, 173, 175, 205, 218, 225, 240
Edirne postası, 19
Elektrikli telgraf, 51
Emil Locaine, 38, 41, 62, 67, 68, 156, 164, 224
Encümen-i Mahsus-u Vükelâ, 47
Enserciğlu Agop Efendi, 26
Epir, 2, 111
Ermeni, 39, 44, 104, 127, 169, 197, 213
Erzurum, 17, 19, 20, 38, 127, 169, 212, 216, 217
Esat Paşa, 35
Evkaf Nazırı Turhan Paşa, 49
Evlad-ı Şüheda, 2, 196, 199
Faik Efendi, 13
Fav Hattı, 40
Fevaid-i Osmaniye, 31, 34, 70, 86, 94, 116
Filibe, 16, 19, 53, 104
Franko Efendi, 54
Fransa, 3, 4, 5, 7, 18, 23, 35, 40, 41, 43, 62, 63, 81, 82, 88, 90, 93, 97, 100, 101, 104, 105, 106, 107, 114, 115, 118, 119, 121, 122, 130, 131, 134, 135, 137, 142, 154, 156, 158, 165, 179, 180, 181, 202
Fransız Posta Kanunu, 13
Fransız Postahanesi, 19, 47, 178
Fransızca'nın ulusal dil haline gelmesi, 3
Frederich Ratzel, 6
Galatz, 19, 106
Gebze, 12, 21
Girit, III, 2, 58, 93, 111, 135, 136, 137, 244
Gülhane, 14, 61, 65, 66
Gümülcine, 2
H. Mühendisyan Efendi, 26
Hadi Efendi, 13
Hakayık'ül Vekâyi, 33, 34, 115, 116
Hariciye Müsteşarı Naum Paşa, 49
Hasan Âli Efendi, 42, 43, 44, 76, 164, 240, 243
Hasan Âli Yücel, 42
Hassa Müşiri Ahmet Fevzi Paşa, 12
Havalename Kalemi, 45, 46
Hersek, 20, 38, 43, 44, 101, 133, 135, 244
Hidiviye Postası, 19
Hindistan, 4, 5, 40, 56, 58, 84, 87, 88, 102, 122, 128, 138, 164
Hindistan-İngiltere hattı, 4
Hollanda, 3, 7, 35, 104
Hudeyde, 43, 89, 202
Hüseyin Hasip Bey, 22, 23
Hüseyin Hasip Efendi, 39, 44, 49, 78, 240
Hüsrev Mehmet Paşa, 12
II. Mahmut, 1, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 93
II. Meşrutiyet, IV, 2, 80, 133, 144, 148, 149, 157, 162, 163, 165
III. Selim, 14
Istabl-ı Âmire, 23
İlhak, 2, 211
İltizam, 7, 24
İmtiyazat-ı Ecnebiyenin Lağvı, 2, 139, 173, 179, 225
İngiliz postahanesi, 47
İngiliz Postahanesi, 19, 120, 121, 125
İngiltere, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 25, 27, 28, 35, 36, 37, 38, 51, 56, 57, 81, 82, 84, 88, 90, 93, 97, 98, 100, 101, 102, 104, 106, 119, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 130, 131, 136, 137, 138, 139, 156, 159, 180, 181, 202, 238
İran, 6, 40, 56, 94, 117
İskenderiye, 51, 56, 93, 97, 106, 127, 146, 149
İsmail Paşa, 23
İstanbul, I, III, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 69, 70, 71, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 133, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 145, 146, 147, 149, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 175, 178, 179, 182, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195,

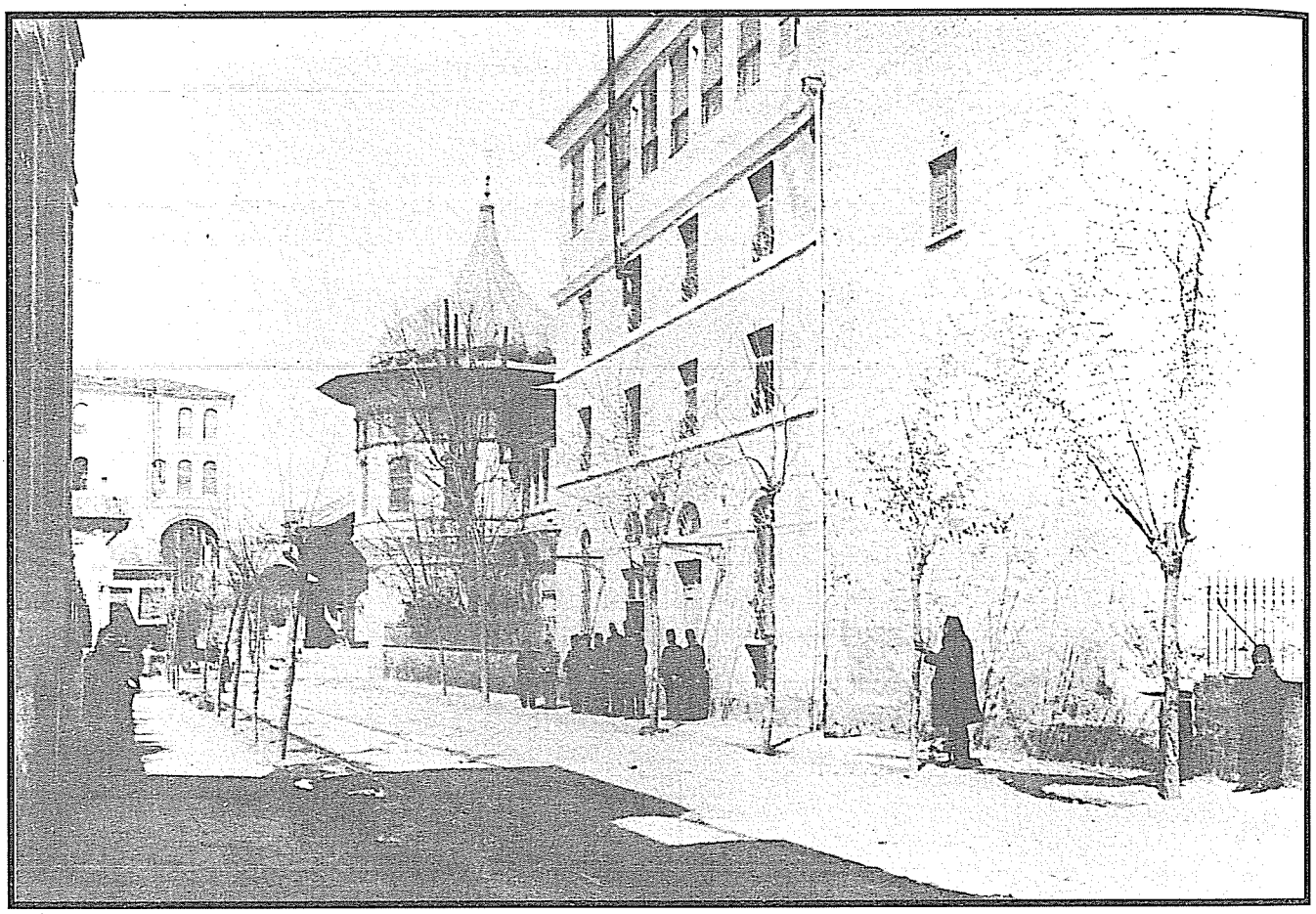
197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 224, 226, 227, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244
İstanbul Depremi, 43
(1894), 43
İtalyanlar, 39, 108
İttihat Postası, 36, 96, 107, 119, 128
İttihat ve Terakki, 6, 75, 133, 134, 145, 161, 205, 212, 213, 233, 237
İyid-i Milli, 2, 205
İzmir, I, 7, 11, 17, 19, 20, 33, 43, 47, 48, 51, 55, 69, 70, 82, 93, 96, 98, 99, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 109, 110, 113, 124, 125, 126, 128, 131, 133, 135, 137, 146, 169, 178, 179, 184, 193, 199, 201, 202, 205, 206, 209, 211, 215, 218, 225, 234, 235, 237, 238, 239, 241, 242, 244
İznik, 11, 20
İzzet Efendi, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 60, 62, 63, 67, 86, 224, 236, 240
J. Lawrence Smith, 52
Kahire, 51, 59, 74, 75, 87, 165, 166, 167, 169, 243
kaime, 24
Kamil Bey
(Hariciye Teşrifatçısı), 54
Kanal Harekatı, 2
Kanun-u Esasi, 2, 75, 77, 78, 135, 163, 213, 214
Karadağ, 44
Karadeniz, 5, 7, 30, 51, 57, 94, 95, 96, 99, 100, 106, 181, 237
Kartal, 12, 158, 160, 221
Kastamonu, 17, 39, 43, 221
Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 12, 87
Kerkük, 18, 21
Kırım Savaşı, 4, 5, 24, 53, 100, 110, 112
Konstanz, 6
Köstence Kanalı projesi, 30
Köstence-Çernavoda Demiryol Kumpanyası, 2
Kral George, 2
Kramer Palas, 47
Kudüs, 19, 58, 95, 101, 103, 109, 113, 131, 167, 172, 179, 190, 191, 192, 214
Lianos, 25, 28, 29
Lloyd, 47, 85, 93, 94, 95, 101, 103
Lloyd Acentesi, 47
Londra, 5, 26, 35, 47, 56, 58, 82, 117, 121, 122, 123, 124, 127, 138, 173, 175, 179, 202, 225, 233
Lozan Antlaşması, 48, 139
Lütfi Paşa, 7, 99, 244
M. Blacque, 54
M.de Lusson, 54
Maarif Nazırı Kemal Paşa, 44
Makedonya, 2
Maliye Kâtibi Nazif Bey, 24
Maliye Mektupçusu Mehmet Atâ Bey, 49
Maliye Nezareti, 44, 153, 154, 158, 159, 203, 210
Meclisi Mahsus-u Vükelâ, 45
Meclis-i Mebusan, I, VI, 2, 70, 75, 140, 141, 142, 145, 149, 150, 151, 152, 158, 160, 162, 164, 179, 182, 183, 185, 193, 195, 196, 213, 216, 231
Meclis-i Vâlâ, 23, 25, 26, 55, 64, 65, 229
Mehmet Ali Bey, 37, 39, 45, 49, 63, 86, 101, 165, 168, 204, 205, 207, 208, 236
Meksika, 5
Mekteb-i Sanayi, 45
Menzil Eminleri, 7
menzilhaneler, 7, 9, 49
Menzilhanelerin kaldırılması, 44
Merkon Yüzbaşıyan Efendi, 55
Mısır, IV, 12, 41, 51, 56, 57, 59, 74, 87, 97, 101, 104, 106, 109, 113, 114, 127, 128, 129, 142, 143, 149, 151, 189, 199, 202, 224, 240
Mösyö Smith, 28
Mustafa Efendi, 14, 41, 60, 61
Mustafa İhsan Bey, 9
Mustafa Sami Efendi, 14, 15, 21
Musul, 17, 19, 21, 190, 193, 194
Musurus Paşa, 35
Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, 2, 174, 175, 176
Mütareke, I, 2, 70, 109, 111, 139, 169, 205, 206, 207, 213, 225, 235, 237, 239
Müvezzi, 141
Nafıa Nezareti, 22, 31
Nesimi Yazıcı, 1, 7, 8, 12, 13, 21, 22, 24, 33, 60, 64, 68, 69, 114, 168, 221
Orhan Brandt, 8, 14, 15, 97
Osmanlı Posta pulları, 25
Osmanlı Posta Pulları, 2, 26, 39, 236
Pangermenizm, 6
Paris, 5, 13, 19, 24, 26, 35, 43, 55, 62, 63, 65, 66, 67, 75, 76, 82, 93, 100, 101, 102, 105,

108, 120, 122, 123, 156, 165, 166, 178, 224, 241, 243
posta haritası, 38
Posta Islahat Komisyonu, 48
Posta İttihadı Kalem-i Umumisi, 35
Posta İttihad-ı Umumisi, II, 35, 232
Posta Nazırı Kadri Bey, 28
Posta Nezareti, 1, 8, 14, 15, 16, 22, 27, 28, 33, 35, 36, 43, 128, 140, 146, 147, 180, 208, 214, 241
posta tatarları, 7
Posta Umumi Müdürlüğü, 46
Posta ve Telgraf dağıtıcıları, 48
Posta ve Telgrafta Tekel, 4
postahane, 2, 11, 16, 17, 18, 34, 47, 71, 91, 96, 97, 101, 102, 103, 108, 109, 110, 111, 116, 138, 139, 157, 175, 191, 199, 214, 215
Postahane-i Âmire, 16, 22, 23, 25, 26, 29, 30, 31, 34, 76, 95
Postal History, 2, 113, 149, 242
propaganda, 2, 110, 210, 223
Prusya, 4, 5, 18, 119, 188
Radyo-Telgrafı (Telsiz Telgraf), 6
Reşit Mehmet Paşa, 12
Rodos, 39, 58, 93, 98, 101, 105, 106, 109
Romanya, 19, 35, 59, 101, 111, 146, 188, 202, 203, 215, 225
Rumca, 2, 136, 198
Rumeli, 2, 8, 11, 14, 16, 17, 18, 19, 31, 34, 54, 82, 90, 91, 99, 115, 135, 148, 158, 169
Rus Seyr-i Sefain ve Ticaret Kumpanyası, 46
Rus-Japon Savaşı, 6
Rusya, 3, 19, 35, 57, 72, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 104, 112, 115, 122, 128, 129, 130, 179, 181, 198, 202
Ruzname-i Ceride-i Havadis, 24
Rüsumat Emaneti, 44
Saffet Paşa, 35
Sailer, 7
Samuel Morse, 6, 51, 52
San'a, 43
Sarı Tevfik Bey, 24
Scudamore, 36, 37, 38, 107, 108, 148, 183
Selânik, 17, 19, 44, 48, 55, 57, 78, 85, 92, 93, 101, 102, 105, 106, 109, 131, 146, 184, 234
"semafor", 51
Sertatar, 23
Sicil-i Ahval, 42
Silivri, 14, 16, 93
sömürge, 3, 4, 5, 56, 137
Sultan Reşad, 2, 175
Süleyman Şükrü, 42, 242
Şam, 17, 19, 41, 59, 87, 89, 117, 158, 166, 167, 169, 172, 188, 190, 192, 201, 221
Şark Demiryolları, 46, 82
Şehir Postaları, 2
Şinasi, 24
Şirket-i Hayriye, 31, 99, 148
Şuray-ı Devlet, 22, 36, 45, 78, 117, 158, 185, 229
Tahrirat-ı Ecnebiye Kalemi, 45
Takvim-i Vekayi, 12, 15, 16, 21, 22, 24, 25, 28, 29, 34, 139, 144, 155, 161, 162, 178, 194, 196, 208, 233
Tali Posta Komisyonu, 45
Tanzimat, VII, 1, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 21, 22, 23, 24, 28, 30, 31, 33, 55, 64, 71, 95, 144, 203, 230, 237, 240, 242, 244
TBMM, 1, 168, 175
telekomünikasyon, 5, 6, 53, 56
Telgraf Fabrikası, III, 43, 61, 63, 64, 66, 224, 238, 244
Telgraf Komisyonu, 53, 64
Telgraf Satın Alma Sözleşmesi, 4
Telgraf Umum Müdüriyeti, 54, 240
Telgraf ve Posta Meclisi, 43
Telgraf Yüksek Mektebi, 43
tensikat, 2, 142, 144, 145, 146, 147, 225
Tercüman-ı Ahval, 24, 25
Tercüme Odası, 24, 25, 54, 60
Teselya, 2, 41, 44, 106, 111
Ticaret Nezareti, 14, 21
Trablusgarp, III, 41, 101, 108, 109, 114, 130, 132, 134, 137, 138, 143, 168, 205, 223, 225, 238, 240
Trabzon, 17, 20, 43, 55, 79, 93, 94, 95, 101, 102, 103, 105, 106, 183, 200
Tuna Nehri, 7, 100
Tur-u Sina, 2, 205
Türkçe, 14, 22, 24, 29, 41, 60, 61, 62, 74, 75, 80, 83, 103, 119, 135, 147, 152, 164, 165, 169, 175, 186, 189, 197, 198
Türkiye, I, VII, 1, 2, 6, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 36, 41, 42, 48, 52, 60, 63, 69, 74, 75, 76, 81, 82, 83, 93, 94, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 121, 125, 138, 139, 145, 156, 165, 166, 170, 173, 177, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 203, 205, 215, 221, 222, 224, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 244

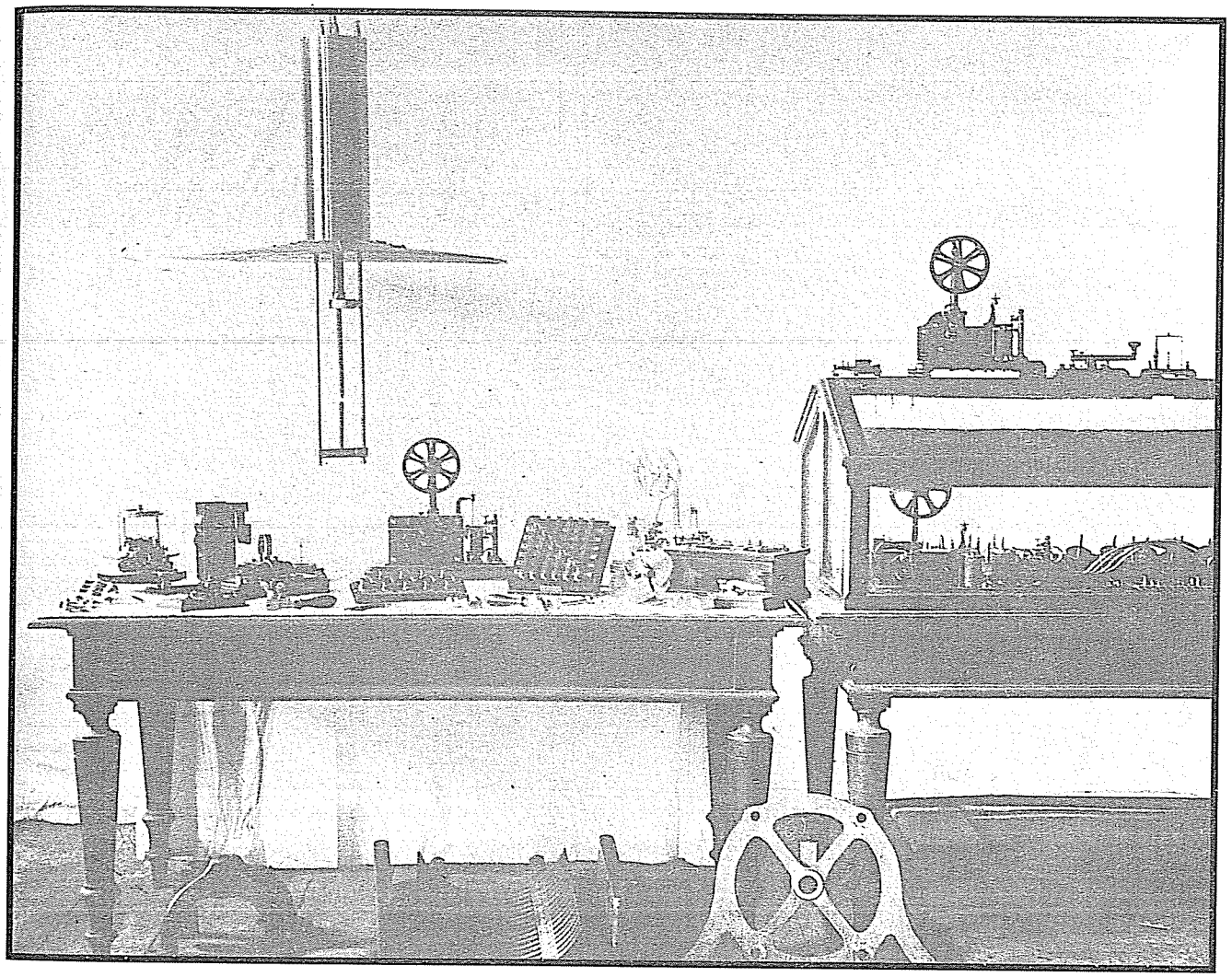
Uğur A. Peker, 15
Uluslar arası Telgraf Birliği, 4, 58
Üsküdar, 8, 11, 12, 20, 25, 28, 29, 31, 70, 146, 157, 205, 218, 219
Üsküdar Kirahanesi, 12
Vahdeti Şevket Bey, 26
Varna, 17, 53, 60, 64, 65, 85, 86, 90, 93, 94, 95, 96, 103, 104, 106, 131, 165, 166
Varna-Rusçuk hattı, 53
Vis Amiral Sir A. Slade, 8
Vitalis Efendi, 36, 112
Viyana, 15, 16, 41, 51, 54, 55, 58, 68, 82, 84, 96, 100, 102, 130, 131, 165, 166, 196
Yabancı Postaları, 182
Yaver Paşa, 22, 37, 38, 39, 117, 164
Yenicami Postahanesi, 43
Yıldız Sarayı, 44
Yunan Postahanesi, 19, 110
Yunanistan, 35, 41, 101, 104, 106, 110, 111, 136, 139, 198

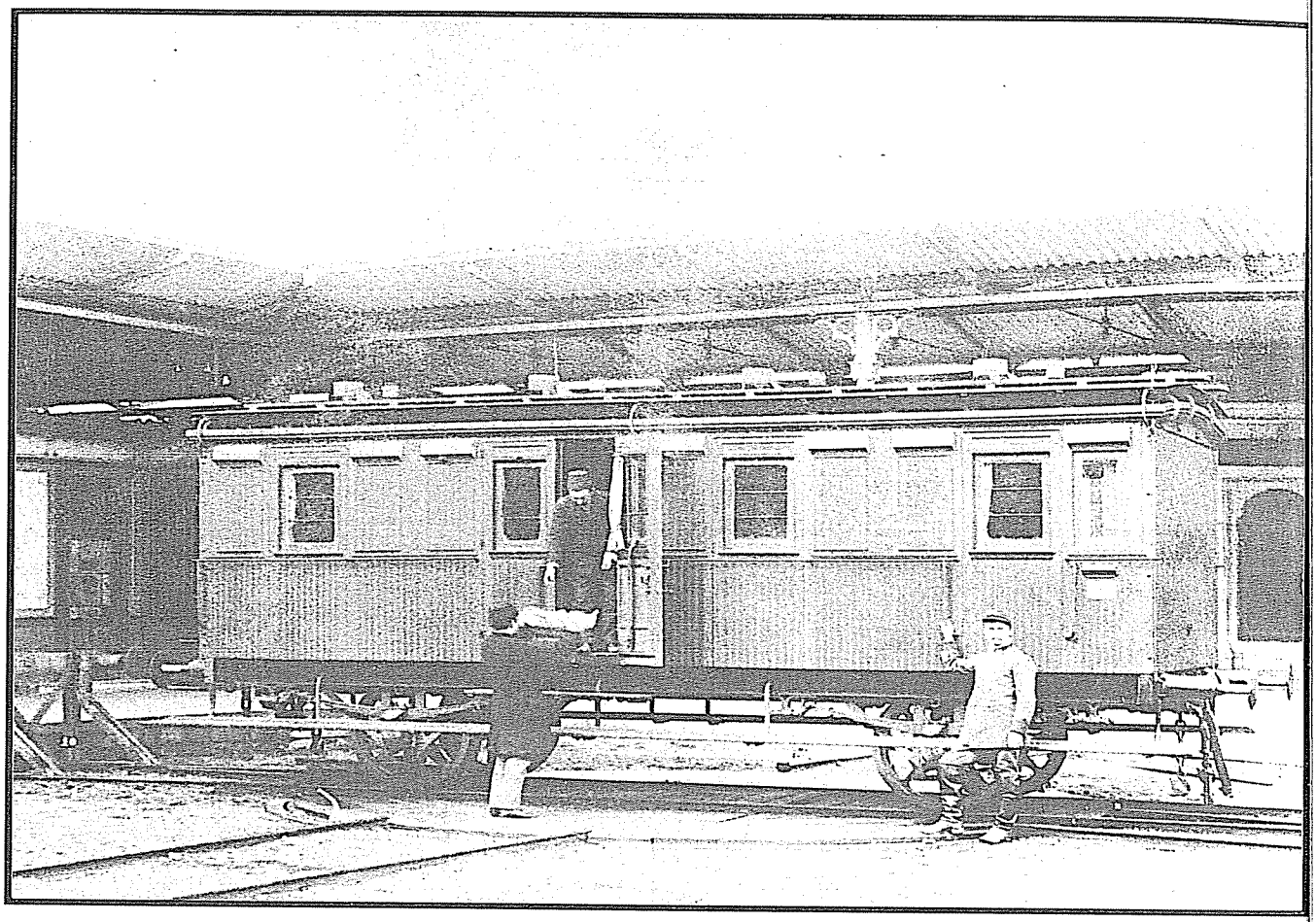
Büyük Postahane

Telgrafhane-i Âmire

Telgrafhane

Tren Postaları